

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

ಸತ್ಯ ಮೇವೆ
ಶಿವಯೋಗಮಾರ್ಗವೆ

ಕರಾ
ಪ್ರೇಮಪ್ರಿಯಮಾ

200831

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೩

ಪ್ರಥಮಾಪ್ಯಕವಲ್ಲಿ ಶನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅನುವಾದಕ :

ಅಸ್ತಾಪ ಮಹಾವಿದ್ಯಾ
ಹೆಚ್. ಸಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್.

ಶ್ರೀ ಶಾರದಾ ಪ್ರೆಸ್,
ಮೈಸೂರು.

ಶಿವ ಶಿವ

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200831

UNIVERSAL
LIBRARY

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ—೫

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨-೮೦

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ ೬

RIG-VEDA

ಸಾ ಯ ಣಿ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಮೃಗ್ಯೇದಸಂಹಿತಾ.

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದನಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೬

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨-೮೦

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO

Editor

Printed at

SREE SHARADA PRESS

MYSORE

1949

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

GCB, GCSI, Maharaja of Mysore

ಯನುನಂ ಶಶಯಃ ಪಾರಾನಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
 ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
 ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
 ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ , ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ರವರು.

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು

ಅಥ. ಸಂ — ಅರ್ಥವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಅಪ. ಸೂ. — ಅಪಸ್ತಂಬಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಅಪ ಧ ಸೂ — ಅಪಸ್ತಂಬಧರ್ಮಸೂತ್ರ
 ಅಪ. ಪ ಸೂ — ಅಪಸ್ತಂಬಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ ಸೂ. ಅಥವಾ ಆ. — ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ. — ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಯು ಸಂ. — ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ
 ಐ ಆ — ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಐ. ಉ — ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ ಬ್ರಾ. — ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ ಉ. — ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ ಸೂ — ಜೈಮಿನೀಯ ಶ್ರುತವಿವರಣಾಸೂತ್ರ
 ಜೈ ನ್ಯಾ ವಿ — ಜೈಮಿನೀಯ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಾಂಶರ
 ತಾ ಬ್ರಾ — ತಾಂಡ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ — ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ತೈ ಬ್ರಾ — ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ ಸಂ — ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ — ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ನಾ ಸೂ — ನಾಣೀನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ನಾ ಶಿ. — ನಾಣೀನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ನಿ ಅಥವಾ ನಿ ಸೂ — ನಿಟಿ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ ಸೂ — ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ
 ಮ ಭಾ — ಮಹಾಭಾರತ
 ಮ. ಸ್ತೃ. — ಮನುಸ್ಮೃತಿ
 ಮೈ ಸಂ — ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ತೃ. — ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ
 ವಾ ಸಂ. — ವಾಜಪೇಯೀಯಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು. — ವಾಯುರಾಣ
 ವಿ. ಪು. — ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ. — ವೇದಾಂತಸೂತ್ರ
 ಶ. ಬ್ರಾ. — ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ. — ಸಾಮವೇದಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು.

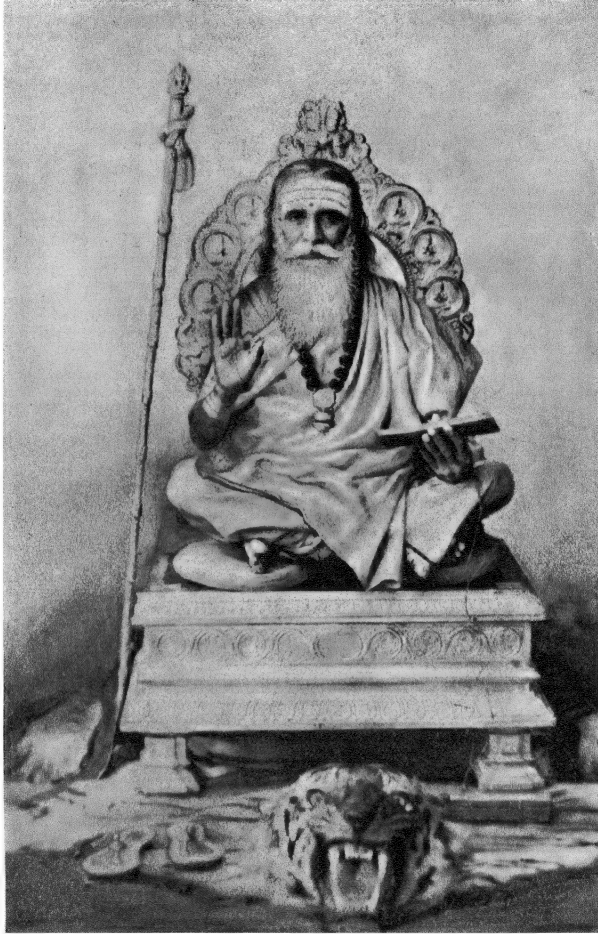
ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಸರಿವಾಚಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರು
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ನಂಕಟರಾನ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

- 1 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಜಿ ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು
- 2 ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
- 3 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮೃಗೇದ ಭಸ್ಮಾತಿಕರು
- 4 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ವೇತ ವಿದ್ವಾನ್
- 5 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ಮಾನುಸಾದರ್ಶನ ಪಂಡಿತರು
- 6 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N ಚಕ್ರವರ್ತಿ M A
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore
- 7 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ನಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M A , B. T , ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್
- 8 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿ
- 9 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್.
Govt Oriental Research Institute, Mysore
- 10 ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಿಟ್ರೇಟ್ ಪಂಡಿತರು
Govt Oriental Research Institute, Mysore

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಮುನ್ನುಡಿ

(*)

ಯುಗ್ಗೋದದಲ್ಲೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಸುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ವಿವಾಹಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ನಡೆದುಬಂದಿರುವ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಗಳೆಂದರೆ ಆ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳೆಂದು ವೈದಿಕರು ಹೇಳುವರು. ಆಯಾ 'ಋಷಿಗಳೇ ಆಯಾ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನೇ ಋಷಿಯು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಷಿಗಳಿರುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವವು.

ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇವೇ ಕ್ರಮವೇ ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸುಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಒಂದೇ ದೇವತಾಕವಾದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವವು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳು, ಉಪಸ್ಥ, ಆದಿತ್ಯ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ಸವಿತ್ರ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಪವನಾನನೋಮ, ದ್ರಾವ್ಯವ್ಯಾಧಿವೀ ಎಂಬುವರು ಮುಖ್ಯರಾದವರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ರುದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಪುಷಾ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಪ್ರವಾಹತಿ, ನೊಡಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಇರುವರು. ಈ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಆಹಾರ (ಒಣಕಾಯಿ), ರಾತ್ರೀ, ಗ್ರಾವಾಣಿ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಡ್ಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು) ಒಷಧಿ, ಯುಷಸ್ತಂಭ, ಜ್ಞಾನ, ನದಿಗಳು, ದಾವಸ್ತು, ಧನಸ್ಸು, ಜ್ಯಾ, ಇಷಧಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೆಲವು ಸುಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಭಾಷ್ಯಬೋಧಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ

ಅಚೇತನೇರ್ಥಬಂಧನಾದಿತಿ | ಒಷಧೇ ತ್ರಾಯಸ್ತೈನಂ, ಶೃಣೋತ ಗ್ರಾವಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಾವ-
ಚೇತನೇ ದ್ರವ್ಯೇ ಚೇತನೋಬಿತರಕ್ಷಣತ್ರವಣಾದ್ಯರ್ಥಂ ಬಧ್ನಾತಿ | ಸ ಚಾಯುಕ್ತಃ |
ನನ್ನಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶ ಇತಿ ವೈಯಾಸಿಕಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸೂತ್ರೀತತ್ಪಾದೋಷಧ್ಯಾಭಿಮಾನಿಚೇತನ-
ದೇವತಾತ್ರ ನಿವಕ್ಷತಾಂ ||

ಎಂದರೆ ಒಷಧಿ, ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಳುವ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಸಂಪೋಧನೆಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ—ಒಷಧಿಯನ್ನು ಸಂಪೋಧನೆಮಾಡುವಾಗ ಅಚೇತನಗಳಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನಲ್ಲ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾದ ಸೋಮನನ್ನು ಸೋಮ ಒಷಧಿನಾಮಧಿಸತಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇವರಂತೆ ಇತರ

ನಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳು ಅಚೇತನಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡುವರು. ಈ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಗೂ ಸಹ ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯೇ, ಅನ್ವಯಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯ ಅಂತಗಳೇ ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ವೇದಾಂತವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವುದೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು—

ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನೋ ವಾಯುರ್ವೇಂದ್ರೋ ವಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನಃ ಸೂರ್ಯೋ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಃ |
ತಾಸಾಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಾದೇಕೈಕಸ್ಯಾ ಅಸಿ ಬಹೂನಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಸಿ ವಾ
ಕರ್ಮಪುಫ್ಲಕ್ತ್ವಾದ್ಯಥಾ ಹೋತಾಧ್ವರ್ಯುರ್ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಗಾತೇತ್ಯೈಕಸ್ಯ ಸತಃ | ಅಸಿ
ವಾ ಪೃಥಗೇವ ಸ್ಯುಃ ಪೃಥಗ್ನಿ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ || (ನಿ. ೭-೫)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಅಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿತ್ಯದೇವತೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿತ್ಯ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೋತೃ, ಅಧ್ವರ್ಯು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಉದ್ಗಾತೃ ಎಂಬ ಪುತ್ರಿಕೃತ್ಯಗಳು ಯಜ್ಞದ ಅಂಗಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳು ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯ (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಅಂಶ ಅಥವಾ ಅಂಗಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವರು ಅವರವರ ಗುಣಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಇತ್ಯಾದಿ—

Yaska, in the Daivata-kanada of his Nirukta asserts that there are in the Veda three divinities Agni on the earth, Vayu or Indra, in the sky ; and Surya (Sun) in heaven, of each of whom there are many appellations expressive of his greatness and of the variety of his functions. All the Deities are but parts of one Atman or Soul, subservient to the diversification of his praises through the immensity and variety of his attributes. The Anukramanika goes further, and affirms that there is but one Deity, the great soul, quoting in support of this doctrine, a passage which applies only to the Sun (ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್ಸಸ್ಯವಕ್ಷ್ಯತು ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧) who is there called “ the soul of all that moves or immovable.

Thus we see that in invoking the different phenomena of nature, the Vedic Rishis had evidently in view the Supreme Energy

underlying them all. It is not the rain or lightning that is worshipped, but the Deity or the Divine power that rules them and this Divine Power is designated by the Vedic Rishis as Parjanya

The fire that we see before us and which is so useful to the people is not the Deity who is invoked by the Rishis—but the Divine Power which is designated by them as Agni “ who bursts forth from the wood (ಅರಣ್ಯದಿಂದ) when the fire is churned with a stick.” It is thus clear that the Vedic Rishis did not merely worship the natural phenomena but the Energy under-lying them all which they denominated by various names, such as, Surya, Agni, Indra &c To them either Indra only or Agni or Surya, or all of them, together with the other Powers of Nature, did not complete the conception of God Nor was any of them regarded by them as the Supreme Ruler of the Universe Omniscient and Omnipotent They represented merely the various Energies of the All-Powerful Providence manifested to humanity through diverse natural phenomena. ದೇವತೆಗಳ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಆಶಯವೇನಿದ್ದಿತೆಂಬುವುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಭಂದಸ್ಥನ ವಿಕರಣವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೇವೆ. ಗರ್ಭರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವರ ಗುಣಗಾನಮಾಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿರಸವನ್ನೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ, ವಿಶದವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ವಿಧವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಥಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಾಗ ಮಹಿಳೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರೌಢತ್ವವನ್ನೂ ವಿಕರಣರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮಗಿದ್ದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನೂ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವರು.

ವಿನಿಯೋಗದ ವಿಕರಣವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಯಸುವೆವು ಆಯಾ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾ ದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದೇ ವಿನಿಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ಈ ವಿನಿಯೋಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ರೀತಿ ಇರುವುದು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮೊದಲ ಪಠಿಸುವರು.

ಈ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿತ್ ಅಥವಾ ನಿವಿದ್ಯಾನವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಬಳಿಕ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರುವ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ (ಋಕ್ಕಿಗೆ) ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ಮೊದಲು ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರ ಬಳಿಕ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ, ಅನಂತರ ಯಾಜ್ಞಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಪಠಿಸುವರು ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರವು ಒಂದೇ ಋಕ್ಕಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಇವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿರುವವು ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕಾಗಿರಬೇಕು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾ ಭಿಷವದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಅರರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಉಪಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಾದ್ವಿ ಸಪ್ತಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಋಕ್ಕುಗಳಿರಬೇಕು ಅವು ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ಷೌಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಯಕ್ರತು, ಅಶ್ವಿನಕ್ರತು ಉಪಸ್ಯಕ್ರತು ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು ಮತ್ತು ಹೋತೃವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಉಕ್ತಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಬ್ರಶಸ್ತ್ರ, ಪ್ರಉಗಶಸ್ತ್ರ, ವ ರುಕ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರ, ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ, ಅಗ್ನಿವಗರುತಶಸ್ತ್ರ, ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು ಸಾಮವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉದ್ಧಾತ್ಮವೆಂಬ ಋತ್ತಿಜನು ಗಾನಮಾಡುವನು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಪಿಷ್ಠವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ, ಅದ್ವ್ಯಸ್ತೋತ್ರ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಪವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ, ಅರ್ಭವಸ್ತೋತ್ರ, ಅಗ್ನಿಸ್ತೋಮಸಾಮ, ಪೃಥ್ವಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ವಿಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮವು ಋಗ್ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಲಾಯನನುಪಕರಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ತಿಜನು ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಯಜುರ್ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಆಪಸ್ತಂಬ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಯಜುರ್ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ತಿಜರು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು ಇದರಂತೆಯೇ ಸಾಮವೇದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಮಗಾನರೀತಿಯಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವರು ಇವೆಲ್ಲವು ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವು

ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವಿವಾಹಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಶಾಖೆಯ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿಯಂತೆ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು ಇವು ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು

ಇವುಗಳಲ್ಲದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಭಿಚಾರಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವವ್ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಧರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತಾಕರ್ಮದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಸೂತ್ರಗಳೂ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳಾದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು, ಆಯಾ ದೇವತಾಕರ್ಮಗಳಿಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನಗಳಲ್ಲದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದ, ಅಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ-ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನವಗೃಹಪೂಜೆ ಹೋಮ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ನವಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಗೃಹದೇವತೆಗಳು ಬುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪಾಠ್ಯರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಶುಕ್ರ, ಕನ್ಯೇಶ್ವರ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ನೇದದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ಈಗಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಳಸಿರಬಹುದಾದರೂ ಹೊರತು. ಅರ್ಥವು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕೇತುಗೃಹಕ್ಕೆ ಕೇತುಂ ಕೃಣ್ಣನ್ನ ಕೇತವೇ ಪೇಶೋಮರ್ಯಾ ಅಪೇಶಸೇ | ಸಮುಷ್ಠಿರಜಾಯಥಾಃ || ಎಂಬ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಸರಿತಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಕೇತುವೆಂಬ ಗ್ರಹವಲ್ಲ, ಇತರ ಗೃಹಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಧಿಯೇ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಆಧುನಿಕ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ವಲ್ಲದ (ನೇದಕಾಲವಲ್ಲದ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ನೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಯಾವ ಮಂತ್ರವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳ ಬಹುದೆಂಬ ಸದ್ಭಾವಿಯ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಬರಬರುತ್ತ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಗಮನಿಸದೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದರೆ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಿರಬೇಕಾದರೂ ಇರಲಿ, ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂಬ ಸದ್ಭಾವಿಯ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಬಹುಭಾಗ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಲ್ಲ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೆಗಳು ಎಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಾ ಗುಂಗೂರ್ಯಾಸಿನೀವಾಲೀ ಯಾ ರಾಕಾ ಯಾ ಸರಸ್ವತೀ |

ಇಂದ್ರಾಣೀಮದ್ಯ ಉತಯೇ ವರುಣಾನೀಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ||

(ಮು ಸಂ ೨-೩೨-೮)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾಃ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳಿರುವರು ಇಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋಕ್ತವೆಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವ ಗುಂಗೂ, ಸಿನೀವಾಲೀ, ರಾಕಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಇಂದ್ರಾಣೀ, ವರುಣಾನೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು, ಎಂದರ್ಥವು ಲಿಂಗೋಕ್ತವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರೋಕ್ತವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವು.

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಫಲವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ಮಹಾಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ, ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಪ್ಯುತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು

ವಿಶೋಧನಾಮ ಸಂ|| ಪುಷ್ಯ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶೀ ಶುಕ್ರವಾರ

30-12-1949

ಆಸನಾದಕ

ಹೆಚ್ ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾದ್ವೀಪ್

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨--೮೦

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೬೨ ಪ್ರಮನ್ಯಹೇ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು -

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	1
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	2
ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರ, ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಸಹರಿಸಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟದನ್ನು ದೇವಶುನಿಯಾದ ಸುರಮೆಯು ಹುಡುಕಿ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಸರಮೆಗೂ ಪಣಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಪಣಿಗಳ ವಿಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	15
ರಣಶಬ್ದವು ಪರಿತಪಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	18
ಸಪ್ತಋಷಿಗಳ ವಿಕಾರ	23
ನವಗೃ, ದಶಗೃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	
ಅಯಾಸ್ಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	37
ನೋಧಾ ಗೋತಮನ ವಿಕಾರ	59

ತ್ಯಂ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆನೆಯ ಸೂಕ್ತವು -

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	61
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	62
ವಿವಿಧದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಾದಿಗಳು	68
ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಿಕಾರ	72
ಸ್ವರ್ಮಿರ್ಘ್ನೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	82

೬೪. ವೃಷ್ಣೇ ಶರ್ಧಾಯ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆನೆಯ ಸೂಕ್ತವು -

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	95
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	96

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರುದ್ರ ಪುತ್ರತ್ವ ವಿಚಾರ	102
ಪಿನ್ನಂತ್ಯ ಪೋ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗ	116
ವಾಜಶಬ್ದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	117
ವೈಷತಿ ಮತ್ತು ಅಹಿಮನ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	125
ವಿರಪ್ಪಿನಃ ವೃಷಪಾದಯಃ ಗಭಸ್ತ್ಯೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	132
ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	136
ಹಿಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	148

೬೫. ಸಶ್ವಾ ನ ತಾಯುಂ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	156
ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗೂಢನಾಗಿ ಇದ್ದ ವಿಚಾರ	159
ರಣ್ಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ	168
ಸೋಮನು ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂಬ ವಿಚಾರ	177

೬೬. ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಎಂಬ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	180
ಆಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ	182
ಪುತ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	183
ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	191
ಅಗ್ನಿಯು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಪತಿಯಾಗುವ ವಿಚಾರ	196
ವಸತಿ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿವೃತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	201

೬೭. ವನೇಷು ಜಾಯುಃ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು —

ವಿನಿಯೋಗ, ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	204
ಹವ್ಯವಾಹಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ	206
ಚಿತ್ತಿ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	220

೬೮. ಶ್ರೀಣನ್ನಪ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ವಿನಿಯೋಗ, ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	222
ಭುರಣ್ಯುಃ, ಊರ್ಣೋತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	224

ವಿಶ್ವಾಯು ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	230
ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	238
೬೯. ಶುಕ್ರಃ ಶುಶುಕ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು, ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	240
ಉಪ್ಪು, ಚಿಕೀತೃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	258
೭೦ ವನೇನು ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು, ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	260
ಪೂರ್ವೀಃ, ಮನೀಷಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	262
ಕ್ಷಸಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	269
ಋತಪ್ರವೀತಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	273
ವೇದಶ್ರವ್ಯಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	277
ಗೃಧ್ನ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	280
೭೧ ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	282
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	283
ಸನೀಳಾಃ, ಸ್ವಸಾರಾಃ, ಜನಯಾಃ ಜಿನ್ವನ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	286
ದೃಷ್ಟಾ, ವೀಳು, ಕೇತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	290
ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನು ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡ ವಿಚಾರ	300
ಜೇನ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	300
ದ್ವಿಬರ್ದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	312
ಪೈಕ್ಷಃ, ಜಾಮಿಭಃ, ಯಪ್ಪೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	316
ಮಿತ್ರಾನರುಣರು ರಾಜಾಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಚಾರ	326
ಹಿತ್ರಾಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	330
೭೨ ನಿ ಕಾವ್ಯಾ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	333

ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳು	335
ಅಸ್ತೇ, ವತ್ಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	340
ಶ್ರಮಯುವಾಃ ಪದವ್ಯಾಃ ಚಾರೂಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	341
ಶರದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	346
ರುದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ, ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	350
ಅಭಿಜ್ಞಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	355
ಏಪ್ತತೋಂದು ವಿಧ ಯಜ್ಞಪ್ರಭೇದಗಳು	359
ನಿಚೈದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯಾನಾಥಿ	
ಕಪ್ತ ವಿಚಾರ	360
ಯಾಹ್ನೀಃ, ಯತಃಪ್ತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	368
ಅಂಗಿರಾಚುಷಿಗಳ ವಿಷಯ	375
ಯಜ್ಞದ ಆಜ್ಞಾಪಾಠಗಳು ಯಜ್ಞದ ಚಕ್ರಸ್ತುಗಳೆಂಬ ವಿಚಾರ	379

೭೩ ರಯಿರ್ನ ಯಃ ಎಂಬ ನಿವೃತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಸುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ವಗಳು	382
ವೃಜನ ಮತ್ತು ಅಮತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	389
ಪುರಸ್ಸದಃ ನಿವೃತ್ತಧಾಯಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	394
ಶವಶ್ಯಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	403
ದ್ಯುಭಕ್ತಾಃ ಅದ್ರಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	408
ಸುಮತಿ ಮತ್ತು ವಿರೂಪೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	412
ಶತಹಿಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	420

೭೪ ಉಪಪ್ರಯಂತಃ ಎಂಬ ನಿವೃತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	426
ಸುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ವಗಳು	427
ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ	442
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ ಸಹಸಸ್ತುತ್ರ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರ	443

೭೫. ಜುಷಸ್ತ ಸಪ್ತಥಸ್ತಮಂ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	454
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	455
ದೇವಸ್ವರಸ್ತಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	456
ಜಾಮಿಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	461

೭೬. ಕಾ ತ ಉಪೇತಿಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	467
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	468
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ	474
ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರ ಕರ್ಮಗಳು	482
ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ವಿನಿಯೋಗವು	485

೭೭. ಕಥಾ ದಾಶೇಮ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	487
ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	489
ದ್ಯುನ್ಮಂ, ಜಾತನೇದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	505

೭೮. ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗೋತಮಾ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	507
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	508
ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು	509
ಮವಸ್ಯತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ	512
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	514
ದಸ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	517
ವೃತ್ತದಂತಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಚಾರ	518

೭೯. ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	521
------------------	-----

ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	522
ರಜಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ	525
ವೃಷಭ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	530
ಅಗ್ನೇ ವಾಣಸ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ	537
ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತೃರ್ಥಗಳು	538
ಪುರ್ವಣೀಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	542
ಅನಾನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	548
ಸತ್ರಾಸಾಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	550
ಅ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ	553
ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ವಿಚಿರ್ಷಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	561

೪೦. ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮೇ ಎಂಬ ನಿಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	563
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	564
ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	566
ಶ್ರೀನಕಸ್ತ್ರಿಯು ಸೋಮನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ತಂದ ವಿಚಾರ	569
ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	577
ಹೀಳಿತಃ, ದೋಧತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ	579
ವೃತ್ತಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	580
ಮಾಯಿನಂ, ಮಾಯಾಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	586
ನವತಿ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ನದಿಗಳ ವಿಷಯ	590
ಬದ್ಧದೇ ಅಹಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	605
ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಚಾರ	611
ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	615
ಅಥರ್ವಾ ಮತ್ತು ಮನು ಎಂಬುವರ ವಿಚಾರವು	617

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ಸಾಗೀಶಾಧ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಶ್ರಮೇ |
ಯಂ ಸತ್ವಾ ಕೃತಶ್ಚತ್ವಾಃ ಸ್ವಸ್ತಂ ಸಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ಸೇಶ್ವಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ಸರ್ವಮೇ ತನುಯಂ ನಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮರ್ಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೇ ವೇದೋ ವೇದಾಭ್ಯಾಯಾ ಸರ್ವಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜನೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಯುಗ್ಮೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೬

— ೪೨ —

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಅಥ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯ ಅರಭ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲ ಏಕಾದಶೇಽನುನಾಕೇ ಚತ್ವಾರಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಗತಾನಿ | ಪ್ರ ಮನ್ನದ ಇತ್ಯೇತತ್ತಯೋದಕಚರ್ಚಿಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತಿ | ಅನಿರುಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾ ನಿಂತತಿಃ | ಅನು ೧೨-೪ | ಇತ್ಯುಕ್ತೃತ್ವಾತ್ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತ್ಯುಕ್ತೇ

ತ್ರಯೋದಶೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಋಷಿಶ್ವಾನೃಸ್ಯಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ನೋಧಾ ಋಷಿಃ ! ಆನಾದೇಶಪರಿ-
ಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಗತಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಯೋಗಃ | ವಿಶೇಷವಿನ್ಯ-
ಯೋಗಸ್ತು ಲಿಂಗಾದವಗಂತವ್ಯಃ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಇದುವರೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗಿದಿರುವವು ಈಗ ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ ಎಂಬುವುದು ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತಿ | ಅನಿರುಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾ
ವಿಂತತಿಃ | ಅನು. ೧೨-೪ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಮುಕ್ತಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ
ಕಾರಣ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹದಿಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ
ಗೌತಮನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು ವಿನ್ಯಯೋಗವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
ಲೈಂಗಿಕವು ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾನುಸಾರ ಇದರ ವಿನ್ಯಯೋಗವಿರುವುದು

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೧ || ಸೂಕ್ತ-೬೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೫ || ವರ್ಗ-೧, ೨, ೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ-೧೩ ||

|| ಮುಪ್-ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ-ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನುಸಾರಃ ||

ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ ಶವಸಾನಾಯ ಶೂಷಮಾಂಗೂಷಂ ಗಿರ್ವಣಸೇ
ಅಂಗಿರಸ್ತ್ವತ್ |

ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸ್ತುವತ ಮಗ್ನಿಯಾಯಾರ್ಚಾಮಾರ್ಕಂ ನರೇ
ವಿಶ್ರುತಾಯ || ೧ ||

|| ಸದಗಾರ ||

ಪ್ರ | ಮನ್ಮಥೇ | ಶವಸಾನಾಯ | ಶೂಷಂ | ಆಂಗೂಷಂ | ಗಿರ್ವಣಸೇ |
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ |

ಸುವೃಕ್ತಿ ಭಿಃ | ಸ್ತುವತೇ | ಋಗ್ಮಿಯಾಯ | ಅರ್ಚಾಮ | ಅರ್ಕಂ | ನರೇ |
ಏಶ ಶ್ರುತಾಯ || ೧ ||

ಸಾರಾಂಶಃ ||

ಶವಸಾನಾಯ | ಶವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಶದಿನಾಚರತೇ | ಯಥಾ ಬಲಂ ಶತ್ರುಸ್ವಂತಿ ತಥಾ
ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಗಿರ್ವಣಸೇ | ಗೀರ್ಭಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಾಯ |
ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭರೇನಂ ವನಯಂತಿ | ನಿ. ೬-೧೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಏವಂಭೂತಾ-
ಯೇಂದ್ರಾಯ | ಶೂಷಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಶೂಷಂ ಸುಖಹೇತುಭೂತಂ | ಆಂಗೂಷಃ ಸ್ತೋಮ
ಆಘೋಘಃ | ನಿ. ೫-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಆಂಗೂಷಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಂಗಿರಸ್ವತ್ ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಪ್ರ
ಮನ್ಮಥೇ | ವಯಂ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾವಗಚ್ಛಾಮಃ | ಅವಗತ್ಯ ಚ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸುಷ್ಪಾವ-
ರ್ಜಕೈಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಭಿಮುಖೀಕರಣಸಮರ್ಥೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುವತೇ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವತೇ ಋಷಯೇ
ಯ ಇಂದ್ರ ಋಗ್ಮಿಯೋಽರ್ಚನೀಯೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಋಷಿಣಾ
ಸ್ತೂಯಮಾನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನರೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನೇತ್ರೇ | ಯದ್ವಾ | ನರೇ ಯಜಮಾನೇ | ವಿಶ್ರುತಾಯ
ಯಸ್ಯ ವೃತ್ತಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾಯ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಮಾ ಅರ್ಕಂ ಮಂತ್ರರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ
ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದೇನೇನಾರ್ಚಂತಿ | ನಿ. ೫-೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅರ್ಚಾಮ | ಪೂಜ-
ಯಾಮ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮನ್ಮಥೇ | ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ತನಾದಿಶ್ವದುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಲೋಪಶ್ಚಾಸ್ಯಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ನ್ತೋಃ | ಸಾ. ೬-೪-೧೦೭ | ಇತಿ ಮಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕಾರಲೋಪಃ |
ಶವಸಾನಾಯ | ಶವ ಇನಾಚರತಿ ಶವಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
ಲುಕ್ | ಶಾನಚಿಶ್ಚಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಲೋಪವಯಲೋಪೌ | ಚತ ಇತ್ಯಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು ಕೈಬೋ ಜಿತ್ವಾಸ್ತುನುದಾತ್ತೇದಿತಿ ಶಾನಚೋನುದಾತ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ಏವಂ
ತರ್ಹಿ ತಾಚ್ಚೀಲಿಕಶ್ಚಾನ್ಶಃ | ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಃ ಸ್ವರ ಏವ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶೂಷಂ | ಶೂಷ ಪ್ರಸನೇ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ಆಂಗೂಷಂ | ಅರ್ಚ ಪೂರ್ವಾದ್ಯುಪೇಷಃ ಸಚಾದ್ಯಚಿ
ಘೋ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಗೂಘದೇಶಃ ಪ್ರಪೋದರಾದಿಶ್ವತ್ | ಆಚೋ ಬಕಾರಸ್ಯೇತ್ವಂಜ್ಞಾಭಾವಶ್ಚಂದಸಃ |
ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣೋತ್ತರಪದಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಘೌಞಾ ನಾ ಥಾಥಾದಿನೋ-

ತ್ರರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಿರ್ವಣಸೇ | ಗ್, ಶಬ್ದೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಋಗುತ
ಇದ್ವಾತೋರಿತೀತ್ವಂ | ಗೀರ್ಭಿವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತ ಇತಿ ಗಿರ್ವಣಾಃ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ |
ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ವಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಂಗಿರಸ್ಸತ್ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಃ |
ನಭೋಽಂಗಿರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೧ ೪-೧೮-೩ | ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ರುತ್ಯಾ-
ದ್ಯುಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ವೇತಿರ್ಭಪ್ರತಿ
ಪೇಧಃ | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜನಂ ಯೇಷಾಂ | ನಇನ್ಸಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ರರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು
ಕ್ರಿಸಂತಸ್ಯೋತ್ತರಪದಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ಛಂದಸೀತಿ ವಚನಾದುತ್ರರಸದಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ತತ್ಪುರುಷೋಽಸ್ತು | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭವತ್ಯೇಭಿರಿತಿ
ಸುವೃತ್ತಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಮನ್ಯಕ್ರಿಸ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕಾರಕಾದುತ್ರರಸ್ಯ ಕ್ರಿಸ್ನೋ ವಿಹಿತಮುತ್ರರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮಕಾರಕಾದಪಿ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಭವತಿ | ಸ್ತುವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಗ್ಮಿಯಾಯ | ಏಕಾಚೋ
ನಿತ್ಯಂ ಮಯುಚಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಕಾ. ೪-೩-೧೪೪ | ಇತಿ ಋಕೃಬ್ರಾಹ್ಮದ್ವಿ ಕಾರಾರ್ಥೇ ಮಯುಚ | ಸ್ವಾದಿಪ್ಪ-
ರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ | ಪಾ. ೧-೪-೧೭ | ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕುತ್ವಜಶ್ವೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತ್ವಂ |
ಯದ್ವಾ | ಋಚಿ ಸ್ತುತಾನಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾನೇ ಮಹ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕುತ್ವಂ ಜಶ್ವಂ ಚ | ಋಗ್ಮಂ
ಸ್ತುತಿಮರ್ವತೀತಿ ಋಗ್ಮಿಯಾಃ | ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಚ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರ್ಚಾಮ |
ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿದ್ವಲ್ಪ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರೇಣ
ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅರ್ಕಂ | ಅರ್ಚ್ಯತೇನೇನೇತ್ಯರ್ಕಃ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ
ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ನರೇ | ನೃಶಬ್ದಾಚ್ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇ
ಗುಣಶ್ಚಂದಸಃ | ವಿಶ್ರುತಾಯ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಪಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

೧ | ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ

ಶವಸಾನಾಯ—ಬಲದಂತೆ ಆಚರಿಸುವ (ಬಲದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ) | ಗಿರ್ವ
ಣಸೇ—(ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಶೂಷಂ—ಸುಖಹೇತುವಾದ |
ಅಂಗೂಷಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅಂಗಿರಸ್ಸತ್—ಅಂಗಿರಸ ಋಷಿಗಳಂತೆ | ಪ್ರ ಮನ್ಮಥೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ
ತೀವ್ರದುಃಖಕ್ಕೋಣ (ಮಾಡೋಣ) | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ | ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತುತಿಸುವವನಿಗೆ (ಸ್ತುತಿಸುವವನಾದ) | ಋಗ್ಮಿಯಾಯ—ಅರ್ಚನೀಯನಾದ
(ಸ್ತುತ್ಯನಾದ) | ನರೇ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತೃವಾದ | ವಿಶ್ರುತಾಯ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು

ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | **ಅರ್ಕಂ**—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | **ಅರ್ಚಾಮ್**—ಪೂಜಿಸೋಣ (ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ. ಅವನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಖಂಡನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೌಜಸಲ್ಪದ ತತ್ವವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ

English Translation

We meditate, like Angiras, an acceptable prayer to that powerful and praise-deserving Indra, who is to be adored by his worshippers with prayers of efficacy to bring him to the ceremony, let us recite a prayer to the celebrated leader (Indra) of all

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನ್ನಹೇ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಶವಸಾನಾಯ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಒಲವು (ನಿ. ೨-೧) ಶವಸಾನ ಎಂದರೆ ಒಲದಂತೆ ಆಚರಿಸುವವನು, ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಶೂಷಂ—ಶಿಖಾಶಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶೂಷಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಅಥವಾ ಸುಖಕರವಾದ (ನಿ. ೨-೧೨).

ಅಂಗೂಷಂ—ಅಂಗೂಷಃ ಸ್ತೋಮ ಅಘೋಷಃ (ನಿ. ೫-೧೧) ಅಂಗೂಷವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವು.

ಗಿರ್ವಣಸೇ—ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭಿರೇನಂ ವನಯಂತಿ (ನಿ. ೬-೧೪) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡಲಾರ್ಹನು, ಸ್ತುತ್ಯನು.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಾಃ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು ಇವನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಮ. ಸಂ ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 520-522, ಭಾಗ ೪ ಪೇಜು 552 ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸುವೃಕ್ರಿಚಿ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭವತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಸುವೃಕ್ತಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ತೈಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ಋಗ್ವಿಯಾಯೇ—ಋಚಿ ಸ್ತುತಾ | ಋಗ್ವಂ ಸ್ತುತಿಮರ್ಹತೀತಿ ಋಗ್ವಿಯಾಃ | ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ

ಅರ್ಚಾಮು—ಪೂಜಿಸೋಣ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸೋಣ

ಅರ್ಕಂ—ಅರ್ಚ್ಯತೇನೇನೇತ್ಯರ್ಕಃ | ಇದರಿಂದ (ಮಂತ್ರದಿಂದ) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕಂ ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರವು.

ನರೇ— ನೈರಬ್ಬದ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನವು ನಾಯಕನಾದ, ಜನರ ಮುಖಂಡನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ)

ವಿಶ್ವತಾಯೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಯಸ್ಯವ್ಯತಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾಯ | ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ)

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮನ್ಮಥೇ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ತನಾದಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಯವಚನದ ಮಹಿಮೆಗೆ ಓತ ಆತ್ಮನೇವದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ತನಾದಿ ಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯ ಉಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಏಕರಣ ಮನ್. ಉ+ಮಸ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ 'ಲೋಪಶ್ಚಾನ್ಯಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಮ್ಯೋಃ' (ಪಾ ಸೂ ೬ ೪-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಮನ್ಮಥೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಬ್ಬತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಒರುತ್ತದೆ

ಶವಸಾನಾಯೇ—ಶವ ಇವ ಆಚರತಿ ಶವಸ್ಯತೇ ಉಪವಸಾನಾಧಾತೋರಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಮಾನಾತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ 'ಕರ್ತುಃ ಕೃಬ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ' (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬ್ ಶವಸ್ಯ ಎಂಬ ಕೃದಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಮೇದ ರ್ಪಿಗೆ ಲಾಕ. ಶವಸ್ಯ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಾಣಚ್ ಿತ್ತಾದರೂ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯ ಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ ಶವಸಾನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನರೂಪ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೃಬ್ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ ಶಾನಚ್ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಾಣಚ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಹೇಗೆ ಒರುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ ಆಗ ತಚ್ಚೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒರುವ ಚಾನತನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು ಚಾನಶ್ ಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಶ್ಚಿತಾ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಲಸ್ಥಾನದ್ವಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ

ಶೂಷಂ—ಶೂಷ ಪುಸವೇ ಧಾತು ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ 'ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯಃ' (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಲಘುಪಥ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದ

ಅಂಗೂಷಂ—ಅಪ್ ಉಪಸರ್ಗ ಘೂರ್ ವಿಶಬ್ದವೇ ಧಾತು ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪುಗಂತಲಘುಪಥಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಇದ್ದ ಸ್ವರೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ ಘೋಷ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಘೋ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಗೂ ಎಂಬುದೇಕವು ಪುಷೋದರಾದಿನಿ ಯುಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸದ್ವನಾಗುತ್ತದೆ 'ಹಲಂತೈಮ್' (ಪಾ ಸೂ ೧-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ ನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ವರದಿಂದ ಘೋಷ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವಾಗ ಅಪ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪ-ಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಪಘಾ ಘಾತ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಜ್ ಮಾಡಿ ದಾಗಲೂ ಘೋಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ ಆಗ ಧಾಥಘಜ್ ಕ್ತಾಜ (ಪಾ ಸೂ ೭-೩-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗಿರ್ವಣಸೇ—ಗ್ ರಬ್ಜೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ತಿಪ್ (ಪಾ ೭-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಪ್ ಋತುತದ್ವಾತೇಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ವ ಋಕಾರದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಉರಣ್ ರವರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರವರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಇತ್ ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಗಿರ್ ರಬ್ಜ ವಾಗುತ್ತದೆ ಗೀರ್ಭವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಗಿರ್ವಣಾ ವನ ಸಂಭಜ್ಯ ಧಾತು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಗಿರ್ವಣಸ್ ರಬ್ಜವಾಗುತ್ತದೆ ಯದ್ಯಸಿ ದಲಿಚಿ—(ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೩೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಫಂತದ ಇಕ್ಕೆಗೆ ದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ (ಪಾ ಸೂ ೮) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯಾಶ್ರಯಣದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ (ಉ ಸೂ ೪-೬೬೬) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಒರುತ್ತದೆ

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಸಃ ಇವ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾಚೇದ್ವತಃ (ಪಾ ಸೂ ೫-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಅಂಗಿರಸ್+ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಘೋಂಗಿರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೧-೪-೧೦ ೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಾಂತತ್ವ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರುತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸುವೃತ್ತಿಛಿ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತುತ್ವತಥಸಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇದ್ವೇಷಃ ಚೋಃಕಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪಥಗುಣನಿಷೇಧ ವೃಕ್ತಿ ರಬ್ಜವಾಗುತ್ತದೆ

ಶೋಭನಂ ವೃಕ್ತಿಃ ಆವರ್ಜನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುವೃತ್ತಯಃ ತೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನೌಸ್ಸಾಭ್ಯಾಂ (ಸಾ ಸೂ ೬-೨-೧೭೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿನ್ಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮವಾದಾಗ ಸಮಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ಯೋಚ್ಚಂಧಸಿ (ಸಾ ಸೂ ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ ನೌಸ್ಸಾಭ್ಯಾಂ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭವತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಸುವೃತ್ತಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಸ್. ಸುವೃಕ್ತಿಶಬ್ದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ವಾದ ತಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮನ್‌ಕ್ರಿಸ್ತನ್ಯಾ- (ಸಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೫೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿನ್ಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವನ್ನಂ ವಿಧಿಸಿದರೂ ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರಕವಲ್ಲದಿರುವ ಪೂರ್ವಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿನ್ಂತೋತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತುಜ್ಞ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯುನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದೇಶ. ಸ್ತುವತ್ ಶಬ್ದದ ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನರೂಪ ಶತುರುನುಮೋನದ್ಯ ಜಾದೀ— (ಸಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮುಗ್ಧಿಯಾಯೆ—ಏಕಾಚೋ ನಿತ್ಯಂ ಮಯಟಮಿಚ್ಛಂತಿ (ಕಾ ೪ ೩-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾ ಚುಳ್ಳ ಏಕಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ವಿಶಾರಾರ್ಥನಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಮುಟ್+ಮಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮ ಸ್ಥಾನೇ (ಸಾ ಸೂ ೧-೪-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸದಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಚೋಃಕು. ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಕಕಾರಾವೇಶ. ಝಲಾಂ ಏಶೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏಸ್ವದಿಂದ ಗಕಾರ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಮಯಟಿನ್ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾವೇಶ ಮುಗ್ಧಿಯ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನದ ರೂಪ ಅಧವಾ ಯಚ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ ಉಪಾದಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಎಂದಿನಂತೆ ರುಪ್ಪ, ಏಸ್ವದ್. ಮುಗ್ಧಂ ಸ್ತುತಿಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಮುಗ್ಧಿಯ. ಅರ್ಹ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯನೇಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಮುಗ್ಧಿಯ ಎಂದು ಎಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಚಾಮು—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ ಲೋಟೋ ಲಙ್ಞತ್ ಎಂದು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದ ರಿಂದ ಲೋಟಿನ್ ಮಸ್ಸಿನ್ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಶಬ್ದ ಏಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮು ಅರ್ಚಾಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದ ಸ್ಥಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅರ್ಕಮ್— ಅರ್ಚ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಅರ್ಕಃ ಪುಂಸಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಸ್ತ್ರಾಯೇಣ (ಸಾ ಸೂ ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಚಚೋಃಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಸಾ ಸೂ ೩-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ಪವಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶ ಅರ್ಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನರೂಪ

ನರೇ— ನೈ+ಏ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಛಾದಸವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ನರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ವಿಶ್ವತಾಯ— ಶ್ವ ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗತಿರನಂತರಃ (ಸಾ. ಸೂ ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರ ವ್ರೇ ಮಹೇ ಮಹಿ ನಮೋ ಭರಧ್ವಮಾಂಗೂಷ್ಯಂ

ಶವಸಾನಾಯ ಸಾಮ |

ಯೇನಾ ನಃ ಪೂರ್ವೇ ಪಿತರೇ ಪದಜ್ಞಾ ಅರ್ಚಂತೋ ಅಂಗಿರಸೋ

ಗಾ ಅವಿಂದನ್ || ೨ ||

|| ಪದಗುರುಃ ||

ಪ್ರ | ವಃ | ಮಹೇ | ಮಹಿ | ನಮಃ | ಭರಧ್ವಂ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ | ಶವಸಾನಾಯ |
ಸಾಮ ||

ಯೇನ | ನಃ | ಪೂರ್ವೇ | ಪಿತರಃ | ಪದಜ್ಞಾಃ | ಅರ್ಚಂತಃ | ಅಂಗಿರಸಃ |
ಗಾಃ | ಅವಿಂದನ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜೋ ವೋ ಯಾಯಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ಶವಸಾನಾಯ ಬಲನುನಾಚರತೇ |
ಅತಿಬಲಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ಉತ್ತರನಾಕ್ಯೇ ಯಚ್ಚಬ್ರಹ್ಮತೇಸ್ತಚ್ಚಬ್ರಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಮಾ
ಇಂದ್ರಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ಸ್ಪೃಧಂ ನಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರ ಭರಥ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯತ | ಕಿಂ
ತಸ್ತೋತ್ರಮಿತ್ಯಾಹ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ ಸಾಮ ಅಘೋಷಯೋಗ್ಯಂ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮ | ತನ್ನಿಷ್ಠಾದ್ಯತಾ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರೇತ್ಯಾದಿಷ್ಠ್ಯಪ್ತು ಯದ್ಗಾನಂ ತಸ್ಯ ಸಾಮೇತ್ಯಾಖ್ಯಾ | ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ |
ಗೀತಿಷು ಸಾಮಾಖ್ಯೇತಿ | ಯೇನೇಂದ್ರೇಣ ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರಃ ಪಿತೃನಿಶೇಷಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವ
ಪುರುಷಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಪಣಿನಾಮ್ನಾ ಸುರೇಣಾಪದ್ಯತಾನಾಂ ಗವಾಂ ಪದಜ್ಞಾ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಾಃ ಸಂತೋದತ
ಏನಾರ್ಚಂತಸ್ತಂ ಪೂಜಯಂತೋ ಗಾ ಅವಿಂದನ್ | ಅಲಭತ || ವಃ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ |
ಪದಜ್ಞಾಃ ಪದಾನಿ ಜಾನಂತೀತಿ | ಆತೋದ್ರಸುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇತಿ ಚೇತ್ಯಾ
ಕಾರಲೋಪಃ | ಅವಿಂದನ್ | ವಿಧ್ವಂಸ ಲಾಭೇ | ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯೇನ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪೂರ್ವೇ—ಪೂರ್ವಕರಾದ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಗಳಾದ |
ಅಂಗಿರಸಃ—ಅಂಗಿರಸರೆಂಬವರು | ಪದಜ್ಞಾಃ—(ಪಣಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳ) ಮಾರ್ಗ
ವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಅರ್ಚಂತಃ—(ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುವವರಾಗಿ | ಗಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು
ಅವಿಂದನ್—ಪುನಃ ಸದಿದರೋ | (ತಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ) | ಮಹೇ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ | ಶವಸಾನಾಯ—ಬಲದಂಕೆ
ಆಚರಿಸುವ (ಬಲಿವನ್ನಾದ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ ಸಾಮ—ಘೋಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ರಥಂತರಾದಿ) ಸಾಮ
ರೂಪವಾದ | ಮಹಿ—ಪ್ರೌಢವಾದ | ನಮಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವಃ—ನೀವು | ಪ್ರ ಭರಥ್ಯಂ—ಸಮಾಧಿಸಿ

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಈ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಕರಾದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಪಿತೃಗಳು ಪಣಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾದ ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸದಿದರು. ಅಂತಹ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಬಲಿವನ್ನಾದ,
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಘೋಷಿಸಬಹುದಾದ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ

English Translation

Do you, priests, offer to the vast and most powerful Indra, a great hymn, fit to be chanted aloud, for through him our forefathers, the Angirasas, adoring him, and knowing the footmarks, recovered (the stolen) cattle

॥ ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ॥

ಮಹೇ- ಮಹತೇ | ಹೆಚ್ಚಾದ

ಮಹಿ- ಮಹತ್ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ

ನಮಃ- ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು

ಅಂಗೂಷ್ಠಂ—ಅಘೋಷಯೋಗ್ಯಂ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮ | ಫಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು

ಪೂರ್ವ ಪಿತರಃ ನಮ್ರ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಪಿತೃಗಳ, ಹಿರಿಯರು, ನಮಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವರಾದ ನಮ್ಮ ಮಂಜರು

ಪದಜ್ಞಾಃ—ಪದಾನಿ ಜಾನಂತೀತಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಾಃ | ಪದ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಆ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಹಿಡಿದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಿತೃಕಾಸವಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಹೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸುಲ ಎಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಬರೆದಿರುವ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ೪೦ ಸಂ ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 630 ನೋಡಿ

ಅಂಗಿರಸಃ—ಅಂಗಿರಾ ಮುನಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಾ ಮುನಿಯ ಮಂತ್ರೋತ್ಪನ್ನರು

॥ ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವಃ—ವಿವಕ್ಷಾತಃ ಕಾರಕಾಣಿ ಎಂದುದರಿಂದ ಸ್ಪೃಹಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಸ್ಯ ವಸನಸೌ (ಸಾ. ಸೂ ೨-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮಜ್ಜಿಬ್ಬಕ್ಕೆ ವಸ ಅಸುರ ಅನುದಾತ್ತಂ-ಸವನಮಸಾದಾದೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಜ್ಞಾಷ್ಯಮ್—ಹಿಂದಿನ ಮುತ್ರದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಋತಲೋಽಘ್ರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತ್

ಪದಜ್ಞಾಃ—ಪದಾನಿ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಛಾತು ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಸಾ. ಸೂ ೨-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಪಸರ್ಗ ಉಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಲೋಪ ಇಟೀತಿ

ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪದಜ್ಞಾಃ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಚಿತಃ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಒಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿದಚಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಕರ್ಗ ಬಂದರೆ ಅರ್ಚಿತಃ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿಂದನ್—ವಿದ್ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಧ್ವಿಗೆ ರ್ವೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯಃತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ ಶಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶೇಮುಖಾದೀನಾಂ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯಯುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಅನು ಸ್ಯಾರಸ್ಯಯಯಿ ಪರಸನರ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಸನರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಅಂಗೆ ಲಬ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಅವಿನ್ದನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚೆಬ್ಬದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದುದಾತ್ತಃ ಎಂದುದರಿಂದ ಅವಿಂದನ್ ಎಂಬುದು ಅದ್ವ್ಯ ದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿ ಸಂಹಿತಾಪಾರ್ಶ್ವಃ |

ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಂ ಚೇಷ್ಟಾ ವಿದತ್ಸರಮಾ ತನಯಾಯ
ಧಾಸಿಂ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಭಿನದದ್ರಿಂ ವಿದದ್ಗಾಃ ಸಮುಸ್ರಿಯಾಭಿರ್ನಾವಶಂತ
ನರಃ || ೩ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಅಂಗಿರಸಾಂ | ಚ | ಇಷ್ಟಾ | ವಿದತ್ | ಸರಮಾ | ತನಯಾಯ |
ಧಾಸಿಂ ||

ಬೃಹಸ್ಪತೀ | ಭಿನತ್ | ಅದ್ರಿಂ | ವಿದತ್ | ಗಾಃ | ಸಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ |
ವಾವಶಂತ | ನರಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಧಾಸ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಸರಮಾ ನಾಮ ದೇವತುನೀ | ಪಣಿಭಿರ್ಗೋಷ್ಠಪಹೃತಾಸು ತದ್ವನೇಷ-
ಣಾಯ ತಾಂ ಸರಮಾಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹ್ಯೇತಿತ್ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ವ್ಯಾಧೋ ವನಾಂತರ್ಗತಮ್ಗಾನ್ವೇಷ-
ಣಾಯ ಶ್ವಾನಂ ನಿಷ್ಕಜತಿ ತದ್ವತ್ | ಸಾ ಚ ಸರಮೈವಮವೋಚಿತ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮದೀಯಾಯ
ಶಿಶವೇ ತದ್ಗೋಸಂಬಂಧಿ ಕ್ಷೀರಾದ್ಯನ್ನಂ ಯದಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ತರ್ಹಿ ಗಮಿಷ್ಯಾಮಿತಿ | ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ರ-
ವೀತ್ | ತಥಾ ಚ ಶಾಖ್ಯಾಯನಕಂ | ಅನ್ನಾದಿನೀಂ ತೇ ಸರಮೇ ಪ್ರಜಾಂ ಕರೋಮಿ ಯಾ ನೋ ಗಾ
ಅನ್ಯನಿಂದ ಇತಿ | ತತೋ ಗತ್ವಾ ಗವಾಂ ಸ್ನಾನಮಜ್ಞಾಸೀತ್ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚಾಸ್ತೈ ನೈವೇದಯತ್ |
ತಥಾ ನಿವೇದಿತಾಸು ಗೋಷು ತಮಸುರಂ ಹತ್ವಾ ತಾ ಗಾಃ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಲಭತೇತಿ | ಅಯಮರ್ಥೋಽ
ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ || ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಮ್ಗೋಷಾಂ ಚೇವೈವೈ ಪ್ರೇಷಣೇ ಸತಿ ಸರಮಾ ದೇವತುನೀ
ತನಯಾಯ ಸ್ವಪುತ್ರಾಯ ಧಾಸಿಮನ್ನಂ ವಿದತ್ | ಅನಿಂದತ್ | ಧಾಸಿರಿತ್ಯನ್ನಾಮ | ಧಾಸಿರಿರೇತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ತಯಾ ಗೋಷು ನಿವೇದಿತಾಸು ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಮಧಿಪತಿ-
ರಿಂದ್ರೋಽದ್ರಿಮತ್ತಾರಮಸುರಂ ಭಿನತ್ | ಅವಧೀತ್ | ಕೇನಾಪಹೃತಾ ಗಾ ವಿದತ್ | ಅಲಭತ | ತತೋ
ನರೋ ನೇತಾರೋ ದೇವಾ ಉಸ್ರಿಯಾಭಿರ್ಗೋಭಿಃ ಸಹ | ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಸಂ ವಾವಶಂತ |
ಭೃಶಂ ಹರ್ಷಶಬ್ದಮಕುರ್ವನ್ | ಯದ್ವಾ ಗೋಭಿಃ ಸುಧನಭೂತಾಭಿಷ್ಠದೀಯಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಕಾಮು-
ಯಂತ | ಸನುಗಚ್ಛಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಇವೈ | ಇಷ ಗತಾನಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾನೇ ಕ್ರಿಸಿ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ರಿಸಿ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಲುಜ್ಞ ಲೃದಿತ್ತಾದಿನ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋ
ಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಅಜಿ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪಾದಾದಿತ್ಯನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸರಮಾ | ಸರಮಾ
ಸರಣಾತ್ | ನಿ ೧೧-೨೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸರ್ತೇರಾಣಾದಿಕೋಽವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾಸಿಂ | ಧೇಹಿ
ಪಾನೇ | ಧೀಯತೇ ಸೀಯತ ಇತಿ ಧಾಸಿಃ | ಔಣಾದಿಕಃ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ದಧಾತೇಃ ಪೋಷ-
ಣಾರ್ಥಾತ್ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬೃಹಸ್ಪತೀ | ತದ್ವ್ಯಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಶ್ಲೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಖ

ತಲೋಪಶ್ಚ | ಸಾ. ೬-೧-೧೫೭ | ಇತಿ ಸುಡಾಗಮಸ್ತಲೋಪಶ್ಚ | ಬೃಹಚ್ಛಬ್ದೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಕೇಚಿದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ವರ್ಣಯಂತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಸತಿಶಬ್ದೋ ಡತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಆತ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷ್ಠಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ವೈಕ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ | ನಿವಸತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಾ ಗೌಃ | ವಸ ನಿವಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ಥಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾಧಿಕರಣೇ ರಕ್ | ವಚಿಸ್ಪಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಸ್ರಾಶಬ್ದತ್ವಾರ್ಥೇ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ಯೇನ ಘಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಿಘಂಟುಭಾಷ್ಯಂ | ಘಸ್ಯೇಯಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನಾವಶಂತ | ವಾಶ್ಚ ಶಬ್ದೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯ ಜಂತಾಲ್ಲಜ್ಞ ರ್ಝಸ್ಯಾಂತಾದೇಶೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯುಭಯಾರ್ಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯ-
ಲೋಪಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧಾತೋರ್ಪ್ರಸ್ತುತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ವಶ ಕಾಂತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞ ನ ವಶಃ | ಸಾ. ೬-೧-೨೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೇ ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾದರ್ಶ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ಚಿ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸ ರ್ಝಿಗ-ಂದ | ಪ್ರೇಷಣೇ - ಪ್ರೇಷಣ ವಾಗಲು (ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡಲು) | ಸರಮಾ--ಸರನಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯು | ತನಯಾಯ- ತನ್ನ ತಿರುವಿಗೆ | ಧಾಸಿ--ಅನ್ನವನ್ನು (ಹಾಲನ್ನು) | ವಿದತ್ ಪಡೆಯಿತು (ಗೋವುಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು) | ಬೃಹಸ್ಪತೀ--ಇಂದ್ರನು | ಅದ್ರಿಂ ಗೋವುಗಳ ಭಕ್ಷಕನನ್ನು (ಅಸುರನನ್ನು) | ಭಿನತ್--ವಧಿಸಿದನು | ಗಾಃ--ಗೋವುಗಳನ್ನು | ವಿದತ್--(ಪುನಃ) ಪಡೆದನು | ನರಃ--ಮುಖಂಡರುಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ--ಗೋವುಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿ) | ಸಂ ನಾವಶಂತ--ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂತೋಷಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಣಿನಾಮಕ ವೈಶ್ವರೂ ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರೇಷಿತಳಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯಾದ ಸರಮೆಯು ಹುಡುಕಿ, ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ತನ್ನ ತಿರುವಿಗೆ ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಸುಡೆಯಿತು | ಗೋವುಗಳು ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಗೋವುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷಧ್ವನಿ ಗೈದಿದರು ಮತ್ತು ಆ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪಡೆದರು

English Translation

When the search was made at the command of Indra and the Angirases, Sarama secured food (milk) for her young, then Brihaspati slew the devourers (or broke the mountain) and rescued the cows and the gods (when they got the cattle back) proclaimed their joy aloud.

|| ವಿಶೇಷಾಪಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಸರಮಾ ಎಂಬುದು ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು ನಾಯಿಯು ಪಣನಾಮಕ ದೈತ್ಯರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗಲಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನು ವೃಗಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬಳಿ ಇರುವ ಬೇಟೆ ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಗಮನೈಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೋಗಿನಲು ಆಗ ಅದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದಿತು—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನನ್ನ ಮರಿಗಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ನಾನು ಹೋಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತರುವೆನೆಂದಿತು (ಶಾಖ್ಯಾಯನ ಶಾಖೆಯವರು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನ್ನಾದಿನೀಂ ತೇ ಸರಮೇ ಪ್ರಜಾಂ ಕರೋಮಿ ಯಾ ನೋ ಗಾ ಅನ್ತವಿಂದ—ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ ನಿನ್ನ ಮರಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಬದಗಿಸಿ ಕೊಡುವೆನು ನೀನು ಹೋಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಲು) ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಲು ಆ ಶುನಿಯು ಹೊರಟು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಪಣಿಗಳು ಗೋವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿತು ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಅಪಹರಣವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳು ಬಿಡಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು

ಸರಮಾ ಎಂಬುವುದು ದೇವತೆಗಳ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಶುನಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮರಿಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ ಅವು ವೃತ್ತದೇವತೆಯಾದ ಯಮನ ಬಳಿ ಇದ್ದವೆಂದೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಾಯಿಯ ಹೆಸರನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸಾರಮೇಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುವುದು

ಆತಿ ದ್ರವ ಸಾರಮೇಯಾ ಶ್ವಾನಾ ಚತುರಕ್ಷಾ ತಬಲಾ ಸಾಧುನಾ ಪಥಾ |

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೪-೧೦)

ಯಾ ತೇ ಶ್ವಾನಾ ಯಮರಕ್ಷಿತಾರಾ ಚತುರಕ್ಷಾ ಪಥಿರಕ್ಷೇ ನೈಚಕ್ಷಸಾ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೪-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಎರಡು ಮರಿಗಳಾದ ಸಾರಮೇಯಾ ಎಂಬ ನಾಯಿಗಳ ವಿಷಯವೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದ ವಿಷಯವೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಪಣಿಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಾನಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದ ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೧೦೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು—

ಕಿಮಿಚ್ಛಂತೀ ಸರಮಾ ಪ್ರೇದಮಾನದ್ಧೂರೇ ಹೃಧ್ನಾ ಜಗುರೀ ಪರಾಚ್ಯು |

ಕಾಸ್ತೇಹಿತಿಃ ಕಾ ಪರಿತಕ್ಮಾಸೀತ್ಕಥಂ ರಸಾಯಾ ಆತರಃ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೂತೀರಿಷಿತಾ ಚರಾಮಿ ಮಹ ಇಚ್ಛಂತೀ ಪಣಿಯೋ ನಿಧೀನ್ ವಃ |

ಆತಿಷ್ಠದೋ ಭಿಯಾಸಾ ತನ್ನ ಆವತ್ತ್ಥಾ ರಸಾಯಾ ಆತರಂ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಕೇದ್ಯಜ್ಞಂ ದ್ರಃ ಸರಮೇ ಕಾ ದೈತೀಕಾ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಃ ಪರಾಕಾತ್ |
 ಅ ಚ ಗಚ್ಛಾನ್ನಿತ್ತಮೇನಾ ದಧಾಮಾಥಾ ಗನಾಂ ಗೋಪತಿನೋ ಭವಾಮಿ ||
 ನಾಹಂ ತಂ ವೇದ ದಭ್ಯಂ ದಭತ್ಸ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಂ ಪರಾಕಾತ್ |
 ನ ತಂ ಗೌಹಂತಿ ಸ್ತವತೋ ಗಭೀರಾ ಹತಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಪಣಯಃ ಶಯಧ್ವೇ ||
 ಇಮಾ ಗಾವಃ ಸರಮೇ ಯಾ ಐಚ್ಛಃ ಪರಿ ದಿವೋ ಅನ್ತಾನ್ ಸುಭಗೇ ಪತಂತೀ |
 ಕಸ್ತು ಏನಾ ಅವ ಸೃಜಾದಯುಧ್ವ್ಯತಾಸ್ಮಾಕಮಾಯುಧಾ ಸಂತಿ ತಿಗ್ಮಾ ||
 ಅಸೇನ್ಯಾವಃ ಪಣಯೋ ವಚಾಂಸ್ಯನಿಷನ್ಯಾಸ್ತನ್ವಃ ಸಂತು ಪಾಸೀಃ |
 ಅಧುಷ್ಣೋ ವ ಏತವಾ ಆಸ್ತು ಪನ್ಯಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವ ಉಭಯಾ ನ ಮೃಳಾತ್ ||
 ಅಯಂ ನಿಧಿಃ ಸರಮೇ ಅದ್ರಿಬುಧ್ನೋ ಗೋಭಿರಶ್ವೇಭಿರ್ವಸುಭಿರ್ನೃಪ್ಪಃ |
 ರಕ್ಷಂತಿ ತಂ ಪಣಯೋ ಯೇ ಸುಗೋಸಾ ರೇಕು ಪದಮಲಕಮಾ ಜಗಂಥ ||
 ಏಹ ಗಮನ್ಮುಷಯಃ ಸೋಮುಶಿತಾ ಆಯಾಸ್ಯೋ ಅಂಗಿರಸೋ ನವಗ್ವಾಃ |
 ತ ಏತಮೂರ್ವಂ ನಿಭಜಂತ ಗೋನಾಮಥೈತದ್ವಚಃ ಪಣಯೋ ವನುನ್ನಿತ್ ||
 ಏನಾ ಚ ತ್ವಂ ಸರಮ ಅಜಗಂಥ ಪ್ರಬಾಧಿತಾ ಸಹಸಾ ದೈವೈನ |
 ಸ್ವಸಾರಂ ತ್ವಾ ಕೃಣಿನ್ಯ ಮಾ ಪುನರ್ಗಾ ಅಪ ತೇ ಗನಾಂ ಸಭಗೇ ಭಜಾಮ ||
 ನಾಹಂ ವೇದ ಭ್ರಾತೃತ್ವಂ ನೋ ಸ್ವಸೃತ್ವಮಿಂದ್ರೋ ವಿದುರಂಗಿರಸಶ್ಚ ಘೋರಾಃ |
 ಗೋಕಾಮಾ ಮೇ ಅಚ್ಛಿದಯನ್ ಯದಾಯಮಸಾತ ಇತ ಪಣಯೋ ವರೀಯಃ ||
 ದೂರಮಿತ ಪಣಯೋ ವರೀಯ ಉದ್ಗಾಂವೋ ಯಂತು ಮಿನತೀರ್ಯತೇನ |
 ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾ ಅವಿಂದನ್ನಿಗೂಲ್ದಾಃ ಸೋಮೋ ಗ್ರಾನ್ವಾಣ ಋಷಯಶ್ಚ ವಿಸ್ವಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦ ೧೦೨-೧ ರಿಂದ ೧೧)

ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ ಇದು ಪಣಿಗಂಗೂ ಸರಮೇಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ನಲಿನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಪಣಿಗಂಜಿಬುಸರು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಂದು ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಕೋಲಿಕೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು ಕ್ಯಾಗಿ ದೇವತಾನುಯಾದ ಸರಮೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು ಆ ಸರಮೆಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಹುದೂರ ಸಂಚರಿಸಿ ದುರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ರಸಾ ಎಂಬ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಪಣಿಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು ಆಗ ಪಣಿಗಳು ಸರಮೆಯು ಬಂದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾವನೆ ಯಿಂದ ಇಂತು ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದರು -

ಪಣಿಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ನೀನು ಬಹುದೂರದಿಂದ ಬಹುಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತೆ.

ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಉದ್ದೇಶವೇನು? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂದೆ? ರಸಾ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ದಾಟಿದೆ?

ಸರಮೇ—ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ ಕೇಳಿರಿ ನಾನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅವನ ದೂತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆನು. ನೀವು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ಧನಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನು ರಸಾನದಿಯು ಹೆದರಿ ನನಗೆ ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಆ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದನು.

ಪಣಿಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇಯೇ, ಒಳ್ಳೆದು ಇಂದ್ರನು ನಿನ್ನನ್ನು ದೂತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ಇಂದ್ರನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗಿರುವನು? (ಪಣಿಗಳು ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು) ಸರಮೇಯು ಬಂದರೆ ಬರಲಿ. ಅದರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ.

ಸರಮೇ—ನೀವು ಭಾವಿಸಿರುವಂತೆ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಲು, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವನೇ ಹೊರತು ಅವನನ್ನು ಇತರರು ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಳ ಸಾದ ಸದಿಗಳು ಸಹ ಅವನನ್ನು ತಡೆಯಲಾರವು. ಅವನಿಂದ ನೀವು ಸಂಹೃತರಾಗಿ ಮೃತ್ಯುರಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಪಣಿಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇಯೇ, ಇಗೋ ಈ ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಅಷ್ಟವೇ ನೀನು ಅಂತರಕ್ಷಮಾಗದಿಂದ ಬಹುದೂರ ಬಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದು? ಆದರೆ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯಾರ್ಪಮಾಡದ ನಿನಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಒಪ್ಪಿಸುವವರಾರು? ನಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ಬಹು ಹರಿತವಾಗಿವೆ.

ಸರಮೇ—ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥದ ಬಲವಿರುವುದೇ, ನಿಮ್ಮ ಪಾಪಪುರತನಾದ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಬಿಲ್ಲುಬಾಣಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದೇ? ನೀವು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಬಹು ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು. (ಗೋವುಗಳ ಮೂಲಿಕನಾದ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನಿಮಗೆ ದಯೆ ವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ನಿಮ್ಮ ನಗಾತಿಗೆ ಬಿಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಣಿಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇ, ಈ ಪರಧನವು, ಎಂದರೆ ಹಸುಗಳು ಕುದುರೆಗಳು, ದ್ರವ್ಯ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ನಾವು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತಂದಿರುವೆವು. ಪಣಿಗಾದ ನಾವು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಹು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವೆವು. ಇಂತಹ ದುರ್ಗಮವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನೀನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು.

ಸರಮೇ—ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ ಕೇಳಿ ಮುಷಿಗಳೂ, ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೂ ಸೋಮಸಾನದಿಂದ ಶಕ್ತಿ ಸುವರ್ಧ್ಯ ಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಆಯಾಸ್ಥನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವರು. ನೀವು ಆಡುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬುದು ನಿಮಗೆ ಆಗ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು.

ಪಣಿಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇ, ನೀನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಬೆಂಬಲವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದು ಅದುದರಿಂದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಹೋದರಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸುವೆವು ನೀನು ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಡ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರು ಈ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀನೂ ಒಂದು ಪಾಲನ್ನು ಕೊಡುವೆವು

ಸರಮೇ—ನೀವು ನೀಡುವ ಸ್ನೇಹಭಾವವೂ ಸಹೋದರಿತ್ವವೂ ನನಗೆ ಬೇಡ. ಇಂದ್ರನೂ, ಭಯಂಕರರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೂ ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಅವರು ಗೂಢಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವರು ಅದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನೀವು ದೂರ ಓಡಿಹೋಗಿ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳಿರಿ

ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬೇಡಿ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲೆಚ್ಚಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈಚೆಗೆ ಬರಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮುಷಿಗಳು ಈ ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಗೋವುಗಳಿರುವ ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಒಡೆದು ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವರು

ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಕ್ಕನ್ನು ಪಣಿಗಳೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸುಕ್ಕನ್ನು ಸರಮೇಯೂ ಹೇಳಿರುವರು ಈ ಸಣಿಗಳು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು ಸುಗ್ರೀವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು

ಸುಗ್ರೀವದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಾಬ್ಜಿ ನ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಧನಿಕನೆಂಬ ಅರ್ಧವಿದ್ವರೂ ಅವನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿಶ್ಚಪ್ಪಭಾವನೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದಲ್ಲದೆ ಅವನು ಗೌರವಾರ್ಹನಲ್ಲದವನೆಂದೂ ನೀಚಮನುಷ್ಯನೆಂದೂ ರುಷಿಗಳು ಭಾವಿಸಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವುದು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪಣಿ ಎಂಬವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ರಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಾದರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಣಿಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಒಂದು ವರ್ಗದ ಜನರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಪಣಿಗಳೆಂಬವರು ಈ ವೇದದ ಪೂರ್ವಸಿಂಹಾಸನಗಳೆಂದೂ ಇವರು ನ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರಂದೂ ಅವರೂ ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಸುರರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಮತವು. ಇವರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದ ಯಾವ ಸತ್ಕರ್ಮಾನ್ವಿತನಲ್ಲದೆಯೂ ಆಸ್ತಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕೇವಲ ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆಮುಟ್ಟಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಆರ್ಯರು ದಷ್ಟಗಳೆಂತಲೂ ನೀಚವೃತ್ತಿಯ ಮನುಷ್ಯರೆಂತಲೂ ಭಾವಿಸಿ ಅವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆಡವಿದ್ದಾರೆ ಪಣಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸುಗ್ರೀವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಕ್ತಿಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ—

ಪಣಿಯೇ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಋ ಸಂ ೧-೧೨೪-೧೦, ೧-೧೫೧-೯, ೪-೫೧-೩, ೬-೨೦-೪, ೧೦-೧೦೪-೬ ೧೦-೧೦೪-೮, ೧೦-೧೦೪-೨, ೧೦-೧೦೪-೪, ೧೦-೧೦೪-೬, ೧೦-೧೦೪-೧೦, ೧೦-೧೦೪-೧೧ ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಪಣಿಃ—ಋ ಸಂ. ೧-೨೨-೨, ೧-೧೮೦-೭, ೫-೬೧-೮,

ಪಣಿನಾ—ಋ ಸಂ. ೪-೨೫-೭.

ಪಣಿನಾೞವ—ಋ ಸಂ. ೧-೨೨-೧೧,

ಪಣಿೞಭಿಃ—ಋ ಸಂ. ೪-೫೮-೪,

ಪಣಿೞ್ಯಃ—ಋ ಸಂ. ೯-೨೨-೭,

ಪಣಿಂ—ಋ ಸಂ. ೧-೯೩-೪, ೬-೪೪-೨೨, ೬-೫೧-೧೪, ೬-೬೧-೧, ೮-೪೫-೧೪, ೮-೭೫-೭, ೧೦-೬೭-೬, ೧೦-೧೫೬-೨,

ಪಣೀನ್—ಋ ಸಂ. ೧-೧೮೪-೨, ೬-೨೨-೨, ೬-೨೯-೨, ೭-೬-೨, ೭-೧೯-೧, ೮-೨೬-೧೦, ೮-೬೪-೨ ೮-೬೬-೧೦, ೧೦-೬೦-೬

ಪಣೀನಾಂ—ಋ ಸಂ. ೮-೨೪-೬, ೬-೪೫-೨೧ ೬-೫೨ ೫ ೬-೫೨-೭ ೭-೯-೨, ೧-೨-೨,

ಪಣೀಃ—ಋ ಸಂ. ೧-೮೨-೮, ೧-೧೮೨-೨ ೨-೫೮-೨, ೫-೨೪-೭, ೬-೧೨-೨, ೬-೫೨-೨, ೬-೫೨-೬ ೧೦-೯೨-೨,

ಪಣೌ—ಋ ಸಂ. ೮-೯೭-೨

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಾಗವೆ ಈ ಪಣಿಗಳೆಂಬವರು ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ ಸ್ಪರ್ಶಕರೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ ಇವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೨, ಪೇಜು ೨೨೮, ೪೬೫-೪೬೬ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಷ್ಟಾ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣನಿವೇಧ ಷ್ಠುನಾಷ್ಟುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ಠುತ್ವದಿಂದ ಟಕಾರ ಇಷ್ಟಿ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತಮೈಕವಚನರೂಪ ಆದ್ಯದಾತ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಪೇಷಪಚಿ (ಪಾ, ಸೂ ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದತ್—ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದ ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಆಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿದತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಜಿನಸ್ವರವೇ ಸತಿತಿಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಸಾದಾದೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಸಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಸರಮಾ—ಸರಮಾ ಸರಣಾತ್ (ನಿರು ೧೧-೨೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (ಹೋಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ) ಸ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಅನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿ ನುತ್ರವಾಗಿ ಗುಣ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಿಮಿತ್ತತವಾಗಿ ಟಾಪ್ ಸರಮಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

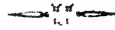
ಧಾಸಿಮ್—ಧೇ಼ಽ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಧೀಯತೇ ಪೀಯತೇ ಇತಿ ಧಾಸಿಃ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆದೇ ಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಧಾಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ. ಅಧವಾ ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವೋಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿ

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ -ತದ್ವೃಹತೋ ಕರಪತ್ಯೋತ್ಕ್ರೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಹಿ ತಲೋಪಕ್ತ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೫೭ ಗ) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವತಾರೂಪ ಅರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ ಬೃಹತಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಸ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಬೃಹತಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೇವನು ಅದ್ವೈದಾತ್ಮ ವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ. ಪತಿಶಬ್ದವು ಡತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮ ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಭೇವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ--ನಿವಸತಿ ಅಸ್ಯಾಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಿತಿ ಉಸ್ರಾ ಗೌ, ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು ಸ್ಥಾಯಿತೆಣ್-- ವಂಚಿತತಿ (ಉ ಸೂ ೪೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಪಸಿಯ ಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಸ್ರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಉಸ್ರಾ ಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವೇನ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ ಎಂಬ ನಿಘಂಟುಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಘಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯನೇಯಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಸ್ರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರವು ಉನಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ

ನಾವಶಂತ--ನಾಪ್ರ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು- ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋರೇಕಾಚೋ ಹಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯದ್ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರ್ಘೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಶಪ್ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಂ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಯಸ್ಯ ಹಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ ವಾವಶಂತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಧವಾ ನಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ನವಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಅತಿವಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜಾಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಸ ಸುಷ್ಪಭಾ ಸ ಸ್ತುಭಾ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರೈಃ ಸ್ವರೇಣಾದ್ರಿಂ ಸ್ವರ್ಯೋಽ
ನವಗ್ವೈಃ |

ಸರಣ್ಯಾಭಿಃ ಫಲಗಮಿಂದ್ರ ಶಕ್ರ ವಲಂ ರವೇಣ ದರಯೋ
ದಶಗ್ವೈಃ || ೪ ||

|| ಸದಪಾರ ||

ಸಃ | ಸುಸ್ತುಭಾ | ಸಃ | ಸ್ತುಭಾ | ಸಪ್ತ | ವಿಪ್ರೈಃ | ಸ್ವರೇಣ | ಅದ್ರಿಂ | ಸ್ವರ್ಯಃ |
ನವಗ್ವೈಃ ||

ಸರಣ್ಯಾಭಿಃ | ಫಲಗಂ | ಇಂದ್ರ | ಶಕ್ರ | ವಲಂ | ರವೇಣ | ದರಯಃ |
ದಶಗ್ವೈಃ || ೪ ||

|| ಸಾಂಘೀಕಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಂಗಿರಸೋ ದ್ವಿವಿಧಾಃ | ಸತ್ತಯಾಗಮನುತಿಷ್ಠಂತೋ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸೈಃ ಸಮಾಪ್ಯ
ಗತಾಸ್ತೇ ನವಗ್ವಾಃ || ನವಗ್ವಾ ನವನೀತಗತಯ ಇತಿ ಯಾಸ್ತೋ ವ್ಯಾಚಿಖ್ಯಾ | ನಿ. ೧೧-೧೯ | ಯೇ ತು
ದಶಭಿರ್ಮಾಸೈಃ ಸಮಾಪ್ಯ ಜಗ್ಮುಸ್ತೇ ದಶಗ್ವಾಃ | ತಾದೃಶೈರುಭಯವಿಧೈರ್ವಿಪ್ರೈರ್ಮೇಧಾವಿಭಿಃ

ಸರಣ್ಯುಭಿಃ ಸರಣಂ ಶೋಭನಾಂ ಗತಿಮಿಚ್ಛದ್ವಿಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕೈಃ | ಸಪ್ತ ಹೃತ್ಪ್ರಮೇಧಾತಿಥಿ-
ಪ್ರಭೃತಯೋಽಂಗರಸೋ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಏವಂಭೂತೈರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸುಷ್ಪುಭಾ ಶೋಭನಸ್ತೋಭಯುಕ್ತೇನ
ಸ್ವರೇಣೋದಾತ್ತಾದಿಶೃತ್ಯರೋಪೇತೇನ | ಯದ್ವಾ | ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿಸ್ವರೇಣ ಸ್ತುಭಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
ಸ್ವರ್ಯಃ ಸುಷ್ಪು ಪ್ರಾಪ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಶಬ್ದನೀಯಃ | ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಶಕ್ತ ಶಕ್ತಿಮುನಿಂದ್ರ
ಏವಂಭೂತಃ ಸ ತ್ವಮದ್ರಿಮಾದರಣೀಯಂ | ವಜ್ರೇಣ ಚ್ಛೇದ್ಯಮಿದೃಶ್ಯಾರ್ಥಃ | ಫಲಿಗಂ | ಪ್ರತಿಫಲಂ ಪ್ರತಿ-
ಬಿಂಬಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಫಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಮುದಕಂ | ತದ್ಗಚ್ಛತ್ಯಾಧಾರತ್ವೇನೇತಿ ಫಲಿಗಃ | ಯದ್ವಾ |
ವೀಹ್ಯಾದಿ ಫಲಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಭವತೀತಿ ಫಲಿ ವೃಷ್ಟಿಜಲಂ | ತದ್ಗಚ್ಛತೀತಿ ಫಲಿಗಃ | ಏವಂಭೂತಂ
ವಲಂ ಮೇಘಂ ರನೇಣಾತ್ಮೀಯೇನ ಶಬ್ದೇನ ದರಯಃ | ಅಭಾಯಯಃ | ತ್ವದೀಯಶಬ್ದಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ
ಮೇಘೋ ಬಿಭೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅದ್ವಿಃ ಪರ್ವತಃ | ಅದ್ಯತೇಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಫಲಿಗೋ
ಮೇಘಃ | ಫಲಿಗ ಉಪಲ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ವಲೋಽಸುರಃ | ದೇವಾ ವೈ ವಲೇ ಗಾಃ
ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೨೪ | ಇತ್ಯಾದಾವಸುರೇ ಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಏತೇ ತ್ರಯೋಽಸಿ
ತ್ವದೀಯಶಬ್ದಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣಾಬಿಭಯುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ ಇತ್ಯೇಕಃ ಸಾದಪೂರಣಃ | ಸುಷ್ಪುಭಾ |
ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಶೋಭನಃ ಸ್ತುಪ್ ಸ್ತೋಭೋ
ಯಸ್ಯ | ನಚ್ಚಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರಮೇಶತೀತಿ ಪತ್ವಂ | ಸ್ತುಭಾ |
ಕರಣಭೂತಸ್ಯಾಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವನ್ಯಾಪಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿತೀ ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕರ್ತೃ
ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಪ್ತ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಭಿರೋ ಲುಕ್ | ಸ್ವರ್ಯಃ |
ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪಶಾಪಯೋಃ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯಾದಿತಿ ಣ್ಯತ್ | ವೃದ್ಧ್ಯಾಭಾವಶ್ಚಾನಂದಸಃ | ತಿತ್ಸೃರಿತ ಇತಿ
ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ನವಗ್ವೈಃ | ನವಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಗಮೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪಿ ಗಮಃ ಕ್ವಾವಿತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪ
ಊ ಚಿ ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ | ಪಾ ೬-೪-೪೦-೨ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ನವಭಿರ್ಗೂ
ರ್ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವಗ್ವಾಃ | ಅಕಾರೋಪಪನಶ್ಚಾನಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಮೇರ್ಭಾವೇ ಧ್ವಪ್ರ
ತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವಪದ್ವಹುವೀಹಿಃ | ಬಹುವೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ | ಸರಣ-
ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸರಣ್ಯವಃ | ಕೃಚ್ಛಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾನಂದಸಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಃ | ಫಲಿಗಂ |
ಫಲ್ಯುದಕಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಫಲಿಗಃ | ಡೋಽನ್ಯತ್ಪಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ಪಾ. ೩-೨-೪೮ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಃ |
ವಲಂ | ವೃಣೋತೀತಿ ವಲಃ | ಪಜಾಧ್ಯಚ್ | ಕಪಿಲಕಾದಿತ್ವಾಲ್ಪತ್ವಂ | ಮ ೮-೨-೧೮ | ದರಯಃ | ದ್ವ-
ವಿದಾರಣೇ | ವೃದ್ಧೌ ಕೃತಾಯಾಂ ವೈ ಭಯ ಇತಿ ಘಟಾದಿಷು ಪಾಠಾನಿತ್ಯೇ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ನವಗ್ವೈಃ—ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ | ದಶಗ್ವೈಃ—
ಹತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ—ಸದ್ಗತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಸಪ್ತ—ಏಳು

ಜನ | ವಿಶ್ವೇ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ) | ಸುಷ್ಪಭಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ | ಸ್ವರೇಣ—ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಾದಿ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಸ್ತುಭಾ—ಸ್ತುತಿ ನಾಕ್ಕಗಳಿಂದ | ಸ್ವರೈಃ—ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯನು | ಶಕ್ತ—ಶಕ್ತಿಯ ತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಅದ್ವಿಂ—ಆದರಣೀಯವಾದ (ವಜ್ರದಿಂದ ಭೇದಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ) | ಫಲಿಗಂ—ವೃತ್ತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರಿಗೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಅಥವಾ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಫಲಕೊಡುವ ವೃಷ್ಟಿಜಲವುಳ್ಳ | ವಲಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಅಥವಾ, [ಅದ್ವಿಂ—ವಜ್ರದಿಂದ ಭೇದಿಸಲ್ಪಡುವ ಪರ್ವತವನ್ನು | ಫಲಿಗಂ—ವೃಷ್ಟಿ ಜಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ವಲಂ—ವಲನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು] | ರವೇಣ—(ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ) ಶಬ್ದದಿಂದ | ದರಯಃ—ಭೀತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ, ಭೇದಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದ ಏಳು ಜನ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಂಗಿರಸರು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದಾತ್ತಾದಿ ಶ್ಲಾವ್ಯವಾದ ಸ್ವರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿ ಸ್ವರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಒಲಿಸ್ಯನಾದ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೇಘ, ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ವಲಾಸರ, ಈ ಮೂವರೂ ಭೀತರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

O powerful India you are to be gratified with a laudatory and well-accented hymn by the seven priests when engaged for nine months or for ten, and desirous of safe protection, you have terrified by your voice the divisible and fructifying cloud

|| ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಷ್ಪಭಾ—ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಶೋಭನಃ ಸ್ತೋಭೋ ಯಸ್ಯ | ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ

ಸ್ತುಭಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ

ಸಪ್ತ ವಿಶ್ವೇಃ—ಮೇಧಾತಿಥಿ ವೇದಲಾದ ಏಳು ಜನ ಅಂಗಿರಾಸುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಂದ; ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ—ಸಪ್ತರ್ಷಯೋ ಭರದ್ವಾಜಃ ಕಶ್ಯಪೋ ಗೌತಮೋಽತ್ರಿಃ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಜಮದಗ್ನಿರ್ವಾಸಿಷಃ ಸಪ್ತಮಃ ಸ್ಮೃತಃ || ಭರದ್ವಾಜ, ಕಶ್ಯಪ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ವಾಸಿಷ, ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು | ವಿಶ್ವೇಃ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವರೇಣ—ಸ್ವರೇಣೋದಾತ್ತಾದಿಶ್ರವ್ಯಸ್ವರೋಪೇತೇನ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿಸ್ವರೋಪೇತೇನ ಎಂದರೆ ಋಗ್ವೇದಸ್ವರಗಳಾದ ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ, ಪ್ರಚಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಸ್ವರತಿ ವೇನತೀತ್ಯರ್ಚತಿ ಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾತ್ ಸ್ವರಶಬ್ದ ಇಹ ಸ್ತೋತ್ರವಚನಃ | ಅನ್ಯೇನ ಚ ಸ್ತೋತ್ರಾ ಜನೇನ ಸ್ತುತ್ಯಃ | ಎಂದರೆ ಸ್ವರತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೂಜಿಸು, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಇತರ ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ವಿಂ—ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು (ನಿ. ೨-೨೧)

ಸ್ವರ್ಯಃ—ಸ್ವು ಶಬ್ದೋಪಶಾಪಯೋಃ | ಸುಷ್ಪು ಪ್ರಾಪ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು

ನವಗ್ವೈಃ, ದಶಗ್ವೈಃ—ನವಭಿರ್ಮಾಸೈರ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನವಗ್ವಾಃ | ದಶಭಿರ್ಮಾಸೈರ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ದಶಗ್ವಾಃ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸತ್ರಮಾಸೀನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸೈರನಾಪ್ತಫಲಾ ಉತ್ಥಿತಾ ಸ್ತೇಷಾಂ ನವಗ್ವಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ | ದಶಭಿರ್ಮಾಸೈರ್ದಶಗ್ವಾ ಇತಿ ಚ || ಅಂಗಿರಸುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಂವತ್ಸರಕಾಲಮಾಡುವ ಸತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿದಿರುವರು ಅವರನ್ನು ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾ ನವಗ್ವಾಃ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿದ ಅಂಗಿರಸುಷಿವಂಶಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಎಂದೂ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿದ ಅಂಗಿರಾಸುಷಿವಂಶಸ್ಥರನ್ನು ದಶಗ್ವಾಃ ಎಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ—The term Navagva is applied to a man generally an Angiras, in the highest degree (Angirastama-ಅಂಗಿರಸ್ತಮ) who appears as a mystic race of olden times coupled with, and conceived probably as related to the Angirases they are often associated with the Dasagvas (ದಶಗ್ವ) ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವುವು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು

ಯೇನಾ ನವಗ್ವೋ ದಧ್ಯಜ್ಞ ಪೋರ್ಣುತೇ ಯೇನ ವಿಪ್ರಾಸ ಆಸಿರೇ |

(ಋ ಸಂ ೯-೧೦ ೮೪)

ನವಗ್ವೋ ನು ದಶಗ್ವೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಸಚಾ ದೇವೇಷು ಮಂಹತೇ

(ಋ ಸಂ ೧೦-೬೨-೬)

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ವೈರಭಿಜ್ಞಾ ಸತ್ತಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ಅಂಗಿರಸೋ ನಃ ಪಿತರೋ ನವಗ್ವಾ ಅಥರ್ವಾಣೋ ಭೃಗವಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೪-೬)

ಯೇನಾ ನವಗ್ನೇ ಅಂಗಿರೇ ದತಗ್ನೇ ಸಪ್ತಾಸ್ಯೇ ರೇವತೀ ರೇವದೂಷ ||

(ಸು. ಸಂ ೪-೫೧ ೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸುಗ್ರೀವದ ಸುಕೃಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅರ್ಧವೇದ ಸಂ ೧೯-೧-೫೬, ೧೮-೨-೨೦ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನವಗ್ನ ಮತ್ತು ದತಗ್ನ ಎಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ನಾಮವನ್ನು ನಡೆದ ಅಂಗಿರಾಶುಷಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ದೇವತಗಳಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ

ಸರಣ್ಯಾಭಿ:-ಸರಣಂ ಶೋಭನಾಗತಿಮಿಚ್ಛದ್ವಿ:-ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಯುಕ್ತರಾದ.

ಫಲಿಗಂ-ಪ್ರತಿಫಲಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಫಲಿ ಸ್ತುಚ್ಯಮುದಕಂ | ತದ್ವಚ್ಛತ್ಯಾ-ಧಾರತ್ಯೇನೇತಿ ಫಲಿಗಂ | ಯದ್ವಾ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಫಲಂ | ತದಸ್ತುಸ್ಮಿಸ್ತೀತಿ ಭವತೀತಿ ಫಲಿ ವೃಷ್ಟಿಜಲಂ | ತದ್ವಚ್ಛತೀತಿ ಫಲಿಗಂ ಮೇಘಃ || ಪ್ರತಿಫಲ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಫಲಿ ಎಂದರೆ ನೀರು ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಸ್ತುಚ್ಯವಾದ ನೀರನ್ನು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮೇಘವು. ಅಥವಾ ಫಲನೆಂದರೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಧಾನ್ಯರೂಪವಾದ ಫಲವು ಅವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಜಲಕ್ಕೆ ಫಲಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಜಲವನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಯ್ಯುವ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಫಲಿಗು ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಲಂ ವಲಂ ಎಂದರೆ ವಲ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು

ರನೇಣ ದರಯಾ:- ಮರುತಾ ಶಬ್ದೇನೈವ ವಿದಾರಿತವಾನಸಿ | ಘಟ್ಟಯಾದ ರಜಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸೀಳುವೆ ಎಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘನನ್ನು ಸೀಳಿ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆ ಎಂದರ್ಥವು

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ:-ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ ಎಂಬುದು ವಾದಪೂರಣಗೋಸ್ಕರ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ

ಸುಷ್ಪುಭಾ:-ಸ್ತೋಭತಿ: ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ವಾ ೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಸ್ತುಪ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಶೋಭನ: ಸ್ತುವ್ ಸ್ತೋಭೋ ಯಸ್ಯ ಸುಷ್ಪುಪ್ ನರ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸು: ಸ್ತುಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪತ್ಯ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ

ಸ್ತುಭಾ-ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಕರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದರೂ ಸ್ತವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿ (ಇತಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ತುಭಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಕಾಚಿ: ತ್ವತೀಯಾದಿ: ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತ—ಸಪ್ತಃ ಛಿಂಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಸಿಗೆ ಲುಕ್

ಸ್ವರ್ಯಃ—ಸ್ವೃ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು ಋದಲೋಽರ್ಣ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಣೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಽಣ್ಣಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗುಣ ಬಂದರೆ ಸ್ವರ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿತ್ಸ್ಮರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನವಗೈಃ—ನವ ಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಗಮಃ ಕ್ವಾ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಮಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನವನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಊಚಿ ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವತ್ಸವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನವಛಿಃ ಗೂಃ=ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವಗ್ವಾಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ ಗ್ವ ಎಂದು ಸ್ವರವಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ

ಸರುಣ್ಯಾಃ—ಸರಣಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸರಣ್ಯವಃ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಣ ಶಬ್ದದ ಸೇಲೆ ಕೃಚ್ ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಸರಣ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ವೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಸರಣ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸರಣ್ಯಾಃ ತ್ರತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಫಲಿಗಮ್—ಫಲಿ ಉದಕಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಫಲಿಗಃ ಗಮ್ ಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು ಡೋಽನ್ಯತ್ವಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಡ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಲಮ್—ವೃಣೋತಿತಿ ವಲಃ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಕಾಸಿಲಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಸಿಲಕಾದಿತ್ವಾತ್ ಲತ್ತಂ (ಪಾ ಮ. ೮-೨-೮೮) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲತ್ತ ವಲ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ದರಯಃ—ದ್ವೃ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತುಃ ಣೆಚ್ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಚೋಽಣ್ಣಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಧಾತುವು ಅರ್ಧಾಂತರದಲ್ಲಿ ದ್ವೃ ಭಯೇ ಎಂದು ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ದ್ರಸ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ರಸ್ತಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ಗೃಣಾಸೋ ಅಂಗಿರೋಭಿರ್ದಸ್ತು ವಿ ವರುಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ
ಗೋಭಿರಂಧಃ |

ವಿ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಪ್ರಥಯ ಇಂದ್ರ ಸಾನು ದಿವೋ ರಜ ಉಪರಮ-
ಸ್ತಭಾಯಃ || ೫ ||

|| ಸದಾರಃ ||

ಗೃಣಾಸಃ | ಅಂಗಿರಃಭಿಃ | ದಸ್ತು | ವಿ | ವಃ | ಉಷಸಾ | ಸೂರ್ಯೇಣ |
ಗೋಭಿಃ | ಅಂಧಃ ||

ವಿ | ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಅಪ್ರಥಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಸಾನು | ದಿವಃ | ರಜಃ | ಉಪರಂ |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ || ೫ ||

|| ಸಾಮೀಭಾಸ್ತುಂ ||

ಹೇ ದಸ್ತು ದರ್ಶನೀಯ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಪ್ರಯಿತರ್ವೇಂದ್ರ ತ್ವಮಂಗಿರೋಭಿರ್ದಸ್ತುಭಿಃ ಗೃಣಾಸಃ
ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ ಉಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ಸಹ ಗೋಭಿಃ ಕಿರಣೈರಂಧೋಽಂಧಕಾರಂ ವಿ ವಃ |
ವ್ಯವೃಣೋಃ | ವ್ಯನಾಶಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಭೂಮ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಾನು ಸಮು-
ಚ್ಚ್ರಿತಪ್ರದೇಶಂ ವ್ಯಪ್ರಥಯಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಕರೋಃ | ವಿಷಮಾಮಿಮಾಂ ಸಮೀಕೃತವಾನಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ರಜೋ ರಜಸೋ ಲೋಕಸ್ಯೋಪರಮುಪ್ತಂ ಮೂಲಪ್ರದೇಶಮಸ್ತ-
ಭಾಯಃ | ಅಸ್ತಭಾಃ | ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಮೂಲಂ ದೃಢಂ ಭವತಿ ತಥಾಕಾರ್ಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಗೃಣಾಸಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚಿ ಯಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾ | ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಸ್ತು | ದಸು ಉಪಪ್ರಯೇ | ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿದಸೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಮಹ್ | ವಃ | ವೃಷಾ ವರಣೇ | ಲುಜಾ ಸಿಹಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇಲುರ್ಹ | ಗುಣೇ
ಹಲ್ಲಾಬ್ಧಿ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಅಂಧಃ |

ತಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತಿನ್ಯಾನಂ ಭವತಿ | ೧. ೫೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ರಜಃ | ಲೋಕಾ
ರಾಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತಾದ್ವಜಃಶಬ್ದೋ ಲೋಕವಚನಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಪಷ್ಯಾಲುಕ್ |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ | ಲಜಾ ಸ್ತಂಭಸ್ತಂಭಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩-೧-೮೨ | ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಂದಸಿ ಶಾಯಿಜಃ |
ಪಾ. ೩-೧-೮೪ | ಇತ್ಯುಹಾವಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಿಜಾದೇಶಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ
ನಲೋಪಃ ಅಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ದಶ್ಮ—ದರ್ಶನೀಯನೇ (ಸುಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ) ಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕನೇ (ನೀನು) | ಅಂಗಿ-
ರೋಭಿಃ—ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ | ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲುಟ್ಟವನಾಗಿ | ಉಪವಾ—ಉಪಸ್ಥಿಸಿಂದಲೂ |
ಸೂರ್ಯೇಣ—ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೂ (ಕೂಡಿ) | ಗೋಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ | ಅಂಧಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು |
ವಿವಃ—ತೆರೆದೆ (ನಾಶಮಾಡಿದೆ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂಮಾಃ—ಭೂಮಿಯ | ಸಾನು—
ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಪ್ರಧಯಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ (ಸಮಮಾಡಿದ) |
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ದಿವಃ ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ | ಉಪರಾಃ—ಮೂಲಪ್ರದೇಶವನ್ನು |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ—ದೃಢಪಡಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ, ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅಂಗಿರಸರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಉಪಸ್ಥಿ,
ಸೂರ್ಯ, ಇವರುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ. ಭೂಮಿಯ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು
ಸಮಮಾಡಿದೆ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಮೂಲವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿದೆ.

English Translation

Destroyer of foes, praised by the Angirasas you have scattered the
darkness with the dawn, and with the rays of the Sun ; you have streng-
thened the foundations of the firmament beneath the heaven

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯತ್ತ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾನಾವರಕಂ ವೃತ್ತಂ
ಹತ್ವಾ ತಕ್ಷಿರಣರೂಪಾ ಗಾ ಮೋಚಿತವಾನಸಿ ತಥಾ ಯತ್ತ್ವಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತಸ್ಯಾಪ್ತಲಂ
ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕೃತವಾನಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯೋಪರಿ ಚ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಧಾರಯಸಿ ತತ್ಸರ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ
ಪಿತೃಭಿಃ ಅಂಗಿರೋಭಿಃ ಸ್ತುತಃ ಸನ್ನೇವ ಕೃತವಾನಸಿ ನಾನೃಥಾ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ತೇಷಾಮೇವಾಂಗಿ-
ರಸಾಂ ಪುತ್ರಾ ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋತುಮರ್ಹಾಮಃ ತ್ವಂ ಚ ನಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸಾವಧಾನಂ ಶ್ಲೋತು-
ಮರ್ಹಸೀತಿ || ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಾದ ಅಂಗಿರಾ ಮುನಿಗಳು

ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿ ನೀನು ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಆವರಿಸಿದ್ದ ಮೇಘವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಭೂಮಿಯ ತಲವನ್ನು ಸಮನಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದನ್ನೂ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೀಯೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಾದ ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಮಾಡಿರುವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ

ದಸ್ಮ—ದರ್ಶನೀಯ | ಅಥವಾ ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಯತರಿದ್ರ | ಸುಂದರನಾದ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ

ಗೋಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ, ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ (ನಿ - ೬).

ಅಂಧಃ—ತಮಸ್ಸು, ಕತ್ತಲೆ (ನಿ ೫-೧).

ರಜಃ—ಲೋಕವು | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿ ೪-೧).

ಸಾನು—ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಪ್ರದೇಶಂ | ಏತ್ತರಸಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೃಣಾನಃ-- ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟಿ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಜ್ಞ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ನಾ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಐತ್ಯಂ ನಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶ್ನಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ ಗೃಣಾನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಶಾನಜ್ಞ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಸ್ಮ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು ಇಸೀಯಧೀಂಧಿದಸಿ—(ಉ ಸೂ ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ದಸ್ಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಲೋಪದಿಂದ ದಸ್ಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ

ಮಃ—ವೃಜ್ಞ ವರಣೇ ಧಾತು ಲುಜ್ಞನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ಸಿಪ್ ಇತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿಲುಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರಣ (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಉರಗ್ರಪರ ಎಂಬುದರಿಂದ

ರಪರವಾಗಿ ಅರ್ಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಲ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿನ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿರರ್ಪಣೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ

ಅಂಧಃ—ತಮೋಽಸ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ಮಿನ್ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ (ನಿರು ೫-೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕತ್ತಲೆಯು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಂಧರಬ್ಬದಿಂದ ವ್ಯವತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ

ರಜಃ—ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿರು ೪-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ರಜಶಬ್ದವು ಲೋಕವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ

ಅಸ್ತಭಾಯಃ—ಸ್ತಂಭು ಸೌತ್ರವಾದ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪು ಇತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ಸ್ತಂಭು ಸ್ತಂಭು— (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಜ್ ಬಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ-ಹಲಲಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಅಸ್ತಭಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಥಯಃ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಣಿಚ್ಛಿನ್‌ಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಥಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದಸ್ಮಸ್ಯ ಚಾರುತಮಮಸ್ತಿ
ದಂಸಃ |

ಉಪಹ್ವರೇ ಯದುಪರಾ ಅಸಿನ್ವನ್ಮಧ್ವರ್ಣಸೋ ನದ್ಯೃಶ್ಚ-
ತಸ್ರಃ || ೬ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ತತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಪ್ರಯಕ್ಷಃ ತಮಂ | ಅಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ದಸ್ಮಸ್ಯ | ಚಾರುತ-
ತಮಂ | ಅಸ್ತಿ | ದಂಸಃ |

ಉಪಹ್ವರೇ | ಯತ್ | ಉಪರಾಃ | ಅಸಿನ್ವತ್ | ಮಧ್ವಂ ಅರ್ಣಸಃ | ನದ್ಯಃ |
ಚತಸ್ರಃ || ೬ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯವಾಕ್ಯಂ ||

ಪ್ರವರ್ಗೇಭಿಸ್ತನೇ ತದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಿತ್ಯೇವಾ | ಅಭೋತ್ತರಮಿತ್ಯತ್ರ ಸೂತ್ರಿತಂ | ತದು
ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮಾತ್ಮನನ್ನಭೋ ದುಹ್ಯತೇ ಘೃತಂ ಪಯಃ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ ||

ದಸ್ಮಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತದು ತದೇವ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ
ಪೂಜ್ಯಂ | ದಂಸ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ದಂಸಸ್ತದೇವ ಕರ್ಮ ಚಾರುತಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಂ |
ಕಿಂ ತದಿತ್ಯತ ಆಹ | ಅಯಮಿಂದ್ರ ಉಪಹ್ವರ ಉಪಹ್ವರ್ತನೈ ಗಂತನೈ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ
ಸಮಾಪದೇಶ ಉಪರಾ ಉಪ್ತಾಃ ಸ್ಥಾಪಿತಾ ಮಧ್ವರ್ಣಸೋ ಮಧುರೋದಕಾಕ್ಷತಸ್ಮೋ ನದ್ಯಃ
ಪ್ರಧಾನಭೂತಾ ಗಂಗಾದಿನದೀರಸಿನ್ವತ್ | ಅಸಿಂಚಿತಿ | ಯದೇತ್ಯರ್ಮ ತದನೈನ ಕರ್ಮಮತಕ್ಕತ್ವಾ-
ತ್ಪೂಜ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ | ಯಕ್ಷ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಯಕ್ಷತೆ ಇತಿ ಯಕ್ಷಃ | ಅತಿಶಯೇನ

ಯಕ್ಷೋ ಯಕ್ಷತಮಃ | ಪುನಃ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದಂಸಃ | ದಸಿ
 ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ದಂಸ್ಯತೇ ಕರ್ತವ್ಯತಯಾ ದೈತ್ಯತ ಇತಿ ದಂಸಃ
 ಕರ್ಮ | ದಿಷಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ | ಉಪಹರೇ | ಹೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಕೌಟಿಲ್ಯಲಕ್ಷಣಗತಿನಾಚಿನಾತ್ರ
 ಗತಿಮಾತ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉಪಹರಂತಿ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಸಿಸ್ತದ್ಯ ಇತ್ಯುಪಹರೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ | ಪುಂಸಿ
 ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
 ಅಪಿನ್ವತ್ | ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಚತಸ್ತಃ | ಶಸ್ | ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ತಿಸ್ತಚತಸ್ತ
 ಇತಿ ಚತುರ್ಶಬ್ದಸ್ಯ ಚತಸ್ತಾದೇಶ ಅದ್ಯದಾತ್ಮೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಚಿ ರ
 ಋತ ಇತಿ ರೀಫಾದೇಶಃ | ಸಾ. ೭-೨-೯೯, ೧೦೦ | ಚತುರ್ಶಬ್ದಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಾನ್ವಾನಿವದ್ಭಾವೇನ
 ಚತಸ್ತಾದೇಶಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇಽಸಿ ಪುನರಾದ್ಯದಾತ್ಮನಿಸಾತನಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಯೇಣಾದೇಶಸ್ಯ ನಾ
 ಪೂರ್ವನಿಭೌ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಚ್ಚತುರಃ ಶಸೀತ್ಯಂತೋದಾತ್ಮತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಃ | ನ ಚ ನ ಪದಾಂತೇತಿ
 ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸ್ವರದೀರ್ಘಯಲೋಪೇಷು ಲೋಪಾಜಾದೇಶ ಏವ ನ ಸ್ಥಾನಿವತ್ ಅನ್ಯತ್ರ
 ಸ್ಥಾನಿವದೇವ | ಮ. ೧-೧-೫೮ | ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್ —ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ (ಈ ಇಂದ್ರನು) | ಉಪಹರೇ—(ನದಿಗಳು) ವಕ್ರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ
 ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಉಪರಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ | ಮಧ್ವರ್ಣಸಃ—ಸಿಂಹ ನೀರುಳ್ಳ | ಚತಸ್ತಃ—ನಾಲ್ಕು
 (ಮುಖ್ಯವಾದ) | ನದ್ಯಃ—(ಗಂಗಾದಿ) ನದಿಗಳನ್ನು | ಅಪಿನ್ವತ್—ನೀರುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೋ |
 (ತತ್—ಅದ್ದರಿಂದ) | ದಸ್ಯಸ್ಯ—ದರ್ಶನೀಯವಾದ (ಶತ್ರುದಮನವಾದ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ತದು—
 ಅದೇ | ಕರ್ಮ—ಕಾರ್ಯವು | ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ—ಅತ್ಯಂತಪ್ರೇಮ್ಯವಾದುದು | ದಂಸಃ—(ಅದೇ) ಕಾರ್ಯವು |
 ಚಾರುತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಸಿಂಹ ನೀರುಳ್ಳ ಗಂಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನ ಒದಗಿಸುವ
 (ಇತರರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅದುದರಿಂದ, ಇವನ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವೂ
 ಪರಮಮಂಗಳಕರವೂ ಅದದ್ದು.

English Translation.

The deeds of that handsome Indra are most admirable ; his exploits
 are most glorious in that he has replenished the four rivers of sweet water
 spread over the surface of the earth.

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ತೆದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪರಿಸರ್ವೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ತೆದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮಾತ್ಮಸ್ತನ್ನಭೋ ದುಹ್ಯತೇ ಫೃತಂ ಸಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೪-೭)

ತತ್ ಉ-ತದೇವ | ಅದೇ, ಆ ಕರ್ಮವೇ.

ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ-ಯಕ್ಷ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಯಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಯಕ್ಷಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಕ್ಷೋ ಯಕ್ಷತಮಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಂ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ

ದಸ್ತಸ್ಯ-ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ ದರ್ಶನೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ | ಸಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನ

ದಂಸಃ-ಅಸಃ ಅಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಸಃ ಎಂಬ ಒಬ್ಬನು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು, ಸಾರಸಕಾರ್ಯವು ಎಂದರ್ಥವು (ಸಿ ೨-೧)

ಉಪಹ್ವರೇ-ಹೃಂ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಕೌಟಿಲ್ಯಲಕ್ಷಣಗತಿವಾಚಿನಾತ್ರ ಗತಿಮಾತ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉಪ-ದರ್ಶನೇ ಗಂತ್ಯೇ | ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ಹರಿಯುವ

ಮಧ್ವರ್ಣಸಃ-ಮಧುರೋದಕಾಃ | ಸಿಹನೀರಿನಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ನದಿಗಳು

ಚತಸ್ತಃ-ನಾಲ್ಕು (ನದಿಗಳು) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳೆಂದರೆ ಗಂಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಗಂಗಾದಿನದಿಗಳೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೋ ಯಾವುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಯಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮ್-ಯಕ್ಷ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಯಕ್ಷ್ಯತೇ ಇತಿ ಯಕ್ಷಃ ಅತಿಶಯೇನ ಯಕ್ಷಃ ಯಕ್ಷತಮಃ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು) ಆಮೇಲೆ ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಕರ್ಮನಾಸ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥತ್ವತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ

ದಂಸಃ-ದಸಿ ದಂಶನದರ್ಶನಯೋಃ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ, ನಿಶ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ದಂಸ್ಯತೇ ಕರ್ತವ್ಯತಯಾ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ದಂಸಃ ಕರ್ಮ (ಅನಶ್ಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವುದು ಕಾರ್ಯ) ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ (ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್) ದಂಸಸ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಅಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಪಹ್ವರೇ-ಹೃಂ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೌಟಿಲಗತಿವಾಚಕತ್ವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ಗತಿವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಗಚ್ಚಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ನದ್ಯಃ

ಇತಿ ಉಪಪ್ತರೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ (ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವ ದೇಶವೆಂದರ್ಥ) ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಸ್ವಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಸ್ವಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಪಿನ್ವತ್ -- ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ಭ್ರಾದಿ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮ್ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಧನಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಪಿನ್ವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸ್ಥಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಃದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ಚತಸ್ರಃ -- ಚತುರ್ ಶಬ್ದ ಶಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸೃಚತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತಸ್ಯ ಅದೇಶವು ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಸ್ಥಾತವಾಗಿದೆ ಚತಸ್ಯ+ಅಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಅಚಿರಯತಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಗುಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಚತಸ್ರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ ಎಂಬುದು ಮೊದಲೇ ಅದ್ಯದಾತ್ತನಾಗಿರುವಾಗ ಸ್ಥಾನಿನವ್ಯವದಿಂದ ಚತಸ್ರಾದೇಶಕ್ಕೂ ಅದ್ಯದಾತ್ತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ಅದೇಶ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ತವನ್ನು ನಿಸ್ಥಾತಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೇ ಯಣಾದೇಶಕ್ಕೆ **ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿನವ್ಯವವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು **ಚತುರಃ ಶಸಿ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಿಂದ **ನಪದಾಂತದ್ವಿವಚನ-ಸೂತ್ರ**ದಿಂದ ಸ್ಥಾನಿನವ್ಯವಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೆ **ಸ್ವರದೀರ್ಘಲೋಪೇಷು ಲೋಪಾಜಾದೇಶ ಏವ ನ ಸ್ಥಾನಿನತ್, ಅನ್ಯತ್ತು ಸ್ಥಾನಿನದೇವ** (ಪಾ ಸೂ. ೧೧-೧-೫೮-೧) ಎಂದು ಲೋಪರೂಪ ಅಜಾದೇಶ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸ್ಥಾನಿನವ್ಯವಪ್ರತಿವೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತ ನಿಸ್ಥಾತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದ್ವಿತಾ ವಿ ವ್ರೇ ಸನಜಾ ಸನೀಳೇ ಅಯಾಸ್ಯಃ ಸ್ತವಮಾನೇಭಿ-
ರರ್ಕ್ಯಃ |

ಭಗೋ ನ ಮೇನೇ ಪರಮೇ ವ್ರೋಮನ್ನಧಾರಯದ್ರೋದಸೀ
ಸುದಂಸಾಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದ್ವಿತಾ | ವಿ | ವ್ರೇ | ಸನಜಾ | ಸನೀಳೇ ಇತಿ ಸನೀಳೇ | ಅಯಾಸ್ಯಃ | ಸ್ತವ-
ಮಾನೇಭಿಃ | ಅರ್ಕ್ಯಃ |

ಭಗಃ | ನ | ಮೇನೇ ಇತಿ | ಪರಮೇ | ವಿಽಮನ್ | ಅಧಾರಯತ್ | ರೋದಸೀ
ಇತಿ | ಸುಽದಂಸಾಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಾಸ್ಯಃ | ಯಾಸಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ | ತತ್ಪಾಢ್ಯೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ |
ಯುದ್ಧರೂಪೈಃ ಪ್ರಯತ್ನೈಃ ಸಾಧಯತುಮಶಕ್ಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಥಂ ಸಾಧ್ಯತ ಇತ್ಯತ ಅಥ | ಸ್ತವಮಾ-
ನೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವದ್ಭಿಃ ಪುರುಷೈರರ್ಕ್ಯಃ ಸ್ತುತಿರೂಪೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾಸಃ ಸನ್ನಿವ್ರಜಃ
ಸುಸಾಧ್ಯೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಾಸ್ಯಃ ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ಸ ಹ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಮುಖಾದಯತೇ
ಗಚ್ಛತಿ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮತಿ | ತದುಪಾಸಕೋಽಪ್ಯಂಗಿರಾ ಉಪಚಾರಾದಯಾಸ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚ
ಛಂದೋಗೈರಾಮಾತಂ | ತಂ ಹಾಯಾಸ್ಯ ಉದ್ಗೀಠಮುಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರ ಏತಮು ಏನಾಯಾಸ್ಯಂ
ಮನ್ಯಂತ ಅಸ್ಯಾದ್ಯದಯತೇ ತೇನ | ಛಾಂ ಉ. ೧-೨-೧೨ | ಇತಿ | ಅಥವಾ | ಅಯಮಾಸ್ಯೇ ಮುಖೇ
ವರ್ತತ ಇತ್ಯಯಾಸ್ಯಃ | ತಥಾ ಚ ನಾಜಸನೇಯಕಂ | ತೇ ದೋಚುಃ ಕ್ವ ನು ಸೋಽಭೂದ್ಯೋ ನ
ಇತ್ಯಮುಕ್ತಕ್ರೇತ್ಯಯಮಾಸ್ಯೇಽಂತರಿತಿ | ಶತ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೧-೯ | ಇತಿ | ಪೂರ್ವವದುಪಾಸಕೋಽಪ್ಯಂ-

ಯಾಸ್ಯಃ | ತೇನ ಋಷಿಣಾ ಸ್ತವಮಾನೇಭಿರ್ಗುಣಿಸಿಷ್ಯಗುಣಾಭಿಧಾನಲಕ್ಷಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿರರ್ಕೈ-
ರ್ಮುಂತ್ರೈಃ ಕರಣಭೂತೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸನಜಾ | ಸನೇತಿ ನಿಷ್ಕಾತೋ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಃ | ನಿತ್ಯಜಾತೇ |
ಸರ್ವದಾ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ತಭಾವೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಥಮಭಾವವಿಕಾರವಾಚಿನಾ ಜನಿನಾ ದ್ವಿತೀಯೋ ಭಾವ-
ವಿಕಾರಃ ಸತ್ತಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಯಥಾತ್ಮತೃಕ್ತಸ್ಮು ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥೇನ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾತ್ಮತೃಕ್ತಮಿತಿ ನಿತ್ಯಂ
ಬ್ರೂಮ ಇತಿ ಹಿ ತದ್ವಾಕ್ಯಂ | ಸನೀಳೇ ಸಮಾನಂ ನೀಳಮೇಕೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ |
ಸಂಬಂಧೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಏಧೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ದ್ವಿತಾ ದ್ವಿಧಾ ವಿ ವತ್ಸೇ | ಏವತೇ ಅಕರೋತ್ |
ಭೇದೇನಾಸ್ಥಾಪಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೇನೇ ಮನೀಯೇ ಪರಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ವ್ಯೋಮಃ ವಿವಿಧರಕ್ಷಣೇ
ನಭಸಿ ವರ್ತಮಾನೋ ಭಗೋ ನ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸುದಂಸಾಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಣ್ಯೋ ರೋದಸೀ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಧಾರಯತ್ | ಅಪೋಷಯತ್ | ಯದ್ವಾ | ಮೇನೇತಿ ಸ್ತ್ರೀನಾಮ | ತಥಾ ಚ
ಯಾಸ್ಯಃ | ಮೇನಾ ಗ್ನಾ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಮೇನಾ ಮಾನಯಂತೀನಾ ಇತಿ | ನಿ. ೩ ೨೧ | ಸ್ತ್ರೀರೂಪ-
ಮಾಪನ್ನೇ ರೋದಸೀ ಇಂದ್ರೋದ್ರಪುಷ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ವಿತಾ | ದ್ವಿಧೇತ್ಯಸ್ಯ ಧಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರತ್ವಾದಸಃ |
ಸನಜಾ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾವೇದ್ಯೇಷ್ಯಸಿ ದೃಶ್ಯತೆ ಇತಿ ದೃಶ್ಯಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಾಧಿ-
ವ್ಯುಚಾರಾರ್ಥಾತ್ಯಾತ್ ಕೇವಲಾದಸಿ ಜನೇರ್ಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ
ಸನಜೇ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದಸಃ | ಏವಮಾದಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇವ ಬಹುವ್ರೀಹಿ-
ಸ್ವರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಅಯಾಸ್ಯಃ | ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯಾಸಃ
ಪ್ರಯತ್ನಃ | ತತ್ರ ಭವೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ | ಪರಾದಿ-
ಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಿರ್ವಚನೇ ತು ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದಭಿ-
ಮತರೂಪಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಃ | ಮೇನೇ | ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಶೇ
| ಪಾ. ೧-೧-೧೩ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮನೃತ ಇತಿ ಮೇನಾ | ಪಚಾದ್ಯಜ್ | ನೆರಿಮನ್ಯೋ-
ರಲಿಖ್ಯೇತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೪-೧೨೦-೫ | ಇತ್ಯೇತ್ವಂ | ತತಃಪ್ರಾಪ್ | ದ್ವಿವಚನ ಈದೂದೇದ್ವಿಷ್-
ವಚನಂ | ಪಾ. ೧-೧-೧೧ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಸುದಂಸಾಃ | ದಂಸ ಇತಿ ಕರ್ಮವಾಚೀ | ಅಸುನ್ವತ್ಯ-
ಯಾಂತ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಯಾಸ್ಯಃ—(ಯುದ್ವಾದಿ) ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯನಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಅಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವಿನ
ಉಪಾಸಕನಾದ ಅಂಗಿರಸನು (ವನಂದ) | ಸ್ತವಮಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಂದ (ಸ್ತುತಿಸುವ ಪುರುಷರಿಂದ)
ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುವ | ಅರ್ಕೈಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಸುಸಾಧ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನು) | ಸನಜಾ -
ಸ್ತಭಾವತಃ ನಿತ್ಯವಾದ | ಸನೀಳೇ—ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ (ಭೂಮ್ಯುಪಾಸಕನನ್ನು) | ದ್ವಿತಾ—ಎರಡು ಭಾಗ
ವಾಗಿ | ವಿ ವತ್ಸೇ—ವಿಂಗಡಿಸಿಟ್ಟನು | ಸುದಂಸಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಇಂದ್ರನು) |
ಮೇನೇ—ಮನೀಯವಾದ (ಭವ್ಯವಾದ) | ಪರಮೇ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ವ್ಯೋಮನ್—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ

(ಇರುವ) | ಭಗೋ ನೆ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ | (ಮೇನೇ—ಪ್ರೀತರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವ) | ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯಾ ಕಾಶಗಳನ್ನು | ಅಧಾರಯತ್—ಪ್ರೋಸಿಸಿದನು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯನು ಅಥವಾ ವಾಯು ಉಪಾಸಕನಾದ ಅಂಗಿರಸನ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯನು. ಈ ಇಂದ್ರನು ನಿತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಒಂದಾಗಿದ್ದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ, ಭವ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರೀತರೂಪಧಾರಿಗಾದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರೋಸಿಸಿದನು

English Translation

He who is not to be attained by violence but easily propitiated by those who praise him with sacred hymns, parted the spheres of heaven and earth, like the Sun in the august and most excellent sky

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಯಾಸ್ಯಃ—ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯಾಸಃ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ತತ್ಸಾಧ್ಯೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ | ಯುದ್ಧರೂಪೈಃ ಪ್ರಯತ್ನೈಃ ಸಾಧಯಿತುಮಶಕ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಾಸವೆಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನವು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಯಾಸ್ಯವು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ್ದು ಅಯಾಸ್ಯವು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಾದಿಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಅದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ವಶನಾಗುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಥವಾ ಅಯಾಸ್ಯಃ ಪಂಚವೃತ್ತಿಮುಫ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಸ ಹ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಮುಖಾ-ದಯತೇ ಗಚ್ಛತಿ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತತಿ ತದುಪಾಸಕೋಽಸ್ಯಂಗಿರಾ ಉಪಚಾರಾದಯಾಸ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಭಂದೋಗೈರಾಮ್ನಾತಂ | ತಂ ಹಾಯಾಸ್ಯ ಉದ್ಗೀಠಮುಪಾಸಾಂ ಚಿತ್ರ ಏತಮು ಏವಾಯಾಸ್ಯಂ ಮನ್ಯಂತ ಅಸ್ಯಾದ್ಯದಯತೇ ತೇನ (ಭಾಂ ಉ ೧-೨-೧೨) ಇತಿ | ಅಥವಾ ಅಯಾಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವು (ಪ್ರಾಣವಾಯುವು) ಅದು ಮುಖದಿಂದ ಹೋಗುವುದುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಯಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕನಾದುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಯು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಅಯಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಂದೋಗೈ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯವು ಇರುವುದು. ಅಥವಾ—ಅಯಾಮಾಸ್ಯೇ ಮುಖೇ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಯಾಸ್ಯಃ | ತಥಾ ಚ ವಾಚಸನೇಯಕಂ | ತೇ ಹೋಚುಃ ಕ್ವ ನು ಸೋಽಽಭ್ಯಾಸ್ಯೋ ನ ಇತ್ಯಮಸಕ್ತೇತ್ಯಯಮಾಸ್ಯೇಂತರಿತಿ (ತತ ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೧-೯) ಅಥವಾ ಅಯಂ ಎಂದರೆ ಈ ಪ್ರಾಣವು ಅಸ್ಯ—ಮುಖದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಯಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತಸಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕನಾದ

ಅಂಗರಾ ಮುಷಿಗೆ ಆಯಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮುಷಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಪುಟ್ಟು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸನಿಜಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸನಜೇ |
ಸದಾಕಾಲವೂ ಇರುವವರು ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯವೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾನಾಗಲೂ ಇರುವವರು. ಭೂಮಾಂತ್ಯರಿಗ್ಲೆಗಳು ಯಾನಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಜತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸನೀಳೇ—ಸಮಾನಂ ನೀಳನೋಕ್ತೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಸಮಾನವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ,

ಭಗೋ ನ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಭಗನು ಒಬ್ಬನು

ಸುದಂಸಾ—ದಂಸ: ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ ೩-೧) ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ, ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ವಿತಾ—ದ್ವಿಧಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧರಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಾ ವಿಧಾರ್ಥೇ ಧಾ (ಸಾ ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ

ಸನಿಜಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೈಶ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೈಶ್ಯಹಣವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳ ತ್ಯಾಗದಲ್ಲೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಪಾತ್ತವಾಗಿದೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಉಪಪದವಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅದರಿಂದ ಬರುವುದಾದರೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ದೈಶ್ಯಹಣದಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡೈಶ್ಯತೆಯ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜನಿನ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಜ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸನಾ=ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸನಜೇ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ವಿನಾದೀನಾಮಂತಃ (ಸಿ ಸೂ ೨೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದುವಿಧ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನದ ಟಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ

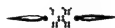
ಆಯಾಸ್ಯಃ—ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು. ಯಾಸು=ಪ್ರಯತ್ನಃ ಘರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ ಯಾಸೇ ಭವಃ ಯಾಸ್ಯಃ—ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತಾಪ್ರತ್ಯಯ ಯಾಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ನ ಯಾಸ್ಯಃ ಅಯಾಸ್ಯಃ ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿಬಹುಲಂ (ಸಾ ಸೂ. ೨-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಶಬ್ದನಿರ್ವಚನಮಾಡುವುದಾದರೆ ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಷೋದರಾದೀಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಸದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಭಿಮತಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು

ಮೇನೇ—ಮೇನಾ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೆಸರು ಸಪ್ತಮಿಯ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇ ಆದೇಶ ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶ ಶೇ (ಪಾ. ಸೂ ೧-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಮೇನಾ ಮನಧಾತುವು ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ನಂದಿಗೃಹಸಚಾದಿಭ್ಯಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಕಿಮನ್ಯೋರಲಿಟಿ ಏತ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ ೬ ೪ ೧೨೦-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ತ. ಮೇನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಅಜಾದ್ಯತಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್ ದ್ವಿವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಟಿಜಅಶಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ ಗುಣ, ಮೇನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನವು ಈಗ ಏವಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಅದೂದೇದ್ ದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ ೧-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ

ವ್ಯೋಮನ್—ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ.ಕ್

ಅಧಾರಯತ್—ಣಿಜಂತದ ಲಬ್ ನೃಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಾಃ—ದಂಸವೆಂಬುದು ಕರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಪದ ದಸಿ ದಂಸಪದರ್ಥನಯೋಃ ಧಾತು ಅಸುನ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ. ಶೋಭನಂ ದಂಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದಂಸಾಃ **ಆದ್ಯದಾತ್ತಂ ಧ್ಯಚ್ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಒಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಚ್ಯವುಳ್ಳ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಪ್ಪರವು ಬರುತ್ತದೆ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸುದಂಸಾಃ ಎಂಬುದು ಮುಘ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

|| ಸಂಹಿತಾಗಾ ||

ಸ॒ನಾದ್ವಿ॒ವಂ ಪ॒ರಿ ಭೂ॒ಮಾ ವಿ॒ರೂಪೇ॑ ಪು॒ನರ್ಭು॑ನಾ ಯು॒ವತೀ॑

ಸ್ತೇ॒ಭಿರೇ॑ವೈಃ ।

ಕೃ॒ಷ್ಣೇ॒ಭಿರ॑ಕ್ತೋ॒ಷಾ ರು॑ಶ್ಛ್ರಿ॒ವಪು॑ರ್ಭಿ॒ರಾ ಚ॑ರತೋ ಅ-

ನ್ಯಾ॑ನ್ಯಾ || ೨ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಸನಾತ್ | ದಿವಂ | ಪರಿ | ಭೂಮಿ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ | ವಿ | ರೂಪೇ | ಪುನಃ | ಭುವಾ |

ಯುವತೀ ಇತಿ | ಸ್ವೇಭಿಃ | ಏವೈಃ |

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ | ಅಕ್ತಾ | ಉಷಾಃ | ರುಶತ್ ೨ ಭಿಃ | ವಪುಃ ೨ ಭಿಃ | ಆ | ಚರತಃ |

ಅನ್ಯಾ ೨ ಅನ್ಯಾ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿರೂಪೇ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣತಯಾ ವಿಷಮರೂಪೇ ಪುನರ್ಭವಾ ಪುನಃಪುನಃ ಪ್ರತಿದಿವಂ ಸಂಜಾಯಮಾನೇ ಯುವತೀ ತರುಣ್ಯಾ | ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೋಃ ಸರ್ವದೈಕರೂಪ್ಯಾದೇವಂಭೂತೇ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೌ ದಿವಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಂ ಚ ಸನಾಚ್ಛಿರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸ್ವೇಭಿರೇವೈಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈರ್ಗಮನೈಃ ಪರಿ ಚರತಃ | ಪರ್ಯಾವರ್ತೇತೇ | ಅಯಮೇವಾರ್ಥಃ ಸ್ವಪ್ನೀಕ್ರಿಯತೇ | ಅಕ್ತಾ ರಾತ್ರಿಃ ಕೃಷ್ಣೇಭಿರಂಧಕಾರ-ರೂಪೈರ್ವರ್ಣೈರುಪಲಕ್ಷಿತಾ ಉಷಾಶ್ಚ ರುಶದ್ವಿದೀಪ್ಯಮಾನೈರ್ವಪುರ್ಭಿಃ ಸ್ವಶರೀರಭೂತೈಸ್ತೇಜೋಭಿರುಪಲಕ್ಷಿತಾ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ಸರಸ್ವರವ್ಯತಿಹಾರೇಣಾ ಚರತಃ | ಅವರ್ತೇತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ತ್ವಯೈವ ಕಾರ್ಯತೇ ತ್ವದಭೀನತ್ವಾತ್ಸರ್ವಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಭೂಮಿ | ಸುಹಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಏವೈಃ | ಇತ್ ಗತಾ | ಇಣ್ಯೇಚ್ಛಾಂ ವನ್ | ಉ. ೧-೧೫೨ | ಇತಿ ಭಾನೇ ವಸ್ತುತ್ವಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಕ್ತಾ | ನಕ್ರೇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮ | ನಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಪುರ್ಭಿಃ | ಅರ್ತಿಪ್ರವರ್ತುತಾ ದಿನಾ | ಉ ೨-೧೧೮ | ಉಷಾ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ | ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ ದ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛೇ ಬಹುಲಂ | ಮ. ೮-೧-೧೨-೧೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಭಾವೇ ತಸ್ಯ ಸರಮಾಮ್ರೇದಿತಮಿತ್ಯಾಮ್ರೇದಿತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯಾಮ್ರೇದಿತಸ್ಯಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಿರೂಪೇ—(ಶುಕ್ಲ, ಕೃಷ್ಣಗಂಜ) ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ | ಪುನರ್ಭವಾ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನಿಸುವ | ಯುವತೀ—(ಸರ್ವದಾ) ತರುಣಿಯರಾದ (ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು) | ದಿವಂ—ಆಕಾಶವನ್ನೂ | ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯನ್ನೂ | ಸನಾತ್—ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ | ಸ್ವೇಭಿರೇವೈಃ—ತಮ್ಮ ಗಮನಾಗಮನಗಳಿಂದ | ಪರಿ (ಚರತಃ)—ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ | ಅಕ್ತಾ—ರಾತ್ರಿಯು | ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ—ಕನ್ನಾದ (ರೂಪದಿಂದಲೂ)

(ಅಂಧಕಾರದಿಂದಲೂ) | ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ಸು (ಹಗಲು) | ರುಶದ್ಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ವಪುರ್ಭಿಃ—ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ (ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಒಬ್ಬರಾದಮೇಲೊಬ್ಬರು | ಆ ಚರತಃ—ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಸಾಯುತ್ತವೆ, ಅದರೂ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವ ರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹಗಲು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಅಂಧಕಾರದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ, ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು, ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಗೊಳಪಟ್ಟು, ಆನಂದಿಸುತ್ತವೆ

English Translation

Night and dawn of various complexion, repeatedly born, but ever youthful, have traversed their revolutions alternately, from a remote period, earth and heaven, night with her dark, dawn with her liminous limbs.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನಾತ್ - ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ, ಅತಿ ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ, from a remote period

ನಿರೂಪೇ—ಪರಸ್ಪರ ವಿಷಮರೂಪಗಳುಳ್ಳ, ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕತ್ತಲೆಯ ರೂಪದಿಂದಿರುವುದು ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶ(ಬೆಳಕು) ರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯುಷಸ್ಸುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪಗಳುಳ್ಳವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪುನರ್ಭವಾ—ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಎಳೆಬಿಡದೆ ಪರಿವರ್ತನಕ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವವು

ಆ ಚರತಃ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು, ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಉಷಃಕಾಲವೂ, ಹಗಲು ಆದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ಒಂದಾದನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಯುವತಿಃ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯುವತಿಯೆಂದೆಂಬ ವೇಳಲ್ಪಡುವರು

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ ಆಕ್ತಾ | ಉಷಾ ರುಶದ್ಭಿಃ ವಪುರ್ಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಯು ಕತ್ತಲೆ ಎಂಬ ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕೆಯ ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ಭೂಮಿ— ಭೂಮಿ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ. ಭೂಮಾ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾ ದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ.

ಯುವತೀ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಯೂನಸ್ತೀ (ಸಾ ಸೂ ೪-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ವಿತಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ತಿಪ್ರತ್ವಯು ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವ್ಯವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿವ್ಯೇ—ಇಣ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಇಣ್ ಶೀರ್ಷ್ಠ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ ೧-೨೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಏನ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ, ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾನ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಕ್ತಾ— ನಕ್ತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ತಾ ಎಂದಾಗಿದೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ನ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತೋ ಭಿಸ ಐಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ ಭಿಸಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಏತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ವಪುರ್ಭಿಃ—ದುವಪ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು ಅರ್ತಿಪ್ಪ ವಸಿಯಜಿ (ಉ ಸೂ. ೨-೨೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಪುಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿತ್ ಎಂದು ನಿತ್ಯ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾನ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮೋ ದ್ವೇ ಭವತೆ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛ ಬಹುಲಮ್ (ಸಾ ಮ ೮-೧-೧೨-೧೧) ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರವು ತೋರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಅದು ಸಮಾಸದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ ಆಗ ತಸ್ಯ ಪರಮಾ ಮ್ರೇದಿತಮ್ (ಸಾ ಸೂ ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದರೂಪಕ್ಕೆ ಅಮ್ರೇದಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪೋಧಾತ್ಮಪ್ರಾತಿಸದಿಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನು ದಾತ್ತಂ ಚ (ಸಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮ್ರೇದಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅ ಚರತಃ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಲ್ಲಿ ಚರತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಸನೇಮಿ ಸಖ್ಯಂ ಸ್ವಪ್ರಸ್ಯಮಾನಃ ಸೂನುರ್ದಾರ ಶವಸಾ
ಸುದಂಸಾಃ |

ಆನಾಸು ಚಿದ್ಧಿಷೇ ಪಕ್ವಮಂತಃ ಪಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಸು ರುಶ್-
ದ್ರೋಹೀಣೀಸು || ೯ ||

|| ಶವಸಾರ ||

ಸನೇಮಿ | ಸಖ್ಯಂ | ಸು ೨ ಅಪ್ರಸ್ಯಮಾನಃ | ಸೂನುಃ | ದಾರ್ದಾರ | ಶವಸಾ |
ಸು ೨ ದಂಸಾಃ |

ಆನಾಸು | ಚಿತ್ | ದಧಿಷೇ | ಪಕ್ವಂ | ಅಂತರಿತಿ | ಪಯಃ | ಕೃಷ್ಣಾಸು |
ರುಶ್ | ರೋಹೀಣೀಸು || ೯ ||

1 ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ 1

ಸ್ವಪ್ರಸ್ಯಮಾನಃ | ಸ್ವಪಃ ಶೋಭನಂ ಕರ್ಮ | ತದಿವಾಚರನ್ ಶವಸಾ ಶವಸೋ ಬಲಸ್ಯ ಸೂನುಃ
ಪುತ್ರಃ | ಅತಿಬಲವಾನ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುದಂಸಾಃ ಶೋಭನಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಯುಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತ ಇಂದ್ರಃ
ಸಖ್ಯಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸಖ್ಯತ್ವಂ ಸನೇಮಿ ಪುರಾಣಂ ದಾರ್ದಾರ | ದಾರಯತಿ | ಪೋಷಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸನೇಮಿತಿ ಪುರಾಣನಾಮ | ಪ್ರವಯಾಃ ಸನೇಮಿತಿ ಪಾರಾತ್ | ಕಿಂಚಾಮಾಸು ಚಿತ್ ಆದ್ರಾಸ್ವಪರಿ-
ಪಕ್ವಾಸು ಗೋಷು ಚಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಸಕ್ವಂ ಪರಿಪಕ್ವಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ | ದಾರಯತಿ | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಾಸು
ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಸು ರೋಹೀಣೀಸು ಲೋಹಿತವರ್ಣಾಸು ಚ ಗೋಷು ತದ್ವಿಪರೀತಂ ರುಶ್ವೀಷ್ಯಮಾನಂ
ಶ್ವೀತವರ್ಣಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ || ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯಭಾವಃ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ದಾರ್ದಾರ | ದೃಢ್ವಾ ದಾರಣೇ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪಕ್ವಂ | ಪಚೋ ವಃ |

ಸಾ. ೮-೨೫೨ | ಇತಿ ನಿಷ್ಕಾತಕಾರಸ್ಯ ವತ್ಸಂ | ರೋಹಿಣೀಷು | ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ರುದೇ ರಕ್ಷ ಲೋ ವಾ | ಉ. ೩-೯೪ | ಇತಿತನ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ರೋಹಿತತಬ್ಬ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮೋ
ವರ್ಣನಾಚೇ | ವರ್ಣಾದನುದಾತ್ಮಾತ್ಮೋಪಧಾತ್ಮೋ ನಃ | ಸಾ. ೪-೧-೩೯ | ಇತಿ ಜಾಣ್ | ತತ್ಸಂನಿ-
ಯೋಗೇನ ತಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಕಕ್ಷ | ಜಾಣ್ಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ಮತ್ವೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರ ಏವ
ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮದಂತೆ ಅಚರಿಸುವ (ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚರಿಸುವ) | ಶವಸಾ ಸೂನುಃ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ (ಬಲಿಷ್ಠನಾದ) | ಸುದಂಸಾಃ—ಯಾಗಾದಿ ಪವಿತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನು) | ಸನೇಮಿ—ಪುರಾತನವಾದ | ಸಖ್ಯಂ—(ಯಜ್ಞಗಳ ಯಜಮಾನರಗಳ) ಸಖ್ಯವನ್ನು | ದಾಧಾರ—ಅಶ್ವಯವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ) | (ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು) ಅಮಾಸು ಚಿತ್—ಅಸಂರಕ್ಷವಾದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಂತಃ—ಒಳಗಡೆ | ಪಕ್ಷಂ—ಪಕ್ಷವಾದ | ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ದಧಿಷೇ—ಇಡುತ್ತೀಯೇ | ಕೃಷ್ಣಾಸು—ಕಪ್ಪಾದ (ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ) | ರೋಹಿಣೀಷು—ಕೆಂಪಾದ (ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ) | ರುತತ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ಬೆಳಗಿರುವ) | (ಪಯಃ—ಹಾಲನ್ನು) | (ದಧಿಷೇ—ಇಡುತ್ತೀಯೇ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿನನು. ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಸ್ನೇಹಿತನು ಇವನು ಅಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸುಕ್ತವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರಲಿ, ಕೆಂಪಾಗಿರಲಿ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿರುವ, ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಲನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ

English Translation

(Indra) the son of strength, full of good works, diligent in pious acts retains his ancient friendships for his people; O Indra, you placed the ripened milk in immature cows whether black or red and white milk in the black cows.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನೇಮಿ—ಪ್ರತ್ನಂ, ಪ್ರದಿವಃ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನೇಮಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೨೦) ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ, ಸನೇಮಿ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಸ್ನೇಹ, old friendship.

ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ—ಆಶುಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು. (ನಿ ೨-೧) ಸು+ಆಶುಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನಕರ್ಮವು ಅಂತಹ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸೂನುಃ ಶವಸಾ—ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ | ಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವತ್ರನು, ಅತಿಬಲಶಾಲಿಯು ಎಂದರ್ಥವು

ಸುದಂಸಾಃ—ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ ೨-೧) ಸುದಂಸಾಃ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಸಾಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು

ಆಮಾಸು ಚಿತ್ ದಧಿಷೇ ಪಕ್ಷಂ ಅಂತಃ ಪಯಃ—ಅಪರಿಪಕ್ವಾಸು ಗೋಷು ಚಾಂತರ್ಮಭೈ ಪಕ್ಷಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ | ಈ ಋಕ್ವಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವು—ಪಶುಗಳು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಕರುಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಹಿಮೆಯು ಎರೇತನಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯವಾದ -

ಪಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಸು ರುಶತ್ ರೋಹಿಣೀಷು—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳು ಕಸ್ಪಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಂಪಾಗಿರಲಿ ಅವುಗಳ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಬೇಗಲೇ ಇರುವುದು ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡನೆಯ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಖ್ಯಮ್—ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಮ್ **ಸಖ್ಯಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ—ಸ್ವಃ ಇವ ಆಚರತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೃಬ್ ಸ್ವಪಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ ಕೃಬಿಂತ್ವದ ಮೇಲೆ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಆನೇ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಾಗಮ. ಅದುಸದೇಶದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ಮ ಕೃಬ್ ಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ

ದಾಧಾರ—ಧೃವ್ ಧಾರಣೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರಸ್ಕೃತವಚನಕ್ಕೆ **ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಬದೇಶ ಲಿಣ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ, ಹಲಾದಿಶೇಷ ಷ್ವಸ್ವ ಣಲ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಚೋ ಇಣ್ಣಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರದ್ವಿ ಉರಣ್ಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರವರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ದಧಾರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽ-ಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ತಿಬ್ಬತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪಕ್ವಮ್—ದುಪಚರ್ಷಿ ವಾಕ್ಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಚ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಪಚೋ ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾತಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ **ಚೋಃ ಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿಣೀಷು—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ರುಹೇ ರಕ್ಚ ಲೋ ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ರೋಹಿತ ಎಂದು ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ವರ್ಣವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ವರ್ಣಾದನುದಾತ್ತಾತ್ಮೋಪಧಾತ್ಮೋನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇಪ್. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ಅನುದಾತ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿ ವರ್ಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ ರೋಹಿತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬಂದರೆ ರೋಹಿಣೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅಹೀಕುಸ್ವಾಜ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ವ ಬಂದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೇಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗು ವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಹಿಣೀಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸನಾತ್ಸನೀಳಾ ಅವನೀರವಾತಾ ವ್ರತಾ ರಕ್ವಂತೇ ಅನ್ಯುತಾಃ

ಸಹೋಭಿಃ |

ಪುರೂ ಸಹಸ್ರಾ ಜನಯೋ ನ ಪತ್ನೀರ್ದುರವಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಸಾರೋ

ಅಹ್ರಯಾಣಂ || ೧೦ ||

|| ಸವಸಾರಃ ||

ಸನಾತ್ | ಸನೀಲಾಃ | ಅವನೀಃ | ಅವಾತಾಃ | ವ್ರತಾ | ರಕ್ಷಂತೇ | ಅವೃತಾಃ |

ಸಹಃ ೨ ಭಿಃ |

ಪುರು | ಸಹಸ್ರಾ | ಜನಯಃ | ನ | ಪತ್ನೀಃ | ದುವಸ್ಯಂತಿ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಹ್ರ-
ಯಾಣಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸನಾಚ್ಚಿರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸನೀಲಾಃ ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾ ಅವಾತಾಃ | ವಾತಂ ಗಮನಂ
ತದ್ರೂಪಾಃ | ಏಕಸಾಂಖ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಅವನಯ ಇತ್ಯಂಗುಲಿನಾಮ | ಏವಂಭೂತಾ ಅವನೀರಂಗುಲ-
ಯಃ ಪುರು ಪುರೂಷೇ ಬಹುನಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾತಾನಿ ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನೀಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯ-
ಮೃತಾಃ ಪುನಃಪುನಃಕರಣೀಯಾಃ ಸತ್ಯಃ ಸಹೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ 4 ರಕ್ಷಂತೇ |
ಪಾಲಯಂತಿ | ಅಸಿ ಚ ಸ್ವಸಾರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೋಽಂತಂಗುಲಯಃ ಪತ್ನೀಃ ಪಾಲಯಂತೋಽಹ್ರ-
ಯಾಣಂ ಲಜ್ಜಾರಹಿತಂ | ಪ್ರಗಲ್ಬಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಹ್ರಿತಯಾಸಂ ಪ್ರಶಸ್ತಗಮನಮಿಂದ್ರಂ
ಜನಯೋ ನ | ಜನಯ ಇತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೈ ಉಚ್ಯಂತೇ | ದೇವಾನಾಂ ವೈ ಪತ್ನೀರ್ಜನಯ ಇತಿ
ಶ್ರುತೇಃ | ತಾ ಇವ ದುವಸ್ಯಂತಿ | ಪರಿಚರಂತಿ | ಅಂಜಲಿಬಂಧನೇಂದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅವನೀಃ | ಅವನಯೋಽಂತಂಗುಲಯೋ ಭವಂತೈವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ನಿ ೩-೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅವಾತಾಃ | ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಭಾವೇ ತನ್ವತ್ವಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹ್ ನ ಇನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವ್ರತಾ | ಶೀಘ್ರಂದಸಿ
ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೀಲೋಪಸಃ | ದುವಸ್ಯಂತಿ | ದುವಸ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಕಂಡಾದಿಃ | ಅತೋ ಯಕ
ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಅಹ್ರಯಾಣಂ | ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶ್ಲೋಕಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಮುಗಭಾವಶ್ಚಂದಸಃ | ನ ಇನ್ಯಮಾಸೇವ್ಯಯ
ಪೂರ್ವಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕಿ ಭಂದಸ್ಯಭಯೋಽಪಿ
ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ಯಾಭಾವೇ ಗುಣಾಯಾದೇಶ್ | ಪೂರ್ವಪತ್ನಮಾಸಸ್ವರಾ | ಯಾಸ್ಯ
ಸ್ತೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ | ಅರ್ಹಯಾಣೋಽಹ್ರೀತಯಾನಃ | ನಿ. ೫-೧೫ | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸನಾತ್ -- ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ | ಸನೀಲಾಃ -- ಸಮಾನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ | ಅವಾತಾಃ -- (ಒಂದೇ
ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ) ಗಮನವಿಲ್ಲದ | ಅವನೀಃ -- ಬೆರಗುಗಳು | ಪುರು -- ಅನೇಕ | ಸಹಸ್ರಾ -- ಅಸಂ

ಖ್ಯಾತವಾದ | ವ್ರತಾ—(ಇಂದ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಮೃತಾಃ—(ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಿದರೂ) ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದವುಗಳಾಗಿ | ಸದೋಭಿಃ—ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ | ರಕ್ಷಂತೇ—ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. | ಪಕ್ಷೀಃ—ರಕ್ಷಕರಾದ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸುವ (ಅಂಗುಲಿಗಳು) | ಅದ್ರಯಾಣಂ—ಲಜ್ಜಾರಹಿತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಹತಗಮನವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ಜನಯೋ ನ—ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ದುವಸ್ಯಂತಿ—ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ, ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟವಿಲ್ಲದ, ಬೆರಳುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ರಕ್ಷಕಗಳಾದ, ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಂಗುಲಿಗಳು ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ ಅಂಜಲಿ ಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಲಜ್ಜಾರಹಿತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ

English Translation.

From a remote time the contiguous, unshifting and unwearied fingers practise with all their energies many thousand acts of devotion towards Indra; and like the wives of the gods the protecting sisters (fingers) worship him who is without shame.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಧವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಋಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿಲ್ಲ

ಸನೀಳಾಃ—ನೀಳಂ ಎಂದರೆ ಗೃಹ ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಸನೀಳಾಃ ಎಂದರೆ ಸಮಾನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅವನೀಃ--ಅಗ್ನಿವಃ ಅಶ್ವ್ಯಾಃ | ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೀಃ ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯)

ಅನಾತಾಃ—ನಾ ಗತಿಗೊಂಧನಯೋಃ | ನಾತಂ ಗಮನಂ ತದ್ರಹಿತಾಃ | ಗಮನರಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ನಿಯಮಿತತ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಲಿಸದಿರುವ.

ವ್ರತಾ—ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ವ್ರತವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ ೩-೧) ವ್ರತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನವು.

ಅಮೃತಾಃ--ಪುನಃಪುನಃಕರಣೇಽಪ್ಯಾಲಸ್ಯರಹಿತಾಃ | ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ.

ಸಹೋಭಿಃ—ಆತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ | ಸಹಃ ಎಂದರೆ ಒಲವು (ನಿ ೨-೯)

ಜನಯೋ ನ —ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು **ಜನೀನಾಂ ಜಾಯಾಸಾಂ** (ನಿ ೧೦-೯೧) ಎಂದರೆ ಸಿರಸ್ಸಿನ ಚರ್ಮವಿರುವುದು ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ, ಸತ್ವಿಯರಂತೆ

ದುವಸ್ಯಂತಿ ದುವಸ್ಯತಿ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ (ನಿ ೨-೧೨) ಸುಚರಂತಿ | ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ

ಸ್ವಸಾರಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತ್ಯೋಂಗಳುಲಯಃ | ಸ್ವರಸೆ ಇಬ್ಬದ ತಾವೇ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಬೆರಳುಗಳು ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಸದ್ದಾದೆಯರು, sisters ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು

ಅಪ್ರಯಾಣಂ—ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಲಜ್ಜಾರಹಿತಂ | ಲಜ್ಜಾರಹಿತವಾದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಯಾಸ್ಕರು ಅಪ್ರಯಾಣೋದ್ರಾಪ್ರೀತಯಾಸಃ (ನಿ ೫-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳುವರು

|| ಸಾ ಕರಣ ಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನೀಃ ಅವನಯೋರಂಗುಲಯೋ ಭವಂತಿ, ಅವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿರು ೨-೯) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅವನಿ ಎಂದರೆ ಕೈಬೆರಳುಗಳು. ಕೆಲಸವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ (ಮಾಡಲು ಸಮಯವಾಗುತ್ತವೆ) ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ವರ್ಥನಾದ ಹಸರು ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ ಅವನಿಃ ಜಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸ್ತುರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ನವಿಸರ್ಗ ಅವನೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಅನಾಶಾಃ —ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು **ಅಸಿದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಾತಃ ಗಮನಂ ಯಾಸಾಂಶಾಃ ಅನಾಶಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ **ನಜಾ ಸುಭಾಂ** (ಸೂ ಸೂ ೬-೧-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ

ವೃತಾ ವೃತಃ ಜಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿ ಆದೇಶ ಶಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರುಲುಚಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಾಗಮ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ರೇಕ್ತಂಧಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೇಪನಲೋಪ ವೃತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ತ ಸಾಲನೇ ಧಾತು ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸಃ ಬಹುವಚನರೂಪ ತಿಪಿಂಕಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದುವಸ್ಯಂತಿ ದ್ವುಪಸ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ (ಸೇವಾ) ಕಂಡ್ವಾದಿಯು ಆತ್ಮತಿಗಣವೆಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ದುವಸಿ ಸಂದೀಪನೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ **ಕಂಡಾದಿ ಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಸೂ ಸೂ ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಸನಾಪಿಯಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಸ್ವೀಕರವುದರಿಂದ **ಸನಾಪ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದುವಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸಃ

ಬಹುನಚನದ ಝಿಗೆ ಝೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂತಿಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಯಕ್ಕಿನ ಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ವನಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಹ್ರಯಾಣಮ್—ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಜುಯೋತ್ಸಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶಾನಚ್ಚಾ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಾನಚ್ಚಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಗುಣದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಅಯಾದೇಶ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಮುಕಾಗಮ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಹ್ರಿಯಾಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಜ್ಜಾ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪ್ರಾಸ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಹಿತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾನಚಿಗೆ ಹಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಅಜಂತನಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಸ ಮತ್ತು ಸ್ವರವು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತವೆ ಯಾಸ್ವರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಹ್ರಯಾಣೋಽಹ್ರೀತಯಾನಃ (ನಿರು ೫-೧೫) || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಸನಾಯುಯೋ ನಮಸಾ ನನ್ಯೋ ಅರ್ಕೈರ್ವಸೂಯಯೋ ಮ-

ತಯೋ ದಸ್ಮ ದದ್ಯುಃ |

ಪತಿಂ ನ ಪತ್ನೀರುಶ್ರೀರುಶಂತಂ ಸ್ತೃಶಂತಿ ತ್ವಾ ಶವಸಾ-
ವನ್ಮನೀಷಾಃ || ೧೧ ||

|| ಸವಸಾರಃ ||

ಸನಾಽಯುವಃ | ನಮಸಾ | ನವ್ಯಃ | ಅಕೇಢ್ಯಃ | ವಸುಽಯವಃ | ಮತಯಃ |
ದಸ್ಯ | ದದ್ರುಃ |

ಸತಿಂ | ನ | ಸತ್ಯಃ | ಉಶತೀಃ | ಉಶಂತಂ | ಸ್ಪೃಶಂತಿ | ತ್ವಾ | ಶವಸಾಽವನ್ |
ಮನೀಷಾಃ ||೧೧ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯೇಂದ್ರ ಅಕೇಢ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರರೂಪೈರ್ಮುಕ್ತೈರ್ಮಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಯಸ್ತಸ್ಯಂ
ನವ್ಯಃ ಸ್ತುತೋ ಭವಸಿ | ಸನಾಯುವಃ ಸನಾರನಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ನಿತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ
ವಸೂಯವೋ ವಸು ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಧನಕಾಮಾ ನಾ ಮತಯೋ ಮೇಧಾನಿನಸ್ತಾಂ ದದ್ರುಃ |
ಬಹುನಾ ಪ್ರಯಾಸೇನ ಜಗ್ಮುಃ | ಹೇ ಶವಸಾವನ್ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ತೈಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಮನೀಷಾಃ ಸ್ತುತ-
ಯಸ್ತಾಃ ತ್ವಾಂ ಸ್ಪೃಶಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಉಶತೀರುಶತೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ
ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯಃ ಉಶಂತಂ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಸತಿಂ ನ | ಯಥಾ ಸತಿಂ ಸಂಭಜಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಸನಾ
ಯುವಃ | ಸನೇತ್ಯೇತದವ್ಯಯಂ ನಿತ್ಯತ್ವಮಾಚಿಷ್ಟೇ | ತೇನ ಚ ತದ್ವಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸನಾ ಸನಾತನಂ
ಕರ್ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಸನಾಯುವಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಸಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನೋತ್ತಂ |
ಮತಯಃ | ಮನಜ್ಞಾನೇ | ಮನ್ಯಂತ ಇತಿ ಮತಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ಕ್ರಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ
ಕ್ರಿಚ್ | ನ ಕ್ರಿಚಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೇತಿ ನಿಶೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುಲಕಾದನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನು-
ನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಚಿತ್ವಾಚ್ಛಂದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದದ್ರುಃ | ದ್ರಾ ಕುತ್ವಾಯಾಂ ಗತ್ | ಲಿಟ್ಯುತ್ಯೋ
ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಉಶತೀಃ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಲಟಃ ಶತ್ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋಲುಕ್ |
ಶತುರ್ಬಿತ್ವಾದ್ಗ್ರಹಜ್ಞಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಗಿತತ್ವೇತಿ ಬೋಸ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘಃ | ಶವಸಾವನ್ | ಮತುಸ್ಯಾಕಾರೋಪಜನ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಮತ್ಸರ್ಥೀಯ ಆವನಿಸ್ ||

|| ಶ್ರುತಿರಾರ್ಥಃ ||

ದಸ್ಯ- ಸುಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಅಕೇಢ್ಯಃ--(ಶಸ್ತ್ರರೂಪ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ | ನಮಸಾ-
ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ | ನವ್ಯಃ--ಸ್ವಚ್ಛನು | ಸನಾಯುವಃ--ಸನಾತನವಾದ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ವಸೂಯವಃ ಧನಕಾಮರಾದ | ಮತಯಃ--ಮೇಧಾನಿಗಳು | ದದ್ರುಃ- ಬಹಳ
ಕ್ರಯಾದಿಂದ (ನಿನ್ನನ್ನು) ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು | ಶವಸಾವನ್--ಒಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನೀಷಾಃ--

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಶತೀಃ—ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ | ಪತ್ನೀಃ—ಪತ್ನಿಯರು | ಉಶಂತಂ—
ಪ್ರೇಮಿಯಾದ | ಪತಿಂ ನೆ—ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಸ್ವೃತಂತಿ—ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಅಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಮತ್ತು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಬಹಳ
ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಅವರ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು, ಪತಿಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರೇಮಿ
ಯಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೋ ಹಾಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ

English Translation.

O beautiful Indra, you are to be praised with holy hymns ; the pious
who are desirous of holy rites, those who are anxious for riches and those
who are wise approach you with veneration ; O powerful Indra, their
minds adhere to you as affectionate wives to a loving husband.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನಾಯುವಃ—ಸನೇತ್ಯೇದದವ್ಯಯಂ ನಿತ್ಯತ್ವಮಾಚಪ್ತೇ | ಸನಾ ಸನಾತನಂ ಕರ್ಮಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಸನಾಯುವಃ | ಸನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅವ್ಯಯವು ಇದು ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.
ಅದುದರಿಂದ ಸನಾ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಸನಾತನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯುವಃ—ಮಾಡ
ಲಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರು ಎಂದರ್ಥವು

ನವ್ಯಃ—ಸ್ತುತೃಃ | ಸ್ತುತೃನು, ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹನು

ಅರ್ಕೈಃ—ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದ

ವಸೂಯವಃ—ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು

ಮತಯಃ—ಮೇಧಾವಿನಃ | ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಜನರು, ವಿವೇಕಿಗಳು.

ದದ್ವುಃ—ದ್ವಾ ಕುತ್ವಾಯಾಂ ಗತೌ | ಹೊಂದಿದರು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದರು ಅಥವಾ
ಬರುವರು.

ಶವಸಾವನ್—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ ೯-೧) ಶವಸಾವನ್ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಇದು ಸಂಬುದ್ಧಿ
ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು.

ಉಶತೀಃ ಉಶಂತಂ ವಶ ಕಾಂತಾ | ಉಶತೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಪತ್ನೈಃ | ಉಶಂತಂ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಪತಿಮಿವ | ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಪತಿಯ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಶತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಉಶಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣಗಳು

ಸ್ವುಶಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಸ್ವುಶ ಸ್ವರ್ತನೇ | ಹೋಗುವರು, ಹೊಂದುವರು

ಮನೀಷಾಃ - ಸ್ತುತಯಃ | ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ (ನಿ ೨-೨೫) ಎಂದು ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮನೀಷಾಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಎಂದರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸನಾಯಮಃ - ಸನಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಸಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಸನಾ ಸನಾತನಂ ಕರ್ಮ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥದಿಂದ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಒರಗುತ್ತದೆ ಸನಾಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದರೇಳೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯಾಚ್ಚಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸನಾಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾವಾಧೇಶಗಳು ಬಂದರೆ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಸನಾಯಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅವಾದೇಶದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಒರಗುತ್ತದೆ

ವಸೂಯಮಃ - ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ವಸು ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ವಸೂಯಂತಿ ಕ್ಯಾಚಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ವಸೂಯಂತಿ ಇತಿ ವಸೂಯಮಃ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸ್ವರ

ಮತಯಃ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಮನ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಮತಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಈ ಧಾತುಸಿಗೆ ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ಯಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುವಾಗ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ನಕ್ರಿಚಿ ದೀರ್ಘಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಶೇಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಒಬ್ಬಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನಂತಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮನು ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಕ್ರಿಚ್ ಚಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬಂದಾಗ ಮತಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ದದ್ರುಃ-ದ್ರಾ ಕುಸ್ನಾಯಾಂ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸ ಒಹುವಚನದ ಖ್ಯಾಗಿ ಪರಸ್ಯೊಪದಾನಾಂ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಸಾದೇಶ ಲಿಟ್ಪ್ರಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ದದ್ರಾ-ಉಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ

ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ನವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ದದ್ಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶತೀಃ - ನಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟಃ ಶತ್ಯಶಾನಜಾ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಐತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ-(ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಉಶತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್ ಬರುತ್ತದೆ ಉಶತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಾಘಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಉಶತೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಶತರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ-(ಸಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ (ಈಗೇ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಪೃತಂತಿ-ಸ್ಪೃಶ ಸಂಸ್ಪರ್ಶನೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶವಸಾವನ್-ಶವಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಶವಸಾವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಶವಸ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆವನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಲಾ ||

ಸನಾದೇವ ತವ ರಾಯೀ ಗಭಸ್ತಾ ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ನೋಪ
ದಸ್ಯಂತಿ ದಸ್ಯು |
ದ್ಯುಮೌ ಅಸಿ ಕ್ರತುಮೌ ಇಂದ್ರ ಧೀರಃ ಶಿಕ್ಷಾ ಶಚೀವಸ್ತವ ನಃ
ಶಚೀಭಿಃ || ೧೨ ||

|| ಸದಸಾಧು ||

ಸನಾತ್ | ಏವ | ತವ | ರಾಯಃ | ಗಭಸ್ತಾ | ನ | ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ನ | ಉಪ |
ದಸ್ಯಂತಿ | ದಸ್ಯ |

ದ್ಯುಃ ಮಾನ್ | ಅಸಿ | ಕ್ರತುಃ ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಧೀರಃ | ಶಿಕ್ಷ | ಶಚೀಃ ವಃ |
ತವ | ನಃ | ಶಚೀಭಿಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಂಸುಂಭಾಸ್ತು ||

ಹೇ ದಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯೇಂದ್ರ | ಗಭಸ್ತಿರಿತಿ ಬಾಡುನಾಮ | ತವ ಗಭಸ್ತಾ ಹಸ್ತೇ ಸನಾದೇವ
ಚಿರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸ್ಥಿತಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ನ ಏನಶ್ಯಂತಿ | ನೋಪ ದಸ್ಯಂತಿ ಚ |
ಸೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ದತ್ತೇಽಸಿ ತ್ವದ್ಭ್ರಾತೃಗಳಂತಂ ಧನಮುಪಪ್ತಯಂತಂ ನ ಸ್ತಾಘ್ನೋತಿ | ಅಸಿ ತು ವರ್ಧತೇ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ಧೀರೋ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಧೈರ್ಯೋ ವಾ ತ್ವಂ ದ್ಯುಮಾನ್ ದೀಪ್ತಿಮಾನಸಿ | ತಥಾ ಕ್ರತುಮಾನ್
ಲೋಕರಕ್ಷಣಹೇತುಭೂತಕರ್ಮಯುಕ್ತೋಽಸಿ | ಹೇ ಶಚೀವಃ ಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ತವ ಶಚೀಭ್ಯಸ್ತದೀ-
ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿನೋಽಸ್ಯಭ್ಯಂ ಧನಂ ಶಿಕ್ಷ | ದೇಹಿ | ಶಿಕ್ಷತಿರ್ಧಾನಕರ್ಮಾ || ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ಕ್ಷೀಣಾ
ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಕರ್ತೃರಿ ಕರ್ಮವದ್ವಾವಾಡ್ಯಗಾತ್ಮನೇಪದೇ | ವತ್ಸರಣಂ ಸ್ವಾಶ್ರಯಮಪಿ
ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕರ್ತೃವದ್ವಾವಾದಚಃ ಕರ್ತೃಯುಕಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೯೫ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಸೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿನೇಧಃ | ಶಚೀವಃ | ಶಚ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಶಚೀಮಾನ್ | ಭಂವಸೀರಃ
ಇತಿ ಮತುಷ್ಠೋ ವತ್ಸಂ | ಸಂಬುದ್ವೈ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ಯ - ದರ್ಶನೀಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತವ - ನನ್ನ | ಗಭಸ್ತಾ - ಕೈಯಲ್ಲಿ | ಸನಾದೇವ -
ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ (ಇರುವ) | ರಾಯಃ - ದ್ರವ್ಯವು | ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ - ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ನ ಉಪ
ದಸ್ಯಂತಿ - ಸೋತ್ಸಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಗೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಹೇ ಇಂದ್ರ - ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಧೀರಃ -
ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ ಧೀರನಾದ (ನೀನು) | ದ್ಯುಮಾನ್ - ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನು | ಕ್ರತುಮಾನ್ - (ಲೋಕ
ರಕ್ಷಕನಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲವೂ (ಅಗದ್ದೀಯೆ) | ಶಚೀವಃ - ಕರ್ಮಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತವ - ನನ್ನ |
ಶಚೀಭಿಃ - ಕರ್ಮಿಗಳಿಂದ | ನಃ - ನಮಗೆ | ಶಿಕ್ಷ - (ಧನವನ್ನು) ಕೊಡು ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಧೀರನು, ತೇಜಸ್ವಿಯು, ಲೋಕರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ನಿನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯವು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ನೀನು ನನುಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು

English Translation

O beautiful Indra, the riches that have long been held in your hands do not diminish, nor do they perish ; Indra, you are illustrious, wise, diligent of action ; doer of good deeds, enrich us by your acts

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸನಾತ್ ಏವ—ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಿಂದಲೂ, ಎಂದರೆ ಯಾನಾಗಲೂ

ರಾಯಃ—ರಯಃ ರಾಯಃ (ನಿ ೩-೯) ಧನಗಳು

ಗಭಸ್ತೌ- ಆಯತೇ ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಿಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೌ ಎಂದರೆ ಬಾಹುವಿನಲ್ಲಿ. ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ, ಕೈಯಲ್ಲಿ

ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ನೋಪ ದಸ್ಯಂತಿ—ನಾಶವಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಕವ್ವಿಯಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದ್ಯುಮಾನ್—ದೀಪ್ತಿಮಾನ್ | ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಮಹಿಮಾಸ್ವಿತನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧನು.

ಕೃತುಮಾನ್—ಕೃತುವೆಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ ೨-೧) ಅನೇಕ ಸಾಹಸ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಫಲರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು

ಶಚೀವಃ, ಶಚೀಭಿಃ--ಶಚೀ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ ೨-೧) ಶಚೀವಃ ಎಂದರೆ ಶಚ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಶಚೀವಾನ್ | ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವಧಾಧಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಶಚೀಭಿಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲರಿ.ವಾಗ ಆಯಾದೇಶ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ರಾಯಃ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಕ್ಷೀಯಂತೇ—ಕ್ಷೀಣ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದುಮಾಡಿದಾಗ ಕರ್ತೃವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೇ ಕರ್ತೃವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮ

ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವದ್ಭಾವ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಕದಪ್ರತ್ಯಯ ಒರುತ್ತದೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ರೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಪ್ರೀಯಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಕರ್ಮವತ್ ಕರ್ಮಣಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವತ್ಪರಣಂ ಸ್ವಾಶ್ರಯಮಪಿ ಯಥಾಸ್ಯಾತ್ (ಕಾ ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವದ್ಭಾವವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಃ ಕರ್ತೃಯಕಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೦೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚಾದಿಲೋಬೇ ವಿಭಾಷಾ (ವಾ ಸೂ ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಚಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಕಬ್ಬದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಒರುತ್ತದೆ

ದಸ್ಯಂತಿ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ರೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಟ್ಟಿನ ಯಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಆತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರರೂಪ ದಸ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶಿಕ್ಷ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ದಾನಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ ಲೋಚ್ಯದ್ಯಮಸ್ವರಸ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ಯುಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಶಚೀವಃ—ಶಚೀ ಅಸ್ಯಸ್ತೀತಿ ಶಚೀವಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಛಂದಸೀರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ ಶಚೀವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಶಚೀವರ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖಿರವಸಾನ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮೌ ಅಸಿ—ದ್ಯುಮಾನ್+ಅಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಿಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ವಾ ಸೂ ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸನಾಯತೇ ಗೋತಮ ಇಂದ್ರ ನವ್ಯಮತಕ್ಷದ್ಧ್ರ ಹ್ರ ಹರಿಯೋ-
ಜನಾಯ |
ಸುನೀಥಾಯ ನಃ ಶವಸಾನ ನೋಧಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಹ್ಯಾ ಧಿಯಾ-
ವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೩ ||

|| ಸವಸಾತಃ ||

ಸನಾ^೧ಯತೇ | ಗೋತಮಃ | ಇಂದ್ರ | ನವ್ಯಂ | ಅತಕ್ಷತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಹರಿ^೨ -
ಯೋಜನಾಯ |

ಸು^೩ನೀಥಾಯ | ನಃ | ಶವಸಾನ | ನೋಥಾಃ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಕ್ಕು | ಧಿಯಾ^೪ -
ವಸುಃ | ಜಗಮ್ಯತ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸನಾಯತೇ | ನಿತ್ಯ ಇನಾಚರಿತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಮಾದ್ಯೋ ಭವತಿ | ಹೇ ಶವಸಾನ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ಹರಿಯೋಜನಾಯ | ಹರಿ ಅಶ್ವಾ ರಥೇ ಯೋಜಯತೀತಿ ಹರಿಯೋಜನಃ | ಸುನೀಥಾಯ ಸುಷ್ಪ ನೇತ್ರೇ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಮೈ ತುಭ್ಯಂ ಗೋಮತೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಪುತ್ರೋ ನೋಥಾ ಋಷಿಸರ್ವ್ಯಂ ನೂತನಂ ಬ್ರಹ್ಮೈತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಮತಕ್ಷತ್ | ಅಕರೋತ್ | ಅತೋಽಸ್ಮಾಭಿರನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತೇ ಸನ್ನಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಸು-
ರಿಂದ್ರಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಮಕ್ಷು ಶೀಘ್ರಂ ಜಗಮ್ಯತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ಸನಾಯತೇ | ಸನೇತಿ ನಿಪಾತೋ ನಿತ್ಯ ಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾದಾಚಾರಾರ್ಥೇ ಕೃಜಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುನೀಥಾಯ | ಣೀಷಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದೌಪಾದಿಕಸ್ಥ ಕೃತ್ಯಯಃ | ಥಾಥಾದಿಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಶವಸಾನ- ಬಲಿಸ್ತನಾದ | ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ಸನಾಯತೇ-ನಿತ್ಯಂತೆ ಆಚರಿಸುವ (ಸರ್ವ ರಿಗೂ ಆದ್ಯನಾದ) | ಹರಿಯೋಜನಾಯ-ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ | ಸುನೀಥಾಯ-ಬಳ್ಳಯ ನೇತ್ರವಾದ ನಿನಗೆ | ಗೋತಮಃ-ಗೋತಮ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ | ನೋಥಾಃ-ನೋಥಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು | ನವ್ಯಂ-ನೂತನವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮ-ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ನಃ-ನಮಗೋ ಸ್ವರ | ಅತಕ್ಷತ್-ಮಾಡಿದನು (ಅದುದರಿಂದ ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಇಂದ್ರನು) | ಧಿಯಾವಸುಃ-ಸ್ವಬುದ್ಧಿ ಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಪ್ರಾತಃ-ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಕ್ಷು-ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯತ್-ಬರಲಿ ||

|| ಭಾರ್ಗವ ||

ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧ್ಯನಾದ, ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಯಕನಾದ ನಿನ್ನ ನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ, ಗೋತಮ ಪುತ್ರನಾದ ನೋಧಸನು ನೂತನವಾದ ಇಡೊಂದು ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ (ಇಂದ್ರನು) ತನ್ನ ಸ್ವಂತಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ

English Translation

O mighty Indra, Nodhas, the son of Gotama has composed for us this new hymn addressed to you who exist for ever, you harness your horses to your chariot, and you are the sure guide of all. May he (India) who has acquired wealth by pious acts come hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕ ಎಂದರೆ ೫೮-೬೪ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗೋತಮ ಪುತ್ರನಾದ ನೋಧಾ ಎಂಬುವನು ಬುಷಿಯು ಈ ನೋಧನು ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ (೬೪ ಮಕ್ಕಳು) ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೮೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ (೬ ಮಕ್ಕಳು) ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೯೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ (೫ ಮಕ್ಕಳು) ಒಟ್ಟು ೮೫ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬುಷಿಯಾಗಿರುವನು ಈ ಬುಷಿಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಪ್ರಾತರ್ಮುಕ್ತೋ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಂತಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಪ್ರಾತರ್ಮುಕ್ತೋ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ (ಇಂದ್ರನು) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ (ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ) ಬರಲಿ ಎಂದರ್ಥವು

ಸನಾಯತೇ—ನಿತ್ಯ ಇವಾಚರತಿ | ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು, ನಾಶರಹಿತನು

ಹರಿಯೋಜನಾಯ—ಹರೀ ಎಂಬ (ಇಂದ್ರನ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ

ಸುನೀಥಾಯ—ಣೀಶ್ ಪ್ರಾಪಣೀ | ಜನಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ

ಶವಸಾನ—ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ | ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಶವಸಾನ ಎಂದರೆ ಒಲವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು

ಧಿಯಾವಸುಃ—ಅಸ್ಮಾಭಿರನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತಸ್ಸನ್ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತ-ವಸುರಿಂದ್ರಃ | ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನು

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಆಗಚ್ಛತು | ಬರಲಿ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸನಾಯತೇ—ಸನಾ ಎಂಬುದು ನಿಪಾತ. ಇದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ ಸಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ತುಃ ಕೃಬ್ ಸಲೋಪಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನಾಯ ಎಂಬ ಕೃಪಿಂತ್ಯ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕೃಬ್ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಸನಾಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅತಕ್ಷತ್—ತಕ್ಷಣ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು ಲಬ್ ಸ್ವಧಮಪುರಸ್ಕ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಪ್ ವಿಕರಣ, ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ಅತಕ್ಷತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಗ ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹರಿಯೋಜನಾಯ—ಹರೀ ಯೋಜಯತೀತಿ ಹರಿಯೋಜನಃ. ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಮೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೀಥಾಯ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಕ್‌ಲಕ್ಷಣ ಗುಣಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಷ್ಟು ನೀಧಃ ಸುನೀಧಃ ತಸ್ಮೈ ಥಾಥಃ ಫಾತ್ ಕಾಜ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಯು ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ॥ ೧೩ ॥

ಶವಸಾನ—ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ಮಹಾನಿತಿ ನವಚ್ಛಂ ಪಷ್ಕಂ ಸೂಕ್ತಂ | ನೋಧಸ ಆರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮೈಂದ್ರಂ |
ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಚ | ತ್ವಂ ನವೇತಿ || ಸಮೂಲ್ವೇ ದಶರಾತ್ರೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಭಂದೋಮೇ ಮರುತ್ವತೀಯೇ
ಶಸ್ತ್ರೈತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಂ | ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ತ್ವಂ
ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ || ಅ. ೮-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ಮಹಾನ್ ಎಂಬುದು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ವ ತ್ವಂ ನವ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮೂಲ್ವೇ ಎಂಬ ಹತ್ತು ದಿನ
ಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಭಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ವಿಶ್ವಜಿತೋಗ್ನಿಂ ನರ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಸುತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರು
ವುದು. (ಅ. ೮-೭)

ಸೂಕ್ತ—೬೩

|| ಓಂ ||

|| ಮಂದಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೧ || ಸೂಕ್ತ—೬೩ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೪, ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೯ ||

|| ಋಷಿ—ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಧಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ಶುಷ್ಕೈದ್ವಾರ್ವಾ ಜಜ್ಞಾನಃ

ಪೃಥಿವೀ ಅಮೇ ಧಾಃ |

ಯದ್ಧ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ಗಿರಯಶ್ಚಿದಭ್ವಾ ಭಿಯಾ ದೃಲ್ಲ್ಯಾಸಃ ಕಿರಣಾ
ನೈಜನ್ || ೧ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ತ್ವಂ | ಮಹಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಯಃ | ಹ | ಶುಷ್ಕೈಃ | ದ್ಯಾವಾ | ಜಜ್ಞಾನಃ |

ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಅಮೇ | ಧಾಃ |

ಯತ್ | ಹ | ತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಗಿರಯಃ | ಚಿತ್ | ಅಭ್ವಾ | ಭಿಯಾ |

ದೃಲ್ಲ್ಯಾಸಃ | ಕಿರಣಾಃ | ನ | ಏಜನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಹಾನ್ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವಾಧಿಕೋ ಭವಸಿ | ಯೋ ಹ ಯಃ ಖಲು ತ್ವಮ-
ನೋಽಸುರಕೃತೇ ಭಯೇ ಸತಿ ಜಜ್ಞಾನಸ್ತದಾನೀಮೇವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ ಶುಷ್ಕೈಃ ಶತ್ರುಣಾಂ
ಶೋಷಕೈರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈರ್ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಧಾಃ | ಅಧಾರಯಃ | ತಾದೃಶಾಧ್ಯ-
ಯಾದಮೂಮುಚಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ | ಯದ್ಧ ತೇ ಯಸ್ಯ ಖಲು ತವ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ಭಿಯಾ ಭೀತ್ಯಾ
ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ನ್ಯಾಸ್ತಾನಿ ಯಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಗಿರಯಶ್ಚಿತ್ ಯೇ ಚ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಾಃ | ಅಭ್ವಾ |
ಮದನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಸಿ ಮಹಂತಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ | ತೇಽಸಿ ಸರ್ವೇ ದೃಲ್ಲ್ಯಾಸೋ ದೃಢಾ
ಅಪ್ಯೈಜನ್ | ಅಕಂಪಿಸತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಿರಣಾ ೭ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯ ಇತಸ್ತತೋ
ನಭಸಿ ಕಂಪಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಜಜ್ಞಾನಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಗಮದನೇತ್ಯಾದಿ-
ನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸ್ಥಾನಿವದ್ವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಪದಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಜಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಾರಶ್ವಾಂಧಸಃ | ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಸಷ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅಭ್ವಾ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ಭವಂತಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತೀತ್ಯಭ್ಯಾ ಮಹಾಂತಃ |
ಅಜ್ಞಪೂರ್ವಾದ್ಭವತೇರಾಣಾದಿಕೋ ಧ್ವನ್ತತ್ವಯಃ | ಉಪಸರ್ಗಸ್ಯ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ |
ನರ್ಜಪೂರ್ವಾದ್ಭವತೇಃ ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಥಾನ್ಯಾ ಭುವೋ ಡಿವಿತಿ ಕ್ವನ್ತತ್ವಯಃ | ಮಹಾಂತೋ ಹಿ
ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂತೇ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಕಿರಣಾಃ | ಕೀರ್ಯಂತೇ ವಿಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೆ

ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ | ಕೃ ವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಕೃ ಪ್ತವ್ಯಮಂದಿನಿಧಾಙ್ಗುಃ ಕೃಃ | ಉ. ೨-೪೧ | ಇತಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯು-
ಯಃ | ಯೋರನಾದೇಶೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋತ ಇದ್ವಾತೋರಿತೀತ್ವಂ | ಐಜನ್ | ಏವ್ಯ
ಕಂಪನೇ | ಲಜ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ವೃದ್ಧಿಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಹಾನ್—ಗುಣಾಧಿಕನು | ಯೋ ಹ—ಯಾವ
ನೀನೇ | ಅಮೇ—(ಅಸುರರಿಂದ) ಭಯವುಂಟಾದಾಗ | ಜಜ್ಞಾನಃ—ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗಿ | ಶುಷ್ಕೈಃ—
ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ನಿನ್ನ ಬಲಗಳಿಂದ | ದ್ವಾವಾಪ್ಯಥಿವೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು | ಧಾಃ—ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದ
ನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಅವುಗಳನ್ನು ಭಯಂಕಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ) | ಯದ್ವ ತೇ—ಯಾವ ನಿನ್ನದೇ ಆದ |
ಭೀತ್ಯಾ—ಭಯದಿಂದ | ವಿಶ್ವಾ—ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಭೂತ ಸಮುದಾಯಗಳೂ | ಗಿರಯಶ್ಚೈತ್—
ಪರ್ವತಗಳೂ | ಅಭ್ರಾ—ಇತರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳೂ | ದೃಷ್ಟಾಸಃ—ದೃಢವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ | ಕಿರಣಾ
ನ—(ಸೂರ್ಯನ) ಕಿರಣಗಳಂತೆ | ಐಜನ್ -- ನಡುಗಿದುವು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ಅಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಭಯವುಂಟಾಗಲು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನೀನು ತಕ್ಷಣವೇ
ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗಿ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಒದಗಿದ್ದ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಾದ ನಿನ್ನ ಭಯದಿಂದಲೇ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಭೂತಗಳೂ, ದೃಢವಾಗಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳೂ ಕೂಡ,
ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ, ಕಂಪಿಸಿದುವು

English Translation

O Indra, you are the mighty one, who becoming manifest in the
hour of alarm, sustained, by you energies, heaven and earth, then
through fear of you, all creatures and the mountains, and all other vast
and solid things trembled like the rays of the Sun.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಜ್ಞಾನಃ—ತದಾನೀಮೇವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಅಗನ ಕಾರ್ಯಕ್ತನುಗುಣವಾದ ಆಕಾರವೂ ಆಯುಧವೂ
ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಕಟವಾದವನು

ಶುಷ್ಕೈಃ—ಶತ್ರುಜಾಂ ಶೋಷಕೈರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಅಥವಾ ನಡುಗು
ವಂತಿ ಮಾಡುವ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ. ಶುಷ್ಕಶಬ್ದವು ಓಜಃ, ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೨-೯).

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ-ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜಣ್ಣಾನಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತ ಪದಮಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ವೈದಿಕ ಶ್ರಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯಾ—ಮಹತ್ ಬೃಧ್ನಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೩) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರೆ ಗೃಹಪಾಪಾಣಾದಿಗಳು ಎಂದೂ, ಅಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ ೨-೨೪) ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು

ದೃಷ್ಟಾಸಃ—**ದೃಢಾಃ** ಒಲವಾದವು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂಗ್ಲೀಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಪ್ರಸವಾದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರವೂ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಳ್ಲಕಾರವೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಸಃ ಎಂಬುದು ಸ್ಪೃಧಮಾ ಒಹುವಚನ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವು

ಕಿರಣಾಃ—**ಕೀರ್ಯಂತೇ ವೀಕ್ಷ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ** ರಶ್ಮಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು (ನಿ ೧-೨) ರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ನ-ಇವ. ಉಪನಾರ್ಥಕವು. ಯಾಸ್ತುರು ಇದಮಿವ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಉಪಮಾ ವಾಚಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಪಾರಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೩-೧೩) ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಾತಪ್ರಾಯತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನಸ್ಯಾವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್, ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಕಿರಣಾ ನ ಐಜನ್—ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಕಂಪಿಸಿದವು, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಅಚಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ನಾಯುಮಂಡಲದ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ನಾಯುವಿನ ಚಲನೆಯಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ತೋರುವವು ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಬಿಂಬವು ಸ್ತತಿಫಲಿತವಾದಾಗ ಆ ಬಿಂಬವು ಚಲನರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಜಲವು ಚಲನಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ತೋರುವುದು ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಬೇಕು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರ--ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಜ್ಞಾನಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾಮರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಧಾಗ **ಲಿಟೆ ಕಾನಜ್ಞಾ** (ವಾ ಸೂ ೩-೨-೧೦೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜ್ ಜನ್ ಆನ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಗಮಹನಜನ** (ವಾ ಸೂ ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ **ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾನಿಚಿಗೆ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಜಜ್ಞಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಕಾನಜ್ ಚಿತ್ತಾದದ

ರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬುದು ಸಮಸ್ತವಾದ ಸದ ಸಮಸ್ತಪದದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಡ್ಧಾನಃ ಎಂದು ಪಾರಮಾಡಿರುವುದು ಛಾಂದಸಸ್ಮಯೋಗ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಎಂದು ಸಮಾಸಮಾಡಿವಾಗ **ದಿನೋ ದ್ಯಾವಾ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ **ದೇವತಾವೃಂದೈಚಿ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಗಳಿಗೆ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯತ್—ಸ್ವೀ ಏಕವಚನಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಷಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅಭ್ಯಾ—ಅ ಸಮಂತಾತ್ ಭವಂತಿ ಸದ್ಭಾವಂ ವ್ರಾಪ್ನುಂತೀತಿ ಅಭ್ಯಾ ಮಹಾಂತಃ (ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಸದ್ಭಾವನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು ಎಂದರ್ಥ) ಆದ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಟೀಣಾದಿಕವಾದ ಡ್ಹನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಅಭ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ನಜ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ನಜ್ ಭುವೋ ಡಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತವಿಧಾನದಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಅಭ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಮಹಾತ್ಮ ರನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ಯರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ ನಜ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕಿರಣಾಃ—ಕೀರ್ಯಂತೇ ವಿಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ ಕ್ತ್ವಿ ವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು ಋತೇ ಇದ್ಭಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಉರಣ್ ರಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಕ್ ಕ್ತ್ವಿ ವೃಜಿ ಮಂದಿ ನಿಧಾಜ್ ಭ್ಯಃ ಕ್ಯಃ (ಉ ಸೂ ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಯಾವ್ಯೋರನಾಕೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ರೇಫದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ ಕುಸ್ವಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಕಿರಣ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ

ಐಜನ್—ಐಜ ಕಂಸನೇ ಧಾತು ಲಬ್ ಸ್ವಧನುಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ಏಕರಣ ಆಡಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಅಟಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೂ ಆಟಾಗಮಕ್ಕೂ ವೃದ್ಧಿ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಐಜನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಜಾದಿ ಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಆಟಾಗಮವು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಏಕಾ ದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಯದ್ಧರೀ ಇಂದ್ರ ವಿವ್ರತಾ ವೇರಾ ತೇ ವಜ್ರಂ ಜರಿತಾ
ಬಾಹ್ಯೋರ್ಧಾತ್ |

ಯೇನಾವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ ಅಮಿತ್ರಾನ್ವರ ಇಷ್ಟಾಸಿ ಪುರು-
ಹೂತ ಪೂರ್ವೀಃ || ೨ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಆ | ಯತ್ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಇಂದ್ರ | ವಿವ್ರತಾ | ವೇಃ | ಆ | ತೇ | ವಜ್ರಂ |
ಜರಿತಾ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ಧಾತ್ |

ಯೇನ | ಅವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ ಇತ್ಯವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ | ಪುರಃ |
ಇಷ್ಟಾಸಿ | ಪುರುಹೂತ | ಪೂರ್ವೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯದ್ಯದಾ ವಿವ್ರತಾ ವಿವಿಧಕರ್ಮಾಣಾಂ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಯಾನಾ ವೇಃ ರಥ
ಅಗಮಯಸಿ | ರಥೇ ಯೋಜಯಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಂ ತೇ ತವ ಬಾಹ್ಯೋರ್ಧಸ್ತಯೋರ್ಜರಿತಾ
ಸ್ತೋತಾ ವಜ್ರಮಾ ಧಾತ್ | ಸೋತ್ರೇಣ ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಾ ಸ್ತುತೇ ಪ್ರಯತ್ನಮಂತರೇಣ ವಜ್ರಂ
ತ್ವದ್ವಸ್ತೇ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ ಪ್ರೇಕ್ಷಿತಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ಅಮಿತ್ರಾನ್
ಶತ್ರುನ್ಯೇನ ವಜ್ರೇಣೇಷ್ಣಾಸಿ ಅಭಿಗಚ್ಛಸಿ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ಯಜಮಾನ್ಯರಾಹೂತ
ತ್ವಂ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹುಃ ಪುರೋಽಸುರಪುರಾಣಿ ಭೇತ್ತುಮಭಿಗಚ್ಛೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಿವ್ರತಾ | ವ್ರತಮಿತಿ
ಕರ್ಮನಾಮ | ವಿವಿಧಂ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ತು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಬಹುಮ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೇಃ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಪಾದನೇಷು | ಅಂತರ್ಭಾ-
ವಿತಾಣ್ಯರ್ಥಾಜ್ಞಾಂದಸೇ ಲಬ್ಧಿ ಸಿಸ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಷೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸೀ-

ತೃಡಭಾವಃ | ಧಾತ್ | ದಧಾತೇಶ್ವಾನಂದಸೇ ಲುಜಾ ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಪೂರ್ವವದಡಭಾವಃ | ಅವಿಹಯೇತಕ್ರತೋ | ಹರ್ಯತಿಃ ಪ್ರೇಷಾಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೭-೧೭ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತೋಃ | ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ವಿಹರ್ಯತೋಽನಭಿಲಷಿತಃ | ಅವಿಹರ್ಯತೋಽಭಿಲಷಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಃ ಕೃತುಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ | ನ ಸಂತಿ ಮಿತ್ರಾಣ್ಯೇಷ್ವತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ನೌಷೋ ಜರಮರಮಿತ್ರವೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷ್ಟಾಸಿ | ಇಷ ಅಭೀಕ್ಷ್ಯೋ | ಅತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ | ಸಿಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತಸ್ಮೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದ-
ನಿಭಾತಃ ||

| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ |

ಇಂದ್ರ-- ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್-- ಯಾವಾಗ | ವಿವ್ರತಾ--ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ಹರೀ--
(ನಿನ್ನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಆ ನೇಃ--ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದಿಯೋ (ಆಗ) | (ಹೇ) ಅವಿಹರ್ಯ-
ತಕ್ರತೋ--ಇಷ್ಟುಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡಬಲ್ಲವನೇ (ಇಂದ್ರನೇ) | ಅಮಿತ್ರಾನ್--ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಯೇನ--
ಯಾವ ವಜ್ರದಿಂದ | ಇಷ್ಟಾಸಿ ಎದುರಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಮತ್ತು) | ಪುರುಹೂತ- ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನಾದ
ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವೀಃ- ಅನೇಕವಾದ | ಪುರಃ--ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ಇಷ್ಟಾಸಿ- ಎದುರಿಸುತ್ತೀಯೋ |
ತೇ--ಅಂತಹ ನಿನ್ನ | ಬಾಹ್ಯೋಃ- ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಜರಿತಾ ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಜ್ರಂ--ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು |
ಆ ಧಾತ್--ಇಡುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರಸ್ಥತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ನಿನ್ನನ್ನು ಅನೇಕರು ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ನೀನು
ಯಾವಾಗ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತೀಯೋ ಆಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ
ದೊಡನೆ, ವಜ್ರಾಯುಧವು ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ,
ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅವರ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

India, when you harness your variously moving horses, you praiser
places your thunderbolt in your hands, performer of undesired (of enemies)
acts, you assail your enemies, and glorified by many destroy their numerous
cities

|| ವಿಕೀಪ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿವ್ರತಾ--ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ವಿವಿಧಂ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಾಣೌ--ಬಹಳ
ವಿಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ವ್ರತ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿ

ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಶಬ್ದವು ಅಪಃ, ಅಪ್ಪಃ ಎಂಬ ಇವುತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೩-೧) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಹರೀ—ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾಸ್ಕರು ಆತ್ಯಃ, ಹಯಃ, ಅರ್ವಾ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇವು ತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರೀ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವು ಆದರೆ ದಶೋತ್ತರಾಣ್ಯಾದಿಷ್ಟೋಪ ಯೋಜನಾ-
ನೀಶ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಸಾಹಚರ್ಯಜ್ಞಾನಾಯ (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ, ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (೧)
ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೀ (೨) ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ (೩) ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ (೪) ಅಜಾಃ ಪೂಷಃ (೫) ಪೃಷತ್ಯೋ
ಮರುತಾಂ (೬) ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ (೭) ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ (೮) ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ (೯)
ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ (೧೦) ಎಂದು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ವಾಹನವನ್ನು
ಹರೀಶಬ್ದವು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು

ಜರಿತಾ—ಸ್ತ್ರೋತಾ, ಸ್ತ್ರೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂಬ ಇವೇ
ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಸ್ತ್ರೋತ್ರ ಮಾಡುವವರ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಪುರುಹೂತ—ಪುರುಭಿರ್ಯಜಮಾನ್ಯರಾಹೂತ. ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರಾದ ಬಹಳ ಮಂವಿ ಯಜ
ಮಾನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅನಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ—ಹರ್ಯತಿಃ ಪ್ರೇಷ್ಠಾಕರ್ಮ (ನಿ ೭-೧೭) ಪ್ರೇಷ್ಠಿತಕರ್ಮನ್, ಅಥವಾ
ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ನಿಹರ್ಯತೋಽನಭಿಲಾಷಿತಃ | ಅನಿಹರ್ಯತೋಽನಭಿಲಾಷಿತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹರ್ಯ ಧಾತುಪಿಗೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಅಭಿಲಾಷೆಪಡ. ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ನಿಹರ್ಯತಃ ಎಂದರೆ ಅಭಿ
ಲಾಷೆ ಇಲ್ಲದ ಎಂದರ್ಥವು ಅನಿಹರ್ಯತಃ ಎಂದರೆ ಅದಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಾಷಿತನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರನಾದ
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಭಿಲಾಷಿತಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರನಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ
ವನು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು

॥ ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಹರೀ—ಹರೀ ಎಂಬುದು ಈಕಾರಾಂತನಾದ ದ್ವಿವಚನ ಈದೂದೇದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯವೃಜ್ಞಾ ಒರುವುದರಿಂದ ಪ್ಲುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿವ್ರತಾ—ವ್ರತವೆಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ವಿವಿಧಂ ವ್ರತಂ ಯಯೋಃ ತೌ ವಿವ್ರತೌ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ
ಸುಪಾಂಸುಲಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ
ಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೇದಿ—ವೇ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂಕ್ಷಶನಖಾದನೇಸು, ಧಾತು. ಉಪಧವು ಇದರ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಣ್ಯರ್ಥವುಳ್ಳ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಿಜ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಭ್ಯ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್, ಇತೆತ್ತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ -ಪ್ ನಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯಾತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ತರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಜರಿತಾ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಪಾನೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ತಸ್ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೀದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಾತ್—ಡಧಾಡಾ ಧಾರಣಪ್ರೇಮಣಯೋಃ ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಭಂದಸಿಲುಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಜ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆತ್ತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಸಾಭೂಭ್ಯಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ-ಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಭಾವ ಧಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವಿಹಯತಕ್ರತೋ—ಹರ್ಯತಃ ಪ್ರೇಮಾಕರ್ಮಾ (ನಿರು ೭-೧೭) ಎಂದು ಯಾಸ್ತುರು ಹೇಳಿರು ತ್ವಾರೆ (ಅತ್ಯಂತೇಚ್ಚಾ ಎಂದರ್ಥ) ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಂತಿ ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಾಷೆ ಎಂದರ್ಥ ವಿಹರ್ಯತಃ ಅನಭಿಲಷಿತಃ (ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥ) ವಿಹರ್ಯತಃ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅವಿಹರ್ಯತಃ ಅಭಿಲಷಿತಃ (ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟವನು ಎಂದರ್ಥ) ತಾದೃಶಃ ಕ್ರತಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಥೋಕ್ತಃ (ಆ ರೀತಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟಿರುವ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ಯಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಬಂದಾಗ ಏವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಮಿತ್ರಾನ್—ನ ಸಂತಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಏವಿತ್ತಿತಿ ಅಮಿತ್ರಾಃ ತಾನ್ ಅಮಿತ್ರಾನ್ ನಚೋಽಪಿ ಜರಮರಮಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಇಷ್ಣಾಸಿ—ಇಷ ಆಫೀಷ್ಟ್ಯೋ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಅಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದದ್ದಾನ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಲಘುಪದಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಇಷ್ಣಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಅಗ ವಿಕರಣ ಸ್ತರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಸತ್ಯ ಇಂದ್ರ ಧೃಷ್ಟ್ವರೇತಾನ್ವಮುಭುಕ್ತ್ವಾ ನರ್ಯಸ್ತ್ವಂ
ಷಾಟ್ |

ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಂ ವೃಜನೇ ಪೃಕ್ಷ ಆಣೌ ಯೂನೇ ಕುತ್ಸಾಯ
ದ್ಯುಮತೇ ಸಚಾಹನ್ || ೩ ||

|| ಪದಾಂತಃ ||

ತ್ವಂ | ಸತ್ಯ | ಇಂದ್ರ | ಧೃಷ್ಟ್ವಃ | ಏತಾನ್ | ತ್ವಂ | ಋಭುಕ್ತ್ವಾಃ | ನರ್ಯಃ |
ತ್ವಂ ಷಾಟ್ ||

ತ್ವಂ | ಶುಷ್ಕಂ | ವೃಜನೇ | ಪೃಕ್ಷೇ | ಆಣೌ | ಯೂನೇ | ಕುತ್ಸಾಯ | ದ್ಯುಮತೇ |
ಸಚಾ | ಅಹನ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಸು ಭವಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಾನ್ ಶತ್ರುನಭಿಗತಃ
ಸನ್ ಧೃಷ್ಟ್ವಸ್ತೇಷಾಂ ಧರ್ಷಯಿತಾ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ | ಕಿಂಚಿತ್ತ್ವಮುಭುಕ್ತ್ವಾ ಋಭುಣಾಮಧಿಪತಿಃ | ತೇಷು
ಕೃತನಿವಾಸೋ ವಾ | ಯದ್ವಾ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಮಹಾಸ್ತವದ್ವೋಽಸಿ | ನರ್ಯೋ ನೈಭ್ಯೋ
ಹಿತಃ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಷಾಟ್ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ | ಹಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ | ವೃಜನ ಇತ್ಯಾದೀನಿ
ತ್ರಿಣಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಾನಿ | ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ವಿಶೇಷಣೇ | ವೃಜನೇ ವರ್ಜನಯುಕ್ತೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹಿ
ವೀರಾಃ ಪುರುಷಾ ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ | ಪೃಕ್ಷೇ ಸಂಪರ್ಚನೀಯೇ ವೀರ್ಯೈರ್ಯೋದ್ಧಂ
ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯೇ | ಏವಂಏಥ ಆಣೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ದ್ಯುಮತೇ ದೀಪ್ತಿಮತೇ ಯೂನೇ ತರುಣಾಯ ಕುತ್ಸಾಯ
ಸಚಾ ತ್ವಂ ಸಹಾಯೋ ಭೂತ್ವಾ ಶುಷ್ಕಂ ಶೋಷಯಿತಾರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮಸುರಮಹನ್ | ಅವಧೀಃ ||
ಋಭುಕ್ತ್ವಾಃ | ಋಭುರಿತಿ ನೇಧಾವಿನಾಮ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಭಾತಿ | ಯದ್ವಾ | ಋತೇನ ಯಜ್ಞೇನ

ಭಾತಿ ಭವತೀತಿ ನಾ ಯುಭುಃ | ಉರುಶಬ್ದೇ ಯುತಶಬ್ದೇ ವೋಪಶಬ್ದೇ ಭಾತೇರ್ಭವತೇರ್ವಾ ಮೃಗಯ್ಷಾ-
ದಯಶ್ಚ | ಉ. ೧-೩೮ | ಇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಯುಭಾವಶ್ಚ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಕ್ಷಯತಿರ್ದಿಶ್ಚ-
ರ್ಯಾಕರ್ಮಾ | ತೇಷಾಮಾಪ್ಯ ಇತ್ಯುಭುಕ್ತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಿ ನಿಪಾಸಗತ್ಯೋಃ | ತೇಷು ನಿವಸತೀತಿ
ಸತೇಸ್ಥ | ಉ. ೪-೧೨ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ ಭವತಿ |
ಟಿಲೋಪಶ್ಚ | ಸಾ ಪಥಿಮಥ್ಯುಭುಕ್ತಾಮಾತ್ | ಸಾ. ೭-೧-೮೫ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಪಾಟ್ | ಸಹ ಅಭಿಭವೇ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ ಕೇವಲಾದಪಿ ಣೀಃ | ಸತ್ತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ | ದ್ಯುಮತೇ |
ದ್ಯೌರ್ಧೀಪ್ತಿರಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ದ್ಯುಮಾನ್ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ದಿವ
ಉದಿತುತ್ವಂ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಯೇ—ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು | ಏತಾನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
(ಎದುರಿಸಿ) | ಧೃಷ್ಟಾಃ—ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು (ಅವಮಾನಮಾಡುವವನು) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯುಭುಕ್ಷಾಃ—
ಯುಭುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು, ಯುಭುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ಅಥವಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನು | ನರ್ಯಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ
ಹಿತಕರನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪಾಟ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು | ವೃಜನೇ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತನಾದ | ಪೃಷ್ಠೇ—(ವೀರರಿಂದ ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವಾದ | ಆಣಾ—
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮತೇ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ | ಯೂನೇ—ತರುಣನಾದ | ಕುತ್ಸಾಯ—ಕುತ್ಸನಿಗೆ |
ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಚಾ—ಸಹಾಯಕನಾಗಿ | ಶುಷ್ಕಂ—ಶೋಷಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು |
ಆಹನ್—ನಿಧನಮಾಡಿದ

1 ಭಾವಾರ್ಥ .

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನಂಟುಮಾಡುವವನು | ಯುಭುಗಳಿಗೆ
ಅಧಿಪತಿಯು, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅವಮಾನಮಾಡುವವನು ಮತ್ತು ಅಸುರನು ಮಾಡುವವನು | ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ತರುಣನಾದ ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಿಧನಮಾಡಿದ

English Translation

India, you are the best of all beings, the assauler and humiliator (of
your enemies), the chief of Ribhus, the friend of man, the subduer of
enemies, you aided the young and illustrious Kutsa and killed Sushna, in
the deadly and close-fought battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸತ್ಯೇ ಸತ್ವಂ ಭವತಿ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಃ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದವನು. ಪೂಜ್ಯನಾದವನು.

ಮುಭುಕ್ಷಾಃ—ಮುಭೂಣಾಮಧಿಸತಃ, ತೇಷು ಕೃತನಿವಾಸಃ, ಅಥವಾ ಮದನ್ನಾಮೃತತ್, ಮಹಾನ್ ಪ್ರವೃದ್ಧೋಸಿ. ಮುಭುಗಳೆಂದರೆ ಒಹಳ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅಷ್ಟಮಟ್ಟಿನ ಬುದ್ಧಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಅಭ್ಯಃ ನೋದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ವೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತಮಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೨-೧೨)

ಧೃಷ್ಟಾಃ—ಧರ್ಷಯಿತಾ, ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಾಳಾಗಿ ನಿಂತು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವನು ಓಡಿಸುವವನು

ನರ್ಯಾಃ—ನೃಭ್ಯೋ ಹಿತಃ ವ.ನುಸ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು

ಷಾಟಃ—ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು

ಶುಷ್ಣಂ—ಶೋಷಯಿತಾರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮಸುರಂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ದಿದ್ವ ಶುಷ್ಕನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಕೃತನೆಂಬವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.

ವೃಜನೇ—ವರ್ಜನಯುಕ್ತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹಿ ನಿರಾಃ ಪುರುಷಾಃ ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ, ಶೂರರಾದವರು ತಮ್ಮ ಶರೀರದ ಹಂಗು ತೊರೆದು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯುದ್ಧ ವೆಂದು ವೃಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸೆಯು ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು

ಆಣೌ—ಸಂಗ್ರಾಮೇ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ. ಪೃಕ್ಷೇ, ವೃಜನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಈ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಾಮ ವಾಚಕವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮಿಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ಪರವಾದ ಸಲನತ್ತಾರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಕ್ಷೇ, ಆಣೌ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು (ನಿ. ೨-೯) ಪಾರಮಾಡಿ ಇರುವರು. ಸ್ಕಂದ ಪೂರ್ವಿಕು ತ್ವಂ ಶುಷ್ಣಂ ವೃಜನೇ ಪೃಕ್ಷ ಆಣೌ ಎಂಬ ಈ ಸುಕ್ತನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ ಆಣೌ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮಪರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮುಭುಕ್ಷಾಃ—ಮುಭೂತಿ ಮೇಧಾನಿನಾಮ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವ) ಉರು ಮ್ವೀಣಂ ಭಾತಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು) ಅಥವಾ. ಮುತೇನ, ಯಜ್ಞೇನ ಭಾತಿ, ಭವತೀತಿ ವಾ ಮುಭುಃ (ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು, ಅಥವಾ ಆಗುವವನು, ಇರುವವನು) ಉರುಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಮುತಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭಾ ದೀಪ್ತ ಅಥವಾ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತುವಿಗೆ ಮೃಗಯೌದಾಯಶ್ಚ (ಉ ಸೂ ೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಮುಭಾವನೂ ಅದರಿಂದಲೇ ನಿವಾಸಿತನಾಗುತ್ತದೆ ಮುಭು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ಷಯತಿರೈಶ್ವರ್ಯಮಾ

(ಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಐತ್ಯರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ತೇಸಾಂ ಈಪ್ಪೇ ಇತಿ ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಅಧವಾ ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಸುಭುಷು ನಿವಸತಿ ಇತಿ ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಪತೇಸ್ಥ (ಉ ಸೂ ೪-೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಾದಿಯ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ ಟಿಲೋಪವೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಸುಭುಕ್ಷಿನ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಥಿಮಭ್ಯುಭುಕ್ತಾನಾಂ (ಉ ಸೂ ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮಬರುತ್ತದೆ ಇತೋತ್ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಉ ಸೂ ೭-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ತ ವಿಸರ್ಗ ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

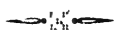
ಧ್ಯಸ್ಥಾಃ—ದ್ಧಾಧ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ ಧಾತು ತ್ರಿಸಿಗೃಥಿ ಧ್ಯಸಿ—(ಉ ಸೂ ೨-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಧ್ಯಸ್ಥಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನಯ್—ನರಾಯ ಹಿತಃ ನಯಃ ತಸ್ಯ ಹಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಯತೋಲ್ಯನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಷಾಟ್—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಸಹಃ (ಉ ಸೂ ೨-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇವಲನಾದ ಸಹಧಾತುವಿಗೂ ಛೇಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಛಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಸಾಹ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸತ್ವವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಸು ಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಹೋಢಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧತ್ವ ಜಲಂ ಜಶೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞತ್ವ ವಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ಷಾಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ದ್ಯುಮತೇ—ದ್ಯೌಃ ದೀಪ್ತಿಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ತೀತಿ ದ್ಯುಮಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಸ್ ಸ್ವಾದಿವ್ಯಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ದಿವ ಉತ್ (ಉ ಸೂ ೬-೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿನ್ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಉತ್ಯ ಯಕಾದೇಶ ದ್ಯುಮತ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಚಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಆತ್ಮಸಂತಸ್ಯಚಾರ್ಥಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ, ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಲೋಪ ದ್ಯುಮಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಸ್ (ಉ ಸೂ ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಂಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಲಜ್ಞ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಆದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯವಾದ ತಿಗೆ ಲೋಪ, ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಹನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಮಾತಃ ||

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಚೋದೀಃ ಸಖಾ ವೃತ್ತಂ ಯದ್ವಜ್ರಿಸ್ತ್ಯಷ-
ಕರ್ಮನ್ನುಭ್ನಾಃ |

ಯದ್ವ ಶೂರ ವೃಷಮಣಃ ಪರಾಚೈರ್ವಿ ದಸ್ಯೋರ್ಯೋನಾ-
ವಕೃತೋ ವೃಥಾಷಾಟ್ || ೪ ||

|| ಪದಸೂತಃ ||

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಚೋದೀಃ | ಸಖಾ | ವೃತ್ತಂ | ಯತ್ | ವಜ್ರಿನ್ |
ವೃಷಃ ಕರ್ಮನ್ | ಉಭ್ನಾಃ ||

ಯತ್ | ಅ | ಶೂರ | ವೃಷಃ ಮನಃ | ಪರಾಚೈಃ | ವಿ | ದಸ್ಯೋನ್ | ಯೋನಾ |
ಅಕೃತಃ | ವೃಥಾಷಾಟ್ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಹ ತ್ವಂ ಖಲು ಸಖಾ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಸಹಾಯಃ ಸನ್ ತ್ಯತ್ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಧನಂ ಜಯ-
ಲಕ್ಷಣಂ ಯಶೋ ವಾ ಚೋದೀಃ | ಪ್ರೇರಿತವಾನ್ | ಆಕಾಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ವೃಷಕರ್ಮನ್
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸೇಚನರೂಪಕರ್ಮೋಪೇತ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ವೃತ್ತಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾವರೀತಾರಂ
ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಶತ್ರುಂ ಯದ್ಯಮೋಭ್ನಾಃ ಅತುಭ್ನಾಃ ಅಹಿಂಸೀಃ | ಅಹಿ ಚ ಹೇ ಶೂರ ಶತ್ರುಜಾಂ ಪ್ರೇರಕ
ವೃಷಮಣಃ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಮನಸ್ಕೇಂದ್ರ ವೃಥಾಷಾಟ್ ಅನಾಯಾಸೇನ ಶತ್ರುಜಾಮಾಭಿಭವಿತಾ ತ್ವಂ
ಯದ್ವ ಯದಾ ಖಲು ಯೋನಾ ವೀರೈರ್ಮಿತ್ರಣೀಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ದಸ್ಯೋನ್ಯುತ್ಸ್ಯೋವಪ್ಸಯುತ್ಸನ-
ನ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುನರಾಚೈಃ ಪರಾಗಮನೈರ್ವ್ಯಕ್ತಃ ಪರಾಜ್ಞುಖಾ ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ವ್ಯಜ್ರಿನಃ |
ತದಾನೀಂ ಕುತ್ಸಃ ಸರ್ವಂ ಯಶಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚೋದೀಃ | ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಉಜಾ
ನೇಟೀತಿ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಉಭ್ನಾಃ | ಣಭ ತುಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಲಜಾ ಸಿ

ತಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸ್ಯ ತೈದಭಾವಃ | ಪರಾಚೈರಿತ್ಯೇತದವ್ಯಯಂ | ನೀಚೈರುಚೈರಿತಿವದಿತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿತ್ರಃ | ಪರಾಚೈಃ ಪರಾಂಚಿನೈರಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿ. ೧೧-೨೫ | ದಸ್ಯೂನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವೇತ್ಯೂಕಾರಸ್ಯ ಸಾನುನಾಸಿಕತಾ | ಅಕೃತಃ | ಕೃತಿ ಛೇದನೇ | ಲಙ್ಗ ಸಿಹಿ ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮಾಗಮಸ್ಯಾಭಾವಃ | ಶಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ವೃಷಕರ್ಮನ್—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ | ವಜ್ರಿನ್ - ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನೇ) | ವೃತ್ತಂ—(ಕುತ್ಸಿತವಾದ) ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಉಭಾಃ—ಒಂಟಿಬಿಡೆಯೋ | (ಮತ್ತೂ) ಶೂರ—ಶೂರನಾದ | ವೃಷಮಣಿ—ಇಷ್ಟಾರ್ಧವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಥಾಪಾಟ್—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ ನೀನು | ಯದ್ವ—ಯಾವಾಗ | ಯೋನ್—ನೀರರು ಸೇರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ದಸ್ಯೂನ್ - ಕುತ್ಸಿತ ಇತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಪರಾಚೈಃ—ಪರಾಗಮನದಿಂದ | ನಿ ಅಕೃತಃ- ಕತ್ತರಿಸಿದೆಯೋ (ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದೆಯೇ) | (ತದಾ—ಅಗ) | ಇಂದ್ರ—ಒಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ ಹ—ನೀನೇ | ಸಖಾ—(ಕುತ್ಸಿನಿಗೆ) ಸಹಾಯಕನಾಗಿ | ತ್ಯತ್—ಅದನ್ನು (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಯರೂಪವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು) | ಚೋದೀಃ ಪ್ರೇರಿಸಿದೆ(ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ) ||

¹ ಭಾವಾರ್ಥ :

ಹೇ ಇಂದ್ರ, ನೀನು ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನು, ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು, ಕುತ್ಸಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು ನೀನೇ ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ, ಇತರ ಕುತ್ಸಿತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಕುತ್ಸಿನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

Sender of rain and wielder of thunderbolt, you verily animated him to acquire such renown as that which you acquired when you slew Vritra, munificent hero, you easily conquer your foes, you put to flight the Dasyus in battle

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ಯತ್—ತತ್, ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಧನಂ, ಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಯಶೋ ವಾ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳವುಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಪಯೋಗಕರವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯದಂತೆ ಸಂಪಾದಿಸಲು ತಕ್ಕದ್ದಾದ ಕೀರ್ತಿಯು

ವೃಷಕರ್ಮನ್—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕರ್ತನೇಚಿತಕರ್ಮೋಪೇತ. ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

ವೃಷಮಣಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಮನಸ್ಯ ಅವರನರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು.

ವೃಥಾಷಾಟ್—ಅನಾಯಾಸೇನ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ. ಕೊಂಚವೂ ಆಯಾಸಪಡದೆಂತೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪರಾಚೈಃ—ಪರಾಗಮನೈಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು. ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು ಪರಾಚೈಃ ಇತ್ಯೇತದವ್ಯಯಂ ನೀಚೈರುಚ್ಛೇರಿತಮತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರ. ನರು ಯಾಸ್ವರು ಪರಾಚೈಃ ಪರಾಂಚನೈಃ (ನಿ ೧೧-೨೫) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇರುತ್ತಾರೆ

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚೋದೀಃ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು ಲಬ್ಧಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯ ಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋದ್ಯಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಈಡಾಗಮು ನೇಟಿ (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೪) ಇಡಾದಿಯಾದ ಸಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಟಿ ಈಟಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಾಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಭ್ಯಾಃ—ಉಭ ತುಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಕ್ಯಾದಿ ಲಬ್ಧಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಕ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ಏಕರಣ. ಆಪಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಾದುದರಿಂದ ಬಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಾಯೋಗೇಽಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾಸ್ಥಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ ಏಕರಣದ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಉಭ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಪರಾಚೈಃ—ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿತ್ರರು ನೀಚೈಃ ಉಚ್ಛೈಃ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಅವ್ಯಯವೋ ಹಾಗೆ ಪರಾಚೈಃ ಎಂಬುದೂ ಅವ್ಯಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಪರಾಚೈಃ ಪರಾಂಚನೈಃ (ನಿರು ೧೧-೨೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದಸ್ಯೂನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ ಆತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯತುನಾ (ಪಾ-ಸೂ-೮-೨-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತಃ—ಕೃತೇ ಧೇದನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಿನ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಇತತ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ, ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೂ **ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ **ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ** (ಸಂ ಸೂ ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿಕರಣವು ಅಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲಬ್ಧಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅಕೃತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದರೂ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಕೃತಃ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ವೃಥಾಸಾಹ—ಹಿಂದೆ ಪುಕ್ರಿಯಾ ತೋರಿಸಿ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪುಕ್ರತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ಯದಿಂದ್ರಾ | ರಿಷಣ್ಯಾ | ದ್ವೈಷ್ಟ್ಯ | ಚಿನ್ಮರ್ತಾನಾ | ಮಜುಷ್ಠಾ |
ವ್ಯ | ಸ್ಮದಾ | ಕಾಪ್ತಾ | ಅರ್ನತೇ | ವರ್ಘನೇ | ವಜ್ರಿಙ್ಘಾ | ಧಿಹ್ಯ-
ಮಿತ್ರಾನ್ || ೫ ||

1 ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇ |

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಅರಿಷಣ್ಯಾನ್ | ದ್ವೈಷ್ಟ್ಯ | ಚಿತ್ | ಮರ್ತಾನಾಂ |
ಅಜುಷ್ಠಾ ||
ವಿ | ಅಸ್ಮತ್ | ಆ | ಕಾಷ್ಠಾಃ | ಅರ್ನತೇ | ವಃ | ಘನಾ ಇವ | ವಜ್ರಿನ್ |
ಶ್ವಧಿಹಿ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಹ ತ್ವಂ ಖಲು ತ್ಯೇತ್ ತಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚಿತ್ ದೃಢಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಪ್ಯರಿಷಣ್ಯನ್
ರೇಷಣಮನಿಚ್ಛನ್ ಏವಂಸ್ತಥಾವೋ ಭವಸಿ | ದೇವತಾತ್ವೇನಾನುಗುಣೇತ್ಯತ್ನಾತ್ | ತಥಾಪಿ ಮರ್ತಾನಾಂ
ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಶತ್ರುಭಿರಜುಷ್ಯಾವಪೀತೌ ಸತ್ಯಾಮಸ್ತದರ್ವತೇಽಸ್ತದೀಯಾಶ್ಚಾಯ ಗಂತುಂ
ಕಾಷ್ಠಾ ದಿಶ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಏ ವಃ | ಏವೃತಾಃ ಕುರು | ಯಥಾ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷ್ವಸ್ಯದೀಯಾ ಅಶ್ವಾಃ
ಪ್ರತಿರೋಧಮಂತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ತತ್ರತ್ಯಾನಮಿತ್ರಾನ್ ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ನಜ್ರವ-
ನ್ನಿಂದ್ರ ಘನೇವ ಘನೇನ ಕರಿನೇನ ಸರ್ವತೇನೇವ ವಜ್ರೇಣ ಶ್ನುಧಿಹಿ | ಶ್ನುಧಯ | ಜಹೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಯದ್ವಾ | ಮರ್ತಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತವಾಪೀತೌ ಸತ್ಯಾಂ ತಸ್ಯ ಶತ್ರೋ-
ರ್ಯಥಸ್ಯಾಪ್ಯರಿಷಣ್ಯನ್ ರೇಷಣಂ ಹಿಂಸನಮನಿಚ್ಛನ್ನರ್ತಸೇ | ಯಸ್ತಿಸ್ತು ಕುತ್ಸಾದೌ ಪ್ರೀತಿರಸ್ತಿ ತಸ್ಯ
ಶತ್ರುವಧಂ ಚಿಕ್ರವೇ | ಅತಸ್ತವ ಪ್ರಿಯಾಣಾಮಸ್ಮಾಕಮರ್ವತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ತ್ಯೇತ್ | ಸುಸಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್ | ರಿಷ್ವತಬ್ಜಾತ್ ಕೃಚಿ ಬಿರುಸ್ಯುದ್ರವಿಣಸ್ಯುರ್ವೃಷಣ್ಯತಿ
ರಿಷಣ್ಯತಿ | ಸಾ. ೭-೪-೩೬ | ಇತಿ ರಿಷಣ್ಯಾವೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ನಷ್ಟಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ಪೂರ್ವವತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅರ್ವತೇ ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನಞ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ
ತಕಾರಾದೇಶಃ | ವನಿಷ್ಠಪೌ ಪಿತ್ವಾಸ್ತದನುದಾತ್ವಾ | ಪರಿಶೇಷಾದ್ವಾತುಸ್ತರಃ | ಘನೇವ | ಮೂರ್ತೌ ಘನಃ
| ಸಾ. ೩-೩-೭೭ | ಇತಿ ಕಾರಿಣ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಹಂತೇರಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಶ್ನುಧಿಹಿ | ಶ್ನುಧ್ಯ
ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಣ್ಯಂತಾಲೋ ಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ ಹ —ನೀನಾದರೋ | ದೃಷ್ಟಸ್ಯ— ದೃಢನಾದ | ತ್ಯೇತ್ ಚಿತ್— ಯಾವ
ನೊಬ್ಬನಿಗೂ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್—ಹಿಂಸೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಲ್ಲ | (ತಥಾಪಿ—ಹಾಗಾದರೂ) | ಮರ್ತಾ
ನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ಸವಗೆ | ಅಜುಷ್ವಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಅಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮತ್ ಸಮ್ಮ |
ಅರ್ವತೇ—ಅಶ್ವಕ್ಕೆ (ಹೋಗಲು) | ಕಾಷ್ಠಾಃ—ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ಆ (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಸುತ್ತಲೂ |
ಏ ವಃ—ತೆರಿದಿದು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಮಿತ್ರಾನ್—
(ಅ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘನೇವ—ಕರಿನನಾದ ಸರ್ವತದಂತೆ | ಇರುವ ವಜ್ರಾಯುಧದಂತೆ |
ಶ್ನುಧಿಹಿ—(ವಧಮಾಡು) (ವಜ್ರದಿಂದ) ಉರುಳಿಸು | [ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತಂ ಹ—ನೀನಾದರೋ |
ಮರ್ತಾನಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ (ಯಾರ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯಾವರೂ) | ಅಜುಷ್ವಾ—(ನಿನ್ನಗೆ) ಅಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ |
ತ್ಯೇತ್—ಅವನ ಶತ್ರುವಿನ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ | ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚಿತ್—ದೃಢನಾಗಿದ್ದರೂ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್—ಹಿಂಸಿಸಲು
ಇಚ್ಛಿಯಿಲ್ಲದವನು | (ತಥಾಪಿ—ಹಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ) | ಮರ್ತಾನಾಂ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ |
ಅರ್ವತೇ—ಅಶ್ವಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಗಳ ಸಂಚರಿಸಲು) | ಕಾಷ್ಠಾಃ—ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ಏ ವಃ—
ತೆರಿದಿದು ಇತ್ಯಾದಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯ ರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನಿನ್ನ ಅಪ್ರೀತಿಯಿಗೊಳಗಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯರು ದೃಢಚಿತ್ತವುಳ್ಳವರಾದರೂ, ಅವರ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದೂ ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವ ಅದರೂ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಭಯ ಬಂದಾಗ, ಎಲೈ ವಜ್ರಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡಾಡುವಂತೆ ಅನುಕೂಲವಡಿಸು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ವಜ್ರದಿಂದ ಕರಿಸುವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ, ನಾಶಮಾಡು

English Translation

Indra, you who are unwilling to harm any resolute mortal, set open all the quarters of the horizon to the horses of us who praise you when we are exposed to the aversion of our enemies, and wielder of the thunderbolt, demolish our foes as with a club

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಿಷಣ್ಯನ್ - ರೇಷಣಿಮನಿಚ್ಛನ್ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿರುವವನು

ಮರ್ತಾನಾಂ - ಸ್ತೋತೃಣಾಂ ಹೊಗಳತಕ್ಕ, ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರು,

ಎ ವಃ- ವಿವೃತಾಃ ಕುರು | ಯಥಾ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ಅಸ್ಮದೀಯಾಃ ಆಶ್ವಾಃ ಪ್ರತಿರೋಧ-
ಮಂತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಥಾ ಕುರು. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಕುದುರೆ
ಗಳು ತಿರುಗಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು

|| ಪ್ರಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ತೈತ್ - ಸ್ವೇ ಎಕವಚನ ಪರದಲ್ಲೊಳವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಿಗೆ ಲುಕ್

ಅರಿಷಣ್ಯನ್ - ರೇಷಣಿಂ ಆತ್ಮನಃ ಉಚ್ಛಂತಿ ರಿಷಣ್ಯತಿ ರಿಷ್ಯ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿವಾಗ ದುರಸ್ಯ ದ್ರವಿಣಸ್ಯವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತ ರಿಷಣ್ಯತಿ (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಿಷಣ್ ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವು ನಿಪಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ ರಿಷಣ್ಯತಿ ಇತಿ ರಿಷಣ್ಯನ್ ರಿಷಣ್ಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ನ ರಿಷಣ್ಯನ್ ಅರಿಷಣ್ಯನ್ ನರಾಸಮಾನವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಮತ್ - ಅಸ್ಮಜ್ಞಬ್ದದಮೇಲೆ ಸ್ವೇ ಎಕವಚನವಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್

ಅರ್ವತೇ - ಮುಧಾತುವಿಗೆ ಅನ್ವೇಭ್ಯೋಽಸಿದ್ವತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವನಿಪ್ ಸುರದ
ಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಎಕವಚನಪರದಲ್ಲೊಳವಾಗ ಅರ್ವಣಸ್ತ್ಯ-

ಸಾವನೇಞಃ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಅರ್ವತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಜ್ಞೇ ಸುಪ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾಶ್ತಸುಪ್ತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಘನೇವ-ಮೂರ್ತೌ ಘನಃ (ಸಾ ಸೂ ೩-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರ್ಣ್ಯವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ

ಶ್ವಘಿಹಿ-ಶ್ವಘ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಕರ್ತೌ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್, ಶ್ವಘಿಹಿ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಗಾರಃ ||

ತ್ವಾಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರಾರ್ಣಸಾತೌ ಸ್ವಮಿರ್ಘ್ನೇ ನರ ಆಜಾ
ಹವಂತೇ |

ತವ ಸ್ವಧಾವ ಇಯಮಾ ಸಮರ್ಯ ಊತಿರ್ವಾಜೇಷ್ಯತ-
ಸಾಯ್ಯಾ ಭೂತ್ || ೬ ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ತ್ವಾಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಅರ್ಣಃ ಸಾತೌ | ಸ್ವಃ ಮಿರ್ಘ್ನೇ | ನರಃ | ಆಜಾ |
ಹವಂತೇ |

ತವ | ಸ್ವಧಾಃ ನಃ | ಇಯಂ | ಆ | ಸಮರ್ಯೇ | ಊತಿಃ | ವಾಜೇಷ್ಯ | ಅತ-
ಸಾಯ್ಯಾ | ಭೂತ್ || ೬ ||

|| ಸಾರಸಂಭಾಷಣ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅರ್ಣಸಾತಾವರ್ಣಾನಾಂ ಗಂತ್ವೇಣಾಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸಾರ್ವಭೌಮೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಮಿಣ್ಯೇ | ಮಿಶ್ರಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ಸುಷ್ಕರಣೀಯಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಏವಂಭೂತ ಅಜಾ ಅಜಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ತೈತ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತ್ವಾಮೇವ ನರೋ ಯೋದ್ಧು-
ಕಾಮಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸಹಾಯಾರ್ಥಂ ಹವಂತೇ | ಅಹ್ಮಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಸಾತಿ-
ರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ಸ್ಯತ್ರಾದಿಯುದ್ಧೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕೇನ ವೃತ್ತೇಣ ಸಹ ವರ್ಷ-
ಣಾರ್ಥಂ ತವ ಯದ್ಯುದ್ಧಂ ತತ್ರ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಾಂ ಪೋತಾಹಯಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ತಸ್ಯಾತ್ ಹೇ ಸ್ವಧಾವೋ ಹೇ ಅನ್ನವನ್ ಬಲವನ್ನೇಂದ್ರ ಸಮರ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೀಯ-
ಮೂತಿತ್ವಾದೀಯಮಿದಂ ರಕ್ಷಣಂ ಆ ಅಸ್ತದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಭೂತ್ | ಭವತು | ನಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾ-
ಮೇಷು ಯೈಷೋತಿರತಸಾಯ್ಯಾ ಯೋದ್ಧುಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾ ಭವತು || ತೈತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ | ಅರ್ಣಸಾತ್ | ಏ ಗತ್ | ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಾಚಿಕೋ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಷಣು ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿನಿ ಜನಸನಬುನಾಮಿತ್ಯನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಉದಕೇ ನುಟ್ಟ | ಉ. ೪-೧೯೬ | ಇತ್ಯರ್ತೇರಸುನ್ವತ್ಯಯೋ ನುಡಾಗ-
ಮಶ್ಚ | ಪೀವೋಪವಸನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಲೋಪೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ | ಮ. ೬-೩-೧೦೯-೬ | ಇತಿ ಸಲೋಪಃ |
ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೂರ್ವವದ್ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ | ಸ್ವರ್ಮಿಣ್ಯೇ | ಸ್ವರಶಬ್ದೋ ನೃಣ್ಯಸ್ವರಾ
ಸ್ವರಿತಾವಿತಿ ಸ್ವರಿತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರೇಣ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಜಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ
ಡಾದೇಶಃ | ಸ್ವಧಾವಃ | ಮತುವಸೋರುರಿತಿ ಮತುಪೋ ರುತ್ವಂ | ಅತಸಾಯ್ಯಾ | ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ |
ಟಿಣಾದಿಕಃ ಸಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯಾಡಾಗಮಶ್ಚ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಭೂತ್ | ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽ-
ಪೀತ್ಯದಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಅರ್ಣಸಾತ್—ಹೊರಟಿರುವವರಿಗೆ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವರಿಗೆ) ಲಾಭ
ಧಾಯಕವಾದ | ಸ್ವರ್ಮಿಣ್ಯೇ—ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | ಅಜಾ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ತೈತ್—
(ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ) ನಿನ್ನನ್ನೇ | ನರಃ—ಯುದ್ಧಪ್ರೇಕ್ಷಿಗನಾದವರು | ಹವಂತೇ—(ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ |
[ಅಥವಾ ಅರ್ಣಸಾತ್—ಉದಕ ಲಾಭವುಳ್ಳ (ವೃತ್ತಾದಿಗಳೊಡನೆ ನಡೆದ) | ಸ್ವರ್ಮಿಣ್ಯೇ—ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯ
ವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | ತವ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಅಜಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ತೈತ್—ಆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ)
ನಿನ್ನನ್ನ | ನರಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಹವಂತೇ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ |] ಸ್ವಧಾವಃ—ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾದ
ಅಥವಾ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅತಸಾಯ್ಯಾ—ಯೋದ್ಧುಗಳಿಗೆ
ನಿನ್ನಿಂದ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೋ | ಇಯಂ ಉತಿ—ಅಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯು | ಸಮರ್ಯೇ—
ನಾವು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ (ನಮಗೆ) | ಭೂತ್—ಆಗಲಿ (ಲಿಖಿಸಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಧನಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಹಾಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. (ವೃಷ್ಟಿ ನಿರೋಧಕನಾದ ವೃತ್ರಸುರನೊಡನೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ನೀನು ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ) ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಯೋಧ್ಯುಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ ಅಂತಹ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ನಮಗೆ ಲಭಿಸಲಿ.

English Translation

Men invoke you, such as you are in the thick-thronged and wealth bestowing conflict. O powerful Indra, may this succour ever be granted in war, worthy to be enjoyed by warriors in battle

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರ್ಣಸಾತ್- ಅರ್ಣಾನಾಂ ಗಂತೆಣಾಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಳೆಯು ಆಗದೆ ಇರುವಂತೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಳೆಯು ಒರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ವಿಕ್ತರಾದ ವೀರಪುರುಷರು, ಸೇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯುದ್ಧವೆನಿಸಿರುವುದು ವೃತ್ರಸುರನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ನಡೆಸಿದ ವ್ಯವಹಾರದ ಫಲವು ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ಯಧಾವ್- ಅನ್ನವನ್, ಬಲವನ್ ವಾ. ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಆತಸಾಯ್ಯಾ- ಅನುಪಕ್ಷೇಣಾ, ಸತತಗಾಮಿನೀ ವಾ. ಕೊಂಚವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವುದು, ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾನಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಕರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು (ಊತಿಃ ಆತಸಾಯ್ಯಾ ಯೋಧ್ಯುಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾ ಭವತಿ) ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಮರ್ಯೇ- ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮರ್ಯೈಃ ಮರಣಧರ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮರ್ಯಃ ಯುದ್ಧವು ರಣಃ, ವಿನಾಕ. ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಯುದ್ಧವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವೂ (ನಿ ೩-೯) ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು

ಸ್ಮರ್ಮಿಳ್ವೇ- ಮೀಳ್ವಮಿತಿ ಧನನಾಮ ಸುಷ್ಕ ಅರಣೀಯಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಧನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮುಳುಕು, ರೇಣುಕು, ರಿಕ್ಕುಂ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಳ್ವಶಬ್ದವು

(ನಿ ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಮೀಳ್ವಂ ಮೀಳ್ವಂ, ಎಂದು ಈ ಧನವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವುದು ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ ಮಿತ್ರರು ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ಮಾಳ್ವಷ್ಟಮ ಶಿವತಮ” ಎಂದು ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು “ರುದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ಮೀಳ್ವಪಃ ಸಂತಿ ಪುತ್ರಾಃ” “ತೌ ಆರುದ್ರಸ್ಯ ಮೀಳ್ವಪಃ” ಎಂದು ಬುಕ್ಕಂಹಿತಾ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು “ಮೀಳ್ವಃ” “ಮೀಳ್ವಾಸಂ” ಎಂದು ಸಕಾರಾಂತವೆಂದು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ಅಕಾರಾಂತ ಮತ್ತು ಉಕಾರಾಂತವಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪಾದವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕು.

‘ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ’

ತೈತ್—ತೈತ್ ಅಮು ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್

ಅರ್ಣಸಾತಿ - ರು ಗತೌ ಧಾತು ಉಪಾದಿಸ್ತು ಬದಲಿಗ್ರಹಣದಿಂದ ಉಪಾದಿಸ್ತವಾದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಒರುತ್ತದೆ ನ ರದ್ವರೂಪಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ರವಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ ನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಅರ್ಣ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಣು ದಾನೇ ಧಾರು ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರಸ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಜನಸನಖನಾಂ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾರುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ, ಅರ್ಣಾನಾಂ ಸಾತಿಃ ಯಸ್ಥಿನ್ ಅರ್ಣಸಾತಿ ತಸ್ಯನ್ ಅರ್ಣಸಾತ್ ಬದುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ಒರುತ್ತದೆ ಅಧನಾ ಉದಕೇ ನುರ್ತಿ ಚ (ಉ ಸೂ ೪ ೬೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಪ.ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅದರಿಂದನ ನುಡಾಗಮನು ಕೂಡಾ ಒರುತ್ತದೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದಾಗ ಅರ್ಣಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾತಿಃ ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ (ಅರ್ಣಸಃ ಸಾತಿಃ ಯಸ್ಥಿನ್) ಪೀವೋಪವಸನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಲೋಪೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ ಮ. ೬-೩-೧೦೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ನಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ (ಅರ್ಣಸ್) ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ

ಸ್ವರ್ವಾಫ್ಲೇ—ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಯ ಇದು ನೈಜ್ ಸ್ವರ್ ಸ್ವರಿತಾ (ಫಿ ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವರ್ ಮೀಳಮ ಯಸ್ಥಿನ್ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬದುವ್ರೀಹ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಜಾ—ಆಜಃ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲೀಲೋಪ ಬಂದು ಆಜಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾವಃ—ಸ್ವಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಸ್ವಧಾವಾನ್ ತದಸ್ತಾಪ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುನಸೋರುಃ ಸಂಬುಧೌ (ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ರುತ್ವ, ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರುವುದು

ರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ವಧಾವರ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗ ಖರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಧಾವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಅತಸಾಯ್ಯಾ—ಅತ ಸಾತತ್ಯ ಗಮನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಯ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. **ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯವಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಸಕಾರೋತ್ತ ರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಭೂತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಞಿಲುಜ್ಞಿಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ಞಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿಸ್ವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ **ಇತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ **ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘುಪಾ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಬದಲಂ **ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಮಾಬಿ ಸಂಬಂಧಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ತ್ಯಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ವರೋ ವಜ್ರಿನ್ವರುಕುತ್ಸಾಯ
ದರ್ಧಃ |

ಬರ್ಹಿರ್ನ ಯತ್ಪುದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಯೋ ರಾಜನ್ವರಿವಃ
ಪೂರವೇ ಕಃ || ೭ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ತ್ಯಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಸಪ್ತ | ಯುಧ್ಯನ್ | ಪುರಃ | ವಜ್ರಿನ್ | ಪುರು | ಕು-
ತ್ಸಾಯ | ದರ್ಧರಿತಿ ದರ್ಧಃ |

ಬರ್ಹಿಃ | ನ | ಯತ್ | ಸು ೨ ದಾಸೇ | ವೃಥಾ | ವರ್ಕ್ | ಅಂಹೋಃ | ರಾಜನ್ |

ವರಿವಃ | ಪೂರವೇ | ಕರಿತಿ ಕಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯಿತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಮುಷಯೇ ಯುಧ್ಯನ್ ತದೀಯ-
ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ತಸ್ಮೇವ ತ್ಯತ್ ತಾಃ ಸಪ್ತ ಪುರಃ ತದೀಯಾನಿ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾನಿ
ನಗರಾಣಿ ದರ್ದಃ | ವೃದಾರಯಃ | ಅಭ್ಯಶ್ಚೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ಸುದಾಸ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜ್ಞೇ-
ಯೋರೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯುದ್ಧನಮಸ್ತಿ ತದ್ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನ ಬರ್ಹಿರ್ನ ಬರ್ಹಿರಿವ
ವರ್ಕ್ | ಅವೃಣಕ್ | ಅಚ್ಚಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ ಪೂರವೇ ತ್ವಾಂ ಹವಿಷಾ ಪೂರಯತೇ ತಸ್ಮೈ
ಸುದಾಸೇ ಹೇ ರಾಜನ್ ಸ್ವಾಮಿನ್ನಿಂದ್ರ ವರಿವೋ ಧನಂ ಕಃ | ಅಕಾರ್ಷೀಃ || ತ್ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ | ದರ್ದಃ | ದ್ರ ವಿದಾರಣೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾಲ್ಲಜಾ ಸಿಶ್ಯದಾದಿವಚ್ಛೇತಿ ವಚನಾ-
ಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಹಲ್ಯಾಬೃಛಿ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತ್ಯೇಡಭಾವಃ |
ಸುದಾಸೇ | ಶೋಭನಂ ದದಾತಿತಿ ಸುದಾಃ | ಅಸುನ್ | ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ | ನಿ. ೨-೨೪ | ಇತಿ
ಯಾಶ್ಚಃ | ವರ್ಕ್ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಲಜಾ ಸಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಲಘೂ-
ಪಧಗುಣೇ ಪೂರ್ವವತ್ಪಲೋಪಃ | ಅಡಭಾವಶ್ಚ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕಃ | ಡುಕ್ಯಚ್ಛಾ ಕರಣೇ |
ಲಾಜಾ ಸಿಪಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚೇರ್ಲೂಕ್ | ಪೂರ್ವವತ್ಪಲೋಪಾಡಭಾವಾನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಿನ್ ಇಂದ್ರೇ—ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪುರುಕುತ್ಸಾಯೆ—ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ
(ಅವನ ಪರವಾಗಿ) | ಯುಧ್ಯನ್—ಅವನ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತ್ಯತ್ - ಅ
(ಅವನ) | ಸಪ್ತಪುರಃ—ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ದರ್ದಃ—ಸೀಳಿದ (ನಾರಮಾಡಿದ ಮತ್ತೂ) | ಸುದಾಸೇ—
ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ (ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ) | ಅಂಹೋಃ—ಅಂಹಸ್ ಎಂಬ ಅಸುರನ | ಯತ್ ತತ್—
ಯಾವ (ಧನವಿತ್ತೋ ಅವನ್ನು) | ವೃಥಾ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ | ಬರ್ಹಿರ್ನ—ಸಮುತ್ತಿನಂತೆ | ವರ್ಕ್—
ಕತ್ತರಿಸಿದೆ (ನಾರಮಾಡಿದೆ) | ಪೂರವೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ
ಸುದಾಸನಿಗೆ) | ರಾಜನ್—ಸ್ವಾಮಿಯೇ (ಇಂದ್ರನೇ) | ವರಿವಃ—ಧನವನ್ನು | ಕಃ—ಉಂಟುಮಾಡಿದ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಮುಷಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ, ಅವನ ಶತ್ರುಗಳ
ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆ | ನೀನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುವಾದ

ಅಂಹಸ್ವೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಒಂದು ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತುಂದುಮಾಡುವಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ, ಅವನ ಧನವನ್ನು ಸುಡಾಸನಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದೆ.

English Translation

India, wielder of the thunderbolt, fighting on behalf of Purukutsa, you overturned the seven cities; O king, you did cut off for Sudas the wealth of Amhas, as if it had been a tuft of sacred grass and gave it to him, who pleased you with oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುರುಕುತ್ಸಾಯೇ—ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಭೂಷಿಯು **ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಯಾವಯೇ** ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಭೂಷಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರ ವಿಳಾಸಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿರುವನು.

ಸುದಾಸೇ—**ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜ್ಞೇ**. ಶೋಭನಂ ದದಾತೀತಿ ಸುದಾಃ, ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಸುದಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜನು ಈ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಅಂಹು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿರುವನು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವನು.

ಅಂಹೋಃ—**ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ**. ಅಂಹು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನು ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಗಳು—ಅಂಹು ಶಬ್ದವು ಪಾಪರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸುದಾ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪೂರವೇ—**ಹವಿಷಾ ತ್ವಾ ಪೂರಯತೀತಿ ಪೂರುಃ** ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನು.

ವರಿವಃ—ಧನಂ ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತೃತ್—ತೃತ್ಯಾಕರಣ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಸ್ಸಿಗೆ ಲುಕ್

ಸಪ್ತ—ನಾಂತವಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಸಿಗೆ **ಷಡ್ಭ್ಯೋ ಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ

ದರ್ದ—ದ್ವ ವಿಧಾರಣೆಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಜೋಽಚಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಯಜ್‌ಲುಪಂತದ ಮೇಲೆ ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಯಜನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ **ರುಕ್‌ರಿಕ್‌ ಚಿ ಲುಕಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೭-೪-೯೧) ರುಕಾಗಮು ಯಜ್‌ಲುಕಿಗೆ **ಅದಾದಿವಚ್ಛ** ಎಂದುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ

ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ ರೇಫಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನೆಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ದರ್ಜಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾಸೇ—ಲೋಭನಂ ದದಾತಿ ಸುದಾಃ, ದುದಾಞ್ ದಾನೇ ಧಾತು, ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಸುದಾಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಸುದಾಸೇ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ **ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ** (ನಿರ. ೨ ೨೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ (ಚನ್ನಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು) ನಿತ್ ಸ್ತುತಿಯಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವರ್ಕ್—ವ್ಯಜ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರಸ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಪುಗಂತೆ-ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವರ್ಜ್ ಎಂದಿರಿ ವಾಗ ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬ ದರಿಂದ ಕುತ್ವ ಬಂದರೆ ವರ್ಕ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ರಾಜನ್—ನ ಜಿ ಸಂಬುಧ್ಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ನಿಷೇಧ ಅಸಂಬುದ್ಧ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಭಾವ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕಃ—ದುದ್ಧಾ ಕರಣೇ ಧಾತು ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಪ, ಚಿ ಲುಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇ ಘನಹ್ವರಣ-(ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗ ಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜು ತಿಜ್ಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ತ್ವಂ ತ್ಯಾಂ ನ ಇಂದ್ರ ದೇವ ಚಿತ್ರಾಮಿಷಮಾಪ್ತೋ ನ ಪೀಪಯಃ

ಪರಿಜ್ಞನ್ |

ಯಯಾ ಶೂರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಭ್ಯಂ ಯಂಸಿ ತ್ವನಮೂರ್ಜಂ ನ ವಿಶ್ವಧ
ಕ್ಷರಧ್ಯೈ || ೮ ||

|| ಸದಸಾಕಾಃ ||

ತ್ವಂ | ತ್ಯಾಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ದೇವ | ಚಿತ್ರಾಂ | ಇಷಂ | ಆಪಃ | ನ | ಸೀಪಯಃ |
ಪರಿಜ್ಞನ್ |

ಯಯಾ | ಶೂರ | ಪ್ರತಿ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ಯಂಸಿ | ತ್ವನಂ | ಉರ್ಜಂ | ನ |
ವಿಶ್ವಧ | ಕ್ಷರಧ್ಯೈ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಚಿತ್ರಾಂ ಚಾಯೇನೀಯಾಂ ತ್ಯಾಂ
ತಾಮಿಷಮನ್ನಂ ಪರಿಜ್ಞನ್ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಸ್ತಾಯಾಂ ಭೂಮೌ ಸೀಪಯಃ | ಪ್ರಾವರ್ಧಯಃ | ಯಥಾ
ಸರ್ವಾ ಭೂಮಿರನ್ನೇನ ಪರಿಪೂರ್ಣಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಆಪೋ ನ |
ಯಥಾಪೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಭೂಮ್ಯಾಂ ವರ್ಷಣೇನ ಪ್ರವರ್ಧಯಸಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಭೂಮೌ
ವರ್ತಮಾನಾನಸ್ತಾನ್ಯಥಾಪಃ ಸಾಯಯಸಿ ತದ್ವಚ್ಚಿತ್ರಾಮಿಷಮಪಿ ಸಾಯಯೇತಿ ಭಾವಃ | ಹೇ
ಶೂರೇಂದ್ರ ಯಯೇಷಾತ್ಮನಮಾತ್ಮಾನಂ ಜೀವನಮಸ್ತಭ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಯಂಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಶ್ವಧ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಕ್ಷರಧ್ಯೈ ಕ್ಷರಿತುಮೂರ್ಜಂ ನ ಉವಕಮಿವ | ಯಥಾಸ್ತಭ್ಯಂ
ಬಹುಲಮುದಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ತದ್ವತ್ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪಂ ಜೀವನಮಪಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಆಪಃ |
ಶಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಜಹ್ | ಅಪ್ತುನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ಸೀಪಯಃ | ಸ್ವಾಯಾ ಪಿಪ್ಪಾಯಾ
ವೃದ್ಧೌ | ಣ್ಯಂತಾಚ್ಛಾಂದಸೇ ಲುಜಾ ಸ್ಯಾಯಃ ಪೀ | ಪಾ. ೩-೧-೨೮ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸೀಭಾವಃ |
ಣಿಶ್ರಿಮ್ಪ್ರಸ್ತುಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಲೇಕ್ಷಣಾದೇತಃ | ಣಿಲೋಪಾದೀನಿ | ಯದ್ವಾ | ಸೀಪಾ ಸಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲುಜಾ
ಚಿಜಾ ಪೂರ್ವವತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಪರಿಜ್ಞನ್ | ಜಮತಿರ್ಗತಿ-
ಕರ್ಮಾ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಭ್ಯಾಂ ಪರಿಪೂರ್ವಾಭ್ಯಾಂ ತ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್ನಿತ್ಯಾದೌ ಕನಿವೃತ್ತ್ಯ-
ಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಯಂಸಿ | ಯಮ ಉಪರಮೇ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ತ್ವನಂ | ಅಜೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಚ್ಛಂದಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ |

ಕಾ ೬-೪-೧೪೧-೧ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನ ಆಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದುಪಧಾದೀ-
ಘಾಫಾವಃ | ವಿಶ್ವಧಃ | ವಿಶ್ವಶಬ್ದಾತ್ಮಸಿಲಃ ಸಕಾರಲೋಪೋ ಧತ್ವಂ ಚ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ |
ಪ್ರರಥ್ಯು | ಪ್ರರ ಸಂಚಲನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಧ್ಯುಪ್ಪತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಶೂರ- ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಯಾ- ಯಾವ ಅನ್ನದಿಂದ | ತ್ವನಂ-ಆತ್ಮವನ್ನು (ನಮ್ಮ
ಜೀವವನ್ನು) | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವತಃ-ಸುತ್ತಲೂ | ಪ್ರರಥ್ಯು-ವ್ಯಾಪಿಸಲು | ಉರ್ಜಂ ನ-
ನೀರನ್ನು ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ಪ್ರತಿ ಯಂಸಿ-ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ | ತ್ಯಾಂ--ಅಂತಹ | ಚಿತ್ರಾಂ-ವಿವಿಧ
ವಾದ | ಇಷಂ-ಅನ್ನವನ್ನು | ದೇವ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ-ನೀನು |
ನಃ-ನಮಗೆ | ಪರಿಜ್ಞನ್-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಸೀಪಯಃ -ಆಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೂರನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಮಾಡಿಸುವಂತೆ,
ಯಾವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹೇಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆದಕ್ಕವು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ
ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಹಾರವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡು

English Translation

O divine Indra, increase, for us throughout the earth, abundant
food (that it may be as plentiful) as water, by which, O hero, you bestow
upon us (existence) as you cause water to flow on every side

ವಿಶೇಷವಿಸ್ತಾರಗಳು

ಚಿತ್ರಾಂ ಚಾಯನೀಯಾಂ. ಶೇಖರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಎಂದು - ಫಲವು ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು
ಪ್ರಜನೀಯಾಂ ವಿಚಿತ್ರಾಂ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಹವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ಇದರಿಂದ ಹೆಂಗಳು ತಕ್ಕದಾದ ಅಧವಾ
ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ಇಷಂ - ಅನ್ನಂ. ಅನ್ನವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು ಅನ್ನವೆಂದರೆ ಉದಕವು, ನೀರು ಎಂದು
ಅರ್ಥವು. ಅನ್ನ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇಹ ಶಬ್ದವು
ಅನ್ನವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಾಮಗಳ (ನಿ ೨ ೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಹ
ಶಬ್ದವು ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಸೋಮಲಕ್ಷಣಂ ಅನ್ನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು

ಅಪೋ ನ ಸೀಪಯಃ—ಯಥಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರವರ್ಧಯಸಿ, ಯದ್ವಾ ಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಾನಸ್ಮಾನ್ ಯಥಾ ಅಪಃ ಸಾಯಯಸಿ. ಮಳೆಯ ನೀರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾವುಗಳು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಸಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಓಪ್ಪಾಯೋ ಎಂಬ ಧಾತುವೂ ಕೂಡ ಣಿಜರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನೀರು ತಾನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತೈನಂ- ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಂ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಇರುವ ಅಹಂಕಾರಾತ್ಮಕನಾದ ಜೀವನೆಂದು ಅರ್ಥವು

ವಿಶ್ವಥ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಉರ್ಜಂ ನ- ಉದಕಮಿವ. ನೀರುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಸಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೪) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು

ಪರಿಜ್ಞಾ- ಪರಿತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಾಯಾಂ ಭೂಮೌ. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಪಃ-ಅಪ್ ಶಬ್ದ. ಶಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ ಬರುತ್ತದೆ ಅಪ್+ಜಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಪ್ ತ್ವನ್ ತ್ವಚ್-(ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್‌ಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಅಪಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಸೀಪಯಃ—ಸ್ಥಾಯೀ ಓಪ್ಪಾಯೀ ವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಡ್ ಪ್ರೇರಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಪ್ಪಾಪರವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಧಿಸಿರುವ ಸ್ವಾಯಾಃ ಪೀ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೀ ಭಾವವು ಲುಡ್‌ನಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ ಪೀ+ಇ ಲುಡ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣಿಶ್ರಿದ್ವಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚಿಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿ ಚಿಜ್ ಆದೇಶ. ಣೀರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಡಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಗಿ ಲೋಪ ಚಿಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಲಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಯಾದೇಶ. ಜಾಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾಃ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಸನ್ನಲಘುನಿ ಚಿಜ್ ಪರೇನಗ್ಲೋಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋಲಘೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ

ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಒರಸ್ತದ್ವಿ ಸೀಪಯಃ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸೀಪ್ ಪಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಣಿಜ್ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಬ್.
ಚಪಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಂದು ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ

ಪರಿಜ್ಞಾ - ಗತಿಕರ್ಮಕವಾದ ಜಮ್ಹಾತು ಅಥವಾ ಅಜ ಗತಿಕ್ರೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಇವುಗಳಿಗೆ
ಪರಿಸ್ಪರ್ಶವಾಗಿದುವಾಗ ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್ ಪೂಷನ್ (ಉ ಸೂ ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ
ನಿಪಾತಿತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ನಿತ್ಯತೀಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಯಂಸಿ ಯಮ ಉರಮೇ ಧಾತು ಲಯ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್ ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರ. ಸಿಪ ಸಿತ್ತಾದುದ
ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಯಯಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ತ್ವನಮ್—ಅಜೋಽನ್ಯತ್ರಾಸಿ ಚೈಂದಸಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಕಾ ೬-೪-೧೪೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನ್
ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂದುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಛಾಸಂಬಂಧ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ನಿಶ್ವಧ—ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಲ್ (ಪಾ ಸೂ ೫-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತಸಿಲಿನ
ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಪೃಥೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪವಿಷ್ಠಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ
ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ

ಕ್ಷರಧ್ಯೈ—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು ಕ್ಷರಿತುಂ ಎಂದು ತುಮನ್ ಬರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ-
(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಕ್ಷರಧ್ಯೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ
ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಅಕಾರಿ ತ ಇಂದ್ರ ಗೋತಮೇಭಿಬ್ರಹ್ಮಣೋಕ್ತಾ ನಮಸಾ
ಹರಿಭ್ಯಾಂ |

ಸುಪೇಶಸಂ ವಾಜಮಾ ಭರಾ ನಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಹ್ಮಾ ಧಿಯಾವಸು-
ಜಗನ್ಮಾತ್ || ೯ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಅಕಾರಿ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಗೋತಮೇಭಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ | ಆ ೨ ಉಕ್ತಾ | ನಮಸಾ |
ಹರಿ ೨ ಭ್ಯಾಂ |

ಸು ೨ ಪೇಶಸಂ | ವಾಜಂ | ಆ | ಭರ | ನಃ | ಪ್ರಾತಃ | ನಮಃ | ಧಿಯಾ ೨ ವಸುಃ |
ಜಗನ್ಮಾತ್ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಗೋತಮೇಭಿರ್ಗಂತ್ಯತನ್ಮುರೇತತ್ಸಂಕ್ಷುರ್ಬುಧಿರಕಾರಿ | ಸ್ತೋತ್ರಂ
ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತದೇವ ಸ್ವಪ್ನೀಕರೋತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮಂತ್ರಜಾತಾನಿ ನಮಸಾ ಹರ್ನಿರ್ವಕ್ಷಣೇನಾ-
ನ್ನೇನ ಸಹ ಹರಿಭ್ಯಾಮಶ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಾಯ ತುಭ್ಯನೋಕ್ತಾ | ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನೋಕ್ತಾನಿ | ಯದ್ವಾ |
ಮರ್ಯಾದಾಯಾಮಾಕಾರಃ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ | ಸ ತ್ವಂ ಸುಪೇಶಸಂ | ಶೇಶ ಇತಿ ರೂಪ-
ನಾಮ | ಬಹುನಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ ವಾಜಮನ್ಮಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ಭರ | ಆಹರ | ವೇಹೀತಿ ಯಾವತ್ |
ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಸ್ವಾಸ್ತಧನ ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇಽಸ್ಮದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಜಗನ್ಮಾತ್ |
ಆಗಚ್ಛತು || ಓಕ್ತಾ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಪಾಃ | ಸುಪೇಶಸಂ | ಪಿತೃ ಅವಯವೇ |
ಅಸುನ್ | ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭರ | ಹೃಗ್-
ಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ದ್ವೈಚ್ಛೋಽತಸ್ತೀಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ-ನಿನಗೆ | ಗೋತಮೇಭಿಃ-ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ಬುಷಿಗಳಿಂದ | ಆಕಾರಿ-(ಸ್ಮೋತ್ರವು) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ-ಮಂತ್ರಗಳು | ನಮಸಾ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನ ದೊಡನೆ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ-ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ) | ಓಕ್ತಾ-ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ | (ಸ ತ್ವಂ -ಅಂತಹ ನೀನು) | ನಃ-ನಮಗೆ | ಸುಪೇಶಸಂ-ನಾನಾ ರೂಪವಾದ | ವಾಜಂ-ಅನ್ನವನ್ನು | ಆ ಭರ-ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕೊಡು) | ಧಿಯಾವಸುಃ-ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವಾತಃ -ಸ್ವಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಕ್ಷು -ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯಾತ್-ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಗೋತಮ-ಪುತ್ರರಾದ ಬುಷಿಗಳು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸ್ತುತನಾದವನೂ, ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅರ್ಜಿತವಾದ ಧನಯುಕ್ತನಾದವನೂ ಆದ ನೀನು ಸ್ವಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು, ನಮಗೆ ನಾನಾರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

O India, praises have been offered to you by the sons of Gotama; they have been uttered with reverence to you, borne hither by your horses; grant us various sorts of food. May he (Indra) who has acquired wealth by pious acts come hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋತಮೇಭಿಃ-ಗಂತ್ಯತಮೈರೇತತ್ಸಂಕ್ಷೈ ಬುಷಿಭಿಃ-ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾದ ಕಾರಣ ಗೋತಮರೆಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬುಷಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಗೋತಮಪುತ್ರೈಃ ಎಂದು ಸ್ತುತದ್ವಾರಾ ಮಿ ಗಳು ಹೇಳಿರುವರು

ನಮಸಾ-ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತುತದ್ವಾರಾ ಮಿ ಗಳು ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಸಹ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣೇನ ಅನ್ನೇನ ವಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು

ಹರಿಭ್ಯಾಂ-ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಹರಿಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ನಿರುಕ್ತ ದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ನಿರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು

ಓಕ್ತಾ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಉಕ್ತಾನಿ ಯದ್ವಾ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರೆಯುಕ್ತಾನಿ ಆ+ಉಕ್ತಾ. ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎದುರಿಗೆ; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸು ಪೇಶಸಂ—ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ಬಹುವಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ, ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪೇಶ ಶಬ್ದವು (ನಿರುಕ್ತ ೨-೧೩) ರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನಾಜಂ—ಅನ್ನಂ, ಅನ್ನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ನಾಜಶಬ್ದವು ಅಂದಃ, ನಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಧಿಯಾಸಮಃ—ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನಃ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕೆಲಸಮಾಡುವುದ ರಿಂದಲಾಗಲಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಆಕಾರಿ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಲುಜಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ ಸೂ ೨-೧ ೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿ ಚಿಣಾ ಆದೇಶ ಚಿಣೋಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕಾ ಬರುವುದು ಚಿಣಾ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಜಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಬುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಆಕಾರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಓಕ್ತಾ—ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗ ವಚಿ ಸರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಿಸ್ವಸಿಯ-ಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಚೋಃಕುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ ಆಪಾ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಗುಣ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜತ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ. ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಓಕ್ತಾ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ

ಸುಪೇಶಸಮ್—ಪಿಶ ಅವಯವೇ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ ಸೂ ೪-೬೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪೇಶಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಶೋಭನಾನಿ ಪೇಶಾಂತಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪೇಶಾಃ ತಂ ಸುಪೇಶಸಮ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ—ಹೃಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು 'ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಥೋಽಪಿ ಬಲಾದನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬ ವಚನ ದಿಂದ ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ದಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ

ಕರ್ತೃ ಶಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಃ ವಿಕರಣ ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಶಃ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಃ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ಅತಿಬಂಧನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದ್ವ್ಯಚೋದತ್ಸಿಜಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಗಮ್ಯು ಗತಾ ಧಾತು ನಿಧಿಲಿಪ್ತನಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ 'ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರದೇಶ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಹಾಗಮ ಜಗಮ್ಯಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯ ||

ಆರವ್ತನೂರನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯೀತಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ನೋಧಸ ಆರ್ಷಂ ಮಾರುತಂ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಟಾಚತುರ್ವಶ ಜಗತ್ಯಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ವೃಷ್ಟೇ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಂತಮಿತಿ || ಚಾತುರ್ವಿಂಶತೀಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ ಇದಂ ಮಾರುತಂ ನಿವಿದ್ವಾನೀಯಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪೃಕ್ಷಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ ೭-೪ | ಇತಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇ ಪಂಚಮೇದನ್ಯವ್ಯೇತದಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪೃಕ್ಷಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ನೂ ಚಿತ್ಸಹೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ | ೭-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಥಮ ಮಂದಲದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕ ದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ದೊರೆತು ಬುಕ್ಕುಗಾರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೂಚಾ ಗೌತಮನೆಂಬುವನು 'ಬುಷಿಯ ಮರುತ್ತಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು ಕೊನೆಯ ಬುಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಧಂದಸ್ತವು ಉಳಿದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬುಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟೇ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಂತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ರುವುದು ಯಜ್ಞದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ ಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿದ್ವಾನೀಯ ಮಂತ್ರಗಳಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಪೃಕ್ಷಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ ೭-೪) ಅಭಿಪ್ಲವಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಐದನೆಯ ದಿನಪದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ ನಿವಿದ್ವ ಮಂತ್ರಗಳಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಪೃಕ್ಷಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ನೂ ಚಿತ್ಸಹೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ ೭-೭)

ಸೂಕ್ತ—೬೪

|| ೬೦ ||

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ--೧೧ || ಸೂಕ್ತ--೬೪ ||

|| ಅಪ್ಪಕ- ೧ || ಅಧ್ಯಾಯ- ೫ || ವರ್ಗ- ೬, ೭, ೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂಖ್ಯೆ--೧೫ ||

|| ಯಸ್ಮಿ-ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

|| ದೇವತಾ-ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ--೧-೧೪ ಜಗತೀ | ೧೫ ತ್ರಿಪ್ತುರ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಛಾಯ ಸುಮೇಖಾಯ ವೇಧಸೇ ನೋಧಃ ಸುವೃಕ್ತಿಂ

ಪ್ರ ಭರಾ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ |

ಅಪೋ ನ ಧೀರೋ ಮನಸಾ ಸುಹಸ್ತೋ ಗಿರಃ ಸಮಂಜೇ

ವಿದಥೇಷ್ವಾಭುವಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವೃಷ್ಟೇ | ಶರ್ಛಾಯ | ಸು ೨ ಮೇಖಾಯ | ವೇಧಸೇ | ನೋಧಃ | ಸು ೨ ವೃಕ್ತಿಂ |

ಪ್ರ | ಭರ | ಮರುತ್ ೨ ಭ್ಯಃ |

ಅಪಃ | ನ | ಧೀರಃ | ಮನಸಾ | ಸು ೨ ಹಸ್ತಃ | ಗಿರಃ | ಸಂ | ಅಂಜೇ | ವಿದ-

ಥೇಷು | ಅ ೨ ಭುವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇನ ಸ್ತುತೌ ನೋಧಾಃ ಪ್ರೇರ್ಯತೇ | ಹೇ ನೋಧೋ ವೃಷ್ಟೇ ಕಾಮಾನಾಂ
ವರ್ಷಿತ್ರೇ ಸುಮಖಾಯಿ ಶೋಭನಯಿಷ್ಠಾಯಿ ವೇಧಸೇ ಪುಷ್ಪಫಲಾದೀನಾಂ ಕರ್ತೃಣಿ | ನಾಯೈ ಸತಿ
ಹಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಫಲಾನಿ ಚೋತ್ಸದ್ಯಂತೇ | ಏವಂವಿಧಾಯಿ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ | ವಿಭಕ್ತಿವೃತ್ತಯಃ | ಮರುತಾಂ
ಮಿತರಾವಿಣಾಂ ಶರ್ಧಾಯಿ ಸಮೂಹಾಯಿ ಸುವೃಕ್ತಿಂ ಸುಷ್ಪ್ವಾವರ್ಷಕಂ ಸುಷ್ಕಂ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ನಾ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರ ಭರ | ಪ್ರೇರಯ | ಸ್ತುಹೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ್ತುತೌ ಪ್ರೇರಿತೋ ನೋಧಾ ಅಹ | ಧೀರೋ
ಧೀಮಾನ್ ಸುಹಸ್ತೈಃ ಶೋಭನಾಂಗುಲಿಯುಕ್ತಃ | ಕೃತಾಂಜಲಿರೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಹಂ ಮನಸಾ
ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಃ ಸಮಂಜೇ | ಸಮ್ಯಗ್ವೈಕ್ತಾಃ ಕರೋಮಿ | ಯಾ ಗಿರೋ ವಿವರ್ಧೇಷು
ಯಜ್ಞೇಷ್ವಾಭುವಃ | ಆರ್ಜ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯಾಭುವಃ |
ದೇವತಾಭಿಮುಖೀಕರಣಾಯ ಸಮರ್ಥಾಃ | ಯಜ್ಞಯೋಗೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಮನಃಪೂರ್ವಕಂ ಮರುದ್ಗಣಂ
ಸ್ತೌಮಾತಿ ಭಾವಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಪೋ ನ | ಯಥಾ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಯುಗಪದೇವ ಬಹುಷು
ಪ್ರದೇಶೇಷು ಬಹುಶೋ ಜಲಾನಿ ವರ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ || ವೃಷ್ಟೇ | ವೃಷು ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುಷ್ಕಪಿತ್ತೇ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಭಾವೋ ನಿತ್ವಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚಃ
ನೇತ್ರಲ್ಲೇಪೋಽನ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ | ಶರ್ಧಾಯಿ || ಶ್ವಧು ಪ್ರಸಹನೇ | ಶರ್ಧೃತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯತೇನೇನ
ಪರ್ವತಾದಿಕಮಿತಿ ಶರ್ಧೋ ಮರುತ್ಸಂಘಃ | ಕರಣೇ ಘರ್ಷ | ಇತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮ-
ಖಾಯಿ | ಶೋಭನೋ ಮಮೋ ಯಸ್ಯ | ನ ಇನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃತ್ತಯೇನ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ನೋಧಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾತ್ ವಾಷ್ಪಿಕಮಾಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಹಸ್ತೈಃ | ಹಸ್ತೇ
ಭವಾ ಹಸ್ತಾಃ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋ ನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತಃ ಸುಶಬ್ದೇನ
ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನೋಧಃ—ನೋಧಸನೇ | ವೃಷ್ಟೇ—ಉಪ್ಪಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ | ಸುಮಖಾಯಿ—ಮಂಗಳಕರವಾದ
ಯಜ್ಞವೃಕ್ಷ | ವೇಧಸೇ—ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಕರ್ತೃವಾದ | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ—ಮರುತ್ತುಗಳ | ಶರ್ಧಾಯಿ—
ಸಮೂಹಕ್ಕೆ | ಸುವೃಕ್ತಿಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಪ್ರ ಭರ—ಪ್ರೇರಿಸು (ಮಾಡು) |
ಧೀರಃ—ಧೀಮಂತನಾದ ನಾನು | ಸುಹಸ್ತೈಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಗುಳಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾಗಿ) |
ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ವಿವರ್ಧೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಅಭುವಃ—ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ (ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ) | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಪೋ ನ—ನೀರಿನಂತೆ |
ಸಮಂಜೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ನೋಧಸಮುಪಿಯೇ, ಇಸ್ತುರ್ಭವಪ್ರದರಾದ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತೃರಾದ, 'ಫಲಪುಷ್ಪಕರ್ತೃಗಳಾದ ಮರು ದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗುವಂತೆ ಸ್ತುತಿಸು. ನೋಧಸಮುಪಿಯಾದ ನಾಗು ಸಮಾಹಿನಾಗಿ, ಅಂಜಲಿಬದ್ಧ ನಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು, ಜಲಪ್ರವಾಹದಂತೆ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Offer, Nodhas, earnest praise to the company of the Maruts, the senders of rain and ripeners of fruit, deserving of adoration Composed, and with folded-hands, I utter the praises conceived in my mind, which are efficacious in sacred rites (and flow readily) as the waters

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವೃಷ್ಟೇ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ತನ್ಮನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವರು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಶರ್ಧಾಯೆ—ಶರ್ಧ್ಯತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯತೇ ಅನೇನ ಸರ್ವತಾದಿಕಂ ಇತಿ ಶರ್ಧಃ ಮರುತ್ಸಂಘಃ. ಬೆಟ್ಟವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವಕಾರಣ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಶರ್ಧರೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು.

ವೇಧಸೇ—ಪುಷ್ಪಫಲಾದೀನಾಂ ಕರ್ತೃಃ | ವಾಯೋ ಹಿ ಸತಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಫಲಾನಿ ಚ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ವಾಯುವಿನ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಮತ್ತು ಲತೆಗಳೂ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ರಸಂಚರಣ್ಣಿ ಆಯಾಯ ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಮರು ದ್ವೇವತೆಗಳು ವೇಧಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವರು. ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಗಳು ವೇಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸುಹಸ್ತ್ಯಃ—ಶೋಭನಾಂಗುಲಿಯುಕ್ತಃ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ಪಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿದಭೇಷು—ಯಜ್ಞೇಷು | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ವಿದಭಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವಾಗಿರುವುದು (ನ ೨-೧೯)

ಅಭುವಃ—ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯಾಧುವಃ ದೇವತಾಭಿಮುಖೀಕರಣಾಯ ಸಮರ್ಥಾಃ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು

ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಕ್ಕವುಟ್ಟಿನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಂಭಿಗಳು—“ಶರ್ಧರಬ್ಬವು” ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವೇದಭೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸುಹಸ್ತುತಿ-ಸ.ವರ್ಣಾಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಹಸ್ತವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಸುಹಸ್ತುತಿ-ವಾಕ್ಯಗಳು ಆ ಭಾವ:—ಮಹತ್ವಾದಿವುಗಳು” ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರಬರು. ಗಣನೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ ನಾನು ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಆದ್ದರಿಂದ ರೇರಾತ್ಮನಾದ ಎಲೈ ನೋಧ ಬುಷಿಯೇ ನೀನೂ ಕೂಡ ಮರುದ್ಗಣದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು:

|| ಪಾಕರೇಶ್ವರಿಯಾ ||

ವೃಷ್ಟೇ—ವೃಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ಕನಿನ್ಯಾಯ ವೃಷಿತಕ್ಷಿ(ಉ ಸೂ ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಪ್ಪ. ವೃಷ್ಟೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ

ಶರ್ಧಾಯಿ—ಶೃಧು ಪ್ರಸಹನೇ ಧಾತು ರರ್ಧ್ಯತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯತೇ ಅನೇನ ಪರ್ವತಾದಿಕವಿತಿ ಶರ್ಧಃ ಮರುತ್ಸಂಘಃ (ಗಾಳಿಯ ಸಾಧನದಿಂದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳು ಸಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ) ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೌಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಶರ್ಧ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದ ರೂಪ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಮಖಾಯಿ—ಶೋಭನಃ ಮಖೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮಖಃ ತಸ್ಮೈ ಸುಮಖಾಯ ನೆಚ್ಚಾಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೋಧಃ—ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿರಗಬಂದರೆ ನೋಧಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೃತ್ತಿಂ ವೃಜಿ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಚೋಃ ಈಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಖರಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವ ದ್ವೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ ಗತಿಕಾರ-ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಗುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭರ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾ ಹೇಂದಿ

ಸುಹಸ್ತುತಿಃ—ಹಸ್ತೇ ಭವಾಃ ಹಸ್ತುತಿಃ ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ ೪. ೪ ೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಯತೋಽನಾಮಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ

ಬರುತ್ತದೆ ಶೋಭನಾಃ ಹಸ್ತಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಹೃತ್ಯಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿವನಾಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಾ ಭಂದೇಸಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾದ ಪದವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಮಿಷ್ಟಾಃ—ಸಮಾ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ನುರ್ವಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಉತ್ತಮವುರಾಪದ ಇಟಿಗೆ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಅಂಜೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೇ ಜಜ್ಞಿರೇ ದಿವ ಋಷ್ವಾಸ ಉಕ್ಷಣೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾ
ಅಸುರಾ ಅರೇಪಸಃ |

ಪಾನಕಾಸಃ ಶುಚಯಃ ಸೂರ್ಯಾ ಇವ ಸತ್ಯಾನೋ ನ ದ್ರಪ್ಪಿನೋ
ಘೋರನರ್ಪಸಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತೇ | ಜಜ್ಞಿರೇ | ದಿವಃ | ಋಷ್ವಾಸಃ | ಉಕ್ಷಣಃ | ರುದ್ರಸ್ಯ | ಮರ್ಯಾಃ |
ಅಸುರಾಃ | ಅರೇಪಸಃ |

ಪಾನಕಾಸಃ | ಶುಚಯಃ | ಸೂರ್ಯಾಃ ಇವ | ಸತ್ಯಾನಃ | ನ | ದ್ರಪ್ಪಿನಃ |
ಘೋರನರ್ಪಸಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತೋ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಾಙ್ಗಚ್ಛೇರೇ | ಸ್ರಾದ್ಧದುರ್ಬಭೂವುಃ | ಕೀದೃಶಾಃ | ಋಷ್ವಾಸೋ ದರ್ಶನೀಯಾಃ ಉಕ್ಷಣಿಃ ಸೇಕ್ತಾರಃ | ಯುನಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾಃ | ಮರ್ಯಶಬ್ದೋ ಮನುಷ್ಯನಾಚೀದ ಮರುತಾಂ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ಪ್ರತ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತರ್ಥೇ ಸರ್ಯವಸ್ಯತಿ | ಮರುತಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ಸ್ಪಷ್ಟಂ | ಆ ತೇ ಪಿತರ್ಮರುತಾಂ ಸುಮ್ಮನೇತು | ಋಗ್ವೇ ೨-೩೩-೧ | ಇತಿ | ಅಸುರಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾರಃ ಅರೇಶಸಃ | ರೇಶ ಇತಿ ಸಾಪನಾಮ | ಸಾಪರಹಿತಾಃ ಸಾವಕಾಸಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕಾಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಶುಚಿಯೋ ದೀಪ್ತಾಃ ಸತ್ವಾನೋ ನ ಯಥಾ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಭೂತಗಣಾ ಅತಿಶಯೇನ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಾಃ | ತತ್ಸದೃಶಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸತ್ವಾನ ಇತಿ ಭೂತಗಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಅಥೋ ಯೇ ಅಸ್ಯ ಸತ್ವಾನಃ | ತೈ. ಸಂ ೪-೫-೧-೩ | ಇತ್ಯಾದೌ ತಥಾ ದರ್ಶನಾತ್ | ದ್ರವಿಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಬಿಂದುಭಿರ್ಯುಕ್ತಾಃ | ಮರುತಃ ಸ್ಪಷ್ಟಾಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ನಯಂತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತೈ. ಸಂ ೨-೪-೧೦-೨ | ಘೋರವರ್ಪಸಃ | ವರ್ಪ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ಘೋರರೂಪಾಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರರೂಪಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ವಾನೋ ನ ಘೋರವರ್ಪಸಃ | ಯಥಾ ಭೂತಗಣಾ ಭಯಂಕರರೂಪಾಸ್ತದ್ವೇತೇಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಋಷ್ವಾಸಃ | ಋಷೀ ಗತೌ | ಗತ್ಯರ್ಥಾ ಬುದ್ಧ್ಯರ್ಥಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಃ | ಸರ್ವನಿಘ್ನೇತ್ಯಾದೌ | ಉ ೧-೧೫೩ | ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅಜ್ವಸೇರಸುಕ್ | ಉಕ್ಷಣಿಃ | ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯುಪಧಾದೀರ್ಭಾವಃ | ಅರೇಶಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಞ್ನುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸತ್ವಾನಃ | ಪದ್ವೌ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದ-
ನೇಷು | ಪ್ರ ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತುಟ್ಟ | ಉ. ೪-೧೧೬ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಕ್ಷನಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲ-
ವಚನಾತ್ಕೇವಲಾದಪಿ ಭವತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೇ—ಅ ಮರುದೈವತಗಳು | ಋಷ್ವಾಸಃ—ಮನೋಹರ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, (ಗಮನಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ) | ಉಕ್ಷಣಿಃ—ತರುಣರಾಗಿಯೂ | ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾಃ—ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರಾಗಿಯೂ | ಅಸುರಾಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾಗಿಯೂ | ಅರೇಶಸಃ—ಸಾಪರಹಿತರಾಗಿಯೂ | ಸಾವಕಾಸಃ—(ಎಲ್ಲರನ್ನೂ) ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ | ಸೂರ್ಯ ಇವ—ಸೂರ್ಯನೆಂತೆ | ಶುಚಿಯೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿಯೂ | ಸತ್ವಾನೋ ನ (ಸರವೇಶ್ವರನ ಭೂತಗಣದಂತೆ) ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿಯೂ | ದ್ರವಿಸಃ—ಜಲಬಿಂದುಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ | ಘೋರವರ್ಪಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರಾಕಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ಜಚ್ಛೇರೇ—ಅವಿಭೂತರಾದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ .

ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ತರುಣರೂ, ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ, ತಾವು ಸ್ವತಃ ಶುದ್ಧರೂ, ಇತರರನ್ನೆ ಶುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕವರೂ ಸೂರ್ಯನೆಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ, ಭೂತಗಣದಂತೆ ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಶತ್ರು

ಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಅದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಅವಿಭೂತರಾದರು.

English Translation.

They were born handsome and vigorous from the sky, the sons of Rudra, the conquerors of their foes, pure from sin, and purifying all, radiant as suns, powerful as evil spirits, diffusers of raindrops, and of fearful forms

|| ವಿತೇಜ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಷ್ಠಾಸಃ—ದರ್ಶನೀಯಾಃ | ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿಗಳು, ರೂಪವಂತರು.

ಉಕ್ಷಣಃ—ಸೇಕ್ತಾರಃ, ಯುವಾನಃ, ವರ್ಷಿತಾರಾ, ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವರು. ಯಾವನಿಂದ ಕೂಡಿರುವರು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು.

ರುದ್ರಸ್ಯ ಮಾರ್ಯಾಃ—ಮಾರ್ಯ ಶಬ್ದಃ ಮನುಷ್ಯನಾಚೇ ಇವ ಮರುತಾಂ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ ಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಅರ್ಥೇ ಸರ್ಯವಸ್ಯತಿ. ಮರುತಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ “ಆ ತೇ ಪಿತರ್ಮರುತಾಂ ಸುನ್ನುಮೇತು” (ಯು. ಸಂ. ೨-೩೩-೧) ಇತಿ. ಮಾರ್ಯ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥವು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಉಂಟಾಗದಿರುವ ಕಾರಣ ಇವರು ಮರ್ತ್ಯಳಾಗಿರುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಆ ತೇ ಪಿತರ್ಮರುತಾಂ” ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ

ಸ್ತಂದಸ್ತುಸಿಗಳ—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು (“ತೇ ದಿವಸ್ಸಕಾಶಾತ್ ಜಜ್ಞರೆ ದ್ಯೌರೇಷಾಂ ಮಾತಾ”) ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಇವರಿಗೆ ಜನನಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು ಅದಿತ್ತದೇವಿ ಕರ್ಯಪೂಜೆ ಇವರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರೆಂಬುದು ಪುರಾಣದಿಂದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮತ್ತು—“ರುದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ವಿಾಳ್ವಾಸಃ ಸಂತಿ ಪುತ್ರಾಃ” (ಋ ಸಂ ೬-೬೬-೩೩ ಯಾಮನ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಋ ಸಂ ೧-೨೫-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಅಸುರಾಃ-ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾರಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಒಂಜಮಾನರುಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವರು.

ಅರೇಪಸಃ—ಪಾಪರಹಿತಾಃ, ರೇಪ ಇತಿ ಪಾಪನಾಮು | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪಾಪಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರು, ರೇಪವೆಂದರೆ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸಾಮಕಾಸಃ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕಾಃ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು

ಸತ್ಯಾನೋ ನ—ಸತ್ಯಾನ ಇತಿ ಭೂತಗಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಅಧೋ ಯೇ ಅಸ್ಯ ಸತ್ಯಾನಃ ಇತ್ಯಾದೌ ತಥಾದರ್ಶನಾತ್ | (ತ್ವೈ. ಸಂ. ೪-೫-೧-೩) ನ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾಂಶಕವಾಗಿರುವುದು ಸತ್ಯಾನಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತಗಣಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತಗಣಗಳ ಹಾಗೆ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ದ್ರಷ್ಟಿನಃ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸೂಸುವ ಸಣ್ಣಹಸಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು ಮರುತಃ ಸೃಷ್ಟಿಂ ನಯಂತಿ (ತ್ವೈ ಸಂ ೨-೪-೧೦ ೨) ವೃಷ್ಟಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವಂತಿ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ದ್ರಷ್ಟಿನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಂದ ಗ್ವಾಪಿಗಳ “ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಲಕ್ಷಣೇನ ರಸೇನ ರಸನಂತಃ | ಅಥವಾ ಸತ್ಯಾನೋ ನೇತಿ ಶಬ್ದಾತ್ ಯಥಾ ಇಂದ್ರಪ್ರಭೃತಯೋ ದಾತಾರೋ ದ್ರಷ್ಟಿನಃ ತಥಾ ದ್ರಷ್ಟಿನಃ” ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ರೂಪವಾದ ಹಸಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಮಳೆಯ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಎಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಘೋರವರ್ಪಸಃ—ವರ್ಪ ಇತಿ ರೂಪನಾಮು. ಘೋರರೂಪಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರ ರೂಪಾಃ | ಯಥಾ ಭೂತಗಣಾ ಭಯಂಕರರೂಪಾಃ ತದ್ವತ್ ಏತೇಽಪಿ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗೆ ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತಗಣಗಳ ಹಾಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವವರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ವರ್ಪಃ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೨-೧೩)

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ಜಜ್ಞೇರೇ ಜಜೀ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥವೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ರಯುಯೋ-ರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಊದಿದಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಾಸಃ—ಋಷಿ ಗತೌ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ ಬುದ್ಧ್ಯರ್ಥಾ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಸರ್ವನಿಘೃಷ್ಠರಿಷ್ಯಲಿಪ್ಪ—(ಉ ಸೂ. ೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸ್ತುತ್ರಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಋಷ್ಯ ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಅಸಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಋಷ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಉತ್ತಣಃ—ಉತ್ಪನ್ ಶಬ್ದ ಶ್ವನ್ನಪ್ಪನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧. ೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಜಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಅರೇಪಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಪಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರೇಪಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ನಳಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಒಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ

ಪಾನಕಾಸಃ—ಪಾನಕ+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಪಾನಕಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ವಾನಃ—ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಪ್ರ ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತುಟ್ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೃನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಚಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಒಹುವಚನದಿಂದ ಕೇವಲವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಬರುತ್ತದೆ ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ ಸತ್ವನ್ ಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ ಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಜಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಸತ್ವಾನಃ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿನ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ ಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸತ್ವಾನಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ವಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ಘೋರವರ್ಪಸಃ—ಘೋರಂ ವರ್ಪಃ ಏಷಾಂ ತೇ ಘೋರವರ್ಪಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಯುನಾನೋ ರುದ್ರಾ ಅಜರಾ ಅಭೋಗ್ಯನೋ ವವಕ್ಷುರದ್ಧಿ

ಗಾವಃ ಪರ್ವತಾ ಇವ |

ದ್ವಳ್ಳಾ ಚಿದ್ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಪಾರ್ಥಿವಾ ಪ್ರ ಚ್ಯಾವಯಂತಿ
ದಿವ್ಯಾನಿ ಮಜ್ಜನಾ || ೩ ||

|| ಸದಕಾರಃ ||

ಯುನಾನಃ | ರುದ್ರಾಃ | ಅಜರಾಃ | ಅಭೋಕ್ ೨ ಹನಃ | ವವಕ್ಷುಃ | ಅಧ್ವಿ-
ಗಾವಃ | ಸರ್ವತಾಃ ೨ ಇವ |

ದ್ವಳ್ಳಾ | ಚಿತ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾನಿ | ಪಾರ್ಥಿವಾ | ಪ್ರ | ಚ್ಯಾವಯಂತಿ |
ದಿವ್ಯಾನಿ | ಮಜ್ಜನಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯುನಾನಸ್ತರುಣಾ ರುದ್ರಾ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಅಜರಾ ಜರಾರಹಿತಾ ಅಭೋಗ್ಯನೋ ಯೇ ದೇವಾ-
ನ್ದ್ವಿಭಿರ್ನ ಭೋಜಯಂತಿ ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ ಅಧ್ವಿಗಾವೋಽಧ್ಯತಗಮನಾಃ ಸರೈರನಿವಾರಿತತಯಃ
ಸರ್ವತಾ ಇವ ದೃಢಾಂಗಾಃ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ ವವಕ್ಷುಃ | ಸ್ತೋತ್ರೈಷಾಮಭಿಮತಂ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಅಸಿ ಚ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಪಾರ್ಥಿವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ಭವಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ದಿವಿ ಭವಾನಿ ಚ ವಸೂನಿ ದ್ವಳ್ಳಾ ಚಿತ್ ದೃಢಾನ್ಯಸಿ ಮಜ್ಜನಾ | ಮಜ್ಜನೇತಿ
ಬಲನಾಮ | ಮಜ್ಜನಾ ಶೋಧಕೇನ ಬಲೇನ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಿ | ಪ್ರಚಾಲಯಂತಿ || ಅಭೋಗ್ಯನಃ |
ಭೋಜಯಂತೀತಿ ಭೋಜಃ | ನ ಭೋಜೋಽಭೋಜಃ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಹಂತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಝಯೋ ಹೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೪-೬೨ | ಇತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ |
ಇನ್ದ್ರನ್ಯೂಷಾರ್ಯಮ್ಲಾಂ ಶ್ವ | ಸಾ. ೬-೪-೧೨ | ಇತಿ ನಿಯಮಾದ್ವಿಘಾತಭಾವಃ | ವವಕ್ಷುಃ | ವದ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಅಸ್ಮಾದಿಭ್ಯಾಸನ್ಯೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಷ್ಟುತಿರ್ನೇಧಃ | ದ್ವಿಭಾಸಃ | ಧತ್ತಕತ್ವಪತ್ವಾನಿ | ಸನ್ಯತ
ಇತಿ ತತ್ಪ್ರಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಲಿಟ್ಯಸ್ಯಮಂತ್ರೇ | ಸಾ. ೩-೧-೩೫ | ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮ್ನುತ್ಯಯಾಭಾ-
ವೇತೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯುನಾನಃ--ತರುಣರಾದ | ರುದ್ರಾಃ--ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ | ಅಜರಾಃ--ಜರಾರಹಿತರಾದ |
ಅಭೋಗ್ಯನಃ--ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವವರನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುವ | ಅಧ್ವಿಗಾವಃ--ಅನ್ಯಾ

ಹತಗತಿಯುಳ್ಳ | **ಸರ್ವತಾ ಇವ**—ಸರ್ವತಗಳಂತೆ ದೃಢಾಂಗರಾದ (ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | **ವನಪ್ತುಃ**—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು) ಒವಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ | (**ಅಪಿ ಚ**—ಮತ್ತೂ) | **ವಿಶ್ವಾ**—ಎಲ್ಲಾ | **ಸಾರ್ಥಿನಾ**—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ | **ದಿನ್ಯಾನಿ**—ಅಂತಃಕೃದಲ್ಲಿರುವ (ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ) | **ಭುವನಾನಿ**—ಇರುವಂಥವುಗಳನ್ನು (ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) | **ದೃಷ್ಟಾ ಚಿತ್**—ದೃಢವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ | **ಮಜ್ಜನಾ**—ಬಲದಿಂದ | **ಪ್ರ ಜ್ಯಾವಯಂತಿ**—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತರುಣರು, ರುದ್ರಪುತ್ರರು, ಜರಾರಹಿತರು, ಅನ್ಯಾಹತಗತಿಯುಳ್ಳವರು, ಸರ್ವತಗಳಂತೆ ದೃಢಾಂಗರು ಅಥವಾ ಅಚಲರು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸದವರನ್ನು ಎಧಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರು ಇವರು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ಆಗಲೀ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೇ ದೃಢವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Youthful Rudras, and undecaying, destructive of those who do not worship (the gods), of unobstructed progress, and immovable as mountains, they are desirous of granting (the wishes of the worshipper) and by their strength agitate all substances, whether of heaven or of earth

(೨೨೨೪ ವಿಷಯಗಳು)

ರುದ್ರಾಃ—**ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ** | ರುದ್ರನ ವಂಶ್ಯರು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರನಾಣವನ್ನು ಇವರ ಹಿಂದಿನ 'ರುಕ್ಮಿ'ನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅಭೋಗ್ಯತಃ—ಯೇ ದೇವಾಃ ಹವಿರ್ಭಿಃ ನ ಭೋಜಯಂತಿ ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸುಖಸ್ವಗೃಹದ ತೃಪ್ತಿಸಹಜವೆ ಇರವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು

ಅದ್ವಿಗಾಮಃ **ಅದ್ವತಗಮನಾಃ** **ಪರೈರನಿವಾರಿತಗತಯಃ** | ಇತರರಿಂದ ತಡೆಯಲಾಗದ ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳವರು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಇವರನ್ನು ಯಾರೂ ತಡೆಯಲಾರರೆಂದು ಅರ್ಥವು

ದೃಷ್ಟಾಃ **ಸರ್ವತಾ ಇವ**—**ದೃಢಾಂಗಾಃ** | ಬೆಟ್ಟಗಳ ಹಾಗೆ ಬಲವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು

ಮಜ್ಜನಾ ಪ್ರಜಾಯಂತಿ—**ಮಜ್ಜನಾ** ಶೋಧಕೇನ ಬಲೇನ | **ಮಜ್ಜನೇತಿ ಬಲನಾಮ** | **ಪ್ರಜಾಯಂತಿ** | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು

ದೃಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೩-೯) ಸ್ವದಸ್ಯಾಮಿಗಳು ಈ ಮೆಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿವಕ್ಷುಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಹುವಚನಸ್ಥಾನೇ ಏಕವಚನಂ ಎಂದು ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ವಿವಕ್ಷವಃ ಎಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇರುವರು. ಇದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಥ ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನಾ ಮದಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷವಃ ಎಂಬ ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಭುವನಾನಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ | ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವುಗಳು

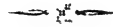
|| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ಚಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಭೋಗ್ಯನಃ - ಭೋಜಯಂತೀತಿ ಭೋಜಃ | ನ ಭೋಜಃ ಅಭೋಜಃ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಅಭೋಜ್+ಹನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಯೋ ಹೋನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ ೨ೂ ೮-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ಸಂವಾರನಾದ ಭೋಜಪ್ರಯತ್ನ ಸಾವ್ಯದಿಂದ ಫಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ತ್ ಅಭೋಗ್ಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಇನ್ ಹನ್ ಪೂಷಾಯ್-ಮ್ನಾಂ ತೌ (ಪಾ ೨ೂ ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಕ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದಂತಪ್ರಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸಪ್ತಃ—ನಮ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಇತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಏಕಾಚಿ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಗೆ ಇಣ್ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪಲುದಿಶೇಷ ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯನು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಫತ್ ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪಥೋಃ ಈ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ ಕಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಾರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ತ್ ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಪ್ತ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತನು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಧಿಗ ಪರಸ್ಕೃಪದಾನಾಂ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉನ್ ಆದೇಶ. ಕಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾಮನುಮತ್ರೇ ಲಿಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಂತೀ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಾ ಎರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದುದರಿಂದ ಸ್ತನ ಲಿಟ್ಟಿಬುತ್ತಕವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸಪ್ತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದ. ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಾದದ ಅದಿಯುಳ್ಳವುಗಳಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವಾ—ವಿಶ್ವ+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜತ್ಯಸೋಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತಿಗಿ ಶೇಷಂಧಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ

ಚ್ಯಾವಯಂತಿ—ಚ್ಯ ಸಹನೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಆವಾದೇಶ. ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಶಪ್ ಎಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕನಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚ್ಯಾವಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಕೀರ್ಣ ||

ಚಿತ್ರೈರಂಜಿಭಿರ್ವಪುಷೇ ವೃಂಜತೇ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ-
ಯೇತಿರೇ ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಷ್ವೇಷಾಂ ನಿ ಮಿಮೃಕ್ಷುರ್ಮೃಷ್ಯಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಞಿರೇ
ಸ್ತಥಯಾ ದಿವೋ ನರಃ || ೪ ||

|| ಪದಸೂತ್ರಃ ||

ಚಿತ್ರೈಃ | ಅಂಜಿಃ | ವಪುಷೇ | ನಿ | ಅಂಜತೇ | ವಕ್ಷಃಸು | ರುಕ್ಮಾನ್ |
ಅಧಿ | ಯೇತಿರೇ | ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಷು | ಏಷಾಂ | ನಿ | ಮಿಮೃಕ್ಷುಃ | ಮೃಷ್ಯಯಃ | ಸಾಕಂ | ಜಜ್ಞಿರೇ |
ಸ್ತಥಯಾ | ದಿವಃ | ನರಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಪುರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ವಪುಷೇ ರೂಪಾಯ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ಮರುತಕ್ಕೆ ತ್ರೈರ್ನಾನಾವಿಧೈರಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜನಸಮರ್ಥರಾಭರಣೈಃ ಸ್ತಶರೀರಾಣಿ ವ್ಯಂಜತೇ | ವ್ಯಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅಲಂಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಕ್ಷಃಸು ಭುಜಾಂತರೇಷು ರುಕ್ಮಾನ್ ರೋಚಿಮಾನಾನ್ತಾರಾನಧಿ ಯೇತಿರೇ | ಉಪರಿ ಚಕ್ರಿರೇ |

ಕಿಮರ್ಥಂ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾರ್ಥಂ | ಅಸಿ ಚೈಷಾಂ ಮರುತಾಮಂಸೇಷ್ವಸ್ವಯಂ ಆಯುಧಾನಿ ನಿ
ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ | ನಿಮ್ನುಪ್ತಾಃ ಸ್ಥಿತಾ ಬಭೂವುಃ | ತೈರಾಯುಧೈಃ ಸಹಿತಾ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಮರುತೋ
ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಾತ್ಸ್ವಧಯಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಸಾಕಂ ಸಹ ಜಜ್ಞಿರೇ | ಪ್ರಾದುರ್ಬಭೂವುಃ ||
ಯೇತಿರೇ | ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಅಟ್ಟಿತ ಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಾ | ಶುಭೇ | ಶುಭ
ದೀಪ್ತೌ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಲಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ | ಮೃಜೂಷ್ ಶುದ್ಧೌ | ಸನ್ಯೂದಿತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ಹಲಂತಾಚ್ಛೇತಿ ಸನಃ ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾ-
ಭಾವಃ | ದ್ವಿವಚನಾದಿ | ಸನ್ಯತ ಇತಿರತ್ನಂ | ಅಟ್ಟುಸ್ಯತೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಜಜ್ಞಿರೇ |
ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಅಟಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಪುಸೇ—ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ (ನುರುತ್ತಗಳ) | ಚಿತ್ರೈಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ | ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಭರಣಗಳಿಂದ
(ತನ್ಮಾ ಶರೀರಗಳನ್ನು) | ವಿ ಅಂಜಿತೇ—ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ | ವಕ್ಷಃಸು—ಎದೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ |
ರುಕ್ಮಾನ್—ಮನೋಹರವಾದ (ಹಾರಗಳನ್ನು) | ಶುಭೇ—ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಧಿ ಯೇತಿರೇ—ಮೇಲೆ
ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಧರಿಸಿದರು) | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಅಂಸೇಷು—ಭುಜಗಳ ಮೇಲೆ |
ಯಪ್ತಯಃ—ಆಯುಧಗಳು | ನಿ ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ—ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ನರಾಃ—
ನೇತೃಗಳಾದ (ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಧಯಾ ಸಾಕಂ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲದೊಡನೆ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಿಂದ | ಜಜ್ಞಿರೇ—ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತರಾದರು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಒಲಿಸ್ತರೂ ಉತ್ತಮ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ,
ಎದೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ
ಅಪ್ಪಾರ್ಭೂತರಾದರು |

English Translation

'They decorate their persons with various ornaments, they have placed, for elegance, brilliant garlands, on their breasts, lances are borne upon their shoulders, and with them and their own strength have they been born, leaders, from the sky

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಪುಸೇ—ರೂಪಾಯ ಶೋಭಾರ್ಥಂ | ವಪುರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ವಪುಃ ಎಂಬ ರಬ್ಬಿಪ್ರ ಸರ್ವೇಕ,
ವಪುಃ (ನಿ ೩-೧೩) ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು
ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ.

ಚಿತ್ರೈಃ—ಅಜ್ಞಾಭಿಃ ರೂಪಾಭಿವ್ಯಜ್ಞಾನಸಮರ್ಥೈರಾಭರಣೈಃ ಆಕಾರವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಒಡವೆಗಳು ಮೊಪಲಾದವುಗಳಿಂದ ಈ ಆಭರಣಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುವು.

ರುಕ್ಮಾಃ-ರೋಚಮಾಣಾನ್ ಹಾರಾಃ | ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೊಗಳಿಯುವ ಹಾರಗಳನ್ನು.

ಅಧಿಯೇತಿರೇ—ಉಪರಿ ಚಿತ್ರೀ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶರೀರದ ಸೌಂದರ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅನೇಕವಾದ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಗಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು ವಕ್ಷಃಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವರು.

ನರಃ-ನೇತಾರೋ ಮರುತಃ | ತಮ್ಮನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿದ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸರಿಸುವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು.

ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ | ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ತಾವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕಟವಾದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯಂಜತೇ—ಅಂಜಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪ್ರಾಕ್ಷ್ಯಕಾಂತಿಗತಿಮು ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಪುವಚನದ ರೂಪ. ತಿಪುತನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯೇತಿರೇ—ಯತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ಟಿನ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಪುವಚನಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ತಯೋಃ- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ ಲಿಞ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಯಯತ್+ಇರೇ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತ ಏಕಪಲ್ಮಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರವು ಸಂಯೋಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಯೇತಿರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದಿ ಪ್ತ ಧಾತು ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿಸುವುದರಿಂದ **ಸಂಪವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್** (ನಾ ೨೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಶುಭಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶುಭೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ಯತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿಃ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮೃಕ್ಷುಃ—ಮೃಜುಷ್ ಶುನ್ಯ ಧಾತು ಇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನ ಕರ್ತೃಕಾದಿಭ್ಯಾಯಾಂ** ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಉದಿತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸನಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಹಲಂತಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨೦) ಇಕ್ ಸಮೀಪದ ಹಲಿನ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ರ್ಘುಲಾದಿ ಯಾದ ಸನ್ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋಕಾರದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಜಕಾರವಿದ್ದು ಅದರ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದು ರಿಂದ ಕೆದ್ದವ್ಯವನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಲಘುಸಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ

ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಮವೃಜ್ಞಾಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ ಕಕಾರದ ಪರದವ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಸನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶ-ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ವ ಕಸಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಮಿಮೃಕ್ಸ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆದೇಶವಾದ ಉಸಿನಲ್ಲಿ (ಲಿಟಿನ ತಿಬ್ಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ) ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಮಿಮೃಕ್ಷುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಜ್ಞಿರೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾರ್ಥಾರ್ಥವೇ ಧಾತು ಲಿಟಿನ ರ್ಋ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಲಿಞ್ಮಿವತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಗಮಹನ ಜನಖ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಜಜ್ಞಿರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ-(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಈಶಾನಕೃತೋ ಧುನಯೋ ರಿತಾದಸೋ ನಾತಾನ್ವಿದ್ಯುತಸ್ತ-

ವಿಷೀಭಿಃಕ್ರತಃ |

ದುಹಂತ್ಯೂರ್ಧ್ವಾರ್ಧ್ಯಾಸಿ ಧೂತಯೋ ಭೂಮಿಂ ವಿಸ್ತಂತಿ

ಪಯಸಾ ಪರಿಜಯಃ || ೫ ||

|| ಸಪದಾಃ ||

ಈಶಾನಃ ಕೃತಃ | ಧುನಯಃ | ರಿತಾದಸಃ | ನಾತಾನ್ | ವಿಸ್ತುತಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ |
ಅಕ್ರತಃ |

ದುಹಂತಿ | ಊಧಃ | ದಿನ್ಯಾನಿ | ಧೂತಯಃ | ಭೂಮಿಂ | ಸಿನ್ವಂತಿ | ಪಯಸಾ |

ಸರಿ ೨ ಜ್ರಯಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ ಸ್ತೋತಾರಮೀಶಾನಂ ಧನಾಧಿಪತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ಧನಯೋ ಮೇಘಾದೀನಾಂ ಕಂಪಯಿತಾರೋ ರಿಶಾದಸೋ ರಿಶಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಮತ್ತಾರಃ | ಯದ್ವಾ ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸತಾಮಸಿ-
ತಾರೋ ನಿರಸಿತಾರಃ | ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಸ್ತವಿಷೀಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲ್ಯವರ್ತಾನ್ ಪುರೋ
ನಾತಾದೀನ್ ವಿದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೂತಮಾನಾಸ್ತದಿತ್ಯಾಕೃತಃ | ಕುರ್ವಂತಿ | ಕೃತ್ವಾ ಚ ಪರಿಜ್ರಯಃ
ಪರಿತೋ ಗಂತಾರೋ ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರೋ ಮರುತೋ ದಿನ್ಯಾನಿ ದಿನಿಭವಾನ್ಯೂಧರೂಢಃ-
ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ಯಭ್ರಾಣಿ ದುಹಂತಿ | ರಿಕ್ತೀಕುರ್ವಂತಿ | ಜಲರಹಿತಾನಿ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ
ಭೂಮಿಂ ಪಯಸಾ ಮೇಘಾನ್ನಿರ್ಗತೇನೋದಕೇನ ಜಲೇನ ಸಿನ್ವಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ || ರಿಶಾದಸಃ | ರಿಶ
ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ರಿಶಾಃ ಶತ್ರುವಃ | ಶಾನದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ |
ಅಸುಂ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ರಿಶಚ್ಚಿಬ್ಬಾಚ್ಚೈತ್ಯಂ-
ತಾದಸು ಕ್ಷೇಪಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೋಪಧಾದೀರ್ಭಃ | ಅಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಅಕ್ರತಃ | ಕರೋತೇಶ್ವಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಙ್ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ |
ಊಧಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುಕ್ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಧನಾಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ | ಧನಯಃ—ಮೇಘಾದಿಗಳನ್ನು
ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ | ರಿಶಾದಸಃ—ಹಿಂಸಕರನ್ನು ಭಕ್ಷಣಮಾಡುವ (ಹಿಂಸಕರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) ಮರು-
ತ್ತುಗಳು | ತವಿಷೀಭಿಃ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲದಿಂದ | ನಾತಾನ್—ಪುರೋನಾತಗಳನ್ನು | ವಿದ್ಯುತಃ—
ಮಿಂಚುಗಳನ್ನೂ | ಅಕ್ರತಃ—ಮಾಡಿವರು | ಪರಿಜ್ರಯಃ—ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ |
ಧೂತಯಃ—ಕಂಪನ ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು) | ದಿನ್ಯಾನಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ | ಊಧಃ—
ಕಿಚ್ಚಲಿನಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ದುಹಂತಿ—ಕರೆಯುತ್ತವೆ | ಭೂಮಿಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಪಯಸಾ—
(ಮೇಘದಿಂದ ಬಂದ) ನೀರಿನಿಂದ | ಸಿನ್ವಂತಿ—ಜುಮುಕಿಸುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಧನಿಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಹಿಂಸಕರನ್ನು ವಧಮಾಡು-
ತ್ತಾರೆ, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ,

ಪುರೋವಾತಗಳನ್ನೂ ಮಿಂಚುಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

English Translation

Enriching then worshipper, agitating the clouds, devourers of foes, they create the winds and lightnings by their power, the circumambient and agitating Maruts milk heavenly udders, and sprinkle the earth with the water

|| ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಸುಖ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ ಸ್ತೋತಾರಮೀಶಾನಂ ಧನಾಧಿಪತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಧನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವರು

ಧನಯಃ—ಮೇಘಾದೀನಾಂ ಕಂಪಯಿತಾರಃ | ಮೇಘಾನೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸುವರು

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಮುಕ್ತಾರಃ | ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸಕಾಮುಸಿತಾರೋ ನಿರಸಿತಾರಃ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ಶತ್ವಃ ತಾನ್ ಆದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ | ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಓಡಿಸುವವರು ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ತಪೋಭಿಃ—ಆತ್ಮೀಯೈಃ ಬಲೈಃ ತವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೩-೯) ಓಜಃ ಸಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು, ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ವಿದ್ಯುತಃ ಅಕ್ರತವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತದಿತಕ್ತ ಕುರ್ವನ್ತಿ | ಪ್ರಕಾಶವ ಮಿಂಚುಗಳನ್ನೂ - ಮತ್ತು ಸುಂಟರಗಳಾಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವರು

ಪರಿಜಯಃ ಊಧಃ ದುಹಂತಿ—ಪರಿತೋ ಗಂತಾರಃ ಊಧಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ಯಭ್ರಾಣಿ ರಿಕ್ತೀ-ಕುರ್ವಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮೇಘಗಳಿಂದ ಹಸುಗಳ ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹಿಡುವರು. ಮೇಘಗಳು ಬರಿದಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ—ಈಶಾನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಈಶಾನಕೃತಃ ದುಕ್ಯಜ್ಞಾ ಕರಣೇ ಧಾತು ಧ್ವಿಪ್ ಸ್ತುತ್ಯಯಾ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತೃಕೃತಿ ತುಕ್ ಆಮ್ಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ ಕೃದಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಕರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತುಧಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀತಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಇಗುಪಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತಿ ಇತಿ ರಶಾಃ ಶತ್ಪ್ರವಃ (ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು) ರಶಾನ್ ಆದಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಸಃ ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಸ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಲೆದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಿಶ ಧಾತುವಿಗೆ ಲದರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ** ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಬದ್ಧವಾದವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಿಶತ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಿಶತ್ ಶಬ್ದದ ಉಪಧಿಗೆ ದೇರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ರಿಶತಃ ಅಸ್ಯಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಸಃ ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ವಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ರಿಶಾದಸ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಸ್ವಾರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಿಶಾದಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಕ್ರತ—ದುಕ್ರೌಞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಅಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಲುಜ್ ಬಹುವಚನದ ರ್ವು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ವಾ. ಸೂ ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಚ್ಚಿ ಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ವರಣ- (ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೮೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಚ್ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಬಾರದಿರುವಾಗ ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಅಕ್ರತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜು ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದುಹಂತಿ—ದುಹ ಪ್ರಸುರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಃಚಿ ಲುಕ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಛಿ ತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ನಿಪೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ದುಹಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಉಧಃ—ಉಧಸ್ + ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ರನಿರ್ವರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪಿನ್ವಂತಿ—ಪಿವ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಕತರ್ ರಿಶ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪಿನ್ವಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಪಿನ್ದಂತ್ಯಪೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘೃತವದ್ವಿದ್ಧೇ-
ಷ್ವಾಭುವಃ |

ಅತ್ಯಂ ನ ಮಿಹೇ ವಿ ನಯಂತಿ ನಾಜಿನಮುತ್ಸಂ ದುಹಂತಿ ಸ್ತನ-
ಯಂತಮಕ್ಷಿತಂ || ೬ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಪಿನ್ದಂತಿ | ಅಸಃ | ಮರುತಃ | ಸು ೨ ದಾನವಃ | ಪಯಃ | ಘೃತವತ್ | ವಿದ್ಧೇ-
ಷ್ವಾಭುವಃ | ಅ ೨ ಭುವಃ |

ಅತ್ಯಂ | ನ | ಮಿಹೇ | ವಿ | ನಯಂತಿ | ನಾಜಿನಂ | ಉತ್ಸಂ | ದುಹಂತಿ | ಸ್ತನ-
ಯಂತಂ | ಅಕ್ಷಿತಂ || ೬ ||

|| ಸಾರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಃ ||

ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ಪಿನ್ದಂತ್ಯಪ ಇತ್ಯೇಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿರ್ನೇತಾ ತ್ವಂ
ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿನ್ದಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ | ಅ ೫ ೧೪ | ಇತಿ ||

ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಮರುತಃ ಪಯಃ ಕ್ಷೀರವತ್ ಸಾರವತೀರಪಃ ಪಿನ್ದಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ |
ಅಭುವಃ | ಅಭವಂತೀತ್ಯಾಭುವ ಋತ್ವಿಜಃ | ತೇ ವಿಧಥೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಘೃತವತ್ | ಯಥಾ ಘೃತಂ
ಸಿಂಚಂತ್ಯೇವಂ ಮರುತೋಽಪಿ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ | ಅತ್ಯಂ ನ
ಯಥಾಶ್ಚಂ ಸಾದಿನೋ ವಿನಯಂತಿ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ಶಿಕ್ಷಂತ್ಯೇವಂ ಮರುತೋ ನಾಜಿನಂ ವೇಗವಂತಂ
ಮೇಘಂ ಮಿಹೇ ವರ್ಷಣಾಯ ವಿ ನಯಂತಿ | ಸ್ವಾಧೀನಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ವಿನೀಯ ಚ
ಸ್ತನಯಂತಂ ಗರ್ಜಂತಮಕ್ಷಿತಮಕ್ಷೀಣಮುತ್ಸಂ | ಉತ್ಸವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಪ ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಮೇಘಃ | ತಂ

ದುಹಂತಿ | ರಿಕ್ಷೀಕುರ್ವಂತಿ || ಸುದಾನವಃ | ನುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ದಾನುಶಬ್ದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಬಹು-
ಪ್ರೀತಾನಾದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಮಿಹೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ |
ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸಾ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ಸ್ತನಯಂತಂ | ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ |
ಚುರಾದಿರದಂತಃ | ಆತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವ್ಯದ್ಯಾಭಾವಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಸುದಾನವಃ - ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಿಗಳಾದ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಪಯಃ -ಕ್ಷೀರದಂತೆ
ಸಾರವತ್ತಾದ | ಅಪಃ--ನೀರನ್ನು | ಅಭುನಃ—ಋತ್ವಿಜರು | ವಿದಥೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಘೃತವತ್—
ತುಪ್ಪದಂತೆ, | ಪಿನ್ದಂತಿ - ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ | ಅತ್ಯಂ ನ--ಕುದುರೆಯನ್ನು (ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣೆ
ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ) | ವಾಚಿನಂ—ವೇಗವಾಗಿ (ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ) ಮೇಘವನ್ನು | ಮಿಹೇ
ಮಳೆ ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವಿ ನಯಂತಿ—ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ | ಸ್ತನಯಂತಂ—ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿ-
ರುವ | ಅಕ್ಷಿತಂ—ಅಕ್ರಯವಾದ | ಉತ್ಸಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ದುಹಂತಿ—ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಳೆ
ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ) ||

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಿಗಳಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ವೇಗ-
ವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತ-
ವನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ, ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾದ ನೀರನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ವೃಷ್ಟಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The munificent Maruts scatter the nutritious water as priests, at
sacrifices, the clarified butter ; as grooms lead forth a horse, they bring
forth, for its rain, the fleet-moving cloud, and milk it, thundering, and
unexhausted

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತ್ಯತೀಯ ರಸ್ತಮಂತ್ರಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಿನ್ದಂತ್ಯಪಃ ಎಂಬ ಈ ಪುಕ್ಕನ್ನು ಧಾಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆವೃತಾಂಶಶ್ರೋತಮೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿನ್ದಂತ್ಯಪ ಇತಿ
ಧಾಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೫-೧೪)

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭನದಾನಾಃ | ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತುಭಾವವುಳ್ಳವರು.

ಅಭುವಃ—ಅಭುವಂತೀತ್ಯಾಭುವಃ | ಯತ್ಪಿಜಃ | ಯತ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾ ಮವಾಗಿರುವು ರಿಂದ ಮಃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪಯಃ ಘೃತವತ್ ಪಿನ್ನಂತಿ ಕ್ಷೀರವತ್ ಸಾರವತೀ ಅಪಃ ಸಿಂಚಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಹಾಲಿನ ಹಾಗೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಮತ್ತು ಸಾರವಾದ ಸೀರನ್ನು ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸ ರಿಸುವರು. ಯಜ್ಞವಾದುವ ಪ್ರದೇಶ ಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಕೂಡ ವೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡುವರೆಂಬ ಸ್ತಂಧ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡುವರು.

ಅತ್ಯಂ ನ ಮಿಹೇ—ಅತ್ಯ ಇತ್ಯಶ್ವನಾಮ | ಮಿಹ ಸೇಚನ | ಅಶ್ವವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ವೇಗವಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥಿನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವರು.

ವಿದಧೇಷು ಘೃತವತ್—ಯಥಾ ಘೃತಂ ಸಿಂಚಂತಿ ಏವಂ ಮರುತೋಪಿ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ವಿದಧೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೬-೧೯) ಪರಿತ ವಾಗಿ ಇರುವುದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಮಳೆಯು ಸೀರನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಸುವರು.

ಉತ್ಸಂ—ಉತ್ಸ್ರವಂತ್ಯಸ್ತಾದಾಸ ಇತಿ ಉತ್ಸೋ ಮೇಘಃ ಸೀರಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಸುರಿಯುವುದ ರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಉತ್ಸ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉತ್ಸ್ರತಬ್ಧೋಽತ್ರ ಮೇಘವಚನಃ ಉತ್ಸ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅದಮರುತ್ಸಂ (ಋ ಸಂ ೫-೩೭-೧) ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ನಾಜಿನಂ—ನಾಜಮಿತಿ ಅಪರಿತಮಸಿ ಬಲನಾಮ ವೇಗವಚನಂ ನಾ | ಉಶಮಾನಭೂತಸ್ಯ ಚಾತ್ಯಸ್ಯೇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಬಲವಂತಂ ವೇಗವಂತಂ ನಾ ಅಶ್ವಮಿವ ಅಥವಾ ನಾಜ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಇದ ಚ ತತ್ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೇ ಉದಕೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ | ಇದಂ ಮೇಘಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯು ದಕವಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ನಾಜ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಾಜವೆಂದರೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಈ ಶಬ್ದವು ಅತ್ಯವೆಂದರೆ ಅಶ್ವವೆಂದ, ಹೇಳುವ ಅತ್ಯಶ್ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು ಈ ಅತ್ಯಶ್ವದ ಬೋಧನಾದ ಅಶ್ವವು ಮೇಘಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವು ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ ಇರೂ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು ಅಥವಾ ನಾಜವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಲು

ಕಾರಣವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಈ ಪದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಪದವು ಮೇಘಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುದಾನವಃ—ಪೋಭನಃ ದಾನುಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುದಾನವಃ ಡುದಾಚಾರ್ ದಾನೇ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕವಾದ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದಾನು ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತವತ್—ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧ ೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಅಭುವಃ—ಅ ಭವಂತಿ ಇತಿ ಅಭುವಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಭೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ನ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾನ್ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಿಹೇ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಿಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಹೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚ್ಛಿ ನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನಯಂತಿ—ಣೇಚ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ ಲಟ್ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಂಜತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ತನಯಂತಮ್—ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಇದು ಅದಂತವಾದ ಧಾತು ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಒರುತ್ತದೆ ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಥಾನಿನವದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತನಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲಡ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಣಿಚ್ಛಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸ್ತನಯ.ತ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಶಪ್ ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಾತ್ಮದರಿಂದ ನುನಾಗವ. ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ತನಯಂತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷಿತಮ್—ಕ್ಷಿ ಕ್ಷಯೇ ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನ ಕ್ಷಿತಃ ಅಕ್ಷಿತಃ
ತಂ ಅಕ್ಷಿತಮ್ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ಮಹಿಷಾಸೋ ಮಾಯಿಸ್ತ್ರಿತ್ರಭಾನವೋ ಗಿರಯೋ ನ ಸ್ವತಃ
ವಸೋ ರಘುಷ್ಯದಃ |

ಮೃಗಾ ಇವ ಹಸ್ತಿನಃ ಬಾದಧಾ ವನಾ ಯದಾರುಣೇಷು ತವಿ-
ಷೀರಯುಗ್ಮಂ || ೭ ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ | ಮಾಯಿನಃ | ಚಿತ್ರಃ ಭಾನವಃ | ಗಿರಯಃ | ನ | ಸ್ವತವಸಃ |
ರಘುಃ ಸ್ವದಃ |

ಮೃಗಾಃ ಇವ | ಹಸ್ತಿನಃ | ಬಾದಧ | ವನಾ | ಯತಃ | ಅರುಣೇಷು | ತವಿಷೀಃ |
ಅಯುಗ್ಮಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹಿಷ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ | ಮಹಿಷಾಸೋ ಮಹಾಂತಃ | ಮಾಯೇತಿ ಜ್ಞಾನನಾಮ |
ಮಾಯಿನಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಸ್ತ್ರಿತ್ರಭಾನವಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಯೋ ಗಿರಯೋ ನ ಸ್ವತವಸಃ ಪರ್ವತಾ ಇವ ಸ್ವಕೀ-
ಯೇನ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಾ ರಘುಷ್ಯದಃ ಶೀಘ್ರಗಮನಾ ಹೇ ಮರುತ ಏವಂಭೂತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ಯೋಯಂ

ಹಸ್ತಿನೋ ಹಸ್ತವಂತೋ ಮೃಗಾ ಇವ ಗಜಾ ಇವ ವನಾ ವನಾನಿ ವೃಕ್ಷಜಾತಾನಿ ಖಾದಫ | ಭಕ್ಷಯಥ | ಪ್ರಭಂಕ್ಷೇತಿ ಯಾವತ್ | ಯದ್ಯಸ್ಯಾದಾರುಣೇಷ್ಟರುಣವರ್ಣಾಸು ವಡನಾಸು ತವಿಷೀರ್ಬಲಾನ್ಯ-
ಯುಗ್ಮ್ಯಂ ಸಂಯೋಜಿತವಂತಃ | ತಸ್ಯಾದ್ವೈವತಾಮಿವ ವಾಹನಸ್ಯಾಸಿ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್ಸಂಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಃ
ಸರ್ವಂ ಭಂಜಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರಘುಷ್ಯದಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ | ರಘು ತೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ
ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ | ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಶ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಾಲಮೂಲಲಘ್ವಲಮಿತಿ
ಲತ್ವನಿಕಲ್ಪಃ | ಮಂ. ೮-೨-೧೮ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರತ್ವಂ | ಖಾದಫ | ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ |
ಅಯುಗ್ಮ್ಯಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲಾಜಾ ಚ್ಛೇಃ ಸಿಚ್ | ಏಕಾಚೆ ಇತಿರ್ಬಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಧಿ ಚ |
ಸಾ. ೮-೨-೨೫ | ಇತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಚೋಃ ಕಾರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃ-
ತ್ಪಂಹೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ-ಮಹಾತ್ಮರೂಢ | ಮಾಯಿನಃ--ಪ್ರಾಜ್ಞರೂಢ | ಚಿತ್ರಭಾನವಃ-ಶೀಘ್ರಾಯಮಾನ
ನಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ | ಗಿರಯೋ ನ-ಪರ್ವತಗಳಂತೆ | ಸ್ವತವಸಃ-ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲಯುಕ್ತರೂಢ |
ರಘುಷ್ಯದಃ-ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ (ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ) | ಯತ್-ಯಾವ ಕಾರಣವಿಂದ | ಅರುಣೇಷು-
ಅರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ | ತವಿಷೀಃ-ಬಲವನ್ನು | ಅಯುಗ್ಮ್ಯಂ--ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರೋ
(ಅದರಿಂದ) | ಹಸ್ತಿನಃ-ಸೊಂಡಲುಳ್ಳ | ಮೃಗಾ ಇವ-ಗಜಗಳಂತೆ | ವನಾ-ವನಗಳನ್ನು | ಖಾದಫ
ಭಕ್ಷಣಮಾಡುತ್ತೀರಿ (ಮುರಿದುಹಾಕುತ್ತೀರಿ.) ||

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಮಹಾತ್ಮರು, ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರು, ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಬಲಾಢ್ಯರು, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳೂ
ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಬಲಾಢ್ಯವಾದ ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಿಂದ (ಜಿಂಕೆಗಳಿಂದ) ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಗಜಗಳ ಹೇಗೆ
ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತವೋ ಹಾಗೆ, ಕಾಡುಗಳನ್ನು ನುರಮಾಡುತ್ತೀರಿ

English Translation

Vast, possessed of knowledge, bright-shining like mountains in stability, and quick in motion, you like elephants, break down the forests when you put vigour into your ruddy (mares)

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ-ಮಹಾಂತಃ | ದೊಡ್ಡವರು, ಪೂಜ್ಯರು ಮಹಿಷ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ ಮಹಿಷ
ಎಂಬ ಸದವು (ನಿ ೫-೧೩) ಮ. ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಾಢ.

ಮಾಯಿನಃ--ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ | ಸರ್ವಜ್ಞರಾದವರು ಮಾಯಾ ಇತಿ ಜ್ಞಾನನಾಮ ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಕೇತಃ ಕೇತಃ (ನಿರು ೨-೧) ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾನವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುತನಾಗಿರುವುದು.

ಮೃಗಾ ಇವ ಹಸ್ತಿನಃ ಖಾದಥ ವನಾ--ವನಶಬ್ದಃ ವೃಕ್ಷವಚನಃ ಯಥಾ ಮೃಗಾಃ ತೃಣಾನಿ ಖಾದಂತಿ ಯಥಾ ಚ ಹಸ್ತಿನೋ ವೃಕ್ಷಾನ್ ಖಾದಂತಿ ತದ್ವತ್ ಯೋಯಂ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶತ್ರುನ್ ಖಾದಥ | ಅಥವಾ ಯಥಾ ಸಿಂಹಾ ವ್ಯಾಘ್ರಾ ವಾ ಗತ್ವಾ ಹಸ್ತಿನಃ ಖಾದಂತಿ ತದ್ವತ್ ಯೋಯಂ ಉದಕ-ವತೋ ಮೇಘಾನ್ ಖಾದಥ | ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಕ್ರಮವು--ವನ ಶಬ್ದವು ವೃಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಬುನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವಂತೆಯೂ, ಆನೆಗಳು ಮರಗಳನ್ನು ಮೂರು ತಿನ್ನುವ ಹಾಗೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ಸಿಂಹ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಎಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಧುನ ಹುಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಸಿಂಹವೇ ಆಗಲಿ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಆನೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಾಶಮಾಡಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವು

ಯದಾರುಣೇಷು ತವಿಷೀರಯುಗ್ಮಂ--ಅರುಣವರ್ಣಾಸು ಬಡವಾಸು ಬಲಾನಿ ಸಂಯೋಜಿತಮಂತಃ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಮಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಷತ್ಯೋಮರುತಾಂ (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರುಕ್ತ ವಚನವಿರುವುದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ತವಿಷೀರಯುಗ್ಮಂ=ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸಮೃದ್ಧಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ರಘುಷ್ಯದಃ--ಶೀಘ್ರಗಮನಾಃ ರಘು | ರಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಗಚ್ಛಂತಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳವೇಗದಿಂದ ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು.

ಸ್ವಾಕವಿಷಕ್ರಿಯಾ ||

೩

ಮಹಿಷಾಸಃ--ಮಹಿಷ+ಜಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಮಾ ಸೂ ೭ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಮಹಿಷಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಾಯಿನಃ--ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಮಾಯಾ, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯು ಇದು ಸುತವಾದುದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಷ (ಮಾ ಸೂ ೫-೨ ೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ ಮಾಯಿನಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಒಮಪಚನದಲ್ಲಿ ಮಾಯಿನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಚಿತ್ರಧಾನವಃ ಚಿತ್ರಾಃ ಧಾನಸ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಚ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂದು ಸ್ವರ್ವರದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಕೀಯಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಘುಷ್ಯದಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವನೇ ಧಾತು ರಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅನಿಧಿಶಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ರಘುಷ್ಯದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ **ನಾಲಮೂಲ-ಲಘ್ವಲಮ್** (ಪಾ ಮ ೪-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಘು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತ್ಯ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಲತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಲಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಸ್ತಿನಃ—ಹಸ್ತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಹಸ್ತೀ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅತ ಇನಿಶನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಖಾದಧಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಲಿಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಧ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಕರ್ತರಿ ಶವ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ವಿಕರಣ ಖಾದಧ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈಕೃತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಯುಗ್ಮನಾ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು ಲುಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಚಿ ಲುಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ ಏಕಾಚಿ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಿ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೪-೨-೨೫) ಧಕಾರಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಚೋಃಕುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ. ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅಯುಗ್ಮನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಡುದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ ಯಶಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನದತಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪಿಶಾ ಇವ ಸುಪಿಶೋ ವಿಶ್ವ-
ವೇದಸಃ |

ಕ್ಷಪೋ ಜಿನ್ವಂತಃ ಪೃಷ್ಠತೀಭಿರ್ಯುಷ್ಠಿಭಿಃ ಸಮಿತ್ಸಬಾಧಃ ಶವ-
ಸಾಹಿಮುನ್ಯವಃ || ೮ ||

|| ಪದಾರ್ಥ ||

ಸಿಂಹಾಃ ೨ ಇವಃ | ನಾನದತಿ | ಪ್ರ ೨ ಚೇತಸಃ | ಪಿಶಾಃ ೨ ಇವಃ | ಸು ೨ ಪಿಶಃ |

ವಿಶ್ವ ೨ ವೇದಸಃ |

ಕ್ಷಪಃ | ಜಿನ್ವಂತಃ | ಪೃಷ್ಠತೀಭಿಃ | ಯುಷ್ಠಿ ೨ ಭಿಃ | ಸಂ | ಇತ್ | ಸು ೨ ಬಾಧಃ |

ಶವಸಾ | ಅಹಿ ೨ ಮುನ್ಯವಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಾ ಮರುತಃ ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನದತಿ | ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ |
ಯಥಾ ಸಿಂಹಾ ಗಿರಿಗರ್ಜರೇಷು ಗಂಭೀರಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಏವಂ ಮರುತ್ಸ್ಯಸ್ಯಾಗತೇಷು ಗಂಭೀರಃ
ಶಬ್ದ ಉತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತಥಾ ಸುಪಿಶಃ ಶೋಭನಾವಯವಾಃ ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ವಾ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಿಶಾ ಇವ | ಪಿಶ ಇತಿ ರುರುನಾಮ | ಯಥಾ ರುರವಃ ಸ್ವಶರೀರಗತೈಃ ಶ್ವೇತವಿಂದುಭಿ-
ರಲಂಕೃತಾದೃಶ್ಯತಾ | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾಃ ಪೃಷಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪೃಷಯಿತಾರೋ ಜಿನ್ವಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಪ್ರೀಣಯಂತಃ ಶವಸಾ ಬಲೇನಾಹಿಮುನ್ಯವ ಆಹನನಶೀಲಮುನ್ಯಯುಕ್ತಾಃ | ಯದ್ವಿಷಯಃ ಕೋಪೋ
ಜಾಯತೇ ತಸ್ಯ ಹನನೇ ಸಮರ್ಥಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮನನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಮುನ್ಯಃ | ಅಹೀನ-
ಜ್ಞಾನಾಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟಬುದ್ಧಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಃ ಪೃಷ್ಠತೀಭಿಃ | ಪೃಷತ್ಯ ಇತಿ ಮರು-
ತಾಂ ವಾಹನಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ಪೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತವಿಂದ್ರಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯ ಇತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಾನಾವರ್ಣಾ
ಮೇಘಮಾಲಾ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತಾಭಿರ್ಯುಷ್ಠಿಭಿರಾಯುದೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಸಂತಃ ಸಬಾಧಃ ಶತ್ರುಭಿರ್ಬಾ-
ಧಿತಾನ್ಯಜಮಾನಾನ್ ಸಮಿಶ್ ಸಮಾನಮೇವ ಯುಗಸದೇವ ರಕ್ಷಿತುಮಾಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ || ನಾನ-
ದತಿ | ನದ ಅನ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಬ್ಲಗಂತಾಲ್ಪಟ್ | ಪಿಶಾ ಇವ | ಪಿಶ ಅವಯವೇ | ಇಗುಪ-
ಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುಪಿಶಃ | ಸುಪೂರ್ವಾತ್ಪಿಶ ಅವಯವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಪೃಷ್ಠತೀಭಿಃ |
ಪೃಷು ಸೇಚನೇ | ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷದ್ಭ್ರಹ್ಮಹಜ್ಜಗಚ್ಛತ್ರವಚ್ಛ | ಉ ೨-೮ | ಇತಿ ಶತ್ವವದ್ವಾನಾ-

ದುಗಿಶಶ್ವೇತಿ ಜಾ಼ಃ | ಅತ ಏವ ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬೃಹನ್ನಹತೋರು-
ಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ನಿಯಮಾತ್ತಸ್ಯಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ- ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಸಿಂಹಾ ಇವ--ಸಿ ಹಗಳಂತೆ | ನಾನದತಿ--
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಬ್ಬವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ಪಿಶಾ ಇವ--ಜಿಂಕೆಗಳಂತೆ | ಸುಪಿಶಃ--ಅಲಂಕೃತವಾದ ಅವಯವ
ಗಳುಳ್ಳ | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ--ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ | ಹ್ರಸಃ--ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಜಿನ್ದಂತಃ--ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು
ಅನಂದಪಡಿಸುವ | ಶವಸಾ--ಬಲದಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾದ) | ಅಹಿಮನ್ಯವಃ ಹನನಶೀಲವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳ
ಅಥವಾ ಅಹೀನವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ (ಮರುತರು) | ಪೃಷತೀಭಿಃ--ತಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಾದ, ಬಿಳಿ ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ
ಗಳಿಂದ, (ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಮೇಳಮಾಲೆಯಿಂದ) | ಯಸ್ಮಿಭಿಃ--ಅಯುಧಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಸವಾಧಃ--
ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತನಾದ (ಯಜಮಾನನನ್ನು) | ಸಮಿತ್--ಕೂದಲೇ (ರಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸಿಂಹದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಮಾಡತಕ್ಕವರು, ಸರ್ವಜ್ಞರು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲಂಕೃತರು,
ಶತ್ರುನಾಶಕರು, ಅಹಿತರನ್ನು ಹನನಮಾಡುವಷ್ಟು ಕೋಪವುಳ್ಳವರು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅನಂದಪಡಿಸತಕ್ಕವರು
ಇಂಥವರು, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತೊಂದರೆಬಂದಾಗ, ತಮ್ಮ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ, ಅಯುಧಸಮೇತರಾಗಿ ಬಂದು
ರಕ್ಷಿಸಲಿ

English Translation

The most wise Maruts roar like lions, the all-knowing are graceful
as the spotted deer, destroying (their foes) delighting (their worshippers),
of deadly strength in their anger, they come with their antelopes, and their
arms (to defend the sacrifice) against interruption.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನದತಿ--ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯಥಾ ಸಿಂಹಾಃ ಗಿರಿಗಹ್ವರೇಷು
ಗಂಭೀರಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಏವಂ ಮರುತ್ತು ಅಸ್ಯಾಗತೇಷು ಗಂಭೀರಃ ಶಬ್ದಃ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ | ಸಿಂಹಗಳು
ಸರ್ವತಃ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಭಟವನ್ನು ಮಾಡುವಹಾಗೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಂದಾಗ ಬಲವಾದ ಧ್ವನಿಯು
ಕೇಳಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು

ಪಿಶಾ ಇವ ಸುಪಿಶಃ--ಪಿಶ ಇತಿ ರುರುನಾಮ ಶೋಭನಾವಯವಾ ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ನಾ |
ಪಿಶ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜಿಂಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಜಿಂಕೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬಿಳಿಯು

ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಇರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಭರಣಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಶರೀರವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರು

ಶಮಾ ಅಹಿಮನ್ಯವಃ—ಬಲೀನ ಆಹನನಶೀಲಮನ್ಯುಯುಕ್ತಾಃ | ಯದ್ವಾ ಮಾನಸಂ ಜ್ಞಾನಂ ಮನ್ಯುಃ | ಅಹೀನಜ್ಞಾನಾಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಬುದ್ಧಯಃ | ಇವರಿಗೆ ಕೋಪವು ಉಂಟಾದವರನ್ನು (ಯಾರ ಮೇಲೆ ಕೋಪವು ಬಂದಿರುವುದೋ ಅವರನ್ನು) ಇವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಮನ್ಯು ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು

ಸೃಷತೀಭಿಃ ಋಷಿಭಿಃ ಸಬಾಧಃ—ಸೃಷತ್ಯೇ ಇತಿ ಮರುತಾಂ ನಾಹನಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ಸೃಷತ್ಯೇ ಶ್ವೇತ ಬಿಂಧುಂಕಿತಾ ಮೃಗೈ ಇತಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಾನಾವರ್ಣಾ ಮೇಘಮಾಲಾ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತಾಭಿಃ ಆಯುಧೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಶತ್ರುಭಿರ್ಬಾಧಿತಾಃ ಯಜಮಾರ್ಣಾ ಯುಗಪದೇವ ರಕ್ಷಿತುಂ ಆಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬೀಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಂಕೆಯು ಸೃಷತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಪೌರಾಣಿಕರು ಹೇಳುವರು ಅನೇಕವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಮೇಘಮಾಲೆಗೆ ಸೃಷತೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಸಿಂಘಟು ಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನಾಹನವಾದ ಸೃಷತೀ ಅಥವಾ ಬಿಂಕೆಗಳನ್ನು ನಾಹನವಾಗಿ ವಾಡಿಕೊಂಡು, ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಮೇಘಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಏರಿಕೊಂಡು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವರು

ಸ್ತಂದನ್ಮುಮಿಗಳು ಪಿತಾ ಇವ ಸುಪಿತಃ—ಅಗ್ನಯ ಇವ ಸುರೂಪಾಃ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಇರುವ ಅಕಾರವುಳ್ಳವರು, **ಪ್ರಪಃ ಸಂಜಿನಂತಃ ನಾನವತಿ—**ಉದಕಂ ಮೇಘಾತ್ ಸಂಕ್ಷಾರಯಂತಃ ನಾನವತಿ ನೀರುಗಳನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಸುರಿಸುವಾಗ ಅರ್ಭಟಮಾದವರು

ಅಹಿಮನ್ಯವಃ—ಅನಿವಿವ್ವಾ ದೀಪ್ತಿರೇತೇಭ್ಯಃ | ದೀಪ್ತಿಮಂತಃ | ಅಥವಾ ಅಹೀನದೀಪ್ತಯಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದೀಪ್ತಯಃ ಅಥವಾ ಅಹಿರ್ಮೇಘೋ ಅಸುರೋನಾ ತದ್ವಿಷಯಃ ಕ್ರೋಧೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇರನಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು, ಎಂದು ಅಹಿಮನ್ಯವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು ಅಹಿಶಬ್ದವು ಮೇಘ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಈ ಮೇಘಗಳ ಅಥವಾ ಅಸುರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಿಂಹಾ ಇವ ಹಿ ಸಿಂಹಾಯಾಂ ಧಾತುಃ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನಮಾಗಮ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೃಷೋದ ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣವೃತ್ತಾಸ ಬರುತ್ತೆ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನಾನದತಿ—ನದ ಅನ್ಯಕ್ಕೆ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿಸ್ತ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ನಾನದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞಲಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರ್ವಿಗೆ ಅದಭ್ಯಸ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ-ನಾನದತಿ-ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪಿಶಾ ಇವ ಪಿಶ ಅವಯವೇ ಧಾತು. ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಿಶಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪಿಶಃ—ಸುಪೂರ್ವಕವಾದ ಪಿಶ (ಅವಯವೇ) ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಿಶ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಒಹುವಚನದ ರೂಪ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಿನ್ವಂತಃ—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಜಿನ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದರಿಂದ ಜಿನ್ವಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಪೃಷ್ಠತೀಭಿಃ—ಪೃಷ್ಠ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷ್ಠಪ್ ಬಹುನ್ಮಹಜ್ಜ ಗಚ್ಛತ್ಯವಕ್ಕೆ (ಉ ಸೂ ೨-೨೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಶತ್ಯವದ್ಭಾವ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿಸಾಗ ಬೇಪ್ ಬರುತ್ತದೆ ಪೃಷ್ಠತೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶತರುನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ (ಈಕಾರಕ್ಕೆ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬೃಹನ್ನದತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀಯವಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಮನ್ಯವಃ - ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋದಸೀ ಆ ವದತಾ ಗಣಶ್ರಿಯೋ ನೃಪಾಚಃ ಶೂರಾಃ ಶವ-
ಸಾಹಿಮನ್ಯವಃ |

ಆ ವಂಧುರೇಷ್ವಮತಿಸ್ತ ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮ ತಸ್ಮಾ ಮರುತೋ
ರಥೇಷು ವಃ || ೯ ||

|| ಶವಸಾ ||

ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಆ | ವದತ | ಗಣಶ್ರಿಯಃ | ನೃಪಾಚಃ | ಶೂರಾಃ
ಶವಸಾ | ಅಹಿಮನ್ಯವಃ |

ಆ | ವಂಧುರೇಷು | ಅಮತಿಃ | ನ | ದರ್ಶತಾ | ವಿದ್ಯುತ್ | ನ | ತಸ್ಮಾ |
ಮರುತಃ | ರಥೇಷು ವಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಗಣಶ್ರಿಯೋ ಗಣಶಃ ಶ್ರಯಮಾಣಾಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾ ನೃಪಾಚೋ ನೈ ನಂ
ಯಜಮಾನಾನ್ತಮಿಸ್ವೀಕರಣಾಯ ಸೇವಮಾನಾಃ ಶೂರಾಃ ಶೌರ್ಯೇವೇತಾ ಏವಂಭೂತಾ ಹೇ ಮರುತಃ
ಶವಸಾ ಬಲೇನಾಹಿಮನ್ಯವ ಆಹನನಸ್ವಭಾವಕೋಪಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾ
ವದತ | ಆ ಸಮಂತಾಚ್ಛಬ್ದಯತ | ಯುಷ್ಮದಾಗಮನೇ ಸತಿ ಭವದೀಯಶಬ್ದೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಪೂರ್ಣೇ ಕುರುತೇತಿ ಭಾವಃ | ಕಿಂಚ ಹೇ ಮರುತೋ ಮೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತೇಜೋ ವಂಧುರೇಷು |
ಬಂಧಕವ್ಯಾನಿಮಿಷತಂ ಸಾರಥೇಃ ಸ್ಥಾನಂ ವಂಧುರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದ್ಯುಕ್ತೇಷು ರಥೇಷ್ವಾ ತಸ್ಮಾ |
ಅತಿಷ್ಠತಿ | ಅವಸ್ಥಿತಂ ಸತ್ತ್ವನೈದ್ಯದ್ಯುತ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತದ್ವಯಮುಚ್ಯತೇ | ಅಮತಿಸ್ತ | ಅಮತಿ-
ರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ಯಥಾ ನಿರ್ಮಲಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವೈದ್ಯದ್ಯುತ್ಯತೇ | ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮ | ಯಥಾ ವಾ
ದರ್ಶನೀಯಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮೇಘಸ್ಯಾ ಸರ್ವೈದ್ಯದ್ಯುತ್ಯತೇ | ಏವಂ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜ್ಯೋತಿರಸಿ

ಸರ್ವೈದೃಶ್ಯತ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ವದತ | ಯಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ನೃಷಾಚಿಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾ-
ದಾಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮತಿಃ | ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಮೇರತಿಃ | ಉ. ೪-೫ | ಇತ್ಯಾ-
ಸಾದಿಕೋಽಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ದರ್ಶತಾ | ಭೃಮೃದ್ಯತೀತ್ಯಾದಿನಾತೇಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಸಾರ್ಥ ||

ಗಣಶ್ರಿಯಃ ಏಳರ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿರುವ | ನೃಷಾಚಿಃ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ಯಜಮಾನರನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿ
ಗಾಗಿ) ಆಶ್ರಯಿಸುವ | ಶೂರಾಃ ಶೂರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಶವಸಾ - ಒಲಿದಿಂದ | ಅಹಿಮನೃಷಃ -
(ಅಹಿತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ರಸನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಕೋಪಯುಕ್ತರಾಗಿ | ರೋದಸೀ - ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ |
ಅ ವದತ - ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿ | (ಕಿಂಚಿ- ಮತ್ತು) | ಮರುತಃ - ಮರುತ್ತರೇ | ವಃ - ನಿಮ್ಮ
ತೇಜಸ್ಸು | ವಂಧುರೇಷು - ಕಾಷ್ಠಸಿಮಿತನಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಯುಕ್ತನಾದ | ರಥೇಷು - ರಥಗಳಲ್ಲಿ |
ಅಮತೀರ್ಷ - ಪ್ರಕಾರಮಾನನಾದ ರೂಪದಂತೆಯೂ | ದರ್ಶತಾ - ರವ್ಯನಾದ | ವಿದ್ಯುನ್ಮ - ಮಿಂಚಿನಂತೆಯೂ |
ಅ ತಸ್ಮಾ - ಇರುತ್ತದೆ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಏಳು ಏಳರಂತೆ ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಿಭಕ್ತರಾದ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ, ಶೂರ
ರಾದ, ಬಲಿಷ್ಠರಾದ, ಅಹಿತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಕೋಪಿಸ್ವರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶ
ಗಳನ್ನು ಅವರಿಸಿ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿ, ಮತ್ತು ರಥದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸು, ಮೇಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಿಂಚು
ಅಥವಾ ನಿರ್ವಾಲವಾದ ಸುಂದರಾಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಕಾಣಿಸು
ತ್ತದೆ

English Translation.

Maruts, who are distinguished in troops, who are benevolent to men,
who are heroes, and whose strength is deadly in your anger, you make
heaven and earth resound (at your coming); your (glory) sits in the scat-
furnished chariots, conspicuous as (a beautiful) form, or as the lovely
lightning.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೃಷಾಚಿಃ - ನೃನ್ ಯಜಮಾನಾನ್ ಹವಿಸ್ಸ್ವೀಕರಣಾಯ ಗೇವಮಾನಾಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರುಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು
ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು.

ಶವಸಾ ಅಹಿಮನ್ಯವಃ—ಬಲೇನ ಆಹನನಸ್ವಭಾವಕೋಪಯುಕ್ತಾಃ ಪರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೋಪ ವುಳ್ಳವರು

ಲೋದಸೀ ಅವದತ—ಯುಷ್ಮದಾಗಮನೇ ಸತಿ ಭವದೀಯಶಬ್ದೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಪೂರ್ಣೇ ಕುರುತ | ನೀವು ಬರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ತುಂಬುವುವು

ಅಮುತಿನ—ಅಮುತಿರಿತಿರೂಪನಾಮ | ನೀರ್ಗಕ್, ವಪ್ರಿಃ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಸಿ ೩-೧೩) ಅಮುತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು **ಯಥಾ ನಿರ್ಮಲಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವೈದೃಶ್ಯತೇ** ಏವಂ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜ್ಯೋತಿರಸಿ ಸರ್ವೈಃ ದೃಶ್ಯತೇ | ಕೊಳೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಆಕಾರವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿಮ್ಮ ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಆಕಾರವೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮ—**ಯಥಾ ನಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ವಿದ್ಯುತ್ ಮೇಘಸ್ಥಾ ಸರ್ವೈಃ ದೃಶ್ಯತೇ**—ಮೇಘದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು

ಗಣತ್ರಿಯಃ—ಗಣಶಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣಾಪಸ್ಥಿತಾಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಇರುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು | ಏಳು ಗುಂಪಾಗಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವದತ—ನನ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲೋಟು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೋಟೋ ಲಜ್ಜತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ **ತಸ್ಮಥ್ಸಂಧಮಿಸಾಂ ತಾಂತಂತಾಮಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಕ್ಕೆ ತ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ **ಕರ್ತೇ ಶಸ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ತಾ ವಿಕರಣ ವದತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ **ಯಚಿ ತುನುಘ** (ಪೂ ಸೂ ೬-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ತಥಾ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಧ ಎಂಬುದು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ತ ಎಂಬುದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಗ್ರಹಿತವಾಗಿದೆ **ತಿಜ್ಜತಿಜಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗಣತ್ರಿಯಃ - ಸಂಜೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** ಚಿ ಎಂಬ ದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

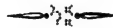
ನೃಪಾಚಃ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಮಂತ್ರಿತಸಂಕ್ಷೇಪವೆಂದೂ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಮಿಹಸಿಘಾತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪೂ ಸೂ ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯವಾತ್ಸಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಮುತಿಃ—ಅಮು ಧಾತು ಗತವ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ **ಅಮೇರತಿಃ** (ಉ ಸೂ ೪-೪೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ **ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಕ್ಲ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯವಾತ್ಸಸ್ಪರ ದಿಂದ ವ.ಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮುತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶತಾ—ದೃಶಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು ಭೃಮ್ಯದೃಶಿಯಚಿ ಪವಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತರ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಸ್ವಾಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್ ದರ್ಶತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ತೌ—ಸ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಆತ ಟಿಣಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಸಿಗೆ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಇಲಿಗೆ ಟಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಖರಾದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ವೃದ್ಧಿ, ತಸ್ತೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮರುತಃ—ಆಮಂತ್ರತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ॒ಶ್ವವೇ॑ದಸೋ॒ ರಯಿ॑ಭಿಃ ಸ॒ಮೋ॑ಕ॒ಸಃ ಸಂ॑ಮಿ॒ಶ್ಲಾಸ॑ಸ್ತ॒ವಿಷೀ॑ಭಿ-
ವಿ॒ರ॒ಪ್ಪಿ॒ನಃ |

ಅ॒ಸ್ಮಾರ॑ ಇ॒ಷುಂ ದಧಿ॑ರೇ ಗ॒ಭಸ್ತೋ॑ರನಂತಶು॒ಷ್ಮಾ ವೃ॑ಷ॒ಖಾ-
ದಯೋ॑ ನರಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಾಪೇ ||

ವಿ॒ಶ್ವ ೨ ನೇ॑ದಸಃ | ರ॒ಯಿ ೨ ಭಿಃ | ಸಂ ೨ ಓ॒ಕಸಃ | ಸಂ ೨ ಮಿ॒ಶ್ಲಾಸಃ | ತವಿ॑ಷೀಭಿಃ |
ವಿ॒ರ ೨ ರ॒ಪ್ಪಿ॒ನಃ |

ಅಸ್ತಾರಃ | ಇಷುಂ | ದಧಿರೇ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ | ವೃಷ್ಣಾ ಖಾ-
ದಯಃ | ನರಃ || ೧೦ ||

|| ಸಂಯುಕ್ತಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾ ರಯಿಭಿರ್ಧನೈಃ ಸಮೋಕಸಃ ಸಮಾನನಿನಾಸಾಃ ಸಮವೇತಾ ವಾ
ಧನಾಧಿಸತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತವಿಷೇಭಿರ್ಬಲೈಃ ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ | ಸಂಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಿರಪ್ಪಿಣಃ | ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ | ಮಹಂತಃ | ಅಸ್ತಾರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾರಃ ಅನಂತಶುಷ್ಕಾ ಅನವ-
ಚ್ಛಿನ್ನಬಲಾಃ ವೃಷಪಾದಯಃ | ವೃಷೇಂದ್ರಃ ಖಾಧಿರಾಯುಧಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ |
ಯದ್ವಾ | ವೃಷಾ ಸೋಮಃ ಖಾದಿಃ ಖಾದ್ಯಃ ಪೇಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ನರೋ ನೇತಾರಃ | ಏವಂ-
ಭೂತಾ ಮರುತಃ | ಗಭಸ್ತಿರಿತಿ ಬಾಹುನಾಮು | ಗಭಸ್ತೋರ್ಬಾಹ್ಯೋರಿಷುಂ ದಧಿರೇ | ಶತ್ರುಣಾಂ
ನಿರಸನಾಯ ಧನುರ್ಬಾಣಾಧಿಕಮಾಯುಧಂ ಧಾರಯಂತಿ || ಸಮೋಕಸಃ | ಉಚಿ ಸಮನಾಮೇ |
ಆಸುನಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕೃತ್ಯಮಿತ್ಯೋಕ್ತಃ ಉಚಿ ಕೇ | ಸಾ. ೭.೩ ೬೪ | ಇತ್ಯೇತೋಕ್ತಂ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ | ಕಪಿಲಕಾದಿತ್ಯಲ್ಲತ್ವಂ | ವಿರಪ್ಪಿಣಃ | ರಪ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ
ವಾಚಿ | ವಿಪೂರ್ವಾದಸ್ಯಾದ್ವಹುಲವಚನಾತ್ ಶಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರಪಂತೀತಿ ವಿರಪ್ಯಾಃ ಸ್ತೋ-
ತಾರಃ | ತ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವಿರಪ್ಪಿಣಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿವಿಧಂ ರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಂ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ |
ಮರುತೋ ಹಿ ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ | ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸ್ತಾರಃ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಸ್ತ್ರನ್ |
ಇಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ | ನಾಸ್ತ್ಯಂತೋಽಸ್ಯೇತ್ಯನಂತಃ |
ನಚ್ಚಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನಂತಃ ಶುಷ್ಕೋ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೃಷಪಾದಯಃ | ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೀ ಔಷಾದಿಕ ಇನ್ಯತ್ಯಯಃ | ವೃಷಾಭ್ಯಃ
ಕನಿನ್ಯತ್ಯಯಾಂತ ಏವ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ- ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ | ರಯಿಭಿಃ-ವಿಶ್ವರೂಪದಿಂದ (ವಿಶ್ವರೂಪೋದನೆ) | ಸಮೋಕಸಃ-
ಸಮಾನ ನಿನಾಸವುಳ್ಳ (ವಿಶ್ವರೂಪಯುಕ್ತರಾದ) | ತವಿಷೇಭಿಃ-ಬಲದಿಂದ | ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ-ಯುಕ್ತರಾದ |
ವಿರಪ್ಪಿಣಃ-ಮಹಾತ್ಮರಾದ | ಅಸ್ತಾರಃ-ಶತ್ರುನಿರಾಸಕರಾದ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ-ಅಸಾರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ |
ವೃಷಪಾದಯಃ-ಇಂದ್ರನೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವೇ ಸ್ವಾನೀಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ನರಃ-
ನೇತೃಗಳಾದ ಮರುದೈವತಗಳು | ಗಭಸ್ತೋಃ-ನಿರಡೂ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಇಷುಂ-ಆಯುಧವನ್ನು |
ದಧಿರೇ - ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞರೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರೂ, ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಮಹಾತ್ಮರೂ, ಅಪಾರವಾದ ದೇಹಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಯುಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ಸೋಮರಸವೇ ಪಾನೀಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಯಕರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎರಡೂ ಚಾತುರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುನಿರಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

The Maruts, who are all-knowing, co-dwellers with wealth, combined with strength, loud-sounding, repellers of foes, of infinite prowess, whose weapon (of offence) is Indra, and who are leaders (of men), hold in their hands, the shaft.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿರಸ್ಮಿನಃ—ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರಸಂತೀತಿ ವಿರಸ್ಮಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ತೇ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವಿರಸ್ಮಿನಃ | ಯದ್ವಾ ವಿವಿಧಂ ರಸಣಂ ವಿರಸ್ಮಮ್ ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ | ಮರು-ತೋಹಿ ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ | ವಿರಸ್ಮಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ (ನಿ ೧೩-೩) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪೂಜ್ಯರು, ದೊಡ್ಡವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಅನೇಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯು ಬಹಳ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು

ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ—ಅನವಚ್ಛಿನ್ನಬಲಾಃ | ನಾಸ್ತಿ ಅಂತೋ ಅಸ್ಯೇತಿ ಅನಂತಃ ಶುಷ್ಕಃ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ | ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ವಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಬಲನಾಮಗಳ (ನಿ ೩-೧) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಳಶಿ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಊಹೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಬೆಲೆವುಳ್ಳವರು ಏಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು

ವೃಷಖಾದಯಃ—ವೃಷಾ ಇಂದ್ರಃ ಖಾದಿಃ ಆಯುಧಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ ಸೋಮಃ ಖಾದಿಃ ಖಾದ್ಯಃ ಪೇಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ವೃಷ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನು ಮತ್ತು ಸೋಮ ಲತೆಯು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿರುವುದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಸ್ಮೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು- ವೃಷಖಾದಯಃ ವರ್ಷಿತುರ್ಮೇಘಃ ಖಾದಿತಾರಃ | ಅಥವಾ ಖಾದಿಶಬ್ದ ಇಹ ಕವಚನಚನಃ ಕಟ್ಟಿರಿಕಾ ಕಾರಾಯುಧವಿಶೇಷವಾಚಿನೋ ವಾ | ಅಂಸೇನು ರಿಷ್ಪಯೋ ಪತ್ನು ಖಾದಯ

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧) ತ್ವೇಷಂ ಗಣಂ ತನಸಂ ಖಾದಿಸತ್ವಂ (ಋ ಸಂ ೫-೫೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿವ ದರ್ಶನಾತ್ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವ್ಯಸ್ಥಿಯ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ನಾಶರಡಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಅಂಸೇಷು—ಹೆಗಲುಗಳಲ್ಲಿ, ರಿಷ್ಯಯಃ—ಆಯುಧಗಳು, ಪತ್ನಿ-ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ, ಖಾದಯಃ—ಆವರಣಗಳು, ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಮಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಖಾದಿಸಬ್ಧವು ಕವಚವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಮತ್ತು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಆಯುಧವಿಶೇಷವಾದೆತವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು

ಗಭಸ್ತೋಃ-ಗಭಸ್ತಿರಿತಿ ಬಾಹುನಾಮು. ಗಭಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳು, ತೋಳುಗಳೆಂದರ್ಥವು ಗಭಸ್ತೀ ಶಬ್ದವು ಆಯತೀ. ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹಸ್ತೇರಡು (ನಿ ೨-೮) ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಗಭಸ್ತೋಃ-ಬಾಹುನಾಮ್ಯೇತತ್ ತತ್ಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರಿತ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ | ಅತ್ವೀಯಯೋಃ ಹಸ್ತಯೋಃ ಇಷಂ ದಧಿರೇ ಧಾರಯಂತಿ | ಗಭಸ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಬಾಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಬಾಹು ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಸ್ತವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಧನಸ್ಸು ಬಾಣ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಸರಃ-ನೇತಾರಃ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸ್ತಂಧ ಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಸರಃ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರಾಃ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಆಕಾರವನ್ನು** ಹೊಂದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಮೋಕಸಃ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಪ. ಇದು ಓಕ ಉಚಃ ಕೇ (ಕಾ ೭-೩-೬೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಸಮಾನಂ ಓಕಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಮೋಕಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂವಿಶ್ವಾಸಃ—ಸಂವಿಶ್ವಾಸಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದು ಕಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ವಿಶ್ವ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿರಹ್ನಿನಃ—ರಹ ಲಠ್ಯ ಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಯ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ರಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರಸಂತೀತಿ ವಿರಹ್ಯಾಃ ಸ್ವರೀತಾರಃ ವಿರಹ್ಯಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ವಿರಹ್ನಿನಃ ಮತ್ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಶನ್ ಎಂದು ದರಿಂದ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರಹ್ನಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಮನುಷ್ಯನಂತರಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ವಿವಿಧಂ ರಸಣಂ ವಿರಹ ಮ್ ತತ್ ವಿಷಾಮಸ್ತೀತಿ ವಿರಹ್ನಿನಃ ಮರುತೋ ಹಿ ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ (ಹಿಂದಿನ ವೇತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥ ಮಾಡುವ. ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದೂ, ಎರಡನೇ ವೇತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅಸ್ತಾರಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೀ ಧಾತು. ತಚ್ಚೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಇಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನಿನಲ್ಲಿ **ಯತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ. **ಅಸತ್ವನ್‌ತ್ವಚ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅಸ್ತಾರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ—ನಾಸ್ತಿ ಅಂತೋಽಸ್ಯ ಇತಿ ಅನಂತಃ **ನಜ್‌ಸುಧ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತಃ ಶುಷ್ಕೋ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸವಾಸವಾದಾಗ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೀ ಧಾತು- **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೨೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಖಾದಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ಇನ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಿಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷಾ ಖಾದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವೃಷಖಾದಯಃ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಖಾದಿ+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಜಸಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಗಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅಮಾದೇಶ ವೃಷಖಾದಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾದಿ ||

ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ ಪವಿಭಿಃ ಪಯೋವೃಧ ಉಜ್ಜಿಷ್ಣಂತ ಅಪಘ್ನೋ
ತಿ ನ ಪರ್ವತಾನ್ |

ಮಖಾ ಅಯಾಸಃ ಸ್ತಸ್ಯತೋ ಧ್ರುವಚ್ಯುತೋ ದುದ್ರಕೃತೋ
ಮರುತೋ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ || ೧೧ ||

ಸರ್ವತಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ | ಪವಿಽಭಿಃ | ಪಯಃಽವೃಧಃ | ಉತ್ | ಜಿಹ್ವಾಂತೇ | ಅಽ-
ಪಥ್ಯಃ | ನ | ಸರ್ವತಾನ್ |

ಮುಖಾಃ | ಅಯಾಸಃ | ಸ್ವಽಸೃತಃ | ಧ್ರುವಽಚ್ಯುತಃ | ದುಧ್ರಽಕೃತಃ | ಮರುತಃ |
ಭ್ರಾಜತ್ ಽಯುಷ್ಯಯಃ || ೧೧ ||

ಸಂಯೋಗಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮರುತೋ ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ ಸುವರ್ಣಮಯೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಹಿತರಮಣೀಯೈಃ ಪವಿಭಿಃ ರಥಾ-
ನಾಂ ಚಕ್ರೈಃ ಪರ್ವತಾನ್ಸರ್ವವತೋ ಮೇಘಾನ್ ಯದ್ವಾ | ಶಿಲೋಚ್ಚಯಾನುಜ್ಞಿಘ್ನಂತೇ | ಉರ್ಧ್ವಂ
ಗಮಯಂತಿ | ಸ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಫೋಃ ನ | ಯಥಾ ಪಥಿ
ಗಚ್ಛನ್ನಥೋ ಮಾರ್ಗ ಆಸ್ಥಿತಂ ತೃಣವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ಚೂರ್ಣೀಕೃತ್ಯೋರ್ಧ್ವಂ ನಯತಿ ಗಮಯತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಯಥಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಗಜಾ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಂ ವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ಭಗ್ನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಕೀದೃಶಾ
ಮರುತಃ | ಪಯೋವೃಧಃ ಪಯೋವೃಧಃ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ವರ್ಧಯತಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೃಶ್ನೇಃ ಪಯಸಾ
ವರ್ಧಮಾಣಾಃ | ಪೃಶ್ನಿಯೈಃ ಪಯೋವೃಧಃ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ | ತೈ. ಸಂ ೨-೨-೧೧-೪ | ಇತಿ
ಶ್ಲೋಕೇ | ಮುಖಾಃ | ಮುಖ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ತದ್ವಂತಃ | ಅಯಾಸೋ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರತಿ
ಗಂತಾರಃ ಸ್ವಸೃತಃ ಶತ್ರುನ್ಮತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೋ ಗಚ್ಛಂತಃ ಧ್ರುವಚ್ಯುತೋ ಧ್ರುವಾಣಾಂ ನಿಕ್ಷಿ-
ಲಾನಾಂ ಸರ್ವತಾದೀನಾಮಸಿ ಚ್ಯಾವಯತಾರಃ ದುಧ್ರಕೃತೋ ದುಧ್ರಂ ದುಷ್ಟಾನಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಮಾ-
ತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಣಾಃ | ಯದ್ವಾ | ದುರ್ಧರಮನ್ಯೈರ್ಧರ್ತುಮಶಕ್ಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಣಾಃ | ಭ್ರಾಜ-
ದೃಷ್ಟಯಃ | ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾಃ || ಉಜ್ಜಿಘ್ನಂತೇ | ಹಂತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಽನೇಶದಂ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ |
ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘೃತ್ಯಂ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಪಥ್ಯಃ | ಪಥಿ ಭವಃ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ |
ನಸ್ತದ್ವಿತ್ಯೇ | ಸಾ. ೬-೪ ೧೪೪ | ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಭಂದಸೀವ-
ನಿಸಾವಿತಿ ಮತ್ಸರ್ಥಯ ಈಕಾರಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ |
ಅಯಾಸಃ | ಅಯ ಪಯ ಗತ್ | ಅಯಂತ ಇತ್ಯಯಾಃ | ಸಚಾಪ್ಯಚ್ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ |
ದುಧ್ರಕೃತಃ | ಅತ್ರ ಮುಶಬ್ದೇನ ದುಷ್ಟಾ ಲಪ್ತಾಂತೇ | ಧ್ಯಾನ್ ಧಾರಣೀ | ದುಷ್ಟಾನ್ ಧಾರಯಂತೀತಿ
ದುಧ್ರಃ | ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿತ್ಯಾತ್ | ಸಾ. ೩-೨-೫-೨ | ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತಿ

ದುಃಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಗುಣಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ದುಧ್ಯಕ್ತತಃ
ಕ್ಷಿಸ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಸ್ | ರೇಫಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪಯೋವೃಧಃ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಆಕಾಶದ ಉಪಕರದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ |
ಮುಖಾಃ--ಯಜ್ಞಗಳುಳ್ಳ | ಅಯಾಸಃ--(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ತಾನೇ)
ಹೋಗುವ | ಸ್ವಸೃತಃ--(ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ) ತಾನೇ ಹೋಗುವ | ಧ್ರುವಚ್ಛೇತಃ--ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತ
ಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬೀಳಿಸುವ | ದುಧ್ಯಕ್ತತಃ - (ತನ್ನನ್ನು ಇತರರಿಂದ) ಧರಿಸಲಸಾಧ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ
ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ-- ದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳ | ಮರುತಃ--ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ-
ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, (ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ) | ಪವಿಠಃ--ರಥಚಕ್ರಗಳಿಂದ | ಸರ್ವರ್ಥಾ
ಮೇಘಗಳನ್ನು (ತಿಲಾಸಮೂಹಗಳನ್ನೂ) | ಆ ರಥ್ಯಃ ನ--(ರಥವು) ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ (ತೃಣವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನೂ)
ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಉಜ್ಜಿಘ್ನಂತೇ--ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವರೂ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರೂ, ಯಾಗ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತಾನೇ
ಹೋಗತಕ್ಕವರೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಎದುರಿಸುವವರೂ, ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬೀಳಿಸಬಲ್ಲವರೂ,
ಇತರರಿಂದ ತಡೆಯಲಸಾಧ್ಯರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಅವೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು. ತಮ್ಮ
ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಚಕ್ರಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕ ಳಿತು, ರಥವು ಗಮನನೇಗದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ತೃಣಶಿಲಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವಂತೆ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದರಿಸುತ್ತಾರೆ

English Translation.

Augmenters of rain, they drive with golden wheels the clouds
asunder, as elephants (in a herd break down the trees in their way) they
are honoured with sacrifices, visitants of the hall of offering, spontaneous
assailers of (their foes) subverters of what are stable, immovable themselves,
and wearers of shining weapons

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ--ಸುವರ್ಣಮಯೈಃ, ಯದ್ವಾ ಹಿತರಮಣೀಯೈಃ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಅಥವಾ
ಸುಖಕರವಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳಿಂದ.

ಅಪಘ್ನಃ ನ - ಯಥಾ ಪಥಿ ಗಚ್ಛೇ ರಥೋ ಮಾರ್ಗೇ ಅಸ್ಥಿತಂ ತೈನವ್ಯಕ್ತಾದಿಕಂ ಚೋರ್ಣೇತ್ಯ-
ತೋರ್ಧ್ವಂ ನಯತಿ ಯದ್ವಾ ಯಥಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಗಜಾ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಂ ವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ಭಗ್ನಂ ಕುರ್ವಂತಿ
ತಥಾ ಪರ್ವತಾಃ ಉಜ್ಜಿಷ್ಠಂತೇ | ದಾರಿಕಾರನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
ರಥವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಮರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ಎಸೆಯು
ವಂತೆಯೂ, ಹಿಂದು ಹಿಂಡಾಗಿರುವ ಆನೆಗಳು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮುರಿಯು
ದಂತೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ಕಿತ್ತು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವರು

ಪಯೋವೃಧಃ - ಪಯೋಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರಃ ಯದ್ವಾ ಸೃಷ್ಟೇಶಯಸಾ
ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಮಳೆಯು ನೀರನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಇರುವವರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯೈ ವೈ ಪಯೋಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ
(ಸಂ ೨-೨-೧೧-೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ
ರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಹಾಃ - ಮುಖ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ತದ್ವಂತಃ ಮುಖ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾಸ್ವರು
ಮುಖಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ (ನಿ ೩-೧೯) ಎಂಬ ಪದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವರು

ಧ್ರುವಚ್ಯುತಃ - ಧ್ರುವಾಣಾಂ ನಿಶ್ಚಲಾನಾಂ ಪರ್ವತಾದೀನಾಮುಖಿ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ | ಸ್ಥಿರವಾಗಿ
ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ ಪರ್ವತವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ನಿಯತವಾದ ಸ್ತರದಿಂದ ಕದಲಿಸುವವರು

ದುಧ್ರಕೃತಃ - ಅತ್ರ ದುಃಶಬ್ದೇನ ದುಷ್ಟಾಃ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ದುಷ್ಟಾರ್ಥ ಧಾರಯತೀತಿ ದುಧ್ರಃ
ದುಷ್ಟಾನಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಯದ್ವಾ ದುರ್ಧರಮನ್ನೈರ್ಧರ್ತುಮಶಕ್ಯ-
ಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ದುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ದುಷ್ಟರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ದುಷ್ಟರನ್ನು
ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವವನು ದುಧ್ರನೇನಿಸಿರುವನು ದುಷ್ಟರನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವ
ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇತರರಿಂದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ
ಮಾಡಲಶಕ್ತರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು - ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ ಪವಿಭಿಃ ಪಯೋವೃಧಃ ಸುಖಾರ್ಣಮಯನಾದ ರಥದ ಚಕ್ರಧಾರೆ
ಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವ್ಯದಕ್ರ ಧಾರಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವರು. **ಅಪಘ್ನೋ ನ -** ಅಪಘ್ನೋ ನಿಪಘ್ನೋ ಅನ್ವಸ್ತಧಾ
ಅನುಪಧಾಃ (ಋ. ವೇ ೫-೫೨-೧೦) ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಅಪಘ್ನಃ ಮರುತಃ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷಾಂ
ಸ್ವಭೂತಾ ಆನೃಧಃ | ಅಥವಾ ಅವಿವೃಧಾನ. ನಿಯತಃ ಸಂಧಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ತತ್ರ ಭವಾಃ
ಅಪಘ್ನಃ | ಅಪಘ್ನಯ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು
ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಪಘ್ನಃ ನಿಯತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಲ್ಲವು ವಿಪಥಯಃ ಬಹಳ

ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರು ಅನ್ಯಸ್ತಥಾಃ—ಒಳದಾರಿ ಎಂದರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವವರು. ಮತ್ತು ಅನುಪಥಾಃ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅಸುಸರಿಸಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವವರು ಅದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಪಧಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವರು ಇವರ ಸಮೂಹವು ಅಪಥ್ಯವೆನಿಸಿರುವುದು. ಅಥವಾ ನಿಯತವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಇಲ್ಲದೆ ಸರ್ವತಃ ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು ಅಂತರಕ್ಷವು ಈ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವರು, ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ತೋರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಪಥ್ಯರೆನಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಸರ್ವತಾಃ ಉಚ್ಚಕ್ಷಂತಃ ಸರ್ವತಾಃ ಮೇಘನಾಮೈತತ್ ಮೇಘಾನಾಮುಪರಿ ಚಂಕ್ರಮ್ಯಮಾಣಾಃ ರಥಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಃ ಮೇಘಾಃ ಭಿಂದಂತಿ | ಬ್ಯಾಬಾಶ್ಚೋಽಪಿ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಉತಪವ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತ್ಯೋಜಸಾ (ಮ ವೇ ೫-೫೨-೯) ಇತಿ ಸರ್ವತಾಃ ಎಂಬುವುದು ಮೇಘನಾಮಾಗಿರುವುದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘಗಳ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ರಥದ ಚಕ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವರು ಸುಗ್ರೀವದಗತವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯಾವಾಶ್ಚನೆಂಬ ಬುಸಿಯು ಕೂಡ ಇದೇ ಅಪಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ರಥಾನಾಂ ಸಧ್ಯಾ ರಥಚಕ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಅದ್ವಿಂ ಓಜಸಾ ಭಿಂದಂತಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ಭೇದಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ ||

ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ—ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲೈಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಚ್ಚಕ್ಷಂತೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ ೨-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಶಲಾದಿಶೇಷ ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಪ್ತ್ವ ಜಪನ್ ಅಂತೇ ಎಂದಿರ.ನಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಗಮನನಜನ—(ಸಾ ಸೂ ೬-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಹೋಹಂತೇ-ಞಾಣಿಸ್ತೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕ ರಕ್ಕೆ ನಕಾರ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ ೬-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಚಿಘ್ನಂತೇ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಥ್ಯ ಸಥಿ ಭವಃ ಸಧ್ಯ ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಾದ್ರಿಪ್ರತ್ಯಯಾದುದರಿಂದ ಯಚಿ ಭಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭವಂಜ್ಞಾ ಇರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ನಪ್ತದ್ವಿತೇ (ಸಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದ ಸಧ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಯತೋಽನಾವಃ ಎಂಬುದು ಬಾರದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತಸ್ಪರಿತವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಂಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ

ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸೀ ವೆನಿಸಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿಲೋಸ ಬಂದರೆ ಪಥೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಜಸ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಃ—ಅಯ ಪಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಅಯಂತೇ ಇತಿ ಅಯಾಃ ಸಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಅಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧ್ರುವ ಚ್ಯುತಃ—ಧ್ರುವಾಣಾಂ ಚ್ಯಾವನಯಿತಾರಃ ಧ್ರುವಚ್ಯುತಃ. ಚ್ಯುತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತನಾದ ರೂಪ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಧ್ರಕೃತಃ—ಇಲ್ಲಿ ದುಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ದುಷ್ಟರು ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ದುಷ್ಟಾನ್ ಧಾರಯತಿ ದುಧ್ರಃ. ಧೃಜ್ ಧಾರಣೇ ಧಾತು ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರಕರಣೇ ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗಣನೀಧ ಯಣಾದೇಶದಿಂದ ಧ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಈಷದ್ಭ್ಯುಃಸುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಃಶಬ್ದವು ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ವಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಾಭಾವವನ್ನು ಭಂದಸವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ದಧ್ರಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ದಧ್ರಕೃತಃ. ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿ ಕೃತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಧಾತುವಿನ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ ದುಧ್ರಕೃತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ದುರಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಭಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಹೇಳಬೇಕು ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಕಕಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಯಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಘೃ¹ಮುಂ ಪಾ¹ವಕಂ ವ¹ನಿನಂ ವಿ¹ಚರ್ಷಣಿಂ ರುದ್ರ¹ಸ್ಯ ಸೂ¹ನುಂ
ಹವ¹ಸಾ ಗೃ¹ಣೀಮಸಿ |

ರಜಸ್ತುರಂ ತವಸಂ ಮಾರುತಂ ಗಣಮ್ಬೀಜೀಣಂ ವೃಷಣಂ
ಸಶ್ಚತ ಶ್ರಿಯೇ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಘೃಷುಂ | ಪಾವಕಂ | ವನಿನಂ | ವಿಚರ್ಷಣಂ | ರುದ್ರಸ್ಯ | ಸೂನುಂ | ಹವಸಾ
ಗೃಣೇಮುಸಿ |

ರಜಃ ತುರಂ | ತವಸಂ | ಮಾರುತಂ | ಗಣಂ | ಋಜೀಷಿಣಂ | ವೃಷಣಂ | ಸಶ್ಚತ |
ಶ್ರಿಯೇ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಘೃಷುಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಲಸ್ಯ ಘರ್ಷಕಂ ವಿನಾಶಯಿತಾರಂ ಪಾವಕಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕಂ
ವನಿನಂ | ವನಮಿತ್ಯುದಕನಾಮು | ಉದಕವಂತಂ | ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಚರ್ಷಣಂ ವಿಶೇಷೇಣ
ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಪುತ್ರಭೂತಂ | ಏವಂವಿಧಂ ಮರುತಾಂ
ಸಮೂಹಂ ಹವಸಾಹ್ವಾನಸಾಧನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗೃಣೇಮುಸಿ | ಶಬ್ದಯಾಮಃ | ಸ್ತುಮು
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಋತ್ವಿಗೈಜಮಾಣಾಃ ಯೂಯಮುಸಿ ಶ್ರಿಯ ಋತ್ವರ್ಯಾಯ ಧನಾರ್ಥಂ ಮಾರುತಂ
ಗಣಂ ಮರುತಾಂ ಸಂಘಂ ಸಶ್ಚತ | ಪ್ರಾಪ್ನುತ | ಕೀದೃಶಂ | ರಜಸ್ತುರಂ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಪಾಂಸೋತ್ಸ್ರ-
ರಯಿತಾರಂ | ಪ್ರೇರಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತವಸಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಋಜೀಷಿಣಂ | ತೃತೀಯಸವನೇ ಹಿ ಮರುತಃ
ಸ್ತೂಯಂತೇ ತತ್ರ ಚ ಋಜೀಷಮಭಿಷುಣ್ಣಂತೀತಿ ಋಜೀಷಸಂಬಂಧಃ ಶ್ರುತಃ | ಅತಸ್ತದ್ಭೂತಂ
ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ || ಹವಸಾ | ಹೈಷೋದ್ರಸಿಪ್ರತೈಯೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ಗೃಣೇಮುಸಿ | ಗೃ ಶಬ್ದೇ | ಇದಂತೋ ಮುಸಿಃ | ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ರಜ-
ಸ್ತುರಂ | ರಜಾಂಸಿ ತುತೋರ್ತಿತಿ ರಜಸ್ತೂಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ವೃಷಣಂ | ವಾ
ಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತಿ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಸಶ್ಚತ | ಗ್ನುನ್ ಸ್ವ ಗತಾನಿತ್ಯತ್ರ ಸಶ್ವಮಸ್ಯೇಕ ಇತಿ
ಧಾತುವೃತ್ತಾವುಕ್ತಂ | ಗತಿಕರ್ಮಸು ಚ ಸಶ್ಚತೀತಿ ಪರಿತಂ | ಶ್ರಿಯೇ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರು-
ದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಘೃಷುಂ—ಶತ್ರುಗಳ ಬಲವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ | **ಪಾವಕಂ** (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ವಸಿನಂ—ನೀರು ಉಳ್ಳ | **ವಿಚರ್ಷಣಂ**—ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ನೋಡುವ | **ರುದ್ರಸ್ಯ**—ರುದ್ರನ | **ಸೂನುಂ**—ಪುತ್ರರಾದ (ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು) | **ಹವಸಾ**—ಆಹ್ವಾನಸಾಧಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | **ಗೃಣೀಮಸಿ**—ಸ್ತುತಿಸೋಣ (ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರೇ) | **ರಜಸ್ತುರಂ**—ಧೂಳನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವ | **ತವಸಂ**—ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ (ವೇಗವುಳ್ಳ) | **ಋಜೀಷಿಣಂ**—ಋಜೀಷವೆಂಬ ಸಾತ್ರಿಯುಳ್ಳ | **ವೃಷಣಂ**—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ವರ್ಷಿಸುವ | **ಮಾರುತಂ** ಗಣಂ -ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು | **ಶ್ರಿಯೇ**—ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ | **ಸಕ್ಕತಂ**—ಅಶ್ರಯಿಸಿ (ಸ್ತುತಿಸಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವರೂ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕವುಳ್ಳವರೂ, ಸರ್ವ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ, ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರೂ, ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನೇ, ನೀವೂ ಕೂಡ ಧೂಳನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವ, ವೇಗವುಳ್ಳ, ಋಜೀಷವೆಂಬ ಸಾತ್ರಿಯಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ

English Translation

We Invoke with praise the foe destroying, all-purifying, water-shedding, all-surveying band of Maruts, the offspring of Rudra, priests, to obtain prosperity, have recourse to the dust-raising and powerful band of Maruts, receiving libations from sacred vessels, and showering down (benefits)

|| ವೀತೀಷನಿಷಂಸುಗಳು ||

ಘೃಷುಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಲಸ್ಯ ವರ್ಧಕಂ ಏನಾಶಯಿತಾರಂ ಶತ್ರುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವರು

ರಜಸ್ತುರಂ—ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಸಾಂಸೋಸ್ತುರಯಿತಾರಂ ಪ್ರೇರಕಂ ಭೂಮಿಯ ಧೂಳನ್ನು ಎರಚುವವರು.

ಋಜೀಷಿಣಂ—ತೃತೀಯಸವನೇ ಹಿ ಮರುತಃ ಸ್ತೂಯಂತೇ ತತ್ರ ಚ ಋಜೀಷಮಭಿಷಾಂಶ್ಚಾಂತಿ ಇತಿ ಋಜೀಷಸಂಬಂಧಃ ಕೃತಃ | ಅತಸ್ತದ್ವಂತಂ | ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಾಯಂ ಸವನಕಾಲವು

ಮೂರನೆಯ ಸವನವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಇದು ಸೋಮಾಭಿಷವ ಕರ್ಮದ ಕಾಲವು. ಈ ಕಾಲವು ಪ್ರಾಶ್ನವಾದಾಗ ಹೋತೃವು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನು. ಅಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವರು ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೋಮರಸದ ಸಂಬಂಧವು ಮರುತ್ತಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ತದ್ವಂತಂ ಸೋಮ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೃಷಣಂ ಮಾರುತಂ ಗಣಂ ಶ್ರಿಯೇ ಸತ್ಯತ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಯಿತಾರಂ ಮರುತಂ ಸಮೂಹಂ ಐಶ್ವರ್ಯಾಯ ಪ್ರಾಪ್ನುತ | ಎಲೈ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳೇ, ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಂಘವನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿ

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನಿನಮ್—ವನಂ (ಜಲಂ) ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅತ ಇನಿಶನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವನಿನಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹವಸಾ ಹೇಗ್ ಸ್ವರ್ಧಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸರದವ್ವರು ವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ವರೂಪ. ಹುಅಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಅನಾಸೇಶ ಹವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹವಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಹವಸಾ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಗೃಣೀಮಸಿ—ಗೃ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ **ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಪಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಜಿತ್ವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಈ **ಹಲ್ಯುಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. **ಇದಂತೋಮಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ ಗೃಣೀಮಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಜಸ್ತುರಮ್—ರಜಾಂಸಿ ತುತೋರ್ತಿ ಇತಿ ರಜಸ್ತುಃ ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ರಜಸ್ತುರ್ ಎಂದು ರೇಫಾತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಜಸ್ತುರಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ **ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾರುತಮ್—ಮರುತಾಂ ಸಮುದಾಯಃ ಮಾರುತಮ್ ತಸ್ಯ ಸಮೂಹಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿತೇಷ್ವ ಚಾನಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ.

ವೃಷಣಮ್ - ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ವೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಂ. ಸೂ ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ ಒರುತ್ತದೆ

ಸಶ್ವತ—ಗ್ನುಚ್ಚ್ಚ ಸಸ್ವ ಗತ್ ಧಾತು. ಒಗೆ ಧಾತುಪಾರವಿರುವಾಗ ಕೆಲವರು ಸಶ್ವ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಧಾತುವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಶ್ವ ಎಂಬುದೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಲೋಟಾ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ **ತಸ್ಯಥಸ್ಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಶವಾ ಏಕರಣ ಸಶ್ವತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯವಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯದಾದೇಶ **ಸಾವೇ**—**ಕಾಚಿಸ್ತು**ತೀಯಾದಿಃ (ಪಂ ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ನೂ ಸ ಮರ್ತಃ ಶವಸಾ ಜನಾ ಅತಿ ತಸ್ಥಾ ವ ಉತೀ
ಮರುತೋ ಯಮಾವತ |

ಅರ್ವದ್ಭಿರ್ವಾಜಂ ಭರತೇ ಧನಾ ಸೃಭಿರಾಪೃಚ್ಛಂ ಕ್ರತುಮಾ
ಕ್ಷೇತಿ ಪುಷ್ಯತಿ || ೧೩ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಪ್ರ | ನು | ಸಃ | ಮರ್ತಃ | ಶವಸಾ | ಜನಾನ್ | ಅತಿ | ತಸ್ಮಾ | ವಃ | ಊತೀ |

ಮರುತಃ | ಯಂ | ಅವತ |

ಅರ್ವತ್ ೨ ಭಿಃ | ವಾಜಂ | ಭರತೇ | ಧನಾ | ನೃ ೨ ಭಿಃ | ಅ ೨ ಪೃಚ್ಛ್ಯಂ | ಕೃತುಂ |

ಅ | ಕ್ಷೇತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಮರ್ತೋ ಮನುಷ್ಯಃ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಜನಾನ್ ಜಾತಾನನ್ಯಾನ್ಪುರುಷಾನತಿ ಅತೀತ್ಯ ನು
ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತಸ್ಮಾ | ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ | ಲೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮೂತೀ ಊತ್ಯಾ ರಕ್ಷಣೇನ
ಯಂ ಪುರುಷಮಾವತ ಆರಕ್ಷತ | ಅಸಿ ಚ ಸ ಪುರುಷೋಽರ್ವದ್ಧಿರಶ್ವೈಃ ಸಾಧನಭೂತೈರ್ವಾಜಮನ್ಯಂ
ನೃಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈರ್ಮನುಷ್ಯೈರ್ಧನಾ ಧನಾನಿ ಚ ಭರತೇ | ಸಂಪಾದಯತಿ | ತಥಾಪೃಚ್ಛ್ಯಮಾಪ್ತೃಷ್ಯವ್ಯಂ
ಶೋಭನಂ ಕೃತುಮಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಾ ಕ್ಷೇತಿ | ಅಪ್ನೋತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಪ್ರಜಯಾ ಶತುಭಿಃ ಪುಷ್ಪೋ
ಭವತಿ || ಊತೀ | ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ನೃಭಿಃ | ನೃ ಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ
ವಿಭಕ್ತ್ಯುಕ್ತಾತ್ತತ್ಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಅಪೃಚ್ಛ್ಯಂ | ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕೈಶ್ಚಾಧಾಪಾಪೃಷ್ಣಾರ್ವಾಪೃಚ್ಛ್ಯತೇಃ
ಕೃಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಗೃಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾಸಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾ-
ತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕ್ಷೇತಿ | ಕ್ಷಿನಿವಾಸಗತೋಃ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಪುಷ ಪುಷ್ವ | ದಿನಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ಯನ್ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುಕ್ತಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜಃ ಸರತ್ವಾದ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ವಿಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಯಂ—ಯಾವ
(ಮನುಷ್ಯನನ್ನು) | ಅವತ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ಸಃ ಮರ್ತಃ—ಅ ಮನುಷ್ಯನು | ಶವಸಾ—ಬಲದಿಂದ |
ಜನಾನ್—(ಇತರ) ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಅತಿ—ಮೀರಿ | ನು—ತೀಳುವಾಗ | ತಸ್ಮಾ—ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ |
ಅರ್ವದ್ಧಿಃ—(ಸಾಧನಗಳಾದ) ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ನೃಭಿಃ—(ತನ್ನವರಾದ) ಪುರುಷರಿಂದ
ಧನಾ—ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ | ಭರತೇ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅಪೃಚ್ಛ್ಯಂ—ಕರ್ತವ್ಯವಾದ | ಕೃತುಂ—(ಅಗ್ನಿ
ಷ್ಟೋಮಾದಿ) ಯಾಗಗಳನ್ನೂ | ಅ ಕ್ಷೇತಿ—ಯೊಂದುತ್ತಾನೆ (ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) | ಪುಷ್ಯತಿ—ಪುಷ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು, ಬಲದಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಗಳ ಮೂಲಕ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಪುರುಷರ ಮೂಲಕ ಧನವನ್ನೂ, ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪ್ರಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

English Translation

The man whom, Maruts, you defend with your protection, quickly surpasses all men in strength, with his horses, he acquires food, and with his men, riches, he performs the required worship, and he prospers

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

**ಸ ಮರ್ತಃ ನು ಜನಾನತಿ ಪ್ರತಸ್ಥೌ— ಸ ಮನುಷ್ಯಃ ಜಾರ್ತಾ ಅನ್ಯಾನ್ ಪುರುಷಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಮು-
ತೀತ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ |** ನು ಎಂಬುವ ಪದವು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಮಂಕ್ಷು ದ್ರವತಾ ಮೊದಲಾದ ರಘುತ್ವಾರು ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವ ಇತರ ಮನುಷ್ಯರಿ ಲ್ಲರನ್ನು ಮೀರಿ ಇರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವನು

ಆಪ್ಯಚ್ಯಮ್ ಕೃತುಮ್—ಆಪ್ರಪ್ಯಮ್ ಶೋಭನಂ ಅಗ್ನಿಹೋವಾದಿಕರ್ಮ | ಯಾವನನ್ನೂ ಲಕ್ಷೀಕರಿಸದೇ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋವಾವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ತಂದಸ್ತುಮಿಗಳು ಆಪ್ಯಚ್ಯಮ್ ಕೃತುಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾರ್ಥೇಷು ಸರ್ವಮನುಷ್ಯರಾಪ್ರಶ್ನಾರ್ಹಾಂ ಚ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ | ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವಂತೆ ಇರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ತಸ್ಥೌ—ಸ್ತು ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು ಲಿಟ್ಟಿನ ಇಲಿಗೆ ಆತ ಔ ಇಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಖಯ್ ವರ್ಣವಾದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದರೆ ತಸ್ಥೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಉತೀ—ಉತಿ ಲಬ್ಧ ವ ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಿಯಾ ಏಕವಚನದ ಓ ಕರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕಾಂ- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಿಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದುದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮರುತಃ—ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವತಃ—ಅವ ರಕ್ತಗೇ ಧಾತು ಲಬ್ ಪುಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ **ತಸ್ಯ ಭಸ್ಯಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ **ಕರ್ತರಿ ಶಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅವತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅರ್ವದ್ವಿಃ ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೈತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತಕಾ - ರಾಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಧನಾ ಧನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಸಿಗೆ ಶ ಅದೇಶ ಒಂದಾಗ ನುಮಾಗಮದೀರ್ಘಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ ತೇಚ್ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ೨೧ ಲೋಕ

ನೃಭಿಃ ಸಾರ್ವಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರ **ನೃಭಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ವಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯದಾತ್ತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಪೃಚ್ಛೈಮ್—ಪ್ರಚ್ಛ ಜ್ಞೇಷ್ವಯಾಂ ವಾಚಿ, ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕೈ ದೇವಯಾಯಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೭೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಬ್ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಶಾಂತವಾಗಿದೆ. **ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯವ್ಯಧಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ರೇಫಬರುತ್ತದೆ.) ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರದಿಂದ ಋಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಬ್ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾ-ರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪುಷ್ಯತಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ಪ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ವಿಕರಣ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪದಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ ತಿಬಂತ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಬಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೩ ||

|| సంహితాశాసన ||

చర్కత్తం మరుతః స్మత్స దుష్టరం ద్యుమంతం శుష్మం
మఘవత్స ధత్తన |

ధనస్సృతముక్త్యం విత్తచక్షణం తూకం పుష్కేమ తన-
యం శతం హిమూః || ౧౪ ||

శాసనం

చర్కత్తం | మరుతః | స్మత్స | దుష్టరం | ద్యుమంతం | శుష్మం |
మఘవత్స | ధత్తన |

ధనస్సృతం | ముక్త్యం | విత్త | చక్షణం | తూకం | పుష్కేమ | తన-
యం | శతం | హిమూః || ౧౪ ||

|| శాసనాభిప్రాయం ||

దేవ మరుతౌ మఘవత్స దర్శితౌ ధనస్సృతౌ ధన్యౌ యజమానేషు పుత్రం ధత్తన |
స్థాపయత | దత్తేతి యావత్ | కిద్దేశం పుత్రం | చర్కత్తం కార్యేషు పునఃపునః పురస్క-
తవ్యం | సర్వకర్మకలమిత్యర్థః | స్మత్స సంగ్రహేషు దుష్టరం దుఃఖిన తరితవ్యం |
అజీయమిత్యర్థః | ద్యుమంతం దిక్పిమంతం శుష్మం శత్రుణాం శోషకం బలవంతం
ధనస్సృతం ధనానాం స్వస్థారం ధన్యః స్త్రీతం వా లుక్త్యం | లుక్తం స్తోత్రం | తదర్థం |
ప్రశస్యమిత్యర్థః | విత్తచక్షణం విశేషేణ ద్రష్టారం సర్వజ్ఞం | ఏవంవిధం తూకం పుత్రం
తనయం శాత్రం చ శతం హిమూ దేవమంతర్జాతలక్ష్మినా శతం సంవత్సరాన్ జీవంతః సంతః
పుష్కేమ | పోషయేమ | అత్ర హిమశబ్దేన తద్యుక్తా దేవమంతర్జాతలక్ష్మిభిర్యంతే |

ತಥಾಚಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮೇವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾನಿ ಧಿಷ್ಠೀಯೇತಿ
ವಾನ್ಯತದಾಹತೇ || ಚಕ್ರೈಶ್ಯಂ | ಪ್ರಕೃತಿಗ್ರಹಣೇ ಯಜ್ಞಗಂತಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಂ | ಪರಿ ೯೩-೭ | ಇತಿ
ನ್ಯಾಯೇನ ಕರೋತೇರ್ಯಜ್ಞಗಂತಾದ್ವಿಭಾಷಾ ಕೃತ್ವಮೋಃ | ಸಾ. ೩-೧-೧೨೦ | ಇತಿ ಕೃತ್ | ತುಗಾ-
ಗಮಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೃತ್ಯ | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ಪೃ-
ತ್ಸೋನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೬-೧-೩೩-೧ | ಇತಿ ಪ್ರತಿನಾಶಸ್ಯ ಪೃದಾದೀಶಃ | ದುಷ್ಟರಂ |
ತ್ವ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಈಷದ್ವೈಸುಷ್ಪತಿ ಖಲ್ | ಸುಷಾಮಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ಯಾತ್ ಪತ್ಯಂ |
ಲಿತ್ಸರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಸೋರ್ವಸೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧತ್ತನ | ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ವೇತಿ ತಸ್ಯ ತನಾದೀಶಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ ಮರುತರೇ | ಮಘವತ್ಸು--ರವೀರುಸಸಾದ ಧನಯುಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ |
ಚಕ್ರೈಶ್ಯಂ--ಕರ್ಮಗಣ್ವಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪುರಸ್ಕೃತನಾಗುವ (ಸರ್ವಕರ್ಮಕುಶಲನಾದ) | ಪೃತ್ಯ ಯುದ್ಧ
ಗಣ್ವಿ ದುಷ್ಟರಂ--ದುಃಖದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ (ಅಜೀಯನಾದ) | ದ್ಯುಮಂತಂ--ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ |
ಶುಷ್ಕಂ--ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ (ನಾಶಮಾಡುವ) | ಧನಸ್ಪೃತಂ--ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಮಾಡುವ |
ಉಕ್ಯಂ--ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ | ವಿಶ್ವಚರ್ಷಣಂ--ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ (ಪುತ್ರನನ್ನು) | ಧತ್ತನ--ಇತಿ (ಅನು-
ಗ್ರಹ ಮಾಡಿ) | ತೋಕಂ--(ಇಂತಹ) ಮಗನನ್ನೂ | ತನಯಂ--ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನೂ | ಶತಂ ಹಿಮಾ--
ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳವರೆಗೂ | ಪುಷ್ಯೇನು--ಪೋಷಣೆಮಾಡೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ, ಕರ್ಮ ಕುಶಲನಾದ, ಯುದ್ಧ
ಗಣ್ವಿ ಅಜೀಯನಾದ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವ, ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ
ಪುತ್ರನನ್ನು ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಆ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಪೋಷಣೆ
ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ

English Translation

Maruts, grant to your wealthy (worshippers, a son), eminent for
good works, invincible in battle, illustrious, the annihilator (of his
adversaries), the seizer of wealth, the deserver of praise, and all-discerning;
may we cherish such a son and such a grandson for a hundred winters,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೋಕಂ ತನಯಂ ಶತಂ ಹಿಮಾ ಪುಷ್ಯೇನು--ಪುತ್ರಂ ಪೌತ್ರಂ ಚ ಶತಂ ಹಿಮಾ ಹೇಮಂತ-
ತರ್ಜಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ ಜೀವಂತಸ್ತಂತಃ ಪೋಷಯೇನು | ಅತ್ರ ಹಿಮಶಬ್ದೇನ

ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಹೇಮಂತವೋ ಅಭಿಧೀಯಂತೇ | “ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾನಿ ಧಿ-
ಸೀಯೇತಿ ನಾ ನೈತದಾಹ ” (ತೈ. ಸಂ. ೧ ೫-೮-೫) ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್ | ಮರುದ್ವೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಾವುಗಳು ಒಂದುನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಜೀವಿಸಿರುತ್ತಾ ಅವರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪುತ್ರರು
ಮತ್ತು ಪೌತ್ರರು (ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು) ಇವರುಗಳ ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
ವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತದಲ್ಲಿ ಸೃಷಿದ್ವನಾದ ಒಂದುನೂರು ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳು
ಕಳೆಯುವವರೆಗೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು. ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಮಂತಋತುವು
ಬರುವುದರಿಂದ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು

ಮಘವತ್ಸು ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ ಶುಷ್ಕಂ ಪುತ್ರಂ ಧತ್ತನ-ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷು ಯಜಮಾನೇಷು-
ಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪುರಸ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಕುಶಲಂ, ಶತ್ಕೂಟಾಂ ಶೋಷಕಂ ಬಲವಂತಂ
ದತ್ತ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ, ವಿಧವಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ನಿಪುಣನಾದ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಿಗುವುದಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಮಗನನ್ನು ಅನು-
ಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು. ಈ ಮಾತರದ್ದು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದ್ವಂದ್ವವಂತಂ ಎಂಬ
ಪದಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃಕಾಗಿ ಪುತ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ

ಸ್ತಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳೂ ಮಘವತ್ಸು ಧತ್ತನೆ ಸ್ಥಾಪಯತ | ಪೂರ್ವಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಧನಂ ದತ್ತ ತತೋ
ಧನವದ್ವೈಃ ಸದ್ವಿಭ್ಯೋ ಬಲಂ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಿಸ್ತ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ
ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅನಂತರದ್ದಲ್ಲ ಆ ಧನವನ್ನು ಹಿಂದಿರುವ ನಮಗೆ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ
ಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ಬಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಚರ್ಕೃತ್ಯಮ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಗೃಹಣೇ ಯಜ್ಞಲುಗಂತಸ್ಯಾಪಿ ಗೃಹಣಂ(ಪರಿಭಾಷಾ ೨೩-೯) ಯಾವು
ದಾದರೂ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಯುಜ್ಞಲುಗಂತವಾದ ಆ ಧಾತುವನ್ನೂ ತೆಗೆದು
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದರಿಂದ, ದುಕ್ಕರ್ತ ಕರಣೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಜ್ಞಲುಕ ಬಂದಾಗ ಯುಜ್ಞಲುಗಂತವಾದ ಇದಕ್ಕೆ
ವಿಭಾಷಾ ಕೃವ್ಯಮೋಃ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಬದ್ಧವಾದ ಕೃವ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ
ಚರ್ಕೃ ಎಂಬುದು ಯಜ್ಞಲುಗಂತ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃವ್ಯ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ
ತುಕಾಗಮು. ಚರ್ಕೃತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ
ಧಾತುಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಪೃತ್ಸು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಸದಾದಿಷು ಮಾಂಸಪೃತ್ ಸ್ತೂನಾ-
ಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೬೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃದಾದೇರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಾವೇಕಾಚಃ ತೈತೀ
ಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮೆಷ್ಟರಮ್—ತೃ. ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು ಈಷದ್ವೈಸುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಸುಷಾಮಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಸುಷಾಮಾದಿಷು ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸ್ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೇನ—ಡುಧಾಹ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಯೋತ್ಸಾದಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ **ತಸ್ಯ ಫಸ್ಯಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಆದೇಶ **ಜುಯೋತ್ಸಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೂ ವಿಕರಣ **ಶ್ಲೂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ **ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ತ್ವ ದಧಾ-ತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶ್ಲಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ **ಖರಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ದತ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ದಧಸ್ತಫೋಕ್ಷ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ ಧತ್ತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ **ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಕ್ಷ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ತನಾದೇಶ ಬಂದು ಧತ್ತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಸ್ತುತಮ್—ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವಚರ್ಷಣಿಮ್—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯೇನು—ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ ಧಾತು ಲಿಬುತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನೂ ಸ್ತ್ರೀಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಮೃತೀಷಾಹಂ ರಯಿಮು-

ಸ್ಮಾಸು ಧತ್ತ |

ಸಹಸ್ರಿಣಿಂ ಶತಿನಂ ಶೂಶುವಾಂಸಂ ಪ್ರಾತರ್ಮಹೋ ಧಿಯಾ-

ವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೫ ||

|| ಸದಸಾತ್ ||

ನು | ಸ್ಥಿರಂ | ಮರುತಃ | ವೀರಃ ವಂತಂ | ಋತಃ ಸಹಂ | ರಯಿಂ | ಅಸ್ಮಾಸು |
ಧತ್ತ |

ಸಹಸ್ರಿಣಂ | ಶತಿನಂ | ಶೂರುಃ ವಾಂಸಂ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಹ್ನು | ಧಿಯಾಃ ವಸುಂ |
ಜಗನ್ಮಾತ್ || ೧೫ ||

|| ಸಾಂಸೂಭಾಸ್ಯಂ ||

ಐಕಾದಶಸ್ಯ ಮಾರುತಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಸಾಯಾಗಸ್ಯ ನೂ ಸ್ಥಿರವಿತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಞಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ
ಚ | ಶುಚೀ ವೋ ಹವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಂ | ಅ. ೩. ೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಸ್ಥಿರಂ ಸ್ಥಾಸುಂ ವೀರವಂತಂ ವೀರೈಃ ಪುತ್ರೈಸ್ತದ್ವಂತಂ | ಯದ್ವಾ | ವೀರ್ಯೋ-
ಪೇತಂ | ಋತೀಷಾಹಂ ಗಂತ್ಯೇಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾರಂ ಏವಂವಿಧಂ ರಯಿಂ ಪುತ್ರಲಕ್ಷಣಂ
ಧನಮಸ್ಮಾಸು ಧತ್ತ | ಸ್ಥಾಪಯತ | ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಶತಿನಮೇತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಧನವಂತಂ ಆತ ಏವ ಶೂರು-
ವಾಂಸಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನೋ
ಮರುದ್ಗಣಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಜಗನ್ಮಾತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ನೂ ಸ್ಥಿರಂ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ಪೂರ್ವಪದಾದಿತಿ ಷತ್ವಂ | ಋತೀಷಾಹಂ | ಋ ಗತ್ | ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಿಚ್ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಭಂದಸಿ
ಸಹ ಇತಿ ಜೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಷಾಮಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಷತ್ವಂ | ಶೂರುವಾಂಸಂ | ಟುಬಿಶ್ಚಿ ಗತಿವದ್ಭ್ಯೋಃ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ | ವಿಭಾಷಾ ಶ್ಲೇಃ | ಪಾ.
೭-೧. ೩೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದ್ವಿವರ್ಚನೇ ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾ-
ನ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾದಿಡಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಸ್ಥಿರಂ—ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ | ವೀರವಂತಂ—ಪುತ್ರರಿಂದ (ವೀರ್ಯ
ದಿಂದ) ಯುಕ್ತನಾದ | ಋತೀಷಾಹಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ | ಸಹಸ್ರಿಣಂ—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕನಾದ |
ಶತಿನಂ—ರತಸಂಖ್ಯಾಕನಾದ | ಶೂರುವಾಂಸಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗುವ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು |
ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧತ್ತ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿ (ನೀವು) | ಧಿಯಾವಸುಃ—ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, (ಕರ್ಮದಿಂದ) ಅರ್ಜಿತ
ನಾದ ಧನವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪ್ರಾತಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಹ್ನೂ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಜಗನ್ಮಾತ್—(ನನ್ನ
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಬನ್ನಿ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ, (ಚಿರಾಯುಗಳಾದ) ವೀರವಂತರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನೂ, ಶತಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ (ಅಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ) (ದಿನೇ ದಿನೇ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ವ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಮತ್ತೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಲು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿ

English Translation

Grant us, Maruts, durable riches, attended by posterity, and mortifying to our enemies; (riches) reckoned by hundred and thousands, and ever increasing; may they who have acquired wealth by pious acts, come hither quickly in the morning.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವಿಕಾದಶನಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಿನ ವಪಾಯೋಮದಲ್ಲಿ ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಶುಚೀ ಪೂ ಹವ್ಯಾಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ ೩-೭)

ವಿಕಾದಶ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮರುದ್ವೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವಿನ ವಪಾಯಾಗದಲ್ಲಿ “ನೂ ಸ್ಥಿರಂ” ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವು ಯಾಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರುವುದು. “ಶುಚೀ ಪೂ ಹವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ, ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಂ” ಎಂಬವಾಗಿ (ಆಶ್ವ ಶ್ರೌ ೩-೭) ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು

ಋತೀಷಾದಂ—ಗಂತ್ವೇಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾರಂ । ನಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಸಾಂಧ್ಯಾದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪುತ್ರರೂಪನಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಿರಿ ಎಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಶತಿನಂ, ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಶೂಶನಾಂಸಂ ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಪದಗಳು ರಯಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಗಾಡಿರುವರು ಮತ್ತು ರಯಿಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪುತ್ರರೂಪನಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪಾತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಶತಿನಂ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ, ಬಹಳವಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

ಧಿಯಾವಸುಃ ಪ್ರಾತಃ ಮಕ್ಷು ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ನಾ ಸ್ತಪ್ತಧನಃ ಮರುದ್ವೇಷಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಅಸ್ತದ್ವೇಕ್ಷಣಾಯ ಆಗಚ್ಛತು । ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಜೆನ್ನಾಗಿ ಒದ್ದಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮರು ದ್ವೇಷತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಘವೆಲ್ಲದರೊಡನೆ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ಮುಕ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನು, ದ್ರವತ್ ಓಷಮ್ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಪಿಪ್ರನಾಮಗಳ (ನಿ. ೩-೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೂ ಸ್ಥಿರಮ್ ರುಚಿ ತನುಘ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದಾತ್ (ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧರಾರಕ್ಕೆ ಪೃತ್ವದಿಂದ ರಕಾರಾದೇಶ. ನೂ ಸ್ಥಿರಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಮರುತೇ—ಆಮಂತ್ರಿತ ಸಿಘಾತಸ್ವರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಋತೀಷಾದಮ್— ಋ ಗತೌ ಧಾತು ಕರ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಋತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಮ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಸಹಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ವೇರಪೃತ್ವಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಳಿದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈಶ್ಯತೇ ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಋತೀಷಾಹಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸುಷಾಮಾದಿಷು ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ತೋರಿಸಿದೆ ತನಾದೇಶ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಸಹಸ್ರಿಣಂ—ಅತ ಇನಿತನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಶುಶುನಾಂಸಮ್—ಟುಬ್ಬಿ ಗತಿಸ್ಪದ್ವ್ಯೈ ಧಾತು ಅದಿರ್ಗಾಟುಡವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಯ ಟು ಎಂಬುದು ಇತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ ಓಕಾರಪೂ ಇತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಸುಕ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಭಾಷಾ ಶೈಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ತದಾಶ್ರಯಕಾರ್ಯಂ ಚ ಬಲವತ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮೊದಲೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಮೇಲೆ ಅಮೇಲೆ ಕೃಸು ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಶುಶುನಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ತುಜಾದಿಮಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಲಾದಿಯಾದರೂ ವಸುವಿನಲ್ಲಿ ವಸ್ವೇಕಾಜಾಭ್ಯಾಸಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೬೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ನಿಯಮವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನವು ಅನೇಕಾಜಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ರೂಪವಾಂಸಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಿಯಾ ವಸುಃ— ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಧಿಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಾವೇಕಾಚಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಸದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂತ್ರವು

ದ್ವಾದಶೇಽನುನಾಕೇ ನವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪಶ್ವೇತ್ಯಾದೀನಿ ಪಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ ದ್ವೈಪದಾನಿ | ತೇಷ್ವಧ್ಯಯನಸಮಯೇ ದ್ವಿಪದೇ ವ್ವೇ ವ್ವೇ ಯಚ್ಚಾ ಚತುಷ್ಪದಾಮೇಕೈಕಾಮೃಚಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಮಾ-
ಮ್ನಾಯತೇ | ಆಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾಸು ತು ಯಾಂತ್ಯಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ಸಾ ತಥೈವಾಮ್ನಾಯತೇ | ಪ್ರಾಯೇಣಾ-
ರ್ಥೋಽಸಿ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಿಪದಯೋರೇಕ ಏವ | ಪ್ರಯೋಗೇ ತು ತಾಃ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಶಂಸನೀಯಾಃ |
ಸೂತ್ರೈತೇ ಹಿ | ಪಶ್ವಾ ನ ತಾಯುಮಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ | ಅ ೮-೧೨ | ಇತಿ || ತತ್ರ ಪಶ್ವೇತಿ ದಶರ್ಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಶ್ವಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಪಶ್ವಾ ದಶ ಪರಾಶರಃ ಶಾಕ್ಲೋ ದ್ವೈಪದಂ ತದಿತಿ |
ಶಕ್ತಿಪುತ್ರಃ ಪರಾಶರ ಯುಷಃ | ತತ್ಪುತ್ರತ್ವಂ ಚ ಸ್ಮರ್ಯತೇ | ವಸಿಷ್ಠಸ್ಯ ಸುತಃ ಶಕ್ತಿಃ | ಶಕ್ತೇಃ ಪುತ್ರಃ
ಪರಾಶರ ಇತಿ | ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಃ | ವಿಂಶತಿಕಾ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಜಃ | ಅನು ೧೨-೮ | ಇತಿ ಹಿ
ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪರಮಾಗ್ನೇಯಮ್ನಂದ್ರಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತಂ | ಪಶ್ವಾ ನ ತಾಯುಮಿತ್ಯಾ-
ರಭ್ಯೇತ್ಯಾ ಹೀತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಕ್ ಯತ್ಪುಕ್ತಜಾತಂ ತತ್ಪೂರ್ವಮಾಗ್ನೇಯಮಿತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ದ್ವೈಪದಂ
ತದಿತ್ಯುಕ್ತಾದಿದಮಾದೀನಿ ಪಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ ತುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾ ದ್ವೈಪದಾನಿ || ದಶಮೇಽದನಿ
ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ಮೈ ವೈಶ್ವದೇವಸೂಕ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಮೇತದ್ವೈಪದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ಸೂತ್ರಮು-
ದಾಹೃತಂ ||

ಅನುವಾದವು—**ಪಶ್ಯಾ ನ ತಾಯುಂ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ನುಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ (೬೫-೭೩) ಒಂಭತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಯಾ ನ ತಾಯುಂ** ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು ದ್ವಿಪದಾ ಭಂದಸ್ಸೆಂದರೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ಋಕ್ಕು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವಾಗ ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಋಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸುಕ್ತಿನಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಪರಿಸುಪರು 'ಋಕ್ತಂಋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕನ್ನು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು 'ಋಕ್ತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಋಕ್ತಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಋಕ್ತಂಋಯ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಈ ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮವೇ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿನಿಯೋಗ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಒಂದು ಋಕ್ತೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಯಾ ನ ತಾಯುಮಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ** ಎಂದು ಸೂತ್ರ ವಿರುವುದು. (ಅ. ೮ ೧೨) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಯಾ ನ** ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐತ್ತು (ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಪಶ್ಯಾ ದಶ ಪರಾಶರಃ ಶಾಕ್ವೋ ದ್ವೈಪದಂ ತದಿತಿ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಪರಾಶರನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಆ ಶಕ್ತಿಯ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಪರಾಶರನೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕುಗಳು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ವಿಂಶತಿಶಾ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ** | ಎಂದರೆ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅನು ೧೨-೮) ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಅದರಂತೆಯೇ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು. ಯಜ್ಞದ ಹತ್ತನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು

ಸೂಕ್ತ—೬೫

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಾರುನ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಷಿ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ದ್ರಿ.ಪದಾ ವಿರಾಟ್ ||

* ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ *

ಪಶ್ವಾ ನ ತಾಯುಂ ಗುಹಾ ಚತಂತಂ ನಮೋ ಯುಜಾನಂ
ನಮೋ ವಹಂತಂ |

ಸಜೋಷಾ ಧೀರಾಃ ಪದ್ಯೈರನು ಗ್ಮನ್ಮುಪ ತ್ವಾ ಸೀದನ್ವಿಶ್ವೇ
ಯಜತ್ರಾಃ || ೧ || ೨ ||

* ಪದ್ಯಾಃ ||

ಪಶ್ವಾ | ನ | ತಾಯುಂ | ಗುಹಾ | ಚತಂತಂ | ನಮಃ | ಯುಜಾನಂ | ನಮಃ |
ವಹಂತಂ |

ಸಜೋಷಾಃ | ಧೀರಾಃ | ಪದ್ಯೈಃ | ಅನು | ಗ್ಮನ್ | ಉಪ | ತ್ವಾ | ಸೀದನ್ |
ವಿಶ್ವೇ | ಯಜತ್ರಾಃ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಧೀರಾ ಮೇಧಾವಿನೋ ದೇವಾಃ ಸರ್ಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಯಃ ಸಂತೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ
ಪದೈರ್ಮಾರ್ಗೇ ಪಾದಕೃತ್ಪೇರ್ಲಾಂಭಸೈರನು ಗೃನ್ | ಅನ್ಯಗಮನ್ | ಕೀದೃಶಂ | ಪಶ್ಯಾಪಹೃತೇನ
ಪಶುನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಂ ತಾಯುಂ ನ | ತಾಯುರಿತಿ ಸ್ತೇನನಾಮ | ಯಥಾ ಸ್ತೇನಃ ಪರಕೀಯಂ
ಪಶ್ಯಾದಿಧನಮಪಹೃತ್ಯ ದುಷ್ಟವೇಶೇ ಗಿರಿಗದ್ಯರೇ ವರ್ತತೇ ತದ್ವದ್ಗುಹಾ ಚತಂತಂ ಅಬ್ಬುಸಾಯಾಂ
ಗುಹಾಯಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವರ್ತಮಾನಂ | ಚತತಿರ್ಗತಿರ್ಕರ್ಮಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯೈರಗ್ನೇರಪ್ಪು
ಪ್ರವೇಶಃ ಸಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಽಪಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ | ತೈ. ಸಂ ೨-೬-೬೦ | ಇತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವತ್ಥಗುಹಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಂ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ಅಗ್ನಿದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿಲಾಯತ |
ಅಶ್ನೋ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೋಽಶ್ವತ್ಥೇ ಸಂವತ್ಸರಮತಿಷ್ಠದಿತಿ | ತಥಾ ನಮೋ ಯುಜಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-
ಮನ್ನಮಾತ್ಮನಾ ಸಂಯುಜಾನಂ ನಮೋ ವಹಂತಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತಂ ಹವಿರ್ವಹಂತಂ | ಯಜತ್ರಾ
ಯಜನೀಯಾ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುಪ ಸೀದನ್ | ಸಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ |
ದದೃಶುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಶ್ಯಾ | ತೈತ್ತಿರೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಾ-
ಭಾವಃ | ಉದಾತ್ರಯೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಗುಹಾ | ಭಿದಾದಿಷು ಸಾಧಾದರ್ಜಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ |
ವೃಷಾದಿಷು ಪಾರಾದಾಮ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಯುಜಾನಂ | ಶಾನಚಿ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸರ್ಜೋಷಾಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸಮಾನಂ
ಜುಷಂತ ಇತಿ ಸರ್ಜೋಷಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಃ | ಗೃನ್ | ಗಮೇರ್ಲುಗಜಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚೇರ್ಲುಗ್ | ಗಮಹನೇ-
ತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಯಜತ್ರಾಃ |
ಅನುನಕ್ಷೀತ್ಯಾನಿಸಾತ್ರವೃತ್ತಯಃ | ನಿಶ್ತ್ವಾದಾಮ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ||

೧ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಅಗ್ನೇ--ಅಗ್ನಿ ಯೇ) | ಧೀರಾಃ--ಧೀರರಾದ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ | ಸರ್ಜೋಷಾಃ--ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾದ
ದೇವತೆಗಳು | ಪಶ್ಯಾ--(ಅಪಹೃತವಾದ) ಪಶುಯುಕ್ತನಾದ | ತಾಯುಂ ನ--ಕಳ್ಳನೆತಿ | ಗುಹಾ--
(ಜಲರೂಪವಾದ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ (ಅಶ್ವತ್ಥರೂಪವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ) | ಸಚಂತಂ--ಇರುವ (ನಿನ್ನನ್ನು) |
ಪದೈಃ--(ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ) ಪಾದಲಾಂಛನಗಳಿಂದ | ಅನು ಗೃನ್--ಅನುಸರಿಸಿದರು | ಯಜತ್ರಾಃ--ಯಜ್ಞ
ದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ | ವಿಶ್ವೇ--ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ | ನಮೋ ಯುಜಾನಂ--(ತನಗಾಗಿ) ಪವಿತ್ರವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವ | ನಮೋ ವಹಂತಂ--(ಇತರ ದೇವತೆಗಿ--ಗಾಗಿ) ಪವಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಂಡುಹೋಗುವ | ತ್ವಾ--
ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಪಸೇದರ್ --ಪ್ರಾರಾಧರು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ನಿನಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀ ಇಂತಹ ನೀನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವಾಗ, ಧೀರರೂ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ವಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರೂ ಆದ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ನಿನ್ನ ಪದಲಾಂಭನಗಳಿಂದ, ಪಶುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಪಶುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತಿನಿಂದ ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ, ಅನುಸರಿಸಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಕಂಡರು.

English Translation.

The intelligent Divinities, all equally pleased followed your Agni, by your footmarks, when hiding in the hollow (of the waters), like a thief (who has stolen) an animal; you receiving oblations and carrying them to the Gods all the Gods, worthy of adoration, sit down near you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪಶ್ವಾ ತಾಯುಂ ನ—ಅಪಹೃತೇನ ಪಶುನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಂ | ತಾಯುರಿತಿ ಸ್ತೇನ ನಾಮ | ಯಥಾ ಸ್ತೇನಃ ಪರಕೀಯಂ ಪಶ್ವಾದಿಧನಮಪಹೃತ್ಯ ದೃಪ್ತವೇಶೇ ಗಿರಿಗಹ್ವರೇ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್ | ತಾಯು ಎಂಬ ಪದವು ತೃಪ್ತಿ, ತಕ್ವಾ, ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತೇನ ನಾಮಗಳು (ನಿ ೩-೧೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧-೪) ಇವ, ನ, ಚಿತ್, ನು. ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಕಳ್ಳನು ಇತರರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಯಾವನೂ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ಆಗದಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಗುಹೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ ವನು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಪಶ್ವಾ ನ ತಾಯುಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಸುಕ್ತಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಮರುಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಯಮನ ಯಮೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಭೋಗ ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದ ಕಾರಣ ಮುಪ್ಪು ಬಂದಿತು ಆಗ ಅವನು ಆ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿರುವಾಗ ವಜ್ರಾಯುಧವ ಮತ್ತು ವಷಟ್ಪಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಭಯವು ಉಂಟಾಯಿತು ಅವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಅನಶನ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಶುದ್ಧರಗಳು ತಮ್ಮ ಅಮೃತರಸದಿಂದ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದವು. ದೇವತೆಗಳು ಯಮ ಮತ್ತು ವರೂಣ ಇವರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇವನಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದಂತೆಯೇ ಇರುವ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಜ ಮತ್ತು ಅನುಯಾಜ ಎಂಬ ಹೋಮಗಳ ಮೂಲಕ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಹವಿಸ್ಸು

ಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗೆಗೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ಈ ಇತಿಹಾಸವು (ಋ ಸಂ. ೧೦-೫೧-೧) ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಸ್ವಲ್ಪ ನ ತಾಯ್ತು ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು.

ಗುಹಾ ಚತಂತಂ—ಅಬ್ರೂಸಾಯಾಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವರ್ತಮಾನಂ ; ಚತತಿರ್ಗತಿ-ಕರ್ಮಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯೈರಪ್ಸು ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರವೇಶಃ ಸಮಾಮ್ನಾಯತೇ—' ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಽಪಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ' (ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೧) ಇತಿ | ಯದ್ವಾ ಅಶ್ವತ್ಥಗುಹಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಂ | ಶ್ವಯತೇ ಚ—' ಅಗ್ನಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿಲಾಯತ | ಅಶ್ವೋ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೋಽಶ್ವತ್ಥೇ ಸಂವತ್ಸರ-ಮತಿಪೃತ್ ' (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೩-೯) ಇತಿ | ನೀರಿನ ರೂಪವಾದ ಗುಡವಾದ ರುದೇರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ನುಸುಮಾಡುವವನು. ಚತ ಛಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರ್ಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ (೨-೬-೬-೧) ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಗುಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗುಡವಾಗಿ ಸಂವತ್ಸರ ಸಂಯಾಂತವಾಗಿಯೂ ವಾಸವಾಗಿರುವುದು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೩-೯) ನೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸುಂದಸ್ತಮಿಗಳ — ಗುಹಾ ಗುಡಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ, ಚತಂತಂ ನಶ್ಯಂತಂ, ನಮೋ ವಹಂತಂ ಯುಜಾನಂ ಅನ್ನಕಾರಣೇನ ಅಬ್ಜಕ್ಷಣೇನ ಅಪ್ಸು ಪ್ರಶನಂತಂ, ನಮೋ ವಹಂತಂ ಅಮೃತರಸಂ ಪಿಬಂತಂ ಎಂದು ಈ ಸದಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾರಿಗೂ ತನ್ನ ಆಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸದೆ ಗುಡವಾಗಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ತೇಭಿವ್ಯಾಚಾತಯಾಮಸಿ (ಋ ಸಂ ೧೦-೧೫೫-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತೀಛಾತುವು ನಾಶನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ನಮಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಥಃ, ವಾಚಃ (೩-೯) ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಖತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ನೀರಿನು ನಮಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನೀರಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಗುಡವಾದ ಪ್ರದೇರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ನಮೋ ವಹಂತಂ—ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತಂ ಹವಿರ್ವಹಂತಂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒಯ್ಯುವವನು.

ಸಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಂ ಜುಷಂತ ಇತಿ ಸಜೋಷಸ | ಸಮಾನಸ್ತ್ರೀತಯಃ ಸೂತ್ರಮಾಡುವ ವರ ವಿಸಯ ದಕ್ಷ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪಶ್ನಾ—ಪಶು+ಟಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಣ್‌ನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಛಿದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿದಾದಿ ಭ್ಯೋಽಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್ ಗುಹಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತಂತಮ್—ಚತೀ ಯಾಚನೇ ಧಾತು ಉಭಯಪದೀ, ಲಘದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಚತಚ್ಚಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿದಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಜಾನಮ್—ಯುಜಿ ಯೋಗೇ ಧಾತು ರುಧಾದಿ ಲಘದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಜಾನಮ್ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹಂತಮ್—ವಹ ವ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೇ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಸರ್ವಧಾತುಕವೂ ಶಪ್ ಏಕರಣವೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಸಮಾನಂ ಜುಷಂತ ಇತಿ ಸಜೋಷಸಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಸಮಾನಸ್ಯಛಂದಸ್ಯಮೂರ್ಧ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಭಾವ. ಸಜೋಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರದಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತಸತ್ಯಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಷರ್ವನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಷರ್ಗ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಜಸ್ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಸು ಆದೇಶ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಪದ್ಯೇ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗೃನ್—ಗಮ್ಲೈ ಗತೌ ಧಾತು ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಇತತ್ತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ವಿಕರಣವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯರಣ—(ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೯೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಗೃನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಯಜತ್ಯಾಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿವಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩೮-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ || ೧-೨ ||

~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯತಸ್ತೃ ದೇವಾ ಅನು ವ್ರತಾ ಗುರ್ಭುವತ್ಪರಿಸ್ಪಿದ್ಯಾರ್ನ
ಭೂಮು |

ವರ್ಧಂತೀಮಾಪಃ ಪನ್ವಾ ಸುಶಿಶ್ವಿಮೃತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ
ಸುಜಾತಂ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತಸ್ತೃ | ದೇವಾಃ | ಅನು | ವ್ರತಾ | ಗುಃ | ಭುವತ್ | ಪರಿಸ್ಪಿಃ | ದ್ಯಾಃ | ನ |
ಭೂಮು |

ವರ್ಧಂತಿ | ಈಂ | ಆಪಃ | ಪನ್ವಾ | ಸುಽಶಿಶ್ವಂ | ಯತಸ್ತೃ | ಯೋನಾ | ಗರ್ಭೇ |
ಸುಽಜಾತಂ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಕ್ತ ಏನಾರ್ಥಃ ಸೃಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ | ದೇವಾ ಯತಸ್ಯ ಗತಸ್ಯ ಪಲಾಯಿತಸ್ಯಾಗ್ನೇವ್ರತಾ ವ್ರತಾನಿ
ಕರ್ಮಾಣಿ ಗಮನಾವಸ್ಥಾನಶಯನಾದಿರೂಪಾಣ್ಯನು ಗುಃ | ಅನ್ವೇಷ್ಯಮಗಮನ್ | ತದನಂತರಂ ಪರಿಷ್ಠಿ-
ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋನ್ಮೇಷಣಂ ಭುವತ್ | ಅಭವತ್ | ಭೂಮ ಭೂಮಿರಸ್ಯಾಗ್ನೇರನ್ವೇಷ್ಯಭಿದೇವ್ಯ-
ದ್ಯೌರ್ನ ಸ್ವರ್ಗ ಇವಾಭೂತ್ | ಇಂದ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನೇರ್ಗವೇಷಣಾಯ ಭೂಲೋಕಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪೋರಜ್ಜೀವತಾ ಈಮೇನಮುದಕೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತಿ | ಪ್ರವರ್ಧಯಂತಿ |
ಯಥಾ ದೇವಾ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಥಾರಷ್ಟಸ್ಥಿತೃರ್ಥಃ | ಕೇದೃಶಂ | ಪನ್ನಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸುಶಿಶ್ವಂ ಸುಷ್ಣ
ಪ್ರವರ್ಧಿತಂ | ಯತಸ್ಯ ಯೋನಾ | ಯೋನಿರಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ಯತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ನಾ ಕಾರಣ-
ಭೂತೇ ಜಲೇ ಗರ್ಭೇ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯೇ ಸುಜಾತಂ ಸುಷ್ಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಂ | ಏವಮಪ್ಸು ವರ್ತ-
ಮಾನಮಗ್ನಿಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾವೋಚತ್ | ತದನಂತರಂ ದೇವಾಸ್ತಮಜ್ಞಾಸಿಷುರಿತಿ
ಭಾವಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಽಸಃ ಪ್ರಾನಿಶತ್ತಂ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೌಷಮ್ಯಚ್ಛನ್
ತಂ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾಬ್ರವೀದಿತಿ || ವ್ರತಾ | ಶೇಚ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಗುಃ | ಇನ್ ಗತ್ |
ಇಣೋ ಗಾ ಲಾಜಾತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಲೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಆತ ಇತಿ ರೋಜುರ್ |
ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾದಿತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಪರಿಷ್ಠಿಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಕ್ವಿನ್ ತಿತುತ್ರೇತೇರ್ಪ್ರತಿವೇಧಃ |
ಶಕಂಧಾದಿತ್ಯಾಪ್ತರರೂಪತ್ವಂ | ಪಾ. ೬-೧-೯೪-೪ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಭೂಮ
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರ್ಡಾದೇಶಃ | ಹ್ರಸ್ವತ್ಪಾಂದಸಃ | ವರ್ಧಂತಿ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಧೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಥ-
ಧಾತುಕತ್ಯಾಣ್ಣೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ವತ್ವಂ | ತಿಜಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತು-
ಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪನ್ನಾ | ಪನ ಸ್ತುತಾ | ಔಷಾದಿಕೋ ಭಾವ ಉಪ್ರತೃಯಃ | ಸುಶಿಶ್ವಂ |
ಟುಟಿಶ್ಚ ಗತಿವೃದ್ಧೋಃ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತ್ಯೆತ್ತೋತ್ಪರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೧೭೧-೨ | ಇತಿ
ವಚನಾತ್ಪ್ರತೃಯಃ | ವಚಿಸ್ವನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಲಿದೃದ್ಯಾನಾದ್ವಿಭಾಗೇ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತ್ಯುಕಾರಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಛಾಂದಸೋ ಯಣಾದೇಶಃ | ಸಃ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಪಾ. ೧-೪-೯೪ | ಇತಿ
ಸೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಸ್ಯತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಪಾ. ೨-೨-೧೮ | ಇತಿ ಪ್ರಾದಿಪಮಾಸಃ |
ಆವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಯತಸ್ಯ—ಯೊರಟುಯೊಗಿದ್ದ (ವಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು) | ವ್ರತಾ—
(ಗಮನಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನ | ಅನು ಗುಃ—(ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡಲು) ಹೊರಟರು | ಪರಿಷ್ಠಿಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವೇಷಣವು | ಭುವತ್—ಆಯಿತು | ಭೂಮ—ಭೂಮಿಯು | ದ್ಯೌರ್ನ—(ಅನ್ವೇಷಣ
ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಸ್ವರ್ಗದಂತೆ | (ಭುವತ್—ಆಯಿತು) | ಅಪಃ—ಅರ್ಜಿವತೆಗಳು (ಜಲವು)
ಪನ್ನಾ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಸುಶಿಶ್ವಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ | ಯತಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) |

ಯೋನಾ—(ಕಾರಣೇಭೂತವಾದ) ಜಲದಲ್ಲಿ | ಗರ್ಭೇ--ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಸುಜಾತಂ--ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ತಾದುರ್ಭೂತ ನಾದ | ಈಂ--(ಉದಕ ಸ್ತವಿಷ್ಯನಾದ) ಈ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ವರ್ಧಂತಿ--ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಾರೆ)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸಲಾಯಿತನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡುತ್ತಾ ದೇವಾದಿಗಳು ಹೊರಟರು ಭೂಮಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಯಿತು. ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ, ಜಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೇಭೂತವಾದ ಉದಕದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟನು

English Translation.

The Gods followed the traces of the fugitive, the search was made everywhere, and earth became like the celestial region; the waters swelled (to conceal him), who was much enlarged by laudation, and was manifested as it were in the womb in the waters, the source of sacrificial food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭೂಮಿ ದ್ಯೌರ್ನ- ಭೂಮಿರಪಿ ಸ್ವರ್ಗ ಇವಾಭೂತ್ | ಇಂದ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಅಗ್ನೇರ್ಗವೇಷಜಾಯ ಭೂಲೋಕಂ ಸ್ತಾಪ್ತಾಃ | ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಭೂಲೋಕವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು.

ಯತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ ಸುಜಾತಂ-ಯೋನಿರಿತ್ಯುದಕ ನಾಮ | ಯತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಅನ್ನಸ್ಯ ನಾ ಕಾರಣಭೂತೇ ಜಲೇ ಮಧ್ಯೇ ಸುಷ್ಮ ಸ್ತಾದುರ್ಭೂತಂ | ಏವಮಪ್ಸು ವರ್ತಮಾನಮಗ್ನಿಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಸ್ತಾವೋಚತ್ | ತದನಂತರಂ ದೇವಾಸ್ತಮಜ್ಞಾಸಿಷುಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ-ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಽಸುಃ ಸ್ತಾವಿಶತ್ ತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರೈಷಮೈಚ್ಛತ್ ತಂ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಸ್ತಾಬ್ರವೀತ್ (ತೈ. ಸಂ. ೨ ೬-೬-೧) ಇತಿ |

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ೪೦ ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 60-61 ನೋಡಿ ಯೋನಿ ಕಟ್ಟುವ (ನಿರುಕ್ತ ೨ ೨೪) ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಹೀಗೆ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿದೇವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೀನುಗಳು ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದವು ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಅವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು, ಕೈತ್ತಿಯ ಸಂಹಿತೆಯು (೨-೬-೬-೧) ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವೃತಾ- ವೃತರಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ. **ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಬುಲಚಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ನುಮಾಗಮ ಸರ್ವ ನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ನಲೋಪ

ಗುಃ- ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ನೋಗಾ ಲುಜಃ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. **ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ **ಗಾತಿತ್ಯಾ ಘುಪಾಭೂಭ್ಯಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚ್. **ಆತಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಸಿಚ್ ಲುಕ್ಯಾದಾಗ ಆದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ವಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರರೂಪ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಗುಃ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷ್ಟಿಃ—ಇಹು ಇಚ್ಛಾ ಯಾಂ ಧಾತು. **ಪ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಿತುತ್ವ ತಫಸಿ**—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ನಿವೇಧ ಸ್ವತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರ. **ಪರಿ+ಇಷ್ಟಿ** ಎಂದಿರುವಾಗ **ತಕಂಧ್ವಾದಿವಸು ಪರರೂಪಂ ವಾಚ್ಯಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೯೪-೪) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ- ಭೂಮಿ+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. **ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.** ಭೂಮಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಂತಿ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ವರ್ಧ ಎಂಬ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ **ರೋಂತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ಕರ್ತೌ ಶಸ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸ್ ವಿಕರಣ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಆಧಾರಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅದುದರಿಂದ ನೇರಣಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. **ಆತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರರೂಪ. **ವರ್ಧಂತಿ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಶಸ್** ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. **ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರು**

ವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತ್ರಿ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾದನ
ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ತರ ಒರೆಯದಿಲ್ಲ

ಪನ್ನಾ ರನ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಉಪನ್ಯಯ ರನು ರಜ್ಜುವಾಗುತ್ತದೆ.
ತ್ಯತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಚಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ ಎಂದುದರಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯೌಷಾದೀಶ ಒಂವಾಗ
ಉದಾತ್ತಯಾಣಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಒರೆಯುತ್ತದೆ

ಸುತಿಶ್ಚಿಮ್ ಬುಹಿಶ್ಚ ಗತಿವ್ಯಮ್ನೋ ಧಾತು ಅದ್ವಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನ್ ಅಟ್ ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಉತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ ೨-೨-೨೧-೨) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಬರುವುದು
ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಕಿ ಸ್ತುತಯ ಬರುತ್ತದೆ ತತ್ಪಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತುಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಯಜಾದಿಯಲ್ಲ ಇದು ಸೇರಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವನನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಶುಶುಃ ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ
೨-೪-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ ಉಪಪನ್ನ ಬಾಧಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ
ಯೌಷಾದೀಶ ಸುಷ್ಪು ಶಿಶ್ವಿಃ ಸುಶ್ವಿಃ ತಮ್ ಸುಃಪೂಜಾಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ ೧-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶ್ವೂರ್ವಾ ತೋರುವುದರಿಂದ (ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ) ಸುವಿಗೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ತುತೀ ಪೂಜಾಯಾಂ
(ಪಾ. ಮ ೨-೨-೧೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲಾರ್ಥತ್ಯತೀಯಾ—(ಪಾ ಸೂ.
೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಶ್ವಾರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ತರ ಒರೆಯುತ್ತದೆ || ೨-೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಪುಸ್ಪುರ್ನ ರಣ್ಣಾ ಕ್ಷಿತಿರ್ನ ಪೃಥ್ವೀ ಗಿರಿರ್ನ ಭುಜ್ತ್ರ ಕ್ಷೋದೋ ನ
ಶಂಭು |

ಅತ್ರೋ ನಾಜ್ತ್ರನ್ಮಗಪ್ರತಕ್ತಃ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ ಕ ಈಂ
ವರಾತೇ || ೩ || ೬ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಪುಷ್ಪಿಃ | ನ | ರಣ್ಣಾ | ಪ್ರತಿಃ | ನ | ಪೃಥ್ವೀ | ಗಿರಿಃ | ನ | ಭುಜ್ಞ | ಕ್ಷೋದಃ | ನ |
ಶಂಭು |

ಅತ್ಯಃ | ನ | ಅಜ್ಞನ್ | ಸರ್ಗಃ ಪ್ರತಕ್ತಃ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ | ಕಃ |
ಈಂ | ವರಾತೇ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರಣ್ಣಾ ರಮಣೀಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹೃದ್ಯಾ ಪುಷ್ಪಿರ್ನ ಅಭಿಮತಫಲಾನಾಮಭಿವೃದ್ಧಿರಿವಾಗ್ನಿಃ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಮಣೀಯಃ | ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಸಕಲವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಗ್ನೃಧೀನತ್ವಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಪುಷ್ಪಿ-
ರಿವ ರಣ್ಣಾ ಗಂತವ್ಯಃ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತೋ ವಾ | ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಿಃ ಸ್ವಾಪ್ಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿಯರ್ಜ್ವೇ
ಹವಿರ್ಭಿಃ ಸ್ವಾಪ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ | ಪೃಥ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಪ್ರತೀರ್ಣ ಭೂಮಿರಿವಾಗ್ನಿರಪಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ ಸರ್ವೇಷು
ಭೂತೇಷು ಜಾತರೂಪೀಣಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಗಿರಿರ್ನ ಪರ್ವತ ಇವ ಭುಜ್ಞ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೋಜಯಿತಾ |
ಯಥಾ ಗಿರೌ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಫಲಮೂಲಾದಿಕಮಾಪ್ಯತ್ಯ ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ ತದ್ವದಗ್ನಾವಪಿ ಪಚಂತಃ
ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ | ಯದ್ವಾ | ಅಗ್ನಾವಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಸರ್ಗಫಲಂ ಭುಂಜತೇ |
ಅಥವಾ ಗಿರಿಯೃಥಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಸರ್ವಾನ್ವಾಣಿನೋ ಭುನಕ್ತಿ ಸ್ವಕೀಯಮೂಲಫಲಾದಿವಾನೇನ ಪಾಲ-
ಯತಿ | ತದ್ವದಯಮಪಿ ಸಾಪಾದನುಷ್ಣಾತ್ಯನ್ವಮುಂಚತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಅಗ್ನಿರ್ಮಾ
ತಸ್ಮಾದೇನಸಃ ಪ್ರ ಮುಂಚತ್ವತಿ | ಶಂಭು ಸುಖಕರಂ ಕ್ಷೋದೋ ನ ಉದಕಮಿವ | ಯಥೋದಕಂ
ಸುಖಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸುಖಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜ್ಞನ್ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾನ್ಯತತ್ |
ಅಜ್ಞನಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇಽತ್ಯೋ ನ ಸತತಗಮನರೀಲೋ ಜಾತ್ಯಶ್ಚ ಇವ ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ ಸರ್ಗೇಣ ವಿಸರ್ಜ-
ನೇನ ಪ್ರಗಮಿತಃ | ಯಥಾ ಸಾದಿನಾ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಜಾತ್ಯಶ್ಚೋ ಹಂತವ್ಯಸಮಾಪಮಾಶು ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ-
ಗ್ನಿರಪಿ ಸ್ತೋತ್ರಭಿಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸನ್ ಶತ್ರುಸ್ತಂತುಂ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿತಿ ಭಾವಃ | ಅಪಿ ಚ ಸಿಂಧುರ್ನ
ಕ್ಷೋದಃ | ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಮಿವಾಯಮಪಿ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ | ಯಥಾ ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶಾಭಿಮುಖೋ
ಜಲಪ್ರವಾಹೋ ದುರ್ನಿರ್ವಾರಃ | ತದ್ವದ್ಗದ್ಗನ್ಯಾಭಿಮುಖೋಽಗ್ನಿರಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ತಸ್ಮಾದೀವೇನಮಗ್ನಿಂ ಕೋ ವರಾತೇ | ಕೋ ವಾರಯೇತ್ | ಕೋಽಪಿ ವಾಙ್ಮುತುಂ ನ ಶಕ್ಯೋತಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ರಣ್ಣಾ | ರವಿಗತೃರ್ಥಃ | ರಣ್ಣಾತೇ ಸ್ವಾಪ್ಯತ ಇತಿ ರಣ್ಣಾ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಭುಜ್ಞ | ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಇಷಿಯುಧೀಂ-
ಧೀತಿ ನಿಧೀಯಮಾನೋ ಮಕ್ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ ಭವತಿ | ಸುಶಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರ್ವಾಕ್ |

ಅಜ್ಞನ್ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಮನಿನಿ ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ಏಕಲ್ಪ ಇಪ್ಯತೇ | ಕಾ. ೨-೪-
೫೩-೨ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಿಭಾವಾಭಾವಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸರ್ಗಪ್ರತಿಕೃತಃ | ಸೃಜ
ವಿಸರ್ಗ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಿಜಾಂತಃ ಸರ್ಗಶಬ್ದ ಅದ್ವೈತಾತ್ಮಃ | ತನ್ನ ಗತೌ ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವವಿಶೇಷಾರ್ಥಾನ್ನಿ-
ಷ್ಠಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಟ್ಟತಿಷೇಧಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಸರ್ಗೇಣ ಪ್ರತಿಕೃತಃ | ತ್ವತೀಯಾ
ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರಾತೇ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶೇಷಾರ್ಥಾಲ್ಲೇಟಿ
ಲೇಟೋಽದಾಟಾವಿತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ವೃತೋಽನ್ಯತ್ರ | ಪಾ. ೩-೪-೯೪ | ಇತ್ಯೈತ್ಯಸ್ಯ
ಏಕಲ್ಪತತ್ವಾದಭಾವಃ ||

! ಸ್ತುತಿರಾರ್ಥಃ |

ರಣ್ವಾ- ರಮಣೀಯವಾದ (ಇಷ್ಟವಾದ) | ಪುಷ್ಪಿರ್ನ್- ಅಭಿಮತಫಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಂತೆ ಇರುವ |
(ಅಥವಾ) ಅಭಿಮತಫಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಂತೆ | ರಣ್ವಾ-ಸ್ತುತ್ಯನಾದ | ಪೃಥ್ವೀ-ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ | ಕ್ಷಿತಿ-
ರ್ನ್-ಭೂಮಿಯಂತೆ ಇರುವ | ಗಿರಿರ್ನ್-ಸರ್ವತದಂತೆ | ಭುಜ್ಞ- (ಸರ್ವರಿಗೂ) ಭೋಜನನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವ | ಶಂಭು-ಸುಖಕರವಾದ | ಕ್ಷೋಭೋ ನ-ಉದಕದಂತೆ ಇರುವ | ಅಜ್ಞ-ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ |
ಅತೋ ನ-ಗಮನಶೀಲವಾದ ಉತ್ತಮಾಶ್ರದಂತೆ | ಸರ್ಗಪ್ರತಿಕೃತಃ-ವಿಸರ್ಜಿತನಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ |
ಸಿಂಧುರ್ನ್-ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕದಂತೆ | ಕೋದಃ- ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ | ಈಂ-ಈ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು | ಈ ವರಾತೇ-ಯಾರುತಾನೇ ತಡೆದಾರು ?

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅಭಿಮತಫಲದಾಯಕನು ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತನು ಭೂಮಿಯಂತೆ (ಎಲ್ಲರ
ಜರದಲ್ಲಿದ್ದು ಇರುವುದರಿಂದ) ವಿಸ್ತೀರ್ಣನು ಸರ್ವತದಂತೆ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಚನಮಾಡಿ ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ)
ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುವನು, ಉದಕದಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಶ್ರವು
ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಗಮ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರ
ಗೌಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ರಕ್ತಗತನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾನೆ ಜಲಪ್ರವಾಹವು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ
ತಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವೋ, ದೇಗ ಸುಡುತ್ತಿರುವ ನಸುವನ್ನು ವ್ಯಾಸಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿವಾರಿಸಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

English Translation

Agni is beautiful as nourishment, vast as the earth, the giver of
food as a mountain, and delightful as water, he is like a horse, urged to a
charge in battle, and (irresistible) like flowing waters, who can arrest him ?

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪುಷ್ಪಿರ್ನ ರಣ್ಣಾ—ರಣ್ಣಾ ರಮಣೀಯಂ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹೃದ್ಯಾ | ಅಭಿಮತ ಫಲಾನಾಮಭಿ-
ವೃದ್ಧಿರಿವ ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಮಣೀಯಃ | ಯದ್ವಾ ಪುಷ್ಪಿರಿವ ಗನ್ನವ್ಯಃ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತೋ-
ನಾ | ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯುತೇ ತದ್ವತ್ ಅಗ್ನಿಃ ಯಜ್ಞೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯುತೇ | ಉಪಮಾಲಂಕಾರ
ವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನದ ಧರ್ಮ ಅಥವಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾನಾಚರವಾದ ಇವ
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ | ಯಾಸ್ಯರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇದಮಿವ, ಇದಂ ಯಥಾ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು
ಉಪಮಾನಾಚರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೧೧-೪) ಸಾರಮಾಡಿರುವರು | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟ,
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು ಅನಂದಕರವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವನಾಗಿರು-
ವನು | ಅಥವಾ ರಣ್ಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಮು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ರಮಣೀಯಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ-
ವಾಗಿ ಗಂತವ್ಯಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಫಲ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿರೂಪವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯು ಜನರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯಜ-
ಮಾನರುಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವನಾಗಿ ಇರುವನು. | ರಣ ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಣ್ಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು
ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಸ್ತುತಃ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. | ಅಗ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿ-
ರೂಪವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಕ್ಷಿರ್ನ ಪೃಥ್ವೀ—ಭೂಮಿರಿವ ಅಗ್ನಿಃ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯು
ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಜರಣ್ಣಾ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು | ಇದರಿಂದ
ಭೂಮಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿ-
ಕೊಂಡು ಇರುವನು. | ಇದರಿಂದ ಉಪಮೇಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪಿಸ್ತವ್ಯವು, ಪರಿಪೂರ್ಣವಸ್ತುವು ಎಂಬ ಧರ್ಮ-
ಗಳು ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಇರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಗಿರರ್ನ ಭುಜ್ಜು—ಸರ್ವತ ಇವ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೋಜಯಿತಾ | ಯಥಾ ಗಿರೌ ವಿದ್ಯಮಾನಂ
ಫಲಮೂಲಾದಿಕಂ ಅತ್ಯುತ್ಕೃತ ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ | ಯದ್ವಾ ಅಗ್ನಾನಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ
ಸ್ವರ್ಗಫಲಂ ಭುಂಜತೇ | ಅಥವಾ ಗಿರಿಯೌಫಥಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಭುಂಕ್ತಿ ಸ್ವಕೀಯಫಲ-
ಮೂಲಾದಿವಾನೇನ ಸಾಲಯತಿ ತದ್ವದಯಮುಪಿ ಪಾಪಾದನುಷ್ಕರ್ತೃ ಪ್ರಮುಂಚತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾ-
ಯತೇ—“ಅಗ್ನಿರ್ಮಾ ತಸ್ಮಾದೇನಸಃ ಪ್ರಮುಂಚತು” (ತೈ. ಸಂ ೧-೨-೫-೩) ಇತಿ | ಭುಜ ಧಾತುವಿನ
ರಕ್ಷಣ, ಮತ್ತು ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಇರುವುವು. | ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು
ಇದನ್ನು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೋಜಯಿತಾ—ಊಟಮಾಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. | ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಬೆಟ್ಟವು ಅನುಕೂಲ-
ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು. | ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗುವ ಹಾಗೆ

ಬೇಯಿಸಲು ತಕ್ಕವನಾಗಿರುವನು ಪರ್ವತದ ಹಾಗೆ ಭೋಜಯಿತ್ಯತ್ವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರು
ವುದು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗ (ಫಲವನ್ನೂ) ಸುಖ
ವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಿರಿಯ ಹಾಗೆ ಭೋಜಯಿತ್ಯತ್ವ ರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಉಪಮೇಯವಾದ
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವೂ
ಸಂಗ್ರಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅಭ್ಯವಶಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ
ಪಾಲನವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.
ಕ್ರಾವು ಬಂದಾಗ ಬೆಚ್ಚಿತ್ತು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಫಲ ಮತ್ತು ಗೆಡ್ಡೆಗಿಣಿಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ
ವಾಗುವಂತೆ ಒದಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಇವರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಕೂಡ ವಾಸಕರ್ಮಗಳ ಫಲಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡಲು
ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ ವಾಸಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ
(೧-೨-೫-೨) ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ನಮ್ಮ ವಾಸಗಳಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ವ್ರಾಹ್ಮಣೇಯ ಇರುತ್ತದ ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಪನ್ನ
ವಾಗಿರುವುದು ಸ್ವದವ್ಯಾಮಿಗಳ-ಉಪಮೇಯವಾದ ಅಗ್ನಿ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದು ರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಇವೇ
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಧರ್ಮಗಳನ್ನು) ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಬೇರೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಂದಕರನು, ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಹೇಳಿರುವರು. ಕ್ಷಿತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪೃಥ್ವಿ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಾಗಿರುವುದು
ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥ್ವಿಯಂತೆ ಪೃಥ್ವಿ (ಒಲವುಳ್ಳವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

**ಕ್ಷೋದೋ ನ ಶಂಭು ಕ್ಷೋದೋ ನ ಉದಕಮಿವ | ಯಥೋದಕಂ ಸುಖಂ ಕರೋತಿ
ತದ್ವದಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸುಖಕಾರೀ |** ಕ್ಷೋದ ಶಬ್ದವು ಉದಕಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು
(೨.೨-೨೪) ನೀರುಗಳು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವನು

**ಅತ್ಯೋ ನ ಅರ್ಜು ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ರೇ-ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಾತ್ಯೈಶ್ಚ ಇವ ಸತತಗಮನಶೀಲಃ ವಿಸರ್ಜನೇನ
ಪ್ರಗಮಿತಃ |** ಯಥಾ ಸಾದಿನಾ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಜಾತ್ಯಶ್ಲೋ ಹಂತವ್ಯಸಮಾಪಮಾಶು ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ-
ಗ್ನಿರಪಿ ಸ್ತೋತ್ರಭಿಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಶತ್ರುೋ ಹಂತುಂ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಅತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಇಷ್ಟತ್ತಾರು
ಅಶ್ವನಾಮಗಳ (೨ ೨-೨೬) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಶತ್ರು
ವಿನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದಾಗ ಅದು ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾಗಿರುವವನ ತತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬೇಗ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ
ಕೂಡ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಯಜ
ಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

**ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ-ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಮಿವ | ನಿಮ್ಮಪ್ರದೇಶಾಭಿಮುಖೋ ಜಲಪ್ರವಾ-
ಹೋ ದುರ್ವಿನಾರಃ ತಥಾ ಆಯಂ ಅಗ್ನಿಃ |** ದಗ್ಧವ್ಯಾಭಿಮುಖಃ | ಸಿಂಧು ಶಬ್ದವು ನದಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ರೂಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ನೀರುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿರುವುವು ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತಾನು ಸುಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವನು. ಇವನನ್ನು ಆಗ ತಡೆಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ಕಂದಸಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಈ ಸುಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುಷ್ಪಿ—ಪುಷ್ಪ ಸ್ತವ್ಯಾ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ

ರಣ್ವಾ—ರವಿ ಗತೌ ಧಾತು ರಣ್ವಾತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ರಣ್ವಃ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಸುಚಾದಿನಿಬಂಧನವಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಿತ್ಯೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್ ರಣ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

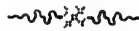
ಭುಜ್—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ವಚನದಿಂದ ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಽಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಜ್ಞನ್—ಅಜ ಗತಿ ಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋ ಮನಿನ್ (ಉ ಸೂ ೪-೪೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜೀವ್ಯಃ ಘಾಪೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಳಾವವು ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ (ಕಾ ೨-೪-೫೬-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವೀಳಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಜ್ಞನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಸರದಕ್ಷರವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ನಜ್ ಸಂಬುದ್ವ್ಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಽಽ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಘೌಞ ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬಾಗ ಲಘೋಽಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಚೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಸರ್ಗ ಎಂಬಾಗ ಜಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇಜ್ಞಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಿಪ್ಪಾಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಯಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಽ. ತಕ್ತ ಎಂಬಾಗುತ್ತದೆ ಸರ್ಗೇಣ ಪ್ರತಕ್ತಃ ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ ತೈಲೆಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ಗ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ಮವೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ನರಾತೇ—ವೃಷ್ಣ ವರಣೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಣಿಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ ಲೇಟೋಡಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗವು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕರಣ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ (ಶಪ್) ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್‌ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ವೈತೋಽನ್ಯತ್ರ (ಪೂ. ಸೂ ೨-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಾರಾದೇಶವು ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನರಾತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಾಮಿಃ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಭ್ರಾತೇವ ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಮಿಭ್ಯಾನ್ ರಾಜಾ
ವನಾನ್ಯತ್ರಿ |

ಯದ್ಭ್ರಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸ್ಥಾದಗ್ನಿರ್ಹ ದಾತಿ ರೋಮಾ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಾಮಿಃ | ಸಿಂಧೂನಾಂ | ಭ್ರಾತಾ ಇವ | ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ | ಇಭ್ಯಾನ್ | ನ | ರಾಜಾ |
ವನಾನಿ | ಅತ್ರಿ |

ಯತ್ | ವಾತ ಜೂತಃ | ವನಾ | ವಿ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ಹ | ದಾತಿ |
ರೋಮ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಿಂಧೂನಾಂ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾನಾಮಸಾಮಯಮಗ್ನಿರ್ಜಾಢಿಬರ್ಢಧುಃ | ತಾಸಾಮುತ್ಪಾದಕ
ತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾತಂ | ಆಗ್ನೀರಾಶ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯಿತೋಽಪ್ಸು ವರ್ತ-
ಮಾನಃ ಸನ್ ತಾಸಾಮಸಾಂ ಬಂಧುರ್ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ವ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ ಸ್ವಸ್ತೃಣಾಂ
ಭ್ರಾತೇವ | ಯಥಾ ಭ್ರಾತಾಶಶಯೇನ ಹಿತಕರೋ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ತಾದ್ಯಶೋಽಗ್ನಿರ್ವನಾನಿ ಮಹಾಂ-
ತ್ಯರಣ್ಯಾನ್ಯತ್ತಿ | ಭಕ್ಷಯತಿ | ದದತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ನಿರ್ದರ್ಶನಂ ರಾಜೇಭ್ಯಾನ್ಮ | ಭಿಯಂ ಯಂತೀತಿ
ನೈರುಕ್ತವ್ಯುಕ್ತೈಶ್ಚೇಭ್ಯಾಃ ಶತ್ರುವಃ | ತಾನ್ಯಥಾ ಸಮೂಲಂ ಹಿಸಸ್ತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಇಭ್ಯಾ ಧನಿನಃ |
ತಾನ್ಯಥಾ ದನಮಪದರನ್ವಾಚಾ ಹಿಸಸ್ತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ಯದ್ಯದಾ ವಾತಜೂತೋ ವಾತೇನ
ಪ್ರೇರಿತಃ ಸಸ್ಯನಾ ವನಾನ್ಯರಣ್ಯಾನಿ ವ್ಯಸ್ಪಾತ್ ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿವಿಧಮಾತಿಷ್ಠತಿ ದಗ್ಧಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ
ತದಾನೇನುಗ್ನಿರ್ಹಾಸಾವಗ್ನಿರೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮೇಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ರೋಮಾಷಧಿರೂಪಾಣಿ ರೋಮಾಣಿ
ದಾತಿ | ಛಿನತ್ತಿ | ಭೂಮ್ಯಾಂೋಷಧಿವನಸ್ತತಿಜಾತಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ದದತಿತಿ ಭಾವಃ || ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ |
ಅನೋ ನುಡಭಾವಶ್ಚಾಂವಸಃ | ಅಸ್ಪಾತ್ | ಲುಬ್ಧಾ ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ದಾತಿ | ದಾಪ್ ಲವನೇ |
ಅದಾತಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಿಂಧೂನಾಂ—ಪರಿಯುತ್ತಿರುವ ಈ ನೀರಿಗೆ (ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಜಾಮೀ—ಬಂಧುವಿನಂತೆ ಇರ.ವನು |
ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ—ಸೋದರಿಯರಿಗೆ | ಭ್ರಾತೇವ—ಸಯೋದರನಂತೆ ಇರ.ವನು | ರಾಜಾ—ರಾಜನು | ಇಭ್ಯಾನ್ಮ—
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಧನಿಕರನ್ನು) ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ | ವನಾನಿ—ಕಾಡುಗಳನ್ನು | ಅತ್ತಿ—ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಯತ್—
ಯಾವಾಗ | ವಾತಜೂತಃ—ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ | ವನಾ—ಕಾಡುಗಳನ್ನು | ವ್ಯಸ್ಪಾತ್—ದಹಿಸಲು
ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೋ | (ತದಾನೀಂ—ಅಗ್ನಿ) | ಅಗ್ನಿರ್ಹ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಸಂಬಂಧ
ವಾದ | ರೋಮ—(ಓಸಧಿರೂಪವಾದ) ರೋಮಗಳನ್ನು (ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು) | ದಾತಿ—ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸುಡುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಉದಕವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಪಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕದಲ್ಲಿ
ಅಡಗಿರುವುದರಿಂದ) ಉದಕಕ್ಕೆ ಸೋದರನಂತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಕಾಡುಗಳನ್ನು
ಭಕ್ಷಮಾಡುತ್ತಾನೆ ವಾಯುಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ (ಉರಿಯುತ್ತಿರ.ವಾಗ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿದರೆ) ವನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಓಷಧಿ
ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ದಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ

English Translation

He is the friend of the waters, like a brother to his sisters, he
consumes the forest as a king slays his enemies, when excited by the
wind, he traverses the woods and shears the hairs (trees) of the earth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಸ್ತಾಂ ಭೃತಾ ಇವ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಜಾಮಿಃ—ಸ್ವಸ್ತೃಣಾಂ ಭೃತಾ ಅತಿಶಯೇನ ಯಥಾಹಿತಕರಃ ತದ್ವತ್ ಆಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಂದನತೀಲಾನಾಮಸಾಂ ಬಂಧುಃ | ಅಸಾಮುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ | ತಥಾಜಾಮ್ನಾತಮ್ ' ಅಗ್ನೀರಾಪಃ' (ತೈ. ಅ. ೮. ೧) ಇತಿ | ಸಹೋದರನು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಿಗೆ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ ದೇವನು (ಹರಿಯುವ) ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀರುಗಳಿಗೆ ಬಂಧು ವಾಗಿರುವನು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಉದಕವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ತೈ. ಅ. ೮-೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯತೋ ಅಪ್ಸು ವರ್ತಮಾನಃ ಸ್ವ ತಾಸಾಮಸಾಂ ಬಂಧು ಬರ್ಭಾವ | ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋದ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಬಂಧುವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಗೂ ಉದಕಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದ್ಯೋತ್ಪಾದಕರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಪೋಷ್ಯಪೋಷಕರೂಪವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಋ ಸಂ ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 60-61 ನೋಡಿ.

ಇಭ್ಯಾನ್ನ ರಾಜಾ ವನಾನ್ಯತ್ತಿ | ರಾಜಾ ಶತ್ರು ಯಥಾ ಸಮೂಲಂ ಹಿ ನಸ್ತಿ ತದ್ವತ್ ಆಯಮಗ್ನಿಃ ಮಹಾಂತೈರಣ್ಯಾ ನಿ ಭಕ್ತಯತಿ | ಭಯಂ ಯಂತೀತಿ ನೈರುಕ್ತವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ಇಭ್ಯಾಃ ಶತ್ವನಃ | ಯದ್ವಾ ಇಭ್ಯಾಃ ಧನಿನಃ | ಧನಮಸಹರ ರಾಜಾ ಯಥಾ ತಾನ್ ಹಿ ನಸ್ತಿ ತದ್ವತ್ ಆಯಮಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೊಡ್ಡ ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಸುಡುವನು ಭಯವನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇಭ್ಯರೆಂದು ಯಾಸ್ವರು ಇಭ್ಯರಬ್ಧಕ್ಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಇಭ್ಯರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಧನಿಕರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ರಾಜನು ಅವರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಧನಿಕರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಡುಗಳ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸುಡುವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ತುತದ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವರು ಅದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ತನ ಮೊದಲನೆಯ ವಾದದಿಂದ ವೈದ್ಯತ್ವಾಗ್ನಿಯೂ, ಎರಡನೆಯ ವಾದದಿಂದ ವಾಗ್ನಿಯೂ ವರ್ಗಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವಸ್ತಾಂ—ಸ್ವಸ್ತೃಃ ಆಯಮಗ್ನಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋ ನುಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಆಮಿಗಿ ನುಡಾಗಮವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣ್

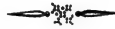
ರಾಜಾ—ರಾಜ್ಯ ದೀವ್ರ ಧಾತು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ವವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸುಸರವಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಭ. ಹಲಾಹ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸದಾಂತದಲ್ಲಿ ನಲೋಪ

ಅತ್ತಿ—ಅದ ಭಕ್ತೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಿಗೆ ಲುಕ್ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ರ್. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಾತಜೂತಃ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಾತೇನ ಜೂತಃ ನಾತಜೂತಃ ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಥಾತ್—ಸ್ಥಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಲುಬ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಸ್ಥಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಾನ್ವಿತೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಖರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭು-ದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ದಾತಿ—ದಾಪ್ ಲವನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಿಪ್ರ-ಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜ್ಞುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಶ್ವಸಿತ್ಯಪ್ಸು ಹಂಸೋ ನ ಸೀದನ್ ಕೃತ್ಯಾ ಚೇತಿಷ್ಠೋ ವಿಶಾ-
ಮುಷಭುತ್ |

ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾ ಯತಪ್ರಜಾತಃ ಪಶುರ್ನ ಶಿಶ್ವಾ ವಿಭು-
ದೂರೇಭಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಶ್ವಸಿತ್ | ಅಪ್ಸಃ ಸು | ಹಂಸಃ | ನ | ಸೀದನ್ | ಕೃತ್ಯಾ | ಚೇತಿಷ್ಠಃ | ವಿಶಾಂ |
ಉಷಃ ಭುತ್ |

ಸೋಮಃ | ನ | ವೇಧಾಃ | ಯುತಃ ಪ್ರಜಾತಃ | ಪಶುಃ | ನ | ಶಿಶ್ವಾ | ವಿಽ ಭುಃ |

ದೂರೇ ಭಾ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಗ್ನಿದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯಿತಃ ಸನ್ನಪ್ನುದಕೇಷು ಶ್ವಸತಿ | ಪ್ರಾಣಿತಿ | ನಿಗೂಢೋ
ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹಂಸೋ ನ ಸೀದನ್ | ಉದಕಮಧ್ಯ ಉಪವಿಶನ್ತಂ ಸ ಇವ |
ಕೀದೃಶೋಗ್ನಿಃ | ಕೃತ್ವಾ ಕೃತುನಾ ಜ್ಞಾನದೇತುನಾತ್ಮೀಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇನ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಚೇತಿ-
ಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ಚೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾ | ರಾತ್ರೌ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ಅಂಧಕಾರಾವೃತಂ ಸರ್ವ-
ಮಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕಾರಾಜ್ಞಾನಂತಿ | ಉಷಭುರ್ತ ಉವಸ್ಯುಷಃಕಾಲೇಗ್ನಿರ್ದೋತ್ರಾದೌ ಪ್ರಬುದ್ಧಃ ಸೋಮೋ
ನ ವೇಧಾಃ ಸೋಮ ಇವ ವಿಧಾತಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ | ಸೋಮೋ ಯಥಾ ಸಕಲಮೋಷಧಿರೂಪಂ ಭೋಗ್ಯಜಾತಂ
ಸೃಜತಿ | ಸೋಮೋ ನಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ | ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಸಕಲಂ
ಭೋಕ್ತೃಜಾತಂ ಸೃಜತಿ | ಅಗ್ನೇರೇವ ಭೋಕ್ತೃರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ |
ಅಗ್ನಿರನ್ನಾ ದೋಽನ್ಯಸತಿರಿತಿ | ವಾಜಸನೇಯಕೇಽಪಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯೋರಗ್ನೇಷೋಮಾತ್ಮಕತ್ವ-
ಮಾಮ್ನಾತಂ | ಏತ ವದ್ಯಾ ಇದಮನ್ನಂ ಚೈವಾನನ್ನದಶ್ಚ ಸೋಮ ಏವಾನನ್ನಮಗ್ನಿರನ್ನದ ಇತಿ | ಯುತಪ್ರ-
ಜಾತಃ | ಯುತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ಯತಾವುದಕಾತ್ಪಾದುರ್ಭೂತಃ ಪಶುರ್ನ ಶಿಶ್ವಾ | ಉದಕಮಧ್ಯೇ
ವರ್ತಮಾನೋಗ್ನಿಃ ಶಯಾನಃ ಪಶುರಿವ ತನೂಕೃತಃ ಸಂಕುಚಿತಗಾತ್ರೋದಭೂತ್ | ತತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ
ಸನ್ನಿಭುಃ ಪ್ರಭೂತಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಯದ್ವಾ ಶಿಶ್ವಾ ಶಿಶುನಾ ಗರ್ಭಸ್ಥೇನ ವತ್ಸೇನ ಸಹಿತಾ ಗೌರಿವ ವಿಭುಃ ಪ್ರಭೂ
ತಾವಯವೋ ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೂರೇಭಾಃ | ದೂರೇ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟದೇಶೇಽಪಿ ಭಾಃ ಪ್ರಕಾರೋ ಯಸ್ಯ ಸ
ತಥೋಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಗ್ನಿರಪ್ಪು ಶ್ವಸಿತಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಶ್ವಸತಿ | ಶ್ವಸ ಪ್ರಾಣಿನೇ |
ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಿವೋ ಲುಕ್ | ರುದಾದಿಭ್ಯಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ | ಸಾ. ೭-೨-೭೬ | ಇತೀಡಾಗಮಃ | ತಿಷ್ಠ
ಸಿತ್ತಾಪದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಕೃತ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾ-
ವಾಭಾವಃ | ಉಷಸಿ ಬುದ್ಧತ ಇತ್ಯುಷಭುರ್ತ | ಬುಧ ಅವಗಮನೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಶ್ | ಏಕಾಚೋ ಬಶ
ಇತಿ ಭವ್ಯವಃ | ಅಹರಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾ ದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಮ. ೭-೨-೭೦ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ರೇಘಾ-
ದೇಶಃ | ಶಿಶ್ವಾ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಅದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಶಃ ಕಿತ್ಸನ್ನಚ್ಚ | ಉ. ೧-೨೧ | ಇತ್ಯುಪ್ರ-
ತ್ಯಯಃ | ಸನ್ನದ್ಭಾನಾದ್ವಿಭಾವೇತ್ವೇ | ಅತ ಏವ ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕಿದ್ಯದ್ಯಾ ವಾದಾತೋ
ಲೋಪ ಇಚಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರಾಕಾರಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ
ತು ಪೂರ್ವವನ್ನಾಭಾವಾಭಾವಃ | ದೂರೇಭಾಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವಸಿ ಬಹು-
ಲವಚಿನಾದಲುಕ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಕೃತ್ಯಾ—ಜ್ಞಾನಪೇತುವಾದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ | **ವಿಶಾಂ**—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | **ಚೇತಿಸ್ತಃ**—ಜ್ಞಾನದಾತ್ರವಾದ (ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವ) | **ಉಷರ್ಭುತ್**—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ | **ಸೋಮೋನ**—ಸೋಮನಂತೆ | **ವೇಧಾಃ**—ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ | **ಯತಪ್ರಜಾತಾಃ**—ಉದಕದಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾಗಿ | **ಶಶುರ್ನ ಶಿಶ್ವಾ**—ವತ್ಸಯುಕ್ತವಾದ ಗೋವಿನಂತೆ (ಮಲಗಿರುವ ಶಶುವಿನಂತೆ ಸಂಕುಚಿತ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು) | **ವಿಭುಃ**—(ಗರ್ಭಸಹಿತವಾದ ಹಸುವಿನಂತೆ) ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಇರುವನು **ದೊರೇಭಾಃ**—ದೂರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು) | **ಅಪ್ಸು**—ಉದಕದಲ್ಲಿ | **ಹಂಸೋನ**—ಹಂಸದಂತೆ | **ಸೀರ್ದ**—ಉಸವಿಷ್ಟನಾಗಿ | **ಶ್ವಸಿತಿ**—ಪ್ರಾಣಧಾರಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಲಾಯಿತನಾಗಿ ಉದಕದಲ್ಲಡಗಿದ್ದಾಗ ಸಂಕುಚಿತ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದ, ಅನಂತರ ಮಲಗಿದ್ದ ಶಶುವು ಎಚ್ಚಿತ್ತಮೇಲೆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಉದಕದಲ್ಲಿ ಹಂಸದಂತೆ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He breaths amidst the waters like a sitting swan ; awakened at the dawn, he restores by his operations consciousness to men ; he is a creator, like Soma ; born from the waters, (where he lurked) like an animal with coiled-up limbs, he became enlarged, and his light (spread) afar.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವಿಶಾಂ ಚೇತಿಸ್ತಃ—ಪ್ರಜಾನಾಂ ಆತಿಶಯೇನ ಚೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾ | **ರಾಶೌ ಸರ್ವೇಜನಾಃ** ಅಂಧಕಾರಾವೃಚಿಂ ಸರ್ವಂ ಅಗ್ನೀಃ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ ಜಾನಂತಿ | ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿರುವುದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಇರುವನು

ಉಷರ್ಭುತ್—ಉಷಸಿ ಬುದ್ಧತ ಇತಿ ಉಷರ್ಭುತ್ | ಉಷಸಿ ಉಷಃ ಕಾಲೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೌ ಪ್ರಬುದ್ಧಃ | ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯೋಗಶೀಲರು ಉದ್ದೋಧನೆ ಮಾಡುವರು ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಷರ್ಭುಧನೆನಿಸಿರುವನು.

ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾಃ—ಸೋಮ ಇವ ವಿಧಾತಾ ಸೃಷ್ಟಾ | ಸೋಮೋ ಯಥಾ ಸಕಲಮೋಷಧಿ ರೂಪಂ ಭೋಗ್ಯಜಾತಂ ಸೃಜತಿ | “ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ” (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಸಕಲಂ ಭೋಕ್ತೃಜಾತಂ ಸೃಜತಿ ಅಗ್ನೇರೇವ ಭೋಕ್ತೃ ರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಮ್—“ಅಗ್ನಿರನ್ನಾ ದೋಽನ್ನಪತಿಃ” ಇತಿ | ವಾಜಸನೇಯಕೇಽಪಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಯೋರಗ್ನೇರಗ್ನೇಮಾತ್ಮಕತ್ವಮಾನ್ಯಾತಮ್—“ಏತಾವದ್ವಾ ಇದಮನ್ಯಂ ಚೈವಾನ್ಯಾದಿಶ್ಚ ಸೋಮ ಏವಾನ್ಯಮಗ್ನಿರನ್ನಾ ದಿಃ” ಇತಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನೇ, ವಿಧಾತಾ-ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವನು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸೋಮನಂತೆ ವಿಧಾತ್ಯವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸೋಮನ ಹಾಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವನಾಗಿರುವನು. ಸೋಮದೇವನು ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ರಾಜನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ತೈ ಸಂ. ೬-೧-೯-೧ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರಿ ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೬-೯-೧೭-೧ ನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೋಮದೇವನು ಮೂಲಿಕೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವನು ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಭೋಗ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ೯ವಕ್ಕೂ ಭೋಕ್ತೃ ವಾಗಿರುವನು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨-೫-೭-೬ ನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವ ಭೋಕ್ತೃ ವಾಗಿರುವನು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ವಾಜಸನೇಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೋಮನಿಗೆ ಭೋಗ್ಯರೂಪವೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃರೂಪವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಸೋಮ ಏವಾನ್ಯಂ ಅಗ್ನಿರನ್ನಾ ದಿಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮಾಗ್ನಿಗಳು ಭೋಗ್ಯಭೋಕ್ತೃಗಳಾಗಿರುವರು.

ಪಶು ನ೯ ಶಿಶ್ವಾ ವಿಭುಃ—ಉದಕಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಅಗ್ನಿಃ ಶಯಾನಃ ಪಶುವಿವ ತನೂಕೃತಃ ಸಂಕುಚಿತಗಾತ್ರಃ ಅಭೂತ್ | ತತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ನಿಭುಃ ಪ್ರಭೂತಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಯದ್ವಾ ಶಿಶುನಾ ಗರ್ಭಸ್ಥೇನ ವತ್ಸೇನ ಸಹಿತಾ ಗೌರಿವ ವಿಭುಃ ಪ್ರಭೂತಾವಯವೋ ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಶರೀರವು ಪಶುವಿನ ಶರೀರದಂತೆ (ಕುಗ್ಗಿದ್ದಿತು) ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಇದ್ದಿತು. ಉದಕಗಳ ಅವ್ಯುತರಸದಿಂದ ಪುಷ್ಪನಾದನಂತರ ದೃಢವಾದ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡದಾದ ಶರೀರ ದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು ಮತ್ತು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಕರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಗೋವಿನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು

ದೂರೇ ಭಾಃ—ದೂರೇ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣದೇಶೇಽಪಿ ಭಾಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗ್ನಿಯು ದೂರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾಗ್ನೌ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ತೈಷಾಧೀನಿ ದಹನ್ನಗ್ನಿಃ ಶ್ವಸಿತಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಅಗ್ನಿಯು—ವಾಯುವಿನಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವನು, ಕೃತ್ವಾ ಚೇತೀಷ್ಠಃ—ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳಮಟ್ಟಿನ ಮೇಧಾವಿಯು, ವಿಶಾಮುಷರ್ಘುತ್—ಮನುಷ್ಯರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಿಗ್ಧನಾಗುವನು, ಎಂದು ಅರ್ಥ ವನ್ನೂ ಸೋಮೋ ನ ಮೇಧಾಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ವಿವರಿಸಿರುವರು ಯತೈಶ್ವಜಾತಃ—

ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತಮಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಃ ಉದಕಂ ನಾ ತತ ಉತ್ಪನ್ನಃ—ಮತವೆಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಅಥವಾ ನೀರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು ಉದಕದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚುಗಳ) ರೂಪವಾಗಿರುವುದು ಸೂರ್ಯನ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿದ ಕೂಡಲೇ (ಉತ್ತರಾಯಣವು ಬಂದ ಕೂಡಲೇ) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋಳದ ಅಪರಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಡಗಿದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು

॥ ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಶ್ವಸಿತಿ—ಶ್ವಸ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟಪ್ರಥಮಪುರ ಪದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿ-ಭ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಇಡಾಗಮು ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಆಗ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಾತುಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಅಪ್ಪು—ಸಸ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಉಾದಿದಂಪದಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಂಸಃ—ಹಸೇ ಹಸನೇ ಧಾತು ಅಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಪೃಷ್ಠೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ

ಸೀದನ್—ಸದ್ ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲಙ್ ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಸ್ವತ್ಯಯ ಸಾಘ್ರಾಧ್ವಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವ

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕ್ರತು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾನಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಜೋನಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಭರ್ಘತ್—ಉಷಸಿ ಬುಧ್ಯತೇ ಇತಿ ಉಷಭರ್ಘತ್, ಬುಧ ಅವಗಮನೇ, ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಸ್ ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಏಕಾಚೋಬಶೋಭಷ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಯ ಬರ್ಯದ ಬಕಾರಕ್ಕೆ ಭರಾರಾದೇಶ ಅದರಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಮ. ೮-೨-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಷಸ್ ಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಉಷಭರ್ಘಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಹಲೈಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಝಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ತ. ನಾವಸಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವ ಉಷಭರ್ಘತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶಿಶ್ಯಾ - ಶೋ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು ಆದೇಚೆಲುಪದೇಶೇಶಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಿತ್ ಸನ್ಯಚ್ಛ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಕ್ಕೆ ಸನ್ವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸನ್ಯಜೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸನ್ನಿನ ನಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿಸ್ತವನ್ನೂ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶಿಶು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವಿನರಣಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ದ್ವಿತೀಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕಚ್ಛಕ್ಕೆ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ದೂರೇಭಾಃ - ದೂರೇ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದೂರೇಭಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ತತ್ಪುರುಷೇಕೈತಿ ಬಹುಲಂ (ಸೂ ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬ ಅಲೂಕವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಲೂಕ ಬರುತ್ತದೆ ಸುಪೋಧಾತು - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲೂಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಸಮಾಸಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ || ೧-೧೦ ||

ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ರಯಿರಿತಿ ದಶರ್ಚಿಂ ದ್ವೈಪದಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾಷ್ಠಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ರಯಿರಿತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು - ರಯಿರ್ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗಲು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಲಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಯಿರಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೬

॥ ಓಂ ॥

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೬೬ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೧೦ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದ್ವಾರುಷ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯ—೫ (೧೦) ॥

॥ ಮುಷಿಃ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಃ ॥

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಭಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಃ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ॥

ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಸೂರೋ ನ ಸಂದ್ಯಗಾಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣೋ
ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನುಃ |

ತಕ್ವಾ ನ ಭೂರ್ಣಿರ್ವನಾ ಸಿಷಕ್ತಿ ಪಯೋ ನ ಧೇನುಃ ಶುಚಿ-
ವಿಭಾವಾ || ೧ || ೨ ||

॥ ಪದಪಾರಃ ॥

ರಯಿಃ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ಸೂರಃ | ನ | ಸಂದ್ಯಕ್ | ಆಯುಃ | ನ | ಪ್ರಾಣಃ |
ನಿತ್ಯಃ | ನ | ಸೂನುಃ |

ತಕ್ವಾ | ನ | ಭೂರ್ಣಿಃ | ವನಾ | ಸಿಷಕ್ತಿ | ಪಯುಃ | ನ | ಧೇನುಃ |
ಶುಚಿಃ | ವಿಭಾವಾ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಯಮಗ್ನೀ ರಯಿರ್ನ ಧನಮಿವ ಚಿತ್ರಾ ಚಾಯನೀಯೋ ನಿಚಿತ್ರರೂಪೋ ವಾ ಸೂರೋ ನ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸಂದ್ಯಕ್ ಸಂದ್ರಷ್ಟಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ದರ್ಶಯಿತಾ ಆಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣ ಆಯು-
ರ್ಮುಖೇ ಸಂಚರನ್ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಶ್ನಸನ್ಯಾಯುರಿವ ಪ್ರಿಯತಮಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಥಾ ಪ್ರಾಣನಾಯು-
ರಾಯುರ್ಜೀವನಮವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಾವದ್ಯೈಸ್ತೀನ್ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಸತಿ
ತಾವದಾಯುರಿತಿ | ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಜಾತರೂಪೇಣಾಯುಷೋಽವಸ್ಥಾಪಯಿತಾ | ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನು-
ರ್ನಿತ್ಯೋ ಧ್ರುವಃ ಪುತ್ರ ಇವ ಪ್ರಿಯಕಾರೀ | ಯಥಾರಸಃ ಪುತ್ರಃ ಪಿತುರ್ಹಿತಮೇವಾಚರತಿ ತದ್ವದಯ-
ಮಪಿ ಹಿತಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸ್ಥಾಪಯಿತಾ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಪುತ್ರಃ ಪಿತೇ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾತವೇದಃ |
ತ್ವೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೭-೧೦ | ಇತಿ | ತಕ್ಕಾ ನ ಗತಿಮಾನಶ್ಚ ಇವ ಭೂರ್ಭೂರ್ಭೂತಾಃ | ಯಥಾಶ್ಚ ಉಪರ್ಯಾ-
ರೂಢಂ ಪುರುಷಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಧಾರಯತಿ ಪೋಷಯತಿ ವಾ ತದ್ವದಯಮುಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಯೋ ನ ಧೇನುಃ
ಪಯ ಇವ ಪ್ರೀಣಯಿತಾ ಶುಚಿದೀಪ್ತಃ | ಏಭಾನಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋಽ-
ಗ್ನಿರ್ವನಾ ವನಾನ್ಯರಣ್ಯಾನಿ ಸಿಷಕ್ತಿ | ದಗ್ಧಂ ಸಮನ್ವತಿ | ಸೇವತೇ ವಾ || ಚಿತ್ರಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಸೋಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ನಿತ್ಯಃ | ನೇಧ್ವರ್ವೇ | ಮ ೪-೨-೧೦೪ | ಇತಿ ತ್ಯಕ್ | ಪ್ರತ್ಯ-
ಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದವನದಾತ್ಮತ್ವ ಉಪಸರ್ಗಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ತಕ್ಕಾ | ತಕ ಹಸನೇ | ಗತಿಕರ್ಮಸು
ಪತಿತತ್ವಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ತಕತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ತಕ್ಕಾ | ಅನ್ಯೇಭೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಸ್ |
ಭೂರ್ಭೂ | ಫುಣಃ ಪ್ರಶ್ನಿರಿತ್ಯಾದೌ ಭರತೇರ್ನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಆಯಮಗ್ನೀಃ- ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ರಯಿರ್ನ-ಧನದಂತೆ | ಚಿತ್ರಾ-ಇಷ್ಟನೂ (ನಿಚಿತ್ರರೂಪನು) |
ಸೂರೋ ನ-ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಸಂದ್ಯಕ್-ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕವನು (ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡ
ತಕ್ಕವನು) | ಆಯುಃ-ಮುಖದಲ್ಲಿ (ಸಂಚರಿಸುವ) | ಪ್ರಾಣೋ ನ-ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಪ್ರಿಯನೂ) |
ಪ್ರಾಣಃ-ವಾಯುವು | ಆಯುರ್ನ-ಆಯುಸ್ಸಿನಂತೆ (ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕನೂ) |
ನಿತ್ಯಃ-ಪಿತೃವಿನ ಹಿತವನ್ನಾಚರಿಸುವ | ಪುತ್ರಃ ನ-(ಪಿತೃಸ) ಪುತ್ರನಂತೆ (ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವವನೂ) |
ತಕ್ಕಾ ನ-ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವದಂತೆ | ಭೂರ್ಭೂ-ಧಾರಣ (ಪೋಷಣ) ಮಾಡುವವನೂ | ಧೇನುಃ-
ಗೋವು | ಪಯೋ ನ-ಕ್ಷೀರವನ್ನು (ಕೊಡುವಂತೆ ಪೋಷಕನೂ) | ಶುಚಿಃ-ದೇವೀಭ್ಯಮಾನನೂ |
ಏಭಾನಾ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನೂ (ಅಗ್ನಿ) | ವನಾ-ಕಾಡುಗಳನ್ನು | ಸಿಷಕ್ತಿ-(ದಹಿಸಲು)
ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಅಶ್ವಯಿಸುತ್ತಾನೆ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದ್ರವ್ಯದಂತೆ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯನೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಕನೂ, ವಾಯುವಿನಂತೆ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕನೂ, ಪಿತೃಪುತ್ರ
ನಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕವನೂ, ಅಶ್ವವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುವಂತೆ ಧಾರಣಮಾಡು

ವನನೂ, ಹ್ವೇರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವಿನಂತೆ ಪುಷ್ಪಿದಾಯಕನೂ, ತೇಜೋಯುಕ್ತನೂ, ವಿಶೇಷ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ವನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. (ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ)

English Translation

Agni, who is of variegated form like wealth, who is the surveyor of all like the sun, who is protector of life like the vital air (Prana), who is the doer of good like a son, who upholds the universe like a horse, who is the giver of gratification like a cow, who is pure and radiant, consumes the forests.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರೋ ನ ಸಂದೈಕ್—ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸಂದೈಷ್ಟ್ವಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ದರ್ಶಯಿತಾ |
ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆರು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು

ಆಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣಃ—ಆಯುರ್ಮುಖೇ ಸಂಚರನ್ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ವಾಯುರಿವ ಪ್ರಿಯತಮಃ |
ಯದ್ವಾ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣನಾಯುಃ ಆಯುಃ ಜೀವನಮವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ತಥಾಚಾಮ್ನಾಯತೇ—
'ಯಾವದೈಷ್ಟ್ಯಸ್ಯ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಸತಿ ತಾವದಾಯುಃ (ಕೌ. ಉ. ೩-೨) ಇತಿ | ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಜಾತರೂಪೇಣಾಯುರವಸ್ಥಾಪಯಿತಾ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾನಾಚಕವು ಪ್ರಾಣನಾಯುವಿನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಆಯುಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾ ಜೀವಿಕಾಲವನ್ನು ಕ್ಲಾಪ್ತ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಜೀವಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಪ್ರಾಣನಾಯುವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಗಳ ಜೀವಿಕಾಲರೂಪವಾದ ಆಯುಸ್ಸು ಕ್ಲಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಕೌಷೀಕರ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುವುದು ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಶರೀರದ ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಾಯುವಿನ ಸಂಗಡ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಜರಾಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಲಾಪ್ತಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಆಯುಶ್ಚಬ್ಧವು ಇಷ್ಟತ್ರಿಂಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೭) ಆಯುರ್ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಮಿವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಆಹಾರವು ಸರಿಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಾಯುವಿನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗಿ ಜೀವಿಸುವಿಕೆಯು ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನುಃ—ನಿತ್ಯೋ ಧ್ರುವಃ ಪುತ್ರ ಇವ ಪ್ರಿಯಕಾರೀ | ಯಥಾರಸಃ ಪುತ್ರಃ ಪಿತುರ್ಹಿತನೋವಾಚರಿತ ತದ್ವದಯಮಸಿ ಹಿತಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ | ತಥಾಚಾಮ್ನಾಯತೇ—

‘ಪುತ್ರಃ ಪಿತ್ರೇ ಲೋಕೈಜ್ಜಾತವೇದಾಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೭-೧೦) ಇತಿ | ನ ಎಂಬುವುದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಮಾನಾಚರಣವಾಗಿರುವುದು, ಸೂನು ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾನವಾಚಕವು ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸಮಾನಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದು ಉಪಮಾನ, ಉಪಮೇಯ, ವಾಚಕ, ಸಮಾನಧರ್ಮಗಳೆಂಬ ಈ ಸಾಲ್ಪನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಇದು ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ, ಸೂನು: ಎಂಬ ಪದವು ಪುತ್ರನೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಔರಸಪುತ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ದಶವಿಧ ಪುತ್ರರನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರೂ ಔರಸಪುತ್ರನು (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನು) ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖಕರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೭-೭-೧೦ ನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಲೋಕಹಿತಕಾರಿತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು

ತಕ್ಕಾ ನ ಭೂರ್ಣಿಃ—ಗತಿಮಾನಶ್ಚ ಇವ ಭರ್ತಾ | ಯಥಾ ಅಶ್ವಃ ಉಪಯೋಗರೂಢಂ ಪುರುಷಂ ಬಿಭರ್ತಿ, ಧಾರಯತಿ, ಪೋಷಯತಿ ನಾ ತದ್ವದಯಮಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಪದವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತೇನನಾಮಗಳ ವೃದ್ಧದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಭರ್ತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರೇಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಸವಾರನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವದೆ ಧರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಏಷತ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಪ್ರೇಷಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಷಿಸುತ್ತಿರುವನು

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ತಕ್ಕಾ ನ ಭೂರ್ಣಿಃ ಸನಾ ಸಿಷಕ್ತಿ ಎಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೇನನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಮತ್ತು ಭೂರ್ಣಿಃ ಎಂಬ ರೂಪವು ಭ್ರಮುಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರು. ಕಳ್ಳನು ಕದ್ದು ತಿರುಗುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾಡಿಗಿಚ್ಚಿನ ರೂಪದಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಿತ್ರಾ - ಚಿತ್ರ + ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಂದ್ಯಕ್—ದ್ಯುತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಕ್ಷಭೃಷ್ಠಸೃಜ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸದಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ತ್ವ ರೂಪಾಂ ಜಲೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ವದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕೂಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ವಾಸಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ಕೃದುತ್ವರ ಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪ್ರಾಣಃ—ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. **ಸಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿತೇಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿತ್ಯಃ—ಅವ್ಯಯಾತ್ಮತ್ಯಾ (ಸಾ. ಸೂ ೪-೨-೧೦೪) ಎಂದಿರುವಾಗ **ನೇರ್ಧಾವೇ** (ಪಾ ಮ. ೪-೨-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಲ (ಅವಿನಾಶಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಕ್ತ್ವಾ—ತಕ ಹಸನೇ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥಕಗಳ ವ್ಯಥೇ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತ ವಾಗಿದೆ. ತಕತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ತಕ್ತ್ವಾ **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯತ್ಯತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕ್ತ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಚಾ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ನಲೋಪಃ **ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭೂಣಿಃ—ಘಣಿ ಸೃಶ್ಚಿ ಸಾಷ್ಟಿ (ಉ ಸೂ ೪-೪೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃಣ್ ಭರಣೀ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ವನಾ—ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ವಿಭಾವಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತ ಧಾತು **ಆತೋಮನಿನ್‌ವನಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಭಾವನ್ ಶಬ್ದ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ನಾಂತೋಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ದಾಧಾರ ಕ್ಷೇಮನೋಕೋ ನ ರಕ್ಷೋ ಯವೋ ನ ಪಕ್ಷೋ

ಜೀತಾ ಜನಾನಾಂ |

ಯುಷಿನ್ ಸ್ತುಭ್ವಾ ವಿಕ್ಷು ಪ್ರಶಸ್ತೋ ವಾಜೀ ನ ಪ್ರಿತೋ

ವಯೋ ದಧಾತಿ || ೩ || ೪ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ದಾಧಾರ | ಕ್ಷೇಮಂ | ಓಕಃ | ನ | ರಣ್ಣಃ | ಯವಃ | ನ | ಪಕ್ಷಃ | ಜೇತಾ |
ಜನಾನಾಂ |

ಯುಷಿಃ | ನ | ಸ್ತುಭ್ವಾ | ವಿಕ್ರು | ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ನಾಜೀ | ನ | ಪ್ರೀತಃ | ನಯಃ |
ದಧಾತಿ || ೨ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮುಗ್ಧಃ ಕ್ಷೇಮಂ ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ದಾಧಾರ | ಧಾರಯತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದತ್ತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತೀತಿ ಭಾವಃ | ಓಕೋ ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಗೃಹಮಿವ ರಣ್ಣೋ ರಮಣೀಯಃ | ಯದ್ವಾ ಗಂತವ್ಯಃ | ಗೃಹವತ್ಪರ್ವತಃ ಸ್ತಾಸ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಮೋ ನ ಯವ ಇವ ಪಕ್ಷಃ | ಯಥಾ ಪಕ್ಷೋ ಯವ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಪಾಕಾದಿ- ಕಾರ್ಯಹೇತುತಯೋಪಭೋಗ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜನಾನಾಂ ಜೇತಾ ಶತ್ರುಜನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽಭಿಭವಿತಾ ಯುಷಿರ್ನ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ಯುಷಿರಿವ ಸ್ತುಭ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತೋತಾ ವಿಕ್ರು ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತಃ ನಾಜೀ ನ ಅಶ್ವ ಇವ ಪ್ರೀತೋ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ | ಯಥಾಶ್ನೋ ಹರ್ಷ ಯುಕ್ತೋ ಯುದ್ಧಾಭಿಮುಖಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದಯಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ ಹವಿರ್ವಹನೇ ಹರ್ಷಯುಕ್ತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರ್ವಯೋಽನ್ನಂ ದಧಾತಿ | ದಧಾತು | ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ದದಾತ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ನಯ ಇತ್ಯನ್ಯನಾಮ | ನಯಃ ಕ್ಷದ್ವೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ || ದಾಧಾರ | ತುಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯುಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕ್ಷೇಮಂ | ಕ್ರಿಯತಿ ನಿವಸತೃನೇನೇತಿ ಕ್ಷೇಮಃ | ಅರ್ತಿಸ್ತು ಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ | ನಿತ್ಯಾ- ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣ್ಣಃ | ರಪಿ ಧನಿ ಗತೃರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಯಮ್ | ಜೇತಾ | ತೃನಂತ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಜನಾನಾಂ | ಯತಕ್ಷ ನಿರ್ಧಾರಣಂ | ಸಾ. ೨-೩-೪೧ | ಇತಿ ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಸ್ಪಷ್ಟೀ | ನೇಯಂ ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಪಷ್ಟೀತಿ ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯನಿಷ್ಠೇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟೀಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ | ಸ್ತುಭ್ವಾ | ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಕ್ವನಿಶ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಕ್ಷೇಮಂ—(ಲಬ್ಧವಾದ ಧನದ) ರಕ್ಷಣವನ್ನು | ದಾಧಾರ—(ಅಗ್ನಿ ಯು) ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) | ಓಕೋ ನ—ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಂತೆ | ರಣ್ಣಃ—ರಮಣೀಯನು, (ಗಮ್ಯನು) | ಪಕ್ಷಃ—ಪಕ್ಷವಾದ | ಯಮೋ ನ—ಯವಧಾನದಂತೆ (ಉಪಭೋಗಸಾಧನನು) | ಜನಾನಾಂ—ಶತ್ರು ಜನಗಳ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಜೇತಾ—

ಜಯಕರ್ತೃವು (ಜಯಿಸತಕ್ಕವನು) | ಋಷಿರ್ನ—(ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ) ಋಷಿಯಂತೆ | ಸ್ತುಭ್ಯಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನು | ವಿಕ್ಷು—ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಃ—ಪ್ರಖ್ಯಾತನು | ವಾಚೋ ನ—ಅಶ್ವದಂತೆ | ಪ್ರೀತಃ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತನು) ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನು (ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು) | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ದಧಾತಿ—ದಾನಮಾಡಲಿ. (ಕೊಡಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ದತ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ, ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸಕಲರಿಂದ ಹೇಗೆ ಗಮ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ, ಪಶ್ಚವಾದ ಯವದಂತೆ ಉಪಭೋಗಸಾಧನನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳಂತೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ, ಉತ್ತಮಾಶ್ವದಂತೆ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಹವಿರ್ವಹನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಲಿ

English Translation.

Like a beautiful mansion, he protects property, he (nourishes people), like barley, he is the conqueror of (hostile) men; he is like a Rishi, the praiser (of the Gods), eminent amongst (devout) persons, delighted like a steed, may he bestow upon us food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜ್ಞೇಮಂ ದಾಧಾರ—ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ಧಾರಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದು ರಕ್ಷಣವೆನಿಸಿರುವುದು | ಚಿದ್ಧರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು.

ಓಕೋ ನ ರಣ್ಣಃ—ಗೃಹಮಿವ ರಮಣೀಯಃ ಯವ್ಯಾ ಗಂತವ್ಯಃ | ಅಗ್ನಿದೇವನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹಾಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ರಯಿಸುವರು

ಯವೋ ನ ಪಶ್ವಃ—ಯಥಾ ಪಶ್ನೋ ಯವ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯಃ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಪಾಕಾದಿಕಾರ್ಯಹೇತುತಯಾ ಉಪಭೋಗ್ಯಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಉಪಭೋಗ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು.

ನಾದೀ ನ ಪ್ರೀತೇ—ಅಶ್ವ ಇವ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ | ಕುದುರೆಯು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಯುದ್ಧ ವೂಡಲು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಲು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನು

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಲು ಓಕೋ ನ ರಣ್ಣಿಃ, ಯವೋ ನ ಪಕ್ವಃ ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಗೃಹವಿವ ಚ, ಯವ ಇವ ಪಕ್ವಃ ಎಂದು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವದಿಂದ (ಅನ್ವಯವನ್ನು) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಮನೆಯಂತೆಯೂ, ಯವಧಾನ್ಯದಂತೆಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ರಮಣೀಯನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾಧಾರ -ಧೃಜ್ ಧಾರಣೀ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ತ್ವ. **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** (ಸಾ ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿತ್ವಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ **ಉರಣ್ ರಸೇಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ದಾಧಾರ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಲ್ ಲಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಕ್ಷೇಮಮ್—ಪ್ರಿಯತಿ ನಿವಸತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಕ್ಷೇಮಃ ಸ್ತೆ ನಿವಾಸಗತೋಃ ಧಾತು ಅರ್ತಿಸ್ತುಸುಹ— (ಉ ಸೂ ೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಕ್ಷೇಮ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ರಣ್ಣಿಃ—ರವಿ ಧವಿ ಗತ್ಯರ್ಥಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಿತ್ವಾದುದರಿಂದ **ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ರಣ್ಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಸರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ವಃ—ದುಪಚಿನ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ **ಪಚೋ ವಃ** (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ **ಚೋಕಃ** (ಸಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ ಸಕ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತ.

ಜೇತಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆರ್ಥಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಜೇತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರದಲ್ಲರುವಾಗ **ಯದುಕನಸ್ವರು**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. **ಅಪತ್ವನ್ ತ್ವಜ್**—

ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಜೇತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಜನಾನಾಂ (ಜೇತಾ)—ಯತಕ್ಕ ನಿರ್ಧಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ ೨-೬-೪೧) ಜಾತಿ, ಗುಣ, ಕ್ರಿಯಾ, ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಅವಧಿಮತ್ತಾದ ವಸ್ತುವಾಚಕಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಭ್ರಾ—ಸ್ತುಭ್ರ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತುಭ್ರನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ನ ಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಸ್ತುಭ್ರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಪ್ರಶಸ್ತಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರ-ಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಧಾತಿ—ಡುಧಾಇ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋ ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪-೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದುರೋ¹ಕ¹ಶೋಚಿಃ ಕ್ರ¹ತು¹ರ್ನ ನಿ¹ತ್ಯೋ ಜಾ¹ಯೇ¹ವ ಯೋನಾ¹ವರಂ

ವಿ¹ಶ್ವಸೇ¹ೃ |

ಚಿ¹ತ್ರೋ ಯದಭ್ರಾ¹ಟ್ ಛ್ವೀತೋ ನ ವಿ¹ಕ್ಷು ರಘೋ ನ ದು¹ಕ್ತೀ

ತ್ರೇಷಃ ಸಮ¹ತ್ಸು || ೫ || ೬ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ದುರೋಕ್ತತೋಚಿಃ | ಕೃತುಃ | ನ | ನಿತ್ಯಃ | ಜಾಯಾ ಇವ | ಯೋನಾ |

ಅರಂ | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ |

ಚಿತ್ರಃ | ಯತ್ | ಅಭ್ರಾಟ್ | ತ್ವೇತಃ | ನ | ವಿಷ್ಣು | ರಥಃ | ನ | ರುಕ್ಮೀ |

ತ್ವೇಷಃ | ಸಮತ್ ಸು || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದುರೋಕ್ತತೋಚಿದುಃಪ್ರಾಪ್ತತೇಜಾಃ ಕೃತುರ್ನ ನಿತ್ಯಃ | ಕೃತುಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಸ ಇವ ಧ್ರುವಃ | ಯಥಾ ಸ ಕರ್ಮಸು ಧ್ರುವೋಪ್ರಮತ್ತಃ ಸನ್ ಜಾಗತಿ ತದ್ವದಯಮಪ್ಯಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಸು ರಕ್ಷಣಾಂ ದಹನೇ ಧ್ರುವೋ ಜಾಗತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋನಾ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಜಾಯೇವ ಯೋಷಿದಿವ ಅಗ್ನಿಹೋತಾದಿಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ವಸ್ತಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಯಜ್ಞಜನಾಯಾರಮಲಂ ಭೂಷಣಂ ಭವತಿ | ಯಥಾ ಜಾಯಯಾ ಗೃಹಮಲಂಕೃತಂ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿನಾ ಯಜ್ಞಗೃಹಮಪ್ಯಲಂ-
ಕೃತಂ ಸದ್ವ್ಯುತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಚಿತ್ರಶ್ಚಾಯನೀಯೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ಯದ್ಯದಾಯಮಗ್ನಿರಭ್ರಾಟ್ ಭ್ರಾಜತೇ ತದಾನೀಂ ಶ್ವೇತೋ ನ ಶುಭ್ರವರ್ಣ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ಭವತಿ | ರಾತ್ರೌ ಹೃದನಿ ಸೂರ್ಯ ಇನಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕೋ ಭವತಿ | ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಜಾಸು ರಥೋ ನ ರಥ ಇವ ರುಕ್ಮೀ ಸುವರ್ಣವದ್ಭೋಜಮಾನದೀಪ್ತಿ-
ಯುಕ್ತಃ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ತ್ವೇಷೋ ದೀಪ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಗ್ನಿಯದಭ್ರಾಡಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ದುರೋಕ್ತತೋಚಿಃ | ಉಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಈಷದ್ವ್ಯುತ್ಯೇಷಿತಿ ಕೃಚ್ಛಾಂಭೇ ಖಲ್ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯುತ್ಸಂ | ಲಿತ್ಸ್ವರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮನರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುರೋಕ್ತಂ ತೋಚಿಸ್ವೇಜೋ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೇದೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರಂ | ನಾಲಮೂಲೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಮ. ೮-೨-೧೮ | ಲಕಾರಸ್ಯ ರೇಧಾದೇಶಃ | ಅಭ್ರಾಟ್ | ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈ-
ಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಶೋ ಲುಕ್ | ವ್ರಶ್ವಾದಿಷತ್ವೇ ಜತ್ಸ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸಮತ್ಸು | ಸಮಾನಂ ಮಾದ್ಯಂತೈಷ್ವಿತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಔಣಾದಿಕೋಽಧಿಕರಣೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಮ್ಯಗ್ತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ನೀರಾನಿತಿ ಸಮತ್ | ಸಂಪೂರ್ವಾದತ್ತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ಲೇಚಿ ಕ್ವಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ—ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಕ್ರತುರ್ನ—ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವಿನಂತೆ
ವಿತ್ಯುಃ—(ರಾಕ್ಷಸಾದಿನಾಶದಲ್ಲಿ) ಜಾಗೃತನು | ಯೋನಾ—ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಇರುವ) | ಜಾಯೇವ—ಗೃಹಿಣಿ
ಯಂತೆ | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ—ಎಲ್ಲ ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ಅರಂ—ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯನು | ವಿಶ್ವು—ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ |
ಸಘೋ ನ—ರಥದಂತೆ | ರುಕ್ಮೀ—ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ |
ಶ್ವೇಷಃ—ದೀಪ್ತನೂ ಆದ | ಚಿತ್ರಃ—ವಿಚಿತ್ರಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಭ್ರಾಹಿ—
ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ (ಆಗ) | ಶ್ವೇತೋ ನ—ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾದ (ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ಇರುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ಇತರರಿಂದ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದುದು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವು ಹೇಗೆ ಕರ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತನೋ
ಕಾಣೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಜ್ಞಘಾತಕರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತನು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯ ಮನೆಗೂ
ಗೃಹಿಣಿಯಂತೆ ಅಲಂಕಾರಭೂತನು. ಪ್ರಜಾಗಣದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಯನಾದ ರಥದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಸಂಗ್ರಾಮ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಶುಭ್ರಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

English Translation

Agni, of unattainable effulgence, is like a vigilant sacrificer, he is
an ornament to all in the sacrificial chamber), like a woman in a dwelling ;
when he shines with wonderful lustre, he is like the white (sun), or like
a golden chariot amongst men resplendent in battle

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ರತುರ್ನ ವಿತ್ಯುಃ—ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮಜಾಂ ಕರ್ತಾ ಸ ಇವ ಧ್ರುವಃ | ಯಥಾ ಸಃ ಕರ್ಮಸು
ಧ್ರುವೋ ಅಪ್ರಮುತಃ ಸಃ ಜಾಗರ್ತಿ ತದ್ವದಯಮಪಿ ಅಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಸು ರಕ್ಷಾಂ ದಹನೇ ಧ್ರುವೋ
ಜಾಗರ್ತಿ | ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿ ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲಸ
ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಕೆಲಸದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ ಇರುವನು.

ಯೋನಾ ಜಾಯೇವ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಅರಂ—ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಯೋಷಿದಿವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ
ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಯಿಷ್ಟುಜನಾಯ ಅಲಂ ಭೂಷಣಂ ಭವತಿ | ಯೋನಿ ಶಬ್ದವು
(ನಿ ೩-೧೩) ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೃಹಿಣಿಯ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ

ಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಇರುವನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹೆಂಗಸಿನಿಂದ ಮನೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಮನೆಯು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದು.

ದುರೋಳಶೋಚಿಃ—ದುರೋಕಾಃ ಶೋಚಿಃ ದೀಪ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುಸ್ಸಹದೀಪ್ತಿಃ ದುಷ್ಕರಂ ಓಕೋ ಯಸ್ಯಾಂ ಸ ದುರೋಕಾಃ ಯತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥಾತುಂ ನ ಶಕ್ಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಅಗ್ನಿಯ ಕಾಂತಿಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ಅಳತೆಮಾಡಿ ಸಿಕ್ಕಿಯಮಾಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಹಿಲಶ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಜಾಯೇವ ಯೋನೌ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಥಾ ಸರ್ವಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಭಾರ್ಯಾ ಗೃಹೇ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಕಾರ್ಯಾಯ ಪರ್ಯಾಪ್ತಾ ಏವಮಗ್ನಿರಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಃ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಕಾರ್ಯಾಯ | ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಿ ಕರ್ತುಂ ಸಮರ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸಲು ಸಮರ್ಥಳಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಗಳ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಕಾರ್ಯ ಗೆಲ್ಲುವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಚಿತ್ರಃ ಯದಭ್ರಾತೃ ಶ್ವೇತೋ ನ—ಜಾಯೇನೀಯೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿರ್ವಾ | ಯದಾಯಮಗ್ನಿಃ ಭ್ರಾಜತೇ ತದಾನೀಂ ಶುಭ್ರವರ್ಣ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ಭವತಿ | ರಾತ್ರೌ ಹಿ ಅಹನಿ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕೋ ಭವತಿ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವನು ಶುದ್ಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಹಾಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು.

ರಥೋ ನ ರುಕ್ಮೀ ಶ್ವೇಷಃ ಸಮತ್ಪು—ರುಕ್ಮಮಿತಿ ಹಿರಣ್ಯನಾಮ | ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ರುಕ್ಮವಾನ್ ಎಂದು ರುಕ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸುನರ್ಣದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ರಥವು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಮನುಷ್ಯರಕ್ಷೆಯೂ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಕಾಂತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ರುಕ್ಮಶಬ್ದವು ಹದಿನೈದು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೦) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮತ್ಪು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೨-೯) ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಹವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದುರೋಳಶೋಚಿಃ—ಉಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ದುಸ್ ಹುಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದ್ಬೀಜಸುಷುಕ್ತ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಪದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ ದುರೋಳ

ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಲಿತಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದುರೋಕಂ ಶೋಚಿಃ ತೇಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುರೋಕಶೋಚಿಃ, ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿತ್ಯಃ—(೧-೫-೬೬ ೧-೨) ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅರಮ್—ವಾಲಮೂಲ—(ಸಾ. ಮ ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ರಾಟ್—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಪ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲ.ಕಾ. ವ್ರತ್ಯಭೃಷ್ಮಮೃಜ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಝಲಾಂ ಜತೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ ವಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚರ್ತ್ವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮಬಂದರೆ ಅಭ್ರಾಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ವಿಷ್ಟು—ವಿಶ್+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ರತ್ಯಭೃಷ್ಮ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ ಪಡೋಚಿ ಕಃ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವತ್ವ ವಕ್ಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾನೇಕಾಚಿತ್ಪ್ರತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತ್ವೇಷಃ—ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸಮತ್ಪ್—ಸಮಾನಂ ಮಾದ್ಯಂತೇ ಏಷು ಇತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಮಾಃ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ) ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಕಾದಿಕವಾದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ ಸಮದಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಆಧವಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಅತಿ ಭಕ್ತಯತಿ ವೀರಾನತಿ ಸಮತ್ (ವೀರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸಮ್‌ಪೂರ್ವವಾದ ಅದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಪ್ರಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ಬಂದು ಸಮತ್ಪ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಕದ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬-೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಸೇನೇನ ಸೃಷ್ಟ್ವಾಮುಂ ದಧಾತ್ಯಸ್ತುರ್ನ ದಿದ್ಯುತ್ತ್ವೇಷಪ್ರ-
ತೀಕಾ |

ಯಮೋ ಹ ಜಾತೋ ಯಮೋ ಜನಿತ್ವಂ ಜಾರಃ ಕನೀನಾಂ
ಪರ್ತಿರ್ಜನೀನಾಂ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಸೇನಾಃ ಇನ | ಸೃಷ್ಟ್ವಾ | ಅಮುಂ | ದಧಾತಿ | ಅಸ್ತುಃ | ನ | ದಿದ್ಯುತ್ | ತ್ವೇಷಪ್ರ-
ತೀಕಾ |

ಯಮುಃ | ಹ | ಜಾತಃ | ಯಮುಃ | ಜನಿಸ್ತ್ವಂ | ಜಾರಃ | ಕನೀನಾಂ | ಪತಿಃ |
ಜನೀನಾಂ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಸೇನೇನ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಾ ಭಟಸಂಹತರಿವಾಯಮಗ್ನಿರಮಂ
ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂ ದಧಾತಿ | ವಿವಧಾತಿ | ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಸೇನೇನಾಮುಂ ಬಲಂ
ದಧಾತಿ | ಸಾ ಯಥಾ ಬಲವತೀ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಬಲವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿವರ್ತನಾಂತರಮುಚ್ಯತೇ |
ದಿದ್ಯುದಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ತೇನ ಜಾತ್ರೇಷುರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ ದೀಪ್ತಮುಖಾಸ್ತುರ್ನ ದಿದ್ಯುತ್
ಕ್ಷೇಪ್ತುಃ ಸಂಬಂಧಿನೀಷುರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಭೀಷಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ ಭೀಷಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಸೇನೇನ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಭಯಂ ವಾ ಬಲಂ ವಾ ದಧಾತ್ಯಸ್ತುರಿವ ದಿದ್ಯುತ್ತ್ವೇಷ-
ಪ್ರತೀಕೇತ್ಯಾದಿ | ನಿ ೧೦-೨೧ | ಯಚ್ಚೈತಿ ದಧಾತಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕಾಮಾನಿತಿ ಯಮೋಽಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ |
ಯದ್ವಾ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋರ್ಯುಗಪದುತ್ಪನ್ನತ್ವಾದಗ್ನೀರ್ಯಮತ್ವಂ | ಅಸ್ತಿಸ್ತರ್ಥೇ ಯಾಸ್ಯೇನ ಮಂತ್ರ-
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ದರ್ಶಿತೇ | ಯಮೋ ಹ ಜಾತ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಸಂಗತಃ | ಯಮಾವಿಹೇದ ಮಾತರೀತ್ಯಪಿ
ನಿಗಮೋ ಭವತೀತಿ | ಯೋ ಜಾತ ಉತ್ಪನ್ನೋ ಭೂತಸಂಘೋ ಯಚ್ಚ ಜನಿತ್ವಂ ಜನಯಿತವ್ಯಮುಕ್ತ-

ತ್ಯಮಾನಂ ಭೂತಜಾತಂ ತದ್ಭಯಮಸಿ ಯಮೋ ಹ ಅಗ್ನಿರೇವ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಾವಾನಾಮಾಹುತಿ-
ದ್ವಾರಾಗ್ನೃಧೀನತ್ವಾತ್ | ಕನೀನಾಂ ಕನ್ಯಕಾನಾಂ ಜಾರೋ ಜರಯಿತಾ | ಯತೋ ವಿನಾಹಸಮಯು
ಅಗ್ನಿ ಲಾಜಾದಿದ್ರವ್ಯಹೋಮೇ ಸತಿ ತಾಸಾಂ ಕನ್ಯಾತ್ವಂ ನಿವರ್ತತೇ | ಅತೋ ಜರಯಿತೇತ್ಯಚ್ಯತೇ |
ತಥಾ ಜನೀನಾಂ ಜಾಯಾನಾಂ ಕೃತವಿವಾಹಾನಾಂ ಪತಿರ್ಭರ್ತಾ | ತಥಾ ಚಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಅನುಪಜಾತ-
ಪುರುಷಸಂಭೋಗೇಚ್ಛಾವಸ್ಥಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಸೋಮೋ ಲೇಭೇ | ಸ ಚ ಸೋಮ ಈಷದುಪಜಾತಭೋ-
ಗೇಚ್ಛಾಂ ತಾಂ ವಿಶ್ವಾವಸನೇ ಗಂಧರ್ವಾಯ ಪ್ರಾದಾತ್ | ಸ ಚ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿನಾಹಸಮಯೇಗ್ನಯೇ
ಪ್ರದದೌ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಮನುಜಾಯ ಭರ್ತೇ ಧನಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಾನಿಮಾಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛದಿತಿ | ಇಮಮರ್ಥಂ
ಕಾಚಿದ್ವಕ್ ಸ್ವಪ್ನಂ ಬ್ರೂತೇ | ಸೋಮೋ ದದದ್ಗಂಧರ್ವಾಯ ಗಂಧರ್ವೋ ದದದಗ್ನಯೇ | ರಯಿಂ
ಚ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚಾದಗ್ನಿರ್ಮಹ್ಯಮಥೋ ಇಮಾಂ | ಯ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೪೧ | ಇತಿ | ಯಾಸ್ಯಸ್ತಾಪ್ತಾಃ |
ತ್ಯತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿರಿತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ನಿ. ೧೦-೨೧ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಜನೀನಾಂ ಸಾಲ-
ಯಿತಾ ಯತೋಗ್ನಯಮನುಷ್ಠಿತೈರ್ಯಾಗೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ || ಸೇನೇವ | ಇನೇನ ಸಹ'ವರ್ತತ ಇತಿ
ಸೇನಾ | ವೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಸಭಾವಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹಸ್ವರಃ | ಜನಿತ್ವಂ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವ್ಯೇಕೇನಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ತ್ವನ್ವತ್ಯಯಃ | ಇದಾಗಮಃ | ನಿತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಾರಃ |
ಜರಯಿತೇತಿ ಜಾರಃ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತರಿ ಚಿಲುಕ್ಲ | ಪಾ ೩-೩-೨೦-೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ |
ಕನೀನಾಂ | ಕನ್ಯಾಶಬ್ದಾತ್ ಪಶ್ಯೇಕವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ಸರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ಜನೀನಾಂ | ಜನ್ಯಂತೆ ಆಸ್ತಿತಿ ಜನಯಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ | ಇನ್ದವಧಾತುಭ್ಯ ಇತೀನ್ದ-
ತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಯಮಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಅಥವಾ (ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳು ಯಮಳರಾದುದರಿಂದ) ಯಮನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು | ಜನಿತ್ವಂ—ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಎಲ್ಲವೂ ಅವನೇ | ಯಮೋಹ—ಅಗ್ನಿಯೇ ಆದ | ಕನೀನಾಂ—ಕನ್ಯಿಕೆಯರಿಗೆ | ಜಾರಃ—ಜರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಪ್ರೌಢೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ) | ಜನೀನಾಂ—ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ (ಯಾಗಗಳಿಗೆ) | ಪತಿಃ—ಪತಿಯಾದ (ಫಲದಾಯಕನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಸೃಷ್ಟ್ವಾ—(ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಪ್ರೇರಿತನಾದ | ಸೇನೇವ—ಸೇನೆಯಂತೆ | ಶ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ—ದೀಪ್ತನಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ | ಅಸ್ತುಃ—ಯೋಧನ | ದಿದ್ಯುತ್ ನೆ—ಬಾಣದಂತೆ | ಅಮಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯವನ್ನು (ಬಲವನ್ನು) | ದಧಾತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕರಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಸಕಲ ಭೂತ ಸಂಘಗಳೂ

ಅಗ್ನಿಯೇ ಇವನು ಕನ್ನಿಕೆಯರ ಕನ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪತಿವಾತ್ಸವು ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಸೇನೆಯಂತೆ ಅಥವಾ ಯೋಧನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ ಬಾಣದಂತೆ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ

English Translation

He terrifies (his adversaries) like an army sent (against an enemy), or like the bright-pointed shaft of an archer Agni, as Yama, is all that is born, as Yama, all that will be born he is the lover of maidens, the husband of wives

|| ದೀರ್ಘವಚನಗಳು ||

ಸೃಷ್ಟಾ ಸೇನೇವ ಅಮಂ ದಧಾತಿ - ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸೇನಾ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಭಟಸಂದತಿರಿವ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂ ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ ಸೇನೇವ ಬಲಂ ದಧಾತಿ | ಸಾ ಯಥಾ ಬಲವತೀ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ಬಲವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಸೇನೆಯು ಯಜಮಾನನೊಡನೆ ಇರುತ್ತಾ ಶತ್ರುಜನರಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನೊಡನೆ ಇರುವ ಸೇನೆಯು ಶತ್ರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಯ ಮತ್ತು ಬಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಸ್ಕಂದಸ್ತಾವಿಗಳು ಅಮಶಬ್ದವು ಭಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಅಮಶಬ್ದೋತ್ತ ಭಯವಚನಃ ದ್ಯಾವಾ ಜಜ್ಞಾನಃ ಸೃಥಿವೀ ಅಮೇ ಧಾಃ (ಋ ವೇ ೧-೬೩-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಭಯವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೇನೆಯಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ, ರಾಕ್ಷಸರಿಗಾಗಲಿ, ಜಗತ್ತಿಗಾಗಲಿ ಭಯಜನಕನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

ಅಸ್ತೌರ್ನ ದಿದ್ಯುತ್ಪ್ರೇಷಪ್ರತೀಕಾ - ದಿದ್ಯುಧಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರಾಯುಧನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೧) ಪರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದ್ಯೋತತ ಇತಿ-ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುವುದರಿಂದ ಆಯುಧವು ದಿದ್ಯುತ್ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದರಿಂದ ಯೌಗೀಕಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬಾಣವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಬಾಣವು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣವು, ಇತರರನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರ 'ಸೇನೇವ ಸೃಷ್ಟಾ ಭಯಂ ವಾ ಬಲಂ ವಾ ದಧಾತ್ಯಸ್ತರಿವ ದಿದ್ಯುತ್ಪ್ರೇಷಪ್ರತೀಕಾ' (ನಿ ೧೦-೨೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಯಮೋ ಹ ಜಾತೋ ಯಮೋ ಜನಿತ್ತಂ—ಯಚ್ಚೈತಿ ದದಾತಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ; ಕಾಮಾಸಿತಿ ಯಮೋಽಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋರ್ಯುಗಪದುತ್ಪನ್ನತ್ವಾದಗ್ನೇರ್ಯಮತ್ವಂ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಯಮನೆಂದು ಹೆಸರು ಹೊಂದಿರುವನು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನೂ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಮನಾಗಿರುವನು ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ “ಯಮೋ ಹ ಜಾತ ಇಂದ್ರೋ ಸಹ ಸಂಗತಃ | ಯಮಾವಿನೇಹ ಮಾತರೇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ” (ನಿ. ೧೦-೨೧) ಇತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಏಕೀಕರಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಸರ್ವಕಾಮ ಪೂರಯಿತ್ವಪೂರಕಪದಾರ್ಥವುಳ್ಳವನಾದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ್ಬದಿ ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವರನ್ನು ಮತ್ತು ಲೋಕ ನಿರ್ಮಾತ್ಮಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದು ನಿರೂಪದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು.

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಇವೆರಡೂ ಕೂಡ ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರುವುದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಧೀನ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತ ಮತ್ತು ಜಾಯಮಾನಗಳೆಂಬ ಎರಡೂ ಯಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಜಾರಃ ಕನೀನಾಂ—ಕಸ್ಯಕಾನಾಂ ಜರಯಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಕಸ್ಯೆಯರ ಕನ್ಯಾಭಾವವು ಹೋಗುವುದು. ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಳುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಯೋಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕನ್ಯಾಭಾವವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕನ್ಯಾಭಾವನಿನರ್ತಕನಾಗಿರುವನು.

ಪತಿರ್ಜನೀನಾಂ—ಜಾಯಾನಾಂ ಕೃತವಿವಾಹಾನಾಂ ಪತಿಃ ಭರ್ತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತಿಯಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಸ್ಯೆಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಧನ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಾದಿ ಗಳೊಡನೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕಸ್ಯೆಯರಿಗೆ ಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಪುರುಷನ ಸಹ ವಾದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಪುರುಷಸಂಭೋಗೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಕಸ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನು ಮೊದಲು ಹೊಂದುವನು. ಅವನಿಂದ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯು ಕಸ್ಯೆಯರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಯಾವದವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೋಮನು ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವನು. ಆ ಗಂಧರ್ವನು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಅವಳಿಗೆ ಪತಿಯಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಿಯು ಇರುವುದು “ಸೋಮೋಽದದಧ್ನಂಧರ್ವಾಯ ಗಂಧರ್ವೋ ದದದಗ್ನಯೇ | ರಯಿಂ ಚ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚಾದಾದಗ್ನಿರ್ಮಹ್ಯಮುಘೋ ಇಮಾಂ” (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೫-೪೧) ಇತಿ | ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ

ಇದರಿಂದ ಕೃತವಿವಾಹರಾದ (ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ) ಸೋಮ, ಗಂಧರ್ವ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಧನಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಕಾರಣ ಪತಿಗಳಾಗುವರು ಮನುಷ್ಯನು ನಾಲ್ಕನೆಯವನಾಗುವ ಕಾರಣ “ತುರೀಯೋ ಮನುಷ್ಯಜಾಃ” ಎಂದು ಒಂದು ಮಂತ್ರವು ಹೇಳುವುದು

ಯಾಸ್ವರು “ತೃತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿರಿತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ” (ನಿ ೧೦-೨೧) ಎಂದು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವರು

ಯದ್ವಾ - ಜನೀನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಯತೋಽಯಮನುಷ್ಠಿತ್ಯೇ ಯಾಗೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಪತಿ ಶಬ್ದವು ಪಾಲನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರವರು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು.

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ್—ಪತಿರ್ಜನೀನಾಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜನಯಂತೈಪತ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಜನಯಃ ಭಾರ್ಯಾಃ ತಾಸಾಂ ಪತಿಃ ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಹೆರುವವರಾದಕಾರಣ ಭರಣಿಯೇಗ್ಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಜನಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವರು ಅಗ್ನಿಯು ಇವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಪತಿಯಾಗಿರುವನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪತಿಯಾಗುವನು “ಸೋಮಾಃ ಪ್ರಥಮೋ ವಿವಿಧೇ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿವಿಧೇ ಉತ್ತರಃ | ತೃತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿಸ್ತುರೀಯೋ ಮನುಷ್ಯಜಾಃ” | (ಬು ಸೇ ೧೦-೮೫-೪೦) ಇತಿ | ಈ ಮಂತ್ರವು ಸೋಮ, ಗಂಧರ್ವ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಜನರು ಪತಿಯಾದನಂತರ ಮನುಷ್ಯನು ಪತಿಯಾಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುವರು ಅಗ್ನಿಯು ಜಾರಯಿತಾ ಪಾಲಯಿತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕನಢಾಶುವು ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಮನೀಯಃ ಕನಯಃ ಹಿಷಧಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳ ಫಲಪರಿಪಾಕರೂಪವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಜಾರನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಪಾಲನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪತಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೇನೇವ—ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸೇನಾ. ವೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಗುಣ. ಸೇನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತಿ—ಡುಧಾಹಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸು ಪ್ರೇಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವೀಕರಣದಿಂದ ಋತಲುತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ ಬಂದು ಅಸ್ತುಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇಷಪ್ರತೀಕಾ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜನಿತ್ಯಮ್—ಜನೀ ಸ್ವಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವಿಕೇನ್—(ಸಾ. ಸೂ ೩-೪-೧೪) ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಾದ ಭಾವ, ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನ್ವೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ) ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಜನಿತ್ವ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾರಃ—ಜರಯತಿ ಇತಿ ಜಾರಃ ಜ್ಞ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ದಾರಜಾರ್ ಕರ್ತರಿ ಣಿಲುಕ್ ಚಿ (ಸಾ ಸೂ ೩-೩-೨೦-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಾರ ಎಂದು ನಿಸ್ತತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಧಾತುಸಿಗೆ ಣ್ಯಂತದವೇಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನೀನಾಮ್—ಕನ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಕರಣದಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಂವರ್ಧ್ಯದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಕನೀನಾಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನುಹಾಗಮ ನಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಕನೀನಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಜನೀನಾಮ್—ಜನ್ಯಂತೇ ಅಸು ಇತಿ ಜನಯಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನಾಧಾತುವಿಗೆ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜನಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವೀಕರಣದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ್ವೈದಾತ್ಮವೋ ಮುಕ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪಂತಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ವತ್ಸರಾಧಾ ವಯಂ ವಸ್ತ್ರಾಸ್ತಂ ನ ಗಾನ್ವೋ ನಕ್ಷತ್ರಂ
ಇದ್ಧಂ |

ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ ಪ್ರ ನೀಚೈರೈನೋನ್ನವಂತ ಗಾವಃ ಸ್ವಗ್-
ದ್ಯುಶೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ವಃ | ಚರಾಥಾ | ನಯಂ | ವಸತ್ಯಾ | ಅಸ್ತಂ | ನ | ಗಾವಃ | ನಕ್ಷಂತೇ |
ಇದ್ಧಂ |

ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ | ಪ್ರ | ನೀಚೀಃ | ಐನೋತ್ | ನವಂತ | ಗಾವಃ |
ಸ್ವಃ | ದ್ಯುಶೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಬಹುವಚನಂ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಂ ತ್ವಾಂ ಚರಾಥಾ | ಚರತೀತಿ ಚರಥಃ
ಸಶುಃ | ತತ್ಪ್ರಭವೃಹದಯಾದಿಭಿಃ ಸಾಧ್ಯಾಹುತಿರಪಿ ಚರಥೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉಪಚಾರಾತ್ಪಾರ್ಥೀ
ಕಾರಣಶಬ್ದಃ | ಚರಾಥಾ ಚರಥಯಾ ಸಶುಪ್ರಭವಹೃದಯಾದಿಸಾಧನಯಾಹುತ್ಯಾ | ವಸತ್ಯಾ | ವಸತಿ
ನಿವಸತೀತಿ ಸ್ಥಾವರೋ ವೀರ್ಹ್ಯಾದಿವಸತಃ | ಪೂರ್ವವತ್ತತ್ಸಾಧ್ಯಾಹುತಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ವಸತ್ಯಾ ಪುರೋ-
ಡಾಶಾದ್ಯಾಹುತ್ಯಾ ಚ ವಯಮಿದ್ಧಂ ಪ್ರದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ನಕ್ಷಂತೇ | ನ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮು | ಪುರುಷವೃತ್ಯಯಃ |
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಸ್ತಂ ನ ಗಾವಃ | ಅಸ್ತಮಿತಿ ಗೃಹನಾಮು | ಯಥಾ ಗಾವೋ ಗೃಹಂ ನ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ
ತದ್ವತ್ | ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಥಃ | ತಂ ವಶ್ಯರಾಥಾ ಚರಂತ್ಯಾ ಸಶ್ಚಾಹುತ್ಯಾ ವಸತ್ಯಾ ಚ ನಿವಸಂತ್ಯಾಷಡಾಹು-
ತ್ಯಾಸ್ತಂ ಯಥಾ ಗಾವ ಅಪ್ನುವಂತಿ ತಥಾಪ್ನುಯಾಮು | ನಿ. ೧೦-೨೧ | ಇತಿ | ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸಿಂಧುರ್ನ
ಕ್ಷೋದಃ ಸ್ಯಂದನತೀಲಮುದಕಮಿವ ನೀಚೀರ್ನಿತರಾಮಂಚತೀರಿತಸ್ತತೋ ನಿತರಾಮುದ್ಗಚ್ಯಂತೀ-
ರ್ಜ್ವಾಲಾಃ ಪ್ರೊನೋತ್ | ಪ್ರೇರಯತಿ | ಯಥಾ ಜಲಪ್ರವಾಹೋ ನಿಮ್ಮದೇಶೇ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ-
ಗ್ನೇರ್ಜ್ವಾಲಾ ದಗ್ಧವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಸ್ವರ್ನಭಸಿ ವರ್ತಮಾನೇ ದ್ಯುಶೀಕೇ ದರ್ಶನೀಯೇ
ತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಗಾವೋ ಗಮನಸ್ಸಭಾವಾ ರಶ್ಮಯೋ ನವಂತ | ಸಂಗಚ್ಯಂತೇ | ನವತಿರ್ಗತಿರ್ಮಾ ||
ಚರಾಥಾ | ಚರೇರಾಣಾದಿಕೋಽಭಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ದೀರ್ಘಶ್ವಾಂದಸಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇ-

ರಾಕಾರಃ | ವಸತ್ಯಾ | ವಹಿವಸ್ಯರ್ಥಭೃಕ್ತಿತ್ | ಉ. ೪-೬೦ | ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ
 ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ತಂ | ಅಸ್ಯತೇಽಸ್ತಿಸ್ತವಮಿತ್ಯಸ್ತಂ ಗೃಹಂ | ಅಸಿದಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನ್ |
 ತಿತುತ್ರೇತಿಟ್ಟತಿಷೇಧಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಕ್ಷಂತೇ | ನಕ್ಷತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮಾ | ನಕ್ಷ ಗತೌ |
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಜಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತ್ಸಿನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ನೀಚೀಃ | ನಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇ-
 ಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೪-೧-೬-೨ | ಇತಿ ಜಾಃ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಜಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
 ನೈಧೀ ಚ | ಪಾ. ೬-೨-೫೩ | ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ರರತ್ವಂ | ಏನೋತ್ | ಇನ್ ಗತೌ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತ-
 ಣ್ಯರ್ಥಾಚ್ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಬ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ಷುಃ | ಅದಾಗಮೋ
 ವೃದ್ಧಿಶ್ಚ | ದೃಶೀಕೇ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ | ಅನಿವೃತಿಭ್ಯಾಂ ಚೇತಿ ಕೀಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯು-
 ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೀ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತಂ ವಃ-ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು | ಚಿರಾಥಾ-ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧ
 ವಾದ (ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ) | ವಸತ್ಯಾ-ಸ್ಥಾವರವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಪದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ (ಹೋಮದ್ರವ್ಯ
 ದಿಂದ) | ವಯಂ-ನಾವು | ಇಧ-ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಗಾಮಃ-ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ತಂ ನ-
 ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ನಕ್ಷಂತೇ-ಹೊಂದೋಣ | ಸಿಂಧುಃ-ಪ್ರವಹಣಶೀಲವಾದ |
 ಹೋದೋ ನ-ಉದಕದಂತೆ | ನೀಚೀಃ-ನಿತ್ತರವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ (ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು) | ಪ್ರ ಏನೋತ್-
 (ದಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಡೆಗೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಸ್ತುಃ-ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ದೃಶೀಕೇ-ದರ್ಶನೀಯವಾದ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) |
 ಗಾಮಃ-(ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ರಶ್ಮಿಗಳು | ನವಂತ-ಸೇರುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ಚರವಾದ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ, (ತುಪ್ಪದಿಂದಲೂ) ಮತ್ತು ಸ್ಥಾವರವಾದ
 ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಗೋವುಗಳು ಹೇಗೆ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆಯೋ
 ಹಾಗೇ, ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬರುತ್ತೇವೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಉದಕವು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ, ದಹ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಡೆಗೆ
 ಜ್ವಾಲೆಗಳು ನುಗ್ಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳದೂರ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

Let us approach that blazing Agni with animal and vegetable offerings as cows hasten to their pens. He has tossed about his flames, like running streams of water; the rays commingle (with the radiance) visible in the sky.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸ್ತಂ ನ ಗಾವಃ—ಅಸ್ತಮಿತಿ ಗೃಹನಾಮ ಯಥಾ ಗಾವೋ ಗೃಹಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ತದ್ವತ್ ವಯಂ ಪ್ರದೀಪ್ತಮಗ್ನಿ ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮ | ಅಸ್ತ'ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೫) ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಗೋವುಗಳು ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ನಾವು ಟೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಚರಾಥಾ—ಚರತಿತಿ ಚರಥಃ ಪಶುಃ | ತತ್ಪ್ರಭವ್ಯಃ ಹೃದಯಾದಿಭಿರಾಹುತಿರಸಿ ಚರಥಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉಪಚಾರಾತ್ ಕಾರ್ಯೇ ಕಾರಣಶಬ್ದಃ | ಸಂಚರಿಸುವಕಾರಣ ಚರಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶುವೆಂಬ ಅರ್ಥವು. ಪಶುವನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಶುವಿನ ಹೃದಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹುತಿದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಚರಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆಹುತಿರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಚರಥಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವಸತ್ಯಾ—ವಸತಿ ನಿವಸತಿತಿ ಸ್ಥಾನರೋ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿವಸತಿಃ | ಪೂರ್ವವತ್ ತತ್ಸಾಧ್ಯಾಹುತಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ರೀಹಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳೂ ವಸತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಚರಥ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ತಿಳಿಯುವ ಸತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪಶುವಿನ ಹೃದಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪುರೋಚಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಸುಗಳು ಆಹಾರದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವ ಹಾಗೆ ಸೇವಿಸೋಣವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಮಿಂ “ತಂ ವಕ್ಷ್ಯರಾಥಾ ಚರಂತ್ಯಾ ಪಶ್ಯಾಯತ್ಯಾ ವಸತ್ಯಾ ಚ ನಿವಸಂತ್ಯಾಪಧಾಯತ್ಯಾಸ್ತಂ ಯಥಾ ಗಾವ ಆಪ್ನುವಂತಿ ತಥಾಪ್ನುಯಾಮ” | (ನಿ. ೧೦-೨೧) ಇತಿ | ಎಂದು ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುವರು.

ನೀಚೀಃ—ನಿಶರಾಮಂಚಂತೀಃ ಇತಸ್ತತೋ ನಿಶರಾಮದ್ವಚಂತೀಃ ಜ್ವಾಲಾಃ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ, ಹೊಳೆಯ ನೀರು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ, ಸುಡಬೇಕಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳನವಂತೆ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವತಃ ಸ್ತುತಿಗಳು, ಅಥವಾ, ಸ್ತೋತಾರಃ-ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ‘ಗೋಭಿಯಾದೀನುಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮತ್’ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೬) “ಗೋಭಿಃ ಕ್ವಾಣಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುವರು ಮತ್ತು—‘ಯಲಗ್ರಾ ಅರ್ಕಮಾನ್ವಜಿಃ’ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೪), ‘ಅರ್ಕಸ್ಮತ್ ಪ್ರಮರುತಃ’ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೫) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಕಪಾಣಿಯೆಂಬವರು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮರುದ್ದೇ

ವತೆಗಳೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಚರಾಣಾ—ಚರ ಗತಿ ಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಘಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚರಧ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸತ್ಯಾ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. **ವಹಿವಸ್ಯರ್ತಿಭ್ಯಸ್ತಿತ್** (ಉ ಸೂ ೪-೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತ್ವವನ್ನು ಅತಿವೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪದವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಆವಾಗ ಉದಾತ್ತಯೋಗೋ ಹಲ್ ಪೂನಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕಯೇನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಮ್—ಅಸ್ಯತೇ ಅಸ್ತನ್ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಅಸ್ತಂ ಗೃಹಮ್ (ಎಜ್ಜವನ್ನೂ ಇಡವ ಸ್ಥಾನ) ಅಸಿದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸು ಧಾತು. ವಿಕಿ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತುತ್ವಧಿಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೭-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇವೇಧ ಅಸ್ತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಕ್ಷಂತೇ—ನಕ್ಷ ವ್ಯಾನ್ತ ಧಾತು ನಕ್ಷ ಗತೌ ಎಂದೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಲಟಿಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷಂತೇ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕನ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನೀಚೇ—ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂಚಿತೇಶ್ವೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೧-೬-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದ ಅಂಚುಧಾವಿಗೆ ಜೇಷ್ಠ ನಿ+ಅಂಚ್+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪ ಬಂದಮೇಲೆ ಅಚೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಉಪಾಕಾರನ ಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನೀಚೇ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನರೂಪ ನೈಧೀ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೫೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐನೋತ್—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಐಷರ್ಥವೂ ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂಚರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲಜ್ಞಲಜ್ಞಲಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ಞ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದತಿ

ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕಾಬಾರದೇ ಶ್ಲೋಕ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಇನುತಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯನಿವೃತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಆಡಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಾಗ ಆಟಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಏನೋತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ದ್ವಿತೀಕೇ—ದ್ವಿತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅನಿವೃತಿಭ್ಯಾಂಚಿ (ಉ ಸೂ ೪-೪೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೀಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವೈರಿಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿತಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ || ೯-೧೦ ||

ಅರವತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವನೇಷ್ಟಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ ದಶರ್ಚಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾಪ್ತ-
ಮಾಗ್ನೇಯಂ | ವನೇಷ್ಟಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು —ವನೇಷು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿಂಟು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳು ಇರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಋಷಿಯು, 'ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವನೇಷು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೬

॥ ಓಂ ॥

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೬೬ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೧೧ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೫ (೧೦) ॥

॥ ಮುಖ್ಯ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಃ ॥

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ವನೇಷು | ಜಾಯುರ್ಮರ್ತೇಷು | ಮಿತ್ರೋ | ವೈಣೀತೇ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ
ರಾಜೇನಾಜುರ್ಯಂ |

ಕ್ಷೇಮೋ | ನ | ಸಾಧುಃ | ಕ್ರತುರ್ನ | ಭದ್ರೋ | ಭುವತ್ಪ್ರಾಧೀರ್ಹೋತಾ
ಹವ್ಯವಾಟ್ || ೧ || ೨ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ವನೇಷು | ಜಾಯುಃ | ಮರ್ತೇಷು | ಮಿತ್ರಃ | ವೈಣೀತೇ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ | ರಾಜೇನಾ-
ಜುಃ | ಅಜುರ್ಯಂ |

ಕ್ಷೇಮಃ | ನ | ಸಾಧುಃ | ಕ್ರತುಃ | ನ | ಭದ್ರಃ | ಭುವತ್ | ಸುಪ್ರಾಧೀಃ |
ಹೋತಾ | ಹವ್ಯವಾಟ್ || ೧ || ೨ ||

॥ సాయణభాష్యం ॥

వనేశు జాయురరణ్యేశు జాయమానో మర్తేశు మనుష్యేశు మిత్రః శబా
సోఽయమగ్నిః శ్రుష్టిం । శు ఆత్మశ్చ తే కర్మాణి న్యాప్నోతితి శ్రుష్టియజమానః ।
ప్రియేణ కర్మాణామనుష్ఠాతేత్సథః । తథా జి యాశ్యః । శ్రుష్టితి ప్రస్తానామశు అప్నోతి ।
ని. ౬-౧౨ । ఐవంభూతం యజమానం వృణోతే । సంభజతే । అనేన ప్రత్యం దవిః స్వీకృత్య
రక్షతితి భావః । తత్త దృష్టాంతః । రాజీవాజుయం । అజుయం జరారహితం దృఢాంగం
సర్వకార్యేశు శక్తిమిత్యర్థః । ఐవంభూతం పురుషం యథా రాజా వృణోతే తద్దత్ ।
క్షేమో న రక్షక ఇవ సాధుః సాధయితా కృతున్ । కృతః కర్మాణాం కర్తా । స ఇవ భద్రో
భజనియః కల్యాణో నా దోహతా దేవానామాహ్వాతా దమ్యవాహ్ దమ్యవాహనో నామ
దేవానామగ్నిః । తథా జామ్నాయతే । త్రయో నా అగ్నీయో దమ్యవాహనో దేవానాం
కమ్యవాహనః పితౄణాం సదరక్ష్మా అసురాణాం । త్రే. సం. ౨-౫-౪-౬ । ఇతి । ఐవంభూతోఽగ్నిః
స్వాధిః శోభనకర్మా శోభనాధ్యానో నా భువత్ । భవతు ॥ జాయుః । జి జయే ।
కృనావాజీత్యున్ । అజుయం । జ్ఞష్ వయోహానా । భావేణ్యతా । వృద్ధౌ కృతాయామా-
కారశ్చ వృత్త్యయేనోకారః । జుయం జరా నాశ్చ్యస్యేతి బహుప్రియో నహ్నాభ్యమిత్యుత్తర-
సదాంతోదాత్తత్వం । భువత్ । భవతేలిట్టడాగమః । బహులం భందస్యేతి వికరణశ్చ
లుక్ । భూసువోఽస్తిజోతి గుణశ్రుతిషోధః ॥

। శ్రుతిపదార్థం ॥

వనేశు—అరణ్యగల్లి । జాయుః—ఘృతస్థనాద । మర్తేశు—మనుష్యరల్లి । మిత్రః—
మిత్రనాద అగ్నియ । శ్రుష్టిం—శీఘ్రవాగి కర్మగళన్న మూడువ యజమాననన్న । అజుయం—
(జరారహితనాద) దృఢాంగనాదవనన్న । రాజీవ—రాజనంతే । వృణోతే—ప్రేక్షాహిమత్తానే ।
క్షేమో న—రక్షకనంతే । సాధుః—(కార్యగళన్న) సాధిమవ । కృతున్—యజ్ఞకర్తృవనంతే ।
భద్రః—భజనియనాద (మంగళరనాద) । దోహతా—దేవతేగళన్న ఆహ్వానిమవ । దమ్యవాహ్—
దమ్యవాహనేంబ అగ్నియ । స్వాధిః—శోభనకర్మవృత్తననాగి । భువత్—ఆగరి

॥ భాష్యం ॥

అరణ్యదల్లి ఘృతస్థనాద, మనుష్యరిగి మిత్రనాద అగ్నియ యాగాది కర్తృవనన్న, రాజున
దృఢాంగనాద అనాజరనన్న ప్రేక్షాహిమవంతే ప్రేక్షాహిమత్తానే రక్షకనంతే సాధకనా, యజ
మాననంతే మంగళరనా, దేవతేగళన్న ఆహ్వానిమవననా ఆద దమ్యవాహననామక అగ్నియ నమ్మ
కర్మగళన్న మంగళరననాగి మూడరి.

English Translation

Born in the woods, the friend of man, Agni protects his worshipper as a king favours a man shorn of decrepitude, able as a defender, adorable as a performer of excellent works, may he the invoker of the gods, the bearer of oblations be the performer of excellent works.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ—ಶು ಅಶು ಅಶ್ರುತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ನ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಯಜಮಾನಃ | ಪ್ತಿಸ್ತೇಣ ಕರ್ಮಣಾಮನುಷ್ಠಾತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು “ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಪ್ತಿಸ್ತನಾಮಾಶು ಅಪ್ತೀತಿ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ಅಜುರ್ಯಂ—ಜರಾ ನಾಸ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಜುರ್ಯಃ | ಜರಾರಹಿತಂ ದೃಢಾಂಗಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಶಕ್ತನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಅನಯವದಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ವನುಷ್ಯನನ್ನು ರಾಜನು ಹುಡುಕಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ವರಿಸುವನು.

ಹವ್ಯವಾಹಂ—ಹವ್ಯವಾಹನೋ ನಾಮ ದೇವಾನಾಮಗ್ನಿಃ | ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಹವ್ಯವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವ್ಯವಾಹನೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವ್ಯವಾಹನ, ಕವ್ಯವಾಹನ, ಸಹರಕ್ಷಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು (ತೈ ಸಂ. ೨-೫-೪-೬) ರಲ್ಲಿ “ತ್ರಯೇ ವಾ ಅಗ್ನಯಃ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ದೇವಾನಾಂ ಕವ್ಯವಾಹನಃ ಪಿತೃಣಾಂ ಸಹರಕ್ಷಾ ಅಸುರಾಣಾಂ” ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇಮೋ ನ ಸಾಧುಃ, ಕೃತುರ್ನ ಭದ್ರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಕ್ಷೇಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕನೆಂದೂ ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕರ್ತನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತೂಮಿಗಳು ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ರಾಜೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ತಿಸ್ತವಾಚಕವಲ್ಲವು. ಆತ್ಮೀಯಂ ದೂತಂ ಸರಕೀಯಂ ವಾ, ಎಂದು ದೂತವಾಚಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು, ಮತ್ತು ಸಾಧುವಿನ ಕ್ಷೇಮ ಕರೋಗ್ನಿಃ, ವಿಜ್ಞಾನಮಿವ ಭದ್ರಃ ಎಂದು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಉಪಸಾದನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಯುಃ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು **ಕೃವಾಸಾಜಿ ಮಿಸ್ವಿದಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಯು. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಽಙ್** ತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ವಿಚೋಯಾ-ನಾಯಾವಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ ಜಾಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಣೇತೇ—ವೃಣ್ ವರಣೇ ಧಾತು ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಟಿತ್ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಸ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯುಘೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಲ್ಲಾವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಸ ಸುಕಾರದ ಸರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಸ ಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಬಿದ್ದದ್ದಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಅನ್ಯತ್ರ ಏಕರಣೇಭ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜುರ್ಯಮ್—ಜುರ್ಯಂ ಜರಾ ನ ವಿಸೃತೇ ಜುರ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಅಜುರ್ಯಃ ತಮ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ನಙ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಸರವಾದಾಗ **ಅಮಿ ಪೂರ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ **ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೇಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಲ್ಪೋಪ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ **ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣವಾದ ಶಘಿಗೆ ಲುಕ್ **ಭೂಸುವೋಸ್ತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ **ಅಚಿಶ್ಚುಧಾತುಭ್ಯುವಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ಭುವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತಾಮಹದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳುವುದು.

ಸ್ವಾಧೀಃ—ಶೋಭನಾ ಆಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾಧೀಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಙ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

॥ ಸಂಹಿತಾನಾಟ ॥

ಹಸ್ತೇ ದಧಾನೋ ನೃಮ್ನಾ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಮೇ ದೇವಾನ್ಲಾ ದ್ಗುಹಾ
ನಿಷೀದನ್ |

ವಿದಂತೀಮತ್ರ ನರೋ ಧಿಯಂಧಾ ಹೃದಾ ಯತ್ತಷ್ಟಾನ್ಮೃತೌ
ಅಶಂಸನ್ || ೩ || ೪ ||

॥ ಸವನಾಟ ॥

ಹಸ್ತೇ | ದಧಾನಃ | ನೃಮ್ನಾ || ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಮೇ | ದೇವಾನ್ | ಧಾತ್ | ಗುಹಾ |
ನಿಷೀದನ್ |

ವಿದಂತಿ | ಈಂ | ಅತ್ರ | ನರಃ | ಧಿಯಂ ಽ ಧಾಃ | ಹೃದಾ | ಯತ್ | ತಷ್ಟಾನ್ |
ಮಂತ್ರಾನ್ | ಅಶಂಸನ್ || ೩ || ೪ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನೃಮ್ನಾ ನೃಮ್ನಾನಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಬಾಹೌ
ದಧಾನೋ ಧಾರಯನ್ತ ಯಮಗ್ನಿ ಗುರ್ಗಾ ಗುಹಾಯಾಮಪ್ಸು ಮಧ್ಯೇಽಶ್ವತ್ಥಾದೌ ವಾ ಸಂವೃತಪ್ರದೇಶೇ
ನಿಷೀದನ್ ನಿಗೂಢೋ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ನಮೇ ಭಯೇ ದೇವಾನ್ಲಾತ್ | ಅಸ್ಥಾಪಯತ್ | ಅಗ್ನಿ
ಹವಿರ್ಭಿಃ ಸಹ ಪಲಾಯಿತೇ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಭೈಷುರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನರೋ ನೇತಾರೋ ಧಿಯಂಧಾಃ
ಕರ್ಮಣಾಂ ಬುದ್ಧೀನಾಂ ವಾ ಧಾರಯಿತಾರೋ ದೇವಾ ಆತ್ಮಾಸ್ತಿಸ್ಕಾಂಲ ಈಮೇನಮಗ್ನಿಂ ವಿದಂತಿ |
ಜಾನಂತಿ | ಯದ್ಯದಾ ಹೃದಾ ಹೃದಯಾವಸ್ಥಿತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತಷ್ಟಾನ್ಮಿಮಿಷತಾನಗ್ನಿಸ್ತುತಿಪರಾನ್ಮಂ-
ತ್ರಾಶಂಸನ್ ಅಸ್ತುಪನ್ | ಅಪೋಚಿನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ನಿಷೀದನ್ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಪತ್ತಂ | ವಿದಂತಿ |
ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇದ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಧಿಯಂಧಾಃ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ

ಇತಿ ಈ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿತಿಯಾಯಾ ಅಪ್ಯಲುಕ್ | ತಸ್ಯಾನ್ | ತಪ್ತೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ನಿಷ್ಕಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸ್ವೋ ಸಂಯೋಗಾದ್ವೋರಿತಿ ಕಲೋಪಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ನಿಶ್ಶಾನಿ--ಎಲ್ಲಾ | ನೃಮ್ನಾ--ಹರ್ವಿರ್ವಿಶ್ವವಾದ ಧನವನ್ನು | ಹಸ್ತೇ--ತನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ | ದಧಾ ನಃ--ಧರಿಸಿದವನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಗುಹಾ--(ಅಬ್ರೂಪವಾದ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ | ನಿಷೀದ್--ಅಡಗಿದವನಾಗಿ | ದೇವಾನ್--ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅಮೇ--ಭಯದಲ್ಲಿ | ಧಾತ್--ಇಟ್ಟನು (ಭಯಗ್ರಸ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು) | ಯತ್--ಯಾವಾಗ | ನೇತಾರಃ--ನೇತೃಗಳಾದ | ಧಿಯಂ ಧಾಃ--ಜ್ಞಾನದಾತೃಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು | ಹೃದಾ- ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದ | ತಸ್ಯಾನ್--ನಿರ್ಮಿತವಾದ | ಮಂತ್ರಾನ್--(ಅಗ್ನಿಪರವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಅಶಂಸನ್--ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೋ | ಅತ್ರ--ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಈಂ--ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಿದಂತಿ--ತಿಳಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ದತ್ತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉದಕದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢ ನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು ನೇತೃಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳೂ, ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅವನದ್ವಸ್ತೃತವನ್ನು ತಿಳಿದರು

English Translation

Holding in his hand all (sacrificial) wealth, and hiding in the hollows (of the waters), he filled the gods with alarm, the leaders (the gods), the upholders of acts, then knew Agni when they recited the prayers conceived in the heart.

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಅಮೇ ದೇವಾನ್ ಧಾತ್--ಭಯೇ ಅಗ್ನೇ ಹವಿರ್ಭಿಕ್ಷುಹ ಸಲಾಯಿತೇ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಭ್ಯುಷಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಗೂಢವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅವಿತು ಕೊಂಡಿರಲು ದೇವತೆಗಳು ಭಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು

ನೃಮ್ನಾ--ನೃಮ್ನಾನಿ ಧನಾನಿ ಹರ್ವಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ | ನೃಮ್ನಾ ರಚ್ಛವು ಮಘ, ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಲಬ್ಧವು ಪರಿತ ವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಕರ್ಮಣಾಂ ಬುದ್ಧೀನಾಂ ವಾ ಧಾರಯಿತಾರಃ | ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಧಾನಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜುಹೋ-ತ್ಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕವಿಧಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವ ಹ್ರಸ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೈಮ್ನಾ—ನಪುಂಸದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ತಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ

ಧಾತ್—ಧಾಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗುಹಾ—ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾ ಆದೇಶ

ನಿಷೀದನ್—ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಪಾಘಾಘಾಸ್ಥಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದ ದೇಶ. ಸೀದತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸದಿರಪ್ರತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ನಮಾಗಮ ಸುಲೋಪ ಸೀದನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದುವದೇಶದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ ಗತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿದಂತಿ—ನಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲುಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಧಿಯಂ ಧಾರಯಂತಿ ಇತಿ ಧಿಯಂಧಾಃ ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋನುಪಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋ ಲೋಪಇಟಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ದ್ವಿತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತೆಷ್ಠಾನ್—ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ—
 ಉದಿತೋ ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಇಟ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ನಿಘಾಷಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ
 ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ಕೋಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ ಸ್ವತ್ವದಿಂದ
 ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತೆಷ್ಠಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಶಂಸನ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಿಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಶಂಸನ್ ಎಂದು ರೂಪ
 ವಾಗುತ್ತದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ
 ವಾಗುತ್ತದೆ || ೪-೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂ-
 ತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

ಪ್ರಿಯಾ ಪದಾಸಿ ಪಶ್ಯೋ ನಿ ಸಾಹಿ ನಿಶ್ಚಾಯುರಗ್ನೇ ಗುಹಾ
 ಗುಹಂ ಗಾಃ || ೫ || ೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅಜಃ | ನ | ಕ್ಷಾಂ | ದಾಧಾರ | ಪೃಥಿವೀಂ | ತಸ್ತಂಭ | ದ್ಯಾಂ | ಮಂತ್ರೇಭಿಃ |
 ಸತ್ಯೈಃ |

ಪ್ರಿಯಾ | ಪದಾಸಿ | ಪಶ್ಯಃ | ನಿ | ಸಾಹಿ | ನಿಶ್ಚಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಗುಹಾ
 ಗುಹಂ | ಗಾಃ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಜೋ ನ | ಅಜತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಜಃ ಸೂರ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ನ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಜಃ | ಜನ್ಮರಹಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಇವ | ಜ್ವೇತಿ ಪೃಥಿವೀನಾಮು | ಜ್ವಾಂ ಭೂಮಿಂ ದಾಧಾರ | ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ಧಾರಯತಿ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮು | ಪೃಥಿವೀಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಧಾರಯತೀತ್ಯೇವ | ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸತ್ಯೈರವಿತಥಾರ್ಥೈರ್ಮಂತ್ರೇಭಿರ್ಮಂತ್ರೈಸ್ತಸ್ತಂಭಃ | ಸ್ತಭಾತಿ | ಯಥಾಧೋ ನ ಪತತಿ ಉಪರ್ಯೇವ ತಿಷ್ಠತಿ ತಥಾ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಂತ್ರೈರ್ದಿವೋ ಧಾರಣಂ ತೈಶ್ಚಿರೀಯೇ ಸಮಾ-
ಮ್ನಾತಂ | ದೇನಾ ನಾ ಅದಿತೃಸ್ಯ ಸುವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯ ಪರಾಚೋರತಿಸಾತಾದಬಿಭಯಃ | ತಂ ಭಂದೋಭರದ್ವದನ್ವೈತ್ಯಾ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ಯೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನೋಽಗ್ನಿ ದ್ಯಾಂ ತಸ್ತಂ-
ಭೇತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತ್ವಂ ಪಶ್ಯಃ ಪಶೋಃ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಪದಾನಿ ಶೋಭನತ್ವಣೋದಕೋಪೇತಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ನಿ ಪಾಹಿ | ನಿತರಾಂ ಪಾಲಯ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತರ್ಹಿ ಕುತ್ರ ನಿವಸಾಮಾತಿ ಚೇತ್ ತತ್ರಾಹ | ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾ ಅಸಿ ಗುಹಂ ಗುಹಾಂ ಗವಾಂ ಸಂಚಾರಯೋಗ್ಯಸ್ಥಾನಂ ಗಾಃ | ಗಚ್ಛ | ತತ್ರೈವ ನಿವಸೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಶ್ಯಃ | ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಘೇರ್ಜಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗುಹಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಂಚಮ್ಯಾ ಅಜಾದೇಶಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗುಹಂ ವೃತ್ಯಯೇನ ದ್ರಸ್ತತ್ವಂ | ಗಾಃ | ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ | ಇಜೋ ಗಾ ಲುಜೇತಿ ಗಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಜೋ ನ—ಗಮನಶೀಲನಾದ (ಜನ್ಮರಹಿತನಾದ) ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಜ್ವಾಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನೂ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ | ದಾಧಾರ—(ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿ) ಧಾರಣಮಾಡಿದನು | ದ್ಯಾಂ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ವನ್ನೂ | ಸತ್ಯೈಃ—ಅವಿತಥವಾದ | ಮಂತ್ರೈಃ—ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ತಸ್ತಂಭಃ—ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನನಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ನೀನು) | ಪಶ್ಯಃ—ಪಶುಗಳಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಾ—ಪ್ರಿಯವಾದ | ಪದಾನಿ—(ತೃಣೋದಕಯುಕ್ತವಾದ) ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು | ನಿ ಪಾಹಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು | ಗುಹಾ—ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ | ಗುಹಂ—(ಸಂಚಾರಾಯೋಗ್ಯವಾದ) ಗುಹೆಯನ್ನು | ಗಾಃ—ಹೊಂದು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಧಾರಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ ಮಂತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನ ಅಹಾರಭೂತವಾದದು. ಆದರೆ, ಪಶುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ತೃಣೋದಕಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಪಾಡು ನೀನು ಪಶ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸು.

English Translation.

Like the unborn (Sun) he sustains the earth and the firmament, and props up the heaven with true prayers. O Agni, the source of sustenance unto all, protect the pasture that is grateful unto animals and repair to the cave which is unfit for grazing

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಜೋ ನ ಜ್ಞಾಂ—ಅಜತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಜಃ ಸೂರ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ ನ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಜಃ | ಜನ್ಮರಹಿತಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವವನಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಜ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಜನನಮರಣಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಕ್ಷ್ಣ ಎಂಬುದು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸೃಷ್ಟವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾವಾಚಕವು. ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು ಸೂರ್ಯನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೈತನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಭೂಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು.

ಸೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಂ ತಸ್ತಂಭ—ಸೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸ್ತಭಾತಿ ಯಥಾಧೋ ನ ಪತತಿ ಉಪರ್ಯೇವ ತಿಸ್ತತಿ ತಥಾ ಕರೋತಿ || ಸೃಥವೀ ರಬ್ಧವು ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದರ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಲೆಯೇ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯಾರ್ಥಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಧರಿಸಿರುವನು ಅಥವಾ ಸತ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಒಂದೇ (ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಧರಿಸಿರುವನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ‘ದೇವಾ ನಾ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸುನರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಪರಾಚೋಽತಿಪಾದಾದಬಿಭಯುಃ | ತಂ ಛಂದೋಭಿರದ್ಯಂಹ್ಯಧ್ಯತ್ಯೈ’ (ತ್ರಿ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೪-೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಸಾಯಣರು ಪಶ್ಚಿಮಾ ಸಿಂಹಾಂಬ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪಠಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ತೃಣಗಳೂ ಉದಕವೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಸುಡಬೇಡ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು

ಸ್ತುತಿಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ) ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ, ಪಶುಸದೈಶನಾಗಿರುವ ನನಗೆ ಹಿತಕರ

ವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಆಸ್ತದವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇದರಿಂದ ಪಶ್ಚ: ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶುಸದೃಶ: ಪಶ್ಚ: ದೃಶೀದಂ ರೂಪಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಣ್ಯಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧಾರ—ಧ್ಯಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾಂವಸವಾವ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪ. ನಿಪಾತೈರ್ಯಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಣಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ತಂಭ—ಸ್ತುಭಿ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಿ: ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂತ್ರೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಭಿಸ್ಸಿಗೆ ವಿಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಯುಲೀತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಏತ್ತ.

ಪ್ರಿಯಾ—ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಎಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಪಶ್ಚ:—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಶ್ಚ+ಜ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘೇರ್ಜೀತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಕೋ ಯಜಾಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತವಾದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಜಾದೇಶಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋಗೋಹಲ್‌ಪೂರ್ವಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ—ಗುಹಾ+ಋ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹಮ್—ಗುಹಾರಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಮಿ ಪೂರ್ವಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಾ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಗಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಪ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುಧಿ ಯಲ್ಲಿ ಗುಣ ಏಜ್‌ಪ್ರಸ್ತಾತ್ ಸಂಬುಧೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಯ ಈಂ ಚಿಕೇತ ಗುಹಾ ಭವಂತನಾ ಯಃ ಸಸಾದ ಧಾರಾ-
ಮೃತಸ್ಯ |

ವಿ ಯೇ ಚೈತನ್ಯತಾ ಸಪಂತ ಆದಿದ್ವಸೂನಿ ಪ್ರ ನನಾ-
ಚಾಸ್ಮೈ || ೬ || ೮ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಯಃ | ಈಂ | ಚಿಕೇತ | ಗುಹಾ | ಭವಂತಂ | ಆ | ಯಃ | ಸಸಾದ | ಧಾರಾಂ |
ಮೃತಸ್ಯ |

ವಿ | ಯೇ | ಚೈತನ್ತಿ | ಮೃತಾ | ಸಪಂತಃ | ಆತ್ | ಇತ್ | ನಸೂನಿ | ಪ್ರ |
ನನಾಚ | ಅಸ್ಮೈ || ೬ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಈಮೇನಂ ಗುಹಾ ಭವಂತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸಂತಮಗ್ನಿಂ ಚಿಕೇತ ಜಾನಾತಿ |
ಯಕ್ಕ ಯತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾ ಧಾರಾಂ ಧಾರಾಯಿತಾರಮೇನಮಗ್ನಿನಾ ಸಸಾದ ಆಸೀದತಿ |
ಉಪಾಸ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೇ ಚ ಯತಾ ಯತಾನಿ ಸತ್ಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾನ್ಯಾ ಸಪಂತಃ ಸಮವಯಂತಃ
ಸ್ಯುತಂತೋ ವಾ ಪುರುಷಾ ಏತಮಗ್ನಿಂ ವಿ ಚ್ಯತಂತಿ ಅಗ್ನಿಮುದ್ವಿತ್ಯ ಸ್ತುತೀರ್ಗೃಹ್ಯಂತಿ |
ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆದಿತ್ ಸ್ತುತೃನಂತರಮೇವಾಸ್ಮೈ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಸ್ತೋತ್ರವನಾಯ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ
ಪ್ರ ವವಾಚ | ಪ್ರಕಥಯತಿ || ಚಿಕೇತ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಟಿ ಣಲಿ ಲಿತ್ಸುರಃ | ಚ್ಯತಂತಿ | ಚ್ಯತೀ
ಹಿಂಸಾಗ್ರಂಥನಯೋಃ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ವವಾಚ | ಲಿಟಿ ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ | ಲಿಟ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೭ | ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇತಿ ಪರಪೂರ್ವತ್ವಸ್ಯ ನಾ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೮ | ಇತಿ
ವಿಕಲ್ಪನಾದ್ಯುಪಾಧೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವನು | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಗುಹಾ ಭವಂತಂ—ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವವ
ನನ್ನಾಗಿ | ಚಿಕೇತ—ತೀಯುತ್ತಾನೆಯೋ | ಯಃ (ಚಿ)—ಯಾವನು | ಯತಸ್ಯ—ಸತ್ಯದ | ಧಾರಾಂ—
ಆಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ | ಆ ಸಸಾದ—ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಯೇ (ಚಿ)—ಯಾರು | ಯತಾ—
ಸತ್ಯವನ್ನು (ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು) | ಸಂಪಂತಃ—ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ (ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ) | ವಿ ಚ್ಯತಂತಿ—
(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾರೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವೃಂದಕ್ಕೆ | ಆದಿತ್—ಸ್ತುತಿಸಿದ
ಮೇಲೆಯೋ | ವಸೂನಿ—ಧನವನ್ನು | ಪ್ರ ವವಾಚ—ಮನಮಾಡುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಗುಹನಾಗಿರುವವನು, ಸತ್ಯಕ್ಕೆ, ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವು ಎಂದು ತಿಳಿದು, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು
ಆಚರಿಸಿದವರಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಅಗ್ನಿಯು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
ಕೊಡುತ್ತಾನೆ

English Translation

He who knows Agni hidden in the cave ; he who approaches him
who is the maintainer of sacrifice, those who, after performing a sacrifice,
praise him, to them he, forsooth, promises affluence.

|| ನಿಶೇಷಸಮಗಳು ||

ಋತಸ್ಯ ಧಾರಾಂ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಧಾರಯಿತಾರಂ | ಧಾರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಥವಾ ಸತ್ಯವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಧಾರಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು, ಋತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವವನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಸಾಯಣರು—ಋತಾ—ಸತ್ಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾನ್ ವಾ ಸಪಂತಃ—ಸಮವಯಂತಃ ಸ್ವಕಂತೋ ವಾ | ಅದಿತ್ ಸ್ತುತೃನಂತರಮೇವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಋತಾ ಸಪಂತಃ, ಅದಿತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಸಪಂತಃ ಅದಿತ್** ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಗಳಾಗಿರುವವು ಎಂದೂ, **ವಸೂನಿ ಪ್ರವನಾಚಿ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ವಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ** ಬ್ರವೀತಿ ಅಗ್ನಿ ಯು ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಧನವು ನಿಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಚಿಕೇತ—ರಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಲಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಣ್ಮಿವಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಕುರೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವದಿಂದ ಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಚಿಕೇತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಣಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಪ ಬರುತ್ತದೆ

ಗುಹಾ—ಸಪ್ರವೀ ಏಕವಚನರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ 'ಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಸಾದ—ಸದ್ ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಸಾದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗಿ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಚೈತಂತಿ—ಚೈತಿ ಹಂಸಾಗ್ರಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ತದಾದಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೈಯಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಶರಣ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಖಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ದ್ವಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುಪದೇಶದಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ (ಅಂತಿ)ವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ವಿಶರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಗೆ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಶೇತ್ಸಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ನವಾಚಿ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ ಲಿಙ್ಗಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ವಚ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉ+ಅ+ವಚ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾವ್ಯದ್ಧಿ ನವಾಚಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬-೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ವಿ ಯೋ ವೀರುತ್ತು ರೋಧನ್ಮಹಿತ್ವೋತ ಪ್ರಜಾ ಉತ
ಪ್ರಸೂಷ್ಣಂತಃ |

ಚಿತ್ತಿರಪಾಂ ದನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸದ್ಮೇವ ಧೀರಾಃ ಸಂನಾಯ
ಚಕ್ರುಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ವಿ | ಯಃ | ವೀರುತ್ ಸು | ರೋಧತ್ | ಮಹಿತ್ವಾ | ಉತ | ಪ್ರಜಾಃ |

ಉತ | ಪ್ರಸೂಷ್ಣ | ಅಂತರಿತಿ |

ಚಿತ್ತಿಃ | ಅಪಾಂ | ದನೋ | ವಿಶ್ವ ಆಯುಃ | ಸದ್ಮ ಇವ | ಧೀರಾಃ | ಸಂನಾ -

ನಾಯ | ಚಕ್ರುಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಗ್ಯವಿರ್ವಿರೋಧೋಪಪತ್ತಿಃ ಸಂಹಿತಾ ಯಾನಿ ಮಹತ್ವಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನಿ ನಿ ರೋಧತ್
ವಿರುದ್ಧವಿ ವಿಶೇಷೇಣಾವ್ಯಕ್ತೋತಿ ನಾವಶೇಷಯತಿ | ಉಪಾಸಿ ಚ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣೋತ್ಪನ್ನಾಃ
ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿಲಕ್ಷಣಾಃ ಪ್ರಸೂಷಣತ್ವಾದಯಿತ್ರೀಷು ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯಾಸ್ತೋಪಪತ್ತಿಃ ಸಂಹಿತೋಪಪತ್ತಿಃ
ಏವಂ ದ್ವಿತೀಯ ಉತಶಬ್ದಃ ಸಾದಪೂರಣಃ | ತಥಾ ಚಿತ್ತಿಕ್ಲೇಶಯುತಾ ಜ್ಞಾನಯುತಾಸಾಂ
ದಮೇ ಜಲಾನಾಂ ಮಧ್ಯಭೂತೇ ಗೃಹೇ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸರ್ವಾನೋ ಯೋಗ್ಯವಿರ್ವಿರೋಧತಃ ಇತಿ ಶೇಷಃ |
ತಮಗ್ನಿಂ ಧೀರಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ಸಂಮಾಯ ಸಂಮಾನನಂ ಪೂಜನಂ ಕೃತ್ಯಾ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸ್ತುತೃತ್ವಾರ್ಥಃ |
ಚಿಕ್ಕುಃ | ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುಂವಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸದ್ವೇದಃ | ಯಥಾ ಸದನಂ ಗೃಹಂ ಪ್ರಥಮತಃ
ಸಂಪೂಜ್ಯ ಪಶ್ಚಾತ್ತತ್ರ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಚರಂತಿ ತದ್ವತ್ || ವೀರುತ್ಸು | ವಿಪೂರ್ವಾದ್ಯೋಪಪತ್ತಿಃ ಕ್ವಿಪ್ |
ಸ್ಯಂಕ್ರಾದಿಷು ವೀರುಧಾ | ಸಾ. ೭-೩-೫೩ | ಇತಿ ಪರಿತತ್ಪಾದುಪಸರ್ಗಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋ ಧಕಾರಶ್ಚಾಂತಾ-
ದೇಶಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವೀರುಧ ಓಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ನಿ. ೬-೩ | ರೋಧತ್ | ರುಧಿರ್ ಆವರಣೇ |
ಲೇಟ್ಯದಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಮಾಯ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ |
ಸಮಾಸೇನ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಕ್ವೋ ಲ್ಪಿಪ್ | ೭-೧-೩೭ | ನ ಲ್ಪಿಪಿ | ಸಾ. ೬-೪-೬೯ | ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ವೀರುತ್ಸು—ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ | ಮಹಿತ್ವಾನ್ (ಇರು.ವ) ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು |
ನಿ ರೋಧತ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪ್ರಜಾಃ—ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿ
ಗಳನ್ನು | ಪ್ರಸೂಷು—ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | (ನಿ ರೋಧತ್—ಇರು.
ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ) | ಚಿತ್ತಿಃ—ಜ್ಞಾನದಾಯಕನೋ | ಅಸಾಂ ದಮೇ ಉದಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೃಹದಲ್ಲಿ |
ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಸರ್ವವೂ ಅನ್ವವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಇದಾನೆಯೋ | (ತಮಗ್ನಿಂ—ಅ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) |
ಸದ್ವೇದಃ—ಮನೆಯನ್ನು ಹೇಗೋ (ಹಾಗಿ) | ಸಂಮಾಯ—ಪೂಜಿಸಿ | ಚಿಕ್ಕುಃ—(ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು)
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಹಿಮೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವು, ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾ
ಸ್ಥಾನೀಯ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನದಾಯಕವು, ಜಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು
ಮೊದಲು ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅನಂತರ ಇತರ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ, ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಸ್ತುತಿನಾಶ್ಚಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅನಂತರ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The wise (first) adoring Agni, as they do a dwelling, perform sacrifices—(Agni) who implants their (peculiar) virtues in herbs, and places flowers and fruits in mother-like herbs, and who is the giver of knowledge and substance

॥ ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಚಿತ್ತಿ:—ಅಪಾಂ ದಮೇ—ಚೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾನಯಿತಾ ಅಗ್ನಿಃ ಜಲಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಭೂತೇ ಗೃಹೇ |
ಚಿತಿ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಚಿತ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದನು. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಂಬ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು

ಸ್ತುಂದಸ್ತುಮಿಗಳು—ಸಃ ಚಿತ್ತಿಃ—ಜ್ಞಾತಾ ಅಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಅಥವಾ ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-ನಾಮ | ಚಿತ್ತಿಃ ಎಂಬುವುದು ಜ್ಞಾನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಉದಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವನು. ಅಥವಾ ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮೂರುಲೋಕಗಳೂ ಪರಾವೃಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತವೆ ದಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಮೂರುಲೋಕಗಳ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃತ್ವೇನ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡುವನು ಅಥವಾ ವಾಸಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು

ಸಂಮಾಯ—ಸಮಾನಸಂ ಪೂಜಾಂ ಕೃತ್ವಾ, ಸದ್ವೇವ—ಮೊದಲು ಮನೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದವರು. ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವೀರುತ್ಸು—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮಿನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ, ಧಾತು ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ಯಂಕ್ತಾದೀನಾಂ ಚಿ** (ಸಾ. ಸೂ ೭-೩-೩೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೀರುಧ್ ಎಂಬ ಸಾತವಾದಿರುವುದರಿಂದ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ, ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾ-ದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ ವೀರುಧ್ ಎಂದು ಧಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಜಸ್ತು ದಿಂದ ದಕಾರಾದೇಶವೂ ಖರಿ ಚಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಚತ್ವರದಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ತುರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ **ವೀರುಧ ಓಷಯೋ ಭವಂತಿ** (ನಿ ೬-೨) ನನೌಷಧಿಗಳಿಗೆ ವೀರುತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು

ರೋಧತ್—ರೂಢಿ ಆವರಣೇ ಧಾತು ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಡಾಟಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ರೋಧತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದ ತಿಗೆ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ

ಚಿತ್ತಿಃ—ಚಿತ್ತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

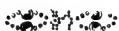
ಅಪಾಂ—ಅಪ್ ರಬ್ಬದ ಸಸ್ಯೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಡಿಂಪದಾದಿ—(ಋ ಸೂ. ೬-೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಮಾಯ—ಮಾಹ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ರಿಯಾಪಾಚಕನಾದಾಗ, ಸಮಾಸೇಽ-ನೇರ್ವಾಪೂರ್ವೇ ಕ್ಷೋಲ್ಕಲ್ಯಾಪ್ (ಋ ಸೂ. ೬-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೇರ್ವಾಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕ್ಷೋಲ್ಕಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಾ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಬಂಧವಾದ ಕಕಾರವು ಸ್ಥಾನಿಸಿದುದರಿಂದ ಲ್ಯಪ್ತಿಯು ಒರುವುದರಿಂದ ಘಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಪಾಂ (ಋ ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಲ್ಯಪಿ (ಋ ಸೂ. ೬-೪-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯಾಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಕ್ರಃ ಡ.ಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ
ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವನತ್ತೀಕನೇ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾರ್ಥವು

ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಶ್ರೀಣನ್ನಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ ದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತತ್ರಾಧ್ಯಯನತಃ ಸಂಚರ್ಚಂ |
ಯಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವವತ್ || ವಿನಿಯೋಗಸ್ತು ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಶ್ರೀಣನ್ನಿತಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್‌ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಮಂತ್ರಗಳು ಇರುವುವು. ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೮

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂಜ್ಯ—೫ (೧೦) ||

|| ಯುಷಿ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಕ್ತೈಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—೧೨ ಶದಾ ವಿವಾಹಃ /

ಸುಹಿತಾಪಾರ್ವತಿಃ

ಶ್ರೀಣನ್ನಿಪ್ ಸ್ತಾ ದ್ವಿವಂ ಭುರಣ್ಯಃ ಸ್ತಾ ತುಶ್ಚರಥಮುಕ್ತಾ-
ನ್ಯೂರ್ಯೋಽತ್ |

ಪರಿ ಯದೇಷಾಮೇಕೋ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಭುವದ್ವೇವೋ ದೇವಾನಾಂ
ಮಹಿತ್ವಾ || ೧ || ೨ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ಶ್ರೀಣನ್ | ಉಪ | ಸ್ಥಾತ್ | ದಿವಂ | ಭುರಣ್ಯಃ | ಸ್ಥಾತುಃ | ಚರಥಂ |
ಅಕ್ಕೂನ್ | ಏ | ಊರ್ಣೋತ್ |

ಸರಿ | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಏಕಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ | ಭುವತ್ | ದೇವಃ | ದೇವಾನಾಂ |
ಮಹಿತ್ವಾ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭುರಣ್ಯಹವಿಷಾಂ ಭರ್ತಾ ಧಾರಯಿತಾ ಸಯಃಪ್ರಭೃತಿನಾ ಶ್ರಯಣದ್ರವ್ಯೇಣ ಸೋಮಮಿವ
ತೈರ್ಹವಿಭಿಃ ಶ್ರೀಣನ್ ಮಿಶ್ರಯನ್ನಿವಮುಪ ಸ್ಥಾತ್ ಉಪತಿಷ್ಠತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಥಾತುಃ
ಸ್ಥಾವರಂ ಚರಥಂ ಜಂಗಮಂ ತದುಭಯಾತ್ಮಕಂ ಜಗದಕ್ಕೂನ್ ಸರ್ವಾ ರಾತ್ರೀಶ್ಚ ವ್ಯೂರ್ಣೋತ್ |
ಸೃತೇಜಸಾ ವಿಶೇಷೇಣಾಚ್ಛಾದಯತಿ | ಹವಿರ್ವಹನ ಕುರ್ವನ್ನರ್ವಮಪಿ ಜಗತ್ಸೃಜಾಸಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ
ಸ್ಮೃತಿ ಭಾವಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನ ಏಕ ಏವಾಯಮಗ್ನಿರೇಷಾಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ಥಾವರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಮಹತ್ತ್ವಾನಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾನಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತರಿ ಭುವತ್ ಸರಿಭವತಿ ಸರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಸರಿತೋ ವ್ಯಾಸ್ಯ ವರ್ತತೇ |
ಸರಿಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಸರಿಗೃಹಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಏಷಾಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸ್ಥಾವರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ವರ್ತಮಾನೋಽಯಂ ದೇವೋಽಗ್ನಿರ್ದೇವಾನಾಂ ಮಹತ್ತ್ವಾನಿ ಯದ್ಯದಾ ಸರಿ ಭುವತ್ ಸರಿತೋ
ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ತದಾನೀಮಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಊರ್ಣೋತ್ ಊರ್ಣುರ್ಞ ಆಚ್ಛಾದನೇ |
ಊರ್ಣೋತೇರ್ವಿಭಾಷಾ | ಸಾ. ೭-೨-೬ | ಇತಿ ವೃದ್ಧೇರ್ವಿಠಲಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವೇಷಾಂ --(ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) | ದೇವಃ--ಪ್ರಕಾಶ
ಮಾನನಾದ | ಏಕಃ--ಒಬ್ಬನೇ | ಏಷಾಂ--(ಚರಸ್ಥಾವರಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ) ದೇವತೆಗಳ | ಮಹಿತ್ವಾ--
ಮಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು | ಯತ್--ಯಾವ ಕಾರಣ | ಸರಿಭುವತ್--ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಯೋ, (ತತ್--
ಆದಕಾರಣ) | ಭುರಣ್ಯಃ--ಹವಿರ್ವಹನ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು | ಶ್ರೀಣನ್--(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ಋದಾರ್ಥ
ಗಳೂಡನೆ) ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ | ದಿವಂ--ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು | ಉಪ ಸ್ಥಾತ್--ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಸ್ಥಾತುಃ--
ಸ್ಥಾವರವಾದ (ಮತ್ತು) | ಚರಥಂ--ಚರವಾದ (ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ) | ಅಕ್ಕೂನ್--ಎಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ |
ವ್ಯೂರ್ಣೋತ್--ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಆವರಿಸುತ್ತಾನೆ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳ ಅಥವಾ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಪ್ರಸಂಚದ ಮಹಾತ್ಮಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ, ಪ್ರಸಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ

English Translation.

The bearer (of the oblations, Agni), mixing them (with other ingredients), ascends to heaven, and clothes all things, moveable and immoveable, and the nights themselves (with light), radiant amongst the Gods, and in himself alone comprehending the virtues of all these (substances).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಭುರಣ್ಯುಃ— ಹವಿಸ್ಸಾಂ ಭರ್ತಾ ಧಾರಯತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೇಖರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಭುರಣ್ಯುಃ—ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ತಿಪ್ರಗಾಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರೀರ್ಣ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದಾಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದಾಹರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ತ್ವಣಿಸ್ಥಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸುಡಲಿ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅಕ್ರೂಢ ಸರ್ವಾ ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ವ್ಯೂರ್ಣೋತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ದಾನಾದಿಗುಣವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾಪ್ತನಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿ ಒಹಳ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವನು ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಪರಿಭುವತ್ ಪರಿಭವತಿ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಪರಿಪೂರ್ವಃ ಭವತಿಃ ಪರಿಗೃಹಾಥಃ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ತನೋರೂಪಾಸ್ತುತಿಃ ಸ್ಥೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾಃ ಕರೋತಿ | ಸ್ಥಾವರಂ ಜಂಗಮಂ ಚ ರಾತ್ರಿಷು ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವನು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರೀಣನ್—ಶ್ರೀಜ್ಞ ಸಾಕೇ ಧಾತು ಉಭಯಪದಿ ಕ್ರ್ಯಾದಿಲವರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ **ಅಟ್ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಶ್ರೀಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಸರನಾದಾಗ ನುಮಾಗನು ಸುಲೋಪ ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ ಶ್ರೀಣನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ಥಾತ್—ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಇತ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಊರ್ಣೋತ್ ಊರ್ಣಾ ಆಚ್‌ದಸೇ ಧಾತು ಲಜ್‌ನಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇಲ್ಲಿ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದವೇಲೆ ಉತೋವೃದ್ಧಿ-**ರ್ಲುಕಿ ದಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ **ಊರ್ಣೋತೇರ್ವಿಭಾಷಾ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೯೦) ಹಲಾದಿಯಾದ ಪಿತ್ವಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸರನಾದಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ **ಗುರ್ಣೋತ್ಪ್ರಕ್ತೇ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಿವಿತ್ವ ವಿರುದ್ಧ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಊರ್ಣೋತ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಪರಿಣತದ ಸರವುರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭುವತ್—(೧-೫-೬೬-೧, ೨) ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಖ್ಯಾತನಾಗಿದೆ ಯದೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಹಿತ್ವಾ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದಿತ್ತೇ ವಿಶ್ವೇ ಕ್ರತುಂ ಜುಷಂತ ಶುಷ್ವಾದ್ಯದ್ವೇನ ಜೀವೋ
ಜನಿಸ್ತಾಃ |

ಭಜಂತ ವಿಶ್ವೇ ದೇವತ್ವಂ ನಾಮ ಋತಂ ಸಪಂತೋ ಅಮೃತ-
ಮೇವೈಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಾರ್ಥ ||

ಆತ್ | ಇತ್ | ತೇ | ವಿಶ್ವೇ | ಕ್ರತುಂ | ಜುಷಂತ | ಶುಷ್ಕಾತ್ | ಯತ್ | ದೇವ |

ಜೀವಃ | ಜನಿಷ್ಠಾಃ |

ಭಜಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ದೇವತ್ವಂ | ನಾಮ | ಋತಂ | ಸಪಂತಃ | ಅಮೃತಂ |

ಏವೈಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನಾಗ್ನೇ ಜೀವೋ ಜೀವನ್ಮಜ್ಜಲನ್ ಶುಷ್ಕಾನ್ನೀರಸಾದರಣಿರೂಪಾತ್ಮಾ-
ಷ್ಠಾದ್ಯದ್ಯದಾ ಜನಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ವಾದುರ್ಭವಸಿ ಮಥನೇನೋತ್ಪದ್ಯಸೇ ಅದಿತ್ ಅನಂತರಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ
ಯಜಮಾನಾಸ್ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಕ್ರತುಂ ಕರ್ಮ ಜುಷಂತ | ಸೇವಂತೇ | ಅನುತಿಷ್ಠಂತಿ | ತಥಾನುಷ್ಠಾಯ ಚ
ವಿಶ್ವೇ ತೇ ಸರ್ವೇ ನಾಮ ನಾಮಕಮೃತಮವಿತಥಂ ದೇವತ್ವಂ ದೇವತಾತ್ವಂ ಭಜಂತ | ಭಜಂತೇ |
ಸ್ವಾಪ್ನುವಂತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಅಮೃತಮಮರಣಂ ತ್ವಾಮೇವೈಸ್ತಾನ್ ಗಂತ್ವಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಸಪಂತಃ ಸಮವಯಂತಃ | ಸ್ವಾಪ್ನುವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಜುಷಂತೇತ್ಯಾದೀನಿ ತ್ರೀಣ್ಯಾಖ್ಯಾತಾನಿ ಚೈಂದಸಿ
ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿತಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥಾನಿ | ಏವೈಃ | ಯಂತಿ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯೇ-
ವಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ | ಇನ್ ಶೀರ್ಷಭ್ಯಾಂ ವನ್ | ಉ. ೧-೧೫೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಜೀವಃ-ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ | ಶುಷ್ಕಾತ್-ಒಣಗಿದ |
ಕಾಷ್ಠಾತ್-ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ (ಅರಣಿಯಿಂದ) | ಯತ್-ಯಾವಾಗ | ಜನಿಷ್ಠಾಃ-(ಮಥನದಿಂದ) ಉದ್ಭೂತ
ನಾದಿಯೇ | ಅದಿತ್-ಅನಂತರವೇ | ವಿಶ್ವೇ-ಎಲ್ಲರೂ (ಯಜಮಾನರೂ) | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಕ್ರತುಂ-
ಕರ್ಮವನ್ನು | ಜುಷಂತೆ-ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) | ಅಮೃತಂ-ಅಮರನಾದ

(ನಿನ್ನನ್ನು) | ಏವೈ—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) | ಸಪಂತೇ—ಸೇರುವವರಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಸುವವರಾಗಿ) |
ವಿಶ್ವೇ—(ಅವರು) ಎಲ್ಲರೂ | ನಾಮ—ನಿಜವಾಗಿಯೂ | ಯತಂ—ಏಕಪದವಾದ | ದೇವತ್ವಂ ದೇವ
ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು | ಭಜಂತ—ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅರಣ್ಯಮಧನದಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಾಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಮಾಡುವ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದೇವತ್ವವನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾರ

English Translation

O divine Agni, when you are born living from the div wood,
(by attrition), then all (your worshippers) perform the sacred ceremony,
and obtain verily true divinity by lauding you, who are immortal, with
hymns that reach you

॥ ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ॥

ಜೀವಃ ಪ್ರಜ್ವಲನ್ ಜೀವನ್ | ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವವನಾಗಿ ಬಣಗಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಸದಿಂದ
ಇರುವ ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಮಧನಮಾಡುವಾಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇರುವನು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞ
ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ದೇವತ್ವವನ್ನು
ಹೊಂದುವರು. ಏಕೇತನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದವರಿಗೆ ದೇವ
ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಸಿ ಈ ಅರ್ಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ—ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೇ ಮಯೋವೇಕವಚನಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೪-೧-೨೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ತೇ ಎಂಬ ಅದೇಶಬರಹ

ಜುಷಂತ—ಜುಷಿ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಛಾತ. ಇವಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಬ್-
ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅರಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದ
ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಣಾತ್—ಶುಷ ಧಾತುಮಿಗೆ. ನಿಷ್ಪಾತಕಾರ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶುಷಃ ಕಃ (ಪಾ ಸೂ ೪-೨-೫೧)
ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ

ಜನಿಷ್ಠಾಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್ಧ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಸ್ತುಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಪ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಭಜಂತೆ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಂದಸಿಕವಾದ ಲಬ್ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುವಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುವು ಆನುವಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಏವೈಃ—ಯಂತಿ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಏವಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ. ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇನ್ ಶೀರ್ಜಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ ಸೂ ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿಸಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏವೈಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೨-೪ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಮತಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾ ಮತಸ್ಯ ಧೀತಿರ್ವಿಶ್ವಾಯುರ್ವಿಶ್ವೇ ಅಪಾಂಸಿ
ಚಕ್ರುಃ |

ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾಶಾದ್ಯೋ ನಾ ತೇ ಶಿಕ್ಷಾತ್ಸಸ್ತ್ರೈ ಚಿಕಿತ್ವಾಸ್ತ್ರಯಿಂ
ದಯಸ್ವ || ೫ || ೬ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ಮತಸ್ಯ | ಪ್ರೇಷಾಃ | ಮತಸ್ಯ | ಧೀತಿಃ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವೇ | ಅಪಾಂಸಿ |
ಚಕ್ರುಃ |

ಯಃ | ತುಭ್ಯಂ | ದಾಶಾತ್ | ಯಃ | ನಾ | ತೇ | ಶಿಕ್ಷಾತ್ | ತಸ್ತ್ರೈ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ |
ರಯಿಂ | ದಯಸ್ವ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಬುತಸ್ಯ ಗತಸ್ಯ ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರೇಷಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ತುತಯಃ
ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಧೀತಿಃ | ಧೀಯತೇ ಸೋಮಃ ಪೀಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಧೀತಿರ್ಯಾಗಃ | ಸೋಽಸಿ ಬುತಸ್ಯ
ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರೇವ ಕ್ರಿಯತೇ | ಅತಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವಂ
ಸರ್ವಮಾಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥಾವಿಧೋ ಭವತಿ | ಅಸಿ ಬಾಸ್ತ್ವಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಯಜಮಾನಾ
ಅಸಾಂಸಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಕ್ರುಃ | ಕುರ್ವಂತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತುಭ್ಯಂ ಯೋ
ದಾಶಾತ್ ಚರೂಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ದದಾತಿ | ಯೋ ವಾನೋಽಸಿ ಯೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯೇ
ಶಿಕ್ಷಾತ್ ತ್ವದೀಯಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಮಿತಿಚ್ಛತಿ | ಉಭಯವಿಧಾಯ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ತತ್ತ್ವತಮನುಷ್ಠಾನಂ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ರಯಿಂ ದಯಸ್ವ | ಧನಂ ದೇಹಿ ||
ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಶಿಕ್ಷಾತ್ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತ್ಯಾ | ಇಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಸನ್ | ಸನಿ
ಮೀಮಾಘುರಭಲಭಶಕೇತ್ಯಕಾರಸ್ಯೇಸಾದೇಶಃ | ಸಾ ೭-೪-೫ | ಅತ್ರಲೋಪೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಭ್ಯಾಸ-
ಲೋಪಃ | ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ |
ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಖಿ ಚ್ಛಸುಃ | ದಯಸ್ವ | ದಯ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಬುತಸ್ಯ—(ಯಾಗ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) | ಪ್ರೇಷಾಃ—ಸ್ತುತಿನಾಕೃತಿಗಳ
(ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ) | ಧೀತಿಃ—(ಸೋಮಪಾನವಿಹಿತವಾದ) ಯಾಗವು | ಬುತಸ್ಯ—ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು
ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿಯೇ ಮಾಡುವುದು) | (ಅತಃ—ಅದರಿಂದಲೇ) | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಸಮಸ್ತವೂ
ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲರೂ (ಯಜಮಾನರು) | ಅಸಾಂಸಿ—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ)
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರುಃ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ತುಭ್ಯಂ—(ಅಗ್ನಿಯೇ) ನೀನಿಗೆ | ಯಃ—ಯಾವನು | ದಾಶಾತ್—
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಯೋ ವಾ—ಬೇರೆ ಯಾವನು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶಿಕ್ಷಾತ್—
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಚಿಕಿ
ತ್ಸಾನ್—ತತ್ತ್ವತಮಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀನು | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ದಯಸ್ವ—ಕೊಡು

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ನೀನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಯಜ್ಞಗಳೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುವು-
-ದಿಂದಲೇ ನೀನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಯು (ಸಮಸ್ತವೂ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು) ಎಂದು ಹೆಸರು | ನೀನಿಗೋಸ್ಕರವೇ ದರ್ಶ
ಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವುದು | ನೀನಿಗೆ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರಿಗೂ, ನೀನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ
ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರಿಗೂ ಕೂಡ ನೀನು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು

English Translation.

Laudatory hymns are addressed to him when he comes (to the sacrifice); oblations are offered when he comes; he is the source of sustenance unto all, all (worshippers) perform all rites (for him) Do you, Agni, knowing (the thoughts of the worshipper), grant riches to him who presents to you oblations, or who wishes (to be able to present them).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರೃಷಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ತುತಯಃ | ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಸಂಗಡ ಇರುವ ಇಹು ಧಾತು ವಿಗೆ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಧೀತಿಃ—ಧೀಯತೇ ಸೋಮಾಃ ಪೀಯತೇ ಅಸ್ತಿನಿತಿ ಧೀತಿಃ | ಯಾಗಃ | ಸೋಮಾಲತೆಯ ರಸವು ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಯಾಗವು ಧೀತಿಯೆನಿಸಿರುವುದು. ಧೇಹಿ ಪಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇಯದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥರೂಪವಾಗಿ ಯಾಗ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುತ್ತದೆ

ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಆಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ | ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವಾಯುನೆನಿಸಿರುವನು. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಆಯುಶ್ಯವು ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪವಾದ ತತ್ಪ್ರಾಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಕಾರಣ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೂ, ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸವೇ ವೇದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರಿಗೂ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಪಾಂಸಿ, ಶಿಕ್ಷಾತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಕ್ರುಃ—ಡುಕ್ರುಗಳ ಕರಣೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಬಾಹದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗವು. ದಾಶಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಃ ಎಂದು ಯಜ್ಞವಿರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅಧುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷಾಂ - ಶಕ್ಯ ಶಕ್ತಾ ಧಾತು ಇಚ್ಛತೋರುವಾಗ ಧಾತೋಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ ಸನ್ಮತದವೇಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾಚಿಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸನಿ ಮೀಮಾ** - (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉತ್ತರಬಂಧದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸಾದೇಶ **ಅತ್ರಲೋಪೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶಿಸ್. ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಯೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಯೋಗಾದಿಯಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸನ್ನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. (ಕಕಾರಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಕಕಾರ) ಶಿಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಃ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರವುದಿಲ್ಲ. ಸನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ - ಕಿತ್ ಚ್ಚಿನೇ ಧಾತು ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸು ಅಸೇಶ ತನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ **ಕುಯೋಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ದಿಂದ ಚಕಾರಾನ್ವೇಶ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸಂತೋಷಭಗಿ ದೀರ್ಘ. ಕ್ವಸುವಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ **ಉಗಿದಚಾಂ** - ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ** - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಸ್ಸಿನ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಯಸ್ವ - ದಯ. ದಾನಕತಿರಕ್ತಾಹಂಸಾದಾನೇಷು, ಧಾತು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇ ಸವಿ ಲೋಪವಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಸವಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತಕ್ಕೆ ವ ಅದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮೋತಾ ನಿಷತ್ತೋ ಮನೋರಪತ್ಯೇ ಸ ಚಿನ್ಮಾಸ್ತಾಂ ಪತೀ
ರಯೋಣಾಂ |

ಇಚ್ಛಂತ ರೇತೋ ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ಸಂ ಜಾನತ ಸ್ವೈರ್ದಕ್ಷೈಃ
ರಮೂರಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಸವಸಾರಃ ||

ಹೋತಾ | ನಿಽ ಸತ್ತಃ | ಮನೋಃ | ಅಪತ್ಯೇ | ಸಃ | ಚಿತ್ | ನು | ಅಸಾಂ |
 ಸತಿಃ | ರಯಾಣಾಂ |

ಇಚ್ಛಂತ | ರೇತಃ | ಮಿಥಃ | ತನೂಷು | ಸಂ | ಜಾನತ | ಸ್ವೈಃ | ದಕ್ಷೈಃ |
 ಅಮೂರಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಮನೋರಸತ್ಯೇ ಯಜಮಾನಸ್ವರೂಪಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಹೋತಾ
 ದೇವಾನಾಮಹ್ಯಾತಾ ಸನ್ ನಿಷತ್ತೋ ನಿಷಣ್ಣಃ | ಮಾನವ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರಜಾಃ | ತೈ ಸಂ. ೫-೧-೫-೬ |
 ಇತಿ ಹಿ ದ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಸ ಚಿನ್ನು ಸ ಏವ ತ್ವಮಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಯಾಣಾಂ ಗವಾದೀನಾಂ ಧನಾನಾಮಹಿ
 ಪತಿಃ ಸ್ವಾಮೀ | ಅತಸ್ತಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತನೂಷ್ವಾತ್ಮೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ಮಿಥಃ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಮೇಕೀಭೂತಂ
 ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಂ ರೇತೋ ವೀರ್ಯಮಿಚ್ಛಂತ | ಐಚ್ಛನ್ | ತ್ವದನುಗ್ರಹೇಣ ಪುತ್ರಮಲಭಂತೇತಿ
 ಯಾವತ್ | ಲಬ್ಧಪುತ್ರಾಶ್ಚ ತಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಮೂರಾ ಅಮೂಢಾಃ ಸತ್ಯಃ ಸ್ವೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈರ್ದಕ್ಷೈಃ
 ಸಮರ್ಥೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ಸಂ ಜಾನತ | ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಛಂತಿ | ಚಿರಕಾಲಂ ಜೀವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
 ದಕ್ಷಶಬ್ದಃ ಪ್ರಾಣನಾಚೀ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷೋಽಪಾನಃ ಕ್ರತುರಿತಿ ಕ್ರುತೇಃ | ಸ್ವೈರ್ದಕ್ಷೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ
 ಪ್ರಾಣೈರಮೂರಾಃ ಸಂಗತಾಸ್ತಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಂ ಜಾನಂತಿ || ಇಚ್ಛಂತ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ |
 ಜಾನತ | ಛಾಂದಸೋ ಲಘ್ವ | ಝಸ್ಯಾದಾದೇಶೇ ಶ್ಲಾಘ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
 ಅಮೂರಾಃ | ಮೂರಾ ಅಮೂರೇತ್ಯತ್ರಯಾಸ್ಯ ಏವಂ ವ್ಯಾಚಿಖ್ಯಾ | ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ಮೋಽಮೂಢಸ್ತು-
 ಮಸಿ | ನಿ. ೬-೮ | ಇತಿ | ಆತೋಽತ್ರಾಪ್ಯಮೂರಶಬ್ದೇನಾಮೂಢತ್ವಮುಚ್ಯತೇ | ವರ್ಣವ್ಯಾಸತ್ಯಾ
 ಢಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಃ | ಯದ್ವಾ | ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಂಪದಾಲಿಪ್ತಕೋ
 ಭಾವೇ ಕ್ಷಿಪ್ | ರಾಲ್ಪೋಪ ಇತಿ ಛಲೋಪಃ | ರೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಃ | ನ ಮೂರಾ ಅಮೂರಾಃ |
 ಅಥನಾ | ಅನು ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಸ್ಮಾದೌಪಾದಿಕ ಊರನ್ನತ್ಯಯಃ ||

॥ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ॥

(ಅಗ್ನೀ--ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು) | ಮನೋರಸತ್ಯೇ--ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ಹೋತಾ--
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ | ನಿಷತ್ತೇ--ಇರುವವನು | ಸ ಚಿನ್ನು--ಅದೇ ನೀನು | ಆಸಾಂ--
ಈ ಪ್ರಜೆಗಳ | ರಯೀಣಾಂ--ಧನಾದಿಗಳಿಗೆ | ಪತಿ--ಸ್ವಾಮಿಯು | ತನೂಷು--ಸ್ವಕೀಯ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ |
ಮಿಥಃ--ವಿಕೀರ್ಣತನಾದ (ಪುತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗುವ) | ರೇತಃ--ವೀರ್ಯವನ್ನು | ಇಚ್ಛಂತ--ಅಪೇಕ್ಷಿಸು
ತ್ತಾರೆ | ಅಮೂರಾಃ--ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ | ಸ್ವೈ--ತಮ್ಮ | ದಕ್ಷೈಃ--ಸಮರ್ಥರಾದ (ಪುತ್ರರೊಡನೆ) |
ಸ ಜಾನತೆ--ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತ್ತಾರೆ) | (ಸ್ವೈರ್ದಕ್ಷೈಃ--ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ |
ಅಮೂರಾಃ--ಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಸಂ ಜಾನಂತಿ--ನಿನ್ನಿಂದ ಎವ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ)

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನೇ ಯಜಮಾನನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನು ನೀನೇ ಅವರ ಧನಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಸಂತಾನಪ್ರದವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ತಮ್ಮ ಸಮರ್ಥರಾದ
ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿ (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತ್ತಾರೆ

English Translation

You have abided with the descendants of Manu as the invoker (of the gods), you are indeed the lord of their possessions, They have desired (of you) procreative vigour in their bodies, and associated with their own excellent offspring, they contemplate (all things) undisturbed

॥ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು ॥

ಮನೋರಸತ್ಯೇ--ಯಜಮಾನಸ್ವರೂಪಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯಾಂ | ತ.ಕ., ತೋಕಂ, ತನಯಃ,
ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಪುತ್ರನಾವಳಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨) ಅಪತ್ಯಕೃತ್ವ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮನ.ವಿನ
ಅಪತ್ಯತ್ರ ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮಾನವ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರಜಾಃ
(ತೈ. ಸಂ ೫-೧-೫ ೬) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು. ಇವನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಹವಿರ್ಭಾಗದ
ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಹೋತಾ
ದೇವಾನಾಮಾಹವ್ಯತಾ ಸನ್ ಅಗ್ನಿಃ ನಿಷತ್ತೇ ನಿಷಣ್ಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ

ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ರೇತಃ ಇಚ್ಛಂತೆ—ಅತ್ತೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಮೇಕೀಭೂತಂ ಪುತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಂ ವೀರ್ಯಮೈಚ್ಛನ್ | ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು
ನಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಪುತ್ರರ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು
ಹೊಂದುವ, ಉದಕರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದುಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಮತ್ತು
ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ರೇತಃ ಶಬ್ದವು ನೂರು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪)
ಒತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ರೇತಸ್ಸಿಂದರೆ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವು ರೀಯತೇ ಸ್ತನತಿ ಇತಿ ರೇತಃ, ಯದ್ವಾ
ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಅಪಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರೇತಸ್ತಾತ್ ರೇತ ಉಚ್ಯತೇ | ಈ ಉದಕವು ಸ್ತನಮವ ಕಾರಣ
ರೇತಸ್ಸೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳು ದೇವತೆಗಳ ರೇತಸ್ಸಾಗಿರುವುದೆಂಬುದಾಗಿಯೂ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಈ ಶಬ್ದವು—

ರಾಜಂತೀ ಅಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರೋದಸೀ ಅಸ್ಮೀ ರೇತಃ ಸಿಂಚಿತಂ ಯನ್ನನುರ್ಹಿತಂ |

(೪. ಸೂ. ೬-೨೦-೨)

ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಸ್ತೋಸ್ತಿಸ್ತಂತಿ ಪ್ರದಿಶಾ ವಿಧಮಣಿ |

(೪ ಸಂ ೧-೧೬೪-೨೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ದಕ್ಷೈಃ ಅಮೂರಾಃ ಸಂಜಾನಂತೆ--ಸಮರ್ಥೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಛಂತಿ ಚಿರಕಾಲಂ
ಜೀವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ದಕ್ಷತಬ್ಜಃ ಪ್ರಾಣಿ ವಾಚೀ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷೋಽಪಾನಃ ಕೃತುಃ
(ತೈ. ಸಂ. ೨-೩-೨-೪) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸ್ವೈಃ ದಕ್ಷೈಃ ಪ್ರಾಣೈಃ ಅಮೂರಾಃ ಸಂಗತಾಸ್ತಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಂ
ಜಾನಂತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ-ಯಜಮಾನರುಗಳು ಸಮರ್ಥರಾದ ಮಕ್ಕಳುಗಳೊಡನೆ ಒಹಳ ಕಾಲದವರಿಗೂ ಜೀವಿ
ಸಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣೋವೈ ದಕ್ಷಃ ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರಿ ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿ
ರುವ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಣವಾಚಿ ಯಾಗಿರುವುದು. ಅಜ್ಞರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವ
ರಾಗಿ ಒಹಳಕಾಲದವರಿಗೂ ಸಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅಮೂರಾಃ—ಅಮೂಢಾಃ | ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಮೂರಾ, ಅಮೂರಾ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ "ಮೂಢಾ
ವಯಂ ಸ್ತೋ ಅಮೂಢಸ್ತುಮಸಿ" (ನಿ ೬-೮) ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ-ನಾವು ಮೂಢರಾಗಿರುವೆವು
ನೀನ. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನಾಗಿ ಇರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹ
ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೋಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮುರ್ಛಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮೂರಾ ಎಂಬ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂಢರೆಂದು ಅರ್ಥವು ನಮೂರಾಃ ಎಂದರೆ ಮೂಢರಲ್ಲದವರ ಅಮೂರರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ತವಸ್ತಾವಿಗಳು ಇಚ್ಛಂತ ರೇತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೆ ಸಹಭೂತಾಯಾ ಅಪಿ ನಕೇವಲಾಯಾ ಏವ, ಅತ್ತೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು, ಸ್ತಶರೀರಂ ವಾ ರೇತಃ |
ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು

ಪುತ್ರರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಔರಸಪುತ್ರರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಇವರು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಪರಿಚರಣವನ್ನು ಸಮುದಿತರಾಗಿಯೇ ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು—“ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗತ್ವಂ” (ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೬) “ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ ದಕ್ಷಂ” (ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೨) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು, ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಅಥವಾ ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅಮೂರಾ, ವಿನಿಕೃತ್ಯಜ್ಞಾನಂತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿನೇಚನೆಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಚ್ಛಂತೆ—ಇಹಂ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಜ್ಜೆನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ-ಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ವೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತಾದೇಶ ಇಷಗಮಿ-ಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೇಶ, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜ-ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾನತೆ—ಜ್ಞಾ ಅವಜ್ಞೋಧನೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ವು ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾ ದೇಶ. ದೀರ್ಘಾಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದೇಪ್ಸನತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ್ವುಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಂತಾದೇಶ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತ್ವ ಆತದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೂರಾ—ಮೂರಾ ಅಮೂರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ಕೋಲಮೂಢಸ್ತಮಸಿ (ನಿರು. ೬-೮) ಧಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಮೂರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಮೂಢತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ ಧಾತು. ಸಂಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್, ಮುರ್ಛಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ರಾಲೋಪಃ

ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಭರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ರ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ಮೂರಾ
ಅನೂರಾ ಅಥವಾ ಅನು ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು ಉಪಾದಯೋಬಹುಲಂ ಎಂದು ಬಹುಲಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನೂರಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ನಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ
ಘ್ನಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬-೮ ||

ಸಂಹಿತಾರ್ಥಃ ||

ಪಿ॒ತು॒ರ್ನ ಪು॒ತ್ರಾಃ ಕೃ॒ತುಂ ಜು॒ಷಂತ॑ ಶ್ರೋ॒ಷ॒ನ್ಯೇ ಅ॒ಸ್ಯ ಶಾ॑ಸಂ
ತು॒ರಾಸಃ॑ |

ವಿ ರಾಯ॑ ಔ॒ರ್ಜೋ॒ದ್ಧುರಃ॑ ಪು॒ರು॒ಕ್ಷುಃ ಪಿ॒ಪೇ॑ಶ ನಾಕಂ ಸ್ತು॒ಭಿ॒-
ರ್ದಮೂ॑ನಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

ಸಂಪ್ರದಾಯಃ ||

ಪಿ॒ತುಃ | ನ | ಪು॒ತ್ರಾಃ | ಕೃ॒ತುಂ | ಜು॒ಷಂತ॑ | ಶ್ರೋ॒ಷ॒ನ್ | ಯೇ | ಅ॒ಸ್ಯ
ಶಾ॑ಸಂ | ತು॒ರಾಸಃ॑ |

ವಿ | ರಾಯಃ॑ | ಔ॒ರ್ಜೋ॒ತ | ದು॒ರಃ | ಪು॒ರು॒ಕ್ಷುಃ | ಪಿ॒ಪೇ॑ಶ | ನಾಕಂ
ಸ್ತು॒ಭಿಃ | ದಮೂ॑ನಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶಾಸಂ ಶಾಸನಂ ತುರಾಸಸ್ತೃರಮಾಣಾಃ ಸಂತೋ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಃ ಶ್ರೋಷನ್ ಶೃಣ್ವಂತೀತೇ ಸರ್ವೇ ತೇನಾನುಶಿಸ್ಯಂ ಕೃತುಂ ಕರ್ಮ ಜುಷಂತಃ | ಸೇವಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಿತುರ್ನ ಪುತ್ರಾಃ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ಪುರು ಬಹುಲಂ ತ್ರಾಯಿಕಾಃ ಪುನ್ನಾನ್ನೋ ನರಕಾದ್ವಾ ರಕ್ಷಕಾಸ್ತನಯಾಃ ಪಿತುರಾಜ್ಞಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ ನಿಪರಣಾದ್ವಾ ಪುನ್ನರಕಂ ತತಸ್ತ್ರಾಯಿತ ಇತಿ ನಾ | ನಿ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪುರುಕ್ಷುಃ | ಹ್ವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಬಹುನ್ನಃ ಸೋಽಗ್ನಿರೇಷಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ದುರೋ ದ್ವಾರಾಣಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದ್ವಾರಭೂತಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ವ್ಯಾಣೋತ್ | ವಿದ್ಯಾಣೋತಿ | ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ದದಾತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಅಪಿ ಚ ದಮೂನಾ ದಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯ ಸೋಽಗ್ನಿಃ | ನಾಸ್ತಿಸ್ವಕಂ ದುಃಖಮಸ್ತೀತಿ ನಾಕೋ ದ್ಯುಲೋಕಃ | ತಂ | ಸ್ತೃಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ | ಸ್ತೃಭಿರ್ನಕ್ಷತ್ರೈಃ ಪಿಪೇಶ | ಅವಯವೀಚಿಕಾರ | ನಕ್ಷತ್ರೈರ್ಯುಕ್ತಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಶ್ರೋಷನ್ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಹ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಪಿಪೇಶ | ಪಿಶ ಅವಯವೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಶಾಸಂ—ಶಾಸನವನ್ನು | ತುರಾಸಃ—ತುರಾಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಯೇ - ಯಾವ (ಯಜಮಾನರ) | ಪುತ್ರಾಃ—ಪುತ್ರರು | ಪಿತುರ್ನ - ತಂದೆಯ (ಅಪ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ) | ಶ್ರೋಷನ್—ಕೇಳುತ್ತಾರೋ ಹಾಗಿ | ಕೃತುಂ—ಅಗ್ನಿದ್ವಿಶ್ವಕನಾದ *ವರ್ಣವನ್ನು | ಜುಷಂತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ (ಮಾಡುತ್ತಾರೋ) | (ತೇಷಾಂ—ಅವರಿಗೆ) | ಪುರುಕ್ಷುಃ - ಬಹುನ್ನಪ್ರದನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದುರಃ - (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ದ್ವಾರಭೂತನಾದ | ರಾಯಃ—ಧನಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಬಿಣೋತ್—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) | ದಮೂನಾಃ—ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲೇ ವನಸ್ಪತ್ಯ (ಅಗ್ನಿಯು) | ನಾಕಂ - ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಸ್ತೃಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ | ಪಿಪೇಶ—ಅವಯವವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ಯುಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪುತ್ರರು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಯಾರು ಅಗ್ನಿಯ ಅಪ್ಯಣಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಬಹುನ್ನಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಸಾಧನವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟಮನುಷ್ಯಕ್ಕೆ ಇವನು ಆಕಾಶವನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ

English Translation

Hastening to obey the commands of Agni, like sons (obedient to the orders) of a father, they celebrate his workshop: abounding in food, Agni sets open before them treasures that are at the doors of sacrifice, and he who delights in the sacrificial chamber has studded the sky with constellations

೧ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ।

ಸಿತುಃ ನ ಪುತ್ರಾಃ—ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ಪುರು ಬಹುಲಂ ತ್ರಾಯಕಾಃ ಪುನ್ನಾನ್ನೋ ನರಕಾದ್ವಾ ರಕ್ಷಕಾಃ ಸಿತುರಾಜ್ಞಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ । ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ ನಿಪರಣಾದ್ವಾ ಪುನ್ನರಕಂ ತತಸ್ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ನಾ (ನಿ. ೨-೧೧) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ । ಪುತ್ರ ಶಬ್ದವು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ತ್ರಾಣವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಪುತ್ರ ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಪುತ್ರರೆನಿಸಿರುವರು ಇವರು ಸಿಕ್ಕಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಸುವವರು ಯಾಸ್ತುರು ಇವೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಸಾಲಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ತಪ್ಪದೆ ಸಾಲಿಸುವಂತೆ ಆಚರಿಸುವರು

ಪುರುಕ್ಷುಃ—ಕ್ಷು ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ । ಕ್ಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಪುರು ಬಹಳವಾದ ಕ್ಷು ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು, ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು

ದುರಃ ರಾಯಃ ನಿ ಟೀರ್ಣೋತ್—ದ್ವಾರಾಣಿ ಧನಾನಿ ದದಾತಿ । ಬಹಳ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ದೊಡನೆ ಇರುವ ಊರ್ಣುಭಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಇದರಿಂದ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ದಮೂನಾಃ--ದಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯ—ದಮ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುವ ಯಾಗ ಶಾಲೆಯು ಅಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇರಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ನಾಕಂ--ನ ಅಕಂ ದುಃಖಂ ಯಸ್ಮಿ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ನಾಕಂ ದ್ಯುಲೋಕಃ । ದುಃಖವು ಇಲ್ಲವಿರುವ ಸ್ಥಳವು, ಸ್ವರ್ಗವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು, ಕೃತು ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ, ಈ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಇದರಿಂದ-ತಂದೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಹಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂತರಾಗುತ್ತಾರೆ, ತುರಾ ಸಃ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು ಮತ್ತು “ಕೃಧಿ ಕ್ಷುಮಂತಂ ನಾಜಂ (ಋ. ವೇ. ೨-೪-೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಎಂದೂ ದಮೂನಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ದಾಂತೇ ಪುರುಷೇ ನಾ, ದಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ನಾ ಎಂಬ (ಔ. ೪-೪) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ ದಾಸ್ತಪುರುಷನೆಂದು ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂಲಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಧರ್ಮಮೂಲಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಇರುವವನೆಂದೂ ವಿಶೇಷ ನಾಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜುಷಂತೆ—ಜುಸೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ರೋಪಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ಏಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧನಾ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಂಜಂತಸಿಘಾತಸ್ತರವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

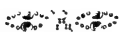
ಶ್ರೋಷನ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ ಅಡಾಗಮ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಶ್ರೋಷನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ವುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸನ್—ಶಾಸ. ಅನ.ಶಿಷ್ಯ ಧಾತು. ಶಾಸ್ತ್ರತೇ ಇತಿ ಶಾಸಃ ಫಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದ್ವುದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಣೋತ್—ಜಿಣರ್ಣಾಜ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಗುಣೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಂಜಂತ ಸಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಪೇಶ—ಸಿಶ ಅನಯನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀನ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಲ್ ಲಿತ್ಪಾದದಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧೋದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ || ೯-೧೦ ||

ಅರವತ್ತೆಂಟನೇ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಶುಕ್ರ ಇತಿ ದ್ವೈಪದಂ ದಶರ್ಚಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರ-
ಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಶುಕ್ರ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು— ಶುಕ್ರಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವೈಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಗು.ಕ್ಕುಗಳು ಇರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು

ಸೂಕ್ತ—೬೯

|| ೬೦ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ- ೧ || ಅಧ್ಯಾಯ- ೫ || ವರ್ಗ—೧೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂಚೆ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಷಿ—ಪರಾಶರಃ ಶಾಕ್ತಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ |

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಕ್ರಃ ಶುಶುಕ್ಸ್ಯ ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ ಪಪ್ರಾ ಸಮೀಚೀ ದಿವೋ

ನ ಜ್ಯೋತಿಃ |

ಪರಿ ಪ್ರಜಾತಃ ಕ್ರತ್ಯಾ ಬಭೂಧ ಭುವೋ ದೇವಾನಾಂ ಪಿತಾ

ಪುತ್ರಃ ಸನ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಕ್ರಃ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಉಷಃ | ನ | ಜಾರಃ | ಪ್ರಸ್ರಾ | ಸಮೀಚೀ ಇತಿ
 ಸಂಽ ಈಚೀ | ದಿವಃ | ನ | ಜ್ಯೋತಿಃ |
 ಸರಿ | ಪ್ರಽ ಜಾತಃ | ಕೃತ್ವಾ | ಬಭೂಥ | ಭುವಃ | ದೇವಾನಾಂಃ | ಪಿತಾ | ಪುತ್ರಃ |
 ಸನ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುಕ್ರಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣೋಽಯಮಗ್ನಿರುಷೋ ನ ಜಾರ ಉಷಸೋ ಜರಯಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಇವ
 ಶುಶುಕ್ವಾನ್ ಶೋಚಯಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಾ ಭವತಿ | ತಥಾ ಸಮೀಚೀ ಸಂಗತೇ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯಾ
 ದಿವೋ ನ ಜ್ಯೋತಿರ್ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರಿವ ಪ್ರಸ್ರಾ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪೂರಯಿತಾ |
 ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಅತಸ್ತಂ ಪ್ರಜಾತೇ ಸ್ವಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯದ್ವಾ ಜ್ಞಾನಹೇತುನಾ
 ಪ್ರಕಾಶೇನೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪರಿ ಬಭೂವ | ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ದಿವ್ಯಂತಿತಿ ದೇವಾ
 ಯತ್ರಿಜಃ | ತೇಷಾಂ ಪುತ್ರಃ ಸನ್ ಪುನ್ಯಮ್ನೋ ನರಕಾತ್ರಾಯಕಃ ಸನ್ ಪಿತಾ ಭುವಃ | ಪಾಲಯಿತಾ
 ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಮೇವ ಪುತ್ರಃ ಸನ್ ಪುತ್ರ ಇವ ದೂತೋ ಭೂತ್ವಾ ಪಿತಾ
 ಹವಿರ್ಭಃ ಪಾಲಯಿತಾ ಭವಸಿ || ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಃ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕುತ್ಸಂ |
 ಪ್ರಸ್ರಾ | ಪ್ರ್ವಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾದಾದ್ಯಗನುಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸೋರ್ಡಾದೇಶಃ | ಸಮೀಚೀ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಯತ್ಪ್ರಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಸಮಃ ಸಮಿ |
 ಪಾ. ೬-೩-೯೩ | ಇತಿ ಸಮ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಂಚಿತೇಶ್ವೇತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಮಿತಿ ಜಾಣ್ | ಅಚಿ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ
 ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜಾಣ್ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ-
 ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯದಿ ತು ಸಂಽ ಈಚೀ ಇತಿ ಪದವಿಭಾಗಃ ಕ್ರಿಯತೇ ತರ್ಹ್ಯದ ಈತ್ | ಪಾ ೬-೪-೧೩೯ |
 ಇತಿ ವಿಧೇಯಮಾನಮಿತ್ಯಂ ಸಮ ಉತ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಬಭೂಥ | ಬಭೂಥಾ ತತಂಥ |
 ಪಾ ೬-೨-೬೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದಿವಿಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಶುಕ್ರಃ—ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಉಷಃ—ಉಷಸ್ಸಿಗೆ | ಜಾರಃ ನ—ಜರಯಿನ್ನುಂಟು
 ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಕನು | ಸಮೀಚೀ—ವಿಕೃತಸಂಗತವಾದ ಭೂವ್ಯಾಕಾಶ
 ಗಳನ್ನು | ದಿವಃ—ದೇವೀಭ್ಯವಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಜ್ಯೋತೀರ್ನ—ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ | ಪ್ರಸ್ರಾ—(ತನ್ನ
 VI 16

ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ಪ್ರೇರಣಮಾಡುವವನು (ಆದುದರಿಂದ ನೀನು) | ಪ್ರಜಾತೇ—ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾಗಿ | ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ) | ಪರಿ ಬಭೂಥ—(ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ) ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ದೇವಾನಾಂ—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಪುತ್ರಃ ಸರ್—ಪುತ್ರನಾಗಿ | ಪಿತಾ ಭುವಃ—ಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಸಾರಮಾಡುವ (ಉಷಃಕಾಲವಾದಮೇಲೆ ಉದಯಿಸುವ) ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ (ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ), ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ, ಬೆಳಗುವ, ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಜ್ವಲಿತನಾದ ನೀನು ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೇ. ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರನಂತೆ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ರಕ್ಷಣಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

White shining (Agni), like (the sun), the extinguisher of the dawn, is the illuminator of all, and fills united (heaven and earth with light), like the lustre of the radiant (sun). As soon as you manifest, you pervade all the world with devout acts, being (both) the father and son of the Gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶುಕ್ರಃ—ಶುಭ್ರವರ್ಣಃ | ಶುಕ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರವಾದ ಅಂದರೆ ಬಿಳಿಯದಾದ, ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದು ಬಣ್ಣವೂ ಬಿರಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ವರ್ಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು- ಶುಕ್ಲ ಶಬ್ದವು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ರಲಯೋರಭೇದಃ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶುಕ್ಲ ಶಬ್ದವು ಶುಕ್ರಃ ಎಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೧-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ—ಉಷಸಃ ಜರಯಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಇವ ! ಅಗ್ನಿಯು ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡುವುದರಿಂದ ಉಷೋದೇವಿಗೆ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು (ಮುಪ್ಪನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಉಷಃ ಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಉಷಃಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವಕಾರಣ ಜರಯಿತ್ಯತ್ಯ (ಮುಪ್ಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಜಾರ ಇವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ “ ಪುನಃ ಪುನಃ.....ಜರಯಂತ್ಯಾಯುಃ ”

ಎಂಬ (ಮು. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೦) ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಉಷಃಕಾಲವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅವರವರ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಡಿಮೆಮಾಡುವಹಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಅದಿತ್ಯನೂ ಕಡಿಮೆಮಾಡುವರು ಎಂದು ಉಷ ಇವ, ಅಗ್ನಿ, ಅದಿತ್ಯ; ಜಾರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಅಲಂಕಾರಾಂತರವೂ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಿಂದ ಈ ವೇದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಶುಶುಕ್ತಾ—ಸೂರ್ಯ ಇವ ಲೋಚಯಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಾ ಭವತಿ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ
ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ, ಆ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಈ ಅರ್ಥವು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗಲು ಯಜುರ್ವೇದ ಶುಚಿಧಾತುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ದಿವೋ ನ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಸ್ಯಾ—ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರಿವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಪೂರಯಿತಾ | ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗಿಸುವ ಅದಿತ್ಯನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತುಂಬುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದೇವಾನಾಂ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಭುವಃ ಪಿತಾ—ದೇವಾಃ ಯತ್ತಿಜಃ ತೇಷಾಂ ಪುನ್ರಾನ್ಮೋ ನರಕಾತ್ ತ್ರಾಯಕರ್ಷ್ಣ ಭುವಃ ಪಾಲಯಿತಾ ಪಿತಾ ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ—ದೇವಾನಾಂ ಇಂದ್ರಾದೀನಾಮೇವ ಪುತ್ರ ಇವ ದೂತೋ ಭೂತ್ವಾ ಪಿತಾ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪಾಲಯಿತಾ ಭವಸಿ | ದಿವ್ಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಇರುವ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ, ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದೀವ್ಯಂತಿ ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಾದಕಾರಣ ಪುತ್ರಜರೆನಿಸುವರು ಪುತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪುತ್ರ್ ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ತ್ರಾಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಪುತ್ರವೆಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪುತ್ರರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಪಾಲನೆ, ರಕ್ಷಣೆವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಹ್ಯಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಿತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನ) ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಪಿತೃವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು, ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿ ಅವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪುತ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗಿ (ದೂತನಾಗಿ) ಸೇವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ (ರಕ್ಷಿಸುವ) ಪಾಲನೆಮಾಡುವವನಾದಕಾರಣ ಇವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಸದೃಶನಾದ ದೂತನೂ, ಪಾಲನೆಮಾಡುವ ತಂದೆಯೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಶುಕ್ತಾನ್—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ವಸುಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಶುಶುಕ್ತಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ **ಉಗಿದಚಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮ್. ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಪ. ಸಲೋಪ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪರದಕ್ಷಿರುವಾಗ **ದೀರ್ಘಾದಪಿಸಮಾನಸಾದೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. **ಅತೋಟಿನಿತ್ಯಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ—ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ರಾ—ಪ್ರಾ ಉಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ **ಅದ್ಯಗಮಹನಜನಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ **ಉರತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಾದಿಶೇಷ **ಇಕೋ ಯಣಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪೂರಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾವೇಶ. ಸಪ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಡಿತಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಲೋಪ. **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮೀಚೀ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಯತ್ತಿಕ್**—**ದಧ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉಪಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಸಮಃ ಸಮಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಿಗೆ ಸಮ್ಯಾದೇಶ **ಅಂಚಿತ್ಕೇಶ್ವೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಬೇಪ್. ಆಗ **ಅಚಿಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಾಕಾರ ಅಂಚುಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಚೌ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಸಮೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತ ಆಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಬೇಪ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾದರೂ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ **ಸಮೀಚೀಃ** ಎಂದಿರುವಾಗ **ವಾ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ-ದೀರ್ಘ ವಿಕಾಡೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಪದವಿಭಾಗಮಾಡುವಾಗ **ಸಮ್+ಅಚೀ** ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಉದ **ಈತ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧೀಯಮಾನವಾದ ಈತ್ವು ಸಮ್ನಿನ ಪರದಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನಃ ಊದಿದಂಸದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬಭೂಥ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. **ಬಭೂಥಾ**—**ತತಂಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ **ಅರ್ಘಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೇಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧರಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವೇಧಾ ಅದ್ವಪೋ ಅಗ್ನಿವಿಜಾನನ್ನಾಧರ್ನ ಗೋನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾ
ಪಿತೂನಾಂ |

ಜನೇ ನ ಶೇವ ಆಹೂರ್ಯಃ ಸನ್ಮದ್ಧೇ ನಿಷತ್ತೋ ರಣ್ಣೋ
ದುರೋಣೇ || ೩ || ೪ ||

|| ಸವಸಾಠಃ ||

ವೇಧಾಃ | ಅದ್ವಪಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ವಿಜಾನನ್ | ಊಧಃ | ನ | ಗೋನಾಂ |
ಸ್ವಾದ್ವ | ಪಿತೂನಾಂ |

ಜನೇ | ನ | ಶೇವಃ | ಆಹೂರ್ಯಃ | ಸನ್ | ಮದ್ಧೇ | ನಿಷತ್ತಃ | ರಣ್ಣಃ |
ದುರೋಣೇ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೇಧಾಃ | ವೇಧಾನಿನಾಮೃತತಃ | ವೇಧಾನೀ | ಯದ್ವಾ | ವಿಧಾತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಅದ್ವ-
ಪೋ ದರ್ಶರಹಿತೋ ವಿಜಾನನ್ ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯವಿಭಾಗಂ ಜಾನನ್ನಗ್ನಿಗೋನಾಂ ಗವಾಮೂಧರ್ನ
ಗೋಸಂಬಂಧಿಸಯಸ ಅತ್ರಯಭೂತಂ ಸ್ಥಾನಮಿವ ಪಿತೂನಾಮನ್ನಾನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವ ಸ್ವಾದಯಿತಾ ರಸ-
ಯಿತಾ | ಯಥಾ ಗೋರೂಧಃ ಸಯಃಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾದೂನಿ ಕರೋತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ
ಸಮ್ಯಕ್ಪಾಕೇನ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾದೂನಿ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚೈವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರ್ಜನೇ ನ
ಶೇವೋ ಜನಸದೇ ಲೋಕಸುಖಕರಃ ಪುರುಷ ಇವ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಧ್ಯ ಅಹೂರ್ಯ ಆಹ್ವಾ-
ತಮ್ಯಃ ಸನ್ ದುರೋಣೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ನಿಷತ್ತೋ ನಿಷತ್ನೋ ರಣ್ಣೋ ರಮಯಿತಾ ಸ್ತುತ್ಯೋ ವಾ
ಭವತಿ || ಗೋನಾಂ | ಗೋಃ ಪಾದಾಂತೇ | ಸಾ. ೭-೧-೫೭ | ಇತ್ಯಪಾದಾಂತೇಽಸಿ ನುಹಿ | ಸ್ವಾದ್ವ |
ಸ್ವಾದ ಅಸ್ವಾದನೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲು-

ಗತಿ ಸೋರ್ಲುಳ್ | ಪಿತೂನಾಂ | ನಾಮಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಹೂರ್ಯಃ | ಆರ್ಜ್-
ಪೂರ್ವಾತ್ ಹೃದಯತೇರಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹಲ ಇತಿ
ದೀರ್ಘಃ | ರೇಘೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನೇಧಾಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾದ) | ಅದ್ವೈತಃ—ದರ್ಶಕನಾದ | ವಿಜಾನನ್—
ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಗೋನಾಂ—ಗೋವುಗಳ | ಉಧರ್ನ—ಕೆಚ್ಚಲಿನಂತೆ |
ಪಿತೂನಾಂ—ಅನ್ನಗಳಿಗೆ | ಸ್ವಾದ್ವ್ಯ—ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತೂ) | ಜನೇ—ದೇಶದಲ್ಲಿ |
ಶೇವಃ ನ—(ಜನಗಳಿಗೆ) ಸುಖಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನಂತೆ | ಮಧ್ಯೇ—(ಯಜ್ಞಗಳ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ |
ಆಹೂರ್ಯಃ—ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ | ದುರೋಣೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ನಿಷಣ್ಣಃ—ಅಸೀನನಾಗಿ |
ರಣ್ಣಃ—ಸುಖಕರನು (ಸ್ತುತ್ಯನು) (ಆಗುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾದರೂ ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು, ಹಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಗಳಿಗೆ ರುಚಿ
ಕೊಡುವಂತೆ, (ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ) ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಜನರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವ
ಮನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ ಆಹೂತನಾಗಿ ಪೂಜಿತನೋ ಹಾಗೆ, ಆಹೂತನಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಸೀನನಾಗಿ, ಸ್ತುತ್ಯ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ

English Translation.

The wise, the humble and discriminating Agni, is the giver of
flavour to food, as the udder of cows (gives sweetness to the milk); invited
(to the ceremony), he sits in the sacrificial chamber, diffusing happiness,
like a benevolent man, amongst mankind.

|| ವಿಕೀರ್ಷನವಚಯಗಳು ||

ನೇಧಾಃ—ಮೇಧಾವಿ ನಾಮೈತತ್ | ಮೇಧಾವೀ ಯದ್ವಾ | ವಿಧಾತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ನೇಧಸ್
ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಉಪಸರ್ಗವು ಧಾತುವಿನ
ಸಂಗಡ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾರಣಾರ್ಥವಾದ ಧಾತುವು ಬೇರೆಯೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಇದರಿಂದ
ಮೇಧಾವಿಯು ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು
ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅಭ್ರಾಜಿ ಶರ್ಟೋ ಮರುತೋ ಯದರ್ಣಸಂ ಮೋಷಥಾ ವೃಕ್ಷಂ ಕಪನೇವ ವೇಧಸಃ |

(ಮು. ಸಂ ೫-೫೪-೬)

ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾ ಯತ ಪ್ರಜಾತಃ ಪಶುನಃ ಶಿಶ್ನಾ ವಿಭುದೂರೇಭಾಃ |

(ಶು. ಸಂ ೧-೬೫-೧೦)

ದಿವಶ್ಚ ತ್ವರ್ಷೋ ನೃಸಾದಿ ಯೋತಾಪೃಚ್ಛೋ ವಿಶ್ವ ತಿರ್ವಿಷ್ಣು ವೇಧಾಃ

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೦-೨)

ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು 'ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೇ ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ (ಸೃಷ್ಟಿ) ಹೊಸದಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ವಿಧಾತ್ಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ಗನಾಂ ಉಧರ್ನ ಪಿತೃನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವ-ಗೋ ಸಂಬಂಧಿ ಪಯಸಃ ಆಶ್ರಯಭೂತಂ ಸ್ಥಾನಮಿವ ಅನ್ನಾನಾಂ ಸ್ವಾದಯಿತಾ ರಸಯಿತಾ | ನ ಎಂಬುವ ಸದವು ಉಪಮಾನಾಚಕವು, ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಗೋವುಗಳ ಕೆಚ್ಚಲುಗಳ ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರಸಪತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ರುಚಿಕರವಾಗಿಯೂ ರಸಪತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಪಿತು ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಓಷ್ಣಾಯಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಪಾಠಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಿತು ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ "ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ" (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೭-೧) ಪ್ರಮಂದಿನೇ ಪಿತುಮದರ್ಚನಾ ವಚಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೦-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು

ಜನೇ ನ ಶೇವಃ-ಜನಪದೇ ಲೋಕಸುಖಕರಃ ಪುರುಷ ಇವ | ಶಿಂಖತಾ, ಶತರಾ, ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಶೇವಪದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಸುಖಕರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ವನಸ್ಪತ್ಯನ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು-ಜನೇನ ಶೇವಃ ಜನಯಿತ್ಯಶ್ವಾತ್ ಜನಃ ಪಿತಾ | ಪಿತೇವ ಸುಖಕರೋ ಅಗ್ನಿಃ | ಜನಶಬ್ದವು ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಂದೆಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ತಂದೆಯ ಹಾಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು ಜನಶಬ್ದೋ ಲೋಕವಚನಃ, ದುರೋಣೇ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ವೇದ್ಯಾಂ ನಿಷತ್ತಃ

ರಣ್ಣಃ ರಮಣೀಯಃ ಸುಖಃ | ದುರೋಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹಕೃಷ್ಣ ಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಜನಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖವಾಗಿಯೂ, ಸುಖಕರನಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ, ಯಜ್ಞಗೃಹದ ವೇದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ದುರೋಣಿ—ದುರೋಣ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಆಹುರ್ಯುಃ—ಚಂಚಲಶ್ವಾತ್ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ಕುಟಿಲಃ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಕುಟಿಲವಾಗಿ (ವಕ್ರವಾಗಿ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು **ಆಹುರ್ಯುಃ—ಯಜಮಾನ್ಯೇರಾಹ್ವಾತವ್ಯಃ** ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದೃಪ್ತಃ—ದೃಪ ಹರ್ವಮೋಹನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಮೋಹನ ಎಂದರೆ ಗರ್ವ. ನ ದೃಪ್ತಃ ಅದೃಪ್ತಃ. ನಜಾತತ್ವರೂಪ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಆವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶತ್ಯ ಜಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋನಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹ್ಯೇ ಬಹುವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಗೋಃ ಸಾದಾಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ನುಡಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಸಾದಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾದ್ವ—ಸ್ಯಾದ ಅಸ್ಯಾದನೆ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥ (ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ)ವು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯೃತ್ಯಂತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ಯಾದ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಯಾದ್ವನ್+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಳ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಮಿಗೆ ಲುಳ್. ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ ಕೊನೆಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಸಿತೂನಾಮ್—ಸಿತು ಶಬ್ದದ ಸಹ್ಯೇ ಬಹುವಚನರೂಪ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ (ನುಹಿಸಹಿತವಾದ ನಿಭಕ್ತಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹೂರ್ಯಃ—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಅಜೋ ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ (ನಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ **ಹಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗಾನಯದ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೇಫಾಧಿಕೃತವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಒರುತ್ತದೆ. **ಯತೋನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ಉಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷತ್ತಃ—ಷಡ್ಲ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರದಾಭ್ಯಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ನಸತ್ತ ನಿಷತ್ತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ವಾಭಾವವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. || ೩-೪ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಶಾಸನಃ ||

ಪುತ್ರೋ ನ ಜಾತೋ ರಣ್ಣೋ ದುರೋಣೇ ವಾಜೇ ನ ಪ್ರೀತೋ
ವಿಶೋ ವಿ ತಾರೀತ್ |

ವಿಶೋ ಯದಹ್ವೇ ನೃಭಿಃ ಸನೀಳಾ ಅಗ್ನಿದೇವತ್ಯಾ ವಿಶ್ವಾ-
ನ್ಯಶ್ಯಾಃ || ೫ || ೬ ||

|| ಪದಶಾಸನಃ ||

ಪುತ್ರಃ | ನ | ಜಾತಃ | ರಣ್ಣಃ | ದುರೋಣೇ | ವಾಜೇ | ನ | ಪ್ರೀತಃ | ವಿಶಃ |
ವಿ | ತಾರೀತ್ |

ವಿಶಃ | ಯತ್ | ಅಹ್ವೇ | ನೃಭಿಃ | ಸನೀಳಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ದೇವತ್ಯಾ |
ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಶ್ಯಾಃ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುತ್ರೋ ನ ಪುತ್ರ ಇವ ಜಾತಃ ಸ್ರಾದ್ಧಭೂತೋಽಗ್ನಿದುರೋಣೇ ಗೃಹೇ ರಣೋ ರಮಯಿತಾ ಭವತಿ | ವಾಜೀ ನ ಅಶ್ವ ಇವ ಪ್ರೀತೋ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಿಶಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶತ್ರು-ಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾ ವಿ ತಾರೀತ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ತರತಿ | ಅತಿಕ್ರಾಮತಿ | ಅಸಿ ಚ ಸೈಭಿರ್ಭುಕ್ತಿಗ್ಗ್ವಣೈರ್ಮ-ನುಷ್ಯೈಃ ಸಹಿತೋಽಹಂ ಸನೀಳಾಃ ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾ ವಿಶೋ ದೈವೀ ಪ್ರಜಾ ಯದ್ಯದಾಹ್ಯೇ ಆಹ್ವ-ಯಾಮಿ ತದಾನೀಮಯಮಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದೇವತ್ವಾ ದೇವತ್ವಾನ್ಯತ್ಯಾಃ | ಅಶ್ನುತೇ | ಸ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಸ್ವಯಮೇವ ತತ್ರ ದ್ವೇವತಾರೂಪೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಮಾಮ್ನಾ-ಸ್ಯತೇ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಜಾಯಸೇ ಯತ್ರೈವ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯತ್ರೈವಿದ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ | ಯಗ್ನೇ. ೫-೩-೧ || ಅಶ್ವಾಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಹೃ | ಲಿಜಾ ವ್ಯಕ್ತೆಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಮಧ್ಯಮಾ | ಬಹುಲಂ ಭಂ-ದ-ಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಪುತ್ರೋ ನ—ಪುತ್ರನಂತಿ | ಜಾತಃ—(ಅರಣಿಯಿಂದ) ಉದ್ಭೂತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದುರೋಣೇ—ನುನೆಯಲ್ಲಿ | ರಣ್ಣಿ—ಸುಖಕರನು (ಅಗುತ್ವಾನಿ) | ವಾಜೀ ನ—ಅಶ್ವದಂತಿ | ಪ್ರೀತಃ—ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ | ವಿಶಃ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಭೂತರಾದವರನ್ನು | ವಿ ತಾರೀತ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಾಟುತ್ತಾನೆ (ಅತಿ ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ) | ನೈಘಿ—ಋತ್ವಿಜರಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾದ ನಾನು) | ಸನೀಳಾಃ—ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ | ವಿಶಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಹ್ಯೇ—ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ | ದೇವತ್ವಾ—ದೇವತ್ವವನ್ನೂ | ಅಶ್ವಾಃ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅರಣಿಯಿಂದುದ್ಭೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಗೃಹವನ್ನು ಸುಖಕರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಶ್ವದಂತೆ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ) ಅವರನ್ನು ಸರಾಜಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಏಕತ್ರ ಸಂಗತರಾದ ಯಾವದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನಿಸಿದರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ದೇವತ್ವವನ್ನು ತಾನೇ ವಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಅವರಪರವಾಗಿ ಬಂದು ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ)

English Translation

He diffuses happiness in a dwelling, like a son (newly) born; he overcomes enemies in battle, like an animated charger; when I, along with other men, invoke gods living in one place, you, Agni, assume all (their) celestial natures.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಜೀ ನ ವಿಶಃ ವಿಹಾರೀತ್—ಅಶ್ವ ಇವ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಕತ್ರುಭೂತಾಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಅತಿಕ್ರಾಮತಿ | ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಪಠಿತ ನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಕತ್ರುಜನರನ್ನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಯಿಸುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವಿಪೂರ್ವಸ್ತುರತಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ವಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ವಧಾತು ವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಿರುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡು ವವರನ್ನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನ್ನೂ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾನಿ ದೇವತ್ವಾ ಅಶ್ವಾಃ—ಸರ್ವಾಣಿ ದೇವತ್ವಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಂದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಗಳುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಆಯಾಯ ದೇವತಾ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು “ಶ್ವಮುಗ್ಧೇ ವರುಣೋ ಜಾಯಸೇ ಯತ್ತ್ವಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯತ್ಸವಿದ್ಭಿಃ” (ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಉದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿ ವರುಣನೂ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರನೂ ಆಗುತ್ತೀಯೆ. ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ ಎಂಬವರು ದೇವತೆಗಳು ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರುಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಇವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣನಾ ಳತನಿಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾತಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ನಾಜೀ—ನಾಜಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಾಜೀ ಅತ ಇನಿತನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಾಜನಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರೀತಃ—ಪ್ರೀರ್ ಇತ್ಯರ್ಥ ಧಾತು ನಿಷ್ಕಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ

ಕಾರೀತ್—ತ್ವ ಸ್ವನವತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಜ್ಜ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಇಟಈಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಽಗ್ರೇಗೇಽಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದೇ—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಛಾಂದಸನಾಗಿಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಇಟಾ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಅದೇಚಿಲುವದೇಶೇಶ್ವರಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಗುಣ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗವ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ವಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಶ್ಯಾಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿನಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಚ) ಲುಕ್ ಯಾಸುಟ್ ಪರಸ್ಮೈ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಸಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಅಶ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬-೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ನಕಿಷ್ಟ ಏತಾ ವ್ರತಾ ಮಿನಂತಿ ನೃಭ್ಯೋ ಯದೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ

ಚಕರ್ಥಃ |

ತತ್ತು ತೇ ದಂಸೋ ಯದಹನ್ತಮಾನೈರ್ನೃಭಿರ್ಯದ್ಯುಕ್ತೋ

ವಿನೇ ರಪಾಂಸಿ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ನಕಃ | ತೇ | ಏತಾ | ವ್ರತಾ | ಮಿನಂತಿ | ನೃಽಭ್ಯಃ | ಯತ್ | ಏಭ್ಯಃ |

ಶ್ರುಷ್ವಿಂ | ಚಕರ್ಥ |

ತತ್ | ತು | ತೇ | ದಂಸಃ | ಯತ್ | ಅಹನ್ | ಸಮಾನ್ಯಃ | ನೃಽಭ್ಯಃ | ಯತ್ |

ಯುಕ್ತಃ | ವಿನೇಃ | ರಸಾಂಸಿ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನ್ಯೇತಾ ವ್ರತಾ ಏತಾನಿ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಕಿಮಿನಂತಿ | ರಾಕ್ಷಸಾದಯೋ ಬಾಧಕಾ ನ ಹಿಂಸಂತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಮೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಸು ವರ್ತಮಾನೇಭ್ಯೋ ನೈತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುಷ್ವಿಂ | ಶು ಆಶ್ವತ್ಥತೇ ನ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ವಿಯೇಜ್ಞಫಲರೂಪಂ ಸುಖಂ | ತಚ್ಚಕರ್ಥ ಕೃತವಾನಸಿ | ಸತಿ ಹಿ ತವ ವ್ರತಾನಾಂ ಬಾಧಕ ಏತನ್ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ಆತೋಽನಗಮ್ಯತೇ ತವ ವ್ರತಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಾ ನ ಸಂತೀತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ತತ್ತ ದಂಸಸ್ತದೇವ ಕರ್ಮ ಯದ್ಯದಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿರಹನ್ ಹಂತಿ ನಾಶಯತಿ ಕದಾನೀಂ ಸಮಾನ್ಯಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣ ಸದೃಶೈರ್ನೃಭಿರ್ನೇತೃಭಿರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಯುಕ್ತಸ್ತ್ವಂ ರಸಾಂಸಿ ಬಾಧಕಾನಿ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ವಿನೇಃ ಗಮಯಸಿ ಪಲಾಯನಂ ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತವ ವ್ರತಾನಿ ನ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ಯೋಜ್ಯಂ || ಮಿನಂತಿ | ಮಿರ್ಯಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ರೌರ್ಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ವಿನೇಃ | ಛಂದಸಿ ಲುಙ್‌ಲುಙ್‌ಲಿಛ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಙ್ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಸಿಷ್ಯಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೋ ಲುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಃ ಶ್ಲಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ | ತತ್ತ ದಂಸಃ—ಅದೇ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಯತ್ ಅಹನ್—ಯಾವಾಗ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು ಹಾನಿಮಾಡುತ್ತಾರೋ (ಅಗ) | ಸಮಾನ್ಯಃ—ನಿನ್ನಗೆ ಸದೃಶರಾದ | ನೃಽಭ್ಯಃ—(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ನೇತೃಗಳಾದ (ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ) | ಯುಕ್ತಃ—ಯುಕ್ತನಾದ (ನೀನು) | ರಸಾಂಸಿ—ಬಾಧಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ವಿನೇಃ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಓದಿಸುತ್ತೀಯೋ) | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಏಭ್ಯಃ—(ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ) ಈ | ನೃಽಭ್ಯಃ—

ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ | ತುಷ್ಟಿಂ—ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು | ಚಕರ್ಥ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | (ತತ್—ಆದಕಾರಣ) | ತೇ—ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕವಾದ | ವಿಶಾ ವ್ರತಾ—ಈ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ನಕಿಃ ಮಿಸಂತಿ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧೆ ಬಂದರೆ, ಕೂಡಲೇ, ನಿನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಮರುದ್ವೇಷವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬಂದು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಮತ್ತು ಯಾಗನಿರತರಾದವರಿಗೆ ತತ್ಪಲರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

English Translation.

Never may (The Rakshasas) interrupt the rites performed for you, since you confer on the sacrificers happiness (as a reward), for should (such spirits) disturb your sacrifice, then assisted by leaders (Maruts), equally (competent) like yourself, you put the intruders to flight.

* ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೈಘೃಃ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಚಕರ್ಥ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಶು ಆಶು ಅಶ್ನುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಯೇಜ್ಞಫಲರೂಪಸುಖಂ ತತ್ ಕೃತವಾನಸಿ | ತತ್ ನಕಿಃ ಮಿಸಂತಿ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಯೋ ಬಾಧಕಾ ನ ಹಿಂಸಂತಿ | ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೩-೪) ಹಿಕಮ್, ನುಕಮ್ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತು ಪದಗಳು ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು ಎಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೬-೧೩) ಸುಖಾಭಿರುಚಿ, ಧಾನ್ಯಶಲಾಕಾಯಾಶ್ಚ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಫಲಾನುಭವರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರುಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳೂ ನಿನ್ನಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವರಂದು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕಾರಣವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲಾನುಭವವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಕರ್ತರ ವಿನಾಶವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಕಾ, ವೃತಾ - ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ

ವಿನಂತಿ—ಮಾಚ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಪ್ತಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ತಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಕ್ಷರವಾದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕರ್ಥ—ಡುಕ್ವರ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಲಾದೇಶ ಕ್ರಾದಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀದೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ವಿನೇಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಟ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಿಗಿಗೆ ಲಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವನಿರ್ಗಮ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀದೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ವಿಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ರಸಾಂಸಿ—ರಸ ವೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಽನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. || ೮-೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರೋ ವಿಭಾವೋಽಸ್ರಃ ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಶ್ಚಿಕೇತ-
ದಸ್ಮೈ |

ತ್ಮನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯೃಣ್ವನ್ನವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ವರ್ದೃಢ-
ಶೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಶಬ್ದಗಾರಃ ||

ಉಷಃ | ನ | ಜಾರಃ | ವಿಭಾವಾ | ಉಸ್ರಃ | ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಃ | ಚಿಕೇತತ್ |
ಅಸ್ಮೈ |

ತ್ಮನಾ | ವಹಂತಃ | ದುರಃ | ವಿ | ವ್ಯೃಣ್ವನ್ | ನವಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ಸ್ವಃ |
ದೃಶೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರ ಉಷಸೋ ಜರಯಿತಾದಿತ್ಯ ಇವ ವಿಭಾವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತ ಉಸ್ರೋ ನಿವಾಸಯಿತಾ ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಃ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಾಭಿರವಗತಸ್ವರೂಪಃ | ವೇವಶಾಂತರವದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕೇತತ್ | ಜಾನಾತು | ಅಭಿಮತಫಲಂ ದದಾತ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಮಾ ಇದಂ ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಚಿಕೇತತ್ | ಜಾನಾತು | ತಥಾಸ್ಯ ರತ್ನಯಸ್ತುನಾತ್ಮನೈವ ಸ್ವಯಮೇವ ವಹಂತೋ ಹವಿರ್ವಹನಂ ಕುರ್ವಂತೋ ದುರೋ ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಾಣಿ ವ್ಯೃಣ್ವನ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ | ನ್ಯಾಪ್ತುಮಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ ದೃಶೀಕೇ ದರ್ಶನೀಯೇ ಸ್ವರ್ನಭಸಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ತೇ ರತ್ನಯೋ ನವಂತ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ನವತಿರ್ಗತಿ-
ಕರ್ಮಾ | ವೇವಾನ್ವಾಪ್ತುಮಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಸ್ರಃ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಸ್ವಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ |
ಯಜಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಚಿಕೇತತ್ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ |

ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೭-೩-೮೭-೧ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪಿತೀತಿ ಲಘೂಪ-
ಧಗುಣಪ್ರತಿವೇಧಾಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಂ | ಯಜ್ಞಿನ್ | ಇವಿ ರಿವಿ ರವಿ ಧನಿ
ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮಮ್ | ಛಂದಸೋ ಲಬ್ಧ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರೇಫಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯದ್ವಾ
ಯಾಣು ಗತಾ | ತನೋತ್ಯಾದಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ—ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಜರಾಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ವಿಭಾವಾ—
ವಿಶೇಷ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ | ಉಸ್ರಃ—ವಾಸಸ್ಥವನ್ನೊದಗಿಸುವ | ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಃ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ)
ಜ್ಞಾತನಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಅಸ್ಮೈ—ಯಜಮಾನನ (ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ) | ಚಿಕೇತತ್—ತಿಳಿ
ಯಿಲಿ (ಅಭಿಮತಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿ) | ತ್ಮನಾ—(ರಶ್ಮಿಗಳು) ತಾವಾಗಿಯೇ | ವಹಂತಃ—ಹವಿರ್ವಹನ
ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ | ದುರಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವ್ಯೃಣ್ವಿಕ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ |
ದೈಶೇ—ಸುರದೈತ್ಯಮಾನನಾದ | ಸ್ವಃ - ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲ ರಶ್ಮಿಗಳು | ನವಂತ—ಹೋಗುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಃಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ವಿಶೇಷಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ವಾಸಗೃಹವನ್ನು
ಬದಗಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಲ್ಲದ) ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತ
ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಹೊರಟು,
ನಘೋನಂದಲವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾ, ದೈಶೇಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ)

English Translation

May Agni, who is possessed of manifold light, like the extinguisher
of the dawn, the granter of habitation, and of cognizable form, know
(the desires of) thus, (his worshipper), (his rays), spontaneously bearing the
oblation, open the doors (of the sacrificial chamber), and all spread
through the visible heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ ವಿಭಾವಾ—ಉಷಸಃ ಜಾರಯುತಾ ಅದಿತ್ಯ ಇವ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಃ |
ನ ಎಂಬ ಪದವು ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನಾಚರಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ಉಷಃ
ಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ

ಉಕ್ತಃ—ನಿವಾಸಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸುವನು. ಉಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಗೌಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೭) ಒಂಭತ್ತು ಗೋಸಾಮಗಳು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಹದಿನೈದು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಗೋವಿಶೇಷವಾದ ವೃಷಭಪದ್ಯಶರಾಗಿ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಚಿಕೇತತ್ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಪದವು ಅವುಂ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ **ಚಿಕೇತತ್** ಎಂಬ ಪದವು ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡುವರು. ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಇವರು ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗಲೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ದ್ರವ್ಯವು ದೊರೆಯುವ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ (ದಾರಿಗಳನ್ನು) ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು **ಅಸ್ಮೈ-ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕೇತತ್-ಜಾನಾತು, ಅಭಿಮತಫಲಂ ದದಾತ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ |** ಯದ್ವಾ ಇದಂ ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜಾನಾತು | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಅಥವಾ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು ತಮ್ಮ ಪೈಕೈ ತಾವಾಗಿಯೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವುಗಳಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು. ಅನಂತರ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು ಎಂದು ನವಧಾತುವಿಗೆ ಗಮನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ನವಂತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಪ್ರಕಾಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವರು. ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಭಾಸಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು ಅತೋಮನಿಸ್ ಕ್ವನಿಸ್ ವನಿಸೆಕ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನಿಸ್ ಪ್ರಕೃಯು. ವಿಭಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ.

ಉಕ್ತಃ—ನಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಧಾತುವು ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ

ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

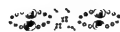
ಚಿಕೇತತ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಕ್ಲಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ, ಶ್ಲಷ ಏಕರಣ. ಶೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ಲೇಟೋಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಸಂಜ್ಞೆ (ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿವ ಎರಡೂ ಬಿಡುಗಡೆ) ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ್ರತಿಸೇಫ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಕಾ ೬-೨-೮೬ ೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಸೇಫ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತ್ಮನಾ—ಅತ್ಮನ್ ಶಬ್ದ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರಮಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೀರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ

ಋಣ್ಣನ್—ಇಪಿ ರಿಪಿ ರಫಿ ಧಮಿ ಗತ್ರರ್ಥಾಃ ಧಾತು ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಾದ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒರುವಚನಲ್ಲಿ ಅಂತಾವೇಶ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅವೇಶ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನುಮ್ನಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಋಣ್ಣನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಋಣಿ ಗತೌ ಧಾತು ತನೋತ್ಯಾದಿ ತನಾದಿಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯ ಉಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಏಕರಣ ಹಿಂದಿನಂತೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂತ್ಯರೂ ಒರುತ್ತದೆ

ನವಂತ—ನವ ಗತೌ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭಾವಪನಾದ ಲಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞ-ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿಘಂತ್ಯರೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೯-೧೦ ||

ಆರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಎಷ್ಟತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವನೇಮೇತಿ ದ್ವೈಪದಮೇಕಾದತರ್ಚಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಡ್ಯಚಿಂ ಪಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಯಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ
ಪೂರ್ವವತ್ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ವನೇಮೈಕಾದಶೇತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ವನೇಮು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ
ಆರು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ವನೇಮೈಕಾದಶ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು

ಸೂಕ್ತ—೭೦

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂವ್ಯ—೬ (೧೧) ||

|| ಮುಷಿಃ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತರಃ ||

ವನೇಮು ಪೂರ್ವೀರರ್ಯೋ ಮನೀಷಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಶೋಕೋ

ವಿಶ್ವಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ |

ಆ ದೈನ್ಯಾನಿ ವತಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನಾ ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ

ಜನ್ಮ || ೧ || ೨ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ವನೇಮು | ಪೂರ್ವೀಃ | ಅರ್ಯಃ | ಮನೀಷಾ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸುಽ ಶೋಕಃ | ವಿಶ್ವಾನಿ |
ಅಶ್ವಾಃ |

ಆ | ದೈವ್ಯಾನಿ | ವ್ರತಾ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ | ಆ | ಮಾನುಷಸ್ಯ | ಜನಸ್ಯ |
ಜನ್ಮ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾರ್ಯಜಘಾಸ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರಭೂತಾ ಇಷೋನ್ಮಾನಿ ವನೇಮು | ಸಂಭಜೇಮಹಿ | ಅಗ್ನಿಸ್ತದೈಶಾನ್ಯೆನ್ನಾನಿ
ದದಾತ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾರ್ಯೋ ಗಂತವ್ಯಃ ಸ್ವಾಪ್ತವ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ |
ಮನೀಷಯಾರ್ಯಃ ಸ್ಯಾಮಿ | ಸುಶೋಕಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಃ | ಏವಂಭೂತೋನ್ಮಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ಕರ್ಮಾಣ್ಯಶ್ವಾಃ | ಅಶ್ವತೇ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ದೈವ್ಯಾನಿ ದೇವೇಷು ಭವಾನಿ ವ್ರತಾ
ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ಆ ಸಮಂತಾಜ್ಞಾನನ್ | ತಥಾ ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ಮಾನುಷ್ಯಜಾತಸ್ಯ
ಜನ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಜಾನನ್ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ
ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯವಗಚ್ಛನ್ ಅವಗತ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ವನೇಮು | ವನ ಷಣ
ಸಂಭಕ್ತಾ | ಶಪಿ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಅದುಶದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ವಿಕರಣ-
ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಪುರುಶಬ್ಬುದ್ವೀತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜ್ಞೇಷ್ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ಮನೀಷಾ | ಈಷಾಅಪಾದಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಸಾ. ೬-೧ ೧೨೭-೭ | ಸುಶೋಕಃ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ |
ಭಾವೇ ಘೃಷ್ | ಚಿಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಶೋಭನಃ ಶೋಕೋ ಯಸ್ಯ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ
ದೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಶ್ವಾಃ | ದೇವತ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನೃಶ್ವಾಃ | ಋಗ್ವೇ ೧-೬೯-೬ |
ಇತಿವತ್ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಟಃ ಕ್ಲಸುಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಆನ್ನವನ್ನು | ವನೇಮು—(ಆಗ್ನಿಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ | ಮನೀಷಾ—
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಅರ್ಯಃ—ಸ್ವಾಪ್ಯನಾದ (ಸ್ವಾಮಿಯಾದ) | ಸುಶೋಕಃ—ಮಂಗಳಕರನಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ |
ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ದೈವ್ಯಾನಿ—ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ | ವ್ರತಾ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಮಾನುಷಸ್ಯ
ಜನಸ್ಯ—ಮಾನುಷ್ಯರ | ಜನ್ಮ—ಉತ್ಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಆ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ತಿಳಿದಿರುವವನಾಗಿ | ವಿಶ್ವಾ—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಅಶ್ವಾಃ—ವ್ಯಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದವನೂ ಶೋಭನಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

We solicit abundant (food). Agni, who is to be approached by meditation, and shines with pure light, pervades all holy rites, knowing well the acts that are addressed to the Dieties, and (those which regulate) the birth of the human race,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪ್ರಭೂತಾ ಇಮೋ ಅನ್ನಾನಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಆಯಾಯ ವಿಧವಾಗಿರುವ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಚಿರಂತನೀಃ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಸಮೃದ್ಧೀರಾಶಿಮೋ ವಾ ಪೂರ್ವಿಕರು ಅನುಭವಿಸಿರುವ ಪುರಾತನವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅತೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

ಮನೀಷಾ ಅರ್ಯಃ—ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಗಂತವ್ಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಃ ಯದ್ವಾ ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮೀ—ಅಗ್ನಿಯು ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಧೈಯವಾದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ತಕ್ಕವನಾಗಿರುವನು ಅಥವಾ ಸರಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿದವರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯ ವೈಭವದಿಂದ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ಮನೀಷಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂಬುವುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರರು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ಜನ್ಮ ಆ ಚಿರಿತ್ವಾ—ಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಜಾರ್ಣ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಅಪಗತ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಗಲು ಕರ್ಮವು ಯಾವುದೆಂಬುವುದನ್ನೂ, ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಾಪಿಸುವನು.

ಸುಶೋಕಃ—ಶೋಭನಃ ಶೋಕೋ ಯಸ್ಯ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳು—ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಂದೂ, ಆ ಮಾನುಷ್ಯ ಜನಸ್ಯ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ—ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ, ಅದನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾನು ಒಯ್ಯುವಕಾರಣ, ಆಯಾಯ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನೇಮು—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು ನಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ. ಲಜ್ಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತೋ ಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮ಂ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಸಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ ಗುಣ ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲ ಸರ್ವಧಾತುಕವು (ಮ) ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ವಿಕರಣ (ಶ) ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪೂರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪೋತೋ ಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಐಷ್ಠಾ ದಲಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಮನೀಷಾ ಇವಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಈಷಾ ಆಕ್ಷದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈಷಾ ಅಪಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೭-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶೋಕಃ—ಶುಚ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೌಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪುಗಂತಲಘೂಪಫಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚೆಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಶೋಭನಃ ಶೋಕೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಶೋಕಃ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯೌಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ಯಾಃ—ದೇವತಾ ನಿಶ್ಚಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ (ಋ. ಸ. ೧-೬೯-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದು ನ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ವೃತಾ—ವೃತಾನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ್ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ಷಸ್ತು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷಸು ಆದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಚಿಕಿತ್ಸಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಪಧಾಧೀರ್ಘ. ನುಮಾಗಮು. ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಾನುಷಸ್ಯ—ಮನೋರ್ಜಾತಾವಜ್ಯತಾ ಮುಕ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮು. ತದ್ವಿತೀಷ್ಟತಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತೋತ್ರವಚನಾಂತರೂಪ. ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಗರ್ಭೋ ಯೋ ಅಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚ

ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚರಥಾಂ |

ಅದ್ರೌ ಚಿದಸ್ಮಾ ಅಂತರ್ದುರೋಣೇ ವಿಶಾಂ ನ ವಿಶ್ವೇ

ಅಮೃತಃ ಸ್ವಾಧೀಃ || ೨ || ೪ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಗರ್ಭಃ | ಯಃ | ಅಪಾಂ | ಗರ್ಭಃ | ವನಾನಾಂ | ಗರ್ಭಃ | ಚ | ಸ್ಥಾತಾಂ |

ಗರ್ಭಃ | ಚರಥಾಂ |

ಅದ್ರೌ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಮೈ | ಅಂತಃ | ದುರೋಣೇ | ವಿಶಾಂ | ನ | ವಿಶ್ವಃ | ಅಮೃ-

ತಃ | ಸು ೨ ಅಧೀಃ || ೨ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಗ್ಯಿರಸಾಂ ಗರ್ಭೋ ಗರ್ಭವದಂತರ್ವರ್ತೀ ಅಸಾಂನಪಾತ್ಸಂಜ್ಞಃ | ಯಕ್ಶ ವನಾನಾ-
ಮರಣ್ಯಾನಾಂ ಗರ್ಭೋ ದಾನಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ತನ್ನಧ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಯಕ್ಶ ಸ್ಥಾತಾಂ ಸ್ಥಾವರಾಣಾಂ
ಕಾಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಗರ್ಭೋಽಂತರವಸ್ಥಾತಾ | ಚರಥಾಂ ಚರಣವತಾಂ ಜಂಗಮಾನಾಂ ಗರ್ಭೋ ಜಾತರ-
ರೂಪೇಣ ದೇಹಮಧ್ಯೇವತಿಷ್ಠತೇ | ಏವಂಭೂತಾಯಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ದುರೋಣೇ ದುಸ್ತರ್ಯಗ್ನ-
ಹೇದ್ರೌ ಚಿತ್ ಪರ್ವತೇಽಪ್ಯಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹಪಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಸೋಽಯಮಮೃತೋಽ-
ಮರಣಧರ್ಮಾಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಧೀಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತಃ ಶೋಭನಾಧ್ಯಾನೋ ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತ್ಪಿತಿ
ಶೇಷಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಶ್ವೋ ನಿವೇಶಯಿತಾ ಸುಖೇನಾವಸ್ಥಾಯಿತಾ ರಾಜಾ ವಿಶಾಂ ನ |
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಯಥಾ ರಕ್ಷಣರೂಪಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ || ಸ್ಥಾತಾಂ | ತಿಷ್ಠತೇಃ ಕ್ವಿಪಿ
ಛಾಂದಸಸ್ತುಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಔಷಾದಿಕಸ್ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಮೃಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಚರಥಾಂ |
ಶೀರ್ಜಶಪಿರುಗಮಿ | ಉ, ೩-೧೧೩ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽಭಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾಚ್ಚೇರೇರಪಿ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಾನೋ ನುದಭಾವೇ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ವಿಶ್ವಃ |
ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಿಚ್ಛಾಂಭಾದಿಪ್ರತಿಪ್ರಾಪ್ತಾದಿನಾ ಕ್ಷನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾ, ದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಅಸಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಉದಕ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನೋ (ಅಸಾಂನಪಾತ್ ಎಂಬ
ಹೆಸರುಳ್ಳವನೋ) | ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಃ—(ದವಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಚಿ—ಮತ್ತು |
ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಸ್ಥಾವರವಾದ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಚರಥಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಜಂಗಮವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ
(ಜರದದಲ್ಲಿ) ಇರುವವನೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ | ದುರೋಣೇ—ಯಾಗ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ | ಅದ್ರೌ
ಚಿತ್—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅಮೃತಃ—ಅಮರನಾದ
ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಃ—ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖಕರನಾದ ರಾಜನು | ವಿಶಾಂ ನ—ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ |
ಸ್ವಾಧೀಃ—(ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸುಖಕರವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉದಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ಅಮರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಪ್ರಜಾಹಿತೈಷಿಯಾದ
ರಾಜನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ
ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ (ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ)

English Translation

(They offer oblations) on the mountain, or in the mansion, to that Agni, who is within the waters, within woods, and within all movable and immovable things, immortal, and performing pious acts, like a benevolent (prince) among his people

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಗರ್ಭವದಂತರ್ವರ್ತೀ ಅಪಾಂನಪಾತ್ ಸಂಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿಯು ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿ ಅಪಾನ್ನಪಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಈ ಅಪಾನ್ನಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವನು ಮಧ್ಯ ಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಪಾನ್ನಪಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೧೦-೧೮) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಪಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಪೌತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳ ಪೌತ್ರನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅಪಾನ್ನಪಾನ್ನಧುಮತೀರಪೋ ದಾ ಯಾಭಿರಿಂದ್ರೋ ವ್ಯವಧೇ ವೀರ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಾಂಶ (ಋ ಸಂ ೧೦-೩೦-೪) ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು ಉದಕಗಳ, ಅರಣ್ಯಗಳ, ಸ್ಥಾವರವಸ್ತುಗಳಾದ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾಗವನಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದುಷ್ಪವೇಶ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ವಿಶಾಂ ನ ವಿಶ್ವಃ ಅಮೃತಃ ಸ್ವಾಧೀಃ—ಸುಖೇನಾನ ಸ್ವಾಪಯಿತಾ ರಾಜಾ ಪ್ರಜಾಹಾಂ ರಕ್ಷಣಿ-ರೂಪಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಮರಣಿಧರ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಭನಾಧ್ಯಾನೋ ವಾ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತು—ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವರವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಜನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವಾಗುವ ಹಾಗೆ (ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು) ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ನೆ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ವಿಶಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯೆಷ್ಟ್ರಣಾಂ, ಸ್ತೋತ್ರಣಾಂ ಯಾಗಮಾಡುವವರು, ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ವಿಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವವನಾದ ಕಾರಣ ಪರ್ವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ನೆ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ (ನಿ ೭-೩೧) ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಯಾವನ್ಯಾತ್ರಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ (ಋ ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಸಂಗಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಾಂ—ಅಸಾ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೋಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಉದಿದಂಪಪಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾತಾಮ್—ಸ್ಥಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಧಾತು ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಉಣಾದಿಸಿದ್ದವಾದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಥಾತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಂತ್ಯ (ಉಕಾರ) ಲೋಪವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ: ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚರಥಾಮ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಶೀರ್ಷಶಪಿರುಗಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೋಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಚರಧ+ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ನುಡಾಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭವದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ರೇಘೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನಿಶಾಮ್—ಸ್ವರೋಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಃ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು ಷೇಷಧ್ಯವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಧಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಅಶಿವುಷಿಲಟಿಕಣಿ—(ಉ ಸೂ ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘುಸಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೩-೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ಸ ಹಿ ಕ್ವಪಾಪಾ ಅಗ್ನೀ ರಯಾಣಾಂ ದಾಶದ್ಯೋ ಅಸ್ತಾ ಅರಂ
ಸೂಕ್ತೈಃ |

ಏತಾ ಚಿಕಿತ್ವೋ ಭೂಮಾ ನಿ ಸಾಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಜನ್ತು
ಮರ್ತಾಂಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಕ್ಷಸಾನ್ವಾನ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ರಯೀಣಾಂ | ದಾಶತ್ | ಯಃ | ಅಸ್ಮೈ |
ಅರಂ | ಸುಽ ಉಕ್ತ್ಯಃ |

ಏತಾ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ | ಭೂಮಿ | ನಿ | ಸಾಹಿ | ದೇವಾನಾಂ | ಜನ್ಮ | ಮರ್ತಾನ್ |
ಚ | ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಕ್ಷಸಾವಾನ್ | ಕ್ಷವೇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮ | ರಾತ್ರೀಮಾನ್ | ಅಗ್ನೇಯಾ ವೈ ರಾತ್ರಿಃ |
ತ್ವೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೭ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ರಾತ್ರೇರಗ್ನಿಸಂಬಂಧೋಽಪ್ಯಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿರ್ಜೋತಿರಗ್ನಿಃ
ಸ್ಯಾಹೇತಿ ಹೂಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ತ್ವೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೦ | ಯದ್ವಾ | ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಾಂ ಕ್ಷವಣೇನ
ನಾಶನೇನ ಯುಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ರಯೀಣಾಂ ಧನಾನಿ ದಾಶತ್ |
ದಾಶತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಸ್ಯಾ ಅಗ್ನಯೇ ಸೂಕ್ತೈಃ ಸುಷ್ಣೂಕ್ತೈರ್ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ
ಪ್ರಯುಕ್ತೈರ್ಮರ್ತ್ಯೈರರಮಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಚಿಕಿತ್ಸಃ |
ಚಿಕಿತ್ಶಾಂಶ್ಚೇತನಾವಾನ್ | ನಿ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಹೇ ಚೇತನಾವಾನ್ ಸರ್ವಜ್ಞಾ ಗ್ನೇ ತ್ವಂ
ದೇವಾನಾಮಿಂದಾದ್ರೀನಾಂ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾನಿ ಮರ್ತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾಂಕ್ಲ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ನೇತ್ಯೇತಾನಿ ಭೂಮಿ
ಭೂಮ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ನಿ ಸಾಹಿ | ನಿತರಾಂ ಸಾಲಯ | ಯತಸ್ತ್ವಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದೀ-
ನ್ನರ್ವಾನ್ ಜಾನಾಸಿ ಆತ ಏವಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ರಯೀಣಾಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಛತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಸ್ಪಷ್ಟೀ | ದಾಶತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಖ್ಯದಾಗಮಃ | ಅರಂ |
ವಾಲಮೂಲೇತ್ಯಾದಿನಾ ಲತ್ವನಿಕಲ್ಪಃ | ಸೂಕ್ತೈಃ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ | ಸಾ. ೬-೨-೧೪೫ |
ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ | ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಭೂಮಿ | ಸುಷಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಭೂನಿಶಬ್ದಾದುತ್ಪರಸ್ಯಾ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಪದಕಾಲೇ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಸ್ಮೈ—(ಅಗ್ನಿಗೆ) ಇವನಿಗೆ | ಸೂಕ್ತೈಃ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಉಪಚಂ
ಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಅರಂ—ಜೆನ್ನಾಗಿ (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೋ) | (ತಸ್ಮೈ—
ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) | ಕ್ಷಸಾವಾನ್—ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ನಾಶಯುಕ್ತನಾದ) | ಸ ಅಗ್ನಿಃ—

ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ರಯೀಣಾಂ—ಧನವನ್ನು | ದಾಶತ್ ಹಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯಷ್ಟೆ | ಚಿಕಿತ್ಸೆ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ) ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಾನಾಂ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ | ಜನ್ಮ—ಜನ್ಮವನ್ನು | ಮರ್ತಾನ್—ಚೆ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ವಿದ್ವಾ—ತಿಳಿದ (ನೀನು) | ಏತಾ—ಈ | ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಭೂತ ಜಾತಗಳನ್ನು) | ನಿ ಸಾಹಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಾತ್ರಿಗೆ ಯಜಮಾನನೂ ರಾಕ್ಷಸನಾಶಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಜನನಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಜಾತಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು

English Translation

Agni, the lord of night, grants riches to (the worshipper) who adores him with sacred hymns. Agni, who are omniscient, and know the origin of Gods and men, protect all these (beings dwelling) upon earth.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಃ ಕ್ಷಸಾವಾನ್—ಕ್ಷಸಾ ಇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ | ಅಗ್ನೇಯಾ ವೈ ರಾತ್ರಿಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೭)
 “ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ” (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೦) ಯದ್ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ಕ್ಷಸಣೇನ ನಾಶನೇನ ಯುಕ್ತಃ—ಅಗ್ನಿಯು ರಾತ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಇರುವನು ಕ್ಷಸಾಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಕ್ಷಸಾ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ರಾತ್ರಿನಾಶಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷಸಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಸೃಷಾಂ ನಯೋ ನೈತಮಃ ಕ್ಷಸಾವಾ (ಯು. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧) ತ್ವಮಿದಸಿ ಕ್ಷಸಾವಾ (ಯು. ಸಂ. ೮-೭೧-೨) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯಿರುವುದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ ಕೂಡ “ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿಃ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಕ್ಷಸ ಧಾತುವಿಗೆ ನಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಸಾವಂತನಾಗಿರುವನು.

ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಕ್ಷಸಾ ಇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ ಕ್ಷಸಾ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಶಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾಶದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಸಾವಂತನೆಂದು ವ್ಯಸದಿವ್ಯನಾಗಿರುವನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಗಳಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುತ್ತಾ ದರ್ಬಲತ್ವವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು

ಆದ್ದರಿಂದ “ಕ್ಷಪೆಯಂತಿ ನಿರ್ವೀರ್ಯತಾಂ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಕ್ಷಪಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರ ದುರ್ಬಲತ್ವವು ನಾಶವಾಗಿ ಅವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಪಾವಂತನಾಗುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಚಿಕಿತ್ಸೆ:—ಚೇತನಾರ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞ “ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಚೇತನಾರ್ವ” (ನಿ. ೨-೧೧) ಇತಿಯಾಸ್ಯಃ | ಜ್ಞಾನವಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞನೆನಿಸಿರುವನು. ಕಿತಿ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೇತನಾರ್ವ ಜ್ಞಾನವಂತನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕ್ಷಪಾನಾನ್—ಕ್ಷಪಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಕ್ಷಪಾನಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತುತಿಮತುಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡುಪಧಾಯಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಮತುಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಯಾಣಾಂ—ಕರ್ಮಣಾ ಯಮಭಿವೈತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಬಂದಿದೆ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶತ್—ದಾಶ್ವ ದಾನೇ ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ಅಲಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾಲಮೂಲ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲತ್ವ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲತ್ವ ಬಾರದಿರುವಾಗ ರೇಫ ಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂಕ್ತೈಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಿಸ್ತಿಸಿಯಜಾದೀ ನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸುಷ್ಕು ಉಕ್ತಾನಿ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರರೂಪಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಾ—ನಪುಂಸಕ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಚಿಕಿತ್ಸೆಃ—ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ ಮತುಪಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ
ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಡಾದೇಶ ಡಿತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಿಗೆ
(ಇ) ಲೋಸ. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದ
ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಂ ||

ವರ್ಧಾನ್ಯಂ ಪೂರ್ವೀಃ ಕ್ಷಪೋ ವಿರೂಪಾಃ ಸ್ಥಾತುಶ್ಚ ರಥವೃತ್ತ-
ಪ್ರವೀತಂ |

ಅರಾಧಿ ಹೋತಾ ಸ್ವರ್ನಿಷತ್ತಃ ಕೃಣ್ಣನ್ವಿಶ್ವಾನ್ಯಪಾಂಸಿ
ಸತ್ಯಾ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಗಾಥಾ ||

ವರ್ಧಾನ್ | ಯಂ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಕ್ಷಪಃ | ವಿರೂಪಾಃ | ಸ್ಥಾತುಃ | ಚ | ರಥಂ |
ಯುತ ಪ್ರವೀತಂ ||

ಅರಾಧಿ | ಹೋತಾ | ಸ್ವಃ | ನಿಷ ಸತ್ತಃ | ಕೃಣ್ಣಾನ್ | ವಿಶ್ವಾನ್ | ಅಪಾಂಸಿ |
ಸತ್ಯಾ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವೀರ್ವಹ್ಯ ಉಪಸೇ ಪ್ರಪೋ ನಿಶಾತ್ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣತಯಾ ವಿವಿಧರೂಪಾಃ
ಸತ್ಯೋ ಯಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಾನ್ ವರ್ಧಯಂತಿ | ತಥಾ ಸ್ಥಾತುಃ ಸ್ಥಾವರಂ ವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ರಥಂ ರಮಮಾಣಂ
ಜಂಗಮಂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಕಂ ಚ ಯತಪ್ರವೀತಮೃತೇನೋದಕೇನ ಸತ್ಯೇನ ಯಜ್ಞೇನ ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ವೇಷ್ಟಿತಂ ಯಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಂತಿ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಃ ಸುಷ್ಪ್ರರಣೀಯೇ ದೇವಯಜನೇ ನಿಷತ್ನೋ
ನಿಷಣ್ಣ ಉಪವಿಷ್ಟಃ ಸನ್ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಾಧಿ | ಸಂಸಿದ್ಧೋಽಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ |
ಋತ್ವಿಗ್ವಿರಾಧಿ | ಆರಾಧಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯ ಯಜಮಾ-
ನೇಷು ಭವಾನಿ ಯದ್ವಾ ಸತ್ಯಫಲಾನ್ಯಪಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕೃಣ್ಣನ್ ಕುರ್ವನ್ || ವರ್ಧಾನ್ | ವೃಧೀ-
ಣ್ಯಂತಾಲೇಽಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾತ್ ಣೀಲೋಪಃ | ಇತಶ್ಚ
ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪೇ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಃ | ಯತಪ್ರವೀತಂ | ವೈರ್ಯ ಸಂವರಣೇ |
ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ವಚಿಸ್ವಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಕೃದ್ಗ್ರಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯ
ಗ್ರಹಣಾತ್ಮತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಆರಾಧಿ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ |
ಕರ್ತರಿ ಲುಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ್ಲೇಶ್ಚಿಣ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಅನೇಕಗಳಾದ (ಉಪಸ್ಥುಗಳು) | ಪ್ರಪಃ—ರಾತ್ರಿಗಳೂ | ವಿರೂಪಾಃ—(ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಾದಿ)
ನಾನಾರೂಪಗಳಾಗಿ | ಯಂ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವರ್ಧಾನ್—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೇ | ಸ್ಥಾತುಃ—
ಸ್ಥಾವರವಾದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ | ರಥಂ ಚ—ಚರವಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿವಾಣಿಗಳೂ | ಋತಪ್ರವೀತಂ—ಉದಕ
ದಿಂದ (ಸತ್ಯದಿಂದ, ಯಜ್ಞದಿಂದ) (ಅವೃತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ವರ್ಧಾನ್—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೇ |
(ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು) | ಸ್ಯಃ—ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ | ಸತ್ಯಾ—ಯಜಮಾನಸ್ಥಿಕವಾದ |
ಅಪಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | (ವಿಶ್ವಾ ಅಪಾಂಸಿ—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಫಲಗಳನ್ನೂ) |
ಕೃಣ್ಣನ್—ಮಾಡುತ್ತಾ | ನಿಷತ್ತೇ—ಅಸೀನನಾಗಿ | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ |
ಆರಾಧಿ—(ಋತ್ವಿಜರಿಂದ) ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳಾದ ಅನೇಕ ಉಪಸ್ಥು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನಾದ, ಸ್ಥಾವರವಾದ
ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ (ದಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ) ಮತ್ತು ಚರವಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ (ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ)
ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದ, ಉದಕಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಆರಾಧಿತನಾಗಿ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾ, ಯಜಮಾನಕೃತವಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸತ್ಯಫಲಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲಿ

English Translation.

Agni, whom many variously-tinted (mornings) and nights increase, whom, invested with truth, all movable and immovable things augment, has been propitiated, and is kindly seated at the holy rite, as the invoker (of the Gods), and rendering all (pious) acts (productive) of reward.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೀ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಃ ಕ್ಷಪಃ ಯಂ ವರ್ಧಾನ್-ಬಹ್ಯಃ ಉಷಸಃ ನಿಶಾತ್ಯ ತು ಕ್ಲೈಕೃಷ್ಣತಯಾ ವಿವಿಧ-ರೂಪಾಃ ಸತ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಂತಿ | ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ಬೆಳಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಉಷಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲಗಳೂ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗೂ ಉಷಃಕಾಲಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಸ್ತಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕ್ಷಪಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಋತಪ್ರವೀತಂ—ಋತೇನ ಉದಕೇನ ಸತ್ಯೇನ ಯಜ್ಞೇನ ನಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವೇಷ್ಠಿತಂ | ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯದಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಕೂಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ತಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ಋತಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಗಾಗಿ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತನಾಗಿ ಇರುವವನು ಎಂದು ಋತಪ್ರವೀತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖನಾಗಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ಯಃ ನಿಷತ್ತಃ ಹೋತಾ ಅರಾಧಿ—ಅರಣೀಯೇ ದೇವಯಜನೇ ಸುಷ್ಕ ನಿಷಣ್ಣ ಉಪವಿಷ್ಟಸ್ಥಃ ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾ ಸಂಸಿದ್ಧೋ ಅಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ ಋತ್ವಿಗಿರಾರಾಧಿ ಅರಾಧಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಷ್ಠನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರ್ಭಾಗಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಾದ ಜನರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವರ್ಧಾನ್—ವೃಧ್ವ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ

ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಝೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪ ೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವರ್ಧಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದು ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತಪ್ರವೀತಮ್—ವೈರ್ಜಾ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಿಸ್ಪಹಿ-
ಯಜಾದೀನಾಂ ಜ್ವಿತಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವರ್ಣಗಳು ಎರಡು ಇರುವುದರಿಂದ ನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಋತೇನ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ವೀತಮ್ ಯತಪ್ರವೀತಮ್ ಕೃದ್ಗುರಣೇ ಗತಿಕಾರಕ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರದಣಮ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ (ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಅಂದರೆ ಉಪಾದಾನವಿರುವಾಗ ಗತಿ ಅಥವಾ ಕಾರಕ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನವಿದೆ ಎಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಇಲ್ಲಿ ವೀತವೆಂಬ ಕೃದಂತದಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬ ಗತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವೀತವೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣ ವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಯತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರಾಧಿ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುದಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಆರಾಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷತ್ತಿ—ಸದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು, ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಕಾತಃ - (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಸತ್ತಿ ನಿಷತ್ತಾನುತ್ತು. —(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ವಾಭಾವವು ನಿಷಾತಿವಾಗಿದೆ.

ಕೃಣ್ಣಿನ್—ಕೃವಿ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿದೆ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಡ್ಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ವ ವಿನಶ್ಚನಾದಿವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವ ವಿಶರಣ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೬-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಗೋಷು ಪ್ರಶಸ್ತಂ ವನೇಷು ಧಿಷೇ ಭರಂತ ವಿಶ್ವೇ ಬಲಿಂ
ಸ್ವರ್ಣಃ |

ವಿ ತ್ವಾ ನರಃ ಪುರುತ್ತಾ ಸಪರ್ಯನ್ವಿತುರ್ನ ಜಿವ್ರೇರ್ವಿ ವೇದೋ
ಭರಂತ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ಗೋಷು | ಪ್ರಶಸ್ತಂ | ವನೇಷು | ಧಿಷೇ | ಭರಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ಬಲಿಂ |
ಸ್ವರ್ಣಃ | ನಃ |

ವಿ | ತ್ವಾ | ನರಃ | ಪುರುತ್ತಾ | ಸಪರ್ಯನ್ | ಪಿತುಃ | ನ | ಜಿವ್ರೇ | ವಿ |
ವೇದಃ | ಭರಂತ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವನೇಷು ವನನೀಯೇಷು ಸಂಭಜನೀಯೇಷು ಗೋಷ್ವಸ್ತದೀಯೇಷು
ಪಶುಷು ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಪಶಂಸಾಂ ಧಿಷೇ | ದಧಿಷೇ | ಸ್ಥಾಪಯಸಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಗನಾದಿಪಶವೋ
ಭವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸ್ವಃ ಸುಷ್ವರಣೀಯಂ ಬಲಿಮುಪಾಯನರೂಪಂ
ಧನಂ ಭರಂತ | ಅಹರಂತು | ಹೇ ಆಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ನರೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪುರುತ್ತಾ ಬಹುಷು ದೇವಯ-
ಜನದೇಶೇಷು ವಿ ಸಪರ್ಯನ್ | ವಿವಿಧಂ ಪೂಜಯಂತಿ | ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಚ ವೇದೋ ಧನಂ ವಿ ಭರಂತ |
ತ್ವತ್ತೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಹರಂತಿ | ಗೃಣಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜಿವ್ರೇರ್ಜೀರ್ಣಾದ್ವೈದ್ಯಾಪ್ತುರ್ನ
ಪಿತುರಿವ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾ ವೈದ್ಯಾಪ್ತುಃ ಸಕಾಶಾದ್ಧನಂ ಹರಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಧಿಷೇ | ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವ್ಹತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ ೬-೧-೮-೧ | ಇತಿ ದ್ವಿವರ್-

ಚನಾಭಾವಃ | ಭರಂತ | ಹೃಷ್ ಹರಣೇ | ಕೇವಲೋಽಪಿ ಸೋಪಸರ್ಗಾಭೋ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ | ಛಾಂದ
ಸೋಲಜ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಪುರುತ್ತಾ | ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಿವ್ರೇಃ | ಜ್ಯಾಷ್ ವಯೋಹಾನ್ | ಜ್ಯಾತ್ಯಸ್ತ್ವಜಾಗೃಭ್ಯಃ ಕ್ವಿನ್
| ಉ. ೪-೫೪ | ಋತ ಇದ್ಯಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ಉಷಾದಯೋಽವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನ್ ಪಿ ಸ್ತಾತಿಪದಿಕಾನೀತಿ ಜಿವ್ರಿಃ
ಕೀರ್ಯೋರ್ಗೀರ್ಯೋರಿತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ದೀರ್ಘೋ ನ ಭವತಿ | ಕಾ. ೮-೨-೭೮ | ಇತ್ಯುಕ್ತೌತ್ವಾತ್ ಹಲಿ
ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಸ್ಯಾಭಾವಃ | ರೇಫವಕಾರಯೋರ್ವಿಪರ್ಯಯಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವರ್ಷಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿ-
ಪರ್ಯಯಕ್ಲ | ಕಾ. ೬-೩-೧೦೯ | ಇತಿ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುಕ್ತತ್ವಂ | ವೇದ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ವಿದ್ಯತೇ
ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ವೇದಃ | ವಿದ್ವೈ ಲಾಭೇ | ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ |

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು) | ವನೇಷು-ಪೂಜ್ಯವಾದ (ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ) | ಗೋಷು
ಪಶುಷು-ಗೋವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ-ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು | ಧಿಷೇ-ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೀ |
ವಿಶ್ವೇ-ಎಲ್ಲರೂ | ನಃ-ನಮಗೆ | ಸ್ಯಃ-ಆಪೇಕ್ಷಿತವಾದ | ಬಲಿಂ-ಉಪಾಯನರೂಪವಾದ (ಧನವನ್ನು) |
ಭರಂತ-ಒದಗಿಸಲಿ | (ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ನರಃ-ಮನುಷ್ಯರು | ಪುರುತ್ತಾ-
ಅನೇಕ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ | ವಿ ಸಪರ್ಯಾನ್-ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡುತ್ತಾರಿ (ಮತ್ತು) ಜಿವ್ರೇ-ವೃದ್ಧನಾದ |
ಪಿತುರ್ನ-ತಂದೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ (ಮಕ್ಕಳು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ) | ವೇದಃ-ಧನವನ್ನು |
ವಿ ಭರಂತ-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯೇ. (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳೂ, ಎಲ್ಲಾ ಜನಗಳಿಂದ ಉಪಾ-
ಯನರೂಪವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿ. ಮನುಷ್ಯರು ಅನೇಕ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಿ, ವೃದ್ಧನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ಪುತ್ರರು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯ ವಂತಿ, ನಿನ್ನಿಂದ ಧನವನ್ನು ವಿಶೇಷ-
ವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Agni, confer excellence upon our valued cattle, and may all men
bring us acceptable tribute; offering in many places sacrifices to you, men
receive riches from you, as (sons) from an aged father.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಿವೇ: ಸಿತುರ್ನ ವೇದಃ ವಿಭರಂತ—ಜೀರ್ಣಾತ್ ವೃದ್ಧಾತ್ ಸಿತುರಿವ ತ್ವತ್ತೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಧನಂ ಗೃಹ್ಣಂತಿ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ವೃದ್ಧಾತ್ ಸಿತುಸ್ಸಕಾಶಾತ್ ಧನಂ ಹರಂತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರೂ ಬುಡ್ಧಿಜರೂ ಮತ್ತು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿ ಯಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಮುದುಕನಾದನಂತರ ಮಕ್ಕಳುಗಳು ಅವನ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಬುಡ್ಧಿಗಾದಿಗಳು ಧನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ಯಂದಸ್ಯಾಮಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಮುಕುನಾದ ತಂದೆಗೆ ಮಕ್ಕಳುಗಳು ರುಚಿಕರವಾದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಹಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ವನೇಷು—ವನನೀಯೇಷು ಚಾಶ್ವಾದಿಷು | ಉದಕನಾಮ ವಾ ವನಶಬ್ದಃ ಉದಕೇಷು | (ಸ್ಯಂ ಭಾವನ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಶ್ವರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಇವುಗಳಿಗೆ ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ವೇದಃ—ವಿದ್ಯತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ ವೇದಃ | ವೇದ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಇರುವುದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದು. ಅರ್ಥವು ವ ಘಂ ರೇಕ್ಷಃ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೨-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದ ವೇದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯತೇ ಧರ್ಮಾದಿಃ ಅನೇನ ಇದರಿಂದ ಧರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, “ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ” (ಬೃ ಸಂ ೧-೧೨-೧) ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಗೋಷು—ಅಸ್ತದೀಯೇಷು ಪಶುಷು. ಗೋ ಶಬ್ದವು ದ್ಯೌಃ, ಆದಿತ್ಯ, ಅಶ್ವ, ವಾಕ್ಯ, ಸೀತಾ, ರತ್ನ, ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ ಶಬ್ದಗಳ ವ ಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪಶು (ಹಸು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಶುಗಳು ನಮಗೆ ದೊರಕಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರುಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಧಿಷೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್-ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಃ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಬಂದಾಗ ಧಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ.

೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ದ್ವಿವರ್ಜನ ಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇದಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಮ್ (ಕಾ. ೬-೧-೮-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ಕಿಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಧಿಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಂತೆ—ಹೃಇ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತುವು ಉಪಸರ್ಗಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ (ಆಘ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ಲಬ್ಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಂತೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತ್ಯಿಗೆ ಗುಣ ಆತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋ-ಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಭರಂತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಿಷೇ ಎಂಬ ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

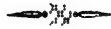
ಪುರುತ್ರಾ—ಪುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ರವೃದ್ಧದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮುತ್ಯೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಜಿನೇಃ—ಜಿನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞ ಶ್ಚ ಸ್ತೌ ಜಾಗೃಭ್ಯಃ ಕ್ವಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಋಗತ ಇದ್ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಗಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಉರಣ್ವರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿನ್ ವಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವು ಸ್ವಾಪ್ರವಾದರೆ ಉಣಾದಯೋಽವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾನಿಲಿತಿ ಜಿವಿಃ ಕಿಯೋರ್ಗೀಯೋರ್ವಿತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ದೀರ್ಘೋ ನ ಭವತಿ (ಕಾ. ೮-೨-೭೮) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಿರುವಾಗ ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನೇಚನ ಯಾನಾಗ ಇಲ್ಲವೋ ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರ್ಯಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.) ಛಂದಸವಾಗಿ ರೇಫ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಃ—ವೇದ ಎಂಬುದು ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರು (ಹಣ). ವಿದ್ಯತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ ವೇದಃ (ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು) ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಕರ್ವಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ

ಲಭೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ. ವೇದಸ್ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ನವುಂಸಕಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭರಂತೆ—ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜ್ಜು ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯-೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಾಧುರ್ನ ಗೃಧ್ನುರಸ್ತೇವ ಶೂರೋ ಯಾತೇನ ಭೀಮಸ್ತೈಷಃ
ಸಮತ್ಸು || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಾಧುಃ | ನ | ಗೃಧ್ನುಃ | ಅಸ್ಮಾ ಇನ | ಶೂರಃ | ಯಾತಾ ಇನ | ಭೀಮಃ |
ತೈಷಃ | ಸಮತ್ಸು || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದ್ವಿಪದಾಸ್ತಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾಸು ಯಾಂತ್ಯಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ಸಾ ತಥೈವ ಸಠಿತನ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಉತ್ತರಾ ತಾದೃಶೀ ದ್ವಿಪದಾ ||

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸಾಧುರ್ನ ಸಾಧಕ ಇನ ಗೃಧ್ನುರ್ಗೃಹೀತಾ | ಯಥಾ ಸಾಧಕಃ ಸಾಧ್ಯಫಲಮಾಶು ಗೃಣ್ಹಾತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ಸರ್ವಂ ಸ್ವೀಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಯಮಗ್ನಿರಸ್ತೇವ ಶೂರಃ | ಯಥೇಷೂಣಾಂ ಕ್ಷೇಪ್ತಾ ಧಾನುಷ್ಯಃ ಶತ್ರುಸ್ವೀರಯತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ದಹನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಪ್ರೇರಯತಿ | ತಥಾ ಯಾತೇನ ಭೀಮಃ | ಯಾತಾ ಯಾತಯಿತಾ ಹಿಂಸಕೋ ಭೀಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯಂಕರೋ ಭವತಿ | ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ದೃಷ್ಟಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯಮುತ್ಪಾದಯತಿ | ಅತ ಏವಂವಿಧೋಗ್ನಿಃ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ತೈಷೋ ದೀಪ್ತಃ ಸನ್ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಹಾಯೋ ಭವತ್ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಗೃಧ್ನುಃ | ಗೃಧು

ಅಭಿಶಾಂತ್ಯಾಯಾಂ | ತ್ರಿಸಿಗ್ಧದಿಧೃಷಿಕ್ಷಿವೇಃ ಕ್ಷುಃ | ಶೂರಃ | ತು ಗತೌ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾದಸ್ಮಾತ್
ಶುಷಿವಿಮಾನಾಂ ದೀರ್ಘಕೃತ್ | ಉ. ೨-೨೫ | ಇತಿ ಕೃತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಾಧುರ್ನ—(ಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡದೇ) ಸಾಧಿಸುವವನಂತೆ | ಗೃಧ್ನಃ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸ
ತಕ್ಕವನೂ | ಅಸ್ತ್ರೀವ—(ಬಾಣವನ್ನು) ಎಸೆಯುವ ಯೋಧನಂತೆ | ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದವನೂ | ಯಾತೇವ—
ಹಿಂಸಕನಂತೆ | ಭೀಮಃ—ಭಯಂಕರನಾದವನೂ ಆದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ತ್ರೇಷಃ—
ದೀಪ್ತನಾಗಿ (ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಿ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕವನೂ, ಯೋಧನು ಬಾಣದಿಂದ ಹೇಗೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸು
ತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ದಹನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವವನೂ, ಹಿಂಸಕನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ
ಭಯಂಕರಾಕಾರನೋ ಹಾಗೆ (ದೃಷ್ಟಮಾತ್ರನಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು
ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತನಾಗಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಿ

English Translation.

(May Agni), who is like one who succeeds (in his undertakings), and
acquires (what he wishes for), who is like a warrior casting a dart, and
resembles a fearful adversary, who is brilliant in combats, (be to us a
friend),

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪರಿಸ
ಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತೇ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ
ಋಕ್ಕೂ ಸೇರಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಇದೇ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು

ಸಾಧುರ್ನ ಗೃಧ್ನಃ—ಸಾಧಕಃ ಸಾಧ್ಯಫಲಮಾತು ಯಥಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ತಥಾ ಅಯಮಗ್ನಿರಸಿ
ಸರ್ವಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾಪಾಟಕವಾಗಿರುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಿದವನು, ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದುವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ
ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಗೃಧ್ನಃ—ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿತಾಃಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಯಥಾ ಸಾಧುಃ ಪುರುಷಃ ನ್ಯಾಯೇನ್ಯವ ಅರ್ಥಾನಭಿಕಾಂಕ್ಷತಿ ಬಿವಮಗ್ನಃ ಸ್ತುತೀರ್ಹವೀಂಷಿ ಚಿ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷತಿ. ಸಾಧುವಾದವನು, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಈ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ನ್ಯಾಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಅಸ್ತೇವ ಶೂರಃ--ಅಸ್ತಾ ಶ್ವೇಪಣಶೀಲಃ “ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೀ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಸೃತೀತ್ಯಸ್ತಾ ಎಸೆಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಶೂರನಾದವನು ಬಾಣ ವನ್ನಾಗಲಿ ಇತರ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಸೆಯುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥವು

ಯಾತೇವ ಭೀಮಃ—ಯಾ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು (ಸಾ. ಭಾ.) ಸಾಯ. ಣರು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಯಾತಿರತ್ನ ವರ್ಧಾರ್ಥಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿ “**ಅದೇರ್ಯಾತಾರಂ**” (ಋ ಸಂ. ೧-೩೨-೧೪) ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು ಯಾತಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದ ರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನ ಹಾಗೆ ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು

ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೩-೯) ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಗೃಧ್ನಃ—ಗೃಧ್ನು ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಸಿಗೃದ್ಭಿಷ್ಠಿಪೀಃ ಕ್ಷ್ಣಃ (ಸಾ ಸೂ ೩-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತಾ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೀ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಯದುಕನಸ್ಸು—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಬಾದೇಶ. **ಅಪ್ತೈನ್—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ

ಶೂರಃ—ಶು ಗತೌ ಧಾತು ಣ್ಯರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಶುಷಿಚಿಮಾನಾಂ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ (ಉ ಸೂ ೨-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಲಶಕ್ಲತದ್ವಿತೀ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್‌ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘವೆಂದುದ ರಿಂದ ಶೂರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯ ದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಃ—ದೀಪ್ಯರ್ಥವಾದ ತ್ವಿಷ ಧಾತುವಿಗೆ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಪ ಪ್ರೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ಸಪ್ರಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆತ್ಮಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಉಪ ಪ್ರ ದಶೇತಿ | ಋಷಿ-ಶ್ಲಾಘ್ಯಸಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರಃ ಪರಾಶರ ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಪರಮಾಗ್ನೇಯಮ್ಯಂದಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾದಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತೌ ತ್ರಿಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸೀದಮಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ತಥೈವ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ನನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾದೇಶಾದಿದಮಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತಥೈವ ಸೂತ್ರೈತೇ | ಏತಯಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಮುಪ-ಸಂತನುಯಾತ್ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇನ | ಅ. ೬-೫ || ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ನನ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ ಪ್ರ ದಶೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ನನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸಂಬಂಧವಾದ ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಏತಯಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಮುಪಸಂತನುಯಾತ್ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೫).

ಸೂಕ್ತ—೭೧

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವೈರೂಪ ಮುಕ್ತಂವೈ—೧೦ ||

|| ಯುಷೀ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದೇ—ತ್ರಿಶ್ವಸುಕ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್ನು ಶತೀರು ಶಂತಂ ಪತಿಂ ನ ನಿತ್ಯಂ ಜನಯಃ
ಸನೀಳಾಃ |

ಸ್ವಸಾರಃ ಶ್ಯಾವೀಮರುಷೀಮಜ್ಜುಪ್ರಜ್ಜಾತ್ರಮುಚ್ಛಂತೀಮುಷಸಂ
ನ ಗಾವಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ಉಪ | ಪ್ರ | ಜಿನ್ವನ್ | ಉಶತೀಃ | ಉಶಂತಂ | ಪತಿಂ | ನ | ನಿತ್ಯಂ | ಜನಯಃ |
ಸನೀಳಾಃ |

ಸ್ವಸಾರಃ | ಶ್ಯಾವೀಂ | ಅರುಷೀಂ | ಅಜ್ಜುಪ್ರನ್ | ಚಿತ್ರಂ | ಉಚ್ಛಂತೀಂ |
ಉಷಸಂ | ನ | ಗಾವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಶತೀರುಶತೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸನೀಳಾಃ | ನೀಲೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ | ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾಃ | ಏಕಪಾಣ್ಯಸಸ್ಥಾನಾತ್ | ಸ್ವಸಾರ ಇತ್ಯಂಗುಲಿನಾಮ | ಏವಂಭೂತಾ ಅಂಗುಲಯ ಉಶಂತಂ ಕಾಮಯಮಾನಮಗ್ನಿಂ ಜನಯೋ ಜಾಯಾ ನಿತ್ಯಮಸಾಧಾರಣಂ ಪತಿಂ ನ ಭರ್ತಾರಮಿವೋಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್ | ಉಶೇತ್ಯ ಹವಿಸ್ವದಾನಾದಿಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಿ | ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಾ ಚಿಚಿತ್ರಂ ಜಾಯನೀಯಂ ಪೂಜನೀಯಂ ತಮಗ್ನಿಮಂಜಲಿಬಂಧನೇನಾಜುಪ್ರನ್ | ಅಸೇವಂತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶ್ಯಾವೀಂ ಶ್ಯಾವವರ್ಣಾಂ ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರಾಂ ತತ ಉಚ್ಯಂತೀಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಬಂಧಾತ್ತಮೋ ವರ್ಷಯಂತೀಂ ಅತ ಏವಾರುಷೀಮಾರೋಚಮಾನಾಂ ಯದ್ವಾ ಶುಭ್ರರೂಪಯುಕ್ತಾಮುಷಸಂ ನ ಉಷೋದೇವತಾಂ ಗಾವೋ ರತ್ನಯೋ ಯಥಾ ಸೇವಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಯಥಾ ರತ್ನಯ ಉಷಸಾ ನಿತ್ಯಸಂಬದ್ಧಾ ಏವಂ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷ್ವಗ್ನಿಪರಿಚರಣೇನಾಂಗುಲಯೋ ನಿತ್ಯಸಂಬದ್ಧಾ ಇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಜಿನ್ವನ್ | ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಯಮ್ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಉಶತೀಃ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪುಷ್ಯಸೇರ್ಘನ್ | ಉ. ೨-೯೭ | ಇತಿ ಋನ್ | ನ ಪಟ್ ಸ್ವಸ್ತದಿಭ್ಯಃ | ಪಾ. ೪-೧-೧೦ | ಇತಿ ಜೋಪೃತಿವೇಧಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರುಷೀಂ | ಅರುಷಮಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ಯ ಗತ್ | ಋಹನಿಭ್ಯಾಮುಷತ್ | ಉ. ೪-೭೩ | ಛಂದಸೀವನಿಸಾನಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಈಕಾರಃ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜುಪ್ರನ್ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಶಾದಾದಿಕಃ | ಲಜ್ಞ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ಪರಸ್ಕೃಪದಂ | ರುದಿತೈನುವೃತ್ತ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ವಂತಾದೇಶಸ್ಯ ರೂಪಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಶತೀಃ--ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ | ಸನೀಳಾಃ--(ಒಂದೇ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ) ಸಮಾನವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ | ಸ್ವಸಾರಃ--ಕೈಬೆರಳುಗಳು | ಉಶಂತಂ--ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಜನಯಃ--ಪತ್ತಿಯರು | ನಿತ್ಯಂ--ಅಸಾಧಾರಣನಾದ | ಪತಿಂ ನ--ಭರ್ತ್ವವಿನಂತೆ | ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್--ಸಮಾಪಿಸಿ (ಹವಿದಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸುತ್ತವೆ | ಚಿತ್ರಂ--ಪೂಜ್ಯನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಶ್ಯಾವೀಂ--(ಮೊದಲು) ಶ್ಯಾವವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ | ಉಚ್ಯಂತೀಂ--(ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ತಮಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ | ಅರುಷೀಂ--(ಅದುದರಿಂದಲೇ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ಶುಭ್ರವಾದ) | ಉಷಸಂ--ಉಷಸ್ಸನ್ನು | ಗಾವಃ ನ--ಕಿರಣಗಳಂತೆ | ಅಜುಪ್ರನ್--(ಅಂಜಲಿಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಸೇವಿಸಿದವು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕೈಬೆರಳುಗಳು ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತನಾದ, ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಪ್ರೇಮ(ಭಕ್ತಿ) ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹವಿದಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ, ಮೊದಲು ಶ್ಯಾವವರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, (ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಮಂದಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ

ದ್ವಾಗಿ, ಕಡೆಗೆ ಶುಭವರ್ಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉಪಸ್ಥನ್ನ ಕಿರಣಗಳು ಹೇಗೆ ಸತತವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೋ ಹಾಗೆ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಅಂಜಲಿಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

The contiguous fingers, loving the affectionate Agni, as wives love their own husbands, please him (with offered oblations), and honour him, who is entitled to honour (with gesticulations) as the rays of light (are assiduous in the service) of the dawn, which is (at first) dark, then glimmering, and (finally) radiant.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಕ್ತಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆರಳುಗಳ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರೇಮವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಅವಕ್ಕಿರುವ ನಿತ್ಯವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವನ್ನು ಪ್ರೇಮಾತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರಕ್ಕೂ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಉಪಸ್ಥಿಗೆ ಕಿರಣಗಳು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಅವಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸೇವೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ **ಯಥಾ ರಶ್ಮಯ ಉಪಸಾ ನಿತ್ಯಸಂಬದ್ಧಾ ಇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ** | ಯಾವ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಕಿರಣಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅಗರಂತೆಯೇ ಬೆರಳುಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಸನೀಳಾಃ—ಗಯಾಃ, ಕೃದರಾಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೧೨) ನೀಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೆಲ್ಲೂ ನೀಳವೆಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸನೀಳಾಃ ಎಂದರೆ ಸಮಾನವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಒಂದೇ ಕೈಯಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿರುವುವು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ಋ. ಸಂ ೧-೭೨-೨. ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸನೀಳಾಭಿಃ, ಸನೀಳಾಃ, ಎಂದು ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುತ್ಕುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ೧-೧೬೫-೧ ೭-೫೬-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಕುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ

ಸ್ವಸಾರಾಃ—ಅಗ್ನುನಃ, ಅಜ್ಞಾಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨-೧) ಬೆರಳುಗಳೆಂದರ್ಥ. ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತ್ಯಂಗುಲಯಃ | ಅಗ್ನಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತಾವಾಗಿಯೇ ಚಲಿಸುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ

ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸನೀಳಾಃ, ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಬೆರಳುಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು.

ಜನಯಃ—ಜನಯಃ ಇತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪತ್ನೈಃ ಉಚ್ಯಂತೇ—ದೇವಾನಾಂ ವೈ ಪತ್ನೀರ್ಜನಯಃ—ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ! ದೇವಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಜನಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ೧-೬೨-೧೦ ನೇ ಮುಕ್ತಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಕೊಡುವ ಉದಾಹರಣೆಯು ಯಾವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಸರಿ ಯಾದ ಆಧಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ದೇವಪತ್ನಿಯರೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಯುತ್ಕೃತಃ ಪತ್ನೈಃ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ ಪತ್ನಿಯರು ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದೇವಮಾನವರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಭ್ರಾತರೋ ನ ಯೋಷಣೋ ವ್ಯಂತಃ ಪತಿರಿಪೋ ನ ಜನಯೋ ದುರೇವಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫-೨)

ಅನತ್ರವೋಽನಮಿವಾಃ ಸುರತ್ನಾ ಆ ರೋಹಂತು ಜನಯೋ ಯೋನಿಮಗ್ರೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮನವಸ್ತ್ರೀಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಜನಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜನಯಃ—ಜಾಯಾಃ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪತ್ನಿಯರು ಎಂದರ್ಥ.

ಜಿನ್ಸನ್—ಜಿನ್ಸತಿಃ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ—ಪ್ರೀತಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೬-೨೨) ಯಾವ ರೀತಿ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾಕೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ ಆದರೆ ಇದು ಬರೀ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಡಕವಾಗಿದೆ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದುದೂ ಪುಸ್ತಕದಾಯಕವಾದುದೂ ಆದ ಪ್ರೀತಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಸುರುಕ್ತಕಾರರು ಅತ್ಯಂತ ಖಚಿತವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೨) ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು —

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ಜಿನ್ಸಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ಸಂತ್ಯಗ್ನಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಾಂತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಗೆ, ಹರ್ಷದಾಯಕವೂ ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕವೂ ಆಗಿರುವುದೋ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಕರಗಳಾಗಿರುವುದೋ, ಅರೀತಿಯು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಜಿನ್ಸಂತಿ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕವೂ ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕವೂ ಆದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥ. ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಪ್ರೀತಿಯು ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಉಚ್ಛಂತೀಂ—ನೈಶಂ ತಮಃ ವರ್ಜಯಂತೀಂ | ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಗಾವೋ ನ ಕಿರಣಗಳು ಸೇವಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಅಂಗುಳಿಗಳ ಸೇವೆಗೆ ಉಪವಾನವಾಗಿದೆ (ಉಚ್ಛಂತೀಂ ಎಂಬ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ೧-೯೨-೬ ನೇ ಪುಟಕ್ಕೆ ನ ವಿಶೇಷವಿಸಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ)

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಿನ್ನನ್—ಜಿವಿ ಧಾತುವು ಪ್ರೀಣನ (ಸಂತೋಷ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲೇಖಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಗಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತ್ಯಲ್ಪಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪ ಅತಿಙಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಶತೀಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಃ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಾಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ನುಮ್‌ರಹಿತನಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀಃ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಸಾ ಸೂ ೬-೬-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿತ್ಯಂ—ಅನ್ಯಯಾತ್ಯೈಸ್ (ಸಾ. ಸೂ ೪-೨-೧೦೪) ಎಂದು ಅಧಿಕೃತವಾಗುವಾಗ ತ್ಯಬ್ಬೇಧ್ಯವನ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಸಾ. ೨೭೮೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿ ಎಂಬ ಅನ್ಯಯಕ್ಕೆ ತ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸ್ವಸಾರಃ—ಅಸು ಪ್ರಪಣೇ ಧಾತು ದಿನಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಯಸೇರ್ಯನ್ (ಉ. ಸೂ ೨-೨೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಷ್ಯ ಉಪಸದವಾಗಿದ್ದಾಗ ಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವಸ್ಥ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವು ವಾದುದರಿಂದ ಜೀಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ಪಟಿ ಸ್ವಸ್ತಾದಿಭ್ಯಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಃ ಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಃ ಪರವಾದಾಗ ಋತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾನಯೋಃ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅಪಾತ್ಯನಾತ್ಯಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಷೀಮ್—ಅರ ಸ ಎಂಬುದು ರೂಪವ ಹೆಸರು ಬು ಗತೌ ಧಾತು ಋದನಿಧ್ಯಾಮುಷಚ್ (ಉ ಸೂ. ೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಷಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅರುಷಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ಪರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡುವಾಗ ಛಂದಸೀವನಿಸೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥಕವಾದ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜುಪ್ರೇನ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ
ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಕೋತಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ತೀರ್ಜೋ ರುಟ್ (ಸಾ ಸೂ.೭-೧-೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಟ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ.ಸೂ.೭-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ
ಧಾತುವಿನ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಾದೇಶಕ್ಕೂ ರುಟಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ತದ ಬರುತ್ತದೆ

॥ ಸಂಹಿತಾನಾರಃ ॥

ವೀಳು ಚಿದ್ವೃಳ್ವಾ ಪಿತರೋ ನ ಉಕ್ಥೈರದ್ರಿಂ ರುಜನ್ನಂಗಿರಸೋ
ರವೇಣ ।

ಚಕ್ರುರ್ದಿವೋ ಬೃಹತೋ ಗಾತುಮಸ್ಮೈ ಅಹಃ ಸ್ವರ್ವಿದುಃ
ಕೇತುಮುಸ್ರಾಃ ॥ ೨ ॥

॥ ಪದನಾರಃ ॥

ವೀಳು | ಚಿತ್ | ದ್ವೃಳ್ವಾ | ಪಿತರಃ | ನಃ | ಉಕ್ಥೈಃ | ಅದ್ರಿಂ | ರುಜನ್ | ಅಂಗಿ-
ರಸಃ | ರವೇಣ ।

ಚಕ್ರುಃ | ದಿನಃ | ಬೃಹತಃ | ಗಾತುಂ | ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ಅಹರತಿ | ಸ್ವಃ | ವಿವಿದುಃ |
ಕೇತುಂ | ಉಸ್ರಾಃ ॥ ೨ ॥

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋಽಂಗಿರಸ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಮುಷಯ ಉಕ್ಥೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರಗ್ನಿಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ವೀಳು ಚಿದ್ವೈಶ್ವಾ | ವೀಳೈತಿ ಬಲನಾಮ | ಬಲವಂತಂ ದೃಢಾಂಗಮಪ್ಯದ್ರಿಮತ್ತಾರಂ ಪಣಿನಾಮಾನಮಸುರಂ ರವೇಣ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದಮಾತ್ರೇಣೈವ ರುಜನ್ | ಅಭಂಜನ್ | ತೈಃ ಸ್ತುತೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮಸುರಂ ಹತವಾ- ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಬೃಹತೋ ಮಹತೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಚಿಕ್ರುಃ | ಕೃತವಂತಃ | ಅವರಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯಾಗ್ನಿನಾ ಹತತ್ವಾತ್ | ಮಾರ್ಗಂ ಕೃತ್ವಾ ಚ ಸ್ಯಃ ಸುಷ್ಪರ- ಣೀಯಮಸುರರಾಹಿತ್ಯೇನ ಸುಖೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಹರ್ದಿವಸಂ ವಿವಿದುಃ | ಅಜಾನನ್ ಲಬ್ಧವಂತೋ ವಾ | ತಥಾ ಕೇತುಮನ್ತಾಂ ಕೇತಯಿತಾರಂ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾರಮಾದಿತ್ಯಮುಸ್ರಾಃ ಪಣಿನಾಪಹೃತಾ ಗಾತ್ವಾ ವಿವಿದುರಿತ್ಯನುಷಂಗಃ || ವೀಳು | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ಲುಕ್ | ದೃಷ್ಟಾಃ | ದೃಢಃ ಸ್ಥೂಲ- ಬಲಯೋಃ | ಸ್ತು. ೭-೨-೨೦ | ಇತಿ ನಿಸಾತಿತಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ರುಜನ್ | ರುಜೋ ಭಂಗೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತೈಃ ತಥಾವಾಃ | ವಿವಿದುಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ವಿದ್ವಾ ಲಾಭ ಇತಿ ವಾ | ಲಿಟ್ಯುಸಿ ರೂಪಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ, ಅಂಗಿರಸಃ—ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಬುಷಿಗಳು | ಉಕ್ಥೈಃ—ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ) | ವೀಳು—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ಅದ್ರಿಂ—ಭಕ್ತನಾದ (ಪಣಿ ನಾಮಕ ಅಸುರನನ್ನು) | ದೃಷ್ಟಾ ಚಿತ್—ದೃಢಾಂಗನಾಗಿದ್ದರೂ | ರವೇಣ—(ಸ್ತೋತ್ರದ) ಶಬ್ದ(ಮಾತ್ರ)ದಿಂದ | ರುಜನ್—ನಾಶಮಾಡಿದರು | ಬೃಹತಃ—ದೊಡ್ಡದಾದ (ಮಹಿಮಾಪೇತವಾದ) | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ | ಗಾತುಂ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗಾಗಿ | ಚಿಕ್ರುಃ—ಮಾಡಿದರು | ಸ್ಯಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ | ಅಹಃ—ದಿವಸವನ್ನು | ವಿವಿದುಃ—ತಿಳಿದರು | ಕೇತುಂ—ದಿವಸವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವ (ಆದಿತ್ಯನನ್ನು) | ಉಸ್ರಾಃ—(ಪಣಿಯಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ | (ವಿವಿದುಃ—ಪಡೆದರು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಬುಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ದೃಢಾಂಗನೂ, ಆದ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಧೆಮಾಡಿಸಿ, ಸ್ವರ್ಗಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಮಗೆ ಸುಲಭಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು, ಮತ್ತು ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ದಿವಸವನ್ನೂ, (ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಅವರಿಸಿದ್ದ ಪಣಿಯು ನಾಶವಾದುದರಿಂದ) ಆದಿತ್ಯ ನನ್ನೂ ಮತ್ತು (ಅವರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟರು

English Translation.

Our forefathers, the Angirāsas, by their praises (of Agni), terrified the strong and daring devouter, (Pani) by the sound; they made for us a

path to the vast heaven, and obtained access'ble day, the ensign of day, (Aditya), and the cows (that had been stolen).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪಣೆಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸುಖವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನೈಕ್ರತೂನ್ ಗೃಹಿನೋ ಮೃಧ್ರವಾಚಃ ಪಣೇರಕ್ರದ್ಧೌ ಅವೃಥಾ ಆಯಜ್ಞಾನ್ |

ಪ್ರಪ್ರ ತಾನ್ತಸ್ಯೋರಗ್ನಿರ್ವಿನಾಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಾಪರಾ ಆಯಜ್ಞಾನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪಣಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಹಾರದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಆನ ಉಪಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ.

ವೀಳು—ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ಶವಃ—ಇತ್ಯಾದಿ ಽಲ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯) ವೀಳು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಹೆಸರು.

ದೃಷ್ಟಾ—ದೃಢಸ್ಥೂಲಬಲಯೋಃ | ದೃಢವಾದುದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕುಗ್ಗದಿರುವುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿ. ವೀಳು ದೃಷ್ಟಾ ಚಿತ್—ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥ

ಅದ್ವಿಂ—ಅದ್ವಿರಾದೃಗ್ನಾತ್ಯೇತೇನ ಅಸಿ ನಾ ಅತ್ತೇಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿ.೪-೪)ತನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ನಿರೂಪಕರಾರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆ ನಿರ್ವಚನದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಸಹ ಅದ್ವಿಂ—ಅತ್ತಾರಂ ಪಣಿನಾಮಾನಮಸುರಂ | ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—

ಸಸೇನ ಚಿದ್ರಿಮದಾಯಾವಯೋ ವಸ್ಯಾಜಾವದ್ರಿಂ ವಾವಸಾನಸ್ಯ ನರ್ತಯನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕನಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಪರ್ವತ ಅಥವಾ ಮೇಘ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಸ್ಕಂದಸ್ತೂಪಗಳು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರ್ವತವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾ ಅದ್ವಿಂ—ದುರ್ಗಪರ್ವತಂ ಜಾಸುರಾಣಾಂ ಸ್ಯಭೂತಂ | ಅಸುರರ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಪರ್ವತವು ಎಷ್ಟು ದೃಢವಾದ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೀಳಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

• ಕೇತುಂ—ಅಹ್ಯಾಂ ಕೇತಯಿತಾರಂ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾರಮಾದಿತ್ಯಂ ಅಹಸ್ತನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಾದುದೂ ಅವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೂ ಆದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನವೋ ನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಹ್ಯಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾಮೇತ್ಯಗ್ರಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಕೇತುವಾದ ಚಂದ್ರನೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೧೧-೫) ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತುಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನ ಪರಾಧೀನವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ

ಉಪಾಸು—ಗಾಃ | ಗೋವುಗಳನ್ನು. ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಋ ಸಂ ೧-೧೨-೪ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಸಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುನಾಶವಾಗಿ, ತಮಸ್ಸಿನ ನಿವಾರಕವಾದ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವಾಯಿತೆಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೀಳು — ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್

ದ್ವಿತ್ವಾ—ದ್ವಿತ್ವ ಸ್ತೂಲಬಲಯೋಃ(ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಸಿಸಾಂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಅನ್ವ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ

ಸಿತರಃ—ಅಪ್ತೃತ್ಯನ್ತೃತ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಿಸಿವನ್ನವಾದ ತ್ವನ್ ತ್ವಜಂತಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘಬರುವುದಾದರೆ ನಪ್ಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರನೆಂದು ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುಜನ್—ರುಜೋ ಭಂಗೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸನುಜಾಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅತಿಂದತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕ್ರಃ—ದುಕ್ರಃ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಪಾದಾದಿಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಉದಿದಂ ಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಃ—ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವಿಧಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಅಥವಾ ವಿದ್‌ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಲಿಟ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಶಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿದ್ವದ್ಭಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಿಧಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ ||

ದಧನ್ವಂತಂ ಧನಯನ್ವಸ್ಯ ಧೀತಿಮಾದಿದರ್ಯೋ ದಿಧಿಷ್ಟೋಽ -
ವಿಭೃತ್ರಾಃ |

ಅತ್ಯಸ್ಯಂತೀರಪಸೋ ಯಂತೃಚ್ಛಾ ದೇವಾನ್ವಾನ್ತ ಪ್ರಯಸಾ
ವರ್ಧಯಂತೀಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಧನ್ | ಯಂತಂ | ಧನಯನ್ | ಅಸ್ಯ | ಧೀತಿಂ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಅರ್ಯಃ |
ದಿಧಿಷ್ಟಃ | ವಿಫೃತ್ರಾಃ |

ಅತ್ಯಸ್ಯಂತೀಃ | ಅಪಸಃ | ಯಂತಿ | ಅಚ್ಛ | ದೇವಾನ್ | ಜನ್ತು | ಪ್ರಯಸಾ |
ವರ್ಧಯಂತೀಃ || ೩ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಋತಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಗ್ನಿಮಂಗಿರಸೋ ಮಹರ್ಷಯೋ ದಧನ್ | ಗಾರ್ಹ-
ಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣಾಧಾರಯನ್ | ಧಾರಯಿತ್ವಾ ಚಾಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಧೀತಿಂ ಕರ್ಮಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ
ಧನಯನ್ | ಧನಮಕುರ್ವನ್ | ಯಥಾ ಪುರುಷಾ ಧನಂ ಸಂಪಾದಯಂತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿ ದೇವತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾ-
ನ್ಯತಿಸ್ಸನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಆದಿತ್ ಅಂಗಿರಸಾಮನುಷ್ಯಾನಾಂತರಮೇವಾಯೋರ್ಯಾರ್ಥ ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನೋ
ದಿಧಿಷ್ಟಸೇನ ಧನೇನ ದಿಧಿಷ್ಟೋಽಗ್ನೀನಾಂ ಧಾರಣಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ | ಕೃತಾಗ್ನಾದಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಿಭೃತಾ ಅಹಿತಾನಗ್ನೇನಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಣಿ ವಿಹರಂತ್ಯೋಽತ್ಯಂತೀರ್ವಿಷಯಾಂತರತ್ಯಸ್ಸಾರಹಿತಾ
ಅತಃ ಏವಾಪಸೋಽಸಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾ ಏವಂಭೂತಾ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಯಸಾ
ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ಯೇನ ದೇವಾನಿಂಧ್ರಾದೀಷ್ಟಾನ್ಮ ಜಾತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾಂಕ್ವ ವರ್ಧಯಂತೀರ್ವರ್ಧಯಂತ್ಯಃ
ಸತ್ಯ ಏನಮಗ್ನಿಮಿಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ತುಂತಿ | ಪರಿಚರಂತೀತಿ ಯಾವತ್ || ದಧನ್ |
ದಧ ಧಾರಣೇ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ |
ಧನಯನ್ | ಧನಶಬ್ದತ್ಯುತ್ಕರೋತಿತಿ ಚಿಚ್ | ಇಷ್ಟವಣ್ಣಾ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಸ್ಯೇತೀಷ್ಟವದ್ವಾನ್ವಾಟ್ಪಲೋಪಃ |
ಲಜಾ ಪೂರ್ವವತ್ | ಅರ್ಯಃ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿನೈತ್ಯಯೋಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೦೩ | ಇತಿ ನಿಸಾತಿತಃ |
ಲಿಂಗವಚನವ್ಯತ್ಯಯಾ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೀತ್ | ಫಿ. ೧-೧೮ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿಧಿಷ್ಟಃ
ಡುದಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಪೋ ಅಂತಕರ್ಮಣೀತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಂದೂದ್ಯಂಭೂಜಂಬೂಕರ್ಫೇಲೂ-
ಕಕರ್ಫಂಧಾದಿಧಿಷ್ಟಾಃ | ಉ. ೧-೯೫ | ಇತಿ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಜಸಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ವಿಭೃತಾಃ | ಹೃಚ್ ಹರಣೇ | ವಿಪೂರ್ವದಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕಃ
ಕ್ರೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಆತ್ಯವ್ಯಂತೀಃ | ಇತ್ಯಪಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಂ | ಜಸಿ ನಾ
ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಸದ-
ಪ್ರತ್ಯುತ್ಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅವಸಃ | ಅವಸಶಬ್ದಾದುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ವಿನೋ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಬಹುಲವಚನಾಲ್ಪುಕ್ | ಪಾ. ೫-೨-೧೨೨ | ವಿನಂತಸ್ಯ ತ್ರಿಲಿಂಗತ್ವೇನ ನಭಿಷಯತ್ವಾಭಾಸಾತ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ-
ಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜನ್ಮ | ಜಾಯಂತೆ ಇತಿ ಜನ್ಮಾನೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ
ಇತಿ ಮನಿನ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಋತಂ—ಯಾಗಶಾಲೆಯ ನ್ನು (ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ದಧನ್- (ಅಂಗಿರಸರು) ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ
ರೂಪದಿಂದ) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು | ಅಸ್ಯ—(ಸ್ಥಾಪಿಸಿ) ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಧೀತಿಂ—(ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮವನ್ನು |
ಧನಯನ್—ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರು | ಆದಿತ್—(ಅಂಗಿರಸರು) ಅನುಷ್ಠಾನಮಾದ
ಮೇಲೆಯೇ | ಅರ್ಯಃ—(ಧನದ) ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ | ದಿಧಿಷ್ಟಃ- ಅಗ್ನಿ ಸ್ಥಾಪನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ | ವಿಭೃ
ತಾಃ—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ | ಆತ್ಯವ್ಯಂತೀಃ -ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ

ಅಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ | ಅಪೇಸೇ—ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ (ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ) ಪ್ರಜೆಗಳು | ಪಯೇಸಾ—ಪವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ | ದೇವಾರ್—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ಜನ್ಮ—ಜನನಶೀಲರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ | ವರ್ಧಯಂತೀ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಅಚೈ—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು | ಯಂತಿ—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಂಗಿರಸರು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿದಮೇಲೆಯೇ, ಧನಿಕರಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ವಿಷಯಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿರಹಿತರಾಗಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಪೋಷಕರಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಗಭಿಮುಖರಾಗಿ, ಅವನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

They secured him, (Agni, in the sacrificial chamber), they made him worship the source of wealth; whence opulent votaries preserve his fires and practise his rites Free from all (other) desire, assiduous in his adoration, and sustaining gods and men, by their offerings, they come into his presence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧಾರಣಾದ್ಧರ್ಮಃ—ಎಂಬ ನಿಯಮದಂತೆ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣಾರೂಪದಿಂದ ದಾರಣಮಾಡುವುದು ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಧರ್ಮದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೇ ಮೂಲವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ನೇತೃವೂ, ಪ್ರಭುವೂ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಧಾರಣವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯ ಪರಿಚರಣವು ಎಷ್ಟು ಅಗತ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯತಂ—ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಅಗ್ನಿಂ | ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ದಧನ್—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದರ್ಥವು. ಅನಂತರ,

ಧೀತಿಂ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಧೀತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದೂ, ಅಪರಿತಮಸಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ ಏತತ್ | ಎಂದು ಸ್ತುತಸ್ತಾಮಿಗಳು ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧೀತಿ ಶಬ್ದವು ಋಷ್ಯಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೀರಿಬೀರಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ—

ಸಾರಾವತಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮೂ ವಿನಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ |

(ಮು ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಧೀತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಭಿಃ ಎಂದೂ (ನಿ. ೨-೨೪), ಮತ್ತು,

ಮತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿವೃಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

(ಮು ಸಂ. ೪-೨೩-೮)

ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಧೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ ೧೦-೪೧.)

ಧನಯನ್— ಆಚರಿಸಿದರು. ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಿದರು ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ

ಆರ್ಯಃ—ರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಆರ್ಯಃ, ಸಿಯುತ್ವಾನ್, ಇನಇನ-ಈ ನಾಲ್ಕು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳು. (ನಿ. ೩-೧೧.) ಈಶ್ವರನೆಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು, ಒಡೆಯ ಎಂದರ್ಥ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರೀ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸದೇ ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರಭುವಿನ ಆದರ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನ್ಯಃ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಸರವಾಗಿ ಧನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಮು. ಸಂ. ೧-೨೩-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅರೀಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ | ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ)

ಅತ್ಯಪ್ಯಂತೀಃ—ವಿಷಯಾಂತರತ್ಯಜ್ಞಾರಹಿತಾಃ | ಅಗ್ನಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿಲ್ಲದೇ, ತದೇಕಚಿತ್ತರಾಗಿ,

ಅಪಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ನಃ, ದ್ರೂಪಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೬ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ ಅಪಃ ಎಂದರೆ ಅಪಸಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದರ್ಥ

ಪ್ರಯಸಾ—ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ, ಪಯಃ, ಪ್ರಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಯಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ ಪ್ರಯಸಾ -ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ

ದೇರ್ವಾ ಜನ್ಮ ಪ್ರಯಸಾ ವರ್ಧಯಂತೀಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮಾನವರನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅಗ್ನಿನಾ ರಯಿಮತ್ಸವತ್ಪೋಷಮೇವ ದಿವೇದಿನೇ | ಯಶಸಂ ನೀರವತ್ತಮಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧ ೩)

ಅಗ್ನೇ ಯಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ವಿಶ್ವತಾಃ ಪರಿಭೂರಸಿ | ಸ ಇದ್ವೇನೇಷು ಗಚ್ಛತಿ |

(ಮ. ಸಂ ೧-೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ನೂರಾರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನು, ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿ, ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಮಾನವರ ಸಂಪತ್ತು—ಆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಅಗ್ನಿ. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲರ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನು ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧನ್—ದಧ ಧಾರಣೇ ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ 'ಅನುದಾತ್ತೇತ್'. ಇದಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧನಯನ್—ಧನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಸ್ವೇ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಧಾತೃರ್ಧವಿವಕ್ಷಾನಾದಿವಾಗ ಣಿಚ್. ಇಷ್ಯವಶ್ಚಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾರಾಗ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯ ಬರುವುದೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಅತಿವೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಟಿಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತವು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರಮೇಲೆ ಲಙ್‌ನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ದಧನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈತ್ಯಯೋಃ (ಸಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಬಹುವಚನವೂ ಬರಬೇಕಾದುದು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಪರ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ (ಪ್ರಲ್ಲಿಂಗ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ) ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೇತ್ (ಫಿ. ಸೂ ೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿಧಿಷ್ಯಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪೋ ಅಂತರ್ವರ್ತ, ಧಾತು. ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅಂದೂ ದ್ವಂಭೂಜಂಬೂಕಫೇಲೂ ಕರ್ಕಂಧೂ ದಿಧಿಷ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಸ್ಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವರತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

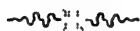
ವಿಭೃತ್ಯಾಃ—ಹೃಷಾ ಹರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಟೆಸಾದಿಕವಾದ ಕ್ರೃತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ತತದ್ವಿತೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಒರುವುದಿಲ್ಲ ಹೃಗ್ರದೋರ್ಭಕ್ಕಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅತ್ಯೃಷ್ಯಂತೀಃ—ಐತ್ಯಷಾಪಿಸಾಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಕ್ಯಸ್ ವಿಕರಣ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ನ ತ್ಯೃಷ್ಯಂತೀ ಅತ್ಯೃಷ್ಯಂತೀ ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘವು ವಿಕೃತಿವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಪಸಃ—ಅಪಸ್ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಪಾಚಕವಾದ ಸಾಂತಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಯಾ ಮೇಧಾ ಸ್ತುಜೋ ವಿನಿಃ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲ.ಕ್. ವಿಸ್ತೃತಕ್ಕೆ ಲಿಂಗನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ನಸ್ ಅಂದರೆ ನಪುಂಸಕ ವಿಸಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಣೋಯಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಾಜಾರೇಶ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜನ್ಮ—ಜಾಯಂತೀ ಇತಿ ಜನ್ಮಾನೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯುತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜನ್ಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ || ೩ ||

|| ಸಂಕೀರ್ತನ ||

ಮಧೀದ್ಯದೀಂ ವಿಭೃತೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಗೃಹೇಗೃಹೇ ಶೈತೋ
ಜೀನೈಃ ಭೂತ್ |

ಅದೀಂ ರಾಜ್ಞೇ ನ ಸಹೀಯಸೇ ಸಚಾ ಸನ್ನಾ ದೂತ್ಯಂ ವಿಭೃಗ-
ವಾಣೋ ವಿನಾಯ || ೪ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಮುಢೀತ್ | ಯತ್ | ಈಂ | ವಿಽಭೃತಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಗೃಹೇಽಗೃಹೇ |

ಶ್ವೇತಃ | ಜೀನ್ಯಃ | ಭೂತ್ |

ಆತ್ | ಈಂ | ರಾಜ್ಞೇ | ನ | ಸಹೀಯಸೇ | ಸಚಾ | ಸನ್ | ಆ | ದೊತ್ಯಂ |

ಭೃಗವಾಣಃ | ವಿನಾಯ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾನವೃತ್ತಿರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಈಮೇನಮಗ್ನಿಂ ಯದ್ಯದಾ
ಮುಢೀತ್ ಅಮುಢಾತ್ | ಅಗ್ನಿಮರ್ಛನಸ್ಯ ವ್ಯಾನವಾಯುಸಾಧ್ಯತ್ವಮಥ ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಸಾನಯೋಃ
ಸಂಧಿಃ ಸ ವ್ಯಾನ ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಚೈಂದೋಗೈರಾಮ್ನಾತಂ | ಅತೋ ಯಾನ್ಯವ್ಯಾನಿ ವೀರ್ಯವಂತಿ
ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಥಾಗ್ನೇರ್ಮರ್ಛನಮಾಜೀಃ ಸರಣಂ ದೃಢಸ್ಯ ಧನುಷ ಆಯವಪಮಪ್ರಾಣನ್ತನಪಾನಂ-
ಸ್ತಾನಿ ಕರೋತಿ | ಛಾಂ. ಉ. ೧-೩-೩ ರಿಂದತಿ | ಇತಿ ಮಂತ್ರಾಂತರಂಚಿ ಭವತಿ | ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿ-
ಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮುಢಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ವೇನೋ ಅದ್ರೇಃ | ಋಗ್ವೇ. ೧೯೩-೬ | ಇತಿ | ಕೀದೃತೋ-
ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ವಿಭೃತಃ ಪ್ರಾಣಿಷು ಪ್ರಾಣಾಸಾನಾದಿಸಂಚವೃತ್ತಿರೂಪೇಣ ವಿಹೃತೋ ವಿಭಜ್ಯ ಸ್ಥಿತಃ |
ತದಪಿ ಪ್ರಾಣಸಂನಾದೇ ತೈರೇವಾಮ್ನಾತಂ | ತಾನರಿಷ್ಟಃ ಪ್ರಾಣ ಉನಾಚಿ | ಮಾ ಮೋಹಮಾಪದ್ಯಥಾ-
ಹಮೇವೈತತ್ ಪಂಚಧಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಿಭಜ್ಯೈತತ್ ವಾಣಮವಷ್ಟಭ್ಯ ವಿಧಾರಯಾಮಾತಿ | ಮಂಥನೇ-
ನೋತ್ಪನ್ನೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಶ್ವೇತಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣೋ ಭೂತ್ವಾ ಗೃಹೇ ಗೃಹೇ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಯದಾ
ಜೀನ್ಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತೋ ಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ | ರಕ್ಷಸಾಂ ಜೇನ್ಯೋ ಜೇತಾಭಿಭವಿತಾ ಭೂತ್ | ತಥಾ ಚಿ
ತ್ವಿತ್ತಿರೀಯಕಂ | ದೇವಾಸುರಾಃ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಆಸನ್ ತೇ ದೇವಾ ಬಿಭೃತೋಽಗ್ನಿಂ ಸ್ತಾವಿಸನ್
ತಸ್ಯಾಧಾಹುರಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ತೇಽಗ್ನಿಮೇವ ವರೂಥಂ ಕೃತ್ವಾಸುರಾನ್ಭೃಭವನ್ | ತೈ. ಸಂ.
೬-೨-೨-೬ | ಇತಿ | ಐತರೇಯೀಕೋಽಪ್ಯಾಮನಂತಿ | ತೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಪುರುಸ್ತಾತ್ಪಾತಃ-
ಸವನೇ ಪರ್ಯಾಹಂಸ್ತೇಽಗ್ನಿನೈವ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪಾತಃಸವನೇಽಸುರರಕ್ಷಾಂಸ್ಯಸಾಘ್ನತ | ಐ. ಬ್ರಾ ೬-೪ |
ಇತಿ | ಆತ್ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಮೀಮೇನಮಗ್ನಿಂ ಭೃಗವಾಣಃ | ಭೃಗುರ್ಯುಷಿಃ |
ಸ ಇವಾಚರನ್ಯಜಮಾನೋ ದೊತ್ಯಂ ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮಾ ವಿನಾಯ | ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದಯಾ ಪ್ರಾಪಯಾ-
ಮಾಸ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಚಾ ಸನ್ | ಸಹಾಭವನ್ತ ನೋಽ ರಾಜಾ ಸಹೀಯಸೇಽಭಿಭವಿತ್ರೇ

ಪ್ರಬಲಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ನ | ಯಥಾ ರಾಜ್ಞೇ ಸ್ವಪುರುಷಂ ದೂತಕರ್ಮ ಸ್ತಾಪಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಮಥೀತ್ |
ಮಥೇ ವಿಲೋಡನೇ | ಲುಜಿ ಹ್ಯುಂಶಪ್ತಣೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಸೇಧಃ | ಜೇನೈಃ | ಜನೀ ಸ್ತಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಣಾದಿಕ ಏಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಷ್ಟಿಲೋಪಶ್ಲೇಷಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿತ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ಚಿ ಜಯ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಷ್ಟಿಲೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕರ್ತರ್ಯಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ತಸ್ಯ
ನುಡಾಗಮಶ್ಚ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೂತೈಃ | ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದೂತೈಃ | ದೂತಸ್ಯ
ಭಾಗಕರ್ಮಣೇ ಇತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ಸುರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ
ತ್ವನಿತ್ಯಮಿತಿ ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಿತಂ | ಭೃಗವಾಣಃ | ಭೃಗುರಿವಾಚೀರನ್ ಸರ್ವಸ್ಯಾತಿಪದಿ-
ಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಬಕ್ತವ್ಯಃ | ಮ. ೩-೧-೧೧-೩ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ತದಂತಾಲ್ಪಟೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಾನಚ್ | ಅಮದೆಶೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಧಾತೋರಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ
ಸ್ತಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದೀರಾಕ್ರತಿಗಣಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿನಾಯ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾ-
ವಿತಣ್ಣಾರ್ಥಾಲ್ಪಿಃ ||

! ಶ್ರುತಿಸಮರ್ಥ :

ವಿಭೃತೇ - ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚವಿಧವಾಗಿ ಸ್ಥಿತನಾದ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ- ವಾಯುವು | ಈಂ-ಈ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಯತ್-ಯಾವಾಗ | ಮಥೀತ್- ಮಥನಮಾಡಿದನೋ (ಆಗ) | ಶ್ವೇತಃ-ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾಗಿ
ಗೃಹೇಗೃಹೇ- ಪ್ರತಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ | ಜೇನೈಃ ಭೂತ್- ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತನಾದನು (ರಾಕ್ಷಸನಾಶಕ
ನಾದನು) | ಆತ್-ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾನಂತರದಲ್ಲಿ | ಈಂ-ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಭೃಗವಾಣಃ-ಭೃಗುರಸಿಯಂತೆ
ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನು | ಸಚಾ ಸರ್-ಸ್ವೀಹಿತನಾಗಿ (ರಾಜನು) | ಸಹೀಯಸೇ - (ತನ್ನನ್ನು) ಸರಾಜಯ
ಗೊಳಿಸಿದ | ರಾಜ್ಞೇ ನ-ರಾಜನಿಗೆ ಪೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ದೂತೈಃ-ದೂತಕರ್ಮವನ್ನು | ಆ ವಿನಾಯ-
ಪೊಂದಿದನು (ಮಾಡಿದನು) |

" ಭಾವಾರ್ಥ "

(ಎಲ್ಲ ಪ್ರವೇಶವನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿರುವ ವಾಯುವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅಗ್ನಿಯು
ಎಲ್ಲ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಯಾಗಕರ್ತೃವು ಭೃಗುರಸಿಯಂತೆ,
ಪರಾಜಿತನಾದ ರಾಜನು, ಸ್ವೇತಭಾವದಿಂದ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು
ದೌತೃಕರ್ಮವನ್ನು (ಮಾಡುವಂತೆ) ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

English Translation

When the diffusive vital air excites Agni, he becomes bright and
manifest in every mansion, and the institutor of the rite, imitating Bhṛigu,
prevails on him to perform the function of messenger, as a prince who has
become a friend sends an ambassador to his more powerful (conqueror).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮಥೀತ್—ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಮು ಸಂ. ೧-೯೩-೬ ನೇ ಪುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. **ಕೀದೃಶಃ ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ವಿಭೃತಃ | ಪ್ರಾಣಿಷು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚಿ ವೃತ್ತಿರೂಪೇಣ ವಿಹೃತೋ ವಿಭಜ್ಯ ಸ್ಥಿತಃ |** ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ್, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಎಂದು ಐದು ವಿಭಾಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ವಿಭೃತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾನವೃತ್ತಿರೂಪೇಣಾಪಾನಾನ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ವ್ಯಾನವೃತ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾದ ವಾಯುವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವೇ ಅಗ್ನಿ ಮಂಥನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಭಾಂದೋ ಗ್ರಾಣೀಪನಿಷತ್ತಿನ-ಅಥ ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋಃ ಸಂಧಿಃ ಸ ವ್ಯಾನಃ | ಅತೋ ಯಾನ್ಯವ್ಯಾನಿ ವೀರ್ಯವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಥಾಗ್ನೇ-ಮಂಥನಮಾಜೀಃ ಸರಣಿಂ ದೃಢಸ್ಯ ಧನುಷ ಆಯಮನಮಪ್ರಾಣನ್ನಪಾನಂಸ್ತಾನಿ ಕರೋತಿ | ಎಂಬ ವ್ಯಾನರೂಪದ ವಾಯುವಿನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳ ಶಕ್ತಿಗೆ ವಿರೂದಿ ಅಗ್ನಿ ಮಂಥನಾದಿ ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾನರೂಪದ ವಾಯುವು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಭಾ ಉ ೧-೨-೨-೫.)

ಅಗ್ನಿ ಮಂಥನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸರ್ವಮಿದಮಂಥಂ ತಮ ಅಸೀತ್ | ಅಥ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಕಾಶೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಗ್ನಿ ಮಸತ್ಯತ್ | ತಮಮಥ್ನಾತ್ | ಮಥಿತ್ಯಾಚಾನ ಯದಿತಿ | ಹಿಂದೆ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾಯಿತು ಆಗ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದ ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿ ಮಂಥನ ಮಾಡಿದನು ಅಂತರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕರೆತಂದನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥೆಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಆನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಘಾತಾಮಥ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ |

(ಮು ಸಂ ೧-೯೩-೬)

ಅ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿ ಮಭರದ್ವಿಸಸ್ತತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ |

(ಮು ಸಂ ೬-೮-೪)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವಕಥಾಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತೆ ಹೀಗೆ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಕರೆತಂದಂಂತರವೇ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿದನು ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ಯೇತಃ—ಕುಭ್ರವರ್ಣೋ ಭೂತ್ಯಾ | ಕುಭ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ,

ಜ್ಯೇನಃ | ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ | ರಕ್ಷಣಂ ತಮಸಾಂ ನಾ ಜೇತಾ | ಅಭಿವತ್ | ಮಾತರಿಶ್ವನು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಲೆ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾದನು. ಅಥವಾ ತನುಗೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ

ನಾಶಕನಾಗಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಿ ಬೆಳಗಿದನು ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೆ ಜೇನೈಃ ಎಂಬ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಯಶೀಲನಾಗು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ೧-೧೨-೭, ೧-೧೩-೬, ೧-೧೪-೨, ೨-೫-೧; ೧೦-೪-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲಃ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರಂತೆಯೇ ಜಯಶೀಲನೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಸಚಾ ಸನ್--ಸಖಾ ಭವನ್ | ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ | ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಆವಿನಾಯ | ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ವಿಶ್ವನೇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ಆ ಹಿಷ್ವಾ ಸೂನವೇ ಸಿತಾಸಿರ್ಯಜತ್ಯಾಪಯೇ | ಸಖಾ ಸಖ್ಯೇ ವರೇಣ್ಯಃ |
(ಋ ಸಂ. ೧-೨೬-೩)

ತ್ವಂ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಮಿತ್ರೋ ಅಸಿ ಪ್ರಿಯಃ | ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಈಡ್ಯಃ |
(ಋ ಸಂ ೧-೭೫-೪)

ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯಸ್ತೇಽವಿಧತ್ವಂ ಸಖಾ ಸುಶೇವಃ ಸಾಸ್ಯಾಧೃಷಃ |
(ಋ ಸಂ ೨-೧೯-೯)

ತ್ವಂ ತ್ರಾತಾ ತರಣೇ ಚೇತೋಽ ಭೂಃ ಸಿತಾ ಮಾತಾ ಸದಮಿನ್ಮಾನುಷಾಣಾಂ |
(ಋ ಸಂ ೬-೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವೂ ಸಹಾಯವೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಸಖನಾಗಿ ದೂತ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಹಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ೧೦ ನೇ ಮಂಡಲದ ೫೧ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಸಂವಾದವು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಅದಲ್ಲದೇ,

ಅಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವೃಣೇಮಹೇ ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವನೇದಸಂ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬-೧)

ದೇವಾಸಸ್ತಾ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಂ ದೂತಂ ಪ್ರತ್ನಮಿಂಧತೇ |
(ಋ ಸಂ ೧-೨೬-೪)

ಜುಷ್ವೋ ಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋಽಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಂ |
(ಋ ಸಂ ೧-೪೪-೨).

ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಾನವಾದ ದೂತನಾಗಿರುವುದು ಸಹಜ ವಾದರೂ ಸಹ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ದೂತನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃನ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ತೋರಿಸಲು

ಭೈಗವಾಣಃ—ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಭೈಗು ಪುಷ್ಯಯಂತ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಯ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಖ್ಯವು ದೊರೆಯುವುದೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಾಜನ ಸಹಾಯವಿದ್ದರೆ ಇಬ್ಬರ ಶಕ್ತಿಯೂ ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿಯೂ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದೋ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯಜಮಾನರ ಸಖ್ಯವು ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರ ಹಿತಕ್ಕೂ ಸಾಧಕವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಥವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ತನಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನೂ ಆದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೊರೆಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ತನ್ನ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನೋ ಆರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಧೀತ್—ಮಧೇ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲುಙ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚೋಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್-ಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ತಿಪ್ತೆಗೆ ಈಡಾಗಮು. ಹ್ಯಂತತಕ್ಷಣತ್ವಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಏದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಟ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೇನ್ಯಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಏನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಟಿಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರರ ಮತ. ಅಥವಾ ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಅಜೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಜೇನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೀತವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹೀಯೇಗೇ—ಸಹಃ ಎಂಬುದು ಒಲವ ಹೆಸರು. ಅತಿಶಯೇನ ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥ ವಿವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಈಯಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೂತ್ಯಮ್—ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದೂತ್ಯಮ್ ದೂತ್ಯಸ್ಯ ಧಾವಕರ್ಮಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೂತ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರೀತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೀತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಸಿ ಇದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರೆ ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ವೀರವೀರ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭೃಗವಾಣಿ:—ಭೃಗುವ ಆಚರಣ್ ಭೃಗವಾಣಿ: ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ. ಮಾ. ೧-೧೧-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭೃಗು ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ವಿಪ್ಜ. ಚಾರಾರ್ಥ ಕ್ವಿಪ್ಜ ಅದುದರಿಂದ ಸೇನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃಗು ಎಂಬ ಕ್ವಿಬಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ರುತ್ವದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತ ರಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಮಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿ ಡಾದಿನ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಶಾನಚನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅದುದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತು ವು (ಶಾನಚ್) ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ತತ.ವಿನ (ಭೃಗು) ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯವಾಹರಿಕವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಲಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಾಹರೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿನಾಯಿ:—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವೈಪದಾನಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಣಾದೇಶ ನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿತಾಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ದ್ವಿ. ಆಯಾದೇಶ ಅತಿಬಂಧದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಮಹೇ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯ ಈಂ ರಸಂ ದಿವೇ ಕರವ ತ್ವರತ್ಪ್ರಶನ್ಯಶ್ಚಿಕಿ-
ತ್ವಾನ್ |

ಸೃಜದಸ್ಮಾ ಧೃಷತಾ ದಿದ್ಯುಮಸ್ಮೈ ಸ್ವಾಯಾಂ ದೇವೋ ದುಹತರಿ
ತ್ವಿಸಿಂ ಧಾತ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಹೇ | ಯತ್ | ಪಿತ್ರೇ | ಈಂ | ರಸಂ | ದಿನೇ | ಕಃ | ಅವ | ತ್ಸರತ್ |

ಪೃಶನ್ಯಃ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ |

ಸೃಜತ್ | ಅಸ್ಮಾ | ಧೃಷ್ವತಾ | ದಿದ್ಯುಂ | ಅಸ್ಮೈ | ಸ್ವಾಯಾಂ | ದೇವಃ | ದುಹಿತರಿ |

ತ್ವಿಸಿಂ | ಧಾತ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹೇ ಮಹತೇ ಪಿತ್ರೇ ಪಾಲಯಿತ್ರೇ ದಿನೇ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ ದೇವಗಣಾಯೇವಮುಂ ರಸಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಾರಭೂತಂ ಹವಿಯದ್ಯದಾ ಯಜಮಾನಃ ಕಃ ಕರೋತಿ ತದಾನೀಂ ಪೃಶನ್ಯಃ ಸ್ವರ್ತನ-
ಕುಶಲೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಶ್ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಹವೀಂಷಿ ವಹಂತಂ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಜಾನನ್ ಅವ ತ್ಸರತ್ |
ತ್ವದ್ಧಯಾತ್ರಲಾಯತೇ | ಅಸ್ಮೇಷುಕ್ಷೇಪಣಶೀಲೋಽಗ್ನಿರ್ಧೃಷ್ವತಾ ಧರ್ಷಕೇಣ ಧನುಷಾಸ್ತೈ ಸಲಾಯ-
ಮಾನಾಯ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೇ ದಿದ್ಯುಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಬಾಣಂ ಸೃಜತ್ | ವಿಸೃಜತಿ | ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನ
ಉಷಃಕಾಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಯಾಂ ಸ್ವಕೀಯಾಯಾಂ ದುಹಿತರಿ ದುಹಿತೃವತ್ಸಮನಂತರಭಾವಿನ್ಯಾ-
ಮುಷಸಿ ತ್ವಿಸಿಂ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ದೀಪ್ತಿಂ ಧಾತ್ | ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ
ಪ್ರಾಡುರ್ಭವಂತಿ | ತೈಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪ್ರಕಾಶಮೇಕೀಕರೋತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಉದ್ಯಂತಂ
ನಾನಾದಿತ್ಯಮಗ್ನಿರನುಸಮಾರೋಹತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಧುಮ ಏನಾಗ್ನೇರ್ದಿನಾ ದದೃಶೇ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೦ |
ಇತಿ | ಅತಃ ಉಷಸಿ ದೀಪ್ತಿಂ ನಿಧಧಾತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ಕಃ | ಕರೋತೇರ್ಲುಗ್ ಜಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ತ್ಸರತ್ | ತ್ಸರ ಚೈದ್ಭಗತ್ | ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚೇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಪೃಶನ್ಯಃ |
ಸ್ವೃಶ ಸಂಸ್ವರ್ತನೇ | ಕೃಪ್ಯವ್ಯಜೇತಿ | ಉ. ೨-೮೧ | ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲ-
ವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ ಭವತಿ | ಸ್ವೃಶನಂ ಸ್ವರ್ತಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಸಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ |
ತಿತ್ಸೃರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ತ್ವಂ | ದಿದ್ಯುಂ | ದಿದ್ಯುದಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ಅಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಧಾತ್ |
ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಗ್ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಹೇ—ಮಹನೀಯನಾದ | ಪಿತ್ರೇ—ಪಾಲಕನಾದ | ದಿನೇ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ದೇವಗಣಕ್ಕೆ) |
ಈಂ ರಸಂ—ಈ (ಭೂಮಿಯ) ಸಾರಭೂತವಾದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ಯಜಮಾನನು) |
ಕಃ—ಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಅಗ್ನಿ) | ಪೃಶನ್ಯಃ—ಸ್ವರ್ತನಕುಶಲರಾದ (ರಾಕ್ಷಸರು) | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—(ನೀನು ದೇವತೆ-

ಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಅವ ತ್ವರತ್—ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸಂದರು | ಅಸ್ತಾ—ಬಾಣ ಬಿಡುವುದೇ ಸ್ತುಭಾವವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ಧೃಷತಾ—ಧನಸ್ಸಿನಿಂದ | ಅಸ್ಮೈ—(ಓದಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ) ಈ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೇ | ದಿದ್ಯುಂ—ದೀಪ್ತವಾದ (ಬಾಣವನ್ನು) | ಸೃಜತ್—ಬಿಡುತ್ತಾನೆ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವಾಯಾಂ—ಸ್ವತೀಯಳಾದ | ದುಹಿತರಿ—ಮಗಳಂತೆ ಇರುವ ಉಪಸ್ಥಿತರಿ | ದೀಪ್ತಿಂ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಧಾತ್—ಇಡುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮಹತ್ತರನೂ, ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಲೂ, ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಕಾದಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಧನುರ್ಧರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರನ್ನೇ ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ | ಅನಂತರ ಸಮೀಪಿಸಿರುವ ಮಗಳಂತಿರುವ ಉಪಸ್ಥಿತರನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ

English Translation.

When (the worshipper) offers an oblation to his great and illustrious protector, the grasping (Rakshas), recognizing you Agni, retires, but Agni, the archer, sends after him a blazing arrow from his dreadful bow, and the God bestows light upon his own daughter, (the dawn)

|| ವಿಶೇಷವಸ್ತುಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ಸಕಲವಾದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಆವಿರ್ಭಾವಾನಂತರ ಉದಯಿಸುವ ತನ್ನ ದುಹಿತೃವಾದ ಉಪಸ್ಥಿತರನ್ನು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

ಈಂ—ಈ ಸದದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಕೇ—ಕೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕೇ ಎಂದರೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ರಸಂ—ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ರಸಂ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರೆ ಪೃಥ್ವಿಯ ಸಾರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎಂದರ್ಥ

ಸೃತಸ್ಯಃ—ಸ್ಪೃಶ—ಸಂಸ್ಪರ್ಶನೇ | ಸ್ಪರ್ಶನಮಾಡು, ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಪೃಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸೃತಸ್ಯಃ ಎಂಬ ರೂಪನಿಪ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಪರ್ಶನಕೃತಲೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಃ ಎಂದರೆ ಕೊಳ್ಳಿ

ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೈತನೇಯಾಃ (೧-೮೪-೧೧), ಪೈತನೀ (೧೦-೭೩-೨); ಪೈತನೀ (೯-೯೭-೫೪) ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಪೈತಸ್ಯಃ | ಎಂಬ ಪದವೇ ಪುನಃ ೧೦-೬೧-೮ ನೇ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಇದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಸರತ್ವದಾ ನ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪರಾವೃಜ್ ನ ತಾ ನು ಮೇ ಪೈತಸ್ಯೋ ಜಗೃಭ್ರೀ |

(ಮು ಸಂ ೧೦-೬೧-೮).

ಅವ ತ್ವರತ್—ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದನು ವರ್ತತೇ, ಅಯತೇ, ಲೋಟತೇ—(ಇತ್ಯಾದಿ) ೧೨೨ ಗತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಚರಿಸು ಚಲಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ತ್ವರುಃ, ತ್ವರೀ, ತ್ವರತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಭದ್ರಗತಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸು ಅಥವಾ ಮೋಸದಿಂದ ಸಂಚರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಹತ್ಯುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕೃತುಃ ತ್ವರದ್ಗಂಧರ್ವಮಸ್ತೃತಂ |

(ಮು ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ತ್ವರತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭದ್ರಗತ್ಯಾ ಗಚ್ಛತ್ | ಮೋಸದಿಂದ ಹೋದನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಾಕ್ಷಸನು ಇತರರನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬೆದರಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಸದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು ಎಂದರ್ಥ ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಕೌಶಲ್ಯವೂ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ತಾ—ಇಷುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಃ ಅಗ್ನಿಃ | ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ ಅಗ್ನಿಯು

ದಿವ್ಯಂ ಸೃಜತ್—ದಿವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ದಿವ್ಯತ್, ನೇಮಿಃ, ಹೇತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೧) ದಿವ್ಯವೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಯುಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಮಾನನಾದ ಬಾಣವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ದಿವ್ಯತ್, ದೈತೇರ್ವಾ, ಮೃತೇರ್ವಾ, ದ್ಯೋತತೇರ್ವಾ | ಎಂದರೆ, ಪರಿತವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥದ ದೂ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ಯು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು ಎಂದಾಗುವ ದ್ಯುತ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ದಿವ್ಯತ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ (ನಿ. ೧೦-೭) ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು—

ಯಾ ತೇ ದಿವ್ಯದಿವಸ್ಯಪ್ತಾ ದಿವಸ್ವರಿ ಪ್ತಯಾ ಚರತಿ ಪರಿ ಸಾ ವ್ಯಣಿಕ್ತು ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೪೭-೩)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇತಿ; ಬಾಣವೆಂದರ್ಥ ಇದು ರಾಗ್ರನ ವಾಣಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು. ಇದರಂತೆಯೇ ೧-೬೬-೪, ೧-೧೬೬-೬, ೫-೮೬-೨, ೭-೨೫-೧. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ. ೬-೬೬-೧೦ ನೇ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತ, ಇಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ದಿದ್ಯುತ್—ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮರುತ್ತಗಳು ಎಂದು ಎನಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ೬೧ನೇ ಸೂತ್ರದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬಾಣವೆಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಾಯಾಂ ದುಹಿತರಿ ತ್ವಿಸಿಂ ಧಾತ್—ದುಹಿತೃವತ್ ಸಮಂತರಭಾವಿನ್ಯಾಮುಷಸಿ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ನೀಶ್ವಿಂ ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ತನಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕವಳಾಗಿ ತಾನು ಅವಿಭವವಿಸಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಗ ಹಿಂತಿರುವ ಉಷ್ಣಿಗೆ ತನ್ನ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಅವಳನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಎನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ಉಷ್ಣಿಗೂ ಪಿತೃದುಹಿತೃಸಂಬಂಧವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಪ್ರಿಯಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಎನರಣಿಗಿಂತ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿನರಣಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರ ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆದೊಡನೆಯೇ, ತದೈವ ಚ ಸ್ವಾಯಾಂ ದೇವಃ ಇಂದ್ರಃ | ದುಹಿತರಿ | ವೃಷ್ಯಾ ಸಸ್ಯರೂಪೇಣ ಜನ್ಯಮಾನತ್ಯಾದ್ಧುಹಿತಾ ಕ್ಷಿತಿರಕ್ರಾಭಿಪ್ರೇತಾ | ತಸ್ಯಾಂ ತ್ವಿಸಿಂ ಸಸ್ಯಸಂತತಿ-ಲಕ್ಷಣಾಂ ದೀಶ್ವಿಂ | ಆ ಧಾತ್ ವಧಾತಿ | ಆ ಒಡನೆಯೇ ದೇವನಾದ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಸ್ಯ ಸಂತತಿನ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ಹರಡಿದನು. ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಪೃಥ್ವಿಯು ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಅಂಶದ ವಿನರಣಿಯು ಕೊಂಚ ತೊಡಕಿನ ಭಾವನಾಗಿರುತ್ತೆ

1 ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಮಹೇ--ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರಮಾದಾಗ ಭಾವದವನಾಗಿ ತಕಾರ ಲೋಪ ನಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿನೇ—ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಈ—ದುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿ ವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇ ಘಸ—(ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ತಿಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಉರಣಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯಕ್ತ ತಿಸ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯದ್ಯೋಗ ವರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಸ್ವ ಆ ಯಸ್ತುಚ್ಯಂ ದಮ ಆ ವಿಭಾತಿ ನಮೋ ವಾ ದಾಶಾದು-
ಶತೋ ಅನು ದ್ಯೂನ್ |

ವರ್ಧೋ ಅಗ್ನೇ ವಯೋ ಅಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಯಾಸದ್ರಾಯಾ
ಸರಥಂ ಯಂ ಜುನಾಸಿ || ೬ ||

|| ಸದಸಾರ ||

ಸ್ವೇ | ಆ | ಯಃ | ತುಚ್ಯಂ | ದಮೇ | ಆ | ವಿಭಾತಿ | ನಮಃ | ವಾ |
ದಾಶಾತ್ | ಉಶತಃ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ |

ವರ್ಧೋ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ವಯಃ | ಅಸ್ಯ | ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ | ಯಾಸತ್ |
ರಾಯಾ | ಸರಥಂ | ಯಂ | ಜುನಾಸಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತುಚ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಯೋ ಯಜಮಾನಃ | ಏಕ
ಅಕಾರೋ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮಾ ವಿಭಾತಿ ಆ ಸಮಂತಾಕ್ಷಮಿದಾದಿಭಿಃ ಕಾಷ್ಠೈಃ
ಪ್ರಜ್ವಲಯತೌ ಅನು ದ್ಯೂನ್ ಅನುದಿವಸಮುತತಃ ಕಾಮಾಯಮಾನಾಯ ತುಚ್ಯಂ ನಮೋ ವಾ
ದಾಶಾತ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ವಾ ದದ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ದ್ವಯೋ-
ರ್ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಸ್ಥಾನಯೋರ್ವ್ಯಂಹಿತೋ ವರ್ಧಿತಸ್ತ್ವಂ ವಯೋಽನ್ನಂ ವರ್ಧೋ | ವರ್ಧಯೈವ |
ಸರಥಂ ರಥೇನ ಸಹಿತಂ ಯುಯುತ್ಸಂ ಯಂ ಪುರುಷಂ ಜುನಾಸಿ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರೇರಯಸಿ ಸ ಪುರುಷೋ
ರಾಯಾ ಧನೇನ ಯಾಸತ್ | ಸಂಗಚ್ಯತೇ || ತುಚ್ಯಂ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರದಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ
ಸಂಪ್ರದಾನಶ್ಚಾಚ್ಛೇತುರ್ಥೀ | ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಉಶತಃ | ತತುರನುಮ

ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಪಷ್ಕೀ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ | ದ್ಯೂರಿ-
ತ್ಯಹರ್ನಾಮ | ಲಕ್ಷಣೀಯೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತ ಇತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾ | ವರ್ಧೋ | ವರ್ಧ ಉ | ವೃಧೇಣ್ಯಂತಾಲೋಟಿ ಚೈಂದಸ್ಯ ಭಯೋತಿ ಶಬ್ದ ಅರ್ಥ ಧಾತು-
ಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಷೆಲೋಪಃ | ಶಬ್ದಃ ಸಿಕ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಉಚಾ
ಸಹ್ಯಕಾದೇಶ ಉಚಾಃ | ಪಾ. ೧-೧-೧೭ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಯಾಸತ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಸಿಬ್ಬಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಲೇಟೋದಾಟಾವಿತ್ಯದಾಗಮಃ | ಜುನಾಸಿ | ಜು ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಃ
ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಶಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ತ್ವೇ ದಮೇ—ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಯೇ-
ಯಾವನು (ಯಜಮಾನನು) | ಆ—ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಆ ವಿಭಾತಿ—ಸುತ್ತಲೂ (ಸಮಿದಾದಿಗಳಿಂದ)
ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ | ಉಶತಃ—ವಿಶ್ವಸಯುಕ್ತನಾದ (ನಿನಗೆ) |
ನಮೋ ವಾ ದಾಶಾತ್—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನಾದರೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಅಸ್ಯ—ಅಂತಹ ಯಜಮಾನ
ನಿಗೆ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ದ್ವಿ ಬರ್ಹಾಃ—ಎರಡುತರಹ (ಮಧ್ಯಮ, ಉತ್ತಮಗಳೆಂಬ) ವರ್ಧಿತನಾದ (ನೀನು) |
ವಯಃ—ಆನ್ನವನ್ನು | ವರ್ಧೋ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಯೇ ಪಡಿಸುತ್ತೀ | ಸರಥಂ—ರಥಯುಕ್ತನಾದ (ಯುದ್ಧಾ-
ಪೇಕ್ಷಿಯಾದ) | ಯಂ—ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು | ಜುನಾಸಿ- (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಿಪತ್ತಿಯೋ (ಅವನು)
ರಾಯಾ--ಧನದಿಂದ | ಯಾಸತ್—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸಮಿದಾದಿಗಳಿಂದ
ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ವಿಶ್ವಸಯುಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ಪಡಿಸು. ಯಾವನು ರಥಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಧನವನ್ನು ಪಡೆದು (ಹಂತಿರುಗಲಿ)

English Translation.

When (the worshipper) kindles you in his own dwelling and presents
an oblation to you, daily desiring it, do you, Agni, augmented in two
ways (as middling and as best), increase his means of sustenance, may he
whom you send with his car to battle, return with wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಃ—ಅಂಧಃ, ವಾಚಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೨-೯)
ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ದ್ವಿಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥೋ ಮಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಉತ್ತಮೇ ಚ |
(ನಿ. ೬-೧೭). ಪೃಥ್ವಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಣವಾಗಿಯೂ ದೃಢವಾಗಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದವನು, ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರ, ರುದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಈ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷಾ ವ್ಯೇನೀ ಭವತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾನಾ ತನ್ವಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ ೫-೮೦-೪)

ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾ ಉತ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅಮಿನಃ ಸದೋಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ ೬-೧೯-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ೪-೫-೩, ೭-೮-೬, ೭-೨೪-೨, ೯-೪ ೭, ೯-೪೦-೬, ೧೦-೧೧೬-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣದ ಪ್ರಯೋಗವಿವ ೯-೧೦೦-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಸಂ ರಯಿಂ | ಎರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಧನವನ್ನು ಎಂದು ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದದ್ದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವೃಥನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ

ವಯಃ--ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯)

ವಯಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವನಂದರ್ಥ

ಜುನಾಸಿ—ಇದು ಅಪರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಗ. ಜು ಇತಿ ಗತೈರ್ಥಃ ಸಂಚರಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದು ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಸರಥಂ ಯಂ ಜುನಾಸಿ ರಾಯಾ ಯಾಸತ್ | ಎಂಬ ಅನ್ವಯದಿಂದ ರಥೇನ ಸಹಿತಂ ಯು ಯುತ್ಸಂ ಯಂ ಪುರುಷಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರೇರಯಸಿ ಸ ಪುರುಷಃ ಧನೇನ ಸಂಗಚ್ಯತೇ | ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿಚ್ಛೆ ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯಾವ ಪುರುಷನು ರಥದೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಧನದೊಡನೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಯಾ ಧನೇನ ಸಹ ಯಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಯಷ್ಠಾರಂ ಪ್ರತಿ ಜುನಾಸಿ | ಗಚ್ಯಸಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ರಥೇ ಸ್ಯಂ ಆರೋಹಸಿ ಧನಾನ್ಯಸಿ ತತ್ಪ್ರವಾ-
ರೋಪ್ಯ ಗಚ್ಯೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನೀನು ಯಾವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸಾಯಣರ ಅನ್ವಯವೇ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಅಪಾರವಾದ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳಿರುವುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಮಗ್ನೇ ಪೃತ್ವ ಮರ್ತ್ಯಮನಾ ವಾಜೇಷು ಯಂ ಜುನಾಃ | ಸ ಯಂತಾ ಶತ್ವತೀರಿಷಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸಹಾಯವಿದ್ದವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಜಯಿಸಿ ಅಧಿಕವಾದುದೂ ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಜುನಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಯಿಸಿ ಎಂದು ಈ ಉದಾಹರಣಾ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರ ವಿನರಣೆಯಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜುನಾಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಯಿಸಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಸರಿಯಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಯವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತುಭ್ಯಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ಬೃ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ ಸಂಪ್ರದಾನಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರದಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿಭಾತಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತತ್ತ್ವ ಲೋಪಃಪರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽದಾಶಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉತತೇ—ನಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮು ಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಿತ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥೀಏಕವಚನರೂಪ ನುಮಾರುಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದರೂ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಬದಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ.

ಅನು ದ್ಯೂನ್—ದ್ಯು ಎಂಬುದು ಹಗಲಿಗೆ ಹೆಸರು ಅನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ಅನುಲಕ್ಷಣೇ** (ಪಾ ಸೂ ೧-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞಾ. ತದ್ವ್ಯೇಗ ದ್ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಕರ್ಮ-ಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಾ** (ಪಾ ಸೂ. ೨-೩-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ

ವರ್ಧೋ—ವರ್ಧಃ ಉ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ವೃಥಾ ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಖಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಪ್ಪಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಕೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟ್ ಮೇಲೆ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಆತೋಃ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಇಲ್ಲಿ ಶನ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಸ್ವಿತಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ವರ್ಧಃ ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅದ್ಗುಣಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಮೇಲೆ **ಉಚಾಃ** (ಪಾ ಸೂ ೧-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಧೋ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ಪರವಾದರೂ ಅವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಪ್ಲುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿ ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಸಂಧಿಬರುತ್ತದೆ

ಯಾಸತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಕ್ಷ **ಲೋಪಃ ಪರ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ **ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಸ್ **ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಯಾಸತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ರಾಯಾ—ರೈ ಶಬ್ದ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಉಡಿವಂಪದಾದಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುನಾಸಿ—ಜು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕರ್ತೇರಿ ಶನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿ ಪೃಕ್ಷಃ ಸಚಂತೇ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸ್ತವತಃ ಸಪ್ತ
ಯಹ್ವೀಃ |

ನ ಜಾಮಿಭಿರ್ವಿ ಚಿಕಿತೇ ವಯೋ ನೋ ವಿದಾ ದೇವೇಷು
ಪ್ರಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಅಭಿ | ಪೃಕ್ಷಃ | ಸಚಂತೇ | ಸಮುದ್ರಂ | ನ | ಸ್ತವತಃ | ಸಪ್ತ |
ಯಹ್ವೀಃ |

ನ | ಜಾಮಿಭಿಃ | ವಿ | ಚಿಕಿತೇ | ವಯಃ | ನಃ | ವಿದಾಃ | ದೇವೇಷು |
ಪ್ರಮತಿಂ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃಕ್ಷಕ್ಷರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನ್ಯೈಃ ಸಮಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಮೇನಮಭಿ
ಸಚಂತೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮವಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ತವಂತಃ ಸಮುದ್ರಂ
ನ | ಯಥಾ ಸ್ತವಂತ್ಯೋ ನದ್ಯಃ | ಸಮುದ್ರಮಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕೀದೃಶ್ಯೋ ನದ್ಯಃ | ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ-
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಪ್ತ ಹಿ ನದ್ಯಃ | ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಶ್ಲೂಯಂತೇ |
ಯಹ್ವೀಃ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಮಹತ್ಯಃ | ಜಮಂತ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ರೇ ಸಹ ಭುಂಜತ ಇತಿ ಜಾಮಯೋ
ಜ್ಞಾತಯಃ | ತೈರ್ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ವಯೋಽನ್ಯಂ ನ ವಿ ಚಿಕಿತೇ | ನ ಜ್ಞಾಯತೇ | ತೇಭ್ಯೋ
ದಾತುಮಸ್ಯಾಕಮನ್ಯಂ ಪ್ರಭೂತಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ | ಅತೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ದೇವೇಷು | ದೀವ್ಯಂ-
ತಿತಿ ದೇವಾ ಧನಪತಯಃ | ತೇಷು ಪ್ರಮತಿಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಮನನೀಯಂ ಧನಂ ಚಿಕಿತ್ವಾನವಗಚ್ಛನ್ನಿದಾಃ |
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಲಂಭಯ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಮತಿಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ದೇವೇಷು ವಿದಾಃ | ವೇದಯ |

ಜ್ಞಾನಯ || ಪೃಥ್ವಿಃ | ಅನ್ನನಾಮೃತತ್ | ಪೃಥೀ ಸಂಪರ್ಕ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿಪ್
ಧಾತೋಃ ಪುನಾಗಮಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಸುನಿ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತವತಃ | ಸ್ತು
ಗತೌ | ಸ್ತವಣಂ ಸ್ತವಃ | ತತ್ಪೂರ್ವಂತಿ | ಸರ್ವಸ್ತುತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜುಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಏತದಂತಾ-
ದ್ಧಾತೋಃ ಕ್ವಿಪ್ಪೀತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ದ್ರಸ್ತೃಸ್ಯ ಸಿತಿತಿ ತುಕ್ | ಕ್ವಿಬಂತಾದ್ಧಾತೋಃ ಸತಿ ಶಿಷ್ಟತ್ವಾದ್ಧಾತುಸ್ಸರೇ-
ಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾಃ | ಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಲೇತಿ ಗೌರಾದಿಷು ಪರಿತತ್ವಾತ್ಸ್ಯ ಚಾಕೃತಿಗಣತ್ವಾದ್-
ತ್ವಾಸಿ ಜಾ಼ಃ | ಸಾ. ೪-೧-೪೦ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಚಿಕಿತ್ಸೇ | ಛಾಂದಸೋ
ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ವಿದಾಃ | ವಿದ್ವೌ ಲಾಭೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತ್ಯುರ್ಥಾಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ
ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಮಮಭಾವಃ | ಏಕರಣಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ |
ವಿದೇಜ್ಞಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಲೇಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃಥ್ವಿಃ--ಎಲ್ಲಾ (ಪುರೋಡಾಶಾದಿ) ಅನ್ನಗಳೂ | ಸಪ್ತ--ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ |
ಯದ್ವಾಃ--ಮಹಾತ್ಮಿಯುಳ್ಳ | ಸ್ತವತಃ--ನದಿಗಳು | ಸಮುದ್ರಂ ನ--ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ |
ಅಗ್ನಿಂ--ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಭಿ ಸಚಂತೇ--ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ | ಜಾಮಿಭಿಃ--ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ | ನಃ--
ನಮ್ಮ | ವಯಃ--ಅನ್ನನು | ನ ವ ಚಿಕಿತ್ಸೇ--ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ದೇವೇಷು--
ಧರಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಮುತಿಂ--ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಶೇಷ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು (ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿ
ಯನ್ನು) | ಚಿಕಿತ್ಸಾ--ತಿಳಿದ (ನೀನು) | ವಿದಾಃ--(ನಮಗೆ) ದೊರಕಿಸು (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿರ್ಭವ್ಯಗಳೂ, ಏಳು ಉತ್ತಮ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವಂತೆ,
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ
ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು, ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು, ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸು

English Translation.

All (sacrificial) viands concentrate in Agni, as the seven great rivers
flow into the ocean . our food is not partaken of by our kinsmen, therefore
do you, who know (all things), make our desires known to the Gods

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಮಹಾನದಿಗಳಿಗೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿದ
ಸಪ್ತಮಹಾನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಏಕಮಾತ್ರ ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರರಾಜನಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ

ಗಳೂ ಸಹ ತನ್ಮು ಏಕಮಾತ್ರ ಪ್ರಭುವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸತ್ತ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಭಕ್ತವಾಗಿ ತತ್ತ್ವತಫಲವಾಗಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದುದೂ ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಬಂಧುವರ್ಗದವರನ್ನೂ ಪುಷ್ಕಲವಾದ ಜೀವನದಿಂದ ಬೆಳೆಸುವುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಪೃಶ್ನಃ—೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪೃಶ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನ ಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯೆಹ್ವೀಃ—ಯೆಹ್ವ ಇತಿ ಮಹತೋ ನಾಮಧೇಯಂ (ನಿ. ೮-೮) ದೊಡ್ಡದು, ಪೂಜ್ಯವಾದುದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೆಹ್ವೀಃ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತೈಂ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಯೆಹ್ವ ಹೋತಾ ಸ ಏನಾನ್ಯಕ್ಷೀಷಿತೋ ಯಜೇಯಾನ್ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೧-೩)

ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿರೂಪಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಯೆಹ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೆಹ್ವೀಃ ಎಂಬುದು ಸಪ್ತ ನದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಮಹತ್ವಾದ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಂತಹ ಯೆಹ್ವೀಃ ಸಪ್ತ ಸ್ರವತಃ—ಏಳು ಮಹಾನದಿಗಳು. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ—

ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೇ ಯಮುನೇ ಸರಸ್ವತಿ ಶತುದ್ರಿ ಸ್ತೋಮಂ ಸಚಿತಾ ಪರುಷ್ಣಾಃ |

ಅಸಿಕ್ಷಾ ಮರುದ್ವ್ಯಧೇ ವಿಕಸ್ತಯಾರ್ಜೀಕೀಯೇ ಶೃಣುಹ್ಯಾ ಸುಸೋಮಯಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೭೫-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಸಪ್ತ ಮಹಾನದಿಗಳು, ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತಿ, ಶತುದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣಿ, ಮರುದ್ವ್ಯಧಾ, ಪುಜೀಕೀ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವು. ಈ ಮಹಾನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರರಾಜನನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ,

ಅಗ್ನಿರೇಶೇ ಬೃಹತೋ ಅಧ್ವರಸ್ಯಾಗ್ನಿವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಕೃತಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೧-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಸಕಲ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯ ನಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಆತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾಗಿಯೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ಜಾಮಿಭಿಃ—ಜಮಂತಿ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಪಾತ್ರೇ ಸಹ ಭುಂಜತೇ ಇತಿ ಜಾಮಯಃ ಜ್ಞಾತಯಃ |

ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೂ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಜಾಮಯಃಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಜಾಮಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಜಾಮಿ—ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅದರ ಅರ್ಥವು ಕೊಂಚ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಂಧು ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ—

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನ್ಮೋ ರಿಕ್ತಮಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ |

(ಮು ಸಂ ೩-೩೧-೨).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನೈಃ | ಸಹೋದರಿಗೆ ಎಂದು ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಜಾಮಿರನ್ಯೇಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮುಪತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕ್ರಮಗಣೋ ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ | ಇತರನು ಇವಳಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ಸಂತತಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಾ ಎಂಬ ಮೂಲದಿಂದಲಾಗಲಿ ಲಭವಾ, ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗುವಳಾದ್ದರಿಂದ ಗತಿಕ್ರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಮ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಸಹೋದರಿಗೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ ೩-೬) ಈ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ,

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ತಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೂನೃತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ತ |

(ಮು. ಸಂ ೧-೧೨೩-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹೋದರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬರೀ ಸಹೋದರಿಯೆಂದೇ ಆಗದೇ ಬಂಧುಗಳು ಎಂಬ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೧-೬೫-೪, ೧-೬೫-೩, ೧-೧೦೦-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಸೋಮಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಪರಿಚರಣಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಆ ಬೆರಳುಗಳ ಸೇವಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷ ವೃಷಾ ಕನಿಕ್ರದದ್ವ ಶಭಿರ್ಜಾಮಿಭಿಯೇತಃ |

(ಮು ಸಂ ೯-೬೪-೪).

ಅಂಶುರ್ಯವೇನ ಪಿಪಿಲೇ ಯತೋ ನೃಭಿಃ ಸಂ ಜಾಮಿಭಿರ್ನಸತೇ ರಕ್ಷತೇ ಶಿರಃ |

(ಮು ಸಂ. ೯-೬೪-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ಬಂಧುಗಳಂತೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಯಾಗಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕೈಬೆರಳುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ

ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೭೧-೭ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೋಜನಮಾಡಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಜಾತನೇದಸ್ಸಾದ್ದರಿಂದಲೂ ದೇವದೂತನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಿತ್ರನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಂದೊಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಚ್ಛೆ—ಪೃಷ್ಠ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಪೃಚೀ ಸಂಸರ್ಕೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಟೇಜಾದಿಕವಾದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ; ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನ ಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಕಕಾರ ವಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ವಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಬರುವ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

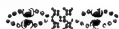
ಸಚಂತೇ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದ್ವೇಃ ಸಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಾದೇಶ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ರವತಃ—ಸ್ರು ಗತಾ ಧಾತು. ಸ್ರವಣಂ ಸ್ರವಃ ತತ್ ಕುರ್ಮಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನಕ್ವಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ವತ್ಯೈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಕ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸನಾದ್ಯಂ ತಾಧಾತನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ರವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ವಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿಕ್ವತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ ಸ್ರವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಬಂತಧಾತುವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚ ನಂತರೂಪ.

ಯಹ್ನೀಃ—ಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) (ಗಣಸೂತ್ರ) ಎಂಬುದು ಗೌರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ ಇದು ಆಕ್ರೃತಿಗಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಜೀರ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ ಯಹ್ನೀಃ+ಽಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ

ಚಿಕಿತ್ಸೇ—ಕಿತ್ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥವಿನಕ್ವಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಜ್ ಲಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಲಘಸ್ತುರ್ಯುಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೇಶ ಕುಯೋಶ್ಚಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿದಾಃ—ವಿದ್ಲೈ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುಪರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೊ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ತುದಾದಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಇದು ಸಾವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಆದಾದಿ ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಾರದೆ ಶ ವಿಕರಣಬರುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಆ ಯದಿಷೇ ಸ್ತಪತಿಂ ತೇಜ ಆನಟಿಭುಚಿ ರೇತೋ ನಿಷಿಕ್ತಂ
ದ್ಯಾರಭೀಕೇ |

ಅಗ್ನಿಃ ಶರ್ಧಮನವದ್ಯಂ ಯುವಾನಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಂ ಜನಯತ್ಸೂ-
ದಯಚ್ಚ || ೮ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಆ | ಯತ್ | ಇಷೇ | ಸ್ತಪತಿಂ | ತೇಜಃ | ಆನಟಿ | ಶುಚಿ | ರೇತಃ | ನಿಷಿ-
ಕ್ತಂ | ದ್ಯಾಃ | ಅಭೀಕೇ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಶರ್ಧಂ | ಅನವದ್ಯಂ | ಯುವಾನಂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ | ಜನಯತ್ |
ಸೂದಯತ್ | ಚ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನೇರ್ಯತ್ರೇಜೋ ನೃಪತಿಂ ನೃಣಾಮೃತ್ವಿಜಾಂ ಪಾಲಕಂ ಯಜಮಾನಮಾನರ್ಹಂ ಜಾತರ-
ರೂಪೇಣ ಅ ಸಮಂತಾದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಇಷ ಆನ್ನಾಯ | ಕೀದೃಶಂ | ಶುಚಿ ಶುದ್ಧಂ
ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ತಂ | ತೇನ ತೇಜಸಾ ಪರಿಪಕ್ವಮನ್ನಂ ರಸರೂಪಂ ರೇತೋ ವೀರ್ಯಮಭೀಕೇದ್ಯಭ್ಯಕ್ತೇದ್ಯಭಿ-
ಗತೇದ್ಯಭಿಪ್ರಾಪ್ತೇ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೇ ನಿಷಿಕ್ತಂ ನಿತರಾಂ ಸಿಕ್ತಮಗ್ನಿವತ್ಪ್ರಮಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಪುತ್ರರೂಪೇಣ
ಜನಯತ್ | ಜನಯತು | ಶರ್ಧಂ ಬಲವಂತಮನವದ್ಯಮವದ್ಯರಹಿತಂ ಯುನಾನಂ ತರುಣಂ |
ಜರಾರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಂ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಂ ಪೋತ್ಸನ್ನಂ ಪುತ್ರಂ
ಸೂದಯಚ್ಛ | ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಸು ಪ್ರೇರಯತು ಚ | ಯದ್ವಾ | ರೇತ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ನಿಷಿಕ್ತಂ
ಮೇಘೇನ ವೃಷ್ಟಮುದಕಮಿಷೇದ್ಯನ್ನಾಯ ಸಸ್ಯಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಯೇದ್ಯಗ್ನೇರ್ಯತ್ರೇಜ ಆನರ್ಹಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ |
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಭಾಮಾಗ್ನೇಃ ಸಂಯೋಗೇ ಸತಿ ಹಿ ಸಸ್ಯಾನ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಕೀದೃಶಂ ತೇಜಃ | ನೃಪತಿಂ
ನೃಣಾಂ ರಕ್ಷಕಂ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಂ | ತಾದೃಶೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತೋ ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ನೋದ್ಯಗ್ನಿರಭೀಕ
ಆಸನ್ನಕಾಲ ಏವ ಶರ್ಧಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಪುತ್ರಂ ಜನಯತು ತಂ ಚ ಪ್ರೇರಯತು ಯಜ್ಞಾದಾ ||
ಇಷೇ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನೃಪತಿಂ ಸರಾದಿಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆನರ್ಹಂ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸರಸ್ವೈಪದಶ್ಚಮೌ | ಆಡಾಗಮಃ |
ವ್ರತ್ತಾದಿಪತ್ನೇ ಪ್ವತ್ವಂ | ನಿಷಿಕ್ತಂ | ಸಿಚಿರ್ ಪುರಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತೀತಿ ಪತ್ವಂ | ಅಭೀಕೇ | ಅಭಿಪೂರ್ವದಂಚಿತೇಃ ಸಚಾದ್ಯಚಿ
ಪ್ರಮೋದರಾದಿತ್ವಾದ್ಲೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಯದ್ವಾ | ಇಹ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕಕ್ರತ್ವಯಃ | ಉಭಯ-
ಥಾಪಿ ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ | ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯಜಾದೇಶಃ |
ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೇರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಜನಯತ್ | ಜನೇರ್ಣ್ಯಂತಾಲ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ |
ಸೂದಯತ್ | ಸೂದ ಪುರಣೇ ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯು) | ಶುಚಿ—ಶುಭ್ರವಾದ | ದ್ಯೌಃ—ದೀಪ್ತವಾದ | ಯತ್ ತೇಜಃ—ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸು |
ನೃಪತಿಂ—ಪುತ್ರಿಜರ ಪಾಲಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಆನರ್ಹಂ—ಜಾರರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ | ಇಷೇ—ಆನ್ನ
ಕೋಸ್ಕರ | ಆ—ನಿಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೋ | ರೇತಃ—(ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನವು
(ರಸರೂಪವಾದ ವೀರ್ಯವು) | ಅಭೀಕ—ಗರ್ಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆ | ನಿಷಿಕ್ತಂ—ಸೇರಿಕಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ | ಅಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯು (ಪುತ್ರರೂರನಾಗಿ) | ಜನಯತ್—ಜನಿಸಲಿ | ಶರ್ಧಂ—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ಅನವದ್ಯಂ—ದೋಷ
ರಹಿತನಾದ | ಯುನಾನಂ—ತರುಣನಾದ (ಜರಾರಹಿತನಾದ) | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮ (ಜ್ಞಾನ)
ವುಳ್ಳ (ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮಗನನ್ನಾಗಿ) | ಸೂದಯಚ್ಛ—(ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಿ |

ಅಥವಾ [ನಿಷಿಕ್ರಂ—ಮೇಘದಿಂದ ಸಿಕ್ತವಾದ | ರೇತೇ—ವೃಷ್ಟಿಜಲವು | ಇಷೇ—ಅನ್ನ ಕ್ಷೋಷ್ಣರ | (ಅಗ್ನೀಃ—
ಅಗ್ನಿಯು) | ಶುಚಿ—ಶುಭ್ರವಾದ | ದೀಪ್ತಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ | ಯತ್ ತೇಜಃ—ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸನ್ನ |
ಆ ಅನಪಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿತೋ | (ಸಃ—ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ) | ದ್ಯೌಃ—ದೀಪ್ತನಾದ |
ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಅಭೀಕೇ—ಆಸನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಶರ್ಧಂ—ಬಲಿಪ್ಪನು | ಅನವದ್ಯಂ—ದೋಷರಹಿತನೂ |
ಯುವಾನಂ—ಜರಾರಹಿತನೂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ (ಪುತ್ರನನ್ನು) | ಜನಯತ್—ಜನಿಸು
ವಂತೆ ಮಾಡಲಿ | ಸೂದಯಚ್ಛ—ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ]

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ ಮತ್ತು ದೀಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು, ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ರೇತೋ
ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲಿ, ಅದರಿಂದ ಬಲಿಪ್ಪನೂ, ನಿರ್ದೋಷನೂ, ಜರಾರಹಿತನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಪುತ್ರನಾಗಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸಿ ಆ ಮಗನು ಸತ್ಕರ್ಮನೀತನೂ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May that (digestive) faculty (of Agni) which regards food, be
imparted to the devout and illustrious protector of priests, as the source of
virile vigour, and may Agni be born as (his) robust, irreproachable,
youthful, and intelligent son, and instigate him to acts of worship

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತಿಷ್ಠತೈವ ಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜರರೇ ಜಠರೇ ಜ್ವಲನ್ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ೧-೬೫)

ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳ ಜರರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾರರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ
ಸತ್ಕರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಆ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ. ಮತ್ತು
ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಕರ್ಮನೀತನೂ ಆದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೆ ರೂಪ
ದಲ್ಲಿರುವ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಯಾಗಾದಿಸಾಧನಗಳಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುತ್ರನು
ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಬರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ

ನೃಪತಿಂ—ನೃಪಾಂ ಯತ್ತಿಜಾಂ ಪಾಲಕಂ ಯಜಮಾನಂ | ಯಾಗಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜ
ಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು—

ಅನರ್ಹಿ—ಇನ್ನತಿ, ನವ್ವತಿ, ಅಜ್ಞಾಣಿ, ಅನರ್ಹಿ | (ನಿ. ೩ ೧೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಮಗಳ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಭೀಕೇ—ಅಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯೆ | **ಅಭೀಕೇ ಅಭ್ಯಕ್ತೇ** | ಸಮಾಪ ಅಥವಾ ಸಮಾಪಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸು ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೀಕ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿ (ನಿ ೩-೨೦) ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಅಭೀಕೇ ಚಿದು ಲೋಕಕ್ಕೆತ್ (ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೩೩-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನ ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜಠರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದರೆ ಅಗ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳ ಜಠರಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯದಾದರೆ, ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶರ್ಧಂ—ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ಶವಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ, ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಎಂದರ್ಥ

ಸ್ವಾಧ್ಯಂ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಂ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಂ ವಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಮಗನನ್ನು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ನಮಗೆ ವ್ಯಪ್ತಿದ್ವಾರಾ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಕರ್ಮ ನಿರತವಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ

ಸೂದಯತ್—ಸೂದ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ, ಸೂದಯತಿರತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಃ | ಸಂಸ್ಕರೋತು ಚ | ಇಲ್ಲಿ ಸೂದಯತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪರಿಪಾಕವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರೀಯಾ ||

ಇಸೇ—ಇಸ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾವೇಕಾಚಿಷ್ಟೈತೀ-ಯಾದೀ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೈಪತಿಮ್—ನೈಪಾಂ ಪತಿಃ ನೈಪತಿಃ ತಮ್ ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ಹಿ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು ಸ್ಯಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ ಲುಪ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಶ್ರುವಿಗೆ ಶ್ರುಮ್ ಏಕರವೂ ಬರುತ್ತದೆ, ಶ್ರುಮ್ ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಮರಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾವೆಯಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ

ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪವಾದಾಗ ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹೇಚ್ಚುಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಭ್ಯಸ್ತ—(ಸಾ ಸೂ ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಝಲಾಂ ಜಹೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಜಪ್ತಾದಿಂದ ಷಕಾರಾದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಚತ್ವರ್ದಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ ಆದಜಾದೀನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗು ಆನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

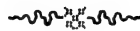
ನಿಷಿತ್ತಮ್—ಓಚ್ ಪ್ರರಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಲಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾಗು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯದ ಕಕಾರಾದೇಶ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ ಸುವತಿ—(ಸಾ ಸೂ ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಗತಿಸಂತರಃ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರತ್ಯತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಭೀಕೇ—ಅಂಚ್ ಗತಿಪೂಜನಯೋ ಧಾತು ಪಚಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಸಾ ಸೂ ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಯೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಯೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಟೋದಿಕವಾದ ಕತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎರಡು ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೂ ದಾಖಲಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತ ವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪ್ರತ್ಯತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಕವಚನಾಂತರದ

ಸ್ವಾಧ್ಯಮ್—ಸ್ವಾಧೀ+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿನೇಕಾಚೋಽಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ (ವಿಘ್ನಕ್ಕೆ) ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಸಾ ಸೂ ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜನಯತ್ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಸಾ ಸೂ ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಚ್ ಜನೀಜ್ಞಮ್—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಏಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಗೆ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಸಾ ಸೂ ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಚ್ ವೇಲೆ ಲೇಪ್ ಕ್ರಧವಸ್ಯರೂಪ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ತಾ ವಿಕರಣ ಆತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರರೂಪ ತಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನೆಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಜನಗತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸೂದಯೇತ್—ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು ಧಾತೃಬೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ
ಎಂದು ಸರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮನೋ ನ ಯೋಽಧ್ವನಃ ಸದ್ಯ ಏತ್ಯೇಕಃ ಸತ್ರಾ ಸೂರೋ
ವಸ್ವ ಈಶೇ |

ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸುಪಾಣೀ ಗೋಷು ಪ್ರಿಯಮಮೃತಂ
ರಕ್ಷಮಾಣಾ || ೯ ||

|| ಶಬ್ದಪಾಠಃ ||

ಮನಃ | ನ | ಯಃ | ಅಧ್ವನಃ | ಸದ್ಯಃ | ಏತಿ | ಏಕಃ | ಸತ್ರಾ | ಸೂರಃ |
ವಸ್ವಃ | ಈಶೇ |

ರಾಜಾನಾ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಸುಪಾಣೀ ಇತಿ ಸುಪಾಣೀ | ಗೋಷು |
ಪ್ರಿಯಂ | ಅಮೃತಂ | ರಕ್ಷಮಾಣಾ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಃ ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯ ಏಕ ಏಕಾಕೃತಹಾಯಃ ಸನ್ನಧ್ಯನೋ ದಿನ್ಯಾನ್ಮಾರ್ಗಾನ್ನದ್ಯ ಏತಿ ಅಶು
ಗಚ್ಛತಿ | ಅಸಹಾಯತ್ವಂ ಚ ಕ್ರೂಯತೇ | ಸೂರ್ಯ ಏಕಾಕೀ ಚರತೀತ್ಯಾದ | ಅಸೌ ನಾ ಅದಿತ್ಯ

ಏಕಾಕೀ ಚರತೀತಿ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೫-೪ | ಶೀಘ್ರಗಮನಂ ಚ ಸ್ವರ್ಯತೇ | ಯೋಜನಾನಾಂ ಸಹಸ್ರೇ
 ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಶತೇ ದ್ವೇ ಚ ಯೋಜನೇ | ಏಕೇನ ನಿಮಿಷಾರ್ಥೇನ ಕ್ರಮಮಾಣ ನಮೋಽಸ್ತು ತ ಇತಿ |
 ಶೀಘ್ರಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನೋ ನ | ಯಥಾ ಮನಃ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ | ಸ ಚ ಶೂರೋ
 ವಸ್ತೋ ಧನಸ್ಯ ಸತ್ತಾ ಸಹೈವ ಯುಗಪದೇವೇಶೇ | ಈಶ್ವೇ | ಯೋ ಹಿ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ಸ ಬಹುದೇ-
 ಶೇಷ್ಯವಸ್ತಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತಥಾ ರಾಜಾನಾ ರಾಜಮಾನೌ ಸುಸಾಣೀ ಶೋಭನಬಾಹೂ
 ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಸ್ತುದೀಯಾಸು ಗೋಷು ಪ್ರಿಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರೀತಿಕರಮಮೃತ
 ಮಮೃತವತ್ಸ್ವಾದುಭೂತಂ ಪಯೋ ರಕ್ಷಮಾಣಾ ರಕ್ಷಂತೌ ವರ್ತೇತೇ | ಹೇ ಆಗ್ನೇ ತತ್ತ್ವದ್ರೂಪೇಣ
 ತ್ವಮೇವೈವಂ ವರ್ತಸ ಇತಿ ಭಾವಃ || ವಸ್ಯಃ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಜಹಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚಿನಮಿತಿ
 ಘೋರ್ಜಾತಿತೀ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯುಜಾದೇಶಃ | ಈಶೇ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಲೋಕಸ್ತು ಅತ್ಮನೇವದೇಷ್ಟಿತಿ
 ತಲೋಪಃ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ದೇವತಾಧ್ಯಂದ್ವೇ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ | ದೇವತಾಧ್ಯಂದ್ವೇ
 ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥರತ್ನಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ ಸೂರಃ—ಯಾವ ಸೂರ್ಯನು | ಏಕಃ—ಒಬ್ಬನೇ (ಅಪರಾಯಣನು) | ಅಧ್ವನಃ—(ಅಂತ
 ರಕ್ಷ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಮನೋ ನ—ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ | ಸದ್ಯಃ ಏತಿ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಾಚುತಾನೋ |
 (ಸಃ—ಆ ಸೂರ್ಯನು) | ವಸ್ಯಃ ಸತ್ತಾ—ಧನಕ್ಕೆ ಒಡನೆಯೇ | ಈಶೇ—ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ | (ತಥಾ—
 ಹಾಗೆಯೇ) | ರಾಜಾನಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ | ಸುಸಾಣೀ—ಶೋಭನಕರವಾದ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ | ಮಿತ್ರಾ-
 ವರುಣಾ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರು | ಗೋಷು—(ನಮ್ಮ) ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಿಯಂ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಸುಖಕರವಾದ |
 ಅಮೃತಂ—ಅಮೃತದಂತೆ ರುಚಿಯಾದ (ಪ್ರೀತವನ್ನು) | ರಕ್ಷಮಾಣಾ—ರಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ (ಇದ್ದಾರೆ)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯನು ಒಬ್ಬನೇ ಅಂತರಕ್ಷ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಕ್ರಮಿಸಿ, ಧರವಂತ
 ನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ, ಶುಭಕರವಾದ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು, ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು
 ಸುಖಕರವಾದ ಅಮೃತದಂತೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಪ್ತೀತವನ್ನು (ಕರೆಯುವಂತೆ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ

English Translation

The sun, who traverses alone the path of heaven with the speed of thought, is at once lord of all treasures; the two kings, Mitra and Varuna, with bounteous hands, are the guardians of the precious ambrosia of our cattle

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರ್ಯನ ಲೋಕಸಂಚಾರಕಾರ್ಯವೂ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಲೋಕರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಅಗ್ನೇ ನಪ್ತತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯೋ ದಿವಿ |

(ಮ. ಸಂ ೧೦-೧೫೬-೪)

ವಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯಮಿಮಾತ ಸುಕ್ರತುರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ |

ಪರಿ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಪಪ್ರಥೇದಬ್ಧೋ ಗೋಪಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ ||

(ಮ. ಸಂ ೬-೭-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಲೋಕಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಅದರಂತೆಯೇ,

ತ್ವಯಾ ಹ್ಯಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಧೃತವೃತೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಾಶ್ವದೇ ಅರ್ಯಮಾ ಸುಧಾನವಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಲೋಕಧಾರಣ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಪ್ರಶಂಸೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ

ಮನೋ ನ ಸದ್ಯ ಏತಿ—ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಎಂದರೆ ಮನೋವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಅಂತ ರಿಕ್ಷಮಾಗಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತರಣಿಃ (ಮ. ಸಂ ೧-೫೦) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದರ ಆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ ಆ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಜನಾನಾಂ ಸಹಸ್ರೇ ದೈ ದೈ ಶತೇ ದೈ ಚ ಯೋಜನೇ | ಏಕೇನ ನಿಮಿಷಾರ್ಥೇನ ಕ್ರಮಮಾಣ ನಮೋಽಸ್ತುತೆ | ಎಂದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ

ಸುಪಾಣೀ—ಶೋಭನೆಬಾಹೂ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ರಮ್ಯವಾದ ಬಾಹುಗಳ್ಳು ಸರೊದಧಃ. ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಗೂ (೧-೧೦೯-೪) ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವುಂಟು

ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ— ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಸಕಲಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಮೃದ್ಧರಿದ್ದೂ, ಸೂರ್ಯನೇ ಅವರ ಕಣ್ಣೆಂದೂ ಅವರು ಭೌತಿಕ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುವರೆಂದೂ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ ಮತ್ತು

ಅ ರಾಜಾನಾ ಮಹ ಯತಸ್ಯ ಗೋಪಾ ಸಿಂಧುಪತಿಃ ಪುತ್ರಿಯಾ ಯಾತಮರ್ವಾಕ್ |

(ಋ ಸಂ ೭-೬೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಭುತ್ವವೂ, ರಕ್ಷಕತ್ವವು ಸೇಳಬಿಟ್ಟು ಅಗ್ನಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಾದಿರಿರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸಹ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಯಶಾ ಅಸ್ಯಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಹ |

ಯಶಾವಾನಾ ಸಮ್ರಾಜಾ ಪೂತದಕ್ಷಸಾ ||

(ಋ ಸಂ ೮-೨೩-೨೦)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ಸಾಹಚರ್ಯವಿದ್ದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರಕಾಶನಿದೆ

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿತಿ- ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ

ವಸ್ತು- ವಸು ಶಬ್ದ ಧನದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಇದು ನಿತ್ಯ ನಪುಂಸಕಶಬ್ದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಕೋ ಯಾಣಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಣಾದೇಶ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ

ಈಶೇ- ಈಶ ಐತ್ಯರ್ಯ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಟಿತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇ ಪದೇಷು (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಈಶೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂಧನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಾಜಾನಾ-ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ರಾಜಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ -ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ- ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾವರುಣ್ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಂದ್ವಪದವಾದುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನವಾಪೇಶ ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಸಾಂ

ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ದೇವತಾಧ್ಯಂದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪಾಣೀ—ತೋಭನೌ ಪಾಣೀ ಯಯೋಸ್ವಪ್ತ ಸುಪಾಣೀ ನೌಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಮಾಡಿದಾಗ್ಗುಲುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನರೂಪ.

ರಕ್ಷಮಾಣಾ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶಾನಚ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸಖ್ಯಾ ಪಿತ್ರಾಣಿ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ವಾ ಅಭಿ
ವಿದುಷ್ತವಿಃ ಸನ್ |

ನಭೋ ನ ರೂಪಂ ಜರಿಮಾ ಮಿನಾತಿ ಪುರಾ ತಸ್ಯಾ ಅಭಿಶಸ್ತೇ-
ರಧೀಹಿ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯಾ | ಪಿತ್ರಾಣಿ | ಪ್ರ | ಮರ್ಷಿಷ್ವಾಃ | ಅಭಿ | ವಿದುಃ |
ಕವಿಃ | ಸನ್ |

ನಭಃ | ನ | ರೂಪಂ | ಜರಿಮಾ | ಮಿನಾತಿ | ಪುರಾ | ತಸ್ಯಾಃ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ |
ಅಧಿ | ಇಹಿ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಿತ್ಯಾಣಿ ಸಿತರಂ ವಸಿಷ್ಠಮುಪಕ್ರಮ್ಯಾಗತಾನಿ ಸಖ್ಯಾ ಸಖಿತ್ಯಾನಿ ಮಾ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ | ಮಾ ವಿನಾಶಯ | ಅತ್ರ ಮೃಷ್ಯತೇರುಪಸರ್ಗವಶಾದರ್ಥಾಂತರೇ ವೃತ್ತಿಃ | ಯತಸ್ತ್ವಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಸನ್ ಅಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವಿದುಃ ಸರ್ವಂ ವಿದ್ವಾನ್ | ನಭೋ ನ ರೂಪಂ | ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ ರೂಪಂತಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯ ಆಚ್ಛಾದಯಂತಿ ತದ್ವದಾಚ್ಛಾದಯಂತಿ | ಜರಿಮಾ ಜರಾ ಮಿನಾತಿ | ಮಾಂ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟಾರಂ ಹಿನಸ್ತಿ | ಅಭಿಶಸ್ತೇರ್ಹಿಸಾಹೇತೋಸ್ತಸ್ಯಾ ಜರಾಯಾ ಪುರಾ- ಧೀಹಿ | ಮಾಂ ಬುಧ್ಯಸ್ವ | ಸಾ ಯಥಾ ನ ಸ್ವಾಶ್ವೋತಿ ತಥಾ ಕುರು | ಅಮೃತತ್ವಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಯಾವತ್ || ಸಖ್ಯಾ | ಸಖ್ಯುರ್ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಯಃ | ಸಿತ್ಯಾಣಿ | ಸಿತ್ವಭ್ಯ ಆಗತಾನಿ | ಸಿತುರ್ಯಚ್ಛ | ಸಾ. ೪-೩-೭೯ | ಇತಿ ಯುತೃತ್ಯಯಃ | ರೀಜ್ಯತಃ | ಸಾ. ೭-೪-೨೭ | ಇತಿ ರೀಜಾ- ದೇಶಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ | ಮೃಷತಿತಿಕ್ಷಾಯಾಂ | ಸ್ವಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ವಿದುಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ಬಹುಲಮನೈಕ್ಯಕ್ರಾಪೀತ್ಯುಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ ಏವ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಗುಣಾ ಭಾವಃ | ಛಂದಸಿ ವಾಸ್ತಾವ್ಯೇದಿತಿಯೋಃ | ಸಾ. ೮-೩-೪೯ | ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ವಂ | ನಭಃ | ನರ್ಬೇದಿವ ಭಕ್ತ | ಉ. ೪-೨೦೦ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಜರಿಮಾ | ಜ್ಯೃಷ್ ವಯೋಹಾನೌ | ಔಷಾದಿಕೋ ಭಾವ ಇಮನಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿನಾತಿ | ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಅಭಿಶಸ್ಯತೇ ಹಿಂಸ್ಯತೇಽನಯೇತ್ಯಭಿಶಸ್ತಿಃ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಧೀಹಿ | ಇಕ್ ಸ್ಮರಣೇ | ಲೋಟ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಹೇರಸಿತ್ತೇನ ಜಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಿತ್ಯಾಣಿ—ಪಿತೃವಾದ (ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ) ಒಂದ | ಸಖ್ಯಾ— ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು | ಕವಿಃ ಸರ್ಗ—ಹಿಂದೆ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲವನಾಗಿ | ಅಭಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವಿದುಃ— ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ (ನೀನು) | ಮಾ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ—ನಾಶಮಾಡಬೇಡ | ಜರಿಮಾ—ಜರೆಯು (ಮುಪ್ಪು) | ರೂಪಮ್—ಬೆಳಕು | ನಭೋ ನ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಮಿನಾತಿ—ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತದೆ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಹಿಂಸಾಹೇತುವಾದ | ತಸ್ಯಾಃ—ಮುಪ್ಪಿಗಿಂತ | ಪುರಾ—ಮೊದಲೇ | ಅಧೀಹಿ—ಎಚ್ಚರಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಭೂತಭವವಿದ್ವಾನ್ ನಿಯಾದ ನೀನು, ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಡ. ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಕು ಆವರಿಸುವಂತೆ, ನನ್ನನ್ನು ಮುಪ್ಪು ಆವರಿಸುತ್ತಿದೆ ಹಿಂಸಾಪಡಿಸುವಾದ ಈ ಮುಪ್ಪು (ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ) ಮೊದಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸು (ನನಗೆ ಅವೃತತ್ವವನ್ನು ದಾನಮಾಡು).

English Translation.

Dissolve not, Agni, our ancestral friendship, for you are cognizant of the past as well as of the present ; in like manner as light (speeds over) the sky, so decay impairs (my body) ; think of me before that source of destruction (prevails)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶದವರು ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯು ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈಗಲೂ ಅದೇ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಜರೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ, ಅವೃತತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ

ಸಿತ್ಯಾಣಿ—ಸಿತರಂ ವಸಿಷ್ಠಮುಪಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಗತಾನಿ | ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಸಿನ್ದ್ರಿ ಹೇಳುವ ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸಿನ್ದ್ರಿ ಸೂಚಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ಮಿತ್ರಾವರಣರಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಗ್ನಿಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ವಸಿಷ್ಠನು ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಪುತ್ರನೆಂದು—

ಉತಾಸಿ ಮೃತ್ಯಾವರುಣೋ ವಸಿಷ್ಠೋವರ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನನಸೋಧಿ ಜಾತಃ |

(ಋ ಸಂ. ೭-೩೩-೧೧).

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಸಿಷ್ಠನು ಅಗ್ನಿಭಕ್ತನಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಸ್ತವವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ—

• **ಯಃಸು ಮೃತ್ಯಾವರುಣಃ ಸೂಕ್ತೈಃ ಸೋಳಕಭಿ ಪರೈಃ |**

ತೌಪ್ತವಾಗ್ನಿಮಿತಿ ತ್ವಗ್ನಿಂ ಆಪ್ರೃಸ್ತಸ್ಯ ಜುಷಸ್ತ ನಃ ||

(ಬೃ ದೇ. ೫-೧೬೦).

ಮಿತ್ರಾವರಣ ಪುತ್ರನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಅಗ್ನಿ ಸ್ತವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೭-೧-೧ ರಿಂದ ಹದಿನಾರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರನ್ನೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ನೌರವಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾಲ್ಲವೀಶ್ವರಿಯ ಉಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕಾರರು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಮಾದ್ಯೇದದ್ಯಾಪಿ ನಾಸಿಷ್ಠಾಃ ಸದಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತು ಕರ್ಹಚಿತ್ |

ಅರ್ಹಯೇದ್ವಕ್ಷಿಣಾಭಿಸ್ತಾನ್ ಭಾಲ್ಲವೇಯಾ ಶ್ರುತಿಶ್ಚಿಯಂ ||

(ಬೃ. ದೇ ೧-೧೫)

ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಪುನಿದ್ಧವಾದುದೆಂದೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಈ ವಂಶದ ಮಹಿಮೆಯೂ ಅಧಿಕವಾಯಿತೆಂದೂ, ಈಗಲೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇದವನ್ನು ತರದೇ ಹಿಂದಿನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೇ ಅನುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಸಿ ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತೇ—ಅಭಿಶಸ್ಯತೇ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಆನಯಾ ಇತ್ಯಭಿಶಸ್ತಿಃ | ಇದರಿಂದ ಹಿಂಸೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ದೂಷ್ಯವಾದುದು, ಎಂದು ಜರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅಂತಹ ನಾಶಕರವಾದ ಮುಷ್ಣು ಅವರಿಸುವುದರಿಂದಲಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಅಭೀಹಿ--ಮಾಂ ಬುಧ್ಯಸ್ಯ | ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು. ಎಂದರೆ ನನಗೆ ಕರ್ಮವಿಷಯಕ್ಕಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯವಂತೆ ಮಾಡುವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

'ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ'

ಅಗ್ನೇ- ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಖ್ಯಾ--ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಮ್ ಸಖ್ಯಾರ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಖಿ ರ್ಬದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಿಂದ ಅಂತಿಮ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ಸಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷವೆಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ

ಪಿತ್ರಾಣಿ--ಪಿತೃಭ್ಯ ಆಗತಾನಿ ಪಿತ್ರಾಣಿ ತತ ಆಗತಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಿತುರ್ಯಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತೃ+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ರೀರ್ಣಿಯಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಕಾರಕ್ಕೆ ರೀರ್ಣಾದೇಶ ಪಿತೃ+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಿತ್ರೈ ರಬ್ಬಗಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮರ್ಷಿಷ್ಠಾಃ--ಮೃಷ ತಿತಿಕ್ರಿಯಾಂ ಧಾತು ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಧವು ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಂಞಲಞಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಂಞ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ ಪ್ಪನಾ ಪ್ಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ಪತ್ತ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಮಾದಾ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನ ಮಾಜಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿದುಃ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಮನ್ಯತಾಪಿ ಎಂಬ ಉಗಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದುಸ್ ಕವಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಸಜುಷೋರೂಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಛಂದಸಿ ನಾ ಪ್ರಾಮ್ನೇದಿತಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಭಃ--ಣಹ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ನೋ ನಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ನರ್ಹೇರ್ವಿ ಭಕ್ತ್ಯ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಆಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ವನಿಯೋಗದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ನಭಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜರಿಮಾ--ಜ್ಯುಷ್ ನಯೋಹಾನೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಣಾದಿಕವಾದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಋಷೀಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೀದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಜರಿವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಿನಾತಿ--ಮಿನ್ಯಾ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರೌದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿತಸ್ತೇ--ಅಭಿತಸ್ತೇ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ಅಭಿತಸ್ತಃ | ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧೀಹಿ--ಇಹ ಸ್ಮರಣೇ ಧಾತು ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಧಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಲೋಕೇ ವಾಚ್ಯಮು ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿ ಆದೇಶಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ವ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

ಏವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಷ್ಟತ್ತಿರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನಿ ಕಾನ್ಯೇತಿ ದಶರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾರ್ಷಂ
ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ನಿ ಕಾನ್ಯೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚನಶತ್ಪ್ರಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ನಿ ಕಾನ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ
ಭಂದಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿ ಕಾನ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನ
ಶಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು

ಸೂಕ್ತ—೨೨

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಮುಷಿ—ಪರಾಶರಃ ಶಾಕ್ತಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ ಕಾನ್ಯಾ ವೇಧಸಃ ಶಶ್ವತಸ್ತುರ್ಹಸ್ತೇ ದಧಾನೋ ನರ್ಯಾ
ವುರೂಣ |

ಅಗ್ನಿರ್ಭುವದ್ರಯಿಪತೀ ರಯೋಣಾಂ ಸತ್ತಾ ಚಕ್ರಾಣೋ ಅಮೃ-
ತಾನಿ ವಿಶ್ವಾ || ೧ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ನಿ | ಕಾನ್ಯಾ | ವೇಧಸಃ | ಶಶ್ವತಃ | ಕಃ | ಹಸ್ತೇ | ದಧಾನಃ | ನರ್ಯಾ |
ಪುರೂಣ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಭುವತ್ | ರಯಿ ಸ ಪತಿಃ | ರಯಾಣಾಂ | ಸತ್ರಾ | ಚಕ್ರಾಣಃ | ಅನ್ಯ-
ತಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶಶ್ವತಃ ಶಾಶ್ವತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವೇಧಸೋ ವಿಧಾತುರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕಾನ್ಯಾ ಕಾನ್ಯಾನಿ
ಮಂತ್ರರೂಪಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣ್ಯಯಮಗ್ನಿನಿ ಕಃ | ನಿಯಮೇನ ಸ್ವಾತ್ಮಾಭಿಮುಖಂ ಕರೋತಿ | ಕಿಂ
ಕುರ್ವನ್ | ನರ್ಯಾ ನೈಭ್ಯೋ ಹಿತಾನಿ ನೈಷು ಸಾಧೂನಿ ವಾ ಪುರೂಣಿ ಬಹೂನಿ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತೇ
ದಧಾನೋ ಹಸ್ತೇ ಧಾರಯನ್ | ಈದೃಗ್ಗೃತಮಗ್ನಿ ಮವಲೋಕ್ಯ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಭಾವಃ |
ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಧನೇಷು ದತ್ತೇಷ್ಟಸ್ಯಗ್ನೇರ್ಧನಂ ನ ಹ್ವೇಯತ ಇತ್ಯಾಹ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ | ಅಯಮಗ್ನೀ
ರಯಾಣಾಂ ರಯಿಸತಿರ್ಭುವತ್ | ಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಾನಿ ಧನಾನ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಾನಿ ತೇಷಾಂ ಸ್ಯಾನಿ
ಭವತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಮೃತಾನಿ | ಹಿರಣ್ಯಾನಾನ್ಯುತತ್ | ಅಮೃತಂ
ಹಿರಣ್ಯಂ | ಅಥ ೫-೨೮-೧೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸರ್ವಾಣಿ ಹಿರಣ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ ಸತ್ರಾ ಸಹ್ಯವ
ಚಕ್ರಾಣಃ ಕುರ್ವನ್ | ಯುಗಪತ್ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಃ | ಕರೋತೇಶ್ವಾನದಸೋ ಲುಙ್ | ಮಂತ್ರೇ
ಘನೇತಿ ಜ್ಞೇರ್ಲುಕ್ | ಹಲ್ವ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ತಕಾರಲೋಪಃ | ನರ್ಯಾ | ನರಶಬ್ದಾದ್ವಿಶಾರ್ಥೇ ಗವಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣೋ ಯತ್ರೈತ್ಯಯೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸಾ. ೫-೧-೨ | ಯದ್ವಾ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಚಕ್ರಾಣಃ |
ಕರೋತೇರ್ಲಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ನನ್ನೇವಂ ಸತ್ಯೈಶ್ಚಾನ್ಯಾನಾಮಾ-
ದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ | ತರ್ಹಿ ಲಿಟಃ ಕಾನಜಸ್ತು | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನಾಭ್ಯ-
ಸ್ತಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

• ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರ್ಯಾ - ವ. ನುಷ್ಯಂಗೆ ಹಿತನಾದ | ಪುರೂಣಿ - ಹೆಚ್ಚಾದ (ಧನವನ್ನು) | ಹಸ್ತೇ - ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ |
ದಧಾನಃ - ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ | ಶಶ್ವತಃ - ನಿತ್ಯನಾದ | ವೇಧಸಃ - ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಉದ್ದಿಷ್ಟ
ಕವಾದ) | ಕಾನ್ಯಾ - ಕಾನ್ಯಗೀತನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) | ನಿ ಕಃ - ನಿಯಮದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ

ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ | ಅಗ್ನಿಃ--(ಈ) ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಾಃ--ಎಲ್ಲಾ | ಅನ್ಯತಾನಿ--ಸುವರ್ಣವನ್ನು |
 ತಾ--ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಚಕ್ರಾಣಿಃ--ಮಾಡುತ್ತಾ (ಕೊಡುತ್ತಾ) | ರಯೀಣಾಂ--ಧನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ
 ಸಕ್ಕೆ | ರಯಿಸಶಿಃ--ಧನಾಧಿಸತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು, ತನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿತ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು
 ಪ್ರೀತಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸುವರ್ಣವನ್ನೂ
 ಸಾನಮಾಡಿ, (ಧನವು ಕ್ಷಯಿಸದೇ ಇರುವುದರಿಂದ) ಧನಾಧಿಸತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ

English Translation

Agni, holding in his hands many good things for men appropriates
 the prayers addressed to the eternal creator. Agni is the lord of riches,
 quickly bestowing (on those who please him) all golden (gifts)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಗೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ತೋಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ
 ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ : ಶತ್ವತಃ--ನಿತ್ಯನಾದ. ವೇಧಸಃ--ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ,
 ಕಾವ್ಯಾ--ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿ ಕಃ--ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ, ತನ್ನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು
 ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ
 ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಸ್ಕಂದಸ್ತೋಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಅಗ್ನಿಃ--ಅಗ್ನಿಯು, ಶತ್ವತಃ--ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕೃತ್ಯ, ವೇಧ-
 ಸಃ--ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ, ಕಾವ್ಯಾ--ಕವಿಯಾದ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ತನ್ನ (ಅಗ್ನಿಯು) ಹವಿರ್ವ
 ಸಣವೇ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿ ಕಃ--ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಕವಿಯಾದ
 ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಪಡಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ
 ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ

ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದಸ್ತೋಮಿಗಳದೇ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರಬಂತೆ ತೋರುತ್ತದ
 ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ವೇಧಸಃ--ಎಂಬ ಸುದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಕ್ಕಂಟಿ
 ಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲೋತ್ಪಾದಕನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು
 ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ವೇಧಸ್ - ಶಬ್ದವು ವಿಶ್ವಃ, ವಿಗ್ರಃ, ಗೃತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಧಾವಿ
 ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಕಣಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೮) ವೇಧಸಃ--ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದೂ

ಸುತ್ತು ಶತ್ವತ್ ಶಬ್ದವು ಉರು, ಪುರು, ತುಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಶತ್ವತಃ ಎಂದರೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಎಂದೂ, ಕಾವ್ಯಾನಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
ಗ್ನಿಯು ಕವಿ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಹವಿರ್ವಹಣವು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ್ದ
ರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾನಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕವಿಯ ಕರ್ಮಗಳು, ಹವಿರ್ವಹಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಕವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನು ತನಗೆ
ಪ್ರೀತಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವಿನಯದ
ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಾ—ಬರ್ಹಿ, ಶತ್, ಸತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೩)
ಸತ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ ಅಥವಾ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು

ಅಮೃತಾನಿ—ನಿತ್ಯಗಳಾದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಮೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಂ (ಅ ಸಂ ೫-೨೨-೧೧) ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮೊದಲನೇ ಅರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ
ಅಮೃತಾನಿ-ನಿತ್ಯಾನಿ ಹವಿರ್ವಯನಾದಿನಿ ನಿಶ್ಚಾ—ಸರ್ವಾಣಿ | ಹವಿರ್ವಯನವೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಸಕಲ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ

ರಯೀಣಾಂ—ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯಜಮಾನಧನಾನಾಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಯಜ
ಮಾನನ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ರಯಿಸತೀ—ಅಧಿಸತಿಯಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸಕಲ ವಿದವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಅಧಿಸತಿಯಾಗಿ
ಎಂದರ್ಥ

ನರಾ—ನರೈಃ, ನೈಭ್ಯೋ ಹಿತಃ, ನರಾಪತ್ಯಮಿತಿ ವಾ | (ನಿ ೧೧-೨೬) | ನರರಿಗೆ ಹಿತವಾದುದು
ಅಥವಾ ಸಂತಾನ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನರಾ ಪುರಾಣಿ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸ ಯಾವಾಗಲೂ
ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅನುಗ್ರಹ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಸಂತಾನರೂಪ
ವಾದುದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕಾವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ

ಕಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಜ್ಞಿ ಲುಜ್
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಿ ವಿಕರಣ ಆದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಚ್ಚಿಗೆ ಲಃ. ತಿಪ್ಪ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗ.ಣ. ಉರಣ್ಣಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಹಲಸ ಪದದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ರೇಫಕ್ಕೆ ಬರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜಯೋಗೀತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಶಯದ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾನಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜುಹೋತ್ಯಾಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೂ ವಿಕರಣ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಜಸ್ವ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಯಾ—ನರಾಯ ಹಿತಂ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಶ್ಚಾನಾಡಿದಾಗ ಗನಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಗನಾದಿಭ್ಯೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಧನಾ ತತ್ತ್ವ ಸಾಧುಃ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂಧಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ. ಯತೋನ್ಯನಾವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಸತಿ—ರಯೀಣಾಂ ಸತಿಃ ರಯಿಸತಿಃ ಸತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ರಾಣಃ—ದುಕ್ರಾಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲೂ ಆದೇಶ. ಶ್ಲೂ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ್ವ ಹಲಾದಿ ಶೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ ಧಾತುವಿನ ಸುಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ರೇಫದ ಪದದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟಿಕ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ತ್ವ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಹೇಳಿದರೆ ಚಿಕ್ರಾಣಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರದೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜಾದೇಶ ಇದು ತಿತ್ತಾಗದಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಧಾತುಕಂ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತ ನಿಮಿತ್ತಕನಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಚಿತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ಶೇಷ್ಯಂಧಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಅಸ್ಮೈ ವತ್ಸಂ ಪರಿ ಸಂತಂ ನ ವಿಂದನ್ನಿಚ್ಛಂತೋ ವಿಶ್ವೇ ಅನ್ಯ
ತಾ ಅಮೂರಾಃ |

ಶ್ರಮಯುವಃ ಪದವ್ಯೋ ಧಿಯಂಧಾಸ್ತಸ್ಯಃ ಪದೇ ಪರಮೇ
ಚಾರ್ವಗ್ನೀಃ || ೨ ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ವತ್ಸಂ | ಪರಿ | ಸಂತಂ | ನ | ವಿಂದನ್ | ಇಚ್ಛಂತಃ | ವಿಶ್ವೇ
ಅನ್ಯತಾಃ | ಅಮೂರಾಃ |

ಶ್ರಮಯುವಃ | ಪದವ್ಯಃ | ಧಿಯಂಧಾಃ | ತಸ್ಯಃ | ಪದೇ | ಪರಮೇ
ಚಾರು | ಅಗ್ನೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವತ್ಸಂ ವತ್ಸವದತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಂ | ಯದ್ವಾ | ವತ್ಸಃ ಪುತ್ರಃ ಪಶ್ನಾಡುತ್ಪನ್ನ
ಶ್ವಾತ್ | ತದ್ವದಗ್ನಿರಸ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಪುತ್ರಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಮನ್ಯುವ ಸಸ್ತುಹ ಹವ್ಯಾನ್ಯಗ್ನೀ
ಪುತ್ರಃ ಪಿತ್ರೇ ಲೋಕಕೃತ್ವಾಣಾತವೇದಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೭-೧೦ | ಇತಿ | ಪರಿ ಸಂತಂ ಪರಿತಃ ಸರ್ವಃ
ವರ್ತಮಾನಂ | ದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿರ್ಗತ್ಯಾಶ್ವತ್ಥವೇಣಾದಿಷು ನಿಲೀನಂ ಸಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂವಿಧಮಗ್ನಿ
ಮಿಚ್ಛಂತೋ ವಿಶ್ವೇಽನ್ಯತಾಃ ಸರ್ವೇಽಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ ದೇವಾ ಅಮೂರಾ ಅಮೂಢಾ ಮರುತಃ
ನ ವಿಂದನ್ | ತಮಗ್ನಿಂ ನಾಲಭಂತ | ಅಲಭಮಾನಾಶ್ಚ ತೇ ಶ್ರಮಯುವೋ ಹವ್ಯವಾಹನಸ್ಯಾಭಾವೇ
ಹವಿಷಾಮಭಾನಾತ್ಪಜ್ಜನ್ಯೇನ ತ್ರಮೇಣ ಕ್ಲೇಶೇನ್ನಿಕೇಭೂತಾಃ ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರನ್ನೇಷಣಾಯ ಪದವ್ಯ
ಪಾದೈರ್ಗಚ್ಛಂತಃ ಧಿಯಂಧಾ ಧಿಯಾಮಗ್ನೀಃ ತಯೇನಾಸನಸ್ಥಾನಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಧಾರಯಿ

ತಾರಃ | ಏವಂವಿಧಾ ಸಂತತ್ಪಾರು ಚಾರುಣಿ ಶೋಭನೇತ್ಯಗ್ನೇ ಪರಮ ಉತ್ತಮೇತ್ಯಂತೇ ಪದೇ | ಯತ್ರ
 ದ್ಯುರ್ಗ್ನಿನಿಲೀನೋ ವರ್ತತೇ ತತ್ರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನದೇ ತಸ್ಯುಃ | ಸ್ಥಿತಿವಂತಃ | ಬಹುವಿಧೇನ ಪ್ರಯಾಸೇ-
 ನಾಗ್ನಿಂ ದದ್ಯತುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪರಿ ಸಂತಂ | ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯರ್ಚಾಪರಃ | ಸಾ ೮-೩-೮೭ |
 ಇತಿ ಸತ್ತ್ವಂ | ಶ್ರಮಯಾಮಃ | ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ಶ್ರಮೇಣ ಯೂಯಂತ ಇತಿ ಶ್ರಮಯಾಮಃ | ಕ್ವಿಬ್ಜಚಿ-
 ಪ್ರಚ್ಛೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೫೭ | ನಿಧೀಯಮಾನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೇರ್ಭಾವಸ್ಯಾದಪಿ ಧಾತೋರ್ಭವತಃ | ತನ್ನಾದಿ-
 ತ್ವಾದುವರ್ಜಃ | ಪದವ್ಯಃ | ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಸಾದೇನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ಪದವ್ಯಃ | ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ |
 ಧಿಯಂಧಾಃ | ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿ-
 ತೀಯಾಯಾ ಅಸ್ಯಲುಕ್ | ತಸ್ಯುಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಚಾರು | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮೀ-ನಮಗೆ | ವತ್ಸಂ - ಪ್ರತನಂತೆ (ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ) | ಪರಿ ಸಂತಂ- ಸರ್ವತ್ಕೃಷ್ಣನಾದ,
 (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಇಚ್ಛಂತಃ-ಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಃ ಎಲ್ಲಾ ಅಮರರೂ (ದೇವತೆಗಳೂ) |
 ಅಮೂರಾಃ-ಮೂಢರಲ್ಲದ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ) | ನ ವಂದೇ- (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ | ಶ್ರಮ-
 ಯಾಮಃ-(ಅಗ್ನೃತ್ಯತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿಲ್ಲದೇ) ಶ್ರಮದಿಂದ ಏಕೀಭೂತರಾಗಿ | ಅಗ್ನೇಃ-ಅಗ್ನಿಯ (ಅನ್ವೇಷಣ
 ಕಾಗಿ) | ಪದವ್ಯಃ-ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿ | ಧಿಯಂಧಾಃ-(ಅಗ್ನಿಯ ಕಯನಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ)
 ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ | ಚಾರು-ರಮಣೀಯನಾದ | ಪರಮೇ-ಉತ್ತಮನಾದ | ಪದೇ-(ಅಗ್ನಿಯ ಅಡಗಿದ್ದ)
 ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಯುಃ-ನಿಂತರು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ನಮಗೆ ಪುತ್ರನಂತೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ,
 ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದರೂ ಅವನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅಗ್ನಿಯಿಂದಾಹುತನಾಗುವ
 ಹವಿಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ) ಶ್ರಾಂತರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬರಿ ಸೇರಿ, ಅವನನ್ನು ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಹುಡುಕುತ್ತಾ, ಕೊನೆಗೆ ರಮಣೀ-
 ಯನಾದ ಉತ್ತಮನಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಅವನನ್ನು ಕಂಡು) ನಿಂತರು

English Translation.

All the immortals, and the unbewildered (Maruts) wishing for him
 who was (dear) to us as a son, and was everywhere around, discovered
 him not, oppressed with fatigue, wandering on foot, and cognizant of his
 acts, they stopped at the last beautiful (hiding) place of Agni.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕರ್ಮಗಳ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನರಿಯದೆ ಎಷ್ಟೇ ತನಕಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕಲಾರದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪ್ರಾಣ್ಯರಾದ ಮರುತ್ಸುಗಳೂ ಕೂಡ ಬಹಳ ಕಾಲ ಅಲಿದ ಮೇಲೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಪರರಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ವರ್ಣೋಪದವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಥಾಕಂ—ನಮ್ಮಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವು (ನಿ ೬-೭) **ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಂ ಪದಾನಿ** ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. “**ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧಾಃ**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುವುದು. **ಅಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಇದ್ದೀ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಳುವು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ತಮಿಗಳು “**ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಅಸ್ಥಾಕಂ ಹವಿನಸ್ಯನಾರ್ಥಂ**” ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬುವುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯ ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು

ವತ್ಸಂ ನ—ನ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೧-೪) ನಿಷೇಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆಯೇ ನ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಿಯೇ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ಚ ಇತ್ಯುಭಯಮಸಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು (ನಿ. ೧-೪) **ವತ್ಸಮಿವ**—ಪುತ್ರನ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಮಿಗಳೂ ನ ವಿಂದ್ವ ನ ಅಭಂತ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾಗಿ ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು **ವತ್ಸವತ್ ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಂ**—ಅಗ್ನಿಯು ಮಗುವಿನ ಹಾಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ **ವತ್ಸ** ಎಂದರೆ ಪುತ್ರನು ನಮ್ಮ ಅನಂತರ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ನಮಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನು.

ಮಮೈವ ಸನ್ ವಹ ಹವಾನ್ಯಗ್ನೇ | ಪುತ್ರಃ ಪಿತೃ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜಾತವೇದಃ

(ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ ೩-೭-೭-೧೦)

“ಲೋಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸು” ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಪುತ್ರನು ತಂದೆಯ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತಂದೆಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರನಾಗಿರುವಂತೆ ಇರುವನಾದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಗೌಣವ್ಯವದೇಶವು ಇದನ್ನೇ ಔಪಚಾರಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು

ಪರಿ ಷಂತಂ—ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಹೊರಟು ಅರಳಿದವರು. ಬಿದಿರುಮಳೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಇರುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು. ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮುಕ್ತಳಹಾಗೆ, ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಮಿಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಅಮೂರಾಃ—ಅಮೂರಭೇತಸಃ ಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು **ಅಮೂರ** ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೬-೮) ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು **ಮೂರಾ ಅಮೂರ ನ ವಯಂ ಚಿಕಿತ್ಸುಃ** (ಸು. ಸಂ. ೧೦ ೪-೪) ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ **ಅಮೂರ ಶಬ್ದವೂ ಮೂರ ಶಬ್ದವೂ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವುದು** **ಅಮೂರಾ ಅಮೂರಾ** ಎಂದೂ, **ಮೂರಾಃ ಮೂರಾಃ** ವಯಂ ಸ್ಯಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

ಶ್ರಮಯುವಃ—ಶ್ರಮೇಣ ಯೋಯಂತ ಇತಿ ಶ್ರಮಯುವಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವಾಗ ತನ್ಮೃತವನ್ನು ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ನೆಹಿಸುವವರು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಿಷ್ಕಾರಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರಸರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು **ಶ್ರಮಯುವಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯು ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ಸರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು **ಅಶ್ರಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುಃ** (ಸು. ಸಂ ೧-೫೧-೧೪) ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯು. ಗವ್ಯುಃ, ರಥಯುಃ, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಂತಾಗೆ ಶ್ರಮಯುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರಮನಂತನೆಂದು ಸ್ತುತಸ್ತಾಮಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪದವ್ಯಃ—ಪಾದೇನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಪದವ್ಯಃ ನಾಹನಾರೂಢರಿಗಿರುವ ಬರಿಯ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವರು, ಪಾದಸಂಚಾರಿಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು ಸಕಲ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವ ಕಾರಣಾತ್ಮನು ಎಂದು ಪದಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಪದಂ ದೇವಸ್ಯ ನಮಸಾ ವ್ಯಂತಃ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಶ್ರವ ಆಪನ್ನಮೃಕ್ತಂ |

(ಸು. ಸಂ ೬-೧-೪)

ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಧಾತುವು **ಪಶ್ಯತಿ** ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವವರು ಎಂದು ಸ್ತುತಸ್ತಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥವು

ಧಿಯಂಧಾಃ—ಸ್ವಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ಧಾರಯಿತಾರಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಶಯನಾಸನಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇರುವವರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು

ಚಾರು—ಚಾರೂಣಿ. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಾನವು ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಚಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು **ಪರಮೇ ಪದೇ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಸ್ತುತಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಚಾರು ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವಹಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಹುಡುಕಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—**ಪರಮೇ ಪದೇ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತವಾದ ಪದಶಬ್ದದಿಂದ ಘಡಚ್ಛರೆಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ಪದಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಯೇನಾ ನಃ ಪೂರ್ವೇ ಪಿತರಃ ಪದಜ್ಞಾಃ ಸ್ವರ್ಗದೋ ಅಭಿ ಗಾ ಅದ್ರಿಮುಷ್ಣನ್ |

(ಋ ಸಂ ೯-೯೭-೩೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸದಜ್ಞ ಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕನು-
ಗುಣವಾಗಿ ವಿಶ್ವೇ, ಅನೂರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ವಿಶ್ವೇ, ಅನೂರಾಃ ಅವೃತಾಃ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಉಕ್ತರಾಗು-
ವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನರಿಸಿ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ-
ದರು ಎಂಬುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೌಚೀಕಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸುವೆವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ
ಈ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಲೋಕ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಪರಮೇ ಪದೇ-
ತಸ್ಯಃ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಿಸಂತ್ಯಮ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತಂ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿನ
ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯೆಚ್ ಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೩-೮೭) ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಪ್ರಾದುರ್ ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಚ್ ಅಧವಾ ಯಕಾರಪರವಾದ ಅಸ ಧಾತುವಿನ
ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪರವಾದ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಸತ್ಯ
ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಂದನ್—ವಿದ್ ಲೃ ಲಾಭೇ ಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ.
ಇಕಾರಲೋಪ. ಶೇಮುಜಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಗ್ವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಂತಃ—ಇಷ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಶ ಏಕರಣ.
ಇಷಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೇಶ ಇಚ್ಛೆ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ
ಏಕರಣಸ್ವರ ಸತಿಶ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ

ಶ್ರಮಯುವಃ—ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಧಾತು. ಶ್ರಮೇಣ ಯೂಯಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರಮಯುವಃ ಕ್ವಿಪ್‌ವಚಿ
ಪೃಚ್ಛಿಪ್—ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕ್ವಿಪ್ ದೀರ್ಘಗಳು ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೂ ಬರುತ್ತವೆ ಶ್ರಮಯೂ
ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಇದು ತನ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.
ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪದವ್ಯಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಪಾದೇನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಸದವ್ಯಃ ಕ್ಲಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪದವೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದಾಗ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ (ವಿಭಕ್ತಿ ಆಕಾರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಂಧಾಃ—ಧಿಯಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಃ ಧಿಯಂಧಾಃ | ಡಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ. ತತ್ಪರಪೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತತ್ಪರಪದ ಸಮಾನಾದಿದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಅಲ್ಪಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಥಃ—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪಣಾರ್ಥಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದೃಶದಾತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾರು—ಇದಕ್ಕೆ ಸಸ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಧಾರಃ ||

ತಿಸ್ರೋ ಯದಗ್ರೇ ಶರಪಸ್ತಾಮಿಚ್ಛಚಿಂ ಘೃತೇನ ಶುಚಯಃ
ಸಪರ್ಯಾನ್ |

ನಾಮಾನಿ ಚಿದ್ಧಧಿರೇ ಯಜ್ಞಯಾನ್ಯಸೂದಯಂತ ತನ್ವಗಃ
ಸುಜಾತಾಃ || ೩ ||

|| ಸವಪಾರಃ ||

ತಿಶ್ರಃ | ಯತಃ | ಅಗ್ನೇ | ಶರದಃ | ತ್ವಾಂ | ಇತಃ | ಶುಚಿಂ | ಘೃತೇನ | ಶುಚಿ-
ಯಃ | ಸಸರ್ಯಾನ್ |

ನಾಮಾನಿ | ಚಿತ್ | ದಧಿರೇ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಅಸೂದಯಂತ | ತನ್ವಃ |
ಸು ೮ ಚಾತಾಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುಚಿಯಃ ಶೋಧಯಿತಾರೋ ದೀಪ್ತಾ ನಾ ಮರುತೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಶುಚಿಂ ಶುದ್ಧಂ ದೀಪ್ಯ-
ಮಾನಂ ನಾ ತ್ವಾಮಿದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿರ್ಗತಂ ತ್ವಾನೇವೋದ್ವಿತ್ಯ ತಿಶ್ರಃ ಶರದಸ್ತ್ರೀನ್ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ಯುತೇ-
ನಾಚ್ಯೇನ ಯದ್ಯವಾ ಸಸರ್ಯಾನ್ ಪೂಜಾಂ ಕುರ್ಯುಃ ತದಾನೀಂ ತ್ವಮಾವಿರಭೂಃ | ತದನಂತರಂ ತೇ
ಮರುತಸ್ತ್ವಯಾನುಗೃಹೀತಾಃ ಸಂತೋ ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಣಿ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ
ಯೋಗ್ಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್ ನಾಮಾನ್ಯಸಿ ದಧಿರೇ | ಅಧಾರಯನ್ | ನಾಮಾನಿ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ
ಸಮಾಮ್ನಾಯಂತೇ | ಈದೃಕ್ ಚಾನ್ಯಾದೃಕ್ ಚ ತಾದೃಜ್ ಚ ಪ್ರತಿದೃಜ್ ಚ ಮಿತಶ್ಚ ಸಂಮಿತಶ್ಚ
ಸಭರಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೪-೬-೫-೫ | ಇದ್ಯಾದೀನಿ | ಏತೈಶ್ಚಾಗ್ನಿಚೀಯನೇ ಮಾರುತಾಃ ಸಪ್ತಕಸಾಲಾ
ಹೂಯಂತೇ | ನಾಮಾನಿ ಧಾರಯಿತ್ವಾ ಚ ಸುಜಾತಾಃ ಪೂರ್ವಂ ರೂಪಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಶೋಭನಮಮ್ನ-
ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಸಂತಸ್ತನ್ವಃ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಶರೀರಾಣ್ಯಸೂದಯಂತ | ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಃ || ತಿಶ್ರಃ
ಶಸಿ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯಚತಸ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಪಿ ರ ಋತ ಇತಿ
ರೇಫಾದೇಶಃ | ತ್ರಿಶಬ್ದಃ ಫಿಷಃ | ಫಿ. ೧-೧ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತಃ | ತಿಸ್ರಾದೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೇ-
ನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ವುರ್ವಾದಿತಿ ಶಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶರದಃ | ಶ್ವ. ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಶೀರ್ಯಂತೇಽಸ್ಯಾನೋಷಧಯ ಇತಿ ಶರಶ್ಚಂವತ್ಪರಃ | ಶ್ವ. ಭಸೋದಿಃ | ಉ. ೧-೧೨ | ಇತ್ಯದಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಭಯತ್ರ ಕಾಲಾಧ್ವನೋದರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ | ಪಾ. ೨-೩-೫ | ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ |
ಸಸರ್ಯಾನ್ | ಸಸರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡಾದಿಃ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರ-
ಲೋಪಃ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಯಜ್ಞ ತ್ವಿಗ್ಗಾಂ ಘುಷಾಂವಿತೃರ್ವಾರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶುಚಿಯೇ—ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, (ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮರುತ್ಮಗಳು) | ಶುಚಿಂ—ಶುದ್ಧನಾದ, (ದೀಪ್ತನಾದ) | ಶ್ವಾಮಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ | ತಿಸ್ರಃ ಶರದಃ—ಮೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳು | ಪೃತೇನ—ಆಜ್ಞದಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಪರ್ಯನ್—ಪೂಜೆಮಾಡಿರೋ (ಆಗ) | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು) ಅರ್ಹವಾದ | ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್—ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ದಧಿರೇ—ಧರಿಸಿದರು | ಸುಜಾತಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಮೃತವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ | ತನ್ಮಃ—ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು | ಅಸೂದಯಂತ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ಸ್ವತಃ) ಶುದ್ಧರಾದ ಮರುತ್ಮಗಳು ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮೂರುಸಂವತ್ಸರಗಳ ಆಜ್ಞದಿಂದ ಪೂಜಾದಿ (ಹೋಮಾದಿ) ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು ಅವು ತಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದವರಾಗಿ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿದರು

English Translation

Inasmuch, Agni, as the pure (Maits) worshipped you (equally) pure, with clarified butter for three years, therefore they aquired names worthy (to be repeated) at sacrifices, and being regenerated, obtained celestial bodies.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶುಚಿಯೇ—ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಶುದ್ಧಾತ್ಮಾನಃ—ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ತನು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯತ್ವವರಾದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವರು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಶುಚಿಂ—ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಆಜ್ಞದಿಂದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಶುಚಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೬-೧) ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿ ಪದದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವಾಗ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ಜ್ವಲತಿ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತ ಎಂಬ ದಾತುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶುಚಿ ಶಬ್ದವು ದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಇದರಿಂದ ಶುಚಿಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಅಯಮುಚಿತರಃ

ಶುಚಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ ಇತಿ ವೈಯಾಕರಣಾ ಮನ್ಯಂತೇ ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಇರುವ ನಿರುಕ್ತವಚನವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದು ಮತ್ತು--

ತಮಗ್ನೇ ದ್ವ್ಯಭಿಸ್ತಮಾಶುಶ್ವಣಿಸ್ತಮದ್ವ್ಯಸ್ತಮತ್ಸನಸ್ವರಿ |

ತೈಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತಮಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅಶುಶ್ವಣಿಃ ಶುಚಿಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಆದರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಇರುವ ಭೇದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವರು

ಶರದಃ—ಶೀರ್ಷ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಯಾಂ ಓಷಧಯಃ ಇತಿ ಶರತ್ ಸಂವತ್ಸರಃ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾಗಿ (ಹಣ್ಣಾಗಿ) ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂವತ್ಸರವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳವರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಜ್ಞಾಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು ಯಾಸ್ವರು ಶರತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನವಾದ ಶರದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಶರಚೈತಾ ಅಸ್ಯಾಮೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಆಪೆ ಇತಿ ವಾ | (ನಿ ೪-೨೬) ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಶೀರ್ಣವಾಗುವುವು. ನೀರು ಗಳೂ ಒಣಗುವುವು ಆದ್ದರಿಂದ ಶರದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅನೇಕವಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಇರುವುದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ—

ಪುನಃ ಪತ್ತೀಮಗ್ನಿರದಾದಾಯುಷಾ ಸಹ ವರ್ಚಸಾ |

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು

ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್ ದಧಿರೇ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಈ ಹೆಸರುಗಳೂ

ಅದ್ವೈಜ್ ಚಾನ್ಯಾದ್ವೈಜ್ ಚೈತಾದ್ವೈಜ್ ಚ ಪ್ರತಿದ್ವೈಜ್ ಚ ಮಿತಕ್ಷ ಸಂನಿತಕ್ಷ ಸಭರಾಃ

(ತೈ. ಸಂ. ೪-೬-೫-೫)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಚಯನದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾಗಿ ಏಳು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸು ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ರೂಪವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಉತ್ತಮವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ

ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಇದರಿಂದಲೇ, **ಸುಜಾತಾಃ ತನ್ಮಃ ಅಸೂದಯಂತ** ಎಂದು ಈಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಯಾರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೂರುವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ, ಅಜ್ಞದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರೋ, ಅಥವಾ ಹೋಮಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅಶಕ್ತರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ನಾನುಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವರೋ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವರಾದಕಾರಣ ಉತ್ತಮವಾದ ಸರಿಶುದ್ಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಮತ್ತು ವಶ್ಯಾರ್ಥವೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

ಸಪರ್ಯಾನ್—ಪೂಜಾಂ ಚಕ್ರೈಃ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಸಂಜ್ಞಿಸಿರುತ್ತದೆ. **ಪರಿಚರಂತಿ** ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. **ಸಪರ್ಯಾತಿ** ಎಂಬ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ **ಸಪರ್ಯಾನ್** ಎಂದು ಅಗಿರುತ್ತದೆ. **ಸಪರ್ಯಾತಿ** ಎಂಬ ಸದವು ಹತ್ತು ಪರಿಚರಣಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರತಿಮಾ ||

ತಿಪ್ರಃ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸೃಚತಸ್ಯ** (ವಾ ಸೂ ೨-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಿಸೃ ಅದೇಶ ತಿಸೃಃ ಅಸೃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿರ ಯತಃ (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ತಿಸೃಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಫಿಷಃ (ಫಿ ಸೂ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಸ್ರಾದೇಶಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನಿನವದಾದೇಶೋಽನಲ್ಪಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿನವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉದಾತ್ತಯೋಗೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರದಃ—ಶ್ವಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ತೀರ್ಯಂತಃ ಅಸ್ಯಾಂ ಓಷಧಯಃ ಇತಿ ಶರತ್ ಸಂವತ್ಸರಃ (ಓಷಧಿಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಗುತ್ತವೆ). ಶ್ವದಭಸೋಽದಿಃ (ಉ ಸೂ ೧-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಶರದ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕಾಲಾಭ್ಯಸೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ ಸೂ ೨-೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಎಂಬರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಒಂದಿದೆ.

ಸಪರ್ಯಾನ್—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ, ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಕ್ಲಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭಿರ್ನೋ ಯಕ್ (ವಾ ಸೂ ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಮೈ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಸಪರ್ಯಾನ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ

ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೈಶ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಮ್, ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಷೆಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಾಕಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಧಿರೇ—ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಜ್ಞೈಯಾನಿ—ಯಜ್ಞಾಯ ಅರ್ಹಾಣಿ ಯಜ್ಞಯಾನಿ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ವ್ಯಾಂ ಘಖಿಗೌ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯೇನೇಯಾನೀ—(ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸೂದಯಂತೆ—ಸೂವ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು ಭೃದಿ. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ರೋದಸೀ ಬೃಹತೀ ವೇವಿದಾನಾಃ ಪ್ರ ರುದ್ರಿಯಾ ಜಭ್ರೀ

ಯಜ್ಞೈಯಾಸಃ |

ವಿದನ್ಮತೋ ನೇಮಧಿತಾ ಚಕಿತ್ಸಾನಗ್ನಿಂ ಪದೇ ಪರಮೇ ತಸ್ಥಿ-

ವಾಂಸಂ || ೪ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಆ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಬೃಹತೀ ಇತಿ | ನೇವಿದಾನಾಃ | ಪ್ರ | ರುದ್ರಿಯಾ |

ಜಙ್ಗಿರೇ | ಯಜ್ಞಿಯಾಃ |

ವಿದತ್ | ಮರ್ತಃ | ನೇಮಽಧಿತಾ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ | ಅಗ್ನಿಂ | ಪದೇ | ಪರಮೇ |

ತಸ್ಯಽನಾಂಸಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಬೃಹತೀ ಮಹತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾ ನೇವಿದಾನಾ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಯಂತಃ | ಕುತ್ರಾಗ್ನಿವರ್ತತ ಇತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ವದಂತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮದತೋದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಆ ನೇವಿದಾನಾ ಅಗ್ನಿಮುಪಲಭಮಾನಾಃ | ಏವಂ-ಭೂತಾ ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾ ದೇವಾ ರುದ್ರಿಯಾಃ | ರುದ್ರೋಽಗ್ನಿಃ | ದೇವಾನಾಮಸುರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಸಮಯೇ ತೈರ್ದೇವೈಃ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯ ಗತವಂತಮಗ್ನಿಂ ದೇವಾ ಅಗತ್ಯಾಗ್ನಿ-ಸಕಾಶಾದ್ವಲೇನ ತದ್ಧನಮಗೃಹ್ಣನ್ | ತದಾನೀಂ ಸೋಽಗ್ನಿರರೋದೀತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ರುದ್ರ ಇತ್ಯಾಹ್ಯಾ-ಯತೇ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ತದಗ್ನಿರ್ಯಕಾಮಯತ ತೇನಾಪಾಕ್ರಾಮತ್ ತದ್ದೇವಾ ವಿಜಿ-ತ್ಯಾವರುರುತ್ಸಮಾನಾ ಅನ್ವಾಯನ್ ತದಸ್ಯ ಸಹಸಾದಿತ್ವಂತ ಸೋಽರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ಪ್ರದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೧-೧ | ಇತಿ | ತಸ್ಯ ರುದ್ರಸ್ಯಾರ್ಹಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಪ್ರ ಜಙ್ಗಿರೇ | ಪ್ರಜಙ್ಗಿರೇ | ಚಿಕಿರ್ಮತ್ಯರ್ಥಃ | ನೇಮಧಿತಾ | ನೇಮಚಬ್ದೋಽರ್ಥವಚನಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ತೋ ನೇಮ ಇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮರ್ಥಭಾಗೇನ ಧೀಯತೇ ಧಾರ್ಯತ ಇತಿ ನೇಮಧಿತ ಇಂದ್ರಃ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಏಕೋಽರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರ ಏಕ ಏವಾಪರೋಽರ್ಥ ಇತಿ ಯಾವತ್ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಯತ್ಸರ್ವೇಷಾಮರ್ಥಮಿಂದ್ರಃ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನಾಂ ಭೂಯಿಷ್ಯಭಾಕ್ತಮಃ | ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೪-೩ | ಇತಿ | ತೇನೇಂದ್ರೇಣ ಸಹಿತೋ ಮರ್ತೋ ಮರುದ್ಧಣಃ ಪರಮ ಉತ್ತಮೇಂದ್ರತೈ ಪದೇ ಸ್ಥಾನೇಽಶ್ವತ್ಥಾದೌ ತಸ್ಮಿನಾಂಸಂ ಸ್ಥಿತವಂತಮಗ್ನಿಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ವಾನನ್ನಿದತ್ | ಅಲಭತ || ನೇವಿದಾನಾಃ | ವಿದೇಜ್ಞಾನಾರ್ಥಾಲ್ಲಾಭಾರ್ಥದ್ವಾ ಯಜಂ-ತಾಲ್ಲಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಾನಚ್ ಅರ್ಥಧಾತು-ಕತ್ವಾದೋಲೋಪಯೋಲೋಪಾ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವ ಲಾಭೇ | ಲಾಜ್ಞಾದಿತ್ವಾತ್ ಚೇರಜಾದೇತಃ | ನೇಮಧಿತಾ | ದಧಾತೇಃ ಕಮಣಿ ನಿಷ್ಪಾ | ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ |

ಸಾ. ೭-೪-೪೫ | ಇತಿ ಧಿಭಾವೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ತ್ಯತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ಯತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಂ | ತಿಸ್ತತೇರ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾ-
ದ್ಭಸಾಮಿತಿಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ಬೃಹತೀ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು | ಆ ನೇವಿದಾನಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಇರುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ | ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ (ದೇವತೆಗಳು) | ರುದ್ರಿಯಾ—ರುದ್ರನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಜಭಿರೇ—ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು | ನೇಮಧಿತಾ—ಅರ್ಧ ಹವಿರ್ಭಾಗಾರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದ | ಮರ್ತಃ—ಮರುದ್ಗಣವು | ಪರಮೇ—ಉತ್ತಮವಾದ (ಅಂತ್ಯ ವಾದ) | ಪದೇ—(ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಂ—ಇರುವ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಚಿಕಿ-
ತ್ವಾ—ತೀಡವರಾಗಿ | ವಿದತ್—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಪಡೆದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ದೇವತೆಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನ್ವೇಷಮಾಡುವವ ರಾಗಿ, ರುದ್ರನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು ದೇವತೆಗಳ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಆಹಾರವಾದ ಇಂದ್ರನೊಡ ಗೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳು (ಮರುತ್ಮಗಳು) ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation.

Those who are to be worshipped, (the Gods), inquiring between the expansive heaven and earth (for Agni), recited (hymns) dedicated to Rudra; the troop of mortal (Maruts), with (Indra), the sharer of half the oblation, knowing where Agni was hiding, found him in his excellent retreat.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರೋದಸೀ—ಸ್ವಧೇ ಪುರಂಧೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೨೨)

ರುದ್ರಿಯಾಃ—ರುದ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ರುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯು ತ್ತರಿನಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು (ದೇವತೆಗಳು ಕಾಣದಂತೆ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸದೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಯುದ್ಧವಾದನಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡುಹೋಗಿ

ತಮ್ಮ ಧನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರಿಗಿ ತಂದರು ಅಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತನು ರುದಿರ
ಅಶ್ವವಿಮೋಚನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರಣ ರುದ್ರಶಬ್ದವು ಅಳುವುದು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ
ತದಗ್ನಿಸ್ಥಳಕಾಮಯತ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೋಮೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ ತದುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ
(ತೈ ಸಂ ೧-೫-೧-೧) ಎಂಬವರಿಗೂ ಇರುವ ವಚನವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಅಗ್ನಿಯು
ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಯಜ್ಞದ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದು ಅರ್ಹವಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳು ಇಲ್ಲ
ಕಾರಣ ಅವರು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ದ್ರಾವ್ಯವೃಥಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಹುಡುಕಿ ಅವನನ್ನು ಕಂಡು ಉಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿರುವರು.

ನೇಮಧಿತಾ—ನೇಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ತೋ ನೇಮ
ಇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ (ನಿ. ೩-೨೦) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ನೇಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೋ
“ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರ ಅರ್ಥಭಾಗದಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ನೇಮಧಿತಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು
ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.
ಯತ್ಪರ್ವೇಷಾಮರ್ಥಮಿಂದ್ರಃ (ತೈ ಸಂ. ೫-೪-೨-೩) ಎಂಬ ವಚನವು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರ ಅರ್ಥಭಾಗದಿಂದ
ಇರುವ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವುಳ್ಳವನು” ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು
ಈ ವಚನವು ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭಾಗವಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತೇಃ—ಮರ್ತಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ
ಮರುದ್ಧಣಃ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಗಳು—ರುದ್ರ
ಶಬ್ದವು ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವು ಮರ್ತ
ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಚಿಯಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ಚಿಕಿತ್ಸಾ** ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.
ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮರ್ತೇಃ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ನೇಮಧಿತಾ—(ಸಂಗ್ರಾಮ) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಸಂಸಾರ
ದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ ಪರಮಪದವಾದ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ
ಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವನು ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನು.

ಅ ವೇದಿನಾಸಃ—ಶಿಲೆಯುಜೀಕಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಯಾಗಶೀಲಾದವರೂ
ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ (ಯಜ್ಞಮಾಡಿ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾಹಾರ್ಯ ದೇವಾಃ | ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು
ಸಾಯಣರು, ಯಜ್ಞಸಂಪಾದಿನೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಯಾಗಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಗಳೂ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬೃಹತೀ—ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನರೂಪ ಬೃಹನ್ನದತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇವಿದಾನಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಅಥವಾ ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರೇ ಯಜ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಗುಣೋಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೇವಿದ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಋದಂತದ ಮೇಲೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವೇವಿದಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಜಿಯಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಬಂದಾಗ ಆಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ

ವಿದನ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುನಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕೃಮಾಜ್ ಯೋಗೇಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಆಜ್ಜ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನೇಮಧಿತಾ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ನೇಮ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾವದಿಂದ ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಸರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿಚ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಚುತ್ವ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ನುಮಾಗಮು. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಂ—ಷ್ಠಾ ಗತಿವಿನ್ಯತ್ನಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ವಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ವಸ್ತೇಕಾಚಾದ್ಯಸಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬ ನಿಯಮ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಥಿವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯಚ್ಯಾಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವ-ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಸರಸವರ್ಣ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ವಾರಃ ||

ಸಂಜಾನಾನಾ ಉಪ ಸೀದನ್ಮಭಿಜ್ಞ ಪತ್ನೀವಂತೋ ನಮಸ್ಯಂ
ನಮಸ್ಯನ್

ರಿರಿಕ್ವಾಂಸ್ತನ್ವಃ ಕೃಣ್ವತ ಸ್ವಾಃ ಸಖಾ ಸಖ್ಯುರ್ನಿಮಿಷಿ ರಕ್ಷ-
ಮಾಣಾಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂ ೨ ಜಾನಾನಾಃ | ಉಪ | ಸೀದನ್ | ಅಭಿಜ್ಞ | ಪತ್ನೀ ೨ ವಂತಃ | ನಮಸ್ಯಂ |
ನಮಸ್ಯನ್ನಿತಿ ನಮಸ್ಯನ್ |

ರಿರಿಕ್ವಾಂಸ್ಃ | ತನ್ವಃ | ಕೃಣ್ವತ | ಸ್ವಾಃ | ಸಖಾ | ಸಖ್ಯುಃ | ನಿ ೨ ಮಿಷಿ |
ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಘರ್ಮಾಭಿಷ್ಯವೇ ಸಂಜಾನಾನಾ ಇತ್ಯೇವಾ | ಅಥೋತ್ತರಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಸಂಜಾ-
ನಾನಾ ಉಪ ಸೀದನ್ನಭಿಜ್ಞಾ ದಶಭಿರ್ವಿವಸ್ವತಃ | ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಸಂಜಾನಾನಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂತೋ ದೇವಾ ಉಪ ಸೀದನ್ | ಉಪಸೀದಂತಿ-
ಸ್ಮಾಪ್ನುವಂತಿ | ಉಪಸತ್ತಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಚ ಪತ್ನೀವಂತಃ ಸಪತ್ನೀಕಾಃ ಸಂತೋ ನಮಸ್ಯಂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹ-
ಮಭಿಜ್ಞಾ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವಸ್ಥಿತಜಾನುಯುಕ್ತಂ ತ್ವಾಂ ನಮಸ್ಯನ್ | ಅಪೂಜಯನ್ | ಪೂಜಯಿತ್ವಾ
ಚ ಸಮ್ಯುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ತವ ನಿಮಿಷಿ ದರ್ಶನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ರಕ್ಷಮಾಣಾಸ್ತಯಾ ಪರಿರಕ್ಷಮಾಣಾಃ
ಸಖಾ ಸಖಾಯೋ ದೇವಾಃ ಸ್ವಾಸ್ತನ್ಯಃ ಸ್ಯುಕೀಯಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ರಿರಿಕ್ವಾಂಸೋನಶನಾದಿರೂಪೇಣ
ದೀಕ್ಷಾನಿಯಮೇನ ರಿಕ್ತೀಕುಮಂತಃ ಶೋಷಯಂತಃ ಕೃಣ್ಣತ | ಯಾಗಾನಕುಮನ್ | ದೇವಾ ವೈ
ಯಜ್ಞಮತಸ್ತತಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ನಮಸ್ಯನ್ | ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜ ಇತಿ
ಪೂಜಾರ್ಥೇ ಕೃಚ್ | ಲಜ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ | ರಿಚಿರ್
ವಿರೇಚನೇ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ | ನಿಮಿಷಿ | ಮಿಷ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ | ಅತ್ರೋಪಸರ್ಗವಶಾದ್ವರ್ತನಾರ್ಥಃ |
ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಷಿಪ್ | ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಃ ಶಾನಚ್ | ಯಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

1 ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಸಂಜಾನಾನಾ-(ನೀನಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ತಿಳಿದಂಥಾ (ದೇವತೆಗಳು) | ಉಪ
ಸೀದನ್-(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಿದರು | ನಮಸ್ಯಂ-ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾದ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ಪತ್ನೀವಂತಃ-
ಸಪತ್ನೀಕರಾಗಿ | ಅಭಿಜ್ಞಾ-ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜಾನುಗಳನ್ನರಾಗಿ | ನಮಸ್ಯನ್-ನಮಸ್ಕರಿಸಿ
ದರು (ಪೂಜಿಸಿದರು) | ಸಖ್ಯುಃ-ಮಿತ್ರನಾದ (ನಿನ್ನ) | ನಿಮಿಷಿ-ದರ್ಶನವಾಗಲು | ರಕ್ಷಮಾಣಃ-
(ನಿನ್ನಿಂದ) ರಕ್ಷಿತರಾದ | ಸಖಾ-ಸ್ನೇಹಿತರಾದ (ದೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಾಃ ತನ್ಯಃ-ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು |
ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ-(ಅನಶನಾದಿಗಳಿಂದ) ದೇಹವನ್ನು ಶೋಷಿಸಿದವರಾಗಿ | ಕೃಣ್ಣತ-(ಯಾಗಗಳನ್ನು) ಮಾಡಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಸಪತ್ನೀಕರಾಗಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ,
ಜಾನುಗಳನ್ನೂ ನೀನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಮಿತ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿತರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದವರಾಗಿ,
ಅನಶನಾದಿರೂಪದವರಾಗಿ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು

English Translation.

The Gods, discovering you, sat down, and with their wives paid reverential adoration to you upon their knees. Secure on beholding their friend, of being protected, your friends, the Gods, abandoned the rest of their bodies in sacrifice.

|| ವಿಶೇಷನಿಷ್ಕಮಗಳು ||

ಭರ್ಮಾಭಿಷ್ಠವಶ್ಯಾಗಿ ಸಂಜಾನಾನಾ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋತ್ತರಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸಂಜಾನಾನಾ ಉಪ ಸೀದನ್ನಭಿಜ್ಞಾ ವಶಭಿವಿವಸ್ವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೭).

ಸಂಜಾನಾನಾ—ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಪ್ರಥಮಾಂತ ಪದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಸಾಯಣರು ದೇವಾ ವೈ ಯೆಜ್ಞಮತಸ್ತತಃ (ಐ ಬ್ರಾ. ೨-೧೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರೊಡಗೂಡಿ, ನಿಯಮವಾಗಿರುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಶರೀರವನ್ನೂ ಅನಶನಾದಿನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯರ ಪರವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತಸ್ತಃ ಕೃಣ್ವತಃ ಸ್ತಾಃ—ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು ಕೃಣ್ವತಃ ಎಂಬ ಪದವು ದುಕ್ಕೌ ಕರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಇದು ಸಂ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವ ಸಪತ್ನೀಕರಾದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವರಾಗಿ ವಿದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಭಿಜ್ಞಾ—ಅಭಿಗತೇ ಜಾನುನೀ ಯಸ್ಮಿನ್ ಉಪಸದನೇ ಅಭಿಜ್ಞಾ. ಭೂಮಾ ಜಾನುನೀ ನಿಸಾತ್ಯ ಉಪಸೀದಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನು ಊರಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಅಭಿಜ್ಞಾ ಪದವನ್ನು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಅಹ್ಯಾ ಜಾಸು ದಕ್ಷಿಣತೋ ನಿಷದ್ಯೇಮಂ ಯಜ್ಞಮಭಿಗೃಹೀತ ವಶ್ವೇ |

(ಮ. ಸಂ ೧೦-೧೫-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು

ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ--ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಸುವಾಗಲೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕೃತನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಂಜಾನಾನಾಃ--ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಜಾನಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದನ್--ಪದ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಬ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಶಪ್ ಸರವಾದಾಗ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ತಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

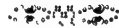
ನಮಸ್ಯ--ಸನೋವರಿವತ್ತಿತ್ವಜಃ ಕೃಚ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಮಸ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಬ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಬಂದಾಗ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ--ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕೃಸುಶ್ಚ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ತಸ್ಯ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ನುನಾಗಮ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣ್ಣತೆ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏರ್ ಪೃಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಆತ್ಮನೇಪದೇಪ್ಯನತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. **ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ, **ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ ಉ ವಿಕರಣ. **ಅತೋ ಲೋಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಯಣಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಒರುವುದಿಲ್ಲ ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾನೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಮಿಷಿ - ವಿ.ಸ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಮ್, ಧಾತು ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಬಲಾದಸ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಸರ್ಗವರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ - ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಶಾನ್ಚ್ ಪರವಾದಾಗ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ರಕ್ ಆನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶಾನ್ಚ್) **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ಯದ್ಗುಹ್ಯಾನಿ ತ್ವೇ ಇತ್ವದಾವಿದನ್ನಿಹಿತಾ ಯಜ್ಞಿ-
ಯಾಸಃ |

ತೇಭೀ ರಕ್ಷಂತೇ ಅನ್ಮುತಂ ಸಜೋಷಾಃ ಪಶೂಣ್ಚ ಸ್ಥಾತ್ಥಾಣ್ಚ-
ರಥಂ ಚ ಸಾಹಿ || ೬ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ತ್ರಿಃ | ಸಪ್ತ | ಯತ್ | ಗುಹ್ಯಾನಿ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ಇತ್ | ಪದಾ | ಅವಿದನ್ |

ನಿಽಹಿತಾ | ಯಜ್ಞಯಾಸಃ |

ತೇಭಿಃ | ರಕ್ಷಂತೇ | ಅನ್ಯತಂ | ಸಽಜೋಷಾಃ | ಪಶೂನ್ | ಚ | ಸ್ವಾತ್ಮನ್ |

ಚರಥಂ | ಚ | ಪಾಹಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಗುಹ್ಯಾನಿ ರಹಸ್ಯಾನಿ ವೇದೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯಾನಿ ಯದ್ಗಾನ್ವಿ ಪದಾ ಪದಾನಿ | ಪದ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗ ಏಭಿರಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೌ ಪದಚರ್ಚೇನಾತ್ರ ಯಜ್ಞ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇ ಚೈಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ಔಸಾಸನಯೋಮನ್ವತ್ಪದೇನಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಪಾಕಯಜ್ಞಾಃ | ಅಗ್ನಾ-
ಧೇಯದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಹವಿರ್ಯಜ್ಞಾಃ | ಅಗ್ನಿಷ್ವೇಮಾತ್ಯಗ್ನಿಷ್ವೇಮಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಸೋಮಯಜ್ಞಾಃ | ಏವಮೇಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಯಜ್ಞಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪದಾನಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೇ ಇತ್ ತ್ವಯೇವ ನಿಹಿತಾ ಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ತ್ವತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ | ನ ಹ್ಯಗ್ನಿಮಂತರೇಣ ಯಾಗಾ ಅನುಷ್ಠಾತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ | ಯಜ್ಞಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾ ಅರ್ಥಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವೈದುಷ್ಯಾದಿ-
ಭಿರಧಿಕಾರಹೇತುಭಿರ್ಯುಕ್ತಾಃ | ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ | ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಪರ್ಯು-
ದಸ್ತಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕಾರೀತಿ | ಏವಂವಿಧಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾ ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾನಿ ಪದಾನ್ಯವಿದನ್ |
ಅಲಭಂತ | ಲಬ್ಧ್ವಾ ಚ ತೇಭಿರ್ಯಜ್ಞಲಕ್ಷಣೈಃ ಪದೈರನ್ಯತಮಮರಣಧರ್ಮಾಣಿಂ ತ್ವಾಂ ರಕ್ಷಂತೇ |
ಪಾಲಯಂತಿ | ಯಜಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಜೋಷಾಸ್ತ್ರೈರ್ಯಜಮಾನೈಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಸ್ತೃಂ ಪಶೂನ್
ಗವಾಶ್ವಾದಿಪಶೂಂಶ್ಚ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಸ್ವಾವರಾಣಿ ಚರಥಂ ಪಶುವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮನ್ಯದ್ಯತ್ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮಸ್ತಿ
ತಚ್ಚ ಪಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ತೇಷು ಹಿ ರಕ್ಷಿತೇಷು ತ್ವದೀಯಾ ಯಾಗಾಃ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ ನಾನ್ಯಥಾ |
ಅತಸ್ತನ್ಮೇವಮುಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುಕ್ | ಗುಹ್ಯಾನಿ |
ಗುಹಾಯಾಂ ಭವಾನಿ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ವೇ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಅದೇಶಃ | ಅವಿದನ್ | ವಿದ್ವೈ ಲಾಭೇ | ಲುಜ್ಞ ಲ್ವದಿತ್ವಾದಜ್ಞ |
ಪಶೂನ್ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ | ಉಭಯತ್ರೋಭಯಥರ್ತುಃ | ಪಾ. ೬-೩-೮ | ಇತ್ಯುಭಯಥಾಭಾವಾನ್ನಕಾರಸ್ಯ
ರುತ್ವಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದವರು (ಅಧಿಕಾರಿಗಳು) | **ಶ್ರೀ ಸಪ್ತ**—ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ, (ಅಗ್ನಿಘೇಯಾದಿ) | **ಗುಹ್ಯಾನಿ**—ರಹಸ್ಯವಾದ (ನೇದದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ) | **ಯತ್**—ಯಾವ | **ಪದಾ**—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನೋ (ಅವುಗಳನ್ನು) | **ಶ್ವೇತಾ**—ನಿನ್ನಲ್ಲೇ | **ನಿಹಿತಾ**—ಸ್ಥಾಪಿತವನ್ನಾಗಿ (ಅಚರಿಸಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ) | **ಅವಿದ್**—ತಿಳಿದರು | **ತೇಭಿಃ**—ಆ ಯಾಗಗಳಿಂದ | **ಅಮೃತಂ**—ಅಮರನಾದ (ನಿನ್ನನ್ನು) | **ರಕ್ಷಂತೇ**—ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ) | **ಸರ್ವೋಪಾಸಮಾನ**—ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ (ನೀನು) | **ಪಶೂನ್**—ಗೋವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳನ್ನು | **ಸ್ವಾತ್ಮನ್**—ಚೆ—ಸ್ವಾಪರವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | **ಚರಥಂ**—ಚರವಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು | **ಸಾಹಿ**—ಕಾಪಾಡು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಹಸ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಘೇಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯಾಗಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ಅಚರಿಸಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಅಮರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ನೀನು, (ಅವರ) ಗೋವುಗಳು, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಪಶುಗಳನ್ನು (ಯಾಗ ಸಾಧನಗಳಾದುದರಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

(Devout men), competent to offer sacrifices, have known the thrice seven mystic rites comprised in you, and with them, worshipped you do you, therefore, with like affection, protect their cattle, and all that (belongs to them), moveable or stationary.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರಿಸ್ತಪ್ರಗುಹ್ಯಾನಿ ಪದಾನಿ—ಪದ್ಮತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗ ಏಭಿರಿತಿ ಪದಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಯಜ್ಞ ಉಚ್ಯಂತೆ | ಇವುಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವು ಹೊಂದಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಪದಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಔಪಾಸನಯೋಮ ವೈಶ್ವದೇವ ಇನೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಪಾಕಯಜ್ಞಗಳು, ಅಗ್ನಿಘೇಯ, ದರ್ಶಪೂಣಮಾಸ ಎಂಬ ಇನೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಏಳು ಹವರ್ಯಜ್ಞಗಳು, ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮ, ಅತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಠೋಮ ಎಂಬ ಇನೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಏಳು ಸೋಮಯಜ್ಞಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗುವುವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸಲು ಅಗ್ನಿಯು ಇಲ್ಲದೇ ಆಗದಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿ ಇವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರಿಂದ ನೇದಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಿ ಇರುವುವು.

ಯಜ್ಞೋಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾಹಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸರಿಯಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವವರು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾಚನೆಮಾಡಿಯಾದರೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಯಜ್ಞದ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಈ ಮೂರುವಿಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವರು. **ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಪರ್ಯುತಸ್ತಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಧಿಕಾರೀ** ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿರಬೇಕು. ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರು ಮತ್ತು ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವರು.

ಸರ್ಜೋಷಾಃ ಸ್ವಾತ್ಮಕ ಚರಥಂ ಚ ಪಾಹಿ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವ ಪ್ರೀತಿನುಸಾರವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಯಜಮಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು—**ಸರ್ಜೋಷಾಃ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವನು ಸ್ಥಾವರರೂಪವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ (ಚರ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ ಯಾಗಾದಿಗಳು ನೆರವೇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮ.—

ತ್ರಿ ಸಪ್ತ ಯದ್ ಗುಹ್ಯಾನಿ ಸದಾನಿ—ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ದೇವತೆಗಳು—ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಂದಸ್ವುಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು ಅಂಗಿರಾಶುನಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾಯತ್ರೀ, ಉಷ್ಣಿಕಾ, ಅನುಷ್ಠುಪ್, ಬೃಹತೀ, ಪಂಕ್ತಿ, ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಏಳು ಭಂದಸ್ವುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭಂದಸ್ವುಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳು ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಂದಸ್ವು ಬ್ರಾಹ್ಮ, ದೇವ, ಆರ್ಷ, ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುವು. ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣ, ನ್ಯೂನ, ಅಧಿಕ, ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುವು. ಪೂರ್ಣವೆಂದರೆ, ಆಯಾಯ ಭಂದಸ್ವಿನ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುವು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಇರುವುವು ನ್ಯೂನವೆನಿಸಿರುವುವು. ಭಂದಸ್ವಿನ ಮರ್ಯಾದೆ ಗಿಂತ ಮಾರಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು ಅಧಿಕವೆನಿಸಿರುವುವು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ವು ಇದೇ ವೇದಲಾದವುಗಳು ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು ಒಂದು ಅಕ್ಷರವು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ **ನಿಚೈತ್ ಗಾಯತ್ರೀ** ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ **ವಿರಾಡ್ ಗಾಯತ್ರೀ** ಎನಿಸಿರುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವು ಅಧಿಕವಾದಾಗ **ಭೂರಿಕ್ ಗಾಯತ್ರೀ** ಎನಿಸಿರುವುದು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರವು ಅಧಿಕವಾದಾಗ **ಸ್ವರಾಡ್ ಗಾಯತ್ರೀ** ಎನಿಸಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ವಿಗೆ ಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವು ಉಂಟಾದಾಗ **ನಿಚೈತ್, ವಿರಾಟ್, ಭೂರಿಕ್, ಸ್ವರಾಟ್** ಎಂಬ ನಾಮಾಂತರಗಳು ಬಂದರೂ ತನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಮಾತ್ರ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ—

ನ ನಾ ಏಕೇನಾಪ್ತರೇಣ ಭಂದಾಂಸಿ ವಿಯಂತಿ ನ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ

(ಆ ಬ್ರೂ. ೧-೧)

ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಕೆಲವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುವುವು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರಗಳಾಗಿ ಇರುವುವು ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಎಣಿಕೆಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವ ದಿಂದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗಲು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಇದನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸಪ್ತ ಪದಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. **ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ**—ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದ ಅಂಗಿರಾಬ್ರೂಹಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಗೂಢವಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಈ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಗುಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದನಂತರ ಅವರು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು ಮರೆತುಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಾಗುವಂತೆ ಅಂಗಿರಾ ಬ್ರೂಹಿಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣವೆಂದು ಉಪಚರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ಪಠಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಿರಚಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪದಾ—ನಪ್ತಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ

ಯತ್—ಯಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಜಸ್ ದರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಲುಕ್

ಗುಹ್ಯಾನಿ—ಗುಹ್ಯಾರೂಪ ಭವಾಸಿ ಗುಹ್ಯಾನಿ **ಭವೇ ಭಂದಸಿ** (ಪಾ ಸೂ ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಹ್ಯ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುವಚನರೂಪ **ಯತೋಽನಾಸಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಹಿಕವಾಗಿ ಆದ್ಯವ್ಯಾತ್ಯಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ

ತ್ವೇ—ಯುಸ್ಮತ್ಕೃತ್ವ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ತ್ವಮಾವೇಕವಚನೇ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ಯಾದೇಶ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ೨೯ ಅದೇಶ **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೭-೨-೯೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರರೂಪ.

ಅನಿದನ್—ವಿದ್ಯಾ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಧನವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿಗಿ ಅಂತಾದೇಶ **ಇತೆಕ್ಸ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ**—(ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಇದು ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ

ಫಲಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಯಾಸೇ—ಯಜ್ಞಯ ಅರ್ಹಾಣಿ ಯಜ್ಞಯಾನಿ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ಯಾಂ ಫಲಿಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಫ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯೇನೇಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಯಜ್ಞಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ತೇಭಿಃ—ತಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಸ್ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯ. ತಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತೂನ್, ಸ್ಥಾತ್ಸ್—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಮುಂದೆ ಚಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನತ್ವವ್ಯಪ್ತಶಾನ್ ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಉಭಯಥರ್ಹು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ ಏಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚರಥಂ—ಚರ ಗತಿ ಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ವ್ಯವಾಹಾರ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಞ್ಞದ್ವಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ಹುಸಿಚ್ಛ ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ॒ದ್ವಾ ಅ॑ಗ್ನೇ ವ॒ಯುನಾ॑ನಿ ಕ್ಷಿ॒ತೀನಾಂ ವ್ಯಾ॑ನುಷ॒ಕ್ಪರು॑ಧೋ

ಜೀ॒ವಸೇ॑ ಧಾಃ |

ಅಂತರ್ವಿದ್ಯಾ ಅಧ್ಯನೋ ದೇವಯಾನಾನತಂದ್ರೋ ದೂತೋ
ಅಭವೋ ಹರ್ವಿರ್ವಾಟ್ || ೭ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಯುನಾನಿ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ವಿ | ಅನುಷಕ್ | ಶುರುಧಃ |
ಜೀವಸೇ | ಧಾಃ |

ಅಂತಃ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಧ್ಯನಃ | ದೇವ | ಯಾನಾನ್ | ಅತಂದ್ರಃ | ದೂತಃ |
ಅಭವಃ | ಹರ್ವಿಃ | ವಾಟ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಯುನಾನಿ | ಜ್ಞಾನನಾನ್ಯುತತ್ ಇಹ ತು ಜ್ಞಾತವ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಸರ್ವಾಣಿ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಜೀವಸೇ
ಜೀವಿತುಂ ಶುರುಧಃ | ಪುದ್ರೂಪಸ್ಯ ಶೋಕಸ್ಯ ರೋಧಯಿತ್ರಿರೋಽನ್ಯಾನ್ಯಾನುಷಕ್ ಅನುಷಕ್ತಂ
ಸಂತತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ನಿ ಧಾಃ | ವಿಧೇಹಿ | ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಯಜಮಾನಾನನ್ನಸಮ್ಯ-
ದ್ವಾನ್ಯತ್ವಾನಂತರಂ ಹರ್ವಿರ್ವಾಟ್ ತೈರ್ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ತಂ ಹರ್ವಿರ್ವದನ್ಮೂತೋಽಭವಃ | ದೇವಾನಾಂ
ದೂತೋ ಭವಸಿ | ಕೀದೃಶಸ್ತ್ವಂ | ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಜಾನನ್ | ಕಿಂ
ಜಾನನ್ | ಅಧ್ಯನೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ | ಕೀದೃಶಾನ್ | ದೇವಯಾನಾನ್ | ದೇವಾ ಯೈರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ಯಾಂತಿ
ಗಚ್ಛಂತಿ ಶಾಶ್ವಾನನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಂದ್ರಃ ಪುನರ್ಹರ್ವಿರ್ವದನೇಽಸ್ಯನಲಸಃ || ವಯುನಾನಿ | ಅಜ
ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಜಿಯಮಿತಿರ್ಜ್ಞಾತ್ಯ | ಉ. ೩-೬೦ | ಇತಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯುನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಜೇ-
ವ್ಯಘ್ರಘೋಃ | ಸಾ ೨-೪-೫೬ | ಇತಿ ವೀಳಾವಃ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತೀತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ
ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಕ್ರಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ | ಅಂತೋದಾತ್ತಾದ್ವಿಸ್ತಾಂತಾತ್ಪ್ರತಿ-
ಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ನಾಮೋ ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶುರುಧಃ | ಶುಚಿಂ ರುಂಧಂತೀತಿ
ಶುರುಧಃ | ಕ್ಷಿಶ್ಲೇತಿ ಕ್ಷಿಶ್ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ | ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ- ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಯುನಾನಿ-ಜ್ಞಾತವ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾಃ- ತಿಳಿದ (ನೀನು) ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ- (ಯಜಮಾನರ) ಪ್ರಜೆಗಳ | ಜೀವಸೇ-ಜೀವಧಾರಣಮಾಡಲು | ಶುರುಧಃ-ಹಸಿವೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ (ಅನ್ನಗಳನ್ನು) | ಅನುಷತ್-ಸಂತತವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ | ವಿಧಾಃ-ಮಾಡು | ದೇವ-ಯಾನಾಃ-ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ | ಅಧ್ವನಃ-ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾಃ-ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಅತಂದ್ರಃ-(ಹವಿರ್ವಹನದಲ್ಲಿ) ಅಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ | ಹವಿರ್ವಾಟ್-(ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ | ದೂತಃ-ದೂತನು | ಅಭಸಃ-ಆಗುಪ್ತೀ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಾಗ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಸಿವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಂತತವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸು (ಅನಂತರ) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ಚೆನ್ನಾಗಿ) ತಿಳಿದಿರುವ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವುರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗೃತನಾಗಿರುವ ನೀನು, (ಆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುಕೊಡುವ ದೂತನಾಗು.

English Translation

Agni, you are cognizant of all things to be known, ever provide for the subsistence of men, grief-alleviating (food); so shall you be the diligent bearer of oblations, and messenger of the Gods, knowing the paths between (earth and heaven), by which they travel.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಯುನಾನಿ-ವಯುನ ಶಬ್ದವು ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಸ್ವಜ್ಞಾನವ ಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯ, ಅಥವಾ ಜ್ಞೇಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ತ್ವದ್ಭಕ್ತಿರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಸುವಿರಣೆಯು

ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ-ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು-ಮನುಷ್ಯಃ, ನರಃ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಶುರುಧಃ-ಶುರುಧಃ ಅಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.-

ಮತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿವ್ಯಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮)

ಎಂದು ಪುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೬-೧೬) ಶುರುಧಃ ಎಂದರೆ ನೀರುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ದೇವಯಾನಾನ್—ದೇವಾಃ ಯೈಃ ಮಾಗ್ಧೈಃ ಗಚ್ಯಂತಿ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು—
ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಹಸಿವೆಯು ಆಗದಿರುವಂತೆ,
ಅನ್ನವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೊಡು ಅದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿರುವ ನೀನು ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು
ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡು ಎಂದು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವಿದ್ವಾನ್ ಅಗ್ನೇ-ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಸಾದೇ
ರುತ್ಯ. **ಅತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ವ

ವಯನಾನಿ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅಜಿ ಯಮಿ ಶೀರ್ಷಭೈಕ್ (ಉ ಸೂ.
೩-೩೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉನ್ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಂ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಒರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಅಜೇವ್ಯಘಾಪೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬)
ಘಜಾ, ಅಪ್ ಈ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀಭಾವ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ವೀಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಿತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ವಯನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ
ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಕ್ಷೀತೀನಾಂ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಇತಿ ಕ್ಷೀತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಕ್ಷಿ ಚಾ ಕ್ರಾಚಿ
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿ ಚಾ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದನ್ನು ಸಮೀಪೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸ್ಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋ
ನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಹ್ರಸ್ವದ
ಪರದಲ್ಲಿ ನಾಮ ಬಂದುದರಿಂದ **ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಅದ್ಯದಾತ್ಮ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶುರುಧಃ—ಶುಚಂ ರುಂಧಂತಿ ಇತಿ ಶುರುಧಃ ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿ ಚಾ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ.
೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿ ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೃಷೋದವಾಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ**
ಯಥೋಪದಿವ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ (ಶುಚಾ) ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುರುಧಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.
ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದಂತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ

ವೀನಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—
(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ
ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ನೇ ಜಂತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಂತವಾದ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಿಜ್‌ಲಿಟಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಗೆ
ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಲಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ತಾಘುಸಾಘುಚ್ಛಃ—(ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸ್ಸಮಾಜಯೋಗೇಽಽಽ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ.
ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಂದ್ರಃ—ನ ತಂದ್ರಃ ಅತಂದ್ರಃ. ನಜ್‌ತತ್ಪರುಷ ಸನಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—
(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಿರ್ವಾಟ್—ಹವಿಃ ವಹತಿ ಇತಿ ಹವಿರ್ವಾಟ್ ವಹ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ವಹತ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ವಾದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯೋ ಎಂಬು
ದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಸ್ವಾಧ್ಯೋ ದಿವ ಆ ಸಪ್ತ ಯಜ್ಞೇ ರಾಯೋ ದುರೋ ವೈತಜ್ಞಾ

ಅಜಾನನ್ |

ವಿದದ್ಗಂ ಸರಮಾ ದೃಷ್ಟಮೂರ್ವಂ ಯೇನಾ ನು ಕಂ

ಮಾನುಸೀ ಭೋಜತೇ ವಿಟ್ || ೮ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಸುಽ ಆಧ್ಯಃ | ದಿನಃ | ಆ | ಸಪ್ತ | ಯಹ್ವೀಃ | ರಾಯಃ | ದುರಃ | ವಿ |
 ಋತಽ ಜ್ಞಾಃ | ಅಜಾನನ್ |

ವಿದತ್ | ಗವ್ಯಂ | ಸರಮಾ | ದ್ಯುಳ್ಲಂ | ಉರ್ವಂ | ಯೇನ | ನು | ಕಂ |
 ಮಾನುಷೀ | ಭೋಜತೇ | ವಿಟ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವಾಧ್ಯಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತಾ ಯಹ್ವೀಯಹ್ಯೋ ಮಹತ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಗಂಗಾಧ್ಯಃ ಸಪ್ತ
 ನದ್ಯೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರವಹಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಈದೃಗ್ವಿಧಾ
 ನದ್ಯಸ್ತಯಾ ಸ್ಥಾಪಿತಾಃ | ಅಗ್ನಿ ಯೋಮೇ ಸತಿ ಹಿ ತೇನ ತೃಪ್ತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕರೋತಿ |
 ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಸ್ಪೃತಿಃ ಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಾ | ಅತೋ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾಗ್ನಿರೇವ ನದೀಃ ಕರೋತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
 ತಥಾ ಋತಜ್ಞಾ ಋತಂ ಯಜ್ಞಂ ಜಾನಂತೋಽಂಗಿರಸೋ ರಾಯೋ ವಲನಾಮ್ನಾಸುರೇಣಾಪಹೃತಸ್ಯ-
 ಗೋರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದುರೋ ದ್ವಾರಾಣಿ ಗಮನಮಾರ್ಗಾನಜಾನನ್ | ತ್ವಯಾ ಜ್ಞಾತವಂತಃ |
 ತ್ವತ್ಪ್ರಾಧ್ಯೇನ ಯಾಗೇನ ಪ್ರೀತ ಇಂದ್ರೋ ಗಮಾಮನ್ನೇಷಣಾಯ ಸರಮಾ ನಾಮ ದೇವತುನೀಂ
 ಪ್ರೇಷಿತವಾನ್ | ಸಾ ಚ ಸರಮಾ ಗಮಾಂ ಸ್ಥಾನಮವಗತ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ನೃವೇದಯತ್ | ಇಂದ್ರಕ್ಕೆ ತಾನಂಗಿ-
 ರಸೋ ಗಾಃ ಪ್ರಾಪಯತ್ | ಅತಃ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ತ್ವಮೇವ ಕೃತವಾನ್ | ಅಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಗವ್ಯಂ
 ಗವಿ ಭವಂ ದ್ಯುಳ್ಲಂ ಸ್ಥೂಲಂ | ಬಹುಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಏಧಂ ಪಯೋಲಕ್ಷಣಮೂರ್ವಮನ್ಯಂ
 ಸರಮಾ ದೇವತುನೀ ವಿದತ್ | ಅಲಭತ | ಕಮಿತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಾದಪೂರಣಂ | ಯೇನ ನು ಯೇನ ಹಿ ಗವ್ಯೇನ
 ಮಾನುಷೀ ವಿಟ್ ಮನೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಪ್ರಜಾ ಭೋಜತೇ ಇದಾನೀಂ ಭುಂಕ್ತೇ | ತದ್ಗವ್ಯಮಪಿ
 ಪರಂಪರಯಾಗ್ನಿರೇವ ಕರೋತಿ || ಸ್ವಾಧ್ಯಃ | ಸುಆರ್ ಪೂರ್ವಾದ್ವೀಶಬ್ರಾಹ್ಮಣೈರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ
 ಯಣಾದೇಶಃ | ಯಹ್ವೀಃ | ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಭತ್ವಂ | ಗವ್ಯಂ | ಸರ್ವತ್ರ ಗೋರ-
 ಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಸಂಗೇ ಯದ್ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಾರ್ಥೇ ಯತ್ | ಉರ್ವಂ | ಉರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ |
 ಉರ್ವತಿ ಪ್ತುಧಂ ಹಿ ನಸ್ತೀತ್ಯೂರ್ವಮನ್ಯಂ | ಪಜಾದ್ಯಚ್ | ಭೋಜತೇ | ಭುಜ ಸಾಲನಾಭ್ಯವ-
 ಹಾರಯೋಃ | ಶ್ವಮಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನಿಃ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಸ್ವಾಧ್ಯಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ | ಯೆಹ್ಯೇಃ—ಮೊದ್ದಾದ | ಸಪ್ತ—ಏಳು (ಗಂಗಾನದಿಗಳು) | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ (ಬಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ) | ಋತೇಜ್ಞಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು (ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು) ತಿಳಿದ (ಅಂಗಿರಸರು) | ರಾಯೇಃ—(ವಲನಿಂದಸಹೃತವಾದ ಗೋರೂಪವಾದ) ಧನದ | ದುರಃ—ದ್ವಾರಗಳನ್ನು (ಗಮನ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು) | ಅಜಾನಃ—ತಿಳಿದರು | ಯೇನ ನು—ಯಾವ (ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಕ್ಷೀರದಿಂದ) | ಮಾನುಷೀ ಏವಿಃ—ಮನುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಜೆಯು | ಭೋಜತೇ—(ಈಗಲೂ) ಭುಜಿಸುತ್ತಾರೋ | ತಂ—ಅಂತಹ | ಗಮ್ಯಂ—ಗೋವಿನಲ್ಲಿರುವ | ದೈಕ್ಷಂ—ಸ್ಥೂಲವಾದ (ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಊರ್ವಂ—(ಸಯೋರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಸರಮಾ—ದೇವಶುನಿಯು | ವಿದತ್—ಹೊಂದಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನಿಂದಲೇ, ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತಮಹಾನದಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿವೆ. ನಿನ್ನಿಂದಲೇ, ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಂಗಿರಸರು (ವಲನಿಂದಸಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದರು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ದೇವಶುನಿಯಾನ ಸರಮೆಯು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಮತ್ತು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಈಗಲೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಪುಷ್ಪರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation.

The seven pure rivers that flow from heaven (are directed, Agni, by you ; the priests), skilled in sacrifices, knew the doors of the (cave where) the treasure, (their cattle), were concealed ; for you Sarama discovered the abundant milk of the cows with which man, the progeny of Manu still is nourished.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯೆಹ್ಯೇಃ—ಅವನಯೇ, ಯೆಹ್ಯಾಃ—ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳು ನದಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವೂ (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಹತ್, ಬ್ರಹ್ಮಃ—ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹತ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹತ್ತಾದವುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಈ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸರಸ್ವರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವರು. ಈ ಪುಕ್ತಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗಂಗೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುತ್ತವೆ ಯಜ್ಞ

ಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಹುತಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತಲುಪುವವು. ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯೂ ಅದರಿಂದ ಅನ್ನವೂ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವವು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು—

ಅಗ್ನಿ ಸ್ರಾಸ್ತಾ ಹುತಿಸ್ತವ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಅದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿರ್ವ್ಯವೈರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿನಚನವು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಲೋಕದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ವೃಷ್ಟಿ, ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು

ಋತಂಜ್ಞಾಃ—ರಾಯಃ—ದುರಃ—ಅಜಾನಂ—ಋತಂಜ್ಞ ಶಬ್ದವು—

ಉದೀರತಾಮವರ ಉತ್ತರಾಸ ಉನ್ನದ್ಯಮಾಃ ಸಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

ಅಸುಂ ಯ ಈಯಿರವ್ಯಕಾ ಋತಂಜ್ಞಾಸ್ತೇ ನೋಽನಂತು ಸಿತರೋ ಹನೇಷು ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಿತ್ಯವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ನಿ ೧೧-೧೯) ಋತ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೨-೨೪)

ನ ಯಾತವ ಇಂದ್ರ ಜೂಜುವುನೋ ನ ವಂದನಾ ಶನಿಷ್ಠ ನೇದ್ಯಾಭಿಃ |

ಸ ಶರ್ಧದಯೋ ವಿಸುಣಿಸ್ಯ ಜಂತೋರ್ಮಾ ಶಿಶ್ನದೇವಾಃ ಅಸಿ ಗುರ್ಯತಂ ನಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೫-೩-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ನಿ ೪-೧೯) ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಂಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಋತಂಜ್ಞ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರು, ಅಥವಾ ಯಂಜ್ಞವನ್ನು ಒಲ್ಲವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ರಾಯಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನಸ್ಯ—ದ್ರವ್ಯದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು—

ಪರಿಷದ್ಯಂ ಹ್ಯರಣಸ್ಯ ರೇಕ್ಲೋ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯಃ ಪತಯಃ ಸ್ಯಾಮು |

(ಋ ಸಂ ೫-೨-೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ರೈ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು (ನಿ ೩-೩) ಉದಾಹರಿಸುವರು. ಮತ್ತು—

ಈಷೀರೇಣ ತೇ ಮನಸಾ ಸುತಸ್ಯ ಭಕ್ಷೀಮಹಿ ಸಿತ್ಯಸ್ಯೇವ ರಾಯಃ |

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ ||

(ಋ ಸಂ ೬-೪-೧೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ರಾಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು (ನಿ. ೪-೭) ಉದಾಹರಿಸುವರು. ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಯಂಜ್ಞವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ವಲನೆಯ ಅಸುರನು

ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಆ ಅಸುರನಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು (ತಿರಿಗಿ) ಪುನಃ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವಲಾಸುರನು ಇರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಕನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಸರಮೆಯು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಗೋವುಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಂಡ ಹಿಡಿದು ತಿಳಿಸಿತು. ಇಂದ್ರನು ವಲಾಸುರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಆ ಋಷಿಗಳು ಸರಮೆಗೆ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಸಿದುದಿರು.

ದ್ವೈಂ—ದ್ವೈಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೇ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೨೦-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉರ್ವ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೬-೭) ಅಗ್ನಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಲಂಕಾರವೆಂದು ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅನ್ನವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಏನರಿಸಿರುವರು. ಉರ್ವತಿ ಪ್ಲೂವಂ ಹಿ ನಸ್ತಿ ಇತಿ ಉರ್ವಂ ಅನ್ವಂ-ಹಸಿವೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥವು ಎಂದು ಉರ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥ ಏನರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಯಂತಾರೋ ಯೇ ಮಘವಾನೋ ಜನಾನಾಮೂರ್ವಾನ್ತಯಂತ ಗೋನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೧೬-೭)

ತ ಏತಮೂರ್ವಂ ವಿ ಭಜಂತ ಗೋನಾಮುಥೈತದ್ವಚಃ ಪಣಯೋ ವಮುನಿತ್ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೦೮-೮)

ಈ ಋಕ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉರ್ವಶಬ್ದವು ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಗವ್ಯಂ** ಎಂಬ ಪದವೊಂದೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ **ಗವ್ಯಂ ಉರ್ವಂ** ಗೋ ಸಮೂಹವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಮತ್ತು ದೇವಗೋವುಗಳ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. **ಸ್ವಾಧ್ಯೈ-ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ದಿವಃ ಆ ಸಪ್ತ ಯೋಹಿಃ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ಧನವು ಲಭಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನೂ, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವರು ಜೀವಂತರಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸಿ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನವಂತರಾಗಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ಮರಣದನಂತರ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು. ಮನುಷ್ಯರು ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದೂ ದೇವಗೋವುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವಗೋವುಗಳು ಕಾಮಧೇನುಗಳಾಗಿ ಈ ಲೋಕವ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.**

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ—ಸು, ಅರ್ಜು ಉಪಸರ್ಗ. ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಸರವಾದಾಗ ಧ್ಯಾಯತೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸು ಅರ್ಜು ಪೂರ್ವಕ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಖರನೇಕಾಚೋಽಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಜಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಸರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಿತಿಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಪ್ಪೀಃ—ಯಪ್ಪೀಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನ ಜನ್ ಸರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ ಪಕ್ಷಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಉದಿದಂ ಪದಾದಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯತಜ್ಞಾಃ—ಯತಂ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಋಕಜ್ಞಾಂ ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು, ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಕೈದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು ಅರ್ಜು ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಞಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕವಚನ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲ್ವದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ವೈತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾಜಯೋಗೇಽಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅರ್ಜು ಸ್ವರ ಉಪಯುಕ್ತದೆ

ಗವ್ಯಂ—ಗವಿ ಭವಂ, ಗವ್ಯಂ. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗೋರಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಸಂಗೇ ಯದ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ ಯತೋನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉರ್ವಂ—ಉರ್ವಿ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಉರ್ವತಿ ಕ್ಷುಧಂ ಹಿನ್ಯ ಇತಿ ಉರ್ವ ಮನ್ನಂ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮಾನುಷೀ—ಮನೋರ್ಜಾತಾವಜ್ಯತ್ಸುಕಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ - ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಮುರಾಗಮು. ಜಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೀಸ್ವಜಾ- ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಆಜಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪಿಡ್ಯಾಣಿಜಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೋಜತೇ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಭುಜೋಽನ- ವನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಆತ್ಮನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ರಮಿಗೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ಯದೆ || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ ||

ಆ ಯೇ ನಿಶ್ವಾ ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ ತಸ್ಥಃ ಕೃಣ್ವಾನಾಸೋ ಅಮೃತತ್ವಾ-

ಯ ಗಾತುಂ |

ಮಹ್ನಾ ಮಹದ್ಭಿಃ ಪೃಥಿವೀ ನಿ ತಸ್ಥೇ ಮಾತಾ ಪುತ್ರೈರದಿತಿ-

ಧಾರಯಸೇ ವೇಃ || ೯ ||

|| ಸದಸ್ಯಾಃ ||

ಆ | ಯೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಸು ೨ ಅಪತ್ಯಾಃ | ತಸ್ಯಃ | ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ | ಅಮೃತಃ -
ತ್ವಾಯ | ಗಾತುಂ |

ಮಹ್ಯಾ | ಮಹತ್ ೨ ಭಿಃ | ಪೃಥಿವೀ | ವಿ | ತಸ್ಯೇ | ಮಾತಾ | ಪುತ್ರೈಃ |
ಅದಿತಿಃ | ಧಾಯಸೇ | ವೇರಿತಿ ನೇಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯ ಅದಿತ್ಯಾ ಅಮೃತತ್ವಾಯಾಮರಣತ್ವಸಿದ್ಧಯೇ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮುಪಾಯಂ ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ
ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಸಂತೋ ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ ಶೋಭನಾನ್ಯಪತನಹೇತುಭೂತಾನಿ
ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರಪರ್ವತ್ರಿಂಶದ್ರಾತ್ರಾದಿತ್ಯಾನಾಮಯನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾ ತಸ್ಯಃ ಆಸ್ಥಿತವಂತಃ | ಕೃತ-
ವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಅದಿತ್ಯಾ ಅಕಾಮಯಂತ ಸುಮರ್ಗಂ ಲೋಕಮಿಯಾ-
ಮೋತಿತಿ | ತ ಏತಗ್ಂ ಪರ್ವತ್ರಿಂಶದ್ರಾತ್ರಮಪತ್ಯನ್ ತಮಾಹರನ್ ತೇನಾಯಜಂತೇತಿ ಚ | ತೈ. ಸಂ.
೭-೪-೬-೧ | ಮಹದ್ವಿರನುಷ್ಠಾನೇನ ಮಹಾನುಭಾವೈಶ್ವೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಾ ಮಾತಾ ಜನಯಿತ್ವೈದಿತಿರ-
ದೀನಾ ಪೃಥಿವೀ ಧಾಯಸೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಣಾಯ ಮಹ್ಯಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಮಹತ್ವೈನ ವಿ
ತಸ್ಯೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ತಿಷ್ಠತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯತಸ್ತುಂ ನೇಃ ಅದಿತ್ಯೈರನುಷ್ಠಿತೇಷು ಯಾಗೇಷು
ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದವೀಂಷ್ಯಭಕ್ಷಯಃ | ಅತ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಜಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ |
ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಗ್ನೋರಚ್ಛೇತುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನಾಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ತಸ್ಯತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ವಾನಾದ್ಭಾಭಾವಃ |
ಶಾನಚಿಹ್ನಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ | ಮಹ್ಯಾ | ಮಹಿಮ್ನೇತ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಲೋಪ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಧಾಯಸೇ | ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಮ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ದಧಾತೇರ್ಭಾವೇಽಸುನ್ | ಣಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇ-
ರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ವತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ನೇಃ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತೈರನುಪಾದನೇಷು | ಲಜಾ
ಸಿಹ್ಯದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಪೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಸೀತ್ಕೃಡಭಾವಃ | ಧಾಯಸ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ವಾಕ್ಯಾಂತರಗತತ್ವಾದಸ್ಯ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾವ ಅದಿತ್ಯರು | ಅಮೃತತ್ವಾಯ ಅವ ರಣತ್ವ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ | ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗ
ವಸ್ತು (ಉಪಾಯವಸ್ತು) | ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ—ಮಾಡುವವರಾಗಿ | ವಿಶ್ವಾ—ಎಲ್ಲಾ | ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ—ಮಂಗಳ

ಕರಗಣಾದ, ಬೀಳದೇ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಆ ತಪ್ಪು—ಮಾಡಿದರೋ | ತಪ್ಪು—ಅಂತಃ | ಮಹದ್ವಿಃ—(ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ) ಮಹನೀಯರಾದ | ಪುತ್ರೈಃ—ಪುತ್ರರಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾದ) | ಮಾತಾ—ತಾಯಿಯಾದ | ಅದಿತಿಃ—ದೇವತೆಯಾದ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ಧಾಯಸೇ—ಜಗದ್ಧಾರಣೆಗಾಗಿ | ಮಹ್ನಾ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಮಹತ್ವದಿಂದ | ವಿ ತಸ್ಯೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ | ನೇಃ—(ಅದಿತ್ಯರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಭಕ್ಷಿಸಿದೆ (ಅದ್ವರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅದಿತ್ಯರು, ಅವರರಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ತಾಪ್ತ (ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ) ಬೀಳದೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನಿನಗೆ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇಂಥಾ ಮಹನೀಯರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಯಾದ, ಪೃಥ್ವಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ

English Translation.

you have been fed, (Agni, with oblations), ever since the Aditva's, devising a road to immortality, instituted all (the sacred rites) that secured them from falling, and mother earth, Aditi, strove with her magnitude to uphold (the world), along with her mighty sons

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ—ಉತ್ತಮವಾದ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರವಾದ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳು—ಅದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ದೇವತ್ವವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರ, ಪಟ್ಟಿಂಶದ್ರಾತ್ರ, ಅದಿತ್ಯಾಯನ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು—

ಅದಿತ್ಯಾ ಆಕಾಮಯಂತ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಿಯಾಮೇತಿ ತ ಏತಗ್ಂ ಪಟ್ಟಿಂಶದ್ರಾತ್ರಮು-
ಪಶ್ಯತು ತಮಾಹರಾ ತೇನಾಯಜಂತ ಇತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೪-೬)

ಈ ಮಂತ್ರವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು.

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಣ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಒಂಭತ್ತು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದ್ವ್ಯಾನಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೨) ಸಹಿತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಅದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ (ನಿ ೪-೨೩) ಐತಿಹಾಸಿಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಜನನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾರ್ತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ನಿಶ್ಲೇದೇನಾ ಅದಿತಿಃ ಪಶ್ಚಾಜನಾಃ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿಸ್ತ್ವಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೯-೧೦)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಇದರಿಂದಲೇ ಅದೀನಾ ಎಂದು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳರುತ್ತಾರೆ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೧-೨೩) ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯಃ ವ್ಯಾಧ್ಯಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಉದಹರಿಸುವವು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಅದಿತಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅದೀನಾ ದೇವಮಾರ್ತಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ನೇಃ—ನೀ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಗಮನ, ಆಶನ, ಖಾದನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. **ಅದಿತಿದ್ಯೌಃ** ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅದಿತಿಯು ಬಹಳ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಧರಿಸಲು ಶಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದು—ಅದಿತ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯ (ಪ್ರಸಾದವನ್ನು) ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿಶದಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವುದು

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಬಹಳ ಧನಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು ಈ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ಭೂಮಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಉಪ ಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರು ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮವೂ, ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ದೇವತೆ ಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರ ಫಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿಶ್ಲಾ—ನಿಶ್ಲಾಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ.

ಸ್ವಪತ್ಯಾಸಿ—ಶೋಭನಾಸಿ ಅಪತ್ಯಾಸಿ. **ನೌಷ್ಠಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಸಾ ಸೂ ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತಮುಃ—ಷಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಯಚ್ಚೈವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಧಿನ್ವಿಕ್ಯೋರಚಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಿಕರಣ. ಆದರೊಡನೆ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. **ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾ ಗಮು **ಅಂತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. **ಅಚಃ ಪರಸ್ವಿ ಪೂರ್ವನಿಧೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಣ್+ಆನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮು ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ

ಅನ್ಯತತ್ವಾಯಃ—ಅನ್ಯತತ್ವ ಭಾವಃ ಅನ್ಯತತ್ವಮ್, ತಸ್ಮೈ, **ತಸ್ಯಭಾವಸ್ತುತಲೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನರೂಪ

ಮಹ್ನಾ—ಮಹಿಮ್ನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವಾಗ ಛಾದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬಂದು ಮಹ್ನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮೇ—ಸ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಸಮವಪ್ರ-ವಿಭ್ಯಸ್ಥಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೧-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರ.ಕ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಆತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧಾಯಸೇ—ಡುಧಾಜಾ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗ, ಧಾತು **ವಹಿ ಹಾ ಧಾಜಾಭ್ಯ ಶ್ಲಂದಸಿ.** (ಉ ಸೂ ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತ್** ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಚಿವ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ, ಧಾತುವು ಅಕಾರಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮು ಧಾಯಸ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ **ಇನ್ವಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಧಾಯಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ನೇಃ—ವೀ ಗತಿಪ್ರಪನಕಾಂತ್ಯಕನಮಾದನೇಷು ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಬ್ ವ್ಯಮುಪುರೂಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜ ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿಗೆ ಗುಣ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾಯಸೇ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದವು ವಾಕ್ಯಾಂತರ ಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ನಿ ದಧುಶ್ಚಾರುಮಸ್ತಿಸ್ತವೋ ಯದಕ್ಷೀ ಅಮೃತಾ
ಅಕೃಣ್ಣನ್ |

ಅಧ ಹ್ವರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಚೇರಗ್ನೇ ಅರುಷೀರ-
ಜಾನನ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಅಧಿ | ಶ್ರಿಯಂ | ನಿ | ದಧುಃ | ಚಾರುಂ | ಅಸ್ತಿಸ್ | ದಿವಃ | ಯತ್ | ಅಕ್ಷೀ
ಇತಿ | ಅಮೃತಾಃ | ಅಕೃಣ್ಣನ್ |

ಅಧ | ಹ್ವರಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ | ನ | ಸೃಷ್ಟಾಃ | ಪ್ರ | ನೀಚೇಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅರುಷೀಃ |
ಅಜಾನನ್ || ೧೦ ||

|| ಸಾರ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ತಗ್ನೌ ಚಾರುಂ ಶೋಭನಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಪರಿಪ್ಲವಪರಿಪೇಚನಾದಿರೂಪಾಂ ಯಜ್ಞ ಸಂಪದ-
ಮಥಿ ನಿ ದಧುಃ | ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ | ನಿಧಾಯ ಚ ಯದ್ಯದಾಕ್ಷೀ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗ-
ಲಕ್ಷಣೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಅಕೃಣ್ಣನ್ ಕುರ್ವಂತಿ | ಚಕ್ಷುಷೀ ನಾ ಏತೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಯಭಾಗಾ |
ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೨-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತದಾನೀಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಮೃತಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ
ದೇವಾ ಯಾಗಸಮಯೋ ಜಾತ ಇತ್ಯವಗಮ್ಯಾಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅಧಾಜ್ಯಭಾಗಾನಂತರಂ ಸೃಷ್ಟಾ
ಅಗ್ನೇರುತ್ಪನ್ನಾಃ ಸಿಂಧವೋ ನ ತೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತ್ಯೋ ನದ್ಯೈ ಇವ ನೀಚೇರ್ನಿರಂತರಾಂ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು
ಗಚ್ಛಂತೀರರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ | ನಿರ್ಮಲರೂಪಾಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಏವಂಭೂತಾಸ್ತ್ವ-
ದೀಯಾ ಜ್ವಾಲಾಃ ಹ್ವರಂತಿ | ಸಂಚಲಂತಿ | ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷೂದ್ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗತಾ ದೇವಾಶ್ಚ
ಪ್ರಾಜಾನನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಹೋಮಾಯೇದೈಶ್ಯೋ ಜ್ವಾಲಾ ಉತ್ಪನ್ನಾ ಇತಿ ಹೃಷ್ವಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಜಾನಂತಿ || ಅಕ್ಷೀ | ಪರತ್ವಾನ್ನಮಂ ಬಾಧಿತ್ವಾ ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನೇ | ಸಾ. ೭-೧-೭೭ | ಇತ್ಯೆಕ್ಷಿಶಬ್ದಸ್ಯೇ-

ಕಾರಾಂತಾದೀಶಃ | ಸ ಚೋದಾತ್ತೇ | ಈತ್ಯೇ ಕೃತೇ ಸಕೃದ್ಗತಪರಿಭಾಷಯಾ | ಪರಿ. ೪೦ | ಪುನರ್ನುನ್ನು
ಭವತಿ | ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ನೀಚೀಃ | ನಿಪೂರ್ವದಂಚಿತೇರ್ಘ್ಯತ್ವಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ
ನಲೋಪಃ | ಅಂಚಿತೇಶ್ವೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೋಪಃ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಸ್ಯಧೀ ಚ | ಪಾ. ೩-೨-೫೩ | ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರುಷೀಃ | ಅರುಷಮಿತಿ ರೂಪಸಾಮಾ |
ಯದನಿಭ್ಯಾಮುಪಜಿತೃರ್ತೇರುಪಚಃ | ಛಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಈಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮಿನ್—ಈ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ಚಾರುಂ—ಶೋಭನಕರವಾದ | ಶ್ರಿಯಂ—(ಪರಿಸ್ಪರ್ಶಾದಿ) ಯಜ್ಞ
ಸಂಪತ್ತನ್ನು | ಅಧಿನಿ ದಧುಃ—ಸ್ವಾಪಿಸಿದರು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಕ್ಷೀ—(ಯಜ್ಞದ) ಎರಡು ಕಣ್ಣು
ಗಳಂತಿರುವ (ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು) | ಅಕೃಣ್ಣ—ಹೋವು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ (ಆಗ) | ದಿವಃ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ |
ಅಮೃತಾಃ—ಅಮರರಾದ (ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗಸಮಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ) | ಅಧ—ಅಜ್ಞಭಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ |
ಸೃಷ್ಟಾ—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ನೀಚೀಃ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ | ಅರುಷೀಃ—ಶುಭ್ರ
ವಾದ | ಜ್ವಾಲಾಃ—ಜ್ವಾಲೆಗಳು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಿಂಧವಃ ನ—ನದಿಗಳಂತೆ | ಹ್ವರಂತಿ—ಚಲಿ
ಸುತ್ತವೆ | ಪ್ರ ಅಜಾನನ್—(ಬಂದ ದೇವತೆಗಳೂ ನಮ್ಮ ಹೋವುಕೊಡುತ್ತರ ಈ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ
ಯೆಂದು) ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಿಳಿದರು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಯಜಮಾನರು) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಸ್ಪರ್ಶಾದ್ಯಂಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಯಜ್ಞದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ
ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೋವು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಹೋವುಕಾಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತಾರೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ
ಹೊರಟ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ನದಿಗಳಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತವೆ ಅವುಗಳನ್ನು
ನೋಡಿ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ

English Translation

(The offerers of oblations), have placed in this (Agni) the graceful
honours (of the ceremony), and the two portions of clarified butter that are
the two eyes (of the sacrifice), then the immortals come from heaven, and
your bright flames, Agni, spread in all directions like rushing rivers, and
the Gods perceive it (and rejoice)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯತ್—ಅಕ್ಷೀ—ಅಕುರ್ವನ್—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಯಜ್ಞನೇದಿಯ ಸುತ್ತಲೂ, ಪರಿಸ್ಪರ್ಶ, ಪರಿಷೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಯಜ್ಞದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನರೂಪವಾಗಿರುವ

ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗವು ನಡೆಯುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅಕ್ಷೀ- ಚಕ್ಷುಷೀ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಹೋಮಮಾಡುವರಾದದ್ದನ್ನು ಚಕ್ಷುಷೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ಯಾಜ್ಞಕರ ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ಚಕ್ಷುಷೀ ನಾ ಏತಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗಾ** (ತೈ.ಸಂ. ೨-೬-೨-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಚಕ್ಷುಶ್ರವ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಮಾಡಿರುವುದು ಇದನ್ನೇ ಅಕ್ಷೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯು-

ಚಕ್ಷುಷೀ ನಾ ಏತಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗಾ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗಾ ಯಜತಿ ಚಕ್ಷುಷೀ ಏವ ತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರತಿ ದಧಾತಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಪ್ರಬಾಹು ಗ್ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಬಾಹುಕ್ವಕ್ಷುಷೀ ದೇವಲೋಕಂ ನಾ ಆಗ್ನಿನಾ ಯಜಮಾನೋನು ಸಶ್ಯತಿ ಪಿತೃಲೋಕಗಂ ಸೋಮೋನೋತ್ತರಾರ್ಧೇಗ್ನಯೇ ಜುಹೋತಿ ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಧೇ ಸೋಮಾಯೈವಮಿವ ಹೀನೌ ಲೋಕಾನನಯೋರ್ಲೋಕಯೋರನುಖ್ಯಾತ್ಯೈ ರಾಜಾನ್ ನಾ ಏತೌ ದೇವತಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಂತರೌ ದೇವತಾ ಇಚ್ಛೇತೇ ದೇವತಾನಾಂ ನಿಧ್ಯತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜ್ಞಾ ಮನುಷ್ಯಾ ನಿಧೃತಾಃ ||

(ತೈ ಸಂ. ೨-೬-೨)

ಎಂದು ವಿವರಿಸುವುದು. ಅಜ್ಞಭಾಗವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮಗಳಿಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮವನ್ನೂ, ಸೋಮವನ್ನೂ ದ್ವೇಶಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮವನ್ನೂ ಅಜ್ಞಾಹುತಿ (ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪ) ಯಿಂದ ಮಾಡುವರು. ಈ ಎರಡು ಆಹುತಿಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞಭಾಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಜಮಾನನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿನ ಉತ್ತರಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮಮಾಡುವನು. ಬಳಿಕ ಅಗ್ನಿಯ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾಯ. ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಸೋಮವನ್ನೂ ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಈ ಎರಡು ಹೋಮ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದ ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ಸೋಮವನ್ನೂ ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜರೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ದೇವಪಿತೃಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇವರಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡಿದ ನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಿಂಧವೋ ನೇನದ್ಯ ಇವ—ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ . ಅವನಯೋ, ಯದ್ವ್ಯೋ, ಎಂಬ ಮೂವ ತ್ರೀಳು ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧವೋ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅರುಷೀ—ಅರುಷೀ ಶಬ್ದವು—ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಉಷೋ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಪರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅರೋಚಮಾನಾಃ, ನಿರ್ಮಲರೂಪಾಃ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವುಗಳು. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಜ್ಞಾಭಾಗವನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುವು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ದೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಈ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುವರು.

ಸ್ತುಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು—ಅಹೋರಾತ್ರ ವಿಭಾಗಾರ್ಥಂ ಯದೈವ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ದೇವೌ ಉದ ಪೀಶದಸೌ ತದೈವ ತ್ವಾಮಗ್ನಿಂ ದೀಪ್ತಿಮಸ್ತಂ ಅಕಾಷುಃ || ಅಕ್ಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಚಕ್ಷುರ್ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನೂ ಆಗಿರುವರು ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಹಸ್ತು ಮತ್ತು ರಾತ್ರೀಗಳು ಇವುಗಳ ವಿಭಾಗವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ಬೇಕನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗಲೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಂತಿಯು ಬೇಗುನಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಗಳು ನಿನ್ನು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಲೋಕೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವ ಗಮನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಾವವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಗಿನಿಂದಲೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದು ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುಂತೆ, ಹೇ ಅಗ್ನೀ ತ್ವಯಿ ವಿಸೃಷ್ಟಾಃ ಯಸ್ಯೈಭಿರಾಹುತಯಃ ಅರುಷೀಃ ಸಿಂಧವೋ ನ ಅಥಃ ಪುರಂತಿ | ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ತ್ವಾಂ ಜ್ಞಾತುಂ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಂತಃ ಎಂದು ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿರ ತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧುಃ—ಡುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತುಃ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಕ್ಷಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಉದಿದಿಂಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀ—ಅಕ್ಷಿಶಬ್ದ ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಇಕೋಚಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪರನಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಬರತಕ್ಕ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಔಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಈಕಾರದೊಡನೆ (ಅನುದಾತ್ತ) ಏಕಾದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾ-

ಶ್ರೇಣೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ನುಮಾಗನು ಬರಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. **ಸಕೃದ್ಗೌ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇನ ಯದ್ವಾಧಿತಂ ತದ್ವಾಧಿತಮೇವ** (ಪರಿಭಾ. ೪೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಒಂದು ಸಲ ಬಾಧಿತನಾದುದು ಬಾಧಿತನಾದಂತೆಯೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಪುನರುತ್ಥಾನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಶೃಣ್ಣನ್ — ಶೃವಿ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವಾನ್ವಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ತನಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೃಷ್ಟಾಃ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ **ವ್ರತ್ಯ ಭ್ರಷ್ಟ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೀಚೀಃ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು ನಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ **ಯಿತ್ಸಿಕ್ ದಧ್ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ **ಅಂಚಿತೇಶ್ವೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ **ಅಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲುಪ್ತಾಕಾರನಕಾರ ಅಂಚು ಧಾತುವು ಪರವಾದುದರಿಂದ **ಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ (ನಿ) ದೀರ್ಘ. ನೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ನೈಧೀ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ವಾ ಛಂದಸಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅರುಷೀಃ—ಅರುಷಮ್ ಎಂಬುದು ರೂಪದ ಹೆಸರು. ಋ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ **ಯದನಿಭ್ಯಾಮುಷಚ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಷಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರುಷಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ **ಛಂದಸೀವನಿನಾ** (ಪಾ. ೩೨೦೨—) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯೈಕೈತಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅಜಾನನ್—೮ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತಿರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು

ಎಷ್ಟತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ರಯಿರ್ನೇತಿ ದಶರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅನು-
ಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ರಯಿರ್ನೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ರಯಿರ್ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ತ್ರೈಷ್ಟುಪಾ ಭಂದಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಯಿರ್ನ ಎಂದು ನೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು

ಸೂಕ್ತ—೭೩

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೩ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೧, ೨೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಮುಷಿ—ಪರಾಶರಃ ಶಾಶ್ವತಿಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ ||

ರಯಿರ್ನ ಯಃ ಪಿತೃವಿತ್ತೋ ವಯೋಧಾಃ ಸುಪ್ರಣೀತಿಶ್ಚಿಕಿ-

ತುಷೋ ನ ಶಾಸುಃ |

ಸ್ಯೋನಶೀರತಿಧಿರ್ನ ಪ್ರೀಣಾನೋ ಹೋತೇವ ಸದ್ವಿಧತೋ

ವಿ ತಾರೀತ್ || ೧ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ರಯಿಃ | ನ | ಯಃ | ಸಿತ್ತ್ವಂ ವಿತ್ತ್ವಃ | ನಯಃ ಧಾಃ | ಸುಃ ಪ್ರನೀತಿಃ | ಚಿಕಿತ್ಸುಷಃ |

ನ | ಶಾಸುಃ |

ಸೋನಃ ಶೀಃ | ಅತಿಥಿಃ | ನ | ಪ್ರೀಣಾನಃ | ಹೋತಾಃ ಇವ | ಸದ್ವಿ | ವಿಧತಃ |

ವಿ | ತಾರೀತ್ || ೧ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಿತ್ವನಿತ್ವಃ ಸಿತುಃ ಸಕಾಶಾಲ್ಪಬ್ದೋ ರಯಿರ್ಧನಮಿವ ಯೋಗ್ಯವರ್ಯೋಧಾ ಅನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾ | ಯಥಾ ಪೈತ್ಯಕಂ ಧನಂ ವಿಶ್ರಂಭೇಣ ವ್ಯವಹಿಯಮಾಣಂ ಸದನ್ನಪ್ರದಂ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಶ್ರಂಭೇಣ ವ್ಯವಹೃತಃ ಸನ್ ಅನ್ನಪ್ರದೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಚಿಕಿತ್ಸುಷೋ ನ ವಿದುಷೋ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶಾಸುಃ ಶಾಸನಮಿವ ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ ಸುಖೇನ ಪ್ರಣೀತಮ್ | ಯಥಾ ವಿದ್ವಜ್ಞಾ-ಸನಂ ಸರ್ವೇಷ್ಯನುಷ್ಠೇಯೇಷು ತತ್ತ್ವತ್ವಂಶಯನಿರ್ಣಯಾಯ ನೀಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ | ಯತ್ನ ಸೋನಶೀಃ ಸುಖಪ್ರದೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನಾದೌ ಶಯಾನೋದ್ಯತಿ-ಥಿರ್ನ ಸುಖಾಸನ ಉಪವೇಶಿತೋದ್ಯುತಾರ್ಹಪಾದ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸತ್ಪ್ರತೋದ್ಯತಿಥಿರಿವ ಪ್ರೀಣಾನೋ ಹವಿರ್ಭಿಸ್ತರ್ಪ-ಣೀಯಃ ಸೋದ್ಯಗ್ನಿರ್ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸದ್ವಿ ಗೃಹಂ ವಿ ತಾರೀತ್ | ಪ್ರವರ್ಧಯತಿ ದದಾತಿ ನಾ | ತತ್ತ್ವ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹೋತೇವ | ಹೋತಾ ಹೋಮಕರ್ತಾರ್ಥಯ್ಯಸ್ತತ್ತ್ವಮರ್ಕರಣೇನ ಫಲ್ಪಿಯರ್ಜಮಾನಸ್ಯ ಗೃಹಂ ಯಥಾ ವರ್ಧಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಸಿತ್ವನಿತ್ವಃ | ವಿದ್ವುಃ ಲಾಭೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀಪ್ಪ್ರತೀಪೇಧಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿದವಿಶಾಮಿತಿ ಕ್ಷಸಾವಸ್ಯ ಧಾತೋರೇಟೋ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ ತತ್ರಾಪಿ ವಿಶಿಷಾಹಚರ್ಯಾತ್ತಾದಾದಿಕ ವವ ವಿದಿಗ್ಯಹೃತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ ೭-೨-೭೮ | ವಿಕೋ ಭೋಗಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ | ಸಾ ೮-೨ ೫೮ | ಇತಿ ನಿಷ್ಠಾ ನತ್ರಾಭಾವೋ ನಿಷಾತಿತಃ | ವಯೋಧಾಃ | ದುಧಾಘಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ವಿಚ್ | ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ | ಪ್ರಣೀಯತ ಇತಿ ಪ್ರಣೀತಿಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿನ್ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪುನಃ ಸುಶಬ್ದೇನ ಸಮಾಸೇ ಕೃದ್ಗುರಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಾತ್ಪ್ರದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಚಿಕಿತ್ಸುಷಃ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ | ಸನ್ಯೇಕವಚೇನ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಸತ್ತ್ವಂ | ಶಾಸುಃ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾ | ಶ್ವಸ್ತುಸ್ತೀಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೇಯಮಾನ ಉಪತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ತತ್ತ್ವ ನಿಧಿತ್ವನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುಕ್ತತ್ವಂ | ಸೋನಶೀಃ | ಸೋನ-

ಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸ್ತೋತ್ರೇ ಸುಖಕರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇ ಶೇತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇನಶೀಃ | ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಶ್ | ಪ್ರೀತಾನಃ | ಪ್ರೀತೌ ತರ್ಪಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಶಾನಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾ | ವಿಧತಃ | ವಿಧ ವಿಧಾನೇ | ವಿಧತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತುದಾದಿಶ್ವಾಚ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪಿತೃವಿತ್ತಃ—ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ | ರಯಿಃ ನ—ಧನದಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ವಯೋಧಾಃ—ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಚಿಕಿತುಷಃ—(ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ) ಪಂಡಿತನ | ಶಾಸುಃ ನ—ಶಾಸನದಂತೆ | ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೋ | ಯಶ್ವ—ಯಾವನು | ಅತಿಥಿನಃ—(ಸತ್ಯತನಾದ) ಅತಿಥಿಯಂತೆ | ಸ್ತೋತ್ರೇನಶೀಃ—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ) ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗುತ್ತಾನೆಯೋ (ಸಃ—ಅಂತಹ) | ಪ್ರೀತಾನಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಧತಃ—ಸೇವೆಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ | ಸದ್ವ—ಮನೆಯನ್ನು | ಹೋತೇವ—ಹೋತ್ಯವಿನಂತೆ | ವಿ ಶಾರೀತ್—ವರ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಧನದಂತೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ನಪ್ರದನಾದ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದ, ಅತಿಥಿಯಂತೆ (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ) ಶಯಾನನಾದ, ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜನೀಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಹೋತ್ಯವು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ), ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯನ್ನು ವರ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Agni, like patrimonial wealth, is the giver of food; he is a director like the instructions of one learned in scripture; he rests in the sacrificial chamber like a welcome guest, and like an officiating priest, he brings prosperity on the house of the worshipper

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಯಿರ್ನ ಪಿತೃವಿತ್ತಃ ವಯೋಧಾಃ—ವಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಥಃ ವಾಚಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಯೋಧಾಃ ಎಂಬ ಪದವು (ಅನ್ನಪ್ರದನು) ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ದ್ರವ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞ

ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವನಾಗಿ ಸುಖಕರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು.

ಚಿಕಿತುಮೋ ನ ಸುಪ್ರಣೀತಿ—ಪ್ರಣೀತಿ: ಕಾರ್ಯೇಷು ಉಪದೇಶಃ | **ಸುಪ್ರಣೀತಿ—ಸುಖೇನ ಕಾರ್ಯೇಷು ಉಪದೇಶಃ ಇತಿ (ಸ್ಥಂ. ಭಾ) ಸುಖೇನ ಪ್ರಣೀತವ್ಯಃ ಇತಿ (ಸಾ. ಭಾ)** ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸುಪ್ರಣೀತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನೆರವೇರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಯಾಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರ ಅನುಮತಿಯಂತೆ ಸುಖವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವನು.

ಸ್ಯೋನಶೀರತಿಥಿನ ಪ್ರೀಣಾನಃ—ಸ್ಯೋನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸ್ಯೋನೇ ಸುಖಕರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇ ಶೀತೇ ಇತಿ ಸ್ಯೋನಶೀಃ | ಶಂದಾತಾ, ಶತರಾ ವೊದಲಾದ ಇವುತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಯೋನ ಪದವು (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯನೆಂದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಖವಿರುವ ಉಪವಿಷ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸ್ಯೋನಶೀಃ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಶೀಃ ಎಂಬುವುದು ಶಿವಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಶೈಲಿಶೀರದ ಸ್ಥಾನಾರ್ಥಃ ಶೀಃ ಎಂಬುವುದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುವುದು ತಾಸಾನುಹಿಃ ಪತ್ಯತಃ ಶೀರ್ವಭೂವ (ಋ. ವೇ ೧-೩-೮) ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಷೇಷರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಖಸ್ಯ ಸ್ಥಾಪಯಿತಾ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅತಿಥಿಯು ಸುಖವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಯ ನಾಗಿ ಅರ್ಘ್ಯಸಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖೋಪವಿಷ್ಯನಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಸುಖಕರನಾಗಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುವನೂ ಆಗಿರುವನು.

ಯೋತೇವ ಸದ್ವಿವಿಧತೋ ವಿಶಾರೀತ್—ಯೋಮುಕರ್ತಾ ಅಧ್ಯಯುಃ | ಹೋಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಧ್ಯಯುಃ ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿಯನ್ನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೋತ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಅಧ್ಯಯುವು ಆಯಾಯ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಹೇಗೆ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ವರ್ತಿಸುವನೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವನು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಿತ್ಯವಿತ್ತಃ—ವಿದ್ವಾ ಲಾಭೇ ಧಾತಃ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಹ್ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇಹ್ ವಿಕಲ್ಪಿತ ವಾದರೆ ನಿಷ್ಠಾದಲ್ಲಿ ಇಹ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ. **ವಿಭಾಷಾ ಗಮನನವಿದ ವಿಶಾಮ್** (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿದಿನ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ತಸುವಿಗೆ ಇಹ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ವಿದ ಧಾತುವು ಅನೇಕ

ವಿದ್ವರೂ ಸಾಹಚರ್ಯಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶಿ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ತುದಾದಿಸರಿತವಾದ ವಿದಿಧಾತುನೇ ಗೃಹೀತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಣ್ ನಿಷೇಧ ಬರಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ ದಕಾರದ ಪದದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ ತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಿತ್ತೋ ಭೋಗಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾಂತಭಾವವು ನಿಸ್ಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏತಃ, ವಿತ್ತಃ, ಏಕೈವಿತ್ತಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಯೋಧಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋ ಮನಿನ್ ವನಿಬ್ ಕೃನಿ ಪೆತ್ತ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತವಾದ ವಿಣ್ ಪ್ರತ್ರಯ. ವಿಚ್ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ವಯಃ ದಧಾತಿ ಇತಿ ವಯೋಧಾಃ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ—ಪ್ರಣೀಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಣೀತಿಃ. ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾದ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಮೇಲೆ ಕೋಭನಾ ಪ್ರಣೀತಿಃ ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ ಎಂದು ಸು ರಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದ್ಗ್ರಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಮ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವಿರುವಾಗ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅನಕೂಪ ಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕಿತ್ಸುಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೃಸ್ತುಕ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಸು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಚಿಕಿತ್ಸಸ್ ರಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವಸ್ತ್ರೀ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಐಸ್ ಪರವ ದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ ಶಾಸಿವಸಿ- ಘೋನಾಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವವಿವರ್ಗ ಚಿಕಿತ್ಸುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸುಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಸ್ವಾ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಕುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವ ಸ್ವೈ ಸ್ನಿಹಿ—(ಉ ಸೂ ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಪಲ್ಲಡವ ಉಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಒರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಣ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಧ್ಯದ್ವ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಯೋನಶೀಃ—ಸ್ಯೋನನೆಂಬುದು ಸುಖದ ಹೆಸರು. ಸ್ಯೋನೇ-ಸುಖಕರೇ-ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಸ್ಯಾನೇ ಶೀತೇ ಇತಿ ಸ್ಯೋನಶೀಃ || ಶೀಣ್ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪ್ರೀಣಾನಃ—ಪ್ರೀಣಾ ತರ್ಪಣೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದೆಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಾ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ಕಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಹೀ-ಕುಸ್ವಾಜ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಧತಃ—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ವಿಧತಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮೋ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿನಂ ಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಸೇವಾರ್ಥ) ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಪ್ಪೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ನಾ ಕ್ರತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವೃಜ-
ನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತೋ ಅಮರ್ತಿನಃ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾ-
ಯೋ ಭೂತ್ || ೨ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ದೇವಃ | ನ | ಯಃ | ಸವಿತಾ | ಸತ್ಯಮನ್ನಾ | ಕ್ರತ್ವಾ | ನಿಸಾತಿ | ವೃಜನಾನಿ |
ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಃ ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಅಮರ್ತಿನಃ | ನ | ಸತ್ಯಃ | ಆತ್ಮಾ ಇವ | ಶೇವಃ | ದಿಧಿಷಾಯಃ |
ಭೂತ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಯೋಗ್ಯಃ ಸತ್ಯಮನ್ನಾ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶೀ ಸೋಗ್ಯಃ ಕೃತ್ವಾತ್ಮೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ವಿಶ್ವಾ ವೃಜನಾನಿ | ವಿಭಕ್ತಿ | ವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇಭ್ಯೋ ನಿಪಾತಿ ನಿತರಾಂ ಪಾಲಯತಿ | ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ ಸ್ತು-
ನ್ನಿತಿ ವೃಜನಂ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಅಸಿ ಚ ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ ಪುರುಭಿಯೃಜಮಾನ್ಯಃ ಸ್ತುತೋಗ್ಗಿರಮತರ್ನ | ರೂಪನಾಮೃತತ್ | ರೂಪವಿವ ಸತ್ಯೋ ಬಾಧರಹಿತಃ | ರೂಪ್ಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ ಸ್ವರೂಪಂ | ಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಸ್ವರೂಪಮಾಗಮಾಪಾಯಿಷು ವಿಶೇಷೇಷು ಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಯಮ್ವಿಕರೂಪ್ಯೇಣ ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ಗಿರಪುಂಜ್ಞಾವಚೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಸ್ವಯಮೇಕ ಏವ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಸೋಗ್ಯಃ ಶೇವಃ ಸುಖಕರಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಆತ್ಮೇವ | ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ವದತಯಾ ನಿರತಿಶಯಾನಂದಸ್ವರೂಪ ಆತ್ಮಾ ಯಥಾ ಸರ್ವಾನ್ಸುಖಯತಿ | ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ಯಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ | ಏಷ ಹ್ಯೇವಾನಂದಂ ಯಾತೀತಿ ಚಿತ್ರವಣಾತ್ ತದ್ವದಗ್ಗಿರಸಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಹೇತುತಯಾ ಸುಖಯತಿ | ಏವಂ ಭೂತೋಗ್ಗಿರ್ದಿಫಿಷಾಯೋ ಭೂತ್ | ಸರ್ವೈರ್ಯೃಜಮಾನ್ಯೈರ್ಧಾರಣೀಯೋ ಭವತಿ | ಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಹಿ ವೀರರತ್ನಾಲಪ್ತಗೋ ದೋಷೋ ಭವತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ವೀರಹಾ ವಾ ಏಷ ದೇವಾನಾಂ ಯೋಗ್ಯಮುದ್ಧಾಸಯತೇ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೨-೧ | ಇತಿ || ಸತ್ಯಮನ್ನಾ | ಮನನಂ ಮನ್ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಸತ್ಯಮವಿತಥಂ ಮನ್ಮಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ | ವೃಜನಾನಿ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಕೃ. ಸ್ತೌ ವೃಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ | ತೈತ್ತಿರೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದೀನಾಂ ಚ | ಪಾ. ೬-೨-೧೪೭ | ಇತ್ಯುತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ ಹ್ಯಾಕೃತಿಗಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಅಮತಿಃ | ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಮೇರತಿಃ | ದಿಧಿಷಾಯೋಃ | ದಧಾತೇದಿಫಿಷಾಯೋಃ | ಉ. ೩-೯೭ | ಇತಿ ಸಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ದೇವಃ ಸವಿತಾ ನ—ಪ್ರಕಾರಮಾನನಾದ, ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಸತ್ಯಮನ್ನಾ—ಸತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ (ಯಥಾರ್ಥ ದರ್ಶಿಯೋ) | (ಸಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು) | ಕೃತ್ವಾ—ಪ್ರಕೀಯವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ವಿಶ್ವಾ ವೃಜನಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಿಂದಲೂ | ನಿಪಾತಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ—ಬಹುಜನ (ಯಜಮಾನ)ರಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಅಮತರ್ನ—ರೂಪದಂತೆ | ಸತ್ಯಃ—ಬಾಧರಹಿತನಾಗಿ | ಆತ್ಮೇವ—ಆತ್ಮನಂತೆ | ಶೇವಃ—ಸುಖಕರನಾಗಿ | ದಿಧಿಷಾಯೋ ಭೂತ್—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ).

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ, ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯಾದ, ಸ್ವಕೀಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳನ್ನು) ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸುವ, ಬಹುಜನರಿಂದ ಸ್ತುತೃನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ರೂಪದಂತೆ ಬಾಧರಹಿತನಾಗಿ, ಆತ್ಮದಂತೆ ಸುಖಕರನಾಗಿ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಸರ್ವದಾ) ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

English Translation

He who is like the divine Sun, who knows the truth (of things) preserves by his actions (his votaries) in all encounters, like nature, he is unchangeable, and like soul, is the source of happiness he is ever to be cherished.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಕ್ರತ್ಯಾ ನಿಪಾತಿ ವೃಜನಾನಿ ನಿತ್ಯಾ—ವೃಜನಾನಿ ಎಂಬ ಪದವು—ಯತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿವ್ಯಜಿನಾನಿ ಹಸ್ತಿ (ರು ಸಂ ೪-೨೩-೮) ಎಂಬ ಯಜ್ಞಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಜನೀಯಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಸಂಗ್ರಾಮೇಚ್ಛಃ ಯುದ್ಧಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ವೃಜಿನಮಿತಿ ಬಲನಾಮಾನ್ಯತ್ರ ಇಹ ತು ವರ್ಜನೀಯತ್ಯಾತ್ ವೃಜಿನಂ ಪಾಪಮುಚ್ಯತೇ | ಸರ್ವಾಣಿ ಪಾಪಾನಿ | ವೃಜವೆಂಬ ಪದವು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು (ಸ್ಯಂ. ಭಾ) ಅಗ್ನಿಯು, ವಿಸ್ತೃತಗಳು ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒದಗುವುದರಿಂದ ವರ್ಜನೀಯ ವಾಗಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನರು ರಕ್ಷಿತರಾಗುವಂತೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವನು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾತಕಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸ್ತಾವಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ—ಮನನಂ ಮನ್ಯ ಸತ್ಯಮನಿತಥಂ ಮನ್ಯ ಯಸ್ಯ | ಮನ್ಯ ಎಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪವು. ಮೃಧವಾಗದಿರುವ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಅಮತೀರ್ನ ಸತ್ಯಃ—ರೂಪನಾಮೃತತ್ | ರೂಪಮಿವ ಸತ್ಯಃ ಬಾಧರಹಿತ (ಸಾ ಭಾ.) ಅಮತಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮಾನ್ಯತ್ರ | ಇಹ ತು ಆತ್ಮಮತಿರಮತಿರುಚ್ಯತೇ | ಅಥನಾ ಗಮನಶೀಲೋ ಅದಿತ್ಯಃ ತದ್ವತ್ ಸತ್ಯಃ | (ಸ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯ). ನಿರ್ಣಿತ್, ವಪ್ರಿಃ, ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಮತಿ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥವು (ಸ. ೩-೧೩) ರೂಪೈತೇ—ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವಹಾಗೆ

ಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಆಕಾರಗಳು ರೂಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸವು ಉಂಟಾಗುವುದಾದರೂ ಪೃಥಿವೀತ್ವವೆಂಬುವುದು ಒಂದು ಮಾತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವನು. ಇದರಂತೆಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಆತ್ಮವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಮತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವನು ಅಥವಾ ಅನು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಗಮನವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮತಿ ಎಂದರೆ ಗಮನಶೀಲನಾಗಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ ಹಾಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಆತ್ಮೇನ ಶೇವಃ ದಿಧಿಷಾಯ್ಕಿ—ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಆಸ್ವದವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿಯೂ, ನಿರತಿಶಯವಾದ ಆನಂದರೂಪನಾಗಿ ಇರುವ ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸುಖಜನಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ನಿರತಿಶಯಾನಂದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಏಕಶೈಲ್ಯವಾನಂದ ಸ್ಯಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ (ಬೃ. ಉ. ೪-೩-೩೨) ಈ ಆತ್ಮನ ಆನಂದದ ಲೇಶದಿಂದಲೇ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವುವು. ಏಷ ರೈವಾನಂದ ಯಾತಿ (ತೈ. ಆ. ೮-೭) ಈ ಆತ್ಮನೇ ಆನಂದರೂಪನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಆತ್ಮನಂತೆ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸದೆ ಇರುವವನು ವೀರಹತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು.

ವೀರಹಾ ನಾ ಏಷ ದೇವಾನಾಂ ಯೋ ಅಗ್ನಿಮುದ್ಧಾಸಯತೇ !

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೨-೧)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಆತ್ಮನಂತೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಇರುವನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ—ಮನನಂ ಮನ್ಯ. ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸತ್ಯಂ ಅವಿತಥಂ ಮನ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ. ಸತ್ಯಮನ್ಯನ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ್ವೇಷಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾ ದಿಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ನಲೋಸ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಸಾತಿ—ಸು ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಅಗಾದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ವೃಜನಾನಿ—ವೃಜ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಕ್ಲೆ ಪ್ರ. ವೃಜಿ--(ಉ ಸೂ. ೨-೨೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಾವೋರನಾಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ವೃಜನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದಪದವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ವಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ

ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ--ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಪುರುಭಿಃ (ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ) ಶಸ್ತಃ ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ. ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ತರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವೃದ್ಧಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅನುಶಾಸನವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಲ್ಲಿ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಅಮತಿಃ—ಅನು ಗತ್ಯಾದಿನು, ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅಮೇರತಿಃ (ಉ ಸೂ. ೩-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯವ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ದಿಧಿಷಾಯ್ಃ--ಉಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಧಾತು ಜ.ಹೋತ್ಯಾದಿ. ದಿಧಿಷಾಯ್ಃ--(ಉ ಸೂ. ೩-೩೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಯ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಷಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸ್ವಧಿವೀಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಾ ಉಪಕ್ಷೇತಿ ಹಿತ-
ಮಿತ್ರೋ ನ ರಾಜಾ |

ಪುರಃಸದಃ ಶರ್ಮಸದೋ ನ ವೀರಾ ಅನವದ್ಯಾ ಪತಿಜುಷ್ಠೇವ
ನಾರೀ || ೩ ||

|| ಪವನಾತಃ ||

ದೇವಃ | ನ | ಯಃ | ಸ್ವಧಿವೀಂ | ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ | ಉಪಕ್ಷೇತಿ | ಹಿತಮಿತ್ರಃ |
ನ | ರಾಜಾ |

ಪುರಃಸದಃ | ಶರ್ಮಸದಃ | ನ | ವೀರಾಃ | ಅನವದ್ಯಾ | ಪತಿಜುಷ್ಠಾ ಇವ |
ನಾರೀ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವೋ ನ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಯೋಽಗ್ನಿವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ
ಧರ್ತಾ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ಭತ್ತೇ ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಯಜ್ಞಾದಿ-
ಸಾಧನೇನ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಯತಾ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವಧಿವೀಂ ಸ್ವಧಿವ್ಯಾಮುಪಕ್ಷೇತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಪ್ರಿಯಃ ಸಸೃಜ್ಞಗೃಹಾದಾ ನಿವಸತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹಿತಮಿತ್ರೋ ನ ರಾಜಾ | ಹಿತಾನ್ಯನುಕೂಲಾನಿ
ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶೋ ರಾಜಾ ಯಥಾ ಸುಖೇನ ನಿವಸತಿ ತದ್ವತ್ | ಯಥಾ ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರೋ
ರಾಜಾ ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಹೃಗ್ನಿಂ ಕಶ್ಚ ನ ದ್ವಿಷ್ಟೇ | ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುರಃಸದಃ
ಪುರಸ್ತಾಶ್ಚೇದಂತ ಉಪವಿಶಂತಃ ಪುರುಷಾಃ ಶರ್ಮಸದೋ ನ ವೀರಾಃ ಪಿತೃಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಪುತ್ರಾ
ಇವ ವರ್ತಂತೇ | ಪಿತಾ ಪುತ್ರಾನಿವಾಗ್ನಿಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಪರಿಚಾರಕಾನ್ತಪ್ತಕೀತಿ ಭಾವಃ | ಸೋಽಯಮಗ್ನಿರಪಿ
ಶರ್ಮೀನ ಶುದ್ಧಃ ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅನವದ್ಯಾನಿಂದಿತಾ ಪತಿಜುಷ್ಠೇವ

ನಾರೀ ಸ್ವಪತಿನಾ ಸೇವಿತಾ ಸ್ವೀಕೃತಾ ಯೋಷಿದಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಸಾತಿವ್ರತ್ಯೇನ ಶುದ್ಧಾ ಸತೀ ಸರ್ವ-
ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯಾ ಭವತಿ ಏವಮಗ್ನಿ ರಸಿ || ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ನಂ
ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಕಾರಕಪೂರ್ವಾದಪಿ ದಧಾತೇರ್ವಹಿದಾಧಾನ್ಯಾತ್ಮಂದಸೀತ್ಯಸುನ್ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇ-
ರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಂತ್ಯತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಮನೃವಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಉಪಶ್ಲೇಶಿ | ಕ್ಷಿನಿವಾಸಗತೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಶರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನವದ್ಯಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ನೌಘಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸತಿಜುಷ್ಪೇವ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ನಂ | ನಾರೀ | ನೈನರಯೋರ್ವದ್ವಿತ್ವ | ಸಾ. ೪-೧-೭೩ | ಇತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಷು ಸಾಂತ್
ಜಾನಂತ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ದೇವೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಯಃ--ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ—
ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಧಾರಕನೋ (ಅ ಅಗ್ನಿಯು) | ಹಿತಮಿತ್ರಃ ರಾಜಾ ನ—ಹಿತರಾದ ಮಿತ್ರರುಳ್ಳ ರಾಜನಂತೆ |
ಪೃಥಿವೀಂ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಉಪಶ್ಲೇಶಿ—(ಯಜ್ಞಗೃಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ | ಪುರಃಸದಃ—(ಯಾವ
ಅಗ್ನಿಯು) ಪುರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು | ತರ್ಮಸದಃ ವೀರಾ ನ—ಪಿತೃಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ
ಪುತ್ರರಂತೆ (ಇರುವ) (ಅ ಅಗ್ನಿಯು) | ಅನವದ್ಯಾ—ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ | ಸತಿಜುಷ್ಪಾ—ಪತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತ
ವಾದ | ನಾರೀವ—ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ (ಶುದ್ಧನೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯನೂ ಆಗಿರುವನು.)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗದಾಧಾರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಹಿತಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿ ದ ರಾಜನಂತೆ ಈ ಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ, ತನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ, ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ
ಪುತ್ರರಿಗೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವಂತೆ, ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ, ಕತಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ
ನಾರಿಯಂತೆ, ಶುದ್ಧನೂ, ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He, who, like the divine (Sun,) is the supporter of the universe, abides
on earth like a prince, (surrounded by) faithful friends; in his presence,
men sit down like sons in the dwelling of a parent, and (in purity he
resembles) an irreproachable and beloved wife

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ನಾಲ್ಕು ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವೋ ನ ಯಃ ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ ಎಂಬುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯವು ಇದರಲ್ಲಿ
ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾದ ಸೂರ್ಯನು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ

ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಜ್ಞಾದಿಪಾಠನಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿತಮಿತ್ರೋ ನ ರಾಜಾ ಪೃಥಿವೀಂ ಉಪಕ್ಷೇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ಅನುಕೂಲರಾದ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮಿತ್ರರು ಇರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ರಾಜನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವನು. ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ರಾಜನ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವನಾದ್ದರಿಂದ ಹಿತಮಿತ್ರತ್ವವೂ, ಸರ್ವಜನ ಪ್ರಿಯನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರ.ವಿಕೆಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ರಾಜನಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಇವೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಿಧದಿಂದ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಪುರಃಸದಃ ಶರ್ಮಸದಃ ನ ವೀರಾಃ-- ಪುರಃ-- ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಸದಃ-- ಕೂತುಕೊಂಡಿರುವವರು ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡಿರುವರು ಸುಖದಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾಗಿರುವರು. ಸುಖೋಪವಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಶರ್ಮಸದಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇರುವುದು ವೀರಾ ಇವ ಶರ್ಮಸದಃ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಇರುವವರನ್ನು ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರುವ ಮಕ್ಕಳ ಹಾಗೆ ಶರ್ಮಸದಃ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿರುವರೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರೀತಿಯು ತಂದೆಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯಂತೆ ಇರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (ಸಾ. ಭಾ.)

ಪುರಸ್ಸದಃ--ಸೇನಾಯಾಃ ಅಗ್ರತೋ ವ್ಯವಸ್ಥಾತಾರಃ | ಶರ್ಮ--ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಯಜ್ಞಸುಖಂ ತದರ್ಥಂ ಸೀದಂತೀತಿ ಶರ್ಮಸದಃ ಯಥಾ ಚ ಶರ್ಮಸದೋ ಪುರಸ್ಸದಃ ನ ವೀರಾಃ ಶತ್ರುನಿಭಿಭವಿ ತಾರಃ ತದ್ವದಭಿಭವಿತೈರ್ಥಃ | ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಇರುವ ವೀರ (ಶೂರ) ರಾದ ಜನರು ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ತಾನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೂ ಉಂಟು ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುವನು. ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡಿಸುವನು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನವದ್ಯಾ ಪತಿಜುಷ್ಯೇವ ನಾರೀ-- ಪತಿಜುಷ್ಯಾ ಪತಿವ್ರತಾ ಪತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು. ಪತಿ ವ್ರತಿಯು, ಪರಿಶುದ್ಧಳು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪರಿಶುದ್ಧನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. **ಅನವದ್ಯಾ--** ರೂಪವತೀ--ಭರ್ತೃಸೇವಿತಾ ನಾರೀ ಶೋಭತೇ ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾ ವಾ ತದ್ವತ್ ಶೋಭತೇ ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತೋ ವಾ | ರೂಪವತಿಯಾಗಿರುವ (ಸೌಂದರ್ಯವತಿಯಾದ) ಸ್ತ್ರೀಯು ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ ರೂಪವತ್ತಾಗಿ, ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತ ಶ್ವರೂಪ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ-ಧೇರ್ವ ಸಾನೇ | ಸರ್ವಾಹುತಿಲಕ್ಷಣಂ ಅಜ್ಯಾದಿಸೇಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಸರ್ವಾಸಾಂ ಅಹುತೀನಾಂ ಸಾತಾ | ಧೇರ್ವ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಧಾಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾರಕನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಧಾಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದ ವೇಯದ್ರವ್ಯವೆಂದು (ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಯೇಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು, ಹಾಲು ಮುಂತಾದವು) ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವರೂಪವಾಗಿರುವ ಆಹಾರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನ ಮಾಡುವನೆಂದೂ ಸ್ಕಂದಪೂರ್ವಿಕಳೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು

ವೀರಾಃ--ವೀರವಂತಃ ಕಲ್ಯಾಣವೀರಾ ವಾ | ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಕೃಮಿತ್ರಾನ್ ನೇತೇರ್ವ ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ವೀರಯತೇರ್ವಾ | ವೀರ ಎಂಬ ಪದವು ಆನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರುತ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ--ಡುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣಪೂರ್ವಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಗತಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ** (ಉ. ಸೂ ೪-೬೬೬) ಎಂಬ ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ **ವಹಿದಾಧಾಜ್ಞಾಭ್ಯತ್ವಂದಸಿ** (ಉ. ಸೂ ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ವಸೇರ್ಣಿತ್** (ಉ. ಸೂ ೪-೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಣಿವ್ಯದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ **ಆತೋ-ಯುಕ್ ಚಿನ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಗಮು **ಅದ್ಯಂತಾಟಕಿತಾ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ, ವಿಶ್ವಧಾಯಾಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರಮಾದಾಗ **ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಹಲ್‌ಜಾಭ್ಯೋ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಮರದ್ವೈಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಪಕ್ಷೇಪಿ-ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಕ್ಷಿ ನಮಸ ಗತೋಃ ಧಾತು: ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವು. ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಯೋ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧದ ಯೋಗ-ವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತೀಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ತಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಕೆಯುತ್ತದೆ ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ಅದಂತವು ಪರಮಾದುದರಿಂದ **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಕೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಹಿತಮಿತ್ರಃ-ಹಿತಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಹಿತಮಿತ್ರಃ. ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪುರಃಸದಃ—ಪುರಃ ಸೀದಂತಿ ಇತಿ ಪುರಃಸದಃ. ಸದಾಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ **ತರ್ಮಸದಃ** ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಅನವದ್ಯಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅನದ್ಯಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಅನವದ್ಯಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ನೇಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಲ್-ಜಾಘ್ರೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪತಿಜುಷ್ವೇನ—ಪತ್ಯಾ ಜುಷ್ವಾ ಸೇವಿತಾ ಪತಿಜುಷ್ವಾ ತೃತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತೃತೀಯಾ-ಕರ್ಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇವನಾರ್ಥಕ (ಸ್ವೀಕಾರ) ಜುಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ವತ್ವದಿಂದ ಜುಷ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ನಾರೀ—ನ್ಯ ನರಯೋರ್ವೃದ್ಧಿಕ್ಲ (ಸಾ ಸೂ. ೪-೧-೭೩ ಗ. ಸೂ.) ಎಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗವಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಾದುದರಿಂದ ಐನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಗಣಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವುದರಿಂದ ನಾರೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಲಿದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ತಂ ತ್ವಾ ನರೋ ದಮ ಆ ನಿತ್ಯಮಿದ್ಧಮಗ್ನೇ ಸಚಂತ ಕ್ವಿತಿಷು

ಧ್ರುವಾಸು |

ಅಧಿ ದ್ಯುಮ್ನಂ ನಿ ದಧುರ್ಭೂರ್ಯಸ್ಮಿನ್ಮನಾ ವಿಶ್ವಾಯುರ್ಧ-

ರುಣೋ ರಯಿಣಾಣಾಂ || ೪ ||

|| ಸದಸಾರೇ ||

ತಂ | ತ್ವಾ | ನರಃ | ದನೇ | ಆ | ನಿತ್ಯಂ | ಇದ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸಚಂತ | ಕ್ಷಿತಿಷು |

ಧ್ರುವಾಸು |

ಅಧಿ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ನಿ | ದಧುಃ | ಭೂರಿ | ಅಸ್ತಿನಾ | ಭವ | ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ |

ಧರುಣಃ | ರಯಾಣಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಂ ತ್ವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ತ್ವಾಂ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು ನಿಶ್ಚಲಾಸು ಚಲನರಹಿತಾಸು ಭೂಮಿಷು | ನಿರುಪದ್ರವೇಷು ಗ್ರಾಮೇಷು-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ದನೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ನಿತ್ಯಮಿದ್ರಮನವರತಂ ಸಮಿದ್ಧಿಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಂ ಕೃತ್ವಾ
ಆ ಸಚಂತ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸೇವಂತೇ | ಕಿಂಚಾಸ್ತಿಸ್ತಗ್ನೌ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣಮನ್ತಂ ಭೂರಿ
ಚರಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪೇಣ ಬಹುವಿಧಮಧಿ ನಿ ದಧುಃ | ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ
ಯೋಗ್ಯಃ ಸ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಯುರಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ರಯಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಧರುಣೋ
ಧಾರಯಿತಾ ಭವ | ಅಸ್ಯಶ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧನಾನಿ ಧಾರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸಚಂತ | ಸಚಿ ಸಮವಾಯೇ |
ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಿಸ್ತೋಗೇಽಸೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಭವ |
ದ್ವಜೋಽತಸ್ತಿದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಧರುಣಃ ಧಾರೇರ್ಜಿಲುಕ್ಲೇತ್ಯನಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಂ ತ್ವಾ-ಆ (ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ) ನಿನ್ನನ್ನು | ನರಃ—(ಯಾಗದ
ಮುಖಂಡರಾದ) ಮನುಷ್ಯರು | ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು—ಅಚಲನಾದ (ನಿರುಪದ್ರವನಾದ) ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ |
ದನೇ—ಸ್ವಕೀಯನಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ನಿತ್ಯಂ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಇದ್ವಾಂ—(ಸಮಿಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಜ್ವಲಿತ
ನನ್ನಾಗಿ | ಆ ಸಚಂತ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ಅಸ್ತಿನಾ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮ್ನಂ—
ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಭೂರಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಅಧಿ ನಿ ದಧುಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—
(ಅಂತಹ ನೀನು) ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ನಮಗೆ) | ರಯಾಣಾಂ—ಧನದ | ಧರುಣಃ—ಧಾರಕನಾಗಿ
ಆಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ನಿರುಪದ್ರವವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸಮಿಧಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಂತಹ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು (ನಮಗೆಲ್ಲಾ) ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Such as you are, Agni, men preserve you constantly kindled in their dwellings, in secure places, and offer upon you abundant (sacrificial) food; you in whom is all existence, are the bearer of riches (for advantage).

|| ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು—ನಿರುಪದ್ರವೇಷು ಗ್ರಾಮೇಷ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಗೌಃ ಗ್ನಾ ಎಂಬ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧ್ರುವ ಶಬ್ದವು ವಿಕೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಲನರಹಿತವಾದ ಭೂಮಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿನಿರೂಪಿಸಿರುವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಧ್ರುವ ಪದವನ್ನು ವಿಕೇಷಣಮಾಡಿರುವುದು ಅರ್ಥಾಂತರ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕವಾಗಿ ಉಪಲಕ್ಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗೂ ಅಸ್ಪದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಗ್ರಾಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಕ್ಷಿತಿಷು ಧ್ರುವಾಸು | ಕ್ಷಿತಿರಿತಿ ಪೃಥಿವೀನಾಮ | ಇಹ ಚ ಅಥಾಸಿ ತದ್ವಿಕೇನ ಕೃತ್ವೇನನ್ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ (ನಿ ೨-೫) ಇತ್ಯೇವಂ ತದವಯವೇಷು ಪ್ರಯುಕ್ತಂ | ಪೃಥಿವ್ಯವಯವೇಷು ನೇದ್ಯಾಖ್ಯೇಷು ಧ್ರುವೇಷು |—ಯಾಸ್ಕರು “ ನಾಮೈಕದೇಶವನ್ನು ಚುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ನಾಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುವು ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಪೃಥಿವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತಿಪದದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಒಪ್ಪುವಚನದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಅವಯವಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡುವ ವೇದಿಗಳೆಂದು—ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ದಮೇ—ಗಯಃ ಕೃದರಃ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೩) ದಮಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯುಮ್ನಂ--ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಅನ್ವಂ | ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಚರುಪುರೋಡಾಶವೇ ನೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಯಾಸ್ಕರು ದ್ಯುಮ್ನಂ

ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ ಎಂದು ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ನಮೇವ ಭುಂಜಾನಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ ಅನ್ನನೇ ತಿನ್ನವನನಿಗಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಾಗ ಯಶಸ್ಸು ಕೂಡ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸುಗಳ ವಾಚಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. **ಜಹಿ ವರ್ಧವಾನುಮೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಮೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ** (ಋ ಸಂ ೨-೨೫-೩) ಎಂದು ಉದಾರಣೆಯನ್ನು (ನಿ ೨-೬) ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಧರುಣಃ—ಧಾರಯಿತಾ ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು ಧರುಣ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಧರುಣ ಶಬ್ದವು ಧೃ ಧಾರಣೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಇದ ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ವಾನವಚನಃ | **ಧೃ ಧಾರಣೇ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಧಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡುವಕಾರಣ ದಾನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗ್ನಿಯು, ರಯೀಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಧರುಣಃ ದಾತಾ ಆಗ್ನಿಯು ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಭವ ವಿಶ್ವಾಯುಃ - ಸರ್ವಾನ್ನಃ | ಆಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತೆ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆಯುಶ್ಚ ಬ್ರವು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಸ್ಸು ಜೀವಿಸಿರುವ ಕಾಲವೆಂದು ರೂಢಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು **ಪ್ರಾಣ ಆಯೂಂಷಿ ತಾರಿಷತ್** (ಋ ಸಂ ೧೦-೧೪೬-೧) (ನಿ. ೧೦-೩೬) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುರ್ಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯) ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸರ್ವಾನ್ನ ಸಂಬದ್ಧಃ-ಪನಿರ್ಭೋಕ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಮತ್ತು **ಸರ್ವೇಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ದಾತಾ** ಅನ್ನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿತ್ಯಮ್—ತೈಜೋನೇರ್ಧ್ರವ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಮ ೨೬೦೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿ ಎಂಬ ಅಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಶ್ಚಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಇದ್ವಮ್—ಇೌ ಇಂಧೇ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರ ಲೋಪ ಝಷಸ್ತಘೋಘೋರ್ಧ್ರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ ಝಲಾಂ ಜಶ್ಝಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಗ್ನೇ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಮ ಸೂ ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಚಿಂತೆ—ಪಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಚ್ಛಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಗಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಗ್ರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನೀ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ.ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿತಿಷು—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಚ್ಛಕ್ತಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಧಾಃ—ದುಧಾಃ ಧಾರಣಶ್ವೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೋಟು ನೃಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ದ್ವ್ಯಚೋದ್ರತಸ್ತೀಜಃ (ಸೂ ಸೂ ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಲೋಪನಾದಾಗ ದ್ವ್ಯಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಯಾಃ—ವಿಶ್ವಂ ಆಯಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧರುಣಃ—ಧೃಣ್ (ಅವಸ್ಥಾನೇ) ಧಾರಣೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿವಂತದ ಮೇಲೆ ಧಾರೇಣಿಲುಕ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ತ್ವನಿಯೋಗದಿಂದ ಣಿಗೆ ಲುಕ್ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಉರಣ್ವಪರಃ ಸಂಭಾಷೆಯಿಂದ ರಸರನಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಹಿಕ್ಸಾಪ್ತಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾಂತ್ಯ ಣತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಯಾಣಾಂ—ನಾಮಾನ್ಯತೆರಸ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ ಪೃಕ್ಷೋ ಅಗ್ನೇ ಮಘವಾನೋ ಅಶ್ರುವಿ ಸೂರಯೋ
ದದತೋ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ |

ಸನೇಮ ವಾಜಂ ಸಮಿಥೇಷ್ಯಯೋ ಭಾಗಂ ದೇವೇಷು ಶ್ರವಸೇ
ದಧಾನಾಃ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಪೃಕ್ಷಃ | ಅಗ್ನೇ | ಮಘಃ | ವಾನಃ | ಅಶ್ರುಃ | ವಿ | ಸೂರಯಃ | ದದತಃ |
ವಿಶ್ವಂ | ಆಯುಃ |

ಸನೇಮ | ವಾಜಂ | ಸಂ | ಸಮಿಥೇಷು | ಅರ್ಯಃ | ಭಾಗಂ | ದೇವೇಷು | ಶ್ರವಸೇ |
ದಧಾನಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯುಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಘವಾನೋ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಪೃಕ್ಷೋಽನ್ನಾನಿ
ವ್ಯಶ್ಯುಃ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತು | ತ್ವಯಾನ್ಯಗೃಹೀತಾಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಲಭಂತಾಂ | ಯೇ ಚ ಸೂರಯೋ
ವಿದ್ವಾಂಸಸ್ತಾಂ ಸ್ತುವಂತಿ | ದದತೋ ಯೇ ಚ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದದತಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೋ ವರ್ತಂತೇ
ತೇ ಸರ್ವೇ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ ಸರ್ವಂ ಜೀವಿತಂ ವ್ಯಶ್ಯುಃ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತು | ವಯಂ ಚ ಸಮಿಥೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವರ್ಯೋಽರೇಃ ಶತ್ರುಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ ವಾಜಮನ್ನಂ ಸನೇಮ | ತ್ವದನುಗ್ರಹಾತ್ಸಂ-
ಭಜೇಮಹಿ | ತದನಂತರಂ ದೇವೇಷು ತ್ವತ್ಪ್ರಮುಖೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಷು ಶ್ರವಸೇ ಯಶಸೇ ತದರ್ಥಂ ಭಾಗಂ
ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ದಧಾನಾಃ ಸ್ವಾಸಯಂತೋ ಭೂಯಾಸ್ತೇತಿ ಶೇಷಃ || ಅಶ್ರುಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದದತಃ | ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುರಿತಿ
ನುಮಾಗಮಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ತ್ವಂ | ಸನೇಮ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತ |

ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಅರ್ಯಃ | ಅರಿಶಬ್ದಾತ್ವೈಕವಚನೇ ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮಿತಿ
ಘೋರ್ವಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯೋದೇಶಃ | ಅರಿಶಬ್ದ ಅಚ ಇರಿತೀಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಉದಾತ್ತಯೋ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾಗಂ | ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ | ಮಘನಾನಃ—(ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣವಾದ) ಧನಯುಕ್ತರಾದವರು (ಯಜಮಾನರು)
ವೈಕ್ಷಃ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಶ್ಯುಃ—ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ (ಪಡೆಯಲಿ) | ಸೂರಯಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವ (ವಿಧ್ವಂ
ಸರೂ) | ದದತಃ—(ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ | ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ—(ಅವರ) ಜೀವಿತಕಾಲ ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ | ವಿ ಅಶ್ಯುಃ—ಇವಿವರಿ | ಸಮಿಥೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ |
ನಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಸನೇಮ—(ನಾವು) ಹೊಂದೋಣ (ಅನಂತರ) | ದೇವೇಷು—ನಿನ್ನ ಆದಿಯಾದ
ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಶ್ವನೇಮ—ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿ | ಭಾಗಂ—ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು | ದಧಾನಾಃ—ಸ್ತುತಿಸುವವರಾಗಿ
(ಅರ್ಪಿಸುವವರಾಗಿ) ಆಗೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ, ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ನಿನ್ನ ಆರಾಧಕರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ, (ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ)
ಮತ್ತು (ನಿನಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವರು, ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವವಾದ
ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ, (ಆ ಧನದಿಂದ) ನಿನಗೂ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರವರ ಭಾಗ
ಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ

English Translation.

May your opulent worshippers, Agni, obtain, (abundant) food, may
the learned (who praise you) and offer you (oblations), acquire long life;
may we gain in battles booty from our foes, presenting their portion to the
Gods for (the acquisition of) renown

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೈಕ್ಷಃ, ನಾಜಂ—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಅಂಥಃ ನಾಜಂ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಅರ್ಯಃ—ರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಅರ್ಯಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಈಶ್ವರ ವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ
ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಶತ್ರುವಾಚಕವಾದ ಅರಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೂಪವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ
ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಸಮಿಥೇಷು—ರಣಾ, ವಿನಾಕ್ ಎಂಬ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮಸುವಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ತಂಧವ್ಯಾವಿಗಳು—ದೇವೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಪ್ತವಿಧ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಮಮಾಬ್ರಹ್ಮಣೀ ದಾನಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಸಂಪ್ರದಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ, ಅನ್ನಾರ್ಥಂ | ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನಸಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಇತಿ ಸತಃ (ನಿ ೧೦-೩) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಹೇಳಿ, ಆಸಸ್ತಾಣಾಸಃ (ಋ ಸಂ ೬-೩೭-೩) ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಶ್ರವ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಮಾನ್ಯರು—ಶ್ರವಸೇ - ಯಶಸೇ ಕೀರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಮೂರು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು--

ಆಮಂದಾಕ್ ಸ್ತೋಮಾಕ್ ಪ್ರ ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |
ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿನೀತ ಸವಾನತೂರ್ತೋ ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೭೬-೧)

ಇಲ್ಲಿ— ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ಪ್ರಶಂಸಾಮಿಚ್ಛಮಾನಃ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ ೧-೧೧)

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮಂದಮಾನಾಯಾಂಧಗೋರ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಯ ವಿಶ್ವಾಭುವೇ |
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮಹಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಶ್ರವೋ ನೈವ್ಯಂ ಚ ರೋದಸೀ ಸಪರ್ಯತಃ |

(ಋ ಸಂ ೧೦ ೨೫ ೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ--ಮಹಿ ಶ್ರವಃ=ಮಹಚ್ಛ ಶ್ರವಣೀಯಂ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು (ನಿ ೧೧-೧೦)

ಅತಿಶಯವಾದ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯು

ಉತ ಸ್ತೈನಂ ವಸ್ತುವುಥಿಂ ನ ತಾಯಾಮನು ಕ್ರೋಶಂತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಭರೇಷು |
ನೀಚಾಯಮಾನಂ ಜಸುರಿಂ ನ ಶ್ಯೇನಂ ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛಾ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಂ |

(ಋ ಸಂ ೩-೨೨-೫)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛಾ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಂ | ಶ್ರವಶ್ಚಾಪಿ ಪಶುಮಚ್ಛ ಯೂಥಂ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಚ ಯೂಥಂ ಚ ಧನಂಚ ಯೂಥಂ ಚೇತಿ ವಾ | ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು.

(ನಿ ೨-೨೦)

ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಕೀರ್ತಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಯಶಸ್ವೀ—ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಪೂಜಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಮುಘನಾನಃ—ಮುಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉತ್ತಮಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಹಣಗಾರರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರು ಬಡವರು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಸ್ಥಂದಸ್ಸಾವಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು ಅತ್ಯನೇಪದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರಸದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಧಿಲಿಖ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ರ್ಭೋರ್ಜಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ವ) ಲುಕ್ ಯಾಸುಹಿಪರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಹಾಗಮ. ಉಸ್ಯ ಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ, ಆತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ದದತಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವ ವಿಕರಣ ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಶ್ವತುಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದರೂ ನ ಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸನೇಮ—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು ವಿಧಿಲಿಖ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಹಾಗಮ. ಅತೋಯೇಯಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೆ ಶ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸನ+ಇಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿಕರಣಸ್ಪರ ಸತಿಷ್ಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ

ಅರ್ಯಃ—ಅರಿ ಶಬ್ದ ಶತ್ರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೇ ಸ್ವೀಕರಣ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಜಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವು ಬಾರದಿರಲು ಇಕೋ ಯೋಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಋಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿ ಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರರವಾಗ

ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭಾಗಂ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಚೋಃ ಈ ಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಪ ಆತ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಸ್ತವಾದರೆ ಕರ್ವಾತ್ಪತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೇಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಶ್ರವಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಧೇನವೋ ವಾನಶಾನಾಃ ಸ್ಮದೂದ್ಧಿಃ ಪೀಪಯಂತ
 ಬೃಭಕ್ತಾಃ |
 ವರಾವತಃ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷ್ಮನಾಣಾ ವಿ ಸಿಂಧವಃ ಸಮಯಾ
 ಸಸ್ಪುರದಿಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತಸ್ಯ | ಹಿ | ಧೇನವಃ | ವಾನಶಾನಾಃ | ಸ್ವತ್ ಽ ಊಧ್ವೀಃ | ಪೀಪಯಂತ |
 ದ್ಯುಽ ಭಕ್ತಾಃ |

ಪರಾಽ ನತಃ | ಸುಽ ಮತಿ | ಭಿಕ್ಷುನಾಣಾಃ | ನಿ | ಸಿಂಧವಃ | ಸಮಯಾ |
 ಸಸುಃ | ಅದ್ವಿಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯತಸ್ಯ ಹಿ ಯತಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಗ್ನಿಮೇವ ಧೇನವೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಹವಿ-
 ಪಾಂ ದೋಗ್ನ್ಯೋಽಗ್ನಿ ಗಾವಃ ಪೀಪಯಂತ | ಕ್ಷೀರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಗವ್ಯಮಪಾಪಯನ್ | ಕೀದೃಶ್ಯೋ
 ಗಾವಃ | ವಾನಶಾನಾ ಅಗ್ನಿಂ ಪುನಃಪುನಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸ್ವದೂಧ್ವೀಃ | ಸ್ವಚ್ಛೇದೋ ನಿತ್ಯತಬ್ಧ-
 ಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ನಿತ್ಯಮೂಢಸಾ ಯುಕ್ತಾಃ | ಸರ್ವದಾ ಪಯಸಃ ಪ್ರದಾತ್ರೈ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ಯುಭಕ್ತಾ
 ದಿವಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸಂಭಕ್ತಾಃ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಾಃ | ತೇಜಸ್ವಿನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ
 ನದ್ಯಃ ಸುಮತಿಮಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶೋಭನಾಮನುಗೃಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷುನಾಣಾ ಯಾಚಮಾನಾಃ
 ಸತ್ಕೋಽದ್ವಿಂ ಸಮಯಾದ್ವೀಃ ಪರ್ವತಸ್ಯ ಸಮೀಪೇ ಪರಾವತೋ ದೂರದೇಶಾದ್ವಿ ಸಸುಃ | ವಿಶೇಷೇಣ
 ಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರವಹಂತಿ | ಅಗ್ನಯೇ ದಾತವ್ಯಾನಾಂ ಹವಿಷಾಂ ನಿಷ್ಪತ್ತಯೇ ಪ್ರವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತಸ್ಯ |
 ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ವವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಯರ್ಥೇ ಪಕ್ಷೀ | ವಾನಶಾನಾಃ |
 ವಶ ಕಾಂತಾ | ಯಜಂತಾಚ್ಚಾನಚ | ನ ವಶಃ | ಸಾ. ೬-೧-೨೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪ-
 ಯಲೋಪಾ | ಅತ ಏವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ವರ ಏವ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಸ್ವದೂಧ್ವೀಃ |
 ಸ್ವತ್ ಸಿತ್ಯಾನ್ಯೂಧಾಂಸಿ ಯಾಸಾಂ | ಊಧ್ವಸೋಽನರ್ | ಸಾ. ೫-೪-೧೩೧ | ಇತ್ಯನಜಾದೇಶಃ ಸಮಾ-
 ಸಾಂತಃ | ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಾದೇರ್ಜಾಪ್ | ಸಾ. ೪-೧-೨೬ | ಇತಿ ಜಾಪ್ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಲೋ-
 ಪೋಽನ ಇತ್ಯಲೋಪಃ | ಜಾಪಃ ಸಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರ ಏವ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಪೀಪಯಂತ |
 ಸಾ ಪಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ವೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ | ಶಾಘಸಾದ್ವೇತಿ ಯುಕ್ | ಣಂತಾಲ್ಪಜಾ ಚ್ಲೇಶ್ಚ ಜಾದೇಶಾದಿ |
 ಚಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಚಿಜಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪರಾವತಃ |
 ಪರಾಗತಾಃ | ದೂರಂ ಹಿ ಪರಾಗತಂ ಭವತಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ಮರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನ ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಚಂದಸಿ
 ಧಾತ್ವರ್ತೇ | ಸಾ. ೫-೧-೧೧೮ | ಇತಿ ವತಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತಸ್ಯ ಹಿ—ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ | ವಾವಶಾನಾಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು | ಸ್ತದೂಧೀಃ—ನಿತ್ಯವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ (ಸರ್ವದಾ ಪ್ರೇರವನ್ನು ಕೊಡುವ) | ದ್ಯುಭೃತಃ—ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನಾದ | ಭೇನವಃ—(ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದ) ಗೋವುಗಳು | ಪೀಪಯಂತಃ—ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸುವವು | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳು | ಸುಮತಿಂ—(ಅಗ್ನಿಯ) ಶುಭಾವಹವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷಮಾಣಾಃ—ಯಾಚಿಸುವವುಗಳಾಗಿ | ಅದ್ರಿಂ ಸುಮಯಾ—ಸರ್ವತಃ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ | ಸರಾವತಃ—ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ವಿ ಸಸ್ಯುಕಃ—ಪ್ರವಹಿಸಿ ಬರುವವು

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ, ನಿತ್ಯವೂ ಹಾಲುಕೊಡುವ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ, ಗೋವುಗಳು, ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ ನದಿಗಳು, ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವವುಗಳಾಗಿ, ಸರ್ವತಃ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ, ಬಹುದೂರದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸಿಬಂದಿವೆ

English Translation

The cows, loving (Agni, who has come to the hall of sacrifice), sharing his splendour, have brought with full udders (their milk) to be drunk The rivers, soliciting his good will, have flowed from a distance in the vicinity of the mountains

|| ನಿತೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯತಸ್ಯ—ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನಶ್ಚಾತ್ ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ವಕ್ಷ್ಯೇ | ಇಲ್ಲಿ ವಕ್ಷ್ಯೇ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಚತುರ್ಥೇ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದಿರುತ್ತದೆ ಯಾಸ್ತುರು ಯತನುತ್ಕೃದಕನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಭವತಿ (ನಿ ೨-೨೫) ಎಂದು ಯತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಯತಂ—ದೇವಯಜನದೇಶಂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು

ಸ್ತದಸ್ಮಾನಿಗಳು ಯತುರರ್ತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೨೫) ಯು ಗತ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಯತ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯತಸ್ಯ—ಸರ್ವತ್ರ ಗತಸ್ಯ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವನಾದ ಎಂನು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಸ್ತದೂಧೀಃ—ಸ್ತುಚ್ಛೇದಃ ಪ್ರಶಸ್ತವಚನಃ | ಅಮೃತಸಚಿನಶ್ಚಾತ್ ಪ್ರಶಸ್ತಮೂಢೋ ಯಾಸಾಂ ಶಾಃ ಸ್ತುತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಮೃತವನ್ನು

ಸಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆಚ್ಚಲು ಉಳ್ಳ ಗೋವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸಾಯಣರು ಸೃತೌ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಕೆಚ್ಚಲು ಉಳ್ಳ ಹಸುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ದ್ಯುಭಕ್ತಾಃ—ದಿನಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾಃ ತೇಜಸ್ವಿನೃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಗಲಿನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವುಗಳಾದಕಾರಣ ಹಸುಗಳು ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದಿವಂ ಯಾ ಭಜಂತೇ ತಾ ದ್ಯುಭಕ್ತಾಃ | ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿನೃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ದ್ಯುಭಕ್ತರೆನಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಗಳುಳ್ಳ ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಇರುವ ಅವ್ಯತರಜನಮಾಡುವ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೋವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾವತಃ—ಪರಾಗತಾಃ | ದೂರಂ ಹಿ ಪರಾಗತಂ ಭವತಿ |

ಸಿಂಧವಃ=ನದಿಗಳು, ಅವ್ಯತಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವವುಗಳಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ.

ಸಮಯಾ ಅದ್ರಿಂ | ಸಮಯಾ ಶಬ್ದಃ ಸಾಮಾನ್ಯೇ | ಅದ್ರಿಮೇರು ನಾಮಾ ಪರ್ವತಃ ಮೇರೋಃ ಸಮೀಪೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನೇಃ ಸ್ವಭೂತಾ ಗಾವಃ ಗವ್ಯೂತಿಕೋ ಮೇರುಬುದ್ಧೇನಃ ಪ್ರತ್ಯಾಗತ್ಯ ವಿವಿಧಮಗ್ನಿವುಭಿಗಚ್ಛಂತಿ | ಅಭಿಗಮ್ಯ ಚ ಸ್ವೇನಾ ಮೃತರೂಪೇಣ ಪಯಸಾ ಅಗ್ನಿಮಾಸ್ಯಾಯಯನ್ತಿ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಾರ್ಥಃ ಪರಾಗತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದೂರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸಮಯಾ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇರುಪರ್ವತವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವಭೂತ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಹಾಗೆ ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳೂ ಸಾತ್ವಿಕಳೂ ಆಗಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಮೇರು ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶದ ದೂರದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಬಂದು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅವ್ಯತಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂತೋಷಪಡುವಂತೆ (ಮಾಡುತ್ತವೆ) ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು. ಧೀರ್ ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಧೇನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಆಹುತಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇವುಗಳು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಆಹುತಿಗಳ ರಸಸ್ಥಾನವು ಉತ್ತಮವಾದ ಉದಭತ್ಯದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಆಹುತಿಗಳು ಅವ್ಯತರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಭೂಮಿಗಿಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಅವ್ಯತರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವಂತೆ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಧೇನವ ಇತಿ ಧಿನೋತೇಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಸ್ಯ ರೂಪಂ | ಯತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯೈಃ ಆಹುತಯಃ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಅವ್ಯತರಸಯುಕ್ತಾಃ ದ್ಯುಗಾಮಿಸ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀತಃ ದೂರಾತ್ ಅಗ್ನಿಮಾಸ್ಯಾಯಯನ್ತಿ | ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಹುತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯತಸ್ಯ—ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯೇ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾವಶಾನಾಃ—ನತ ಕಾಂತೌ ಧಾತು ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚೋದಲಾದೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ **ಸಸ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ದೀರ್ಘೋಽಕಿತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಾವಶ್ಯ ಎಂಬುದು **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನವತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ನಿವೇಧ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಯಸ್ಯ** ಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೂ **ಅತೋಲೋಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ ವಾವಶಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮದೂಧ್ನೀಃ—ಸ್ಮತ್ ನಿತ್ಯಾನಿ ಉಧಾಂಸಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ **ಉಧಸೋಽನಜ್ಞಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಜಾದೇಶವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಾದೇರ್ಜಾರ್ಘ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಮದೂಧನ್ ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜೀಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತ ಸುಸ್ಥಿತೌ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಬಹುವ್ರೀಯ ಸ್ವರವು (ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ನಾ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀಪಯಂತ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ **ಶಾಚ್ಯಸಾದ್ಯಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾಯಿ ಎಂಬ ಣಿಚಂತಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಇದರನೇಲಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರೋಂತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ಯುಸ್ತುಭ್ಯಃ ಚಿಬ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚದಾದೇಶ. **ಚಿಜಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಪ್ರಸ್ತೌಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತ ಬಂದಮೇಲೆ **ಸಸ್ಯತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ **ದೀರ್ಘೋಽಕಿತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ನೀರನಿಟಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಅತೋಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ ನೀಪಯಂತ ಎಂದ ರೂಪ

ನಾಗುತ್ತದೆ. ಚೆಚ್ಚುಸ್ತೃತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೆಚ್ಚಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹಿ ಎಂಬ ನಿಸ್ಸಾತವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸ್ಸಾತ ಪ್ರತಿನೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಾವತೇ—ಪರಾಗತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ ದೂರಂ ಹಿ ಪರಾಗತಂ ಭವತಿ ಪರಾಗತವೆಂದು ಧಾತ್ವರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಛೇದಸಿ ಧಾತ್ವರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಮೇಲೆ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವಯಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಮೈ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾದ ಲಿಟಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಸಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಉರದತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸ್ಸಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ತ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷ್ಮನಾಣಾ ದಿವಿ ಶ್ರವೋ ದಧಿರೇ

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ।

ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ವುರುಷಸಾ ವಿರೂಪೇ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಮರುಣಂ

ಚ ಸಂ ಧುಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಮತಿಂ | ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾಃ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಃ | ದಧಿರೇ |

ಯಜ್ಞಯಾಸಃ |

ನಕ್ತಾ | ಚ | ಚಕ್ರುಃ | ಉಷಸಾ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ವಿಸರೂಪೇ | ಕೃಷ್ಣಂ | ಚ |

ವರ್ಣಂ | ಅರುಣಂ | ಚ | ಸಂ | ಧುರಿತಿ ಧುಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಾನುಗೃಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾ ಯಾಚಮಾನಾ ಯಜ್ಞಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ಶ್ರವೋ ಹವಿರ್-
ಪ್ತಣಮನ್ತಂ ದಧಿರೇ | ಅಸ್ಥಾಪಯನ್ | ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾನುನ್ನಾದ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತದನಂತರಂ ತಾದ್ಯಶೇ
ಹವಿಯುಕ್ತಾಯಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ವಿರೂಪೇ ವಿವಿಧರೂಪೇ ಉಷಸೋಷಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಮಹರ್ನಕ್ತಾ
ಚ ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರಿಂ ಚ ಚಕ್ರುಃ | ಅಕುರ್ವನ್ | ಏತದೇವ ಸ್ವಪ್ನಯತಿ | ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಂ ರಾತ್ರ್ಯಾಂ
ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣಮಂಧಕಾರಮದ್ಭುರಾಣಮಾರೋಚನಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಂ ತೇಜಶ್ಚ ಸಂ ಧುಃ | ಸಮ್ಯಕ್
ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ || ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಷದೇಶಃ | ನಕ್ತಾ | ತೇನೈವ ದ್ವಿತಿಯಾಯಾ
ದಾದೇಶಃ | ಉಷಸಾ | ತೇನೈವ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಧುಃ | ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಲುಜಂ
ಗಾತಿಶ್ಲೇಷಿ ಸಿಹೋ ಲುಕ್ | ಆತ ಇತಿ ರೋಜುಗಸಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದ-
ಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ಸುಮತಿಂ—ಶುಭಾವಹವಾದ (ನಿನ್ನ) ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾಃ—
ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿ | ಯಜ್ಞಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ (ದೇವತೆಗಳು) | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾದ |
ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಶ್ರವಃ—ಹವಿರ್ಪ್ರಣವಾದ ಆನ್ವನನ್ನು | ದಧಿರೇ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಹವಿರಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ) |
ವಿರೂಪೇ—ವಿವಿಧವರ್ಣಗಳಾದ | ಉಷಸಾ—ಉಷಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ (ಹಗಲನ್ನು) | ನಕ್ತಾ ಚ—ರಾತ್ರಿ
ಯನ್ನು | ಚಕ್ರುಃ—ಮಾಡಿದರು | ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಂ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ಅರುಣಂ ಚ—
ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು | ಸಂ ಧುಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ನಿನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ, ದೀಪ್ತನಾದ ನಿನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಹವಿರಾದಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅವರು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು, ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

English Translation

(The Gods), who are entitled to worship, soliciting your good will, have instructed to you, resplendent Agni, the (sacrificial) food and, (for the due observance of sacred rites), they have made the night and morning of different colours, or black and purple.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸುಮತಿಂ— ಶೋಭನಾಮನುಗೃಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಸಾಯಣರು:—ಅನುಗೃಹಮಾಡುವ ದೂಷದಿಂದ ಇರುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಅಷ್ಟೀರ್ಷೇಣೋ ಹೋತ್ರಮ್ಪಿರ್ನಿರ್ವೀರ್ಷದೇವಾಸಿದೇವಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೮೮-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಸುಮತಿ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ರಾಜಾಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮಧಿಶ್ರೀಃ

(ಋ. ಸಂ ೧-೯೮-೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೭-೨೨)

ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ

(ಅ. ಸಂ. ೭-೧೭-೨)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತಿಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ | (ನಿ. ೧೧-೧೨) ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ತೇಷಾಂ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಮಸಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೬)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ (ನಿ. ೧೧-೨೦) ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತಿಯುಜಯತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರಾತಿರಭಿ ನೋ ನಿವರ್ತತಾಂ |

(ಮ ಸಂ ೧-೨೯ ೨)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ದೇವಾನಾಂ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಮತಿಃ ಪ್ರಸಾದಾಭಿಮುಖೇ ಮತಿಃ | (ನಿ ೧೭-೪೦) ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮನಾದ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು

ಈ ಗುಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ನಿರುಕ್ತಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದು

ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾಃ ಧನಾನಿ ಯಾಚಮಾಣಾಃ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ದಿವಿ ತ್ವೇ ಶ್ರವಃ ದಧಿರೇ-ದಿವಿ ಶ್ರವಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಂ ದಧಿರೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವೀಂಷಿ ದಧಿರೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥನಾ ದಿವಿ ಇತಿ ಸಪ್ತಮಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ದಿವಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಶ್ರವಃ ದಧಿರೇ ದದತಿ | ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು--ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಪೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಅಥವಾ ಸೃಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿನಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ರರುಷಸಾ ವಿರೂಪೇ ಕೃಷ್ಣಂ ಚವರ್ಣಮರುಣಂ ಚ ಸಂಧುಃ--ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು--ನಕ್ತೇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ | ಯಜ್ಞಾರಃ ರಾತ್ರಿ ಚೈತತ್ ಕುರ್ವಂತಿ ಉಷಸಾ ಉಷಸಿ ಚ | ಉಷಸಾ ಚ ಅತ್ರ ಅನಂತರ್ಯಾದಹರ್ಲಕ್ಷಿತೇ | ಅಹನಿ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಸಮಿದ್ರಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಜ್ವಾಲಾಯಾ ಉಸರಿ ಕೃಷ್ಣೇಭವತಿ ಶಿಷ್ಟೇ ಆರುಣಃ | ತಾ ಸಂಧುಃ ಸಂದಧತಿ | ಯಥಾ ತವ ಕೃಷ್ಣಾರುಣಾವರ್ಣಾವಸಿ ಭಿನ್ನಾ ಭವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದ ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೀಪ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು ಆಗ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಯ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವೂ ಸ್ವತ್ಸಿದ್ಧವಾದ ಆರುಣವರ್ಣವು ಮೂಲಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವುಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವ ವಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರು. ಅಥವಾ ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ರರುಷಸಾ ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂಕಾನ್ವೇಶಾನಿ ನ | ಚ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಾನಿದಿವಿಶ್ರವೋ ದಧಿರೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃಸಕ್ತೋಷಸಾ ವಿಭಿಸ್ವಿರೂಪೇ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಕ್ತೋಷಸೋರೇವ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಮರುಣಂ ಚ ಸಂಧುಃ | ಯಾಗಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಯಾಗಸ್ಯ ಚ ಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ಕೃತ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧರ್ಮಮೂಲತ್ವಾತ್ | ನಕ್ತಾ ಉಷಸಾ, ವಿರೂಪೇ ಈಶವಗಳು ಸಪ್ತಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಗಳಾಗಿರದೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಗಳಾಗಿರುವುದು ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಉಷಕಾಲವು ಆರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ ಇರುವ

ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಆಗ್ರ ಭಾಗವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಉಷಃಕಾಲವು ಮೊದಲು ಆರೂಢವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅನಂತರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶುಭ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಉಷಃಕಾಲ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೂಪೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಧರ್ಮಮೂಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಆಯಾಯ ಕಾಲ ಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಆಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗಗಳು ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಾಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತ್ವೇ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಮಾನೇಕವಚನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಾಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. ಆತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದನ

ದಿವಿ—ಊದಿದಂ ಸದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಧಿರೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಯಾಸಃ—ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ವ್ಯಾಂ ಘಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯನೇಯಾನೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ ಯಜ್ಞಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ನಕ್ತಾ—ನಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಚೇಕ್ರಃ—ಡುಕ್ರಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಚೇನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಸಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರ

ಧೃತಿಃ—ದುಃಖಾತ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಆದೇಶ ಲುಚಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾಘೋಘ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೧೧೦) ಸಿಚ್ ಲುಕ್ಯಾದಾಗ ಆದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಎಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಂಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ॐ ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ।

॥ ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ॥

ಯಾನ್ತ್ರಾಯೇ ಮರ್ತಾನ್ತು ಸೂದೋ ಅಗ್ನೇ ತೇ ಸ್ಯಾಮು
ಮಘವಾನೋ ವಯಂ ಚ ।

ಛಾಯೇವ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸಿಸ್ವಪ್ತಾಪಪ್ತಿವಾನ್ಮೋದಸೀ ಅಂತ-
ರಿಕ್ಷಂ || ೮ ||

॥ ಪದಸೂತಃ ॥

ಯಾನ್ | ರಾಯೇ | ಮರ್ತಾನ್ | ಸೂದೋಃ | ಅಗ್ನೇ | ತೇ | ಸ್ಯಾಮು |
ಮಘಽವಾನಃ | ವಯಂ | ಚ |

ಛಾಯಾಽಇವ | ವಿಶ್ವಂ | ಭುವನಂ | ಸಿಸ್ವಪ್ತ | ಅಪಪ್ತಿಽವಾನ್ | ರೋದಸೀ
ಇತಿ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಾನ್ಮರ್ತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾನ್ತಾಯೇ ಧನಾಯ ಸುಷೂದಃ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸು ಪ್ರೇರಯಸಿ ತೇ ತಾಧ್ಯತಾ ವಯಂ ಚೈವಮುಘನಾನೋ ಧನಿನಃ ಸ್ಯಾಮಃ | ಭವೇಮಃ | ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಾಪಪ್ರಿವಾನ್ ಸ್ವತೇಜಸಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ವಾಪೂರಿತವಾಂಸ್ತುಂ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಸಿಸಕ್ಷಿ | ಸೇವಸೇ | ಅನುಗೃಹ್ಯ ಸರ್ವಂ ರಕ್ಷಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಛಾಯೇವ | ಯಥಾ ಛತ್ರಾದೇಶ್ವಾಯಾತಪಾದಿಜನಿತಂ ಕ್ಲೇಶಂ ನಿವಾರ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ || ರಾಯೇ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಷೂದಃ | ಸೂದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾ- ಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಾ- ನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸಿಸಕ್ಷಿ | ಸಚಿ ಸಮವಾಯೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಅಪಪ್ರಿವಾನ್ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಲಿಟಃ ಕೃತಃ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾಧ್ಯಸಾಮಿತಿರೂಪಮಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ದ್ವಿವಚ- ನೇಽಚೇತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾತ್ ದ್ವಿಭಾವಾದಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾ ಮರ್ತಾನ್--ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ನಮ್ಮನ್ನು) | ರಾಯೇ--ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸುಷೂದಃ- (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೀಯೇ | ತೇ ವಯಂ ಚ--ಅಂತಹ ನಾವೂ ಕೂಡ | ಮುಘನಾನಃ-- ಧನವಂತರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮಃ--ಅಗೋಣ | ರೋದಸೀ--ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ-- ಆಕಾಶವನ್ನೂ | ಅಪಪ್ರಿವಾನ್--ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ) ತುಂಬಿದ (ನೀನು) | ಛಾಯೇವ ನೆರಳನಂತೆ | ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ--ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಸಿಸಕ್ಷಿ--ನಿ ವಿವಸ್ತೀ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ, (ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದೂ) ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಮರ್ತ್ಯರಾದ ನಾವು (ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಧನಿಕರಾಗೋಣ ನೀನು ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ), ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ, (ಅಶ್ರಯಕೊಂಡವ) ನೆರಳನಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀ.

English Translation.

May we mortals, whom you have directed (to the performance of sacrifices) for the sake of riches, become opulent; filling heaven and earth and the firmament (with your radiance), you protect the whole world like a (sheltering) shade

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಂ ಛಾಯೇವ ಸಿಸ್ತುಃ—ಭುವನಂ ಸರ್ವಂ ಕ್ಲೇಶಂ ನಿವಾರ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ಛಾಯಾ ತದ್ವತ್ |
ಸಾಯಣರು—ಭತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಾಗ ಅದರ ನೆರಳು ಬಿಸಲು ನೋಡಲಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಯು ಉಂಟಾಗದ ಹಾಗೆ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಸ್ತಂಭಸ್ತೂಪಿಗಳು—ಯಥಾ ಛಾಯಾ ನಿತ್ಯಸನ್ನಿಹಿತಾ ಏವಂ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಭೂತಜಾತಂ ಸಿಸ್ತುಃ ದಧನಸಚನಾದಿನಾ ಸೇವಸೇ | ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೆರಳು ಯಾವಾಗಲೂ (ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು) ಸೇವೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಸಂಜದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಪಾರವನ್ನೂ ಪಚನಮಾಡುವುದೇ ನೋಡಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ರೋದಸೀ ಅಸೃಶ್ವರ್ಣಾ—ಸ್ವಧೇ, ಪುರಂಧೀ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇದೇಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ವಿಶ್ವಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ** (ನಿ ೪-೬) ಇಮೇ ಬಿಬಿಂಧ್ರ ರೋದಸೀ (ನಿ ೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಗ್ನಿಯು ಭೂವೃತ್ತರಕ್ಷಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

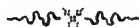
ರಾಯೇ—ಛೈ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಬೋ ಸರವಾದಾಗ ಅಯಾದೇಶ ಉದಿದಂ ಸದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಷೂದಃ—ಷೂದ ಪ್ರೇರಣಾ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಇತಕ್ಕಲೋಪ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಲೇಟೋಡಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗವು ಬದಲಿಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ್ಲ ಅಪೇಶ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿರೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ಯಾಮು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. **ಯಾಸುಟ್ ಪರಸ್ಕೈ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗವು. ಅದಕ್ಕೆ ಐತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ **ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲಿಜಃಸಲೋಪೋನಂತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅತಿಬಿಂಬದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸಕ್ತಿ—ಪಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು ಧಾತಾದೇ ಪಃಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಟ್ ನುಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭೃಷಾಮಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ ಬರುತ್ತದೆ ಚೋರಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಸಿಸಕ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆ ಸಪಿನಾನ್—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಸುಕ್ತ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತೇಕಾಚಾಧ್ಯಸಾಂ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಪಪ್ತು+ಇವಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆಲೋಲೋಪ ಇಟೀಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ದ್ವಿವರ್ಚನೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೧-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೊದಲು ಅಲೋಪವಾದರೂ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತವೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉಗಾತ್ರ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಪೀರ್ಘ. ಉಗಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಫಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರ ಲೋಪ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ಅ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಅರ್ವದ್ಭಿರಗ್ನೇ ಅರ್ವತೋ ನೃಭಿರ್ಘ್ನೀರ್ವೈರ್ವಿರಾನ್ಯನು-
ಯಾನಾ ತ್ನೋತಾಃ |

ಈಶಾನಾಸಃ ಪಿತೃವಿತ್ತಸ್ಯ ರಾಯೋ ವಿ ಸೂರಯಃ ಶತಹಿಮಾ
ನೋ ಅಶ್ವಃ || ೯ ||

|| ಸದಾಕಾಃ ||

ಅರ್ವತ್ ೨ ಭಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅರ್ವತಃ | ನೃ ೨ ಭಿಃ | ನೃನ್ | ವೀರೈಃ | ವೀರಾನ್ |

ವನುಯಾಮು | ತ್ವಾ ೨ ಉತಾಃ |

ಈಶಾನಾಸಃ | ಸಿತ್ಯ ೨ ವಿತಸ್ಯ | ರಾಯಃ | ವಿ | ಸೂರಯಃ | ಶತ ೨ ಹಿಮಾಃ | ನಃ |

ಅಶ್ವಃ || ೯ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೋತಾಸ್ತಯಾ ರಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತೋ ವಯಮರ್ವದ್ವಿರಸ್ಮದೀಯೈರಶ್ವೈರರ್ವತಃ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನೋಽಶ್ವಾನ್ಮುಭಿರಸ್ಮದೀಯೈರ್ಭಟೈರ್ನೃನ್ ಶತ್ವೋರ್ಭಟಾನ್ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಞಾ ಯಂತ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತೈರ್ವೀರಾನ್ ಶತ್ರುಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ವನುಯಾಮು | ಹನ್ಯಾಮು | ವನುಷ್ಯತಿಹಂತಿ-ಕರ್ಮಾನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ | ನಿ ೫-೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಿತ್ಯವಿತ್ರಸ್ಯ ಸಿತ್ರಾದಿಪರಂಪರಯಾ ಲಬ್ಧಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯೇಶಾನಾಸಃ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಸೂರಯೋ ವಿಧ್ವಾಂಸೋ ನೋಽಸ್ತಾಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಶತಹಿಮಾಃ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ ಜೀವಂತಃ ಸಂತೋ ವ್ಯಶ್ಯುಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ಭುಂಜತಾಂ | ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಂ ಪುತ್ರಾಣಾಮಾರೋಗ್ಯಂ ದೀರ್ಘಮಾಯುಶ್ಚ ಭವತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ || ತ್ವೋತಾಃ ತ್ವಯೋತಾಃ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತೇತಿ ಮುಪಯಂತ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮಂ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರತ್ಯಂ | ಶತಹಿಮಾಃ | ಅತ್ರ ಹಿಮಶಬ್ದೇನ ತದ್ವಾನ್ವೇಮಂತೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾದ ಶತಂ ತ್ವಾ ದೇಮಂತಾನಿ ಧೀವೀಯೇತಿ ನಾನೈತದಾದೇತಿ | ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಶತಂ ದೇಮಂತರ್ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಸಂವತ್ಸರಜೀವಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ವಃ | ಅಶ ಭೋಜನೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವೋತಾಃ—ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ (ನಾವು) | ಅರ್ವದ್ವಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಅರ್ವತಃ—(ಶತ್ರು ಸಂಬಂಧವಾದ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ನೃಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಭಟರಿಂದ | ನೃನ್—(ಶತ್ರುಗಳ) ಭಟರನ್ನೂ | ವೀರೈಃ—(ನಮ್ಮ) ವೀರರಿಂದ (ಪುತ್ರರಿಂದ) | ವೀರಾಃ—(ಶತ್ರುಪುತ್ರರ) ವೀರರನ್ನೂ (ಪುತ್ರರನ್ನೂ) | ವನುಯಾಮು—ನಡೆದುಕೊಂಡು | ಸಿತ್ಯವಿತ್ರಸ್ಯ—ಸಿತ್ಯಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ | ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೆ | ಈಶಾನಾಸಃ—ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ | ಸೂರಯಃ—ವಿಧ್ವಾಂಸರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು | ಶತಹಿಮಾಃ—ನೂರುವರ್ಷವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ನೂರು ವರ್ಷಕಾಲ ಜೀವಿಸುವವರಾಗಿ) | ವಿ ಅಶ್ವಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಭವಿಸಲಿ (ಬಾಳಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿ, ನಾವು, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ, ಅವರ ಭಟರನ್ನು ನಮ್ಮ ಭಟರ ಮೂಲಕ, ಅವರ ಪುತ್ರರನ್ನು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರಮೂಲಕ, ನಾಶಮಾಡೋಣ. ಪಿತೃರ್ಜಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಲಿ

English Translation

Defended, Agni, by you, may we destroy the horses (of our enemies) by (our) horses, their men by our men, their sons by (our) sons, and may our sons, learned, and inheritors of ancestral wealth, live for a hundred winters

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರ್ವದ್ವಿಃ ಅರ್ವತಃ—ಅರ್ವ ಶಬ್ದವು—ಅತ್ಯಂತ ಹಯಾಃ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು

ವೀರೈಃ ವೀರಾಃ—ವೀರ್ಯಾತ್ ಜಾಯಂತಿ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ (ಸಾ. ಛಾ.) ವೀರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವಕಾರಣ ಪುತ್ರರಿಗೆ ವೀರರೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಪಿತ್ರಾಃ ವೇತ್ರೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಧೃತಿರ್ಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧-೭) ವೀರಶಬ್ದವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವನು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಗಮನವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಛಾತ.ವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ವೀರ-ಶಬ್ದದರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಬೃಹದ್ದದೇವು ವಿದರ್ಥೇ ಸುವೀರಾಃ (ಮು ಸಂ ೨-೭-೭-೭) (ನಿ ೧-೭) ಇಲ್ಲಿ ಸುವೀರಾಃ ಎಂಬ ರದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರರು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶೂರರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ

ರಾಯಃ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಕಃ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪಿತೃಸ್ಯೇವ ರಾಯಃ (ಮು ಸಂ ೬-೪-೧೨-೨) (ನಿ-೪-೭) ಇಲ್ಲಿ ರಾಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನನೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಶತಹಿಮಾಃ—ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಹಿಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಮವು ಬಹಳವಾಗಿರುವ ಹೇಮಂತಋತುನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾರ್ಥ ಇಂದ್ರಿಸೀಯೇತಿ ವಾನ್ಯತೆದಾದ (ತೈ ಸಂ. ೧-೫-೪-೫) ಇತಿ | ಎಂಬದಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಶತಂ ಹಿಮಾಃ—ಶತಂ ಹೇಮಂತರ್ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನೂರು ಅನ್ಯತ್ತಿಯಾದ ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರಿಗೂ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅರ್ವಧ್ವಿಃ ಅರ್ವತಃ, ವೀರೈಃ ವೀರಾಃ, ನೈಭಿಃ ನೈಃ ವನುಯಾಮು—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲೋಣ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವನುಧಾತುವು ವನುಷ್ಯತೀರ್ಥಂತಿಕರ್ಮಾ ನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೫-೨) ಹನನ ಎಂಬ ಕರ್ಮಜೋಧಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮದ್ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ನಃ ಶತಹಿಮಾಃ ವ್ಯಶ್ಯುಃ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಶತಸಂವತ್ಸರಾಃ ಜೀವಂತಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಭುಂಜತಾಂ | ನಮ್ಮ ವ್ಯಶ್ಯುಳು ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ ಜೀವಿಸುವವರಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲಿ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೂರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

“ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ವಧ್ವಿಃ- ಋಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ (ಋ ಸೂ ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ಮಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ರಸರತ್ನ ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಭಸ್ಮ ಪರವಾನಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತೃಸಾವನೇಳಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

ವನುಯಾಮು—ವನು ಚ ನೋಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಧಾತುಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ನಿರೂಪದರಿಂದ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ವಿದಿಲಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಅತಿಶಯದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತೋತಾಃ -ತ್ರಯಾಃ ಉತಾಃ ತೋತಾಃ ಯಸ್ಯಚ್ಚಬ್ದವು ಏಕತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರತಿಸಾಧಕವಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಸದಯೋಶ್ಚ** (ಋ ಸೂ ೩-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ವಾಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರವಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ, ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಈಶಾನಾಸಃ -ಈಶಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಮಿಗೆ ಅಸುಗಾಗುವು.

ಪಿತೃವಿತ್ತಸ್ಯ—ಪಿತಾ ವಿತ್ತಃ ತಸ್ಯ ಇವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ೭೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಒಂದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ ಸ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶತಹಿಮಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಹಿಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಮವುಳ್ಳ ಹೇಮಂತಮತುವು ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಹೀಗೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶತಂ ತ್ವಾ ದೇವಂತಾನಿಂದಿಸ್ವೀಯೋತಿ ನಾವೃತದಾದ** (ತ್ವಿ ಸಂ. ೧-೫-೮-೫) ಅತಿ ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಶತಂ ದೇವಂತರ್ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ

ಶತಹಿಮಾಃ ಶತಸಂವತ್ಸರಜೀವಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ನೂರುವರ್ಷ ಬದುಕುವವರು) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ
ಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ವಾಃ- ಅಶ ಭೋಜನೇ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ತಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯೇರ್ಜುಸ್
ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ವಾ) ಲ.ಕ್ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ
ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯ ||

ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಕ್ಯಃ

ಏತಾ ತೇ ಅಗ್ನ ಉಚಥಾನಿ ವೇಧೋ ಜುಷ್ಠಾನಿ ಸಂತು ಮನಸೇ
ಹೃದೇ ಚ |

ಶಕೇಮ ರಾಯಃ ಸುಧುರೋ ಯಮಂ ತೇಽಧಿ ಶ್ರವೋ ದೇವ-
ಭಕ್ತಂ ದಧಾನಾಃ || ೧೦ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯಃ ||

ಏತಾ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ಉಚಥಾನಿ | ವೇಧಃ | ಜುಷ್ಠಾನಿ | ಸಂತು | ಮನಸೇ |
ಹೃದೇ | ಚ |

ಶಕೇಮ | ರಾಯಃ | ಸುಧುರಃ | ಯಮಂ | ತೇ | ಅಧಿ | ಶ್ರವಃ | ದೇವಃ |
ಭಕ್ತಂ | ದಧಾನಾಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ದೇ ವೇಧಃ | ಮೇಧಾವಿನಾಮೃತತ್ | ಮೇಧಾವಿನ್ನಗ್ನೇ ಏತೋಚ್ಛಾನ್ಯೇತಾನೀದಾನೀಮ-
ಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ತೇ ತವ ಮನಸೇ ಮನೋವೃತ್ತಯೇ ಹೃದೇ ತದ್ವೃತ್ತಿಮತೇಽಂತಃ-
ಕರಣಾಯ ಚ ಜುಷ್ಪಾನಿ ಸಂತು | ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಭವಂತು | ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸುಧುರಃ ಸುಷ್ಕ ನಿ-
ರ್ವಾಹಕಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಂ ಧೂರ್ವತಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಹಿ ನಸ್ತೀತಿ ಸುಧೂಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ರಾಯೋ
ಧನಸ್ಯ ಯಮಂ ನಿಯಮನಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮ | ಶಕ್ತಾ ಭಯಾಸ್ತು | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ದೇವಭಕ್ತಂ
ದೇವೈಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಶ್ರವೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಧಿ ದಧಾನಾಃ | ಅಗ್ನೇರುಪರಿ ಧಾರಯಂತಃ |
ಅಗ್ನಿ ಹವಿರ್ಭರ್ತೋಮಂ ಕುರ್ವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಚ್ಛಾಧಾನಿ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ರುಪದಿಭ್ಯಾಂ
ಕಿತ್ | ಉ. ೩-೧೧೬ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽಥಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ತ್ವಂ ಚ ಬಹುಲವಚಿನಾದಸ್ಮಾದಸಿ
ಭವತಿ | ವಚ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಜುಷ್ಪಾನಿ | ಜುಷ್ಪಾರ್ಪಿತೇ ಚ ಛಂದಸಿ ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ |
ಸಾ. ೬-೧ ೨೦೯, ೨೧೦ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೃದೇ | ಪದ್ಮನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ
ಹೃದಾದೇಶಃ | ಶಕೇಮ | ಶಕ್ತ್ಯು ಶಕ್ತಿ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞ | ಸುಧುರಃ | ಧುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ |
ಕ್ವಿಶ್ಲೇಷಿ ಕ್ವಿಶ್ | ರಾಲ್ಪೋಪ ಇತಿ ವಕಾರಲೋಪಃ | ನ ಪೂಜನಾದಿತಿ ಸಮಾಸಾಂತಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ದೇವೈರ್ಭಕ್ತಂ ದೇವಭಕ್ತಂ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥಃ |

ವೇಧಃ ಅಗ್ನೇ - ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಏತಾ ಉಚ್ಛಾಧಾನಿ-ಈ (ನಮ್ಮಿಂದ ಈಗ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗುವ) ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಮನಸೇ-ಮನೋವೃತ್ತಿಗೂ | ಹೃದೇ ಚ-ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೂ |
ಜುಷ್ಪಾನಿ ಸಂತು-ಪ್ರಿಯವಾಗಲಿ | ತೇ-ನಿನ್ನ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ಸುಧುರಃ - ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ (ದಾರಿದ್ರ್ಯ
ಪರಿಹಾರಕವಾದ) | ರಾಯಃ--ದನದ | ಯಮಂ-ನಿಯಮನವನ್ನು (ಮಾಡಲು) | ದೇವಭಕ್ತಂ--
ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭೋಜ್ಯವಾದ | ಶ್ರವಃ--ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಧಿ ದಧಾನಾಃ--(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ)
ಇಡುವವರಾಗಿ (ಹಾಕುವವರಾಗಿ) | ಶಕೇಮ -ಶಕ್ತರಾಗೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಸ್ತೋತ್ರವು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೂ, ಹೃದ
ಯಕ್ಕೂ ಬಿಡಿಸುವಂತಾಗಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯಹಾರಕವಾದ, ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ, ದೇವತೆಗಳ ಭಾಗವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ
ಅರ್ಪಿಸಿ, ನಿನ್ನಿಂದ (ದತ್ತವಾಗುವ) ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾಗೋಣ

English Translation.

May these our praises, sapient Agni, be grateful to you, both in mind and heart, may we be competent, to detain your well-supporting wealth, offering upon you their share of the (sacrificial) food to the Gods

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೇಧಾಃ—ವಿಶ್ವಃ ವಿಗ್ರಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೇಧಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯರು ಮೇಧಾವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವೀ ಕಸ್ಮಾತ್ ಮೇಧಯಾ ತದ್ವಾ ಭವತಿ ಮೇಧಾ ಮತೌ ಧೀಯತೇ ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯು ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ಮೇಧಾ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದೂ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು) ಮೇಧೆಯುಳ್ಳವನು ಮೇಧಾವಿಯು ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವೇಧಶಬ್ದವೂ ಮೇಧಾವಿ ಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಸರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮೇಧಾವಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸುಧುರಃ—ಸುಷು ನಿರ್ವಾಹಕಸ್ಯ ಯದ್ವಾ ಶೋಭನಂ ಧೂರ್ವತಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಹಿನಸ್ತೀತಿ ಸುಧೂಃ | ಈ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವ ರಾಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಧನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವುದು. ಅಧವಾ ಬಡತನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಧೂಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ತುತಸ್ತಾನಿಗಳು ರಾಯಃ ಸುಧುರೋ ಯಮಂ ತೇ ಶಕೇಮ | ಶೋಭನಾ ಧೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ ಸುಧುರಃ ರಥಃ | ತಸ್ಯ ಯಮಂ ಬಂಧನಂ | ಸ್ವವೇದ್ಯಾಂ ಧಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿತವಾದ ಅಧವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನೀನೆಗೆ ಕೊಡುವವರಾಗಿ (ಮಂಗಳಕರವಾದ) ದೃಢವಾದ ಅಜ್ಞುಉಳ್ಳದ್ದಾದ ನಿನ್ನ ರಥವು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಬಂಧನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶಕ್ತರಾಗೋಣ ಮತ್ತೆ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನೆಗೆ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸೋಣ ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಏತಾಃ—ಏತಚ್ಚಬ್ದ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ

ಉಚ್ಛಾಸನಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಸಣೀ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಉಚ್ಛಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ ಸೂ ೩-೩೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕಿತ್ಯವೂ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತವೆ ವಚ್ಚ-ಅಧ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕಿತ್ಪ್ರಾತೀದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಪಿಯೆಜಾದೀನಾಂ ಕ್ಷಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಉಚ್ಛಧ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಮಧ್ಯೇದಾತ್ಪ್ರವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನರೂಪ

ಜುಷ್ಠಾನಿ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ಪ್ರಾದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಜುಷ್ಠಾರ್ಪಿತೇ ಚ ಚ್ಯಂದಸಿ, ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೨೦೯, ೨೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಸಂತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮ-ಸ್ವರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ, ಉತ್ಪ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಿತ್ತದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತಿವಂತ ಫ಼ಠತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಹೃದೇ—ಹೃದಯರಬ್ಬ ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಸದ್ವಿನ್ನೋಮಾಸ್ ಹೃದ್**— (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ **ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶಕೇಮು—ಶಕಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು ಅಶೀರ್ಲಿಞ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. **ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜ್ ಛಂದಸ್ಯಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅತೋಯೇಯಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಗಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ **ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ ಸಾಧಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಜನ ಸ್ವರ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೇದಾತ್ಪ್ರವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ

ಸುಧುರಃ—ಧುರ್ವಿಃ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಚ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ರಾಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಧುರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸುಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಯುಕ್ ಪೂರ**—(ಪಾ ಸೂ ೫-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತ (ಅಪ್) ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ನಪೂಜನಾತ್** (ಪಾ ಸೂ ೫-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ದೇವಭಕ್ತಂ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃ ಪರವಾದಾಗ ಚೋರೋಕ್ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ಭಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ದೇವೈಃ ಭಕ್ತಂ ದೇವಭಕ್ತಂ ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಧಾಣಾ—ದಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲ ಏಕರಣ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತಾದಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

ಎಪ್ಯತ್ತನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಪ್ಯತ್ತನಾಲ್ಪನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ರಯೋದಶಾನುನಾಕ ಏಕಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೋಪಪ್ರಯಂತ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ತಾ ನುಕ್ತಮೃತೇ | ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ನವ ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣೋ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ರಹುಗಣನಾಮಾ ಕಕ್ಷಿದೃಷಿಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಗೋತಮೋಽಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಋಷಿಃ | ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತೃಕ್ತತ್ವಾದಿದಮುತ್ತರಂ ಚ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಂ | ಪರಮಾಗ್ನೇಯಮೈಂದ್ರಾದಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾದಿಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತೌ ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಕೇತವಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಪೋ ರೇವತೀಃ ಪ್ಲಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ಯ ಉಪಪ್ರಯಂತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅತ್ತಿನಶಸ್ತ್ರೇಷ್ಯೇತೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯತಿವೇಶಾತ್ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸದಹಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೇದ್ರವ್ಯೇತವೇವ ಸೂಕ್ತಮಾಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಉಪಪ್ರಯಂತ ಇತಿ ತು ಪ್ರಥಮೇದ್ರವ್ಯಾಜ್ಯಂ | ಅ. ೭-೧೦ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಎಪ್ಯತ್ತನಾಲ್ಪನೆಯ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು (೭೪-೮೪) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ನವ ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣೋ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ರಹುಗಣನೆಂಬವನು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಅವನ ಮಗನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬವನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕೃತಃಂಬಂಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು

ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ-ಆಪೋ ರೇವತೀಃ ಪ್ವಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ಯ ಉಪಪ್ರಯಂತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ ೪-೧೩) ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪರಸಂಧ್ಯಾಗಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗ ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೬-೫) ಆರುದಿವಸ-ಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪೃಷ್ಠಪಡಪವೆಂಬ ಯಾಗದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಆಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪರಸದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ-ಉಪಪ್ರಯಂತ ಇತಿ ತು ಪ್ರಥಮೇದನ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ ೬-೧೦)

ಸೂಕ್ತ—೭೪

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ ೧ || ಅನುವಾಕ ೧೦ ಸೂಕ್ತ - ೭೪ ||

|| ಅಸ್ತಕ- ೧ || ಅಧ್ಯಾಯ- ೫ || ವರ್ಗ- ೨೧, ೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವೆಚ್ಚ - ೯ ||

|| ಮುಖ- ಗೋತಮೋ ವಾಹನಗಣಃ ||

ಪೇವತಾ- ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದೇ-ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ಅಧ್ವರಂ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮಾಗ್ನಯೇ |

ಆರೇ ಅಸ್ಮೇ ಚ ಪೃಣ್ವತೇ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪಪ್ರಯಂತಃ | ಅಧ್ವರಂ | ಮಂತ್ರಂ | ವೋಚೇಮ | ಅಗ್ನಯೇ |

ಆರೇ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಚ | ಪೃಣ್ವತೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಧ್ವರಂ ಹಿಂಸಾಪ್ರತ್ಯನಾಯರಹಿತಮಗ್ನಿಸ್ವೋಮಾದಿಯಜ್ಞಮುಪಪ್ರಯಂತಃ ಉಪೈತ ಪ್ರಕ-
ರ್ಷೇಣ ಯಂತೋ ಗಚ್ಛಂತಃ | ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯವಿಚ್ಛೇದೇನ ಸಮ್ಯಗನುತಿಷ್ಠಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಾ
ವಯಮಗ್ನಿಯೇಂದ್ರಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಯ ದೇವಾಯ ಮಂತ್ರಂ ಮನನಸಾಧನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚೇಮ | ವಕ್ತಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ವೇತ್ಯಾಶಾಸ್ವತೇ | ಕೀದೃಶಾಯಾಗ್ನಯೇ | ಆರೇಸ್ಮೇ
ಚ ಶೃಣ್ವತೇ | ಚಶಬ್ದೋಪ್ಯರ್ಥ ಆರೇಶಬ್ದಾತ್ಪರೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಆರೇ ಚ ದೂರೇಽಪಿ ಸ್ಥಿತ್ವಾಸ್ಮಾಕಂ
ಸ್ತುತೀಃ ಶೃಣ್ವತೇ | ಅಸ್ತಾಸು ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೋಽಗ್ನಿರಸ್ತದೀಯಮೇವ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶೃಣೋತಿತಿ ಭಾವಃ || ವೋಚೇಮ | ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞಃ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯು-
ಮಾಗಮಃ | ಶೃಣ್ವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಧ್ವರಂ—ಹಿಂಸಾವಿ ಪ್ರತ್ಯನಾಯರಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಉಪಪ್ರಯಂತಃ—ಸಮಾಪಿಸಿ ಯಾಗಾನು-
ಷ್ಠಾನಮಾಡುವ (ನಾವು) | ಆರೇ ಚ—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ (ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) |
ಶೃಣ್ವತೇ—ಕೇಳುವ | ಅಗ್ನಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮಂತ್ರಂ—ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು !
ವೋಚೇಮ—ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ

ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

(ನಾವು) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ
ಅಗ್ನಿಗೆ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ (ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು) ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ

English Translation

Hastening to the sacrifice, let us repeat a prayer to Agni, who hears
us from afar

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹಾಗಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಇವನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು
ಈ ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಕ್ಕಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ—ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೭೪-೯೩ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ೨೦೪
ಮಕ್ಕಳು, ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೩೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೬ ಮಕ್ಕಳು, ೬೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೭-೯)
೩ ಮಕ್ಕಳು, ಒಟ್ಟು ೨೦೩ ಮಕ್ಕಳಿರುವವು.

ಅಧ್ಯರಂ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರೋ ಯಸ್ಯ | ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತ ಗುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯರಂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ನೆರವೇರುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಯಜ್ಞಬೇಕಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗೋಣವೆಂದು ಗೋತಮಋಷಿಯು ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಉಪಪ್ರಯಂತಃ— ಉಪ ಎಂದರೆ ಸಹಾಸ, ಪ್ರ ಎಂದರೆ, ಪ್ರಕರ್ಷ ರೀತಿಯಿಂದ, ಅಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಯಂತಃ—ಹೋಗುವವರು, ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಗೋಣವೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಮಂತ್ರಂ—ಮನನಸಾಧನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ | ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಸಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸನಾಡುತ್ತಾ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗಳಿಂದ ಸರಿಸುವ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಇದನ್ನು ಮಂತ್ರವೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು ಅಗ್ನಿಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸೋಣವೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೋತೃ ವೋಲುವ ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಹೇಳುವನು.

ಅಗ್ನಯೇ— ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ

ಅರೇ— ಆಕೇ, ಸರಾಕೇ ಮೊದಲಾದ ಐದು ದೂರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆರೇ ಎಂದರೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ ೩-೬೦)

ಚಿ— ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾನಂತರ ಸೇರಿಸಿ ಆರೇ ಚಿ ಎಂದು. ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅರ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಅಗ ಅರೇ ಚಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವರೂ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ ಸಮಾಸ ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುವುದು ದೂರದಲ್ಲಿರುವವರು ಮಾತನಾಡುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಪ ಪ್ರಯಂತಃ— ಉಪ, ಪ್ರ, ಉಪಸರ್ಗ ಇತ್ಯಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಣೋ ಯಣ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಂತರೂಪ

ವೋಚೇಮು— ಬ್ರೂಣಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅಶೀರ್ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ **ಲಿಜಾಶಿಸಿ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶೀರ್ಲಿಙಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಸರವಾದಾಗ **ಬ್ರುವೋ ವಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ

೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಜ್ರಾದೇಶ. **ಅಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದೇಶ. **ವಚಿ ಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. **ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚ್ಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣಸಂಧಿ **ಪೋಚೇಮ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೃಣ್ವತೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಶ್ರುವಃ ತೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೈ ಆದೇಶ. ಶಪ್ತಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿದ್ದದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಶೃಣ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನಡ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಃ ಸ್ನೀಹಿತಿಷು ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಕೃಷ್ಣಿಷು |

ಅರಕ್ಷದ್ವಾಶುಷೇ ಗಯಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಸ್ನೀಹಿತಿಷು | ಪೂರ್ವ್ಯಃ | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು | ಕೃಷ್ಣಿಷು |

ಅರಕ್ಷತ್ | ದ್ವಾಶುಷೇ | ಗಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವ್ಯಶ್ಚಿರಂತನೋ ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ನೇಹಿತೀಷು ವಧಕಾರಿಣೀಷು ಕೃಷ್ಣಿಷು ಶತ್ರುಭೂತಾಸು ಪ್ರಜಾಸು ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಸಂಗತಾಸು ಸತೀಷು ದಾಶುಷೇ ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವತ್ತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಗಯಂ ಧನಮರಹ್ಮತ್ | ರಹ್ಮತಿಃ | ತಸ್ಮೈ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಸ್ನೇಹಿತೀಷು | ಪ್ಲಹ ಸ್ನೇಹನೇ | ಚುರಾದಿಃ | ಸ್ನೇಹಯತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಸರಿತಃ | ಸ್ನೇಹಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ ಪ್ರಜಾ ಅಭಿರಿತಿ ಸ್ನೇಹಿತಯಃ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇಷ್ವಗ್ರಹಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾನ್ನಿಗುಣೀತಿನಿರಪರಿತಿವದಿಡಾಗಮಃ | ಮ. ೭-೨-೯ ೧ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕಾರಸ್ಯೇಕಾರಾದೇಶಃ | ಕ್ರಿನೋ ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು | ಸಮೋ ಗಮ್ಯುಚ್ಛೇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಅರಹ್ಮತ್ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ||

ಸ್ನೇಹಿತೀಷು - ವಧಕಾರಿಗಳಾದ | ಕೃಷ್ಣಿಷು—ಶತ್ರುರೂಪರಾದವರು | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು—ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲ. ಬಂದಾಗ | ಪೂರ್ವ್ಯಃ—ಪುರಾತನನಾದ | ಯಃ—ಯಾವ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದಾಶುಷೇ—(ಹವೀಂಷಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿದವನ | ಗಯಂ—ಧನವನ್ನು | ಅರಹ್ಮತ್—ರಹ್ಮಿಸುತ್ತಾನೋ (ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸೋಣ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಹಿಂಸಾಕಾರಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳು ಸಂಧಿಸಿದಾಗ, ಪುರಾತನನಾದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಹವೀರಾದಿವಾತ್ಸವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಧನವನ್ನು ರಹ್ಮಣಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸೋಣ)

English Translation

Who, existing of old, has preserved wealth for the sacrificer, when malevolent men are assembled together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಬ್ಧಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮಾಗ್ನಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ನೇಹಿತೀಷು ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಕೃಷ್ಣಿಷು—ಪ್ಲಹ ಸ್ನೇಹನೇ | ಸ್ನೇಹಯತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಸರಿತಃ | ಸ್ನೇಹಿತೀಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ಲಹ ಸ್ನೇಹನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ದಭ್ಯೋತಿ,

ಶ್ರುತತಿ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಮೂರು ವರ್ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೇಹಯುತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೊಲ್ಲುವವರು, ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕೃಷ್ಣಿಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವು ವಧಾಪೇಕ್ಷೆಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳು

ಪೂರ್ವ್ಯಃ—ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ ಕಾಲೇ ಭವಃ | ಚಿರಂತನಃ |—ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವನು. ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು, ಮರಣರಹಿತನು (ಅಗ್ನಿಯು).

ಗಯಂ—ತುರ್ಕ, ತೋಕಂ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಅವಶ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೨), ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಗಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದೂ ; ಗಯಃ, ಕೃದರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಧನವೆಂಬ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜನಗಳ ಪ್ರಾಣ, ಧನ, ಮನೆ ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಪುತ್ರ, ಧನ, ಗೃಹ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು

ದಾಶುಷೇ—ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ—ಯುದ್ಧಸಂಭವಿಸುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿರಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಾಧನೆಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವೀಹಿತೀಷು—ಸ್ವೀಹ ಸ್ವೇಹನೇ ಧಾತು ಚರಾದಿ ಇದು ಸ್ವೇಹಯುತಿ (ನಿರಾ. ೨-೧೯-೧೩) ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಧರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವೇಹ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ ಪ್ರಜಾ ಅಭಿರಿತಿ ಸ್ವೇಹಿತಯಃ (ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ) ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ಯಸಿ ತಿತುಕ್ತ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಡ್ವೇವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರೆ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿತುಕ್ತೇಷ್ಯಗ್ರಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯-೧) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಗ್ರಹೀತಿ, ನಿಪತಿತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇಡಾಗಮು ಆ ವಚನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಡಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶವೂ ಕ್ರಿಸ್ನಿಗೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವ್ಯಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಜಗ್ಞಾನಾಸು—ಸಮ ಉಪಸರ್ಗ- ಗಮ್ವುಗತೌ. ಧಾತು. ೧ ಸಮೋ ಗಮ್ವಚ್ಛಿಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿ ವಿವಕ್ಷಾಮಾದಿಗ ಲಿಟಿ ಕಾನಜ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಕುಯೋತ್ಪ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ' ಗಮದನಜನ - (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಂಜಗ್ಞಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತೆಷ್ಟಾಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಅರಪ್ತತ್—ರಪ್ತ ಪಾಲನೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ

ದಾತುಜೇ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು ದಾಶ್ವಾಸ್ ಸಾಹ್ವಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರ್ವರೂಪ ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೋನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ವೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವ ಉದಗ್ನಿವೃತ್ತಹಾಜಸಿ |

ಧನಂಜಯೋ ರಣೇರಣೇ || ೩ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಉತ | ಬ್ರುವಂತು | ಜಂತವಃ | ಉತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ವೃತ್ತ | ಹಾ | ಅಜಸಿ |

ಧನಂ | ಜಯಃ | ರಣೇ | ರಣೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಿಮಂಥನೇ ಜಾತಾಯಾನುಬೃಹೀತ್ಯುಕ್ತ ಉತ ಬ್ರುವಂತಿತ್ಯೇಷಾನುವಚನೀಯಾ | ಸ್ತೂತವ್ಯಶ್ಚದೇವ್ಯಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಶಿಷ್ಟೇನೋತ್ತರಾಮುತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ | ಆ. ೨-೧೬ | ಇತಿ || ತಥಾ ಸಾಕಮೇಧೇಷು ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯಃ ಪುರೋಡಾಕಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ಠಾವೇ-
ಷೈವ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೋತ ಬ್ರುವಂತು
ಜಂತವಃ | ಆ. ೨-೧೮ | ಇತಿ ||

ಅಗ್ನಿರುದಜನಿ | ಅರಣ್ಯೋಃ ಸಕಾರಾದುತ್ತಪ್ನಃ | ಉತಾನಂತರಂ ಜಂತವೋ ಜಾತಾಃ ಸರ್ವ
ಋತ್ವಿಜೋ ಬ್ರುವಂತು | ತಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುವಂತು | ಕೀದ್ರಶೋಗ್ನಿಃ | ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಾಣಾಮಾವರಣಾಣಾಂ
ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾ ರಣೇ ರಣೇ ಸರ್ವೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಧನಂಜಯಃ ಶತ್ರುಧನಾನಾಂ ಜೇತಾ ||
ಧನಂಜಯಃ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯವೃಜೇತಿ | ಸಾ. ೩-೨-೪೬ | ಖರ್ಜ | ಅರುದ್ರಿಷದಜಂತಸ್ಯ |
ಸಾ. ೬-೩-೬೭ | ಇತಿ ಮುಮ್ | ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣೇ ರಣೇ | ರಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ |
ರಣಂತಿ ದುಂದುಭಯೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೩ ೩ ೫೮-೩ |
ಇತ್ಯಶ್ | ನಿತ್ಯವೀಶ್ವಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಅನ್ವೇದಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಹಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ | ರಣೇ ರಣೇ—ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಧನಂಜಯಃ ಶತ್ರು
ಧನನನ್ನು ಜಯಿಸುವವನಾದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಉತ್ ಅಜನಿ—(ಅರಣಿಗಳಿಂದ) ಜನಿಸಿದನು |
ಉತ—ಅನಂತರ | ಜಂತವಃ—ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಋತ್ವಿಜರು | ಬ್ರುವಂತು—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಲಿ

|| ಭಾಮಾರ್ಥ ||

ಜನ್ಮತಾಳದ ಎಲ್ಲರೂ (ಋತ್ವಿಜರು ಮೊದಲಾದವರು), (ಅರಣಿಗಳಿಂದ) ಉತ್ಪನ್ನನಾದ, (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಶತ್ರು
ಧನನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ, ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಿ

English Translation

Let men praise Agni as soon as generated, the slayer of Vritra.
and the winner of booty in many a battle

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅರಣಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದನ್ನು
ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ (ಕಡೆಯಮ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತೃ

ವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ " ಅಗ್ನಿಯೇ ಜಾತಾಯಾನುಬ್ಬುಹಿ—ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪರಿಸು " ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಅನುವಚನೀಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ವಾತರ್ವ್ಯಶ್ವದೇವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ—ಶಿಷ್ಯೇನೋತ್ತರಾಮುತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೨-೧೬) ಮತ್ತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸಾಕ ಮೇಧವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಸ್ವಧಮಾಜ್ಯಭಾಗದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ—ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೋತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೨-೧೮)

ಉತ—ಇಲ್ಲಿ ಉತಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಉತ ಎಂದರೆ ಮತ್ತು ಎಂದರ್ಥವು

ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ—ಜಂತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತಾಃ—ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಉತ್ ಅಜನಿ—ಅರಣ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾದುತ್ತನ್ನಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆದು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ವೃತ್ರದಾ—ವೃತ್ರಾಣಾಮಾವರಣಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾ | ಯುದ್ಧಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿ ಬಂದು ಮುತ್ತವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ಮುತ್ತವ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ವೃತ್ರವಧಾರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಣೆಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಧನಂಜಯಃ ಶತ್ರುಧನಾನಾಂ ಜೇತಾಃ | ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಧನವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು. ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪರಾಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅವರೊಬ್ಬ ಧನವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನಿಗೆ ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧನಂಜಯ. ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು ಧನಂಜಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು

ಸ ಪವಸ್ವ ಧನಂಜಯ ಪ್ರಯಂತಾ ರಾಧಸೋ ಮಹಃ |

(ಋ ಸಂ ೧ ೪೬ ೫)

ಧನಂಜಯಃ ಪವತೇ ಕೃತ್ಯೋ ರಸೋ ವಿಪ್ರಃ ಕವಿಃ ಕಾಮ್ಯೇನಾ ಚೈವೇನಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೧ ೪೭ ೫)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯ ಶಬ್ದವು ಸೋಮದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿರುವುದು.

ವಿದ್ವಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಃ ವಾಜೇಷು ದಧೃಷಂ ಕನೇ |

(ಮು ಸಂ ೨-೪೨-೭)

ವಿದ್ವಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಮಿಂದ್ರ ದೃಳ್ವಾ ಚಿದಾರುಣಂ |

(ಮು ಸಂ ೪-೪೫-೧೩)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನಂಜಯಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿರುವುದು

ತಮು ತ್ವಾ ಸಾಭ್ಯೋ ವೃಷಾ ಸಮೀಧೇ ದಸ್ಯುಹಂತಮಂ |

ಧನಂಜಯಂ ರಣೇರಣೇ ||

(ಮು ಸಂ ೬-೧೬-೧೫)

ಈ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿರುವುದು ಇವೆಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ವಾದವೇ ಪುನಃ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನ ಪರವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿದ್ವಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಂ ಎಂಬ ಪಾದವು ಪುನಃ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಋಷಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು. ಧನಂಜಯಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲದೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಣೇರಣೇ—ರಣಂತಿ ದುಂದುಭಯೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುಂದುಭಿ, ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದ ನಿರ್ಭೀಷವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಮತ್ತು ನಿರ.ಕ್ತಕಾರರು :-

ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮನುಷ್ವಧಂ ಮದಾಯ |

(ಮು. ಸಂ ೩-೪೭-೧).

ಮಹೇ ಯತ್ತ್ವಾ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯನ್ನಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ |

(ಮು. ಸಂ ೧೦-೪೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಣಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ—ರಮಣೀಯವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು (ನಿ. ೪-೮ ಮತ್ತು ೧೦-೪೭) ಮತ್ತು—

ಅಪೋ ಹಿ ಸ್ವಾ ಮಯೋಭುವಸ್ತಾ ನ ಉರ್ಜೇ ದಧಾತನ |

ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಕ್ಷಸೇ ||

(ಬು ಸಂ ೧೦-೯-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ರಣಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿ ಚಕ್ಷಸೇ ದರ್ಶನಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವರು

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರುವಂತು - ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧನಪುರಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಉತ್ಪ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೆತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ರುವಾಂ** - ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧನಂಜಯಃ - ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯವೈಚಿ - (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅರುರ್ಧ್ವಿಷದಜಂತಸ್ಯಮುನ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಂತವಾದ ಧನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುನಾಗಮ ಬಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಣೇ ರಣೇ - ರಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು ರಣಂತಿ ದುಂದುಭಯೋಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ (ದುಂದುಭ್ಯಾದಿಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು) **ವರಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೫೮-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ವೀಸ್ಯಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ವೇದಿತಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಪರಕ್ಕೆ ಅಮ್ರೇದಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

ॐ ಸತ್ಯಂ ವೇದಮ್

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಷಾ ||

ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಕ್ಷಯೇ ವೇಷಿ ಹವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ |

ದಸ್ಮತ್ಕೃಣೋಷ್ಯಧ್ವರಂ || ೪ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ಯಸ್ಯ | ದೂತಃ | ಅಸಿ | ಕ್ಷಯೇ | ವೇಷಿ | ಹವ್ಯಾನಿ | ವೀತಯೇ |

ದಸ್ಮತ್ | ಕೃಣೋಷಿ | ಅಧ್ವರಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣೇ ಗೃಹೇ ದೇವಾನಾಂ ದೂತಸ್ತು ಮಸಿ ಭವಸಿ | ಯಸ್ಯ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ವೀತಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ ವೇಷಿ ಗಮಯಸಿ | ಯಸ್ಯ ಚಾಧ್ವರಂ ಯಜ್ಞಂ ದಸ್ಮತ್ ಸರ್ವೈರ್ದರ್ಶನೀಯಂ ಕೃಣೋಷಿ ಕರೋಷಿ | ತಮಿತ್ಸುಹವ್ಯಮಿತ್ಯುತ್ತರಯಾ ಸಂಬಂಧಃ || ವೇಷಿ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯ-
ರ್ಥಾಲಿಖ್ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೈಲೋ ಲುಕ್ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ದಸ್ಮತ್ | ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶ-
ನಯೋಃ | ಇಷಿಯಧೀಂಧೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕ್ | ದಸ್ಮಮಿತ್ಯುತ್ತ್ರ ಮಕಾರಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ತಕಾರಃ |
ಕೃಣೋಷಿ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಿಯೋಶ್ಚ | ಧಿನ್ಯಕೃಣ್ಯೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ತ್ವಂನಿಯೋಗೇನ
ವಕಾರಸ್ಯಾಕಾರಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಲ್ಲಭೂಪದಗುಣಾಭಾವಃ | ಯಸ್ಯೇತ್ಯನು-
ಷಂಗಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸಮಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ (ಯಜಮಾನನ) | ಕ್ಷಯೇ—ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ
ದೂತಃ ಅಸಿ—(ನೀನು ದೇವತೆಗಳ) ದೂತನು, ಅಗಿದ್ವೀಯೇ | ಹವ್ಯಾನಿ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ)
ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—(ದೇವತೆಗಳ) ಭಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ವೇಷಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತೀಯೇ
(ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ) | ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ದಸ್ಮತ್—(ಎತ್ತಿರಗೂ) ದರ್ಶನೀಯ
ವಾಗಿ | ಕೃಣೋಷಿ—ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ

" ಭಾವಾರ್ಥ "

ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ದೂತನಾಗಿರುವಿಯೋ (ಯಾವನು) ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಮತ್ತು (ಯಾವನು) ಯಜ್ಞವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ (ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು)

English Translation

(The Sacrificer), in whose house you are the messenger of the Gods whose offering you convey for their food, and whose sacrifice you render acceptable

" ವಿಶೇಷನಿಷ್ಕಯಗಳು "

ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಕ್ಷಯೇ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ನಾಗಿ ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ (ಹೋಮಮಾಡುವ) ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೂತನಾಗಿರಬೇಕೋ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

ಕ್ಷಯೇ—ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣೇ ಗೃಹೇ | ಪ್ತಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಎಂಬ ಭಾತುವಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನ ವಾದ ಕ್ಷಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯೇ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಾಗಶಾಲೆ ಯಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ವೀತಯೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ವೀತಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ | ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ಷಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಿ

ವೇಷಿ - ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಗಮಯಸಿ | ಹೋಗುವೆಯೋ

ದಸ್ಯತ್—ಸರ್ವೈರ್ವರ್ತನೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುವ, ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ

ಈ ಹುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಕ್ಷಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರ ವ ನೀನು ಅವನ ಶಾಲೆಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿರುವೆಯೋ ವೇಷಿ ಹವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ—ದೇವತೆಗಳ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆಯೋ, ದಸ್ಯತ್ಯೋಷ್ಯದ್ವಾರಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದರ್ಶನೀಯ ವನ್ನಾಗಿ (ಸಕಲರೂ ಮೆಚ್ಚುವಂತಿ) ಮಾಡುವಿಯೋ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮೂರು ಉಪವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಂದಿನ ಹುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನಾಗಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸನ್ನೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಲೋಪ ಯಚ್ಯಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇಷಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಸು. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾನ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ದಸ್ಮತ್—ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿ**—(ಉ ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಸ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಮ್, ಪರವಾದಾಗ **ಅನಿ-ಪೂರ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ದಸ್ಮಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಕಾರ ಬರುತ್ತದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ **ಏಕಾದೇಶ-ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ** (ಸಾ ಸೂ ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಕೃಣೋಷಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ **ಧಿಸ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚಿ** (ಸಾ ಸೂ ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಅಂತ್ಯ-ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ **ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ ಕೃಣ+ಉ+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತೋ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ **ಅಚಿ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ** (ಸಾ. ಸೂ ೧-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಸಿಪ್ ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಕೃಣೋಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಗ (ಸಂಬಂಧ)ವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವೃತ್ತಾ-ನ್ನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ತಮಿತ್ಸುಹವ್ಯಮಂಗಿರಃ ಸುದೇವಂ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ || ೫ ||

|| ಸದವಾರಃ ||

ತಂ | ಇತ್ | ಸು ೨ ಹವ್ಯಂ | ಅಂಗಿರಃ | ಸು ೨ ದೇವಂ | ಸಹಸಃ | ಯಹೋ ಇತಿ |

ಜನಾಃ | ಆಹುಃ | ಸು ೨ ಬರ್ಹಿಷಂ || ೫ ||

|| ಸಂಮುಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸಹಸೋ ಯಹೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಆಂಗಿರೋಽಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಸ್ತಮಿತ್ ತಮೇವ ಯಜಮಾನಂ ಸುಹವ್ಯಂ ಶೋಭನದವಿಷ್ಯಂ ಸುದೇವಂ ಶೋಭನದೈವತಂ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ | ಬರ್ಹಿರಿತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಶೋಭನಯಜ್ಞಂ ಚ ಜನಾಃ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಆಹುಃ | ಕಥಯಂತಿ || ಸುಹವ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಷು ನಷ್ಟಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸೋ ಯಹೋ | ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾನಾತ್ಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ತಮಿಕ್ರಮಾಮಂತ್ರಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

೧. ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸೋ ಯಹಃ--ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ | ಅಂಗಿರಃ--ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸನೇ (ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತಮಿತ್--(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಅವನನ್ನೇ (ಯಜಮಾನನನ್ನೇ) | ಸುಹವ್ಯಂ--ಶುಭವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಳ್ಳವನೆಂದೂ | ಸುದೈವಂ--ಸುದೈವಿಯೆಂದೂ | ಸುಬರ್ಹಿಷಂ--ಮಂಗಳಕರವಾದ ಯಜ್ಞವುಳ್ಳವನೆಂದೂ | ಜನಾಃ--ಜನರು | ಆಹುಃ--ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದ) ಯಜಮಾನನನ್ನೇ, ಹವಿರ್ವಾನ, (ಪೂಜ್ಯವಾದ) ದೇವತೆ, ಮತ್ತು (ಕರ್ತವ್ಯವಾದ) ಯಜ್ಞ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವಿಷ್ಟಶಾಲಿಯೆಂದು, ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Him, Angiras, son of strength, anen call fortunate in his sacrifice,
his diety, his oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಮಿತ್—ತಮೇವ ಯಜಮಾನಂ—ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದರ್ಥವು ತಮಿತ್—ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನೇ ಎಂದರ್ಥವು

ಅಂಗಿರಃ—ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಮಗ್ನೇದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧನೆಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಯದಂಗ ದಾಶುಷೇ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಭದ್ರಂ ಕರಿಷ್ಯಸಿ | ತವೇತ್ತತ್ಪ್ರಮಂಗಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧-೬)

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾಯಸಿದ್ಧೀವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವಃ ಶಿವಃ ಸಖಾ |

(ಋ ಸಂ ೧-೩೧-೧)

ಮನುಷ್ಯದಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಸ್ವದಂಗಿರೋ ಯಯಾತಿವತ್ಸದನೇ ಪೂರ್ವವಚ್ಛುಚೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೭)

ಉತ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಂಗಿರೋ ಜುಷಸ್ವ ಸಂ ತೇ ಶಸ್ತಿದೇವಮಾತಾ ಜರೀತ |

(ಋ ಸಂ ೪-೩-೧೫)

ಅಸ್ಮಾಕಂ ಜೋಷ್ಯಧ್ವರಮಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞಮಂಗಿರಃ |

(ಋ ಸಂ ೪-೯-೭)

ಸ ನೋ ಜುಷಸ್ವ ಸಮಿಧಾನೋ ಅಂಗಿರೋ ದೇವೋ ಮರ್ತಸ್ಯ ಯಶಸಾ ಸುದೀತಿಭಿಃ |

(ಋ ಸಂ. ೫-೮-೪)

ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಃ ಸ್ತುತಃ ಸ್ತುನಾನ ಆ ಭರ |

(ಋ ಸಂ ೫-೧೦-೭)

ಸ ಜಾಯಸೇ ಮಥ್ಯಮಾನಃ ಸಯೋ ಮಹತ್ತ್ವಾಮಾಡುಃ ಸಹಸಸ್ತುತ್ರಮಂಗಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೧೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಚೋದಿಸಲಾಗಿದೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಂಗಿರಾಣುಸಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೇನು ? ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ೪೦. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ರಲ್ಲಿ 640-641ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಸಹಸ್ರಂ, ಸುದೇವಂ - ಈ ಶಬ್ದಗಳ ತಂ ಎಂಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು

ಸಹಸೋ ಯಹೋ - ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವೃತ್ತಿಂಟ, ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಸಾ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಸಹಃ** ಎಂದರೆ ಬಲವು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ ೨-೯) **ತುರ್ ತೋಕಂ** ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ **ಯಹುಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಯಹು** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವು. (ನಿ ೨-೨) **ಸಹಸೋ ಯಹೋ** ಎಂದರೆ ಬಲದ ಪುತ್ರನೇ ಎಂದರೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ (ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನಾಡಿ ಕಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ) ಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಚೋದಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು **ಸಹಸೋ ಯಹುಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವ **ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ, ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ—

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ ದಾಸ್ವಂತಂ ವಸಂ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಜಾತವೇದಸಂ ನಿಪ್ರಂ ನ ಜಾತವೇದಸಂ |

(೪೦. ಸಂ ೧-೧-೨-೧)

ದ್ವ್ಯುನ್ನಃ ಸರ್ವರಾಸುತಿಃ ಪ್ರತ್ನೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ |
ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರೋ ಅದ್ವ್ಯತಃ |

(೪೦ ಸಂ ೨-೨-೬)

ಅಗ್ನಿಂ ಸೂನುಂ ಸನಶ್ರುತಂ ಸಹಸೋ ಜಾತವೇದಸಂ |

(೪೦. ಸಂ ೨-೧೧-೪)

ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರೋ ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪಾಜೋ ಅಶ್ರೇತ್ |

(೪೦ ಸಂ ೨-೧೪-೧)

ಅಗ್ನೇ ದ್ಯುನ್ಮಾನ ಜಾಗ್ರವೇ ಸಹಸಃ ಸೂನವಾಯತ |

(೪೦ ಸಂ ೨-೨೪-೩).

ಅಸ್ಮಾಕಮಗ್ನೇ ಅಧ್ವರಂ ಜುಷಸ್ವ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ತ್ರಿಪಥಸ್ತ ವತ್ಸಂ |

(೪೦ ಸಂ ೫-೪-೨)

ಹುವೇ ವಃ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಯುವಾನಮದ್ವೋಘನಾಚಂ ಮತಿಭಿಯವಿಷಂ |

(ಯ ಸಂ. ೬-೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಸೂನು, ಸಹಸಸ್ಪತ್ರೆ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ—ಇಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಹವ್ಯಂ—ಶೋಭನಂ ಹವ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸುಹವ್ಯಃ—ಹೀಗೆಯೇ ಸುದೇವಮ್, ಸುಬರ್ಹಿಷಮ್, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೆಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಂಗಿರಃ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸೋ ಯಹೋ—ಯಹೋ ಎಂಬುದು ಅಮಂತ್ರಿತ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಎಂದು ಸ್ವಯಂತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಹುಃ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಸ್ವರಭವಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬ್ರುವಃ ಸಂಜಾನಾಮಾದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರುವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ವಿಗೆ ಉಪಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಹಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ॐ

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಆ ಚ ವಹಾಸಿ ತಾ ಇಹ ದೇವಾ ಉಪ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ |

ಹವ್ಯಾ ಸುಶ್ಚಂದ್ರ ವೀತಯೇ || ೬ ||

" ಸವಸಾಧಂ "

ಆ | ಚ | ವಹಾಸಿ | ತಾನ್ | ಇಹ | ದೇವಾನ್ | ಉಪ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ |

ಹವ್ಯಾ | ಸುಶ್ಚಂದ್ರ | ವೀತಯೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುಶ್ಚಂದ್ರ ಶೋಭನಾಹ್ಲಾದನಾಗ್ನೇ ತಾನ್ದೇವಾನಿಹಾಸ್ತಿನೈರ್ಮಾಣ್ಯಪಾಸ್ತತ್ಪ್ರಮಾಪಂ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಸ್ತುತಯ ಆ ವಹಾಸಿ ಚ | ಅವಹ ಪ್ರಾಪಯ ಚ | ಆಗತೇಭ್ಯಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಾ ಹವ್ಯಾಣಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಃ ವೀತಯೇ ಭಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವಹಾಸಿ ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ | ಶಸ್ತು ಸ್ತುತಾ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇತೀಟ್ರತೀಷೇಧಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಶ್ಚಂದ್ರ | ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಛಂದೋದ್ರೋತ್ತರ-ಸದೇ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಸುಟ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸುಶ್ಚಂದ್ರ—ಅಹ್ಲಾದಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಾ ದೇವಾ—(ಆಹೂತರಾದ) ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹವ್ಯಾ—ಹುತವಾದ ಚರಾದಿಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ ಚ—ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಉಪ—(ನಮ್ಮ) ಸಮಾಪಕ್ಕೆ | ಆ ವಹಾಸಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೀಯೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಅಹ್ಲಾದಕರನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋಕರಿಸಲು, ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ,

English Translation.

Bring hither, radiant Agni, the Gods to (receive) our praise and our oblations for their food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಶಸ್ತಿಯೇ—ಅಸ್ತಾಭಿ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ಲೋಕಂ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಸುಕ್ಕಂದ್ರ—ಶೋಭನಾಹ್ಲಾದನಾಗ್ನೇ | ಅತ್ಯಂತ ಅಹ್ಲಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—**ಚಂದ್ರಕಂದತೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ—**ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಂದ್ರತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಚಂದ್ರ ಶಬ್ದವು ನಿಸ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ (ನಿ. ೧೧-೫) **ಚಂದ್ರ** ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದವನು, ಅಹ್ಲಾದಕರನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ವೀತಯೇ—ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಚಿ—ಚಿ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು **ಪ್ರಶಸ್ತಿಯೇ ಮತ್ತು ವೀತಯೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇದು ಸೇರಿಸುವುದು

ಉಪ—ಸಮಾಸ ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ, ನಮ್ಮ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ, ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಾಸಿ—ವಹ ಸ್ತಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಲೇಟೋ-ಜಾಟಿ** (ಸಾ ಸೂ ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ವಹಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಚಿ ವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ** (ಸಾ. ಸೂ ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ವಿಕರಣ, ಆಗಮ, ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಪ್ರಶಸ್ತಿಯೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ತಿಸ್** (ಸಾ. ಸೂ ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ತಿತುತ್ವತಥಸಿ—**(ಸಾ. ಸೂ ೭-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ನಿರ್ವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿವಿತಾಂಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ತಾಡಾಚಿ ನಿತಿ** (ಸಾ ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹನ್ಯಾ—ಹೂಯತೇ ಇತಿ ಹನ್ಯನ್ ನಸೃಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅಪೇಶ ಬಂದು ರೂಪನಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ವಂದ್ರ—ಸುಷ್ಣ ಚಂದಯತಿ ಇತಿ ಸುಶ್ವಂದ್ರಃ ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮ ಸಂಬಂಧಿ ಯಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ನ ಯೋರುಪ್ಪಿರಶ್ವೈಃ ಶ್ವಣ್ಣೇ ರಥಸ್ಯ ಕಚ್ಚನ |

ಯದಗ್ನೇ ಯಾಸಿ ದೂತ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸದಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ನ | ಯೋಃ | ಉಪ್ಪಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ | ಶ್ವಣ್ಣೇ | ರಥಸ್ಯ | ಕತ್ | ಚನ |

ಯತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಯಾಸಿ | ದೂತ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯದ್ಯದಾ ದೂತ್ಯಂ ದೇವಾನಾಂ ದೂತತ್ವಂ ಯಾಸಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ ಕಚ್ಚನ ಕದಾಚಿನ ತದಾನೀಂ ಸರ್ವದಾಸಿ ಯೋರ್ಗಚ್ಚತಸ್ತವ ರಥಸ್ಯಾಶ್ವೈಃ ರಥೈರುತ್ಪಾದಿತ ಉಪ್ಪಿಃ ಶ್ವವರ್ಣಾಃ ಶಬ್ದೋ ನ ಶ್ವಣ್ಣೇ | ನ ಶ್ವಯತೇ | ರಥಸ್ಯ ಶೀಘ್ರಗಮನೇನಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಶಬ್ದೋ ನೋಪಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯೋಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಯೋ ದ್ವೇ ಚೆ | ಉ. ೧-೨೨ | ಇತ್ಯಾಸಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿಭಾವಾಭಾವಃ ಉಪ್ಪಿರಿತ್ಯೇತತ್ ಶ್ವೋತುಮರ್ಹಸ್ಯ ಶಬ್ದ- ಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಾಣಾಂ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯಂ ಸಶಬ್ದಮುಪಬ್ಧಿಮತ್ | ತ್ರೈ. ಪ್ರಾ ೨೩-೯ | ಇತಿ | ಶ್ವಣ್ಣೇ | ಶ್ವ ಶ್ವವರ್ಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಿ ಶ್ವವಃ ಶ್ವ ಚೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತ್ವಃ ಶ್ವಭಾವಶ್ಚ | ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಹುಶ್ವವೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಇತಿ ಯೆಣಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ದೂತೃಂ—(ದೇವತೆಗಳ) ದೂತತ್ವವನ್ನು |
ಯಾಸಿ—ಹೊಂದುತ್ತಿಯೇ | ಕಚ್ಚನೆ—ಆಗ | ಯೋಃ—ಹೋಗುತ್ತಿರುವ (ನಿನ್ನ) | ರಥಸ್ಯ—ರಥದ |
ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ್ವಸಂಬಂಧವಾದ (ಅವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) | ಉಪಬ್ಧಿಃ—ಶ್ರವಣಾರ್ಹವಾದ ಶಬ್ದವು |
ನ ಶೃಣೋ—ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ದೂತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಹೋಗುವಾಗ, (ವೇಗವಾಗಿ) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
(ನಿನ್ನ) ರಥದ ಅಶ್ವಗಳ ಶಬ್ದವೂ ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ

English Translation

Whenever you go, Agni, on a mission of the gods, the neighing
of the horses of your (swift), moving chariot, however audible, is not heard,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯೋಃ—ಯಾ ಸ್ವಾಸಣೇ | ಸ್ವೀ ಏಕವಚನ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನ ಎಂದರ್ಥವು

ಉಪಬ್ಧಿಃ—ಶ್ರವಣಾರ್ಹಃ ಶಬ್ದಃ | ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಶಬ್ದವು ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ
ಮೋದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಙ್ಮಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಬ್ಧಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಬ್ಧಿ
ಯೆಂದರೆ ಶಬ್ದವು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ ೨-೨೩).

ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ್ವೈರುತ್ಪಾದಿತಃ | ರಥದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಹೇಷಾರವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಥವಾ
ಇಲ್ಲಿ ರಥಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ರಥವು ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಘರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಶಬ್ದವು ಈ ಶಬ್ದವು
ಉಪಬ್ಧಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ಕಚ್ಚನೆ—ಕದಾಚನ, ತದಾನೀಂ ಸರ್ವದಾಸಿ | ಒಂದೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಯಾವ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ದೂತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ ಅಂತಹ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ನ ಶೃಣೋ—ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ರಥವು ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ, ಅಶ್ವಗಳ ಹೇಷಾರವ
ವಾಗಲಿ, ರಥಚಕ್ರಗಳ ಘರ್ಷಣಶಬ್ದವಾಗಲಿ ಕೇಳಲನಶಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯೋಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಯೋದ್ವೇಚೆ (ಉ ಸೂ ೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ದ್ವೇಚೆ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿದರೂ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಆತೋಲೋಪಃಚಿ ಚೆ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಮಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಪಬ್ಧಿ—ಉಪಬ್ಧಿ ಎಂಬುದು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದದ ಹೆಸರು. ಹೀಗೆಂದೇ ತ್ರೈತ್ತೀಯರ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. **ಸಶಬ್ದಮುಪಬ್ಧಿಮತ್** (ತ್ರೈ. ಪ್ರಾ ೨೩-೯) ಇತಿ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಕವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೃಣ್ವೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯದ್ಯಸಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಃ ಶೃ ಚೆ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನು ವಿಕರಣವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಭಾವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಶೃಣುತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪಸ್ತುತತ್ಪ್ರಸೇವದೇಷು (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಆಗಿ ಹುತ್ಪ್ರೋಃಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಹೀಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಸಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ತೋತೋ ವಾಚ್ಯಹ್ರಯೋಽಭಿ ಪೂರ್ವಸ್ತಾದಪರಃ |

ಪ್ರ ದಾಶ್ಚಾ ಅಗ್ನೇ ಅಸ್ಥಾತ್ || ೮ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ತ್ವಾಽ ಉತಃ | ವಾಜೀ | ಅಹ್ರಯಃ | ಅಭಿ | ಪೂರ್ವಸ್ಥಾತ್ | ಅಪರಃ |
ಪ್ರ | ದಾಶ್ವಾನ್ | ಅಗ್ನೇ | ಅಸ್ಥಾತ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಃ ಪುರುಷಃ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾತ್ ಸ್ವಸ್ತಾದಧಿಕಾರಾದಪರೋ ನಿಕ್ರಷ್ಟೋ ಭವತಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ
ಇದಾನೀಂ ದಾಶ್ವಾನ್ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದಾತಾ ಸನ್ ತ್ವೋತಸ್ತಸ್ಯೋತೋ ರಕ್ಷಿತೋ ವಾಜ್ಯನ್ನವಾನ್
ಅಹ್ರಯೋ ಲಜ್ಜಾರಹಿತಃ ಏವಂಭೂತಃ ಸನ್ ಅಭಿ ಸ್ವಾಸ್ಥಾತ್ | ಐಶ್ವರ್ಯಮಭಿಸ್ಪಾಪ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠತಿ |
ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಹ್ರಯಃ | ಹೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಜಿಹ್ರೇತೀತಿ ಹ್ರಯಃ |
ನ ಹ್ರಯೋಽಹ್ರಯಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ದಾಶ್ವಾನ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ದಾಶ್ವಾನ್
ಸಾಹ್ಯಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರ್ಥಃ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ಪೂರ್ವಸ್ಥಾತ್—ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ (ಯಾವನು) | ಅಪರಃ—ನಿಕ್ರಷ್ಟ
ನಾಗಿದ್ದನೋ (ಅವನು ಈಗ) | ದಾಶ್ವಾನ್—(ನಿನಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಟ್ಟವನಾಗಿ | ತ್ವೋತಃ—
(ನಿನ್ನಿಂದ) ರಕ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ | ವಾಜೀ—ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಹ್ರಯಃ—ಲಜ್ಜಾರಹಿತನಾಗಿಯೂ |
ಅಭಿ ಪ್ರ ಅಸ್ಥಾತ್—(ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು) ಹೊಂದಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ, ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ (ಚ್ಯುತನಾದ) ನಿಕ್ರಷ್ಟನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದ ಬಳಿಕ ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ, ಲಜ್ಜಾದಿರಹಿತನಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ
ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

English Translation.

He who was formerly subject to a superior, having been protected,
Agni, by you now stands in your presence as an offerer (of oblations)
without bashfulness and supplied with food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವೋತಃ ತ್ವಯಾ ಉತೋ ರಕ್ಷಿತಃ | ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದ
ನಂತರ.

ಅಸರೇ—ಪರಃ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ, ಅಸರ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲದವನು, ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ವಾಜೀ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯) ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು ವಾಜಃ ಆಸ್ಥಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ-ಅನ್ನವುಳವನಿಗೆ ವಾಜೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅಹ್ರಯಃ—ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಜಿಹ್ರೇತೀತಿ ಹ್ರಯಃ | ನ ಹ್ರಯೋಽಹ್ರಯಃ | ನಾಚಿಕೆ ಅಥವಾ ಅಸಮಾನವಾಗುವುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಭಯರಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದವನು ಒಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನು ಅವನ ಅಜ್ಜಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಅಸಮಾನವು ಸಂಭವಿಸುವುದುಂಟು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲಜ್ಜೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಭಯವಾಗಲಿ ಅವನಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ದಾಶ್ವಾನ್—ಹವೀಂಸಿ ದಾಶಾ | ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವವನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಆ ಪುರುಷನು ಪರಾಧೀನನಾಗಿದ್ದು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗಿ ಕಷ್ಟಸಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಲಭಿಸಿ ಯಾವ ಲಜ್ಜಾಭಯಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಬಾಳುವನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

। ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ।

ವಾಜೀ—ವಾಜಮುಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ **ಅತಃನಿಶಿತನೌ** (ಸಾ ಸೂ ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂತ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಮೃದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಹ್ರಯಃ—ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ ಛಾತು. ಜಿಹ್ರೇತಿ ಇತಿ ಹ್ರಯಃ ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಛಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಸ ಪ್ರಯಃ, ಅಪ್ರಯಃ ನಚಾತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಸಾ ಸೂ ೧-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ

ದಾಶ್ವಾನ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಛಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್**—(ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ರಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಸ್ಪಾತಿತನಾಗಿದೆ ದಾಶ್ವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾರೀರ್ಥ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನಮಾಗಮ **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಮೂಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ ದಾಶ್ವಾನ್ ಅಗ್ನೀ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆಟಾ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ** (ಸಾ. ಸೂ ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ **ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್** (ಸಾ ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅಸ್ಥಾತ್—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಲುಹಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಅತಿಙಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪದ ಬರುತ್ತದೆ: || ೮ ||

~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಉತ ದ್ಯುಮತ್ಸುವೀರ್ಯಂ ಬೃಹದಗ್ನೇ ವಿನಾಸಸಿ |

ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವ ದಾಶುಷೇ || ೯ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಉತ | ದ್ಯುಮತ್ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಬೃಹತ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಿನಾಸಸಿ |

ದೇವೇಭ್ಯಃ | ದೇವ | ದಾಶುಷೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತಾಸಿ ಚ ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಾಮಾನಾಗ್ನೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವತೇ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಬೃಹತ್ಪ್ರಥಂ ಧನಂ ವಿನಾಸಸಿ | ಗಮಯಿತುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಪ್ರಾಪಯಿಸೀತಿ ಯಾವತ್ | ಕೀದೃಶಂ | ದ್ಯುಮದತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನ-ವೀರ್ಯೋಪೇತಂ || ಸುವೀರ್ಯಂ | ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದ್ಯಾದಾತ್ಮತ್ವಂ | ವಿನಾಸಸಿ | ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಸನಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವೇ ಸನ್ಯತ ಇತೀತ್ವಂ | ದಾಶುಷೇ | ಚತುರ್ಥೈಕವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉತ—ಮತ್ತು | ದೇವ—ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ದಾಶುಷೇ—(ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಡುವ (ಯಜಮಾನನಿಗೆ) | ದ್ಯುಮತ್—ದೀಪ್ತವಾದ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರ್ಯದಾಯಕವಾದ | ಬೃಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದ (ಧನವನ್ನು) | ವಿನಾಸಸಿ—ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ದೇವೀಪ್ರಸಾದವಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಮತ್ತು ವೀರ್ಯದಾಯಕವಾದ, ಧನವನ್ನು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Verily, divine Agni, you are desirous of bestowing upon the offerer (of oblations) to the Gods, ample (wealth) brilliant, and giving vigour.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ದ್ಯುಮತಃ—ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ತಂ | ಅತ್ಯಂತಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೆಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಉಪಯೋಗಕರವಾದ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನವೀರ್ಯೋನೇತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಸುವೀರ್ಯ ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು, ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ವೀರರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು

ಬೃಹತ್—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡದಾದ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ವಿನಾಸಸಿ ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

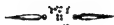
ಸುವೀರ್ಯಮ್— ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ತನ್ಮಾ ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿನಾಸಸಿ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾತೋರುನಾಗ ಧಾತೋರ್ಮುಖಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. **ಸನ್ಯಜೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ **ಸನ್ಯತೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ವ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಃ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಾಸ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ನುಡ್ಯವು ಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಶಸ್. **ಅತೋಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ವಸ್ ಶಬ್ದ, ಹಿಂದಿನಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಶಾಸಿತವಿ-
ಘೋನಾಂಚಿ (ಸು ಸೂ ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ದಾಶುಷೇ ಎಂದು ರೂಪ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ದೇವ- ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ (ಸು ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಜುಷಸ್ವೇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಜುಷಸ್ವ ಪಂಚೇತಿ |
ಋಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವವತ್ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ ಸಹೋಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತ
ವಿನಿಯೋಗಃ || ಪಶೌ ಸ್ತೋಕಾನುವಚನ ಆದ್ಯಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರೇಷಿತಃ
ಸ್ತೋಕೇಭ್ಯೋಽನ್ವಾಹ ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ | ಅ. ೩-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಜುಷಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಹದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಜುಷಸ್ವ ಪಂಚೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪರನಕ್ಕಾಗಿ
ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಪಶುಯಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಕಾನುವಚನಮಂತ್ರಪರನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವ
ಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸ್ತೋಕೇಭ್ಯೋಽನ್ವಾಹ ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ ೩-೪)

ಸೂಕ್ತ—೨೫.

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೨ || ಸೂಕ್ತ-೨೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ-೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯ-೫ ||

|| ಮುಖ್ಯ-|| ಗೋತನೋ ರಾಹುಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ-ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಭಂದಃ-ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾದಃ ||

ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ ವಚೋ ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ |

ಹವ್ಯಾ ಜುಹ್ವಾನ ಆಸನಿ || ೧ ||

|| ಸದಸುಃ ||

ಜುಷಸ್ವ | ಸಪ್ರಥಃ ೨ ತಮಂ | ವಚಃ | ದೇವಪ್ಸರಾ ೨ ತಮಂ |

ಹವ್ಯಾ | ಜುಹ್ವಾನಃ | ಆಸನಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಮುತಿಶಯೇನ ನಿವ್ರೀಣಾಂ ವಚಃ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಮಸ್ಮದೀಯಂ ವಚನಂ ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ | ಕೀದೃಶಂ | ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ವತಮಂ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಆಸನಿ ತವಾಸ್ಯೇ ಹವ್ಯಾ ಹವ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತೃಲಕ್ಷಣಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಜುಹ್ವಾನಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪನ್ | ಇಮಾನಿ ಸ್ತೋತೃಲಕ್ಷಣಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ವೃಥಾ ಮಾ ಭುವನ್ ತತ್ಸರ್ವಂ ತೃದೀಯೇನ ಮುಖೇನ ಸ್ವೀಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ | ಸ್ತು ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ | ದೇವಾನ್ ಸ್ತುಣೋತಿ ಪ್ರೀಣಯಿತಿ ದೇವಪ್ಸರಾಃ | ಗತಿಕಾಪಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರತ್ನಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರತ್ನಂ ಚ | ಸಕಾರಪಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನವಿಶಯಯಃ | ಅತಿಶಯೇನ ದೇವಪ್ಸರಾ ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಃ | ಜುಹ್ವಾನಃ | ಜುಹೋತೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ಛ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಆಸನಿ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿ-ನಾಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನಿ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | **ಸಪ್ತಥಸ್ತಮಂ**—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ | **ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ**—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ | **ವಚಃ**—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | **ಆಸನಿ**—ನಿನ್ನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ | **ಹವ್ಯಾ**—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | **ಜುಹ್ವಾನಃ**—ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ | **ಜುಷಸ್ತ**—ಸೇವಿಸು (ಸ್ವೀಕರಿಸು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು (ನಿನ್ನ) ಮುಖದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ, ನಾವು ಮಾಡುವ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯವಾದ, ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡು

English Translation

Attended to our most earnest address, propitiatory of the Gods accepting our oblations in your mouth

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಪ್ತಥಸ್ತಮಂ ವಚಃ - ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು

ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ—ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ | **ದೇವಾನ್ ಸೃಷ್ಟೋತಿತಿ ದೇವಪ್ಸರಾಃ** | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ **ಅತಿಶಯೇನ ದೇವಪ್ಸರಾ ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಃ** | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವು

ಆಸನಿ—ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಕಬ್ಬದ ರೂಪಾಂತರವು

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಾವು ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ, ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜುಷಸ್ತ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಾಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಧಾಸಃ ಸೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಸವಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾಪಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುವುಳ್ಳಿಲ್ಲ. ಏಕರಣ ಸ್ವರ (ಶ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಮ್—ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ ಧಾತು ದೇವಾನ್ ಸೃಷ್ಟೋತಿ ಪ್ರೀಣಯತಿ ಇತಿ ದೇವಪ್ಸರಾಃ. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿಸ್ತೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಕಾರಕಶೂರ್ವದಲ್ಲೊಂದು ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಸಕಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ವಿಸರ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಶಯೋನ ದೇವಸ್ವರಾಃ ದೇವಸ್ವರಸ್ತಮ್ ಅತಿಶಯೋನೇ ತಮಬಿಷ್ವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಹನ್ಯಾ - ಶೇಕ್ರಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿಗೆ ಲೋಪ

ಜುಹಾನ್ಯಃ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಮೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಙ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಕುಹೋತ್ಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ. ಹುತ್ವುನೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯದಾತೃಪ್ರಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸನಿ - ಆಸ್ಯಶಬ್ದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಪರಮಾದಾಗ ಪದ್ವಿನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಆದೇಶ ವಿಭಾಷಾ ಜಾಶೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅಸನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಸನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಅಥಾ ತೇ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾಗ್ನೇ ವೇಧಸ್ತಮ ಪ್ರಿಯಂ |

ನೋಚೇಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾನಸಿ || ೨ ||

|| ಪದಗುರು ||

ಅಥ | ತೇ | ಅಂಗಿರಃ | ತಮ | ಅಗ್ನೇ | ವೇಧಃ | ತಮ | ಪ್ರಿಯಂ |

ನೋಚೇಮ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಸಾನಸಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾತಿಶಯೇನಾಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತ | ಯದ್ವಾ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ವರಿಸ್ವ |
ನೇಧಸ್ತಮ | ನೇಧಾ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ | ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಧಾವಿನ್ನಗ್ನೇ | ಅಥಾನಂತರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಂ
ಸಾನಸಿ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪೋಚೇಮ | ವಕ್ತಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ತು ||
ಪೋಚೇಮ | ಲಿಜ್ಯಾತಿಷ್ಯತ್ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯುಮಾಗಮಃ | ಸಾನಸಿ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸಾನಸಿ-
ಧರ್ಣಸೀತ್ಯಾದಾವಸಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಥ--ಅನಂತರ | ಅಂಗಿರಸ್ತಮ--ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ನೇಧಸ್ತಮ--ಮೇಧಾವಿಗಳಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಅದ | ಅಗ್ನೇ--ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ--ನಿನಗೆ | ಸಾನಸಿ--ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ |
ಪ್ರಿಯಂ--ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮ--ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪೋಚೇಮ--ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನಂತರ, ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಲು
ಯೋಗ್ಯವಾದ, (ನಿನಗೆ) ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡೋಣ

English Translation

And then, most wise Agent, chief of the Angirāsas, may we address
(to you) an acceptable and gratifying prayer

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥ--ಭದ್ರಸ್ಥನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪುರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮ--ಅಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತನಾದವನು ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿದವನು
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯು. ಈ ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂತೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು
ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 640-641 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅಂಗಿರಸ್ತಮ ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದರ್ಥವು

ನೇಧಸ್ತಮ--ವಿಶ್ವ: ವಿಗ್ರ: ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇಧಸ್ ಶಬ್ದವು
ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೯) ವೇಧಸ್ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಯು, ಬುದ್ಧಿವಂತನು, ವಿವೇಕಿಯು. ವೇಧಸ್ತಮ
ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯನಾದ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಎಂದರ್ಥವು

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ, ಧನವೆಂದೂ (ನಿ ೩-೯) ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಸಾನಸಿ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ | ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಸ್ವೀಕರಾರ್ಹವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ

|| ಸ್ವೀಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚ—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮ—ಅಂಗಿರಸಾಂ ವಂಶಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಅತಿಶಯೋ ತಮಬಿಷ್ಣುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲೋಪವಾದಾಗ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಸಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಓಗೇಯೇ ವೇಧಸ್ತಮ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ವೋಚೇಮ—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಚ್ಯಾದೇಶ ಅಶೀರ್ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಸ್ಯಜ್ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದೇಶ. ವಚಿ ಉಮ್ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಾಗಮ ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಮರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಗುಣದಿಂದ ಓಕಾರ ಅಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿ ಯಾಸುಟ್ ಬಂದುವರಿಂದ ಇಯಾವೇಶ ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಪುನಃ ಗುಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ (ಯಾಸುಟದಾತ್ಮ) ಮದ್ಯೋದಾತ್ಮವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ಸಾನಸಿ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಸಾನಸಿ ಧರ್ಣಸಿ—(ಉ ಸೂ. ೪-೫೪೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಸ್ತೇ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಕೋ ದಾತ್ವಧ್ವರಃ |

ಕೋ ಹ ಕಸ್ಮಿನ್ನಸಿ ಶ್ರಿತಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ತೇ | ಜಾಮಿಃ | ಜನಾನಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಕಃ | ದಾಶುಽ ಅಧ್ವರಃ |

ಕಃ | ಹ | ಕಸ್ಮಿನ್ | ಅಸಿ | ಶ್ರಿತಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಜನಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತೇ ತವ ಕೋ ಜಾಮಿಃ ಕೋ ಬಂಧುಃ | ತ್ವಂ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರಧಿಕೋಽಸಿ | ತವಾನುರೂಪೋ ಬಂಧುರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ | ಕೋ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ | ದಾಶು-
ರ್ಧತ್ವೋಽಧ್ವರೋ ಯಜ್ಞೋ ಯೇನ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತ್ವಾಂ ಯಷ್ಟಮಸಿ ಸಮರ್ಥಃ ಕೋಽಸಿ
ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋ ಹ ತ್ವಂ ಕಥಂಭೂತಸ್ತ್ವಂ | ಈದೃಗ್ವ್ರತ ಇತಿ ಸರ್ವೈರ್ನ ಜ್ಞಾಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥಾನೇ ಶ್ರಿತ ಅಶ್ರಿತೋಽಸಿ | ವರ್ತಸೇ | ತತ್ಸ್ಥಾನಮಸಿ ನ ಕೇನಚಿತ್ ಜ್ಞಾಯತೇ | ಅತಸ್ತ್ವ-
ಮಸ್ಯಾಭಿಮಾರ್ಗಸದೃಷ್ಟಿಭಿಃ ಕಥಮುಪಲಬ್ಧವ್ಯ ಇತ್ಯಗ್ನಿಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ | ದಾಶ್ವ ದಾನೇ |
ಉಣಾದಯೋ [ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸರ್ವಾಣ್ಯುಣ್ವತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ಯಣಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ವೀತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಜನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ—ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಕಃ
ಜಾಮಿಃ—ಬಂಧುವು ಯಾರು? | ಕಃ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ—(ನಿನ್ನ) ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ಯಾರು? | ಕೋ ಹ—
(ನೀನು) ಯಾರು? | ಕಸ್ಮಿನ್—ಎಲ್ಲಿ (ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) | ಶ್ರಿತಃ ಅಸಿ—ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೇ? ||

| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ (ಅನುರೂಪರಾದ) ಬಂಧುಗಳು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು? ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು
ತಾನೇ ಯಾರು? ನೀಜನಾಗಿಯೂ, ನೀನು ಯಾರು? ನೀನು ಇರುವುದು ಎಲ್ಲಿ? (ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲು ನಾವು
ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ)

English Translation.

Who, Agni, amongst men is your kinsman? who is worthy to offer
you sacrifice? who, indeed, are you and where do you abide?

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು ಋಷಿಯು ಪ್ರಶೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಜಾಮಿಃ—ಜಾಮಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರ. ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಜಾಮಿರನ್ಯೇಷ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಶತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ನಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ
ನಿರ್ಗಮನಸ್ತಾಯಾ ಭವತಿ |

(ನಿ ೩-೭)

ಜಾಮಿ ಎಂದರೆ ಭಗಿನೀ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇತರರು (ಪತಿಯಾದವನು) ಇವಳಲ್ಲಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭಗಿನಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಜಮತಿಧಾತುವಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಹೋಗುವವಳು ಎಂದರೆ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಭಗಿನಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಂಧುವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಕಃ ತೇ ಜಾಮಿಃ ಜನಾನಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ಯಾರು? ನೀನು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಸಮನಾದ ಬಂಧುವು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಕೋ ದಾಶ್ವಘ್ನಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲು ಯಾರು ಸಮರ್ಥರು? ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಗುಣಾಧಿಕನು

ಕೋ ಹ—ನೀನು ಯಾರು? ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ನಿನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಯಾವನೂ ತಿಳಿಯಲಾರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಕಸ್ಮಿನ್ ಅಸಿ ಶ್ರಿತಃ—ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಯವಿರುವುದು? ನೀನು ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನ ನಿಜವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನದ ಅಥವಾ ಆಶ್ರಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನೇ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕ ಏಕಾಂತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋಬಹುಲಮ್ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಾಶು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಶುಃ ದತ್ತಃ ಅಧ್ವರಃ ಯೇನ ಸಃ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ-ಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಸಾ ಸೂ. ೨-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯವ್ಯವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸಸ್ಯೋರ್ಲೋಪಃ (ಸಾ ಸೂ. ೮-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೀತಃ—ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

[ಸಂಹಿತಾಶ್ವರಃ ||

ತ್ವಂ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಮಿತ್ರೋ ಅಸಿ ಪ್ರಿಯಃ |

ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಈಡ್ಯಃ || ೪ ||

[ಪದಾರಾಂ |

ತ್ವಂ | ಜಾಮಿ | ಜನಾನಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಮಿತ್ರಃ | ಅಸಿ | ಪ್ರಿಯಃ |

ಸಖಾ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ಈಡ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸಾರಮಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣಾಚಿಂತ್ಯರೂಪೋಽಪ್ಯನುಗ್ರಹೀತೃತಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜನಾನಾಂ
ಜಾಮಿರ್ಬಂಧುರಸಿ | ತಥಾ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರೀಣಯಿತಾ ತ್ವಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಾತೇಸ್ತ್ರಾಯ-
ಕೋಽಸಿ | ಈಡ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ತಂ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯ ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯಃ ಸಖಾ ಸಖಿವದ-
ತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯೋಽಸಿ || ಜಾಮಿಃ | ಜಮು ಅದನೇ | ಜಮಂತಿ ಸಹ್ಯಕಸ್ಯಿನ್ಯಾತ್ರೇದಂತೀತಿ ಜಾಮಯೋ
ಬಂಧವಃ | ಜನಿಘಸಿಭ್ಯಾಮಿಣ್ | ಉ. ೪-೧೨೯ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇಣ್ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದಸಿ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಈಡ್ಯಃ | ಈಡ ಸ್ತುತೌ | ಈಡವಂದವೃಶಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಚಿಂತ್ಯರೂಪನಾದರೂ) | ಜನಾನಾಂ—
ಜನಗಳಿಗೆ (ಅನುಗ್ರಹೀತೃವಾದುದರಿಂದ) | ಜಾಮಿಃ ಅಸಿ—ಬಂಧುವಾಗಿದ್ದೀ | ಪ್ರಿಯಃ ಮಿತ್ರಃ—ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರನಾದ ಮಿತ್ರನೂ (ಅಗಿದ್ದೀ) | ಈಡ್ಯಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತ್ಯನಾದ (ನೀನು) | ಸಖಿಭ್ಯಃ—
ಸುಖಿಜರಿಗೆ | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನೂ (ಅಗಿದ್ದೀ)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಚಿಂತ್ಯರೂಪನಾದರೂ, ಅನುಗ್ರಹೀತೃವಾದ) ನೀನು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೂ, ಪ್ರಿಯ
ಮಿತ್ರನೂ ಸ್ತುತನೂ ಮತ್ತು ಸುಖಿಜರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೇ

English Translation

But, O Agni, you are a kinsman to the people, a dear friend,
a praiseworthy companion amongst (all) companions (or a friend to the
priests).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು-- ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ
ದಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಬಂಧುಗಳಾದವರಲ್ಲಿ
ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳಿರಬೇಕಾದುದು ಸಹಜವು. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮನಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬಂಧುತ್ವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುರುಷನಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಾರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿರು
ವನು. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು ಇದು ವಿರೋಧವಲ್ಲವೇ ಎಂದರ ಹಾಗಲ್ಲ
ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವುದು. ಬಂಧುಗಳು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾ ಒಬ್ಬರಿ
ಗೊಬ್ಬರು ಹಿತ್ಯಸಿಗಳಾಗಿ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿರುವರು ಇದು ಬಂಧುತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಜನರ

ಹಿತಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ಈ ವಿಧವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೆಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರ, ಪ್ರಿಯ, ಸಖಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾನೀ:—ಜನು ಅದನೇ. ಧಾತು ಜಮಂತಿ ಸಹ ವಿಕಸ್ಮಿನ್ ಪಾತ್ರೇ ಅದಂತೀತಿ ಜಾನುಯಃ ಬಂಧವಃ (ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವವರು ಬಂಧುಗಳು) **ಜನಿಘೈಸಿಭ್ಯಾಮಿಣ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅತಃಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ನೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಈಡ್ಯಃ:—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ **ಯದಲೋಞ್ಯತ್** (ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಈಡವಂದವೃತಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತಃ** (ಸಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಜಾ ನೋ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಯಜಾ ದೇವಾ ಋತಂ ಬೃಹತ್ |

ಅಗ್ನೇ ಯಕ್ಷಿ ಸ್ವಂ ದಮಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಜ | ನಃ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಯಜ | ದೇವಾನ್ | ಋತಂ | ಬೃಹತ್ |

ಅಗ್ನೇ | ಯಕ್ಷಿ | ಸ್ವಂ | ದಮಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ದೇ ಆಗ್ನೇ ನೋಸ್ಯದರ್ಥಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ದೇವೌ ಯಜ | ಹವಿಷಾ ಪೂಜಯ | ತಥಾ ದೇವಾನಿನ್ಯಾದೀನ್ಯಜ | ಪೂಜಯ | ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥಫಲಂ ಯಜ್ಞಂ ಚ ಯ ಜೇತ್ಯೇವ | ತದರ್ಥಂ ಬೃಹತ್ ಪ್ರೌಢಂ ಸ್ತಂ ಸ್ತುತೀಯಂ 'ದಮಂ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಯಕ್ತಿ | ಯಜ | ಸಂಗಚ್ಛಸ್ತು | ತ್ವಯ್ಯಂತರ್ವಿದ್ಯಮಾನೇ ಸತಿ ಹಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಪೂಜ್ಯತೇ || ಯಜ | ದ್ವೈತೋತ್ತಮಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದೇವಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಿಟಿಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಯತ್ಪಲೋಪ | ಯಕ್ತಿ | ಯಜೇರ್ಬಯಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು | ಯಜ—(ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ) ಪೂಜಿಸು. | ದೇವಾನ್—ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ಯಜ—ಪೂಜಿಸು | ಋತಂ—ಯಥಾರ್ಥ ಫಲಪ್ರದವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು | (ಯಜ—ಪೂಜಿಸು) | ಬೃಹತ್—ದೊಡ್ಡದಾದ | ಸ್ತಂ ದಮಂ—ಸ್ತುತೀಯವಾದ (ಯಜ್ಞ) ಗೃಹವನ್ನು | ಯಕ್ತಿ—ಪೂಜಿಸು (ಸೇರು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೋಸ್ಕರ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸು, ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸು, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು; ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಗೃಹವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. (ಎಂದರೆ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು)

English Translation.

Worship for us, Mitra and Varuna, worship for us, all the Gods, (celebrate) a great sacrifice; be present in your own dwelling.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋತಂ—ಸತ್ಯಫಲಪ್ರದವಾದ ಯಜ್ಞವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು—ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ನಾ | ಎಂದರೆ ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೪-೧೯) ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು ೬೪೩ ನೋಡಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯೇಜ-ಯಜ್ಞಮಾಡು ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಯೇಜ ದೇವಾನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯವು ನಿನ್ನ (ಅಗ್ನಿಯ)ದಾದ್ದರಿಂದ ದೇವಾನ್ ಯೇಜ-ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಬೃಹತ್, ಅಗ್ನೇ ಯಕ್ಷಿ ಸ್ವಂ ದಮಂ—ದಮ ಎಂದರೆ ಗೃಹವು. (ನಿ. ೩-೧೩) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಗೃಹವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯೇದರ್ಥವು. ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೆಂದರೆ, ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪೂಜಾರ್ಹವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯೇಜ—ಯೇಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಭ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಶಪಾಏಕರಣ. ಆತೋ ದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ದ್ವೈಚೋಽ-ತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಸರವಾದಾಗ (ಓ) ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದೇವಾನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಆರ್ (ಋ) ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ವ. ರುತ್ವಕ್ಕೆ ಭೋಭಗೋ ಅಘೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಾದೇಶ. ಲೋಪಃ-ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ

ಯಕ್ಷಿ—ಯೇಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನೇಷು. ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ. ಲಬ್ ನುಭ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ವ್ರಕ್ವಭೃಷ್ಟ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುಲಾಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಷಢೋಃ ಈ ಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ; ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ. ಯಕ್ಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೌ ಸುಪ್ಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂಶೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕಾ ತ ಇತಿ ಸಂಚರ್ಚಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಕಾ ತ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ರಾಹೂಗಣೋ ಗೋತಮ ಋಷಿಃ | ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ಭಂದಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ತ್ರೈಷ್ವಭೇ-ಭಂದಸೀದಮಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ಮನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇಷೈತೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತಿರೇಶಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಕಾ ತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾ ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹುಗಣ ವುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ಭಂದಸ್ವ. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ಭಂದಸ್ವಿನ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿಯೂ, ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಗಳಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ-ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ಮನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ ೪-೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೭೬

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೭೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಂಖ್ಯೆ—೫ ||

|| ಯಪಿ—ಗೋತನೋ ರಾಹುಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಪುರ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾತಃ ||

ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರ್ಮನಸೋ ವರಾಯ ಭುವದಗ್ನೇ ಶಂತಮಾ
ಕಾ ಮನೀಷಾ |

ಕೋ ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ಪರಿ ದಕ್ಷಂ ತ ಆಪ ಕೇನ ವಾ ತೇ ಮನಸಾ
ದಾಶೇಮ || ೧ ||

|| ಸದ್ವಾರಾಃ ||

ಕಾ | ತೇ | ಉಪೇತಿಃ | ಮನಸಃ | ವರಾಯ | ಭುವತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಶಂ-
ತಮಾ | ಕಾ | ಮನೀಷಾ |

ಕಃ | ವಾ | ಯಜ್ಞೈಃ | ಪರಿ | ದಕ್ಷಂ | ತೇ | ಆಪ | ಕೇನ | ವಾ | ತೇ |
ಮನಸಾ | ದಾಶೇಮ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಮನಸೋ ವರಾಯ ನಿವಾರಣಾಯಾಸ್ತಾಸ್ತವಸಾಯ ಕೋಪೇತಿ-
ಭುವತ್ | ಕೀದೃಶಮುಪಗಮನಂ ಭವೇತ್ | ನ ಕಾಶ್ಯಸ್ತಿ | ತವೋಚಿತಮುಪಗಮನಂ ವಯಂ
ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ನುಮ ಇತಿ ಭಾವಃ | ಮನೀಷಾ ಸ್ತುತಿಃ ಶಂತಮಾ ತವಾತಿಶಯೇನ ಸುಖಕರೀ ಕಾ
ಕೀದೃಶೀ ಭವೇತ್ | ತವೋಚಿತಾ ಸ್ತುತಿರಸಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋ ವಾ ಯಜಮಾನೋ ಯಜ್ಞೈಸ್ತವ
ಸಂಬಂಧಿಭಿಯಾಗ್ನೈರ್ದಕ್ಷಂ ವೃದ್ಧಿಂ ಬಲಂ ವಾ ಪರ್ಯಾಪ | ಪರ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ನಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ತವೋಚಿತಾನ್ಯಾಗಾನನುಷ್ಠಾಯ ತೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯೇತದಸಿ ದುರ್ಭಟಮೇನೇತಿ ಭಾವಃ | ಉಪ-
ಗಮನಾದಿಕಂ ತಾವದಾಸ್ತಾಂ | ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾಧನಭೂತಂ ಮನ ಏವಾಸ್ತಾಕಂ ದುರ್ಲಭಮಿತ್ಯಾಹ |
ಕೇನೇತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಕೇನ ಮನಸಾ ಕೀದೃಶ್ಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ದಾರೇಮ | ದವೀಂಷಿ ಪ್ರಯ-
ಚ್ಛಾಮ | ತವೋಪಗಮನಾದ್ಯನುರೂಪಂ ಮನೋಽಸ್ತಾಕಂ ನೋತ್ಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಪೇತಿಃ |
ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರಾಯ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಅಸ್ತಾದಂತರ್ಭಾವನಿತಣ್ಣಾರ್ಥಾದ್
ದವ್ಯದ್ವನಿಶ್ಚಿಗಮಶ್ಚ | ಸಾ. ೩-೩-೫೮ | ಇತ್ಯಪ್ | ತಸ್ಯ ಸಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ಭುವತ್ | ಲೇಟ್ಯದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುಮೋಸ್ತಿಜಾಲತಿ ಗುಣಪ್ರತಿ-
ಪೇಧಃ | ದಕ್ಷಂ | ದಕ್ಷವೃದ್ಧೌ | ಭಾವೇ ಕರಣೇ ವಾ ಘೃಷ್ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ ಮನಸಃ—ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ | ವರಾಯ—ನಿವಾರಣಿಗೆ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಲು) | ಉಪೇತಿಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನವು | ಕಾ ಭುವತ್—ಎಂತಹುದು
ಅದಿ ತು ? | ಮನೀಷಾ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಯು | ಶಂತಮಾ—(ನಿನಗೆ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಖಕರವಾಗಲು | ಕಾ--
ಎಂತಹುದು (ಅಗವೇಕು) ? | ಕೋ ವಾ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ಯಜ್ಞೈಃ—(ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧ
ವಾದ) ಯಾಗಗಳಿಂದ | ದಕ್ಷಂ—ವಿಳಿಗೆಯನ್ನು (ಬಲವನ್ನು) | ಪರಿ ಅಪೆ—ಹೊಂದಿದನು ? | ತೇ—ನಿನಗೆ |
ಕೇನ ಮನಸಾ--ಎಂತಹ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ದಾರೇಮ—(ಹವರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸೋಣ ? |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಾವು ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಡಬೇಕು ?
(ನಾವು ಮಾಡುವ) ಸ್ತುತಿಯು (ನಿನಗೆ) ಹಿತಕರವಾಗಲು ಹೇಗಿರಬೇಕು ? (ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ
ಯಾವನು ಬಲಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ ? (ನಾವು) ಯಾವ ಮನೋಭಾವದಿಂದ (ನಿನಗೆ) ಹವರಾದಿಗಳನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸೋಣ ?

English Translation.

What approximation of the mind, Agni, to you, can be accomplished for our good, what can a hundred encomiums (effect.); who, by sacrifices, has obtained your might? with what intent may we offer you (oblations)?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನಸೋ ವರಾಯ ಕಾ ಉಪೇತಿ—ನಿವಾರಣಾಯ ಅವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಕೇದ್ಯಶಮುಪಗಮನಂ ಭೇದೇತ್ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಾದ ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸುವಹಾಗೆಯೂ, ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬಿರಿಯದಿರುವಂತೆಯೂ ಇರುವಹಾಗೆ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ನಡೆಸಲು ನಾವು ಸಮರ್ಥರಾಗಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯ ಆತಿಶಯವು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು. ವರಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮನಸಃ ವಿಷಯಾಂತರೇಭ್ಯಃ ನಿವಾರಣಂ ತ್ವಯ್ಯೇವ ಅವಸ್ಥಾಪನಂ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬರುವಹಾಗೆ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ವರಾಯ-ವರಶಬ್ದಃ ಶ್ರೇಷ್ಠವಚನಃ ವರಶಬ್ದವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಕಾ ತವ ಉಪೇತಿಃ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು? ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು

ಕೋ ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ದಕ್ಷಂ ತೇ ಪರಿ ಆಪ-ಕೋ ವಾ ಯಜಮಾನಃ ತವ ಸಂಬಂಧಿಭಿರ್ಯಾಗೈಃ ವೃದ್ಧಿಂ ಬಲಂ ವಾ ಪರ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ನೈಯತ್ಯವು) ನಿಯತವಾಗಿ ಆಗುವುದಾದರೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಈ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದದ್ದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮವಾಗಲಿ ಸ್ತುತಿಯಾಗಲಿ ಸಂಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಕಾರಣ ಆಯಾಯ ಉಪಾಸನೆಯು ಆಯಾಯ ದೇವತಾಪ್ರೀತಿಜನಕವಾಗಿಲು ಉಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೇನ ಮನಸಾ ಹವೀಂಽಪಿ ದಾಶೇಮ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನನುಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು—ಯಾವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ದಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಲ, ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಕೋ ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ದಕ್ಷಂ ತೇ ಪರ್ಯಾಪ್ನೋತ್ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದೋಕ್ತಾತ್ಮ-ವಚನಃ ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಉತ ಸ್ವೇನ ಕೃತುನಾ ಸಂ ವದೇತ ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ ದಕ್ಷಂ ಮನಸಾ ಜಗೃಭ್ಯಾತ್ |

(ಬು ಸಂ. ೧೦-೨೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಮನೋ ವಚನೋ ನಾ ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಇಂದ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ದ್ರವಿಷಾನಿ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗತ್ವಮಸ್ಮೀ |

(ಋ ಸಂ ೨-೨೧-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವು ಮನೋವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು ಇದರಿಂದ ತನಾತ್ಮಾನಂ ಮನೋ ನಾ ಸರ್ಯಾಸ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಆತ್ಮನನ್ನಾಗಲಿ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನಾಗಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು? ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ನಾವುಗಳು ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ಮೊದಲಾದ ಇಸ್ರತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಸಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ದಕ್ಷತಿರುತ್ಸಾಹಾರ್ಥಃ ದಕ್ಷ ಇತಿ ಸಕಾರಾಂತಂ ಬಲನಾಮ ಎಂದು ಸ್ವಂದವ್ಯಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—

ಮಿತ್ರಂ ಹುನೇ ಪೂತದಕ್ಷಂ ವರುಣಂ ಚ ರಿಶಾದಸಂ |

(ಋ ಸಂ ೧-೨-೬)

ಮಿತ್ರಂ ವಯಂ ಹವಾಮಹೇ ವರುಣಂ ಸೋಮಸೀತಯೇ |

ಜಜ್ಞನಾ ಪೂತದಕ್ಷಸಾ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೨೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಉಪೇತಿಃ—ಉರ ಉರಸರ್ಗ ಇಣ್ ಗತ್ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಭವನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಾದಿ ನಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಸಾ ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವರಾಯ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಗೃಹವ್ಯದ್ವಿನಿಶ್ಚಿತಗಮಶ್ಚ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತೌ ಸುಪ್ರಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಶ್ಚಲೋಪಸಪರಸ್ವೈಪದೇಷು (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಕೇವಲ ತಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ

ಗುಣನಿಷೇಧ. ಅಚಿತ್ಸುಧಾತುಭ್ರವಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಭುವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿಶ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಂ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸೆ—ಅಪಲ್ಯ ವ್ಯಾವೃ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶೇಮ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ, ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಇಯಾದೇಶ ಯಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ ||

ಎಹ್ಯಗ್ನ ಇಹ ಹೋತಾ ನಿ ಸೀದಾದ್ಬ್ರುಃ ಸು ಪುರವತಾ
ಭವಾ ನಃ |

ಅವತಾಂ ತ್ವಾ ರೋದಸೀ ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ ಯಜಾ ಮಹೇ ಸಾಮ-
ನಸಾಯ ದೇವಾನ್ || ೨ ||

|| ಸದಸಾಶಃ ||

ಅ | ಇಹಿ | ಅಗ್ನೇ | ಇಹ | ಹೋತಾ | ನಿ | ಸೀದ | ಅದಬ್ಧಃ | ಸು | ಪುರಃ -
ಏತಾ | ಭವ | ನಃ |

ಅನತಾಂ | ತ್ವಾ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ವೇ ಇತಿ ವಿಶ್ವಂ ಇನ್ವೇ | ಯಜ |
ಮಹೇ | ಸೌಮನಸಾಯ | ದೇವಾನ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಏಹಿ | ಅಗಚ್ಛ | ಇಹಾಸ್ಥಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಸನ್ನಿ ಸೀದ | ಉಸವಿಶ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪುರಏತಾ ಪುರತೋ ಗಂತಾ ಸು ಭವ | ಸುಷ್ಕ ಭವ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸುಮದಬ್ಧೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಭಿರಹಂಸ್ಯೋಽಸಿ | ತಾದೃಶಂ ತ್ವಾಂ ವಿಶ್ವಮಿನ್ವೇ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾ-
ಸೃಥಿನ್ಯಾ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮವತಾಂ | ರಕ್ಷತಾಂ | ಅಗತ್ಯೋಸವಿಶ್ಯ ಚ ದ್ಯಾವಾಸೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತಶ್ಚ ಸೌ ಮಹೇ ಮಹತೇ ಸೌಮನಸಾಯ ಸೌಮನಸ್ಯಾಯ ದೇವಾನಾನ್ನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾನಿದ್ರಾದೀನ್ಯಜ | ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯ || ನಿ ಸೀದ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ಸೌಮನಸಾಯ | ಸುಮನಸೋ ಭಾವಃ ಸೌಮನಸಂ | ತಸ್ಯೇದಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಸಾಮಾನ್ಯ ಇತ್ಯಣ್ವಿತ್ಯಯಃ | ಸ ಚಾತ್ರ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಸಂಬಂಧ-
ವಿಶೇಷೇ ಸರ್ಯವಸ್ಯತಿ | ಯದ್ವಾ | ಹಾಯನಾಂತಯುವಾದಿಭ್ಯೋಽಽಃ | ಸಾ. ೫-೧-೧೩ಂ | ಇತಿ ಭಾವೋಽಽಃ | ಯುವಾದಿವ್ಯಸ್ಯ ಸಾತೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ನಿಲ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಏಹಿ—ಬಾ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಹೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಅಹ್ವಾನವಾಡುವವನಾಗಿ | ನಿ ಸೀದ—ಕುಳಿತುಕೋ | ಅದಬ್ಧಃ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಹಂಸ್ಯನಾದ (ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪುರ ಏತಾ—ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನಾಗಿ (ಮುಂದಾಳಾಗಿ) | ಸು ಭವ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆಗು | ವಿಶ್ವಮಿನ್ವೇ—ವಿಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ | ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು | ತ್ವಾ—(ಅಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಅನತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ | ಮಹೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಸೌಮನಸಾಯ—ಮನಃಪ್ರಸಾದಕ್ಕಾಗಿ | ದೇವಾನ್—
(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಜ—(ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಾ, (ದೇವತೆಗಳ) ಹೋತೃವೇ, ಇಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾಗು, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿ ಹುತನಾದ ನೀನು ನಮಗೆ ಮುಂದಾಳಾಗು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಗಳಾದ ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ, ಇಂತಹ ನೀನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸು.

English Translation

Come, Agni, hither, invoker (of the Gods), sit down, be our preceptor; for you are irresistible, may the all-expansive heaven and earth defend you, that you may worship the Gods to their great satisfaction.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಮಿತ್ರೇ ರೋದಸೀ ತ್ವಾ ಅವತಾಂ—ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತುಮಂತ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ರಕ್ಷತಾಂ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಗೂ ವಳಗಾಗದೆ ಇರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡುವವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉರು, ತುವಿ ಮೊದಲಾದ ಬಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತ ನಾಗಿರುವ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಟ್ಟಿನ ಮಹಿಮೆಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದನ್ನು ಯಾಚ್ಛರು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ — ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕೋ ವಿನೇದ |

ವಿಶ್ವಂ ತ್ವನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ಧ ನಾಮ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ಅಹನೀ ಚಿಕ್ರಿಯೇವ ||

(ಮು ಸಂ ೧-೧೨೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಹಿಮಾನಮಾಚಿಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪೂರ್ವಾಪರಭಾವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ತವಲ್ಲವು. ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರು ತ್ತವೆಯೋ ಅಥವಾ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅದನ್ನು ಯಾವನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವು ಅದೆರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದ ತೇ ಅಣ್ಣಿಕಪಾಲೇ ರಚತಂ ಚಿ ಸುವರ್ಣಂ ಚಾಭವತಾಂ, ತದ್ವೈತ್ ರಚತಂ ಸೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ ಯತ್ ಸುವರ್ಣಂ ಸಾ ದ್ಯೌರಿತಿ | ಅಣ್ಣದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯದಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಚಿನ್ನದಾಯಿತು. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಪಾಲವು ಭೂಮಿಯಾಗಿಯೂ, ಚಿನ್ನದ ಕಪಾಲವು ದ್ಯುಲೋಕವಾಗಿಯೂ ಆಯಿತು ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು ಮತ್ತು ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುವು. ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳೂ ಕೂಡ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳ ಹಾಗೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಇವರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮಹೇ—ಮಹತೇ, ಸೌಮನಸಾಯ, ಸೌಮನಸ್ಯಾಯ—ಯಾಗಮಾಡುವ ನಮಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಏಹಿ—ಆಃ ಏಹಿ-ಆಹ ಉಪಸರ್ಗ ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಹಿಗೆ ಅಪಿತೃವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಗುಣಸಂಧಿ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿಸೀದಿ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪದಾಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಲೋಟಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರ್ಪಡೆ ಸಿಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಪಾಘಾ-ಧ್ಯಾಸ್ಥಾ**—(ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. **ಅತೋಹೇಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ **ಸದಿರಪ್ರತೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೩-೬೬) ಪ್ರತಿಭಿನ್ನವಾದ ಉಪಸರ್ಗ ದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದ (ಇಣ್) ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸದ್ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ತಿಬಂತಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದಬ್ಜಿ—ನ ದಬ್ಜಿ ಅದಬ್ಜಿ ನಜ್ಞಾತತ್ವರುಷಸಮಾಸ **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ (ನಜ್ಞ) ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪುರವಿತಾ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ರ್ವರ್ಧದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಪುರವಿತಾ ಪುರ ವಿತಾ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ವಿತಾ ಎಂಬುದು ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅವತಾಂ—ಅವ ರಕ್ಷಣಿಃ ಧಾತು. ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲೋಟೋ ಲಜ್ಜತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ **ತಸ್ಮಾಫಸೌಫ**—(ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಗೆ ತಾಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಣಮ್) **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಯಜ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಹಿಂದೆ ಭವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ **ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಜಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಸ್ವರವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಭಾವದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಮನಸಾಯಿ—ಸುಷುಪ್ತಸೋ ಭಾವಃ ಸೌಮನಸಮ್. ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಸಾಮಾನ್ಯತೋರುವಾಗ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೀಷ್ವಭಾಮಾವೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಹಾಯನಾಂತಯುವಾದಿಭ್ಯೋಽಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಪ್ರ ಸು ನಿಶ್ವಾನ್ರಕ್ಷಸೋ ಧಕ್ಷೈಗ್ನೇ ಭವ ಯಜ್ಞಾನಾಮು-
ಭಿಶಸ್ತಿಸಾವಾ |

ಅಥಾ ನಹ ಸೋಮಸತಿಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಾತಿಥ್ಯಮಸ್ಮೈ ಚಕ್ರಮಾ
ಸುದಾನ್ವೇ || ೩ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಪ್ರ | ಸು | ನಿಶ್ವಾನ್ | ರಕ್ಷಸಃ | ಧಕ್ಷಿ | ಅಗ್ನೇ | ಭವ | ಯಜ್ಞಾನಾಂ | ಅಭಿ-
ಶಸ್ತಿಸಾವಾ |

ಅಥ | ಆ | ನಹ | ಸೋಮಃ ಸತಿಂ | ಹರಿಃ ಭ್ಯಾಂ | ಆತಿಥ್ಯಂ | ಅಸ್ಮೈ |
ಚಕ್ರಮು | ಸುಃ ದಾನ್ವೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯುಷಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾನೈರ್ವಾನ್ವೇಷ್ಯಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾನ್ವ ಸು ಧಕ್ಷಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದಹ | ದಗ್ಧ್ಯಾ ಚ
ಯಜ್ಞಾನಾಮಸ್ಮಾಭಿರನುಷ್ಠೇಯಾನಾಂ ಯಾಗಾನಾಮಭಿಶಸ್ತಿಪಾನಾಭಿಶಸ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ
ಭವ | ಅಥಾನಂತರಂ ಸೋಮಪತಿಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ಪಾಲಕಮಿಂದ್ರಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದೀಯಾ-
ಶ್ವಾಭ್ಯಾಮಾ ವಹ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಆಗತಾಯಾಸ್ತೈ ಸುದಾನ್ವೇ ಶೋಭನಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ದಾತ್ರ
ಇಂದ್ರಾಯಾತಿಥ್ಯಮತಿಥ್ಯಹರ್ವಂ ಸತ್ಕಾರಂ ಚಕ್ರಮ | ಕುರ್ಮಃ || ಧಕ್ಷಿ | ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಧತ್ವಭಿಷ್ಠಾನ್ವಕತ್ವಸತ್ವಾನಿ | ಅಭಿಶಸ್ತಿಪಾನಾ | ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಅಸ್ಮಾದಭಿಪೂರ್ವಾದ್ಯಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಸಾತೀತ್ಯಭಿಶಸ್ತಿಪಾನಾ | ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಆತೋ
ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ವನಿಸ್ | ಸೋಮಪತಿಂ | ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುದಾನ್ವೇ |
ಪೂರ್ವವದ್ದದಾತೇರ್ವನಿಸ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋಽನ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವಾನ್—ಎಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ | ಪ್ರ ಸು ಧಕ್ಷಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ
ದಹಿಸು | ಯಜ್ಞಾನಾಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ) ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ | ಅಭಿಶಸ್ತಿಪಾನಾ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಸೋಮಪತಿಂ—ಸೋಮಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಹರಿಭ್ಯಾಂ—(ಅವನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಆ ವಹ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು | ಅಸ್ಮೈ—
(ಬಂದಂಥಾ) ಈ | ಸುದಾನ್ವೇ—ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಅತಿಥ್ಯಂ—ಅತಿಥಿಸತ್ತಾರವನ್ನು |
ಚಕ್ರಮ—ಮಾಡೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಎಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನಿರ್ಬಾಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು
ಅನಂತರ ಸೋಮಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಮಾಡು. ಆಗತನಾದ, ಸತ್ಪಲಪ್ರದಾತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ
ಅತಿಥಿಸತ್ತಾರಮಾಡುತ್ತೇವೆ

English Translation

Utterly consume all the Rakshasas, Agni, and be the protector of
our sacrifices against interruption Bring hither the guardian of the
Soma-Juice (Indra), with his steeds, that we may show hospitality to the
giver of good.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭಿಶಸ್ತಿಪಾವಾ—ಶಮು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಅಭಿಶಸ್ತೀರ್ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಪಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ | ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಮತ್ತು ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗದಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಯಾಗಮಾಡುವ ನಮಗೂ, ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರೊಡಲೂ, ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ ತೊಂದರೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸೋಮಪತಿಂ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ಪಾಲಕಂ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಸೋಮಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು

ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಆ ವಹ—ತದೀಯಾಶ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರಂ ಅಸ್ತದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯ—ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ಇ. ೮-೨೮) ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಅವನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ) ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವಹಾಗಿ ಮಾಡು. ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು

ಸುದಾವೇ—ಶೋಭನಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ದಾತ್ರೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖಕರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಯಾಗಮಾಡುವವರಿಗೂ ಇತರಿಗೂ ಕೊಡ ವನನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪುವುದಾಗಿರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧಕ್ತಿ—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಟವುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ಏಕಲ್ಪಂ ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಬ್ಬಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್ ದಹ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಡಃ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ್ ಏಕಾಚೋಬಲೋಭಷ್—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದಕಾರರೂಪ ಬತ್ತಿಗೆ ಧತ್ತ್. ಪಡೋಃ ಈ ಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕತ್ತ್. ಆಗ ಕಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ತ್. ಧಕ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತುಃ ಲೋಟವುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಹಿಂದೆ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನ ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಣಂಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತಿಸಾಧನಾ—ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರು ನಾಗ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ತೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಭಿಶಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂಸಾ ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಿಶಸ್ತೀಃ (ಪಂಚಮಾ) ಪಾತೀತಿ ಅಭಿಶಸ್ತಿಸಾಧನಾ. ಸಾ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. **ಆತೋಮನಿನಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭಿಶಸ್ತಿಸಾಧನಾ ಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಛಾಸಂಬಂಧ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪದಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನ ಲೋಪಃ ಪ್ರಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ವನಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಧನಾ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪ್ತನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ನುಧ್ಯನುಸ್ವರೂಪವಿವಚನದಲ್ಲಿ ವಹ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸೋಮಪತಿಂ—ಸೋಮಾನಾಂ ಪತಿಃ ಸೋಮಪತಿಃ ಸಮಾಸಾಂತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪತ್ಯಾನ್ಯೈ ತ್ವರ್ಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅತಿಥ್ಯಂ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ತಿಥಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಥಿಃ ಅತಿಥೇಃ ಅಹಂ ಅತಿಥ್ಯಮ್. ಸ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಚಿಕ್ಕಮ—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಪರಸ್ವೈಪದಾನಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ, ಹಲಾದಿಶೇಷ, ಚಿತ್ತ. **ಕೃಷ್ಯಭ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಅಸಂಘೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿದ್ವದ್ವಾವಿರುವುದ ರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾನ್ವೇ—ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ದಾಜ್ (ದಾನೇ) ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ **ಆತೋಮನಿನಿ**— ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸುದಾನ್ವೇ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರು ವುದರಿಂದ **ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸುದಾನ್ವೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಪೂರ್ವಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ ವಚಸಾ ವಹ್ನಿರಾಸಾ ಚ ಹುವೇ ನಿ ಚ ಸತ್ತೀಹ
ದೇವೈಃ |

ವೇಷಿ ಹೋತ್ರಮುತ ಪೋತ್ರಂ ಯಜತ್ರ ಬೋಧಿ ಪ್ರಯಂತ-
ರ್ಜನಿತರ್ವಸೂನಾಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ | ವಚಸಾ | ವಹ್ನಿಃ | ಅಸಾ | ಆ | ಚ | ಹುವೇ | ನಿ | ಚ |
ಸತ್ತಿ | ಇಹ | ದೇವೈಃ |

ವೇಷಿ | ಹೋತ್ರಂ | ಉತ | ಪೋತ್ರಂ | ಯಜತ್ರ | ಬೋಧಿ | ಪ್ರಯಂತಃ |
ಜನಿತಃ | ವಸೂನಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ವಾತನ್ಯಾಸತ್ಯಾದಿಭಲೋಪೇತೇನ ವಚಸಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
ಸ್ತುತಃ ಸನ್ ಯೋಽಗ್ನಿರಾಸಾಸ್ಯಾ ನೀಯಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ವಸ್ತುರ್ವೇನೇಭ್ಯೋ ಹವಿಷಾಂ ವೋಧಾ
ತಮಗ್ನಿಮಾ ಚ ಹುವೇ | ಅಹಯಾಮಿ | ಅಹೂತಃ ಸನ್ ತ್ವಮಿಹಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ದೇವೈರಸ್ಮೈಃ ಸಹ
ನಿ ಸತ್ತಿ ಚ | ನಿಷೀದ ಚ | ನಿಷದ್ಯ ಚ ಹೇ ಯಜತ್ರ ಯಜನೀಯಾಗ್ನೇ ಹೋತ್ರಂ ಹೋತ್ರಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ
ಕರ್ಮ ಉತಾಪಿ ಚ ಪೋತ್ರಂ ಪೋತ್ರಾ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಚ ವೇಷಿ | ಕಾಮಯಸ್ವ | ವಸೂನಾಂ ಧನಾನಾಂ
ಪ್ರಯಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ನಿಯಂತಃ ವಸೂನ್ಯಸ್ಮದಾಯತ್ತಾನಿ ಕುರ್ವನ್ ಜನಿತರಾಹುತಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಇನಯಿತರಗ್ನೇ ಬೋಧಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ನೋಧಯ || ಅಸಾ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯತಬ್ಬಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ |
ಏಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ಯತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಟಿಲೋಪ ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ತರೇಣ ನಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |

ಹುನೇ | ಹೈವಾಸೋ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಚೆವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿನೇಧಃ | ಬೋಧಿ | ಬುಧ ಅವಗಮನೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ಮಂತಾಚ್ಚಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತಿ ಹೇರಾರ್ಧಧಾತುಕತ್ಯಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ಹುರುಲ್ಲ್ಯೋ ಹೇರ್ಧಿಃ | ಧಾತೋರಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಹೇರಸಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಸಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ—(ಯಜ್ಞದ) ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಂತಾನದಾಯಕನಾದ | ವಚಸಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ (ಸ್ತುತನಾಗಿ) | ಅಸಾ—ಬಯಿಯಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ | ವಹ್ನಿಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಆ ಚೆ ಹುನೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಆಹುತನಾಗಿ ನೀನು) | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ) | ದೇವೈಃ—(ಇತರ) ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ನಿ ಸತ್ವಿ ಚೆ—ಆಸೀನನಾಗು | ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಹೋತ್ರಂ—ಹೋತೃವಿನ ಕರ್ಮವನ್ನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪೋತ್ರಂ—ಪೋತೃವಿನ ಕರ್ಮವನ್ನೂ | ವೇಷಿ—ಇಚ್ಛಿಸು (ಮಾಡು) | ವಸೂನಾಂ—ಧನದ | ಪ್ರಯಂತಃ—ನಿಯಮನಮಾಡುವವನೂ | ಜನಿತಃ—(ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ) ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣನೂ (ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಬೋಧಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಜಾಗೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಆಹುತನಾಗಿ) ನೀನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಂದು (ಸುಖವಾಗಿ) ಆಸೀನನಾಗು (ಆಸೀನನಾಗಿ) ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಪೋತೃಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಧನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನೂ, (ಅದರ) ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನೂ ಆದ ನೀನು, ನಮ್ಮನ್ನು (ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಜಾಗೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation

I invoke (you), you are the conveyer (of oblations) with your flames, with a hymn productive of progeny (to the worshipper), sit down here with the Gods, and deserving of worship, discharge the office of Hotri, or of Potri, and awaken us; you are the depositary and generator of riches

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಜಾವತಾ ವಚಸಾ—ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ದಾತವ್ಯಾಶತ್ಯಾದಿಫಲೋಪೇತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಆನಗ್ರಹಿಸುವ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ
VI 31

ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವನು ಎಂದು ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಆಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಖಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಯೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿರುವದರಿಂದ ವಹಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಹಿಯಾದ ನೀನು ಪ್ರಜಾವತಾ ಆಸಾ ವಚಸಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪುತ್ರರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ, ತಾನಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಕರೆಯುವ) ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

ಹೋತ್ರಂ—ಹೋತ್ರಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಕರೆಯುವವನು ಹೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವನು ಇವನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಹೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೋತ್ರಂ—ಪೋತ್ರಾ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ | ಹೋತ್ರವಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಪೋತ್ರವಿಗೂ ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮವಿರುವದು. ಇವನು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮವು ಪೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಹೋತ್ರ, ಪೋತ್ರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸು. ನೀನು ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿ ಯಜತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಯಾಗಾರ್ಹನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದು ನಮಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

ಜನಿತಃ—ಅಹುತಿದ್ವಾರಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದಾದವುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ—ಪ್ರಜಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರಜಾವತಾ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಚಸಾ—ವಚ ಸಂಭಾಷಣೇ ಧಾತು ಔಪಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಾ—ಅಸ್ಯಕಬ್ಬ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಸರನಾದಾಗ ಪದ್ಮಿನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಅದೇಶ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾದೇಶ ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ದಿತಿ ಭಸ್ಯ ಟೀರ್ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ ಅನ.ದಾತ್ತ ವಾದ ಟಾ ಪರನಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಷ್ಟ ಅನಿಗೆ ಲೋಪಬಂಧ.ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹುವೇ—ಹ್ವೇರ್ವಾ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು ಭ್ರಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಎಂಬ.ದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏತ್ವ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ರುವಾಂ—ಎಂಬ.ದರಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ ಚಕಾರವು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸತ್ರಿ—ಹದಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಪಾದನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಖರಿ ಚ (ಪಾ ಸೂ ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ವೀ, ಗತಿನಾಪ್ತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯನಪಾದನೇಷು ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಬೋಧಿ—ಬುದ್ಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋಪಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಒದಕ್ಕೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೫೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. ಬೋಧ್. ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹುರುಲ್ ಭೋರ ಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಲಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ವ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಬೋಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವನ್ನು ರೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿರ್ಭಿದೇವಾ ಅಯಜಃ ಕವಿಃ
ಕವಿಃ ಸನ್ |

ಏವಾ ಹೋತಃ ಸತ್ಯತರ ತ್ವಮದ್ಯಾಗ್ನೇ ಮಂದ್ರಯಾ ಜುಹ್ವಾ
ಯಜಸ್ವ || ೫ ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ಯಥಾ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ಮನುಷಃ | ಹವಿಃ ೨ ಭಿಃ | ದೇವಾನ್ | ಅಯಜಃ | ಕವಿಃ -
ಭಿಃ | ಕವಿಃ | ಸನ್ |

ಏವ | ಹೋತರಿತಿ | ಸತ್ಯತರ | ತ್ವಂ | ಅದ್ಯ | ಅಗ್ನೇ | ಮಂದ್ರಯಾ |
ಜುಹ್ವಾ | ಯಜಸ್ವ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಕಾದಶಿಸ್ಯಾಗ್ನೇಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾ |
ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ | ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪ್ರ ಕಾರವೋ
ಮನನಾ ವಚ್ಯಮಾನಾಃ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಸನ್ದವಿಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿರ್ಯತ್ಸಿಗ್ನಿಃ ಸಹ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ
ಮನುಷೋ ಮನೋರ್ಯಜ್ಞೇ ಹವಿರ್ಭಿಶ್ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿರ್ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಥಾ ದೇವಾನಯಜಃ
ಏವಮೇವ ಹೋತರ್ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕ ಸತ್ಯತರಾತಿಶಯೇನ ಸತ್ಸ ಸಾಧೋ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮದ್ಯಾಗ್ನಿನ್ಯಜ್ಞೇ
ಮಂದ್ರಯಾ ಹರ್ಷಯಿತ್ವಾ ಜುಹ್ವಾ ಹೋಮಸಾಧನಭೂತಯಾ ಸ್ತುತಾ ಯಜಸ್ವ | ದೇವಾನ್ದವಿಭಿಃ
ಪೂಜಯ || ಮನುಷಃ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ರಾಪೀತಿ ಮನೇರುಸ್ಯವೃತ್ತಯಃ ||

॥ ಶ್ರುತಿಸಿದಾರ್ಥ ॥

ಕವಿಃ ಸಃ—ಭೂತಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ನೀನು) । **ಕವಿಭಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ (ಕೂಡಿ) । **ವಿಪ್ರಸ್ಯ**—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ । **ಮನುಷಃ**—ಮನುವಿನ (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) । **ಹವಿಭಿಃ**—ಚರ್ಮದಿಗಳಿಂದ । **ಯಥಾ**—ಹೇಗೆ । **ದೇರ್ವಾ**—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು । **ಅಯಜಃ**—ಪೂಜಿಸದೆಯೇ । **(ತಥಾ—ಹಾಗೆ) ! ಹೋತೇ**—ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ । **ಸತ್ಯತರ**—ಸಾಧುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ । **ಅಗ್ನೇ**—ಅಗ್ನಿಯೇ । **ತ್ವಂ**—ನಿ ನು । **ಅದ್ಯ**—ಈಗ (ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) । **ಮಂದ್ರಯಾ**—ಹರ್ಷಜನಕವಾದ । **ಜುಹ್ವಾ**—(ಹೋಮಸಾಧನವಾದ) ಸ್ತುತ್ಕೃಪಿಂದ । **ಯಜಸ್ಯ**—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸು

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಶ್ರೀಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು (ಹಿಂದೆ) ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದೊಡಗೂಡಿ, ಹೇಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ, ಈಗ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ ಸ್ತುತ್ಕೃಪಿಂದ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿದಿರು.

English Translation

As at the sacrifice of the holy Manu, you, a sage amongst sages did worship the Gods, with oblations, so also, Agni, veracious invoker of the Gods, do you today (present the oblations), with an exhilarating ladle

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ನಿಕಾದಶಿಸವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಯಥಾವಿಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಯಥಾವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿಭಿಃ ಪ್ರ ಕಾರವೋ ಮನನಾ ವಚ್ಯಮಾನಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು

ಮಂದ್ರಯಾ—ಹರ್ಷಯಿಕ್ತ್ಯಾ । ಸ್ತುತಿ, ಮೋದ, ಮದ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮದಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ **ಮಂದ್ರಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಹೋಮಸಾಧನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ **ಜುಹೂ** ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಜುಹ್ವಾ—ಹೋಮಸಾಧನಭೂತಯೋ ಸ್ತುತಾ । ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶವನ್ನಾಗಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಹೋಮಮಾಡುವ ಸ್ತುತ್ಕೃತಿಗೆ **ಜುಹೂಃ** ಎಂದು ಸಾಯಣರು

ಅರ್ಥಮಾಡಿಸುವರು ಮಂದ್ರಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವು ಇರುವುದರಿಂದ ಮೋದಯಿತ್ಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಹೂಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಅಹುತಿರಭಿಪ್ರೇತಾ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಹುತಿಯು ಎಂದು ಜುಹೂ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಕವಿಭಿಃ—ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ | ಕವಿಗಳು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಂತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಥಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಮನುಷಃ - ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ (ಉ ಸೂ. ೨-೭೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿಸಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ಸತ್ಯಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಯಜಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ನಿಸಾತ್ಯೇಯಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ಸತ್ಯತರ—ಸತ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಸತ್ಯಃ ಅರ್ಚಾದಿಭ್ಯೋಅಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯತರಃ ದ್ವಿವಚನನಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಸುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತರಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬದ್ಧಿ ಏಕವಚನರೂಪ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಗ್ನೇ—ಸಾದಾದಿಮಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ತಮಿಕ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಜಸ್ವ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಅದೇಶ ಶಸಾ ವಿಕರಣ. ಸನಾಭ್ಯಾಂನಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರಿವ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ || ಅ ||

ಅಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಷ್ಟತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕಥೇತಿ ಸಂಚರ್ಚಿಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಪಮಾಗ್ನೇಯಂ |
ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಕಥೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ ಸಹೋಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತ-
ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು--ಕಥಾ ದಾಶೇಮ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಥಾ--ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳೊಡನೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು

ಸೂಕ್ತ - ೨೨

|| ಮಂಡಲ--೧ || ಅನುವಾಕ--೧೫ || ಸೂಕ್ತ--೨೨ ||

|| ಅಸುಕ--೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ : ವರ್ಗ--೨೫ |

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಖ್ಯೆ--೫ ||

|| ಋಷಿಃ--ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ--ಅಗ್ನಿಃ |

|| ಭಂಜಃ--ತ್ರಿಷ್ಟುಪ ||

" ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಥಾ ದಾಶೇಮಾಗ್ನೇಯೇ ಕಾಸ್ಮೈ ದೇವಜುಷ್ಪೋಚ್ಯತೇ
ಭಾಮಿನೇ ಗೀಃ |

ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೈಷ್ಟ್ಯವೃತ ಋತಾನಾ ಹೋತಾ ಯಜಿಸ್ತ ಇತ್ಯು-
ಣೋತಿ ದೇವಾನ್ || ೧ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಕಥಾ | ದಾಶೇನು | ಅಗ್ನಯೇ | ಕಾ | ಅಸ್ಮೈ | ದೇವಜುಷ್ವಾ | ಉಚ್ಯತೇ |
ಭಾಮಿನೇ | ಗೀಃ |

ಯಃ | ಮರ್ತ್ಯೇಷು | ಅಮೃತಃ | ಯತಃ ನಾ | ಹೋತಾ | ಯಜಿಷ್ಠಃ | ಇತ್ |
ಕೃಣೋತಿ | ದೇವಾನಾಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಕಥಾ ದಾಶೇನು | ಕಥಂ ಹವೀಂಷಿ ದದಾಮು | ಅಗ್ನೇರನುರೂಪಂ ಯಜ್ಞಂ ಕರ್ತುಮಶಕ್ತಾ ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾಸ್ಮೈಭಾಮಿನೇ ತೇಜಸ್ವಿನೇಗ್ನಯೇ ದೇವಜುಷ್ವಾ ಸರ್ವೇ-
ರ್ವೇನೈಃ ಸೇವಿತವ್ಯಾ ಗೀರ್ವಾಕ್ ಸ್ತುತಿರಪಿ ಕಾ ಕೇದೃಶ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಾದೃಶೀಂ ಸ್ತುತಿಮಪಿ ಕರ್ತುಂ ನ
ಶಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಮೃತೋ ಮರಣರಹಿತ ಋತಾನಾ ಋತನಾನ್ ಸತ್ಯನಾನ್ಯಜ್ಞನಾನ್ ನಾ ಹೋತಾ
ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಿಕೋ ನಾ ಯಜಿಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಾ ಏವಂಭೂತೋ
ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮರಣಧರ್ಮಸ್ತಸ್ಮಾಸು ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ನೇನಾನಿತ್ಯಕೋತಿ ಹವಿರ್ಭರ್ಯು-
ಕ್ತಾನ್ಯರೋತ್ಯೇವ | ತಾದೃಶಾಯಾಗ್ನಯೇ ಕಥಾ ದಾಶೇನೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಕಥಾ | ಥಾ
ಹೇತಾ ಚ ಚೈಂದಸೀತಿ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಾಮಿನೇ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ಅರ್ತಿಪ್ತುಸ್ತೃತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ವತ್ಯಯಃ |
ತತೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ಋತಾನಾ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವನಿಶ್ | ಅನ್ಯೇಷಾ-
ಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಮೃತಃ—ಮರಣರಹಿತನಾದವನೂ | ಋತಾನಾ—ಸತ್ಯವಂತನಾದ (ಯಜ್ಞಯುಕ್ತನಾದ) ವನೂ,
ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ | ಯಜಿಷ್ಠಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಜನಮಾಡುವವನೂ ಆದ |
ಯಃ—ಯಾವ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಮರ್ತ್ಯೇಷು—ಮರಣಾಧೀನರಾದ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇದ್ದು) | ದೇರ್ವಾ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು | ಕೃಣೋತಿ ಇತ್—(ಹವಿರ್ಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಅಸ್ಮೈ ಅಗ್ನಯೇ—
ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಕಥಾ—ಹೇಗೆ (ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ) | ದಾಶೇನು—ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡೋಣ ? |
ಭಾಮಿನೇ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ (ಅಗ್ನಿಗೆ) | ದೇವಜುಷ್ವಾ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನೇಸಿಸಲ್ಪಡುವ | ಗೀಃ (ಸ್ತುತಿ
ರೂಪವಾದ) ಸಾಕ್ಷ್ಯ | ಕಾ—ಎಂತಹದೋ ? | ಉಚ್ಯತೇ—(ಹೇಗೆ) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಮರನೂ, ಸತ್ಯವಂತನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಹೋತ್ವವೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವೂ ಆದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು, ಮರ್ತ್ಯರಾದ ನಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸಬಹುದಾದ (ಹವಿರಾದಿಗಳು) ಎಂತಹವು ? ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ ಅವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೊಪ್ಪುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ತುತಿಯಾವರೂ ಯಾವುದು ?

English Translation

What (oblations) may we offer to Agni ? What praise is addressed to the luminous (Agni) that is agreeable to the Gods ? that Agni who is immortal and observant of truth, who is the invoker of the Gods, the performer of sacrifices, and who (present) amongst men, conveys oblations to the deities,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಥಾ ದಾಶೇನು ಅಗ್ನಿಯೇ—ಹೇಗೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನಿಸಿಸೋಣ ? ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿರಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ನಮ್ಮಂತಹ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಕಾ ದೇವಜುಷ್ವಾ ಗೀಃ ಅಸ್ಮೈ ಭಾಮಿನೇ ಉಚ್ಯತೇ—ಇಂತಹ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕು ? ಅಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಯಾವುದು ? ನಾವು ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲಸಮರ್ಥರೆಂದರ್ಥವು.

ದೇವಜುಷ್ವಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸರ್ವೇರ್ಧೇವೈಃಸೇವಿತನ್ಯಾ | ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ

ಮರ್ತ್ಯೇಷು—ಮರಣಧರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಸ್ಥಿವಾಗಿ ಸಾವಿಗೀಡಾಗುವವರು, ಮನುಷ್ಯರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಸಾವಿಗೀಡಾಗಲೇ ಬೇಕು ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮರ್ತ್ಯರೆಂದೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಮರ್ತ್ಯರೆಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯ, ಅಮರ್ತ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಅಮೃತಃ—ಮರಣರಹಿತಃ | ಸಾವಿಲ್ಲದವನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು

ಯತಾನಾ—ಯತನೆಂದರೆ ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ. ಋತಾನಾ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವವನು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಥವಾದವನು

ಹೋತಾ—ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವನು. (ಅಗ್ನಿಯು)

ಯಜಿಸ್ವಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಾ | ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞನಿಷ್ಠಾದಕನೆಂದು ಹೇಳುವರು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೇ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾತ್ಮವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಿಸ್ವ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕಥಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಧಾ ದೇಶ ಚ ಚೈಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ ೫-೨-೨೬) ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಾಗ್‌ದಿಶೋ ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಸಾ ಸೂ. ೫-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಕಿಮಃ ಕಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮಿಗೆ ಕಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದಾಶೇನು—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು ವಿಧಿಲಿಪಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟಪರಸ್ಮೈಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮು. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಯೇಯಃ (ಸಾ.ಸೂ.೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದೇವಜುಷ್ವಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ ದೇವೈಃ ಜುಷ್ವಾ ದೇವಜುಷ್ವಾ ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಉಚ್ಯತೇ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಟಿತಲತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್—(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಕಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ ಉಚ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

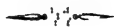
ಭಾಮಿನೇ—ಭಾ ದೀವೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಭಾಮುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಶ್ವಾಮಾದಿದಾಗ ಅತಃಕೃತನಾ

(ಪಾ. ಸೂ ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಮಿನಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಯತಾವಾ—ಯತಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಋತಾವಾ ಭಂದಸೀವನಿಸ್ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ವತ್ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ನನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಋತವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಛಾಸಂಬಂಧ್ಯಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪದಾದೀರ್ಘ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೂ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಜಿಷ್ಠಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಾ ಯಜಿಷ್ಠಃ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುಪಾಗ ಯಜ್ಞ್ಯ ಎಂಬ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಇತ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ತೃಚ್ಚಿಗೇ ಲೋಪ ಯಜಿಷ್ಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃನಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಿನಿಕ್ಯಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಉಕ್ತ. ಇದಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಯಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಯೋ ಅಧ್ವರೇಷು ಶಂತಮ ಮತಾವಾ ಹೋತಾ ತಮೂ

ನವೋಭಿರಾ ಕೃಣುಧ್ವಂ ।

ಅಗ್ನಿರ್ಯದ್ವೇರ್ಮರ್ತಾಯ ದೇವಾನ್ತು ಚಾ ಬೋಧಾತಿ ಮನ-

ಸಾ ಯಜಾತಿ || ೨ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಯಃ | ಅಧ್ವರೇಷು | ಶಂತಮಃ | ಋತವಾ | ಹೋತಾ | ತಂ | ಲೂಂ
ಇತಿ | ನಮಃ ಭಿಃ | ಆ | ಕೃಣುಧ್ವಂ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಯತಃ | ನೇಃ | ಮರ್ತಾಯ | ದೇವಾನ್ | ಸಃ | ಚ | ಬೋಧಾತಿ |
ಮನಸಾ | ಯಜಾತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಽಗ್ನಿರಧ್ವರೇಷು ಯಾಗೇಷು ಶಂತಮೋಽತಿಶಯೇನ ಸುಖಕಾರೀ ಋತಾನಾ ಸತ್ಯವಾನ್ |
ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿತೃರ್ಭಃ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಭವತಿ ಹೇ ಋತ್ವಿಗೃಜಮಾನಾ ಯೂಯಂ
ತಮು ತಮೇವಾಗ್ನಿಂ ನಮೋಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರಾ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಅಭಿಮುಖೀಕುರುತ | ಯದ್ಯದಾಯಮಗ್ನಿ-
ಮರ್ತಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ದೇವಾನ್ವೇ ನೇತಿ ಗಚ್ಛತಿ ತದಾನೀಂ ಸೋಽಗ್ನಿಯೇ-
ಷ್ವನ್ಯಾನ್ನರ್ವಾನ್ವೇನಾಸ್ತೋಧಾತಿ ಚ | ಜಾನಾತಿ ಚ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚ ಮನಸಾ ನಮಸಾ ತಾನ್ಯಜಾತಿ |
ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯತಿ | ಅತಸ್ತಮೇವಾಗ್ನಿಮಾ ಕೃಣುಧ್ವಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ || ನೇಃ | ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು |
ಭಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಬ್ಧ | ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ-
ವಚನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಾದೇಶಃ | ಬೋಧಾತಿ | ಬುದ್ಧ ಅವಗಮನೇ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ಶಸಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಚಿನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ಮನಸಾ | ಮಕಾರನಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನವಿವರ್ತಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಃ—ಯಾವನು | ಅಧ್ವರೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಶಂತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕಾರಿಯೋ |
ಋತಾನಾ—ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯೋ | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವವನೋ (ಆಗಿದಾನೆಯೋ) |
ತಮು—ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ | ನಮೋಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಆ ಕೃಣುಧ್ವಂ—ಅಭಿಮುಖನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ | ಯತಃ—ಯಾವಾಗ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಮರ್ತಾಯ—ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ (ಯಜ
ಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ) | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರ) ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ನೇಃ—
ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ | (ತದಾನೀಂ—ಆಗ) | ಸಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ಬೋಧಾತಿ—(ಯುಷ್ಮದ್ರಾದ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ | ಮನಸಾ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಯಜಾತಿ ಚ—(ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸಿಯೋ
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗದ ಯಜಮಾನನ ಪರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹೊರಟಾಗ, (ಯಾರು ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು) ತಿಳಿದು, (ಅವರವರನ್ನು ತಕ್ಕ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದ್ದರಿಂದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಕರನೂ, ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳ.

English Translation.

bring hither, with prizes, him who is most constant in sacrifices, observant of truth, and the invoker (of the Gods), for Agni, when he repairs to the Gods on the part of man, knows those (who are to be worshipped), and worships them with reverence.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶಂತಮಃ—ಶಿಂಭಾತಃ, ಶತೆರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ ೩-೧೩) ಅತಿಶಯೇನ ಸುಖಕಾರೀ—(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಯತಾನಾ, ಹೋತಾ ಮಾರ್ತಾಯ—ಈ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದು

ವೇಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ವೀ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವೇಃ ಎಂದು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. **ವೇಃ—**ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ **ವೇಃ—ಹೋಗುತ್ತಾನೆ** ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ದೇವಾನ್ ಸ ಚ ಬೋಧಾತಿ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಗೆ ಕರೆತರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಬೇಕೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ನಮೋಭಿಃ—ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೦)

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಶಂತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಶಂ ಸುಖಂ ಕರೋತಿ. ಶಂತಮಃ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಾಬಿಷ್ಣುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾಸ್ ಪ್ರಕೃಯ ಇದು ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಉತಾನಾ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

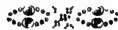
ಕೃಣುಧ್ವಮ್—ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಶ್ವ. ಧಾತು ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿನ್ನಿಕ್ಯನ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಉ ವಿಕರಣ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ. ಅದಕ್ಕೆ **ಅಚಿಪರಸ್ವಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಧ್ವಮ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರಲು ಕ್ಲಿತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಃ—ನೀ ಧಾತುವು ಗತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಂಟ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತೀಯಬೇಕು. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕಾರ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಾತಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲೇಟೋಡಾಟೋ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಕರ್ತೇರಿ ಶಪ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುಗಂತಲಘೂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬೋಧಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಚಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಚವಾಯೋಗೇಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮನಸಾ—ನಮಸಾ ಎಂದು ರೂಪ. ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಕಾರ ನಕಾರಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ಯಜಾತಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಹಿ ಕ್ರತುಃ ಸ ಮರ್ಯಃ ಸ ಸಾಧುರ್ಮಿತೋ ನ ಭೂದದ್ಭುತಸ್ಯ
ರಥೀಃ |

ತಂ ಮೇಧೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೀರ್ವಿಶ ಉಪ ಬ್ರುವತೇ
ದಸ್ಮನ್ಮಾರೀಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಕ್ರತುಃ | ಸಃ | ಮರ್ಯಃ | ಸಃ | ಸಾಧುಃ | ಮಿತ್ರಃ | ನ | ಭೂತ್ |
ಅದ್ಭುತಸ್ಯ | ರಥೀಃ |

ತಂ | ಮೇಧೇಷು | ಪ್ರಥಮಂ | ದೇವಯಂತೀಃ | ವಿಶಃ | ಉಪ | ಬ್ರುವತೇ |
ದಸ್ಮಂ | ಮಾರೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ಯ ಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಸ ಏವ ಮರ್ಯೋ ಮಾರಯಿತಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯೋಪ-
ಸಂಹರ್ತಾ ಸಾಧುಃ ಸಾಧಯಿತೋತ್ತಾದಯಿತಾಃ ಸ ಏವಾದ್ಭುತಸ್ಯಾಭೂತಸ್ಯಾಲ್ಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಥೀ
ರಂಹಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಭೂತ್ | ಭವತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಿತ್ರೋ ನ | ಯಥಾ ಸಖಾ ಧನಾಃ
ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ಭತ್ | ಏವಂಭೂತೋ ಯೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮೇವ ಮೇಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವ-
ಯಂತೀರ್ದೇವಯಂತ್ಯೋ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತ್ಯೋ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಥಮಮುಪ ಬ್ರುವತೇ |
ಸ್ತುತಿಭಿರುಪೇತ್ಯ ಪ್ರಧಾನಭೂತ ಇತಿ ಕಥಯಂತಿ | ಕೀದೃಶ್ಯೋ ವಿಶಃ | ದಸ್ಮಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ತಮಗ್ನಿ-
ಮಾರೀರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ | ಭಜಂತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮರ್ಯಃ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿ-
ತಣ್ಯಾರ್ಥಾಚ್ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾದ್ಯತ್ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲ
ವಚನಾತ್ಕರ್ತರಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಯಂತೀಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ

ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅರೀ | ಯ ಗತಾ | ಜನಿಘಸಿಘ್ಯಮಿಹ | ಉ ೪-೧೨೯ | ಇತಿ ಬಹುಲ-
ಗೃಹಣಾದಸಾದಪೀಣ್ಯತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿನ ಇತಿ ಜೀಷ್ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ-
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ ಹಿ—ಅವನೇ (ಆ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು | ಸಃ—ಅವನೇ |
ಮರೈಃ—(ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ) ಸಂಹರ್ತೃವು | ಸಾಧುಃ—ಸಾಧಿಸುವವನು | ಸಃ—ಅವನೇ |
ಮಿತ್ರೋ ನ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ | ಅದ್ಭುತಸ್ಯ—ಅಭೂತವಾದ (ಅಲ್ಪವಾದ ಧನವನ್ನು) | ರಥೀಃ—ಒದಗಿಸು-
ವವನು | ಭೂತ್—ಅಗ್ನಿತ್ವಾನೇ | ತಂ—ಅಂತಹ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ) | ಮೇಧೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ |
ದೇವಯಂತೀಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ (ಪೂಜಿಸುವವರೂ) | ವಸ್ಯಂ ಅರೀಃ—ಸುಂದರನಾದ ಅಗ್ನಿ-
ಯನ್ನು ಭಜಿಸುವವರೂ ಆದ | ವಿಶಃ—ಪ್ರಜೆಗಳು | ಪ್ರಥಮಂ—ಅದಿಯಲ್ಲಿ | ಉಪ ಬ್ರುವತೇ—
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಕೃತೃವು. ಅವನೇ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಹರ್ತೃವು ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃವು, ಸ್ನೇಹಿತ-
ನಂತೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನೂ ಅವನೇ, ಇಂತಹ ಸುರುಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು
(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

For he is the performer of rites, he is the destroyer and reviver (of
all things), and, like a friend, he is the donor of unattained wealth; all
men reverencing the Gods, and approaching the well-looking Agni,
repeat his name first in holy rites.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ ಹಿ ಕ್ರತುಃ—ಸ ಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರ-
ವೇರಿಸುವವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕೇ ಬೇಕು, ಅದ ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞ-
ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವನು

ಸ ಮರ್ಯಃ—ಸ ಏವ ಮಾರಯಿತಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯೋಪಸಂಹರ್ತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

ಸ ಸಾಧುಃ—ಸಾಧಯಿತಾ, ಉತ್ಪಾದಯಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಹಾರಕರ್ತೃಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಕಲವನ್ನೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡತಕ್ಕವನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸರಸರೆಯಾಗಿ ಆಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

**ಮಿತ್ರೋ ನ ಅದ್ಭುತಸ್ಯ ರಥೀಃ—ಯಥಾ ಸಖಾ ಧನಾನಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಅಭೂತ-
ಸ್ಯಾಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಂಹಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಭೂತ |** ಸ್ನೇಹಿತನಾದವನು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಹಾಯಮಾಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೇಧೇಷು—ಯಜ್ಞಃ ವೇನಃ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯)

ಮೇಧೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೀರ್ವಿಶ ಉಪ ಬ್ರುವತೇ--ದೇವಯಂತೀಃ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವು ಇಂತಹ ಯಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಜನರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಮೂಲಕವೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೇ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಅವನನ್ನೇ ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ದಸ್ಯಂ—ದಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ದರ್ಶನೀಯಂ—ಸುಂದರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಅರೀಃ—ಯ ಗತಾ | ಅರೀರ್ಗಚ್ಯಂತೈಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣನಾಗಿರುವುದು

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

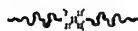
ಮರ್ಯಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತವ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ **ಭಂದಸಿ ನಿಷ್ಕೃತ್ಯದೇ—**(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ **ಉರಾಶ್ರಪರಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯತೋಽನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭೂತ್—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಭಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಜ್ಞಲಿಪಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಬಹುಲಂ **ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಲ್ಯಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದೇವಯಂತೀಃ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತೈಃ ದೇವಯಂತೈಃ ಸುಸಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೇವಯಂ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. **ನೇಭಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇತ್ಯ ದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವಯಂತಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶಾನಾದಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವಯಂತೀ+ಜನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಾ **ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ

ಬ್ರುವತೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಅತ್ಯನೇಪದೇಷನೃತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಭಿನ್ನಾಕ್ಷರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ರೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. **ಖಿತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ (ಪಾ ಸೂ ೧-೨-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿಸ್ಯಾ ಧಾತುಭ್ರುವಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೀಃ—ಋ ಗತಾ ಧಾತು **ಜನಿಘಸಿಭ್ಯಾಮಿನ್** (ಉ ಸೂ. ೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬಹುಲಗೃಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಉರಣ್ಣಪರಃ** ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶಾನಾದಿದಾಗ, **ಕೃದಿಕಾರಾದಪ್ರೀನಃ**—ಕ್ರಿಸ್ತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಇಕಾರಾಂತತ್ವದಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀಷ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾ **ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ನೋ ನೃಣಾಂ ನೃತಮೋ ರಿಶಾದಾ ಅಗ್ನಿರ್ಗಿರೋಽವಸಾ
ವೇತು ಧೀತಿಂ ।

ತನಾ ಚ ಯೇ ಮಘಾನಾನಃ ಶವಿಷ್ಠಾ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ ಇಷ್-
ಯಂತ ಮನ್ಮ ॥ ೪ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ನಃ | ನೃಣಾಂ | ನೃತಮಃ | ರಿಶಾದಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಗಿರಃ | ಅವಸಾ | ವೇತುಃ
ಧೀತಿಂ ।

ತನಾ | ಚ | ಯೇ | ಮಘಾಃ | ನಾನಃ | ಶವಿಷ್ಠಾಃ | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ | ಇಷ್ಠಯಂತ
ಮನ್ಮ ॥ ೪ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಯುಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೃತಮೋತಿಶಯೇನ ನೇತಾ ರಿಶಾದಾ ರಿಶಾನಾಂ
ಶತ್ರುಣಾಮತ್ತಾ ಭಜಯಿತಾ | ಯದ್ವಾ | ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸತಾಮಸಿತಾ ನಿರಸಿತಾ | ಏವಂವಿಧಃ ಸೋಽಗ್ನಿ
ನೋಽಗ್ನಿಸ್ತಾಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀರವಸಾ ದವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ವೇನ ಯುಕ್ತಾಂ ಧೀತಿಂ ಕರ್ಮ ಚ ವೇತು |
ಕಾಮಯತಾಂ | ಅಪಿ ಚ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಸ್ತನಾ | ಧನನಾನ್ಮತತ್ | ವಿಸ್ತೃತೇನ ಧನೇನ
ಮಘಾನೋ ಧನವಂತಃ ಶವಿಷ್ಠಾ ಅತಿಶಯೇನ ಬಲಿನಕ್ಷ ಸಂತೋ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ ಪ್ರಸೂತಂ ಪ್ರೇರಿತಂ
ವಾಜೋ ದವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಮಂ ಯುಕ್ತಾಭ್ಯಶಾ ಭೂತ್ವಾ ಮನ್ಮಾಗ್ನೇರ್ಮನನರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಷಯಂತ
ಏಷಯಂತಿ ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿಃ ಕಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ತೇಷಾಮಸಿ ಸ್ತುತಿಮಗ್ನಿಃ ಕಾಮಯತಾಮಿತಿ ಭಾವಃ ||
ನೃಣಾಂ | ನೃ ಚೇತ್ಯುಭಯಥಾಭಾವಾದ್ವಿಘ್ನಭಾವಃ | ನಾಮನ್ಮತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ತನಾ |
ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ಛ | ತೃತೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಾಕಾರಃ | ವೃಷಾದೇರಾಕೃತಿ-

ಗಣತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತವಿಷ್ಣುಃ | ತವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಅಸ್ಮಾಯಾನೋಧೇತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ
ವಿನಿಃ | ತತಃ ಅತಿಶಾಯನಿಕ ಇಷ್ಠಂ | ವಿಸ್ತೃತೋರ್ಬುಗತಿ ವಿನೋ ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ |
ಇಷ್ಠನೋ ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷಯಂತೆ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಯಂತಾಚ್ಛಾಂದಸೋ
ಲಜ್ಞ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ವಾ ಲಘೂಸಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಅದುವೇದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಚೇತಿ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನೃಣಾಂ - (ಯಜ್ಞವನ್ನು) ನಡೆಸುವವರಲ್ಲಿ | ನೃತಮಃ - ಉತ್ತಮ ನೇತ್ರವಾದ | ರಿಶಾದಾಃ -
ಶತ್ರುನಾಶನಾದ (ಯಜ್ಞಹಿಂಸಕರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ - ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ನಃ - ನಮ್ಮ | ಗಿರಃ -
(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ | ಅವಸಾ - ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಧೀತಿಂ - ಕರ್ನ-
ವನ್ನು | ವೇತು - ಇಚ್ಛಿಸಲಿ | ಚೆ - ಮತ್ತೂ | ಯೇ - ಯಾರು (ಯಜಮಾನರು) | ತನಾ - (ಹೆಚ್ಚಾದ)
ಧನದಿಂದ | ಮಘವಾನಃ - ಧನಿಕರಾಗಿ | ತವಿಷ್ಣು - ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿ | ವಾಚಸ್ಯಸೂತಾಃ - ಅರ್ವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಹವಿಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಮನ್ತು - (ಅಗ್ನಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಷಯಂತೆ - (ಯಜ್ಞದಿಂದ ಮಾಡಿ
ಸಲು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ (ಅದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಇಚ್ಛಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾಗ ನಡೆಸುವವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ
ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ, ಹವಿಪ್ರದಾನವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ, ಧನಾಧ್ಯರೂ, ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ
ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ ಆದ ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ).

English Translation

May Agni, who is the cheif director of sacrifices, and the destroyer
of enemies, accept our praise and worship: with oblations, and many those
who are affluent with great wealth, who are endowed with strength and, by
whom the sacrificial food has been prepared, be desirous to offer adoration.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ ನಃ ನೃಣಾಂ ನೃತಮಃ - ನೃತಮಃ ಅತಿಶಯೇನ ನೇತಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ರಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಅತಿಶಯೇನ ನೇತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮುಖ್ಯಗೃಹಮಾನರಾದಿಯಾದವ
ರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮುಖ್ಯನೆನಿಸಿದವನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವನೇ ಈ ಅಗ್ನಿಯು.

ರಿಶಾದಾಃ—ರಿಶಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಆತ್ಮಾ ಭಕ್ಷಯಿತಾ | ಯದ್ವಾ ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸತಾನುಸಿತಾ ನಿರಾಸಿತಾ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಭಕ್ಷಿಸಿ, ದಹಿಸಿ) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು.

ಅಗ್ನಿಃ ಗಿರಃ ಅವಸಾ ವೇತು ಧೀಶಿಂ—ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಅವಸಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನದಿಂದ ಅಥವಾ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅದನ್ನೂ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಪ್ರಸೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ತನಾ—ತನು ವಿವ್ತಾರೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ತೃತೀಯೈಕವಚನವು ಮೇಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ತನಾ ಎಂದರೆ ವಿವ್ತಾರವಾದ (ಬಹಳವಾದ) ಧನವಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಎಂದರ್ಥವು

ಮುಘನಾನಃ—ಮುಘನಂದರೆ ಧನವು (ನಿ. ೩-೯) ಮುಘನಾನಃ ಎಂದರೆ ಧನವಂತರು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತ ಪದವು.

ಶವಿಷ್ಠಾಃ—ಒಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಠಾಃ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವು

ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ—ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು ಪ್ರಸೂತವೆಂದರೆ ಪ್ರೇರಿತವೆಂದರ್ಥವು **ವಾಜ-ಪ್ರಸೂತಾಃ—ಪ್ರಸೂತಂ ಪ್ರೇರಿತಂ ವಾಜೋ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯೈಃ |** ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ (ಯಜಮಾನರು) ಎಂದರ್ಥವು. ಮುಘನಾನಃ, ಶವಿಷ್ಠಾಃ, ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತಪದಗಳಾಗಿ ಯೇ (ಯಜಮಾನಾಃ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿರುವವು

ಮನ್ನ—ಅಗ್ನೀರ್ವಾನನರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ನಾವು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು

ಇಷಯಂತ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಏಷಯಂತಿ ಯತ್ಪ್ರಿಗ್ನಿಃ ಕಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಬುತ್ಪ್ರಿಕ್ವಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೃಣಾಂ—ನೃ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಸ್ಯೇಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮು. **ನೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವಿಕ್ರವಿಧಾನಮಾಡಿರು

ವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣತ್ವಂ ನಾಚ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ನಾಮಸ್ಯತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶಾದಾಃ—ರಿಶಾನ್ ಅತ್ತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಾಃ. ಅದ ಭಕ್ವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಯೋಃ **ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪರತ್ವಂಚ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಿಶಾದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ನೇತು—ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಲೋಟವುಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನೇತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಪಶಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರಹಪಶಾದಿಭ್ಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ತನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶಬಂಧಾಗಲೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನೃಪಾದಿಯು ಆಕ್ರೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ **ವೃಪಾದಿನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಎಂಬ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಸ್ವಾಃ—ಶವ ಎಂಬುದು ಬಲದ ಹೆಸರು. **ಶವಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ** ಎಂದು ಮತ್ಸರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಸಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ಅಸ್ಮನ್ಮಾಯಾಮೇಧಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಸ್ವಃ **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ವಸೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷ್ವನ್ ಪರವಾದಾಗ **ವಿನ್ಮತೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್. **ಟೀಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ (ಅಸ್ಮ) ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಇಷ್ವನ್ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ **ಇಷ್ವಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಇಷಯಂತೆ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷಿ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಿಜ್ಲಿಟಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಝೀಂತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಶವ್ ಏಕರಣ. ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ **ಅತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ** ಶಬ್ದಿಗೆ ಪರರೂಪ **ಬದಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಚ್ಚಬ್ಬ

ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ತರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ವಥಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೀತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಣಿಚ್ಛಿನ ಸ್ವರ ಉಲಿಯುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾದೇ ||

ಏವಾಗ್ನಿಗೋತಮೇಭಿರ್ಯತಾವಾ ವಿಪ್ರೇಭಿರಸ್ತೋಷ್ಯ ಜಾತ-
ವೇದಾಃ |

ಸ ಏಷು ದ್ವೃನ್ಮುಂ ಪೀಪಯತ್ನ ವಾಜಂ ಸ ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ
ಜೋಷಮಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಪದ್ಯಾರ್ಥ ||

ಏವ | ಅಗ್ನಿಃ | ಗೋತಮೇಭಿಃ | ಯತಃ ನಾ | ವಿಪ್ರೇಭಿಃ | ಅಸ್ತೋಷ್ಯ |
ಜಾತಃ ವೇದಾಃ |

ಸಃ | ಏಷು | ದ್ವೃನ್ಮುಂ | ಪೀಪಯತ್ | ಸಃ | ವಾಜಂ | ಪುಷ್ಪಿಂ | ಯಾತಿ |
ಜೋಷಂ | ಆ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯತಾನಾ ಯತನಾನ್ಯಜ್ಞವಾನ್ ಜಾತವೇದಾ ಜಾತಧನೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞೋ ನಾಯಮಗ್ನಿರ್ವಿ-
ಪ್ರೇಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿರ್ಗೋತಮೇಭಿರ್ಗೋತಮೈರ್ಯುಷಿಭಿರೇವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಸ್ತೋಷ್ಯ |
ಸ್ತುತೋಽಭೂತ್ | ಸ್ತುತಶ್ಚ ಸೋಽಗ್ನಿರೇಷು ಗೋತಮೇಷು ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೋಮಂ
ಪೀಶಯನ್ | ಅಪಿಬತ್ | ಯದ್ವಾ | ತಾನ್ಯಪೀನಸಾಯಯತ್ | ತಥಾ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಾಜಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-
ಮನ್ತಂ ಪೀಶಯದಿತ್ಯೇವ | ಏವಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಂ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿಶ್ಚ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ
ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಜೋಷಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕೃತಂ ಸೇವನಮಾ ಚಿತಿತ್ವಾನ್ ಆ ಸಮಂತಾಜ್ಞಾನನ್ ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ |
ಪೋಷಂ ಸ್ತಾಪ್ನೋತು | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಧನಾನಿ ಪೋಷಂ ಸ್ತಾಪಯತು || ಗೋತಮೇಭಿಃ |
ಯಶ್ಯಂಧಕವೃಷ್ಣಿ ಕುರುಭ್ಯಶ್ಚ | ಸಾ. ೪-೧-೧೧೪ | ಇತಿ ವಿಹಿಸ್ಯಾಣೋಽತ್ರಿಭ್ಯಗುಕ್ತವಸಿಷ್ಠಗೋತ-
ಮಾಂಗಿರೋಭ್ಯಶ್ಚ | ಸಾ ೨-೪-೬೩ | ಇತಿ ಬಹುಷು ಲುಕ್ | ಅಸ್ತೋಷ್ಯ | ಸ್ತುತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಾ
ಚಿಣಿಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪೀಶಯತ್ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಜಾ ಚ್ಚೇಕ್ಷಜಾದಿ | ಜೋಷಂ | ಜುಷೀ
ಪ್ರೀತಿಶೇವನಯೋಃ | ಭಾವೇ ಘೌಘ್ | ಇಂತಾನ್ಯದಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಯಂತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತಾನಾ—ಸತ್ಯವಂತನೂ (ಯಜ್ಞವುಳ್ಳವನೂ) | ಜಾತವೇದಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಂತನೂ (ಧನಾಧ್ಯನೂ)
ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಪ್ರೇಭಿಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ | ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥ ಯುಷಿಗಳಿಂದ |
ಅಸ್ತೋಷ್ಯ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲಟ್ಟಿರುವನು | ಸಃ—(ಸ್ತುತನಾದ) ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಸೋಮ
ವನ್ನು | ಏಷು—ಈ ಗೋತಮರಲ್ಲಿ (ಗೋತಮರಿಗೆ) | ಪೀಶಯತ್—ಪಾನಮಾಡಿದನು (ಪಾನಮಾಡಿಸಿದನು) |
ಸಃ—(ಹಾಗೆಯೇ) ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ನಾಜಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು) | ಸಃ—
(ಈ ರೀತಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಜೋಷಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಸೇವೆ
ಯನ್ನು | ಆ ಚಿತಿತ್ವಾನ್—ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ—ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ನಮ್ಮ
ಧನವನ್ನು ಪುಷ್ಪೀಕರಿಸಿ)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯವಂತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಗೋತಮರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ. (ಅವರಿಂದ
ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಸೋಮ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವೆ
ಯನ್ನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ನಮ್ಮ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಪೀಕರಿಸಿ

English Translation.

Thus has Agni, the celebrator of sacrifices, and by whom all things
are known, been hymned by the pious descendants of Gotama, to them

has he given the bright Soma-juice to drink, along with the sacrificial food, and, gratified by our devotion, he obtains nutriment (for himself.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಷು—ಇವರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಋಷಿಗಳಿಗೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಮೇಭಿಃ ಅಸ್ತೋಷ್ಯ—ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷು ಎಂಬ ಈ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದವು ಆ ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಋಷಿಗಳನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು

ದ್ಯುಮ್ನಂ— ಮುಳುಂ ರೇಕ್ಷಾಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಪರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಮ್ನವೆಂದರೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು (ನಿ ೩-೯) ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿವಾಗ—

ಶತಂ ತೇ ಶಿಪ್ಪಿನ್ಯೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ತು |

ಜಹಿ ವಧರ್ವನುಷೋ ಮತೈಸ್ಯಾಸ್ಯೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಂ ||

(ಬು ಸಂ ೭-೨೫-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ- - ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ || ಎಂದರೆ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಲವಾದ ಕೀರ್ತಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಸಕ್ತಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೀಠಯತ್ ಎಂಬ ಸಾನಾರ್ಥಕಕ್ರಿಯಾಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಪೀಠಯತ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಾನಮಾಡಿದನು (ಪಾನಮಾಡಿಸಿದನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು

ಋತಾವಾ—ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದು

ವಿಸ್ತೇಭಿಃ—ವಿಸ್ತಃ ವಿಸ್ತಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸ್ತೇಭಿಃ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಾದ, ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ ೩-೯)

ಜಾತವೇದಾಃ—ಜಾತಧನೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾ | ವೇದಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು ಆದುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂದರೆ ಧನಾಞ್ಞನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಜಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ ೩-೯).

ಪುಷ್ಟಿಂ— ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಪುಷ್ಟಿಕರನಾದ ಆಹಾರವನ್ನು (nourishing food).

ಜೋಷಂ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕೃತಂ ಸೇವನಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವೆಯನ್ನು, ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು.

ಆ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಾನ್ ಪುನಾಂಸಃ ಎಂದು ಅಪತ್ಯಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ **ಋಷ್ಯಂಧಕ ವೃಷ್ಟಿ ಕುರುಭ್ಯುಕ್ತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುಸ್ವ ತೋರುವಾಗ **ಅತ್ರಿಭ್ಯುಕುಕುತ್ಸವಸಿಷ್ಯ ಗೋತಮಾಂಗಿರೋಭ್ಯುಕ್ತ** (ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಗೋತಮ ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ನಾ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸ್ಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇರ್ಯುಲ್ಯೇತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಋತನಾ—೭೭ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಒಂದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ

ಅಸ್ತೋಷ್ಯ—ಪೃಷ್ಠಾ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನ ಬೇಕು ಆಗ **ಚ್ಲೇಸಿಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅನಿಟ್ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ತನ್ನಿಮತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವತ್ತ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಸ್ತೋಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೀಪಯತ್—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವಾಗ **ಹೇತುಮತಿಚಿ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಪರವಾದಾಗ **ಶಾಚ್ಚಸಾಹ್ಯಾನ್ಯಾನೇಸಾಂ ಯುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಪಾಯಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ **ಣಿಶ್ಚಿದ್ವಿಸ್ತುಭ್ಯಃ—**(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಜಾದೇಶ. **ಚಿಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚ್ಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಛಂದಸವಾಗಿ **ಲೋಪಃ ಪಿಬತೇಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ ಅಭ್ಯಾಸ ಈತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಣಾಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಸನ್ನಲ್ಪಘನಿ **ಚಿಜ್ ಪರೇನ್ಯಗ್ಲೋಪೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ವಾಪ ಬರುವುದರಿಂದ

ಸನ್ಯತಃ (ಸಾ ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಸಾ ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಷೇರನಿಟಿ (ಸಾ. ಸೂ ೯-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂಧದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜೋಷಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪುತ್ರಯ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಜಾತ್ ಪುತ್ರ ಯಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾರ್ಥವು.

ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಭಿ ತ್ವೇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ || ಏನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುನಾದವು—ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗೋತಮಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಪುಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮನುಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಏನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೭೮

|| ಮಂಡಲ--೧ || ಅನುವಾಕ--೧೩ || ಸೂಕ್ತ--೭೮ ||

|| ಅಪ್ಯಕ--೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ--೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ--೫ ||

|| ಋಷಿ--ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಿ ||

|| ದೇವತಾ--ಅಗ್ನಿ ||

|| ಛಂದಃ--ಗಾಯತ್ರೀ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗೋತಮಾ ಗಿರಾ ಜಾತವೇದೋ ವಿಚರ್ಷಣೇ |

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ | ತ್ವಾ | ಗೋತಮಾಃ | ಗಿರಾ | ಜಾತವೇದಃ | ವಿ ಚರ್ಷಣೇ |

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತವಿಚರ್ಷಣೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಃ ಏವಂ-
ಭೂತಾಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಗೋತಮಾ ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾ ಗೋತಮ ಋಷಿಃ | ಋಷೇರೇಕತ್ವೇಽಪಿ
ಪೂಜಾರ್ಥಂ ಬಹುವಚನಂ | ಗಿರಾ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚಾಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಸ್ತದಿತಿ ಶೇಷಃ |
ತದ್ವದ್ವಯಮಪಿ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುಮ್ನೈಸ್ತೃದೀಯಗುಣಪ್ರಕಾಶಕೈರ್ಮಂತ್ರೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ |
ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತುಮಃ || ನೋನುಮಃ | ಉ ಸ್ತುತೌ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜುಃ ಉಗಂತಾಲ್ಲಟ್ಠ |
ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽಸೀತಿ ಣತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಜಾತೇವೇದಃ - ಜನಿಸಿರುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ | **ವಿಚಕ್ಷಣೇ** - ಮನಸ್ತವನ್ನೂ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | **ತ್ವಾ** - ನಿನ್ನನ್ನು | **ಗೋತಮಾಃ** - (ಈ ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯವಾದ) ಗೋತಮ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಋಷಿಗಳು | **ಗಿರಾ** - ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಕ್ಕನಿಂದ | **ಅಭಿ** - ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಸ್ತುತಿಸಿದರು (ಅದರಂತೆಯೇ ನಾವೂ) | **ದ್ಯುಮೈಷಃ** - (ನಿನ್ನ) ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ (ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ) | **ಅಭಿ ಪ್ರ ಜೋನುಮಃ** - ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಸರ್ವದ್ರವ್ಯವೂ ಆದ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗೋತಮ ವಂಶಸ್ಥರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, (ಅದರಂತೆಯೇ ನಾವೂ) ನಿನ್ನ ಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತನಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation.

Knower and beholder of all that exists, Gotama celebrates you Agni, with praise; we praise you repeatedly with commendatory (hymns).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋತಮಾಃ - ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಋಷಿಗಳು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋತಮಋಷಿಯು ಎಂಬ ಏಕವಚನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನೇ ಋಷಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಈ ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಆಧುನಿಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕವಿಗಳೂ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ನಾವು, ನಮ್ಮ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋತಮಋಷಿಯೂ ಅನನ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯವರೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು

ವಿಚಕ್ಷಣೇ - ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಃ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನ.

ದ್ಯುಮೈಷಃ - ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿರುವೆ ದ್ಯುಮೈಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಂತ್ರೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅರ್ಥಾಹಾರಮಾಡಿ, ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ನೋನುಮಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುಮಃ | ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ (ಅನೇಕಾವರ್ತಿ) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವೆವು ಎಂದ ಭಿಷ್ಣುಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಿರಾ—ರೇಘಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಗಿರಾ ಶಬ್ದ, ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ, ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾತನೇದಃ—ಸಂಬುಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿದ್ಯಮಾವತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನನದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾ ಗದಿದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಚರ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೂ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರ ನೋನುಮಃ—ಉ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು ಆದಾದಿ, ಆತಿಶಯ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥತೋರು ವುದರಿಂದ ಧಾತೋರೇಚೋದಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ. ಯಜೋಽಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೆಗೆ ಲುಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಗುಣೋಯಜ್ಞಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಲುಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟಾ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ನೋನುಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾದಿಸಮಾಸೇಽಪಿ ಣೋಪದೇಶಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೋಪದೇಶವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದ (ರೇಘ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಪ್ರ ನೋನುಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹಸ ||

ತಮು ತ್ವಾ ಗೋತಮೋ ಗಿರಾ ರಾಯಸ್ತಾಮೋ ದುವಸ್ಯತಿ |

ದ್ಯುನ್ಮೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮುಃ || ೨ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ತಂ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ಗೋತಮಃ | ಗಿರಾ | ರಾಯಃ | ಕಾಮಃ | ದುವಸ್ಯತಿ |

ದ್ಯುನ್ಮೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮುಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಗಾಭಾಸ್ಯಂ ||

ರಾಯಸ್ತಾಮೋ ಧನಕಾಮೋ ಗೋತಮೋ ಯಮಗ್ನಿಂ ಗಿರಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ದುವಸ್ಯತಿ ಪರಿಚರತಿ ತಮು ತಮೇವ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುನ್ಮೈರಭಿರಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುಮುಃ || ರಾಯಸ್ತಾಮುಃ | ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಕಾಮಯತ ಇತಿ ರಾಯಸ್ತಾಮುಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಲುಕ್ | ಊಡಿಡಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅತಃ ಕೃಕಮಿಕಂಸಕುಂಭೀತಿ | ಸಾ. ೮-೩-೪೬ | ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ದ್ಯುವಸ್ಯತಿ | ದುವಸ ಉಪತಾಪೇ ಪರಿಚರಣೇ ಚ | ಕಂಡಾದಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಾಯಸ್ತಾಮುಃ—ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮಮುನಿಯು (ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನ) | ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ದುವಸ್ಯತಿ—ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಮು—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ | ದ್ಯುನ್ಮೈಃ—ಗುಣದ್ವ್ಯೋತಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮುಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಧನಕಾಮರಾಗಿ ಗೋತಮರು, ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿವರೋ, ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ (ನಾವೂ) ಗುಣದ್ವ್ಯೋತಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation.

To you, that (Agni) whom Gotama, desirous of riches, worships with praise, we offer adoration with commendatory (hymns).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗಿರಾ--ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ,

ರಾಯೆಸ್ವಾಮಿ--ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಾಃ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಯೆಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಯೆಃ ಎಂದರೆ ಧನವು (ನಿ. ೩-೯) ರಾಯೆಸ್ವಾಮಿಃ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ಗೋತಮನು ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿರುವನು

ಮೈವಸ್ಯತಿ--ಪರಿಚರತಿ | ಸೇನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇರಜ್ಯತಿ, ವಿಧೇಮ ನೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ದೈವಸ್ಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೈವಸ್ಯತಿ ಎಂದರೆ ಸೇನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩). ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವೆವು.

ಆಕರೇ ವಸೋರ್ಜರಿತಾ ಪನಸ್ಯತೇಽನೇಹಸಃ ಸ್ತುಭ ಇಂದ್ರೋ ದೈವಸ್ಯತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೧-೨)

ಅಗ್ನಿರ್ಹಿ ದೇನಾ ಅಮೃತೋ ದೈವಸ್ಯತೃಥಾ ಧರ್ಮಾಣಿ ಸನತಾ ನ ದೂದುಷತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೩-೧).

ಕ್ಷೇಮೇಣ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಂ ದೈವಸ್ಯತಿ ಮರುದ್ಧಿರುಗ್ರಃ ಶುಭಮನ್ಯ ಈಯತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೮೨-೫).

ನಮಸ್ಯತ ಹವ್ಯದಾತಿಂ ಸ್ವಧ್ವರಂ ದೈವಸ್ಯತ ದಮ್ಯಂ ಜಾತನೇಹಸಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨-೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೈವಸ್ಯತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು

ದೈವಸ್ವರೂಪಿ ಪ್ರ. ಲೋನುಮು--ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪಾದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿ ಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಸ್ಥಾನಮಃ—ರಾಯಃ ಧನಾನ್ ಕಾನುಯತೇ ಇತಿ ರಾಯಸ್ಥಾನಮಃ ಕಮಾ ಕಾಂತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾಚಕಪದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಕರ್ಮಾಣ್ಯನ್** (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. **ಸುಪೋಧಾತುಸ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ **ರಾಯಃ** ಎಂಬುದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಚಿಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತಮಾದುದರಿಂದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ರೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ರಾಯಃ ಕಾಮಃ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತಃ ಕೃಕಮಿಕಂಸಕುಂಭ—** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುವಸ್ಯತಿ—ದುವಸ ಉಪತಃಪೇ ಸರಿಚರಣೇಚ ಧಾತು ಕಂಡ್ವಾದಿ **ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಸ್ಪತ್ಯಯ. **ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದುವಸ್ಯ ಎಂಬ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಧನವುಪುಸ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. **ಅತೋಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ದುವಸ್ಯತಿ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿವಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ-ಊಡಿದಂಪದಾದಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೋನುಮಃ ಬಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ತಮು ತ್ವಾ ವಾಜಸಾತಮಮಂಗಿರಸ್ವದ್ಧವಾಮಹೇ |

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರನೋನುಮಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ವಾಜಸಾತಮಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಹವಾಮಹೇ |
ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ನಾಜಸಾತಮಂ ವಾಜಾನಾಮನ್ನಾನಾಮತಿಶಯೇನ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ತಮೇವ
ಘ್ನಾತ್ವಾಮಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಗತಂ || ನಾಜಸಾತಮಂ |
ಪಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗವೋ ವಿಹ | ವಿಧ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ
ನಾಜಸಾ ನಾಜಸಾತಮಃ | ತಮಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಃ | ನಭೋಽಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ |
ಸಾ ೧-೪-೧೮-೩ | ಇತಿ ಭತ್ತೇನ ಪದತ್ವಾಭಾನಾದ್ವತ್ಯಾಭ್ಯಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಆಗ್ನೇ- ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, (ನಾವು) | ನಾಜಸಾತಮಂ-ಅನ್ನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ |
ತಮು-ಅದೇ | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್-ಅಂಗಿರಸರಂತೆ (ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯಂತೆ) | ಹವಾ-
ಮಹೇ-ಅಹ್ವನಿಸುತ್ತೇವೆ | ದ್ಯುಮ್ನೈಃ-(ನಿನ್ನ) ಗುಣವೈಶ್ವೇತಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಪ್ರ-
ಣೋನುಮಃ-ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಂಗಿರಸರಂತೆ ನಾವು (ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಅಹ್ವನಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಬಂದಂಥಾ ನಿನ್ನನ್ನು) ಗುಣವೈಶ್ವೇತಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

We invoke you, such as you are, the giver of abundant food, in like
manner as did Angiras, we praise you repeatedly which commendatory
(hymns).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಜಸಾತಮಂ-ಅನ್ನಾನಾಮತಿಶಯೇನ ದಾತಾರಂ | ನಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು. (ನಿ ೩-೯) ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವನಾದ್ದರಿಂದ ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಜಸಾತಮಂ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್-ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯು ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಹ್ವನಮಾಡಿದಂತೆ. ಈ ಉಪಮಾನವು ಬುಗ್ಗೇದದ
ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು-

ಮನುಷ್ಯದಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಸ್ಸದಂಗಿರೋ ಯಯಾತಿವತ್ಸದನೇ ಪೂರ್ವವಚ್ಚುಚೇ |

(ಮು ಸಂ ೧-೨೧-೧೬)

ಅಂಗಿರಸ್ಸನ್ಮಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ |

(ಮು ಸಂ ೧-೪೫-೩)

ತದಸ್ಮೈ ನಮ್ಯಮಂಗಿರಸ್ಸದರ್ಚಿತ ಶುಷ್ಕಾ ಯದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಘೋದೀರತೇ |

(ಮು ಸಂ ೨-೧೭-೧)

ತಮಂಗಿರಸ್ಸನ್ನಮಸಾ ಸಪರ್ಯನ್ನಮ್ಯಂ ಕೃಣೋಮಿ ಸನ್ಯಸೇ ಪುರಾಜಾಂ |

(ಮು ಸಂ ೨-೨೧-೧೯)

ಉತ ತ್ವಾ ಭೃಗುವಚ್ಚುಚೇ ಮನುಷ್ಯದಗ್ನ ಆ ಹುತ |

ಅಂಗಿರಸ್ಸದ್ಭವಾಮುರೇ |

(ಮು ಸಂ ೨-೪೨-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ರುಕ್ತಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಾಬ್ರವೀಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಹ್ವಾಸಮಾಡಿ ಸುರಚರಣ ಮಾಡಿರುವ ವಿಸಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಆ ವಿಧಾನವು ಆತ್ಮತವಮಾದುದರಿಂದ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಿಗಳು ಈ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಜಸಾತಮನ್—ವಣು ದಾಸೇ ಧಾತು ವಾಜ ಎಂಬುದು ಉಪರವವಾಗಿರುವಾಗ, **ಜನಸನಖನ-ಕ್ರಮಗಮೋ ವಿಟ್** (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಟ್ಪರವಾದಾಗ ಇವು ಅನುನಾಸಿಕಾಂತಧಾತುವಾದುದರಿಂದ **ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ವಾಜಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಆತಿಶಯೇನ ವಾಜಸಾ ವಾಜಸಾತಮಃ **ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ವನೌ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಮಸಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬುದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೇ ಉಚಯುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ ವತಿ ಸರವಾದಾಗ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಸವು ಪೂಷ್ಟವಾದರೆ **ನಭೋಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯಸಂಖ್ಯಾನಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೧-೪-೧೮-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಪಾದಿಗಳು ಒರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹನಾಮದೇ—ಹೈಜ್ ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ರಪ್ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು ಎಂದಾದಾಗ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಅನಾವೇಶ ಆತೋದೀರ್ಘೋಯಾಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಿಷ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಹವ ಎಂಬ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಮು ತ್ವಾ ವೃತ್ತಹಂತಮಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋರವಧಾನುಷೇ |

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ವೃತ್ತಹನ್ ತಮಂ | ಯಃ | ದಸ್ಯೋನ್ | ಅನ್ವ-
ಧಾನುಷೇ |

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದಸ್ಯೋನ್ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತ್ಯನ್ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ಯಸ್ತೈಮವಧಾನುಷೇ ಅವಚಾಲಯಸಿ ಸ್ಥಾನಾತ್ರಚ್ಯಾವಯಸಿ ವೃತ್ತಹಂತಮಂ ವೃತ್ತಾಣಾಂ ಸಾಪ್ತಾನಾಮತಿತಯೇನ ಹಂತಾರಂ ತಮು ತ್ವಾ ತನುೇನ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುಮ್ನೈರಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ವೃತ್ತಹಂತಮಂ | ಅತಿತಯೇನ ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ತಹಂತಮಃ | ಪದಸಂಕ್ಷಾಯಾಂ ನಲೋಪೇ ನಾಭ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ | ಇತಿ ತಮಪೋ ನುಹಿ | ದಸ್ಯೋನ್ | ದೀರ್ಘಾದಿಃ ಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ನೇತ್ಯೋಕಾರಃ ಸಾನುನಾಸಿಕಃ ||

॥ ప్రతిపదార్థ ॥

(అగ్నే—అల్ప అగ్నియే) । దశ్యూ—రాక్షసరన్న । యః—యావ (యావ నిఁను) ।
అవధానుషే—ఓడిస్తున్నయే । వృత్రదంతమం—పాపనాశకనాద । తన్ను త్వా—అంత
నిన్నన్న । ద్యుమ్నో—గుణద్యౌతకవాద 'స్తుతిగళింద । అభి ప్ర ణోనుమః—పునః పునః
స్తుతిస్తుత్యేవే

॥ భావార్థ ॥

అల్ప అగ్నియే, (యజ్ఞ హింసకరాద) రాక్షసరన్న నాశనాడువ మరియు పాపనాశకనాద నిన్నన్నే
స్తుతిరూపవాద మంత్రగళింద పునః పునః స్తుతిస్తుత్యేవే

English Translation.

We praise you, repeatedly with commendatory (hymns) . you are the
destroyer of Vritra, and you put the Dasyu to flight

॥ విశేషవిషయగళు ॥

దశ్యూన్—ఈ శబ్దకృ రాక్షసరేందు సామాన్యార్థవన్న యేఁటమదాదదూ యాస్తర వివరణ
యన్న కేడువుదు లుచితవాగిరువుదు—

దశ్యుర్దశ్యతే జ్వయార్థాదుపదశ్యంత్యస్మిన్నసా లుపదాసయేతి కవార్ణః ।

(సీ. ౭-౨౩)

రసాదిద్రవ్యగళన్త, లుదకవన్న ఒణగిసి నాశనాడువవనను, అనావృష్టియన్నంటుమాడువవనను
ఈ కారణాదిందలే యజ్ఞాదికర్మగళిగి విఘ్నవన్నంటుమాడువవనను ఎందు దశ్యు శబ్ద అర్థపు-
పాశ్చాత్యురు దశ్యువేందరే ఈ దేశదల్లి ఆగ నేలసిద్ధ పుణ్యనివాసిగళాద కప్పుజనరేందూ ఇవరు
కళతనవన్న మాడుత్తా ఆయర యజ్ఞాదిగళిగి తొందరయన్నంటుమాడుత్తిద్దదరింద ఇవరన్న
రాక్షసరేందు కరీయత్తిద్దరేందూ అభిప్రాయపడువరు ఇంతద దశ్యు జనరన్న సంహారమాడి తవ్యన్న
కాపాదబేకేందు పుషిగళు అగ్నియన్నొ, ఇంద్రనన్నొ అనేక పుష్కగళల్లి స్తుతిసిరువరు—

మహాంతం టిదర్బుదం ని క్రమిః పదా సనాదేవ దశ్యుతక్యాయ జజ్ఞిషే ।

(మ. సం ౧-౫౧-౬)

లుపప్రయన్దశ్యుతక్యాయ వజ్రే యద్ద సోనుః క్రవశే నామ దధే ।

(మ సం ౧-౧౦౩-౪)

ಮಹೇ ಯತ್ಪಾಪ್ಯ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯನ್ನ ಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ |

(ಮು ಸಂ ೧೦-೯೫-೭)

ತಮು ತ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯೋ ವೃಷಾ ಸಮೀಧೇ ದಸ್ಯುಹಂತಮಂ |

(ಮು ಸಂ ೬-೧೬-೧೫)

ತಮಾಗನ್ನ ತ್ರಿಸಸ್ಯಂ ಮಂಧಾತುರ್ದಸ್ಯುಹಂತಮಮಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಭಂತಾ ಮನ್ಯುಕೇ ಸಮೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೩೯-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು

ವೃತ್ರಹಂತಮಂ— ದಸ್ಯುಹನನ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಸಯವೇ ವೃತ್ರಹನನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಿಸು ವುದು ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರೋಪಿಸಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿರು ವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅಗ್ನಿಂ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ರಿಯಮಿಂಧತೇ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ |

(ಮು. ಸಂ ೬-೧೬-೪೮)

ಅಗನ್ನ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ ಜ್ಞೇಷ್ಯಮಗ್ನಿಮಾನವಂ |

(ಮು ಸಂ. ೮-೭೪-೪)

ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿರುವುದು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದಾಗ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುನೆಂಬ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪಾಪ್ಯಾನ ಎಂದರೆ ದಂತ ಸಾಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

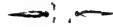
|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೃತ್ರಹಂತಮಮ್—ವೃತ್ರಂ ಹತಮಾ ವೃತ್ರೇಣ ಹನ ಹಿಸಾಗತ್ಯೋ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಿ ವೃತ್ರೇಷು ಕ್ತಿಪ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವೃತ್ರಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಶಯೇನ ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಹಂತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮ ಬಿಷ್ಣೋ (ಪಾ ಸೂ ೫ ೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮ- ಸ್ವಾದಿನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಾಭ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೧೭) ತರಪ್ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಛ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಘಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಮಸಿಗ್ಗಿ ನುಡಾಗಮ, ವೃತ್ತಹಂತಮ ಎಂಬ ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತಮಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯೂನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಅವಧೂನುಷೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ರೂಪ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದೇ ಷಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಅತ್ತಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ನಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವಧೂನುಷೇ—ಅವ ಉಸಸರ್ಗ. ಧೂಜ್ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಅದೇಶ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಕೀರ್ತನಾಃ ||

ಅವೋಚಾಮ ರಹೂಗಣಾ ಅಗ್ನಯೇ ಮಧುಮದ್ಯಚಃ |

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವೋಚಾಮ | ರಹೂಗಣಾಃ | ಅಗ್ನಯೇ | ಮಧುಮದ್ಯಚಃ | ನಚಃ |

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯುಷಿಃ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಮನಯೋಪಸಂಹರತಿ | ರಹೂಗಣಾ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ವಯಂ ಗೋತಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಅಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಯ ದೇವಾಯ ಮಧುಮದ್ಯಚೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ವಚನಮವೋಚಾಮ ಪ್ರಾನಾದಿತ್ವ | ತದ್ವಚನರೂಪೈರ್ವ್ಯುಮ್ನೈರ್ವ್ಯುಮ್ನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪುನಃ ಪುನರಗ್ನಿಂ ವಯಮಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತುಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಹೂಗಣಾಃ—ರಹೂಗಣವಂಶದವರಾದ ಗೋತಮರೆಂಬ (ನಾವು) | **ಅಗ್ನಿಯೇ**—ಸುರೂಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ | **ಮಧುಮಧ್ಯಚಿಃ**—ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | **ಅವೋಚಾಮು**—ಉಚ್ಚರಿಸಿದೆವು (ಮತ್ತು) | **ಮೃಮ್ನುಃ**—ಗುಣಮೃದ್ವೀತಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | **ಅಭಿ ಪ್ರಣೋನುಮಃ**—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಹೂಗಣಪುತ್ರರಾದ ಗೋತಮರೆಂಬ ನಾವು ಸ್ವರದ್ರೂಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಗುಣದ್ರೋತಕವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದೆವು

English Translation

The descendants of Rahugana have recited sweet speeches to Agni, we praise him repeatedly with commendatory (hymns)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಹೂಗಣಾಃ—ರಹೂಗಣನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಗೋತಮಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ರಹೂಗಣ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಅಥವಾ ಆ ಋಷಿಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯು ರಹೂಗಣಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮ ನಾದುದರಿಂದ ಅವನೂ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಇತರ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆವು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವನು.

ಮಧುಮತ್ ವಚಿಃ—ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ವಚನಂ | ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಾದಕರವಾಗಿರುವ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅವೋಚಾಮು—ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು ಉಚ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಒಹ.ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕರಲೋಪ. **ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್** (ಪು ಸೂ ೩-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಚಿಃಉಮ್** (ಪು ಸೂ ೭-೪-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಿಗೆ ಉಮಾಗಮ ಮಿದ-ಚೋಂತ್ಯಾಕ್ಷರೇ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಗುಣ ಅತೋದೀರ್ಘೋ ಯೌಷಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಹ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧುಮತ—ಮಧು ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಧುಮತ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಮ್ ಸರವಾದಾಗ ಸ್ಯಮೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಗೆ ಲುಕ್

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೫ ||

ಅಪ್ಯತ್ತಿಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಪ್ಯತ್ತಿಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಪ್ಯತ್ತಿಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ದ್ವಾದಶರ್ಚಿಂ ಪಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ರಹೂಗಣಪುತ್ರಸ್ಯ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ದ್ವಾದಶಾದ್ಯಾ ತೃಚ್ಛಾ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾಷ್ಟಿಹಾ ಪೂರ್ವೋಽಗ್ನಿಯೇ ವಾಮಧ್ಯಮಾಯೇತಿ | ಪೂರ್ವತ್ರ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತದ್ವಾದಿಡಮಸಿ ಗಾಯತ್ರಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಏತಾನಾಂಸ್ತು ಏಶೇಷಃ | ಅದ್ಯಸ್ತೃಚಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭಃ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ತೃಷ್ಟಿಹಃ | ಪ್ರಥಮತೃಚಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೋ ವೈದ್ಯತೋಽಗ್ನಿಃ ಶುದ್ಧಾಗ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತಾ | ಶಿಷ್ಣಾ ನವರ್ಚಿಃ ಕೇವಲಾಗ್ನಿದೇವತಾಕಾಃ || ಪ್ರಾತರನು-ವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಭಂದಸ್ಯಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚಾದ್ಯಸ್ತೃಚಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋಽಪಶ್ಯಮಸ್ಯ ಮಹತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಕಾರೀರ್ಯಾಮಗ್ನೇರ್ಧಾಮಚೈದೋ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ದ್ವೇಶುಚ್ಛಾ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರ ಇತಿ ದ್ವೇ ತ್ವಂ ತ್ಯಾ ಚಿದಚ್ಯುತಾ ಧಾಮಂತೇ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಮಧಿ ಶ್ರಿತಮಿತಿ ವಾ | ಅ. ೨-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನ ವಾದವು—ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೂಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಮನೆಯು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ದ್ವಾದಶಾದ್ಯಾ ತೃಚ್ಛಾ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾಷ್ಟಿಹಾ ಪೂರ್ವೋಽಗ್ನಿಯೇ ವಾಮಧ್ಯಮಾಯೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಯವಾದರೂ

ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳಿರುವುವು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ತ್ರಿಷ್ವಪಾ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ಮೂರರಿಂದ ಆರರ ವರೆಗಿನ ಮಕ್ಕಳು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ (ಅಂತರಿಕ್ಷ)ದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯದ್ವೈಪನಾದ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಉಳಿದ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೀಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ವಪಾಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋಽಪಶ್ಯಮಸ್ಯ ಮಹತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಕಾರೀರೀಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಎಂಬ ಮೊದಲ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರ ಇತಿ ದ್ವೇ ತ್ವಂ ತ್ಯಾ ಪಿದಚ್ಯತಾ ಧಾಮಂತೇ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಮಧಿ ಶ್ರಿತಮಿತಿ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೭೯

॥ ಮಂಡಲ--೧ ॥ ಅನುವಾಕ--೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ--೭೯ ॥

॥ ಅಪ್ಯಕ್--೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ ೫ ॥ ವರ್ಗ--೨೨, ೨೮ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಮುಕ್ತಂ ಪೈ--೧೨ ॥

॥ ಮುಖ--ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ--೧-೩ ಅಗ್ನಿರಗ್ನಿ ಮಧ್ಯಮೋ ವಾ ೪ ೧೨ ಅಗ್ನಿಃ ॥

॥ ಛಂದಃ--೧-೩ ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ॥ ೪-೩ ಉಷ್ಣಿಕ್ ॥ ೭-೧೨ ಗಾಯತ್ರೀ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರೇಽಹಿರ್ದುರ್ನಿರ್ವಾತ ಇವ

ಧ್ರುವೇಮಾನ್ ।

ಶುಚಿಭ್ರಾಜಾ ಉಷಸೋ ನವೇದಾ ಯಶಸ್ವತೀರಪಸ್ಮ್ಯವೋ ನ
ಸತ್ಯಾಃ ॥ ೧ ॥

|| ೯ದಸಾಃ ||

ಹಿರಣ್ಯ^೧ ಕೇಶಃ | ರಜಸಃ | ನಿ^೨ ಸಾರೇ | ಅಹಿಃ | ಧುನಿಃ | ವಾತಃ ೫ ಇವ |

ಧೃಜೀಮಾನ್ |

ಶುಚಿ^೩ ೫ ಭ್ರಾಜಾಃ | ಉಷಸಃ | ನನೇದಾಃ | ಯಶಸ್ವತೀಃ | ಅಪಸ್ಸು^೪ವಃ | ನ |
ಸತ್ಯಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಂಯಜಿಭಾಷ್ಣಂ ||

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ಹಿತರಮಣೀಯಾಃ ಕೇಶಸ್ಥಾನೀಯಾ ಜ್ವಾಲಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ಸುವರ್ಣವದ್ರೋಚಮಾನಜ್ವಾಲೋ ವಾ ಅಹಿರಾಗತ್ಯೇ ಹಂತಾ ಮೇಘಾನಾಂ ಧುನಿಶ್ವೇಷಾಂ ಕಂಪಯಿತಾ ವಾತ ಇವ ನಾಯುರಿನ ಧೃಜೀಮಾನ್ ತೀಘ್ರಗತಿಯುಕ್ತಃ ಏವಂಭೂತೋ ವೈದ್ಯತೋಽಗ್ನೀ ರಜಸ ಉದಕಸ್ಯ ವಿಸಾರೇ ವಿಸರಣೇ ಮೇಘಾನಿರ್ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಶುಚಿಭ್ರಾಜಾಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಃ ಸನ್ ಮೇಘಾಜ್ವಲಾನಿ ನಿರ್ಗಮಯಿತುಂ ಜಾನಾತಿ | ಉಷಸ ಉಷೋದೇವತಾ ನನೇದಾಃ | ನ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ನನೇದಾಃ | ಮೇಘಾದುದಕಸ್ಯ ನಿಸಾರಣಮಗ್ನೀದೇವ ಜಾನಾತಿ ಉಷಸಸ್ತು ನ ಜಾನಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜ್ಞಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಶಸ್ವತೀರನ್ನಯುಕ್ತಾ ಅನ್ನವತ್ಯೋಽಪಸ್ಸುಮೋಽಪಃ ಕರ್ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೈಃ ಸತ್ಯಾ ಅವಿತಥಾರಂಭಾ ನ | ಏವಂಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾ ಇವ | ಅತ್ತೋಷಸಾಮಜ್ಞಾನೇನಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ನ ತು ತಾ ನಿದ್ಯಂತೇ | ನ ಹಿ ನಿದಾ ನಿದ್ಯಂ ನಿದಿತುಂ ಅಪಿ ತು ಸ್ತುತ್ಯಂ ಸ್ತೋತುಮಿತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ || ಧೃಜೀಮಾನ್ | ಧೃಜ ಗತಃ | ಇನ್ನರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ ಭಾವ ಇವೈತ್ಯಯಃ | ತತೋ ಮತುಸ್ | ತಸ್ಯ ಪಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವ ಇನೋ ನಿಶ್ವಾತ್ತಾತಿಪದಿಕಸ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನೇದಾಃ | ನಜ್ಞಾನಾರ್ವದೇಶೈಃ ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ನಭ್ರಾಣಿಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಜಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅಪಸ್ಸುವಃ | ಅಪಸ್ಯಬ್ಧಾತ್ಸಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲ-ಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೬-೪-೭೭ ೧ | ಇತ್ಯುವಚ್ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ—ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಕೇಶಗಳಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳೆಳ್ಳವನೂ (ಸುವರ್ಣ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಜ್ವಾಲೆಗಳೆಳ್ಳವನೂ) | ಅಹಿಃ—ಬಂದು (ಮೇಘಗಳನ್ನು) ನಾರಮಾಡುವವನು | ಧುನಿಃ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು | ವಾತಇವ—ವಾಯುವಿನಂತೆ ತೀಘ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನು ಆದ (ವಿದ್ಯುದಗ್ನಿಯು) | ರಜಸಃ ವಿಸಾರೇ—ಮೇಘಗಳಿಂದ ಉದಕವು ಹೊರಡಲು | ಶುಚಿಭ್ರಾಜಾಃ - ಶುಭ್ರವಾಗಿ

ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಮೇಘದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಲು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ) | (ಅದರಿ) ಉಪಶೇಷ—ಉಪೋದೇವತೆಗಳು | ಯಶಸ್ವತೀ—ಅನ್ನಯುಕ್ತರಾದ | ಅಪಸ್ಮಯ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ | ಸತ್ಯಾ ನೆ—ಸತ್ಯವಂತರಾದ (ಪ್ರಜೆಗಳ) ಹಾಗೆ | ನವೇದಾ—(ಮೇಘದಿಂದ ಜಲನಿರ್ಗಮನವನ್ನು) ತಿಳಿದಿಲ್ಲ

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸುವರ್ಣಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲಾಂಶುಗಳೂ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ (ಉದಕರಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನೂ), ವಾಯುವಿನಂತೆ ತೀವ್ರಗಮನವೂ, ಅದ ಅಗ್ನಿಯು, ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಮೇಘಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಯವಂತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು, ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಮಾತ್ರ) ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ಜಲವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಉಪೋದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ

English Translation.

The Golden haired Agni is the agitator of the clouds when the rain is poured forth, and moving with the swiftness of the wind, shines with a bright radiance. The mornings know not (of the showers), like honest (people) who, provided with food, are intent upon their own labours

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು- ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪ (ಮಿಂಚಿನ ರೂಪ)ದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಕೂದಲುಗಳಂತೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವವು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು (ಮಿಂಚಿನರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು) ವಾಯುವಿನಂತೆ ಒಹಹ ತೀವ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನು (ಎಂದರೆ ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ದೇವೀಷ್ಯಮಾನನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಕೂದಲೇ ಅದ್ವೈತವಾಗುವುದು) ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿರುವುದು ಉಪೋದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಉಪೋದೇವತೆಗೂ ಮಳೆಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಹಾರಾದಿ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಲೋಲುಪತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಗ್ನರಾಗಿ ಗಹನವಾದ ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದಿರುವಂತೆ ಉಪೋದೇವತೆಗೂ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ವಿಧಾನವು ತಿಳಿಯದು. ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿದಿರುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಪುಣಾಯಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸುವರ್ಣದೈವವಾದ ಕೇಶಗಳಿಗೆ

ಯೋಲಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು ಸುಖವರ್ಣವು ಧೃಢವೆನಿಸುವುದು ತ್ರಿರವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವು ಇವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಉದ್ಭವವಾಗಿರುವವು ಎದ್ದು ತಿರುಗುವ ಮೇಲಿರುವ ಕೇಶಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕೇಶಗಳ ಉಪಮಾನವು ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸುಗೃಹದಲ್ಲಿ ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿರುವುದು. ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನ ಹರಿ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳ ಪರವಾಗಿ

ಇಹ ತ್ಯಾ ಸಧಮಾದ್ಯಾ ಹರೀ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೨-೨೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಪಮಾನವನ್ನೂ ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೨ ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು

ರಜಸಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು— ರಜಃ | ರಜೋ ರಜತೇಜ್ಯೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಅಸ್ಯಗದನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ

(೧) ರಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಜತಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು. ಅಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ರಜಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿ, ಬೆಳಕು ಅಂದರ್ಥವು ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಅದುದರಿಂದ ರಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಯಾ ತೇ ಅಗ್ನೇ ರಜಃಶಯಾ ತನೂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು

(೨) ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ—ರಜಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವು ಈ ಅರ್ಥವಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ —

ನವ ಚ ಯನ್ನವತಿಂ ಚ ಸ್ರವಂತೀಃ ಶೈಲನೋ ನ ಭೀತೋ ಅತರೋ ರಜಾಂಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೪).

ಭುವೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಜಸಶ್ಚ ನೇತಾ ಯತ್ರಾ ನಿಯುದ್ಧಿಃ ಸಚೀಶಿವಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨-೬)

ಈ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಜಃಶಬ್ದವು ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು

ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಪ್ತಸ್ಯ ಗವಾಂ ಜನಿತ್ಯೈಕೈತ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೫).

ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಯಾ ಚಕ್ರಘಃ ಸೋಮ ತಾನಿ ಧರಾ ನ ಯುಕ್ತಾ ರಜಸೋ ವಹಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧೯)

(೩) ಈ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಜಶ್ಚಬ್ಧವು ಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು

(೪) ಅಸ್ಯಗದನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಯಕ್ ರುಧಿರಂ, ಅಹಶ್ಚ ಅಸ್ಯಗದನೀ ತೇ ಅಸಿ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | ರಜಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಹಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮಹರಜುರ್ನಂ ಚ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

(ಮು ಸಂ ೬-೯-೧)

ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿರುವ ರಜಶ್ಚಬ್ಧವು ಅಹಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಜಶ್ಚಬ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೆಳಕು ಎಂದರ್ಥವು.

ಧೃಜೀಮಾನ್—ಧೃಜ ಗತೌ | ವೇಗವಾಗಿ ಗಮನವುಳ್ಳವನು, ವಾಯುವು ಯಾವರೀತಿ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಶೀಘ್ರಗಮನವುಳ್ಳವನು

ಶುಚಿಭೃಜಃ—ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಃ | ಅತ್ಯಂತಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನು, ವೈದ್ಯತ್ವಾಗ್ನಿಯು (ಮಂಚು) ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಉಪಸೋ ನವೇದಾಃ—ವೇದಗಳಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಚಾತುರ್ಯವು ಉಪೋದೇವತೆಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ನಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗಲಿಕ್ಕಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವಶಂಕೆಯನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನುಸಿಯು ಈ ರೀತಿ ವರ್ತಿಸಿರುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಶಸ್ವತೀಃ ಅಸಸ್ಯುವಃ—ಅಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಃಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೨೪) ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ, ಅಂಥಃ ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಃಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಶ್ಚಬ್ಧವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯), ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೀರ್ತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು. ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ ಯಶಸ್ವತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಸಸ್ಯುವಃ—ಉದಕಗಳ, ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದರಗಳ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಶಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಯಶಸ್ವತೀಃ—ಎಂದರೆ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು

ಸತ್ಯಾಃ—ಅವಿತಥಾರಂಭಾಃ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸತ್ಯವಂತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

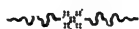
1 ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಸಾರೋ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಘಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಯಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಗಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಕರ್ವಾತ್ಯತಃ**—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ವಿಯೋಡನೆ** (ಗತಿ) ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧೃಜೀಮಾನ್—ಧೃಜ ಗತೌ ಧಾತು ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ ಸೂ. ೪-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧೃಜಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಉಕ್ತದ್ವಯ ಎಂಬರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸ್ಥಿನ್ನಿತಿ ಮತುಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅಸ್ಯೇಷಾಮಪಿದೃತ್ಯತೇ** (ಸಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರನಾದಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದ **ಚಾಂಸ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ.ನೂಗಮ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುಸ್ ಸಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅನಾದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಅಮೃದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನನೇದಾಃ ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಸಹಾಪೂರ್ವವಾದಾಗ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಸಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲ ಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗಣ ನಲೋಪೋ ನಳಾಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ ಜಾನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ನಭ್ರಾನ್ ನಸಾತ್**—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ **ತತ್ಪರಾವೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಪಸ್ಯವಃ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ ಕೃಚ್ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪಸ್ಯ ಎಂಬ ಕೃಚಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾತ್ವಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉ ಪರವಾದಾಗ **ಅತೋ ಲೋಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚ್ಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪಸ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಿಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ತನ್ಮಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ** (ಸಾ ಸೂ. ೬-೪-೭೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜ್ಞಾ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವನಿರ್ಗಮ. ಅಪಸ್ಯವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಆ ತೇ ಸುಪರ್ಣಾ ಅಮಿನಂತೆ ಏವೈಃ ಕೃಷ್ಣೋ ನೋನಾವ
ವೃಷಭೋ ಯದ್ವಿದಂ |

ಶಿವಾರ್ಥ ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿರಾಗಾತ್ಪತಂತಿ ಮಿಹಃ ಸ್ತನಯಂ-
ತ್ಯಭ್ರಾ || ೨ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ಆ | ತೇ | ಸುಪರ್ಣಾಃ | ಅಮಿನಂತ | ಏವೈಃ | ಕೃಷ್ಣಃ | ನೋನಾವ | ವೃಷಭಃ |
ಯದಿ | ಇದಂ |

ಶಿವಾರ್ಥಃ | ನ | ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿಃ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಪತಂತಿ | ಮಿಹಃ | ಸ್ತನ-
ಯಂತಿ | ಅಭ್ರಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಸುಪರ್ಣಾಃ ಶೋಭನಪತನಾ ರಶ್ಮಯ ಏವೈರ್ಗಂತ್ಯಭಿರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹಾ-
ಮಿನಂತ | ಆ ಸಮಂತಾನ್ನೇಘಂ ಹಿಂಸಂತಿ | ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಾಡಯಂತಿ | ಪ್ರಹತಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಃ ಕೃಷ್ಣ-
ವರ್ಣೋ ವೃಷಭೋ ವರ್ಷಿತಾ ಮೇಘೋ ನೋನಾವ | ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಮಕರೋತ್ | ಯದಿ ಯದೇದ-
ಮಾದೃಶಂ ಕರ್ಮ ತದಾನೀಂ ಶಿವಾರ್ಥ ಸುಖಕಾರಿಣೀಭಿಃ ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿರ್ದಾಸನವತೀಭಿಃ ಕಾಂತಾ-
ಭಿರನಿಶುಭ್ರವರ್ಣಾಭಿಃ ಫೇನಯುಕ್ತಾಭಿರದ್ವಿವಿಧ್ಯುಧ್ವಿವಾ ಸಹಾಗಾತ್ | ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಸ್ತೇರಿತಃ
ಪರ್ಜನ್ಯ ಅಗಚ್ಛತಿ | ತದನಂತರಂ ಮಿಹ ಆಸಃ ಪತಂತಿ | ದಿವಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರವೃಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ | ಅಭ್ರಾ-
ಭ್ರಾಣ್ಯುಧ್ವಿಃ ಪೂರ್ಣಾ ಮೇಘಾಃ ಸ್ತನಯಂತಿ | ಇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ || ಅಮಿನಂತ | ಮಿಷಾಃ
ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಈಷಾಅಪ್ತಾದಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅಗ್ನೋ-
ಽಪ್ಯಗೃಹಸ್ಯ | ಸಾ ೮-೪-೫೭ | ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕಮವಸಾನೇ ವಿಧೀಯಮಾನಮನುನಾಸಿಕತ್ವಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇ-

ಸಾತ್ರ ಸಂಹಿತಾಯಾನುಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ನೋನಾವ | ನೌತೇರ್ಯಜ್ಜಲಗಂತಾಲ್ಲಿಟ್ಯಮಂತ್ರೇ | ಸಾ. ೩-೧-೩೫ | ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮೃತ್ಯಯಾಭಾವಃ | ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿಃ | ಸ್ವೀಜ್ ಈಷದ್ವಸನೇ | ಕಪಃ ಪಿತ್ತಾ ದನುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಸ್ತನಯಂತಿ | ಸ್ತನ ಕಬ್ಜೇ | ಚುರಾದಿರಂತಃ | ಪತಂತಿ ಸ್ತನಯಂತೀತ್ಯನಯೋಃ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದ್ವಾಕ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಚ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸಮಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೀ- ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತೇ- ನನ್ನ | ಸುಪರ್ಣಾಃ - ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಆಫವಾ ಪ್ರಸಂ ಸುವ (ಕಿರಣಗಳು) | ಏವೈ-ಗಮನಕೀಲವಾದ ಮರುತ್ತಗಳೊಡನೆ | ಆ ಅಮಿನಂತೆ-ಸುತ್ತಲೂ (ಮೇಘ ಗಳನ್ನು) ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತವೆ. | ಕೃಷ್ಣಃ-ಕಪ್ಪಾದ | ವೃಷಭಃ-ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮೇಘವು | ನೋನಾವ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತು | ಯದಿ ಇದಂ-ಯಾವಾಗ ಈ ಕೆಲಸವು (ನಡೆಯಿತೋ) (ಆಗ) | ಶಿನಾಭಿಃ-ಸುಖಕರವಾದ | ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿಃ ನ-ನಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳಂತೆ (ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವೃಷ್ಟಿವಕ್ರವು) | ಆ ಅಗಾತ್-ಬರುತ್ತದೆ (ಬೀಳುತ್ತದೆ) | (ಅನಂತರ) ಮಿಹಃ-ನೀರ | ಪತಂತಿ-(ಆಕಾಶದಿಂದ) ಬೀಳುತ್ತದೆ | ಅಭ್ರಾಃ-(ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ) ಮೇಘಗಳ | ಸ್ತನಯಂತಿ-ಗುಡುಗುತ್ತವೆ (ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತವೆ)

, ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯುಪಿನ್ನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನನ್ನ ಕಿರಣಗಳು ಮೇಘ ಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತವೆ. ಆದಿಂದ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತವೆ, ಅನಂತರ ನಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ದಂತ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಬೆಳಗಿರುವ ಹನಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತದೆ, ಆಕಾಶದಿಂದ ಮಳೆಯು ಬೀಳುತ್ತದೆ, ಮೋಡಗಳು ಗುಡುಗುತ್ತವೆ

English Translation

You falling (rays), accompanied by the moving (Maruts), strike against (the cloud), the black shedder of rain has roared, when this is done (the shower) comes with delightful and smiling (drops), the rain descends, the clouds thunder.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು- ಸುಷಿಯು ಈ ರುಕ್ಮಿನ್ ಮಿಂಚು, ಶಿಡಿಲು ಗುಡುಗು ಇವುಗಳೊಡನೆ ಮಹಾ ಆರ್ಭಟದಿಂದ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು ಮಿಂಚು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧಳಧಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಾ ಬಹು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ಪರ್ಶಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಶಬ್ದದೊಡನೆ (ಶಿಡಿಲು) ವೃಕ್ಷವಾಗುವುದು. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾದ್ವಾನಿಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಕರೋರ

ವಾದ ಶಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದವು ಕೇಳಬರುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಬುಷಿಯು-ವಿದ್ಯುದ್ಭಾವದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುತ್ಸುಗಳ (ಗಾಳಿಯ) ಸಹಾಯದಿಂದ ಚದುರಿಸುತ್ತಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸುವನೆಂದೂ ಆ ಏಟುಗಳಿಂದ ನೋಂದ ಮೇಘಗಳು ಅರ್ಭಟದಿಂದ (ಶಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು) ಅರ್ತನಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ರೋದನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸುವವು ಎಂದೂ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟನೆ ಕಾಣಿಸುವ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕಾಶವು ಯಾವನವತಿಯರಾದ ಚೆಲುವೆಯರ ಮುಗುಳುನಗೆಯಂತಿರುವದೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚುಗಳ ಅರ್ಭಟವಾದೊಡನೆಯೇ ಗುಡುಗುಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಳೆಯ ಹನಿಗಳು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸುಸರ್ಣಾಃ ಅಮಿನಂತೆ—ಶೋಭನೆಸತನಾ ರಕ್ತಯಃ | ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಎಂದರೆ ಹರಡುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ (ಮಿಂಚಿನ) ರಕ್ತಿಗಳು. ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಪ್ಪಾದ ಮೋಡಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಏವ್ಯಃ—ಏವ್ಯಗಂತ್ಯಭಿಮುರುದ್ಧಿಃ | ಏವ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಚಲಿಸುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲಿಸುವ (ಬೀಳುವ) ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮರುತ್ಸುಗಳು (ರಭಸದಿಂದ ಬೀಳುವ ಗಾಳಿಗಳು) ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಳುವುದು ಸಹಜವು.

ಕೃಷ್ಣೋ ವೃಷಭಃ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋ ವರ್ಷಿತಾ ಮೇಘಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳು; ಜಲದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೇಘಗಳು ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ದೊಡ್ಡ ಮಳೆಯು ಬರುವ ಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಬುಷಿಯು ಕೃಷ್ಣ-ಕಪ್ಪಾದ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನು. ಯಾಸ್ಮಿಂ ವೃಷಭ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ತೇಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

(ಬು ಸಂ ೧-೫೯ ೭)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವೃಷಭಸ್ಯ-ವರ್ಷಿತುರಸಾಂ, ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು (ನಿ ೭-೨೩) ಮತ್ತು--

ವೃಷಭಃ | ವೃಷಭಃ ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ನಾತಿಬೃಹತಿ ರೇತ ಇತಿ ನಾ ತದ್ವೃಷಕರ್ಮಾ
ವರ್ಷಣಾದ್ವೃಷಭಃ ||

(ನಿ ೯-೨೨)

ಎಂದು ವೃಷಭಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದರೆ, ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು (ವೀರ್ಯವನ್ನು) ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ವೃಷಭನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ರೇತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕ

(ನೀರು) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ (೨-೨೪) ನೀರನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ (ವೃಷ್ಟಿ ಅಥವಾ ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ) ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಉದಕವರ್ಷಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ---

ನೈಕ್ಯದಯೆನ್ನುವಯಂತ ಏನಮನೋಹಯಸ್ತೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಅಜೇಃ |

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೦೨-೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಶಿವಾಭಿಃ—ಸುಖಕಾರಿಣೀಭಿಃ | ಸುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿನಃ—ಸ್ವಿಜ್ಞ ಈಷದ್ವಸನೇ | ಹಸನವತೀಭಿಃ ಕಾಂತಾಭಿರಿವ | ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಗುಳು ನಗೆಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಮಿನಿಯಂತೆ ಸುಂದರಿಯರೂ ತರುಣಿಯರೂ ಆದ ಭಾಮಿನಿ ಯರು ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಾಗ ಮಂದಹಾಸವನ್ನು ಸೂಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಅತಿಶುಭ್ರವೂ ಮನೋಹರವೂ ಆದ ದಂತಕಂಠಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ವ್ಯಷ್ಯದಳಗಳು ಅತಿಶುಭ್ರವಾಗಿ ಬೆಳಗಿರುವ ನೊರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವು

ಮಿಹಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ಅಪಃ | ನನಯಿಸತಕ್ಕ ನೀರು.

ಸ್ತನಯಂತಿ—ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ | ಇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸದೇ ಸದೇ ರಜ್ಜು ಮಾಡುವವು ಎಂದರೆ ಗುಡುಗು ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮಿನಂತ—ವಿಗ್ರಹಾ ಹಿಂಸುಯಾಂ ಧಾತು ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ತಾದೇಶ ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚಾದಿ ಜಾತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಅಮಿನಂತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈವಾ ಅಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಚ್ (ವಿವ್ರೇಃ) ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಸ್ವಕೃತಿಭಾವನಂಭಿ ಬರುತ್ತದೆ ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದ ರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕಬರಲು ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲ ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನೋಽಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾದ ಅನುನಾಸಿಕವು ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೋನಾಮ—ಋ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ನೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ ಹಲಾದೇಃ—(ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್. ಅದಕ್ಕೆ

ಯಜೋಽಪಿಚಿ (ಸಾ ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. **ಸನ್ಯಜೋಃ** (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಗುಣೋ ಯಜಾಲುಕೋಃ** (ಸಾ ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣನೋನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪರಸ್ಮೈವನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣಲ್ ಅದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದರೂ **ಕಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ** (ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಲ್ ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಪೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅನಾದೇಶ. ನೋನಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯುಮಾನಾಭಿಃ—ಸ್ಮಿಜ್ ಈಸದ್ವಿಸನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕರ್ತರಿ ಕಪ್** (ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ವಿಕರಣ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾ**—(ಸಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ **ಅನೇಮುಕ್** (ಸಾ ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆ ಮುಕಾಗಮ ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ಯುಮಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ವ ಸುಪ್ತಿಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತ ಕವು **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇತ್**—(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಒಹುವಚನರೂಪ.

ಅಗಾತ್—ಇಜ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲದ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ **ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜ್** (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಜಾದೇಶ. **ಗಾತಿಶ್ಚಾಘಾಸಾ**—(ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಜಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಂತಿ—ಪತ್ ಲ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನಯಂತಿ—ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಇದು ಅದಂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸತ್ಯಾಪ್** ಪಾಶ—(ಸಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಜ್ **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ **ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾನವ್ಯಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನರೂಪ. ಇದು ವಾಕ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಜ್ ಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದೀ॑ನ್ವೃತ॑ಸ್ಯ ಪಯ॑ಸಾ ಪಿ॒ಯಾನೋ॑ ನಯ॑ನ್ವೃತ॑ಸ್ಯ ಪ॒ಧಿ॒ಭೀ
ರಜಿ॑ಷ್ಯೈಃ |

ಅರ್ಯ॑ನಾ ಮಿ॒ತ್ರೋ ವರು॑ಣಃ ಪರಿ॑ಜ್ಞಾ ತ್ವಚಿಂ ಪುಂಚಿಂತ್ಯು-
ಪರ॑ಸ್ಯ ಯೋನೌ || ೩ ||

|| ಸದಸಾರಾಃ ||

ಯತ್ | ಈ॒ಂ | ಋತ॑ಸ್ಯ | ಪಯ॑ಸಾ | ಪಿ॒ಯಾನಃ॑ | ನಯ॑ನ್ | ಋತ॑ಸ್ಯ | ಪ॒ಧಿ ೨-
ಭಿಃ॑ | ರಜಿ॑ಷ್ಯೈಃ |

ಅರ್ಯ॑ನಾ | ಮಿ॒ತ್ರಃ | ವರು॑ಣಃ | ಪರಿ ೨ ಜ್ಞಾ | ತ್ವಚಿಂ | ಪುಂಚಿಂತ್ರಿ | ಉಪರ॑ಸ್ಯ |
ಯೋನೌ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದೀಂ ಯದಾಯಮಗ್ನಿರ್ವೃತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಪಯಸಾ ಪಯೋವತ್ಪಾರಭೂತೇನ ರಸೇನ
ಪಿಯಾನೋ ಜಗದಾಪ್ಯಾಯನಂ ಕುರ್ವನ್ ಆಪ್ಯಾಯಿತಂ ಚ ಜಗದ್ವೃತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಭೀ
ರಜಿಷ್ಯೈರ್ವಜುತಮ್ನಃ ಪಧಿಭಿರ್ಮಾರ್ಗೈಃ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಭಿರ್ನಯನ್ ಪ್ರಾಪಯಸ್ತರ್ತತೇ ತದಾನೀ-
ಮರ್ಯನಾ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಶ್ಚ ಪರಿಜ್ಞಾ ಪರಿತೋ ಗಂತಾ ಮರುದ್ಗ್ಲಣಶ್ಚೋಪರಸ್ಯ ನೋಘಸ್ಯ
ಯೋನೌ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನೇ ತ್ವಚಿಂ ಪುಂಚಿಂತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾಚ್ಛಾದಕಂ ಪ್ರದೇಶಂ
ಸ್ವಕೀಯ್ಯರಾಯಾಭ್ಯಃ ಸಂಯೋಜಯಂತಿ | ಉದ್ಯಾಟಯಂತೀತಿ ಯಾವತ್ || ಪಿಯಾನಃ | ಸ್ನಾಯಾ
ಓಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧಾ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕ್ | ಧಾತೋವ್ಯಕ್ತೃಯೇನ ಪೀಠಾವಃ |

ಅನುದಾತ್ತೇತ್ವಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ರಚಿಷ್ಯೇ | ಯಜುಶಬ್ದಾದಿವೃದ್ಧಿ
ವಿಭಾಷಾರ್ಥೋಕ್ತಂ ದಸಿ | ಸಾ. ೩-೪-೧೬೨ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾರಸ್ಯ ರತ್ನಂ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಸ್ಯಂಚಂತಿ |
ಸೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರೌಧಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಾದೀಂ—ಯಾವಾಗ ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಯತಸ್ಯ—ಉದಕವ | ಪಯಸಾ—ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾದ
ರಸದಿಂದ | ಸಿಯಾನೇ—(ಪ್ರಸಂಚಕ್ತೇ) ಆಪ್ತಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ (ಆಪ್ತಾಯಿತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು) |
ಯತಸ್ಯ—ಉದಕದ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ರಚಿಷ್ಯೇ—ಅತ್ಯಂತ ಜುಜುವಾದ (ನ್ಯಾಯವಾದ) | ಪಥಿಭಿಃ—
ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಸ್ಥಾನವಾನಾದಿಗಳಿಂದ) | ನರ್ಯಾ—ಒಂದಗಿಸುತ್ತಾ (ಇರುತ್ತಾನೋ ಆಗ) | ಅರ್ಯಮಾ
ಮಿತ್ರಃ ವರುಣಃ—ಅರ್ಯಮು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ (ಮತ್ತು) | ಪರಿಜ್ಞಾ—ಸರ್ವಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ
ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ಉಪರಸ್ಯ—ನೇರ್ಪಡ | ಯೋನೌ—(ವೃಷ್ಟಿಯು) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ತೃಚಂ—ಚರ್ಮ
ವನ್ನು (ಅವರಣವನ್ನು) | ಸ್ಯಂಚಂತಿ—(ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ) ಚುಚ್ಚುತ್ತಾರೆ

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ಪ್ರಸಂಚನೆಯಲ್ಲೂ ಸ್ಥಾನವಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ
ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅರ್ಯಮು, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಸರ್ವದಾ ಗತಿಶೀಲರಾದ ಮರುದ್ಗಣ, ಇವರುಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯ
ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ. (ಮಳೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

English Translation

When this, (the lightning, Agni), nourishes the world with the milk
of the rain, and conducts it by the most direct ways, to (the enjoyment of)
water, then Mitra, Aryaman, Varuna, and the circumambient (troops of
Maruts) pierce through the (investing) membrane into the womb of the
cloud.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯತಸ್ಯ—ಅಣಃ ಕ್ಷೋದೇಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯತಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಉದಕದ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೨-೨೪)

ಪಯಸಾ—ಪಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕವೆಂದೂ ಕ್ಷೀರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರು ಕ್ಷೀರದಂತೆ (ಹಾಲಿನಂತೆ) ಸಾರಭೂತವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಪಿಯಾನೇ—ಸ್ಥಾಯಾ ಪಿಸ್ತಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ | ಆಸ್ಥಾಯನಮಾಡುವ, ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ನಯನ್ ಯತಸ್ಯ ಪಥಿಭಿಃ ರಜಿಷ್ಯೈಃ—ನೀರಿನಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಸ್ನಾನ, ಪಾನ, ಮೊದಲಾದ ವಿಧವಿಧ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಉಪರಸ್ಯ—ಅದ್ವಿಃ ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪರಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಮೇಘದ ಎಂದರ್ಥವು

ತ್ವಚಿಂ—ಜರ್ಘವಾ ಮೇಘದ ಆವರಣವನ್ನು ಚುಟ್ಟಿ ಒಳಗಿರುವ ನೀರನ್ನು ಸೂಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು

ಅರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರಃ, ವರುಣಃ, ಪರಿಜಾ—ಅರ್ಯಮ, ಮಿತ್ರ. ವರುಣ ಮತ್ತು ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಮ: ಚ್ಚಿರವ ಆಚ್ಛಾದನವನ್ನು ಉದ್ಘುಟಿಸೆಮಾಡಿ ನೀರು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಮಾ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ

ಪರಿಜಾ—ಪರಿತೋ ಗಂತಾ | ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ನಾಯುವು ಎಂದರ್ಥವು

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಿಯಾನೇ—ಸ್ಥಾಯಾ ಪಿಸ್ತಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚಾವೇಶ ಬಹುಲಂ-ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ ಪೀ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು ಭುವಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಬಾದೇಶ ಬಿಡುವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಯನ್—ಣೀರ್ ಪಾಪಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ದಲೌಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಇಲ್ಲಿ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ರಜಿಷ್ಯೈಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಮಜವಃ ರಜಿಷ್ಯಾಃ ಮಜುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಚಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಭಾಷಣೋತ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಜು ಶಬ್ದದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ಯ ಟೀಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ (ಉಕಾರ) ರಜಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾನ್ವಿತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಬಸುಪಚನಾಂತರಗಸ

ಪರಿಜ್ಞಾ—ಪರಿ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಪರಿಜ್ಞಾ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಶ್ವನ್ನಿಕ್ಷನ್ - (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಧಾಲೋಪವೂ ಮಕಾರಾಂತಾ ದೇಶವೂ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬಂದು ನಿಸ್ಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಪೃಜ್ಞಂತಿ—ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು.- ರುಧಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಗೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವನ್ ಎಕರಣ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಜನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಗುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯಿ ಪರಸವರ್ಣಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ವಾತಃ ||

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮುತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |
ಅಸ್ಮೈ ಧೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೇ | ವಾಜಸ್ಯ | ಗೋಮುತಃ | ಈಶಾನಃ | ಸಹಸಃ | ಯಹೋ ಇತಿ |
ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ಧೇಹಿ | ಜಾತವೇದಃ | ಮಹಿ | ಶ್ರವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾವಾಪ್ತಿ ಹೇ ಭಂದಸ್ಯಾಪ್ತಿನಶ್ಚೇ ಜಾಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯಾ-
ಸ್ತಿಸ್ರ ಯಚಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸಹಸೋ ಯಹೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಗ್ನೇ ಗೋಮತೋ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಃ,
ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯೇಶಾನ ಈಶ್ವರಸ್ತ್ವಮಸಿ | ಅತೋಽಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಸು ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಧನ
ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತರ್ವಾಗ್ನೇ ಮಹಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವೋಽನ್ಯಂ ಧೇಹಿ | ಸ್ವಾಪಯ || ಸಹಸೋ ಯಹೋ |
ಸರಾಂಗವದ್ವಾನಾದಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸ್ವಾಮಂತ್ರಿತಸಮುದಾಯೋ ನಿಹನ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಸಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಅದೇಶಃ ||

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸೋ ಯಹೋ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಗೋಮತಃ—
(ಅನೇಕ) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ವಾಜಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ | ಈಶಾನಃ—ಸ್ವಾಮಿಯು | ಜಾತವೇದಃ—
ಜಾತಧನನಾದ (ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಮಹಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಶ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧೇಹಿ—
(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾಪಿಸು (ಕೊಡು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ಬಲದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು
ಗೋವುಗಳಿಗೂ, ಅನ್ನದ್ವಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ನೀನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು ನಮಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ
ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು

English Translation

Agni, son of strength, lord of food and of cattle, give us abundant
sustenance ; you know all that exist

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಸತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯುಕ್ತತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮುಕ್ತುಗಳ
ಗಾಗಿಯೂ, ಆಪ್ತಿನಶ್ಚ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ ೪-೧೩).

ಸಹಸೋ ಯೋಹೋ—ಸಹಸ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯) ಯಹು ವೆಂದರೆ ಪುತ್ರನು. (ನಿ. ೩-೨) ಅದುದರಿಂದ ಸಹಸೋ ಯೋಹೋ—ಬಲದ ಪುತ್ರನು, ಎಂದರೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗವಾದಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿಯುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸೋ ಯೋಹೋ, ಸಹಸಸ್ಪತ್ನ, ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯಾರ್ಥನೆಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ

ನಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತಃ—ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ನಾಜವೆ ದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯). ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಕ್ಕೂ (ಸ್ವಾಮಿ) ಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ—ಅಸ್ಮಾಸು ಸ್ಥಾಪಯ | ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಚ್ಛಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು (ನಿ. ೬-೭) ಈ ರೀತಿ ವಿಸರಿಸಿರುವರು—

(೧) ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅಸ್ಮೇ ಇತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದರೂಪಂ ಸಪ್ತಸ್ವಪಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ವಿಧಾ—ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದರೆ ಅಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಸ್ಮೇ ತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಯಂ—ನಾವು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ಇದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು.

(೨) ಅಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಾದ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಆ ಶ್ಲೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ದನೇ ಹಿ ವಾಮಕ್ವಿನಾ ರಾತಹವ್ಯಃ ಶತ್ವತ್ತಮಾಯಾ ಉಪಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ |

(ಮು. ಸಂ ೧-೧೧೮-೧೧)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಈ ಪುಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು

(೩) ಅಸ್ಮೇ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯವಭ ಸಾಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃತೀಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಾರ್ಥವು ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ—

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೇ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |
ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣಿವಾಮಾ ಶನಿಷ್ಠೇಂದ್ರ ಕೃತ್ಯಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮು ||

(ಝ ಸಂ ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು

(೪) ಅಸ್ಮೇ ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಚತುರ್ಥ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದೇಶಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಸ್ಮೇ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೀಃ |

ಅಸ್ಮೇ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೇ ವೀರಾಞ್ಶತ್ತತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪಿನ್ ||

(ಝ ಸಂ ೩-೩೬-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು

(೫) ಅಸ್ಮೇ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು | ಅಸ್ಮದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದೇಶಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು ಉದಾಹರಣೆ—

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಯಸ್ಯಾಸಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮು |

ಸ ಸುತಾಮಾ ಸ್ತನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು |

(ಝ ಸಂ ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮತ್ ನಮ್ಮ ದೇಶಿಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮಿವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು

(೬) ಊರ್ವ ಇವ ಪಶುಧೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೇ | ಅಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥವು, ಈ ಅರ್ಥವಿನಂತೆಗಾಗಿ—

ಆ ನೋ ಭರ ಭಗಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಠಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೀಕೇ |

ಊರ್ವ ಇವ ಪಶುಧೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೇ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಝ ಸಂ ೩-೩೧-೧೯)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮ್ಮ ನಮಗೆ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು

(೭) ಅಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ | ಅಸ್ಮಾಸ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನ್ಯ ಸಹಸೋ ಯದೋ |

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಜಾತನೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಝ ಸಂ ೧-೭೯-೪)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೇ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಸು-ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಗೋಮತಃ—ಗಾವಃ ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತಿ ಗೋಮಾನ್ ತಸ್ಯ. ತದಸ್ಯಾತ್ಮ್ಯಸ್ಯಿನ್ನಿತಿಮತುಷ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ಯೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಹಸೋ ಯೋಗೋ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಯೋಗೋ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ಸಹಸೋ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಾನಯವತ್ಸವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಸ್ಯಂತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿ ಬಹುವಚನ (ಸುಪ್) ಸರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಸೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಸರ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೇಹಿ—ದುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಆಗ ಫ್ಲೋರೇದ್ಯಾವಘ್ಯಸಲೋಪಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಏತ್ವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರವಃ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಆನಾದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಇಧಾನೋ ವಸುಷ್ವಪಿರಗ್ನೀರೇಳೇನ್ಯೋ ಗಿರಾ |

ರೇವದಸ್ಯಭೃಂ ಪುರ್ವಣೀಕ ದೀದಿಹಿ || ೫ ||

|| ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ||

ಸಃ | ಇಧಾನಃ | ವಸುಃ | ಕವಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಈಳೇನ್ಯಃ | ಗಿರಾ |

ರೇವತ್ | ಅಸ್ಯಭೃಂ | ಪುರುಃ ೨ ಅನೀಕ | ದೀದಿಹಿ || ೫ ||

|| ಸಾಂಯಜಞಾತ್ಯಂ ||

ಸೋಗ್ನಿರಿಧಾನೋ ದೀಪನೀಲೋ ವಸುರ್ನಿವಾಸಯಿತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಮೇಧಾವೀ ನಾ ಗಿರಾ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಯಾ ವಾಚೀಳೇನ್ಯಃ ಸ್ತೋತವ್ಯೋ ಭವತಿ | ಹೇ ಪುರ್ವಣೀಕ | ಅನೀಕಂಮುಖಂ | ಪುರುಭಿರ್ಬಹ್ವೀಭಿರನೀಕಸ್ಥಾನೀಯಾಭಿಜ್ವಾಲಾಭಿಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಅಸ್ಯಭೃಂ ರೇವದ್ವನಯುಕ್ತಮನ್ನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದೀದಿಹಿ | ದೀಪ್ಯಸ್ವ || ಇಧಾನಃ | ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತ | ತಾಜ್ಜೀಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಈಳೇನ್ಯಃ | ಈಡ ಸ್ತುತಾ | ಔಣಾದಿಕ ಏನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರೇವತ್ | ರಯೇರ್ಮತ್ ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಭಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ರೇಶಬ್ಜಾಚ್ಚ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೬-೧ ೧೭೬-೧ | ಇತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ದೀದಿಹಿ | ದೀದೇಶಿತ್ವಾಂದಸೋ ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ- ಆ ಅಗ್ನಯಃ | ಇಧಾನಃ-ಉರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವ್ಯವಸ್ಥಾ | ವಸುಃ-ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ ಗಣ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸುವವನು | ಕವಿಃ-ಹಿಂದೆ ನಡೆದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೀರಿಸುವವನು (ಮೇಧಾವಿಯು) | ಗಿರಾ- (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಈಳೇನ್ಯಃ-ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲದೆತಕ್ಕವನು | (ಹೇ) ಪುರ್ವಣೀಕ- ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಸ್ಯಭೃಂ-ನಮಗೆ | ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತ ವಾದ ಅನ್ನವುಂಟಾಗುವಂತೆ | ದೀದಿಹಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸು

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ನಿವಾಸಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನೂ, ಜ್ವಲನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನು. ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ದೀಪ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೆ (ನಿಶೇಷ) ದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವುಂಟಾಗುವಂತೆ ದೀಪ್ತನಾಗು.

English Translation

He, the blazing Agni, who is wise, and the granter of dwellings, is to be praised by our hymns : Oh ; you whose mouth (glows) with many (flames) shine (propitiously so) that food-providing wealth may be ours.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು. ॥

ಪೂರ್ವಾರ್ಥ—ಅನೇಕಂ ಮುಖಂ । ಪುರುಭಿರ್ಬಹ್ವೀಭಿರನೇಕಸ್ಥಾನೀಯಾಭಿರ್ಜ್ವಲಾಭಿ-
ರ್ಯುಕ್ತ । ಅನೇಕನೆಂದರೆ ಮುಖವು. ಪುರು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಮುಖಸ್ಥಾನೀಯ
ವಾದ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು. ಜನರು ಮುಖದಿಂದ (ಬಾಯಿಂದ) ಭಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು
ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವನು (ದಹಿಸುವನು). ಅದುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಮುಖವು (ಬಾಯಿಯು)
ಹೇಗೋ ಅಗ್ನಿಗೆ ಜ್ವಾಲೆಯು ಹಾಗೆ. ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು
ಎಂದು ಋಷಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವನು.

ಇಧಾನಃ, ಕವಿಃ, ವಸುಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು.

ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತಮನ್ನಂ । ಧನಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವು ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ದೀದಿಹಿ—ಭ್ರಾಜತೇ, ಭ್ರಾಶತೇ ನೊದಲಾದ ಹೆನ್ನೊಂದು ಜ್ವಲತೀಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ದೀದಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಸಿ ೨-೭೮) ದೀದಯತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ದೀದಿಹಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಇಧಾನಃ—ಇಧಿ ಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಟ್ಟೀಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಛೀಲೈವಯೋ—
(ಸೂ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಧಾನಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಶ್ಠಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರಿ ಶಸೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸೌ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ (ಸೂ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಕ್ವಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಸ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಈಳೇನ್ಯಃ—ಈಡ ಸ್ವತಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಿರುವಾದ ವನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈಳೇನ್ಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಿರಾ—ಗಿರ್ ಶಬ್ದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರೇವತ್—ರಯಿ ಎಂಬುದು ಧನವಾಚಕ ಶಬ್ದ. ರಯಿಃ ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತ್ ಬಹುಲಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ರಯಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಣವಿರುವುದರಿಂದ ನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಇಗ್ಯಣಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಆದ್ವ್ಯಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ರೇವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಮತುಷ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರ ರೇ ಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ರವ್ಯಂ (ಕಾ. ೬-೧-೧೬೬-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದೀದಿಹಿ—ದೀದೀ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಇದು ಕೇವಲ ಛಾಂದಸವಾದ ಧಾತು ದೀದೀಜ್ ಎಂದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ತನ್ಯ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಶಯದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

1 ಸಂಸ್ಕೃತಾದೇಶಃ

ಕ್ಷಪೋ ರಾಜನ್ನು ತ ತ್ಮನಾಗ್ನೇ ವಸ್ತೋರುತೋಷಸಃ |

ಸ ತಿಗ್ಮಜಂಭ ರಕ್ಷಸೋ ದಹ ಪ್ರತಿ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ಷಪಃ | ರಾಜನ್ | ಉತ | ತ್ವನಾ | ಅಗ್ನೇ | ವಸೋಃ | ಉತ | ಉಷಸಃ |

ಸಃ | ತಿಗ್ಮಂ ಜಂಭ | ರಕ್ಷಸಃ | ದಹ | ಪ್ರತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರಾಜನ್ ರಾಜನಶೀಲಾಗ್ನೇ ಕ್ಷಪಃ | ಕ್ಷಪಯ | ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪುರುಷೈ-
ರ್ಬಾಧಸ್ವ | ಉತಾಸಿ ಚ ತ್ವನಾ ನ ಕೇವಲಮನ್ಯೂರೇವಾತ್ಮನಾ ಚ ತಾನ್ಬಾಧಸ್ವ | ಕದೇತಿ ಚೇತ್
ಉಚ್ಯತೇ | ವಸೋಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನಿ ಉತಾಸಿ ಚೋಷಸ ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾ ರಾತ್ರೀಃ | ಅತ್ಯಂತ
ಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಸರ್ವಸ್ವಹಸು ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ತಿಗ್ಮಜಂಭ
ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖಾಗ್ನೇ ರಕ್ಷಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾನುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾ ನ ಏವ ತ್ವಂ ಪ್ರತಿ ದಹ |
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದಹ | ನ ಕಿಂಚಿದ್ವೈದ್ಯಮಿತ್ಯುದಾಸ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕ್ಷಪಃ | ಕ್ಷಪ ಸ್ವಾಂತ್ಯಾಂ | ಲೋದರ್ಭೇ
ಛಂದಸೋ ಲಜ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತಿ ತಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾನ್ಲೇರನಿಟೇತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತ-
ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ತಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ವನಾ | ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ರಕ್ಷಸಃ
ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ | ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ರಕ್ಷಃ | ಭೇಮಾದಿತ್ವಾತ್ | ಪಾ ೩-೪-೭೪ | ಅಸಾದಾನೇಽಸಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ಷರತೇರ್ವಾ ಣ್ಯಂತಾದಸಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಣಿಲೋಪೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಕ್ಕೆ | ಅಸ್ಯ ಚ ರಕ್ಷಃ
ಶಬ್ದಸ್ಯಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ರಾಜನ್ - ಪ್ರಕಾಶಶೀಲನಾದ | ಅಗ್ನೇ - ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಸೋಃ - (ಎಲ್ಲಾ) ಹಗಲುಗಳ
೪ಲ್ಲಿಯೂ | ಉತ - ಮತ್ತು | ಉಷಸಃ - ಉಷಃಕಾಲ ಸಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ | ಕ್ಷಪಃ - (ನಿನ್ನ
ಕಡೆಯ ಪುರುಷರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು) ನಾಶಮಾಡಿಸು | ಉತ - ಮತ್ತು | ತ್ವನಾ - ಸ್ವತಃ ನೀನೂ ಸಹ (ರಾಕ್ಷಸ
ರನ್ನು ಬಾಧಿಸಿಡಿಸು) | ತಿಗ್ಮಜಂಭ - ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ - ಇದೇ (ನೀನು) | ರಕ್ಷ
ಸಃ - ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ನಾಶಪಡಿಸಿ) | ಪ್ರತಿ ದಹ - ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಹಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಗಲಿನಲ್ಲಾಗಲೀ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗಲೀ, ನೀನೇ ಸ್ವತಃ ಅಥವಾ,
ನಿನ್ನ ಕಡೆಯವರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು, ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನೀನು (ಈರೀತಿ) ರಾಕ್ಷಸ
ರನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ದಹಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Shining Agni, drive off (all disturbers of the rite), either by yourself or (your servants), whether by day or by night, sharp-visaged Agni, destroy the Rakshasas, entirely.

ಶೇಷಸಿದ್ಧಿಗಳು

ರಾರ್ಜ - ಪ್ರಕಾರಮಾನಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು

ಕ್ಷಪಃ - ಕ್ಷಪಃ ಕ್ಷಾಂತಾಂ | ಕ್ಷಪಯ, ಬಾಧಸ್ಯ | ಹಿಂಸಪಡಿಸು, ನಾಶಮಾಡು

ತ್ಮನಾ - ಆತ್ಮನಾ | ಸ್ವತಃ ನೀನೂ ಸಹ | ಇಲ್ಲಿ ಭಂದವುಳ್ಳವನು ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರವು ಲೋಕವಾಗಿ ತ್ಮನಾ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ರೀತಿ--

ಅವ ತ್ಮನಾ ಭರತೇ ಕೇತನೇದಾ ಅವ ತ್ಮನಾ ಭರತೇ ಫೇನಮುದನ್

(ಮ ಸಂ ೧-೧೦೪-೩)

ಜಗಂಭಾ ದೂರಆದಿಕಂ ಶ್ಲೋಕಮದ್ವೇರಧ ತ್ಮನಾ |

(ಮ ಸಂ ೧-೧೪೯-೧೦)

ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರರುಣೈರ್ಯಾಸಿ ಶಂಗಯಸ್ತ್ವಂ ಪೂಷಾ ವಿಧತಃ ಪಾಸಿ ನು ತ್ಮನಾ |

(ಮ ಸಂ. ೨ ೧೬)

ಜಾತ ಆಪ್ಯಸೋ ಭುವನಾನಿ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂರಸಿ ತ್ಮನಾ |

(ಮ ಸಂ ೩-೩-೧೦)

ಸರಿ ತ್ಮನಾ ಮಿತದ್ವರೇತಿ ಹೋತಾಗ್ನಿಮಂದ್ರೋ ಮಧುವಚಾ ಯತಾನಾ |

(ಮ ಸಂ ೪-೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ರುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ

ವಸ್ಮೋಃ ಉಷಸಃ—ವಸ್ಮೋಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಾಸಿ, ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾ ರಾತ್ರೀರ್ವೈ | ಉಷಃಕಾಲಯುಕ್ತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಸ್ಮೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಸ್ತೆರಡು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ ೨-೨೧) ಇಲ್ಲಿ ಉಷಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿರುವ ಉಷಃಕಾಲವು ರಾತ್ರಿಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲಯುಕ್ತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳುವರು ಅಥವಾ ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ವಸ್ಮೋಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಮೊದಲು ಉಷಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ರೇಖಿಸುವುದು.

ತಿಗ್ಮಜಂಭ—ತಿಗ್ಮವೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವೆಂದರ್ಥವು. ತಿಗ್ಮಜಂಭವೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖ, ಸುಡುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.
ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ--

ಪ್ರ ತಾ ಅಗ್ನಿರ್ಬಲಭಸತ್ತಿಗ್ಮಜಂಭಸ್ತಸಿಷ್ಣೇನ ಶೋಷಿಷಾ ಯಃ ಸುರಾಧಾಃ |

(ಮ ಸಂ. ೪-೫-೪)

ಅಸ್ಯ ಘಾ ವೀರ ಈವತೋಽಗ್ನೇರೀರಿತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಿಗ್ಮಜಂಭಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ ||

(ಮ ಸಂ. ೪-೧೫-೫)

ತಿಗ್ಮಜಂಭಾಯ ತರುಣಾಯ ರಾಜತೇ ಪ್ರಯೋ ಗಾಯಸ್ಯಗ್ನಯೇ |

(ಮ ಸಂ ೮-೧೯-೨೨)

ಯಜ್ಞಾನಾಂ ರಭ್ಯೇ ವಯಂ ತಿಗ್ಮಜಂಭಾಯ ವೀಳವೇ |

(ಮ ಸಂ ೨-೪೪-೨೩)

ಎಂಬ ಮಹತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಈ ಸ್ವಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೇ
ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕ್ಷಸಃ—ಕ್ಷಸ ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಣಿಜರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೆತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಶಪ್ ಭಂದಸ್ಯಭಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ ನೇರನಿಟಿ
(ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್
ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತವನ್ನ
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಣಿಚ್ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ
(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತೃನಾ—ಅತ್ಯನಾ ಎಂದು ಅತ್ಯನ್ ಶಬ್ದದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೇ-
ರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಆಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷಸಃ—ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ ಧಾತು. ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ರಕ್ಷಃ (ಇವರಿಂದ ಇನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು)
ಛೇಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಛೇಮಾದಯೋಽಸಾದಾನೇ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಾದಾ

ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ಷರ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಚ್ ಮೂಡಿದಾಗ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೇರನಿಟಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಲೋಪ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ರಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಹ—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ವಾಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಉತ್ತಿಭಿರ್ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ |

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯ || ೭ ||

|| ಸದಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಅವ ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಉತ್ತಿ ಭಿ : ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರ ಭರ್ಮಣಿ |

ವಿಶ್ವಾಸು | ಧೀಷು | ವಂದ್ಯ || ೭ ||

|| ಸಾಂಯೋಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಯನಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪದ್ಯಚಿಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅವಾನೋ ಅಗ್ನ ಇತಿ ಪಳಗ್ನಿಮೀಳೇತ್ಯಗ್ನಿಂ ದೂತಂ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅತ್ತಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೈತಾಃ ಶಂಸನೀಯಾಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತಿದೇಶಾತ್ ||

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ವಂದ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರ ಸಾನ್ನೋ ಗಾಯತ್ರೇಚ್ಛಂದಸ್ಯ ಸೂಕ್ರಸ್ಯ ನಾ ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ ಪ್ರಭರಣೇ ಸಂಸಾದನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೋಽಸ್ಮಾನೂತಿಭಿಃ ಸ್ತುತಿಯೈಃ ಸಾಲಿಸ್ವರವ | ರಕ್ಷ || ಅವ | ದ್ವಿಚ್ಯೋತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ | **ವಂದ್ಯ**—ಸ್ತುತೃನಾದ | **ಅಗ್ನೇ**—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | **ಗಾಯತ್ರಿಸ್ಯ**—ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮದ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಸೂಕ್ತದ | **ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ**—ಉಚ್ಚಾರ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಉಚ್ಚಾರದಿಂದ ತುಷ್ಟನಾಗಿ) | **ನಃ**—ನಮ್ಮನ್ನು | **ಊತಿಭಿಃ**—(ನಿನ್ನ) ಪಾಲನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | **ಅವ**—ರಕ್ಷಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಸೂಕ್ತದಿಂದ (ತುಷ್ಟನಾದ) ನೀನು, ನಿನ್ನ ಪಾಲನಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Agni, who in all rites is to be praised, guard us with your protection (propitiated) by the recitation of the metrical hymn

" ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ **ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನ** ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಆರು ಬುಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು—**ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಇತಿ ಪಳಗ್ನಿಮೀಳೇಽಗ್ನಿಂ ದೂತಂ** ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅವ—ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು

ಗಾಯತ್ರಿಸ್ಯ—ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷದ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸೂಕ್ತದ (ಸ್ತೋತ್ರದ)

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯ—ಅಸಃ ಅಶ್ವಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಧೀಷು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. **ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯ** ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಪಡಿಸುವ ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕೃತನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವ—ಅನ ರಸ್ತೆಗೆ ಧಾತು. ಲೋಟಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಓತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛೋತ್ಪತ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಊತಿಭಿಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ -(ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ ತ್ವತಿಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ವಂದ್ಯ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ಮತ್ಪ್ರಾಣಿಃ ಧಾತು ವಂದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಂದ್ಯಃ. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ವಂದ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೨-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ ||

ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ರಯಿಂ ಭರ ಸತ್ರಾಸಾಹಂ ವರೇಣ್ಯಂ |

ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು ದುಸ್ವರಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ರಯಿಂ | ಭರ | ಸತ್ರಾಸಾಹಂ | ವರೇಣ್ಯಂ |

ವಿಶ್ವಾಸು | ಪೃತ್ನುಸು | ದುಸ್ವರಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ರಯಿಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ಭರ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕೀದೃಶಂ | ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ ಸತ್ಪ್ರ
ಸಹ ಯುಗಪದೇವ ದಾರಿದ್ರ್ಯಸ್ಯ ನಾಶಕಂ | ವರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೀಯಂ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು ಸರ್ವೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ದುಷ್ಟರಂ ಶತ್ರುಭಿಸ್ತರೀತುಮಶಕ್ಯಂ || ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿಣ್ಯಃ | ವರೇಣ್ಯಂ |
ವೃಷಾ ಏಣ್ಯಃ | ಪೃತ್ನು | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸೈಶ್ಚೋನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪೃತನಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃದ್ಧಾವಃ |
ಸಾರ್ವಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಸಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ—ಒಂದೇಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯನಾಶಕವಾದ | ವರೇಣ್ಯಂ—
(ಸಮಸ್ತರಿಂದಲೂ) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ | ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು—ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ದುಷ್ಟರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ
ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ | ರಯಿಂ—ದನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಅಪಹರಿಸಲು ಅಗದೇ ಇರುವ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Grant us, Agni, riches that dispel poverty, that are desirable
(to all) and cannot be taken (from us) in all encounters (with our foes)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ—ಸತ್ಪ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹು ಶ್ರುತ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಸತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣವಾಗಿರುವ
ದರಿಂದ ಸತ್ಪ್ರ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುವರು. (ಛ. ೩-೧೩) ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
ಈ ಋಕ್ಸೆನ್ನಲ್ಲಿ ಸತ್ಪ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುಗಪತ್ ಕೂಡಲೇ ತಕ್ಷಣವೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಇದಲ್ಲದೆ ಸತ್ಪ್ರ
ಅಸಹಂ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ದಾರಿದ್ರ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು
ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು ಯಾಸ್ವರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಸತ್ಪ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೂ ಸತ್ಯ
ವಾಗಿಯೂ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಹೋಗುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ—

ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ ವರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವೋದಾಂ ಸಸವಾಂಸಂ ಸ್ವರಪಶ್ವ ದೇವೀಃ |

(ಋ ಸಂ ೩-೩೪ ಅ)

ವಿನಶ್ವತಃ ಸದನೇ ಆ ಹಿ ಪಿಪ್ಪಿಯೇ ಸತ್ಪ್ರಸಾದಮುಭಿಮಾತಿಹನಂ ಸ್ತುಹಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೧-೩)

ಶೈವು ವಃ ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ ವಿಶ್ವಾಸು ಗೀರ್ಷ್ಣಾಯತಂ |

(ಮ. ಸಂ ೮-೯೨-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಲಿಯೂ, ಸತ್ಪ್ರಸಾದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೩ ರಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಪ್ರಸಾದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೨ ರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತವನ್ನು ವಿನಯವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸತ್ಪ್ರಸಾದಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ- ಶತ್ಪ್ರವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನು (ಇಂದ್ರ) ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಪ್ರಸಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿನಯವಾಗಿ ಶತ್ಪ್ರವನ್ನು ಮುಖವಿಲ್ಲವೆಂಬಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೨ ಮತ್ತು ೨-೨೧-೩ ಮುಕ್ತಗಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ಪ್ರವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವರೇಣ್ಯಂ--ಸರ್ವೈವರಣೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಮೇಲ್ಮೆಸಲ್ಲದವ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು.

ಪೃತ್ಯು-- ರಣಃ ಪಿವಾಕಾ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು (ವಿ ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಮಾಪ್ತುರಂ--ಮುಃ-ತರಂ | ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ, ಹೇಂದವುವದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಒಹ. ಶ್ರವದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಧನವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ವಾತರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭರ- ಪೃಷ್ಠಾ ಹರಣೇ ಧಾತು ಲೋಪ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹರ ಎಂದ. ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ಯಂವಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಹರಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರ ಆದೇಶ ಅಪುಂಸದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಪ್ರಸಾದಮ್-- ಸಹ ಮರ್ಪಣೇ ಧಾತು ಧಾತೃದೀಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರ. ಛಂದಸಿ ಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ--(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಗತಿಕಾರಣೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದೀರ್ಘಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾ.

ವರೇಣ್ಯಮ್—ವೃಷ್ ನರಣೀ ಧಾತು. ವೃಷ್ ಬಿಣ್ಯಾಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರವಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ವರೇಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೃತ್ವು—ಸೃತನಾ ಕಬ್ಬ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಸ್ರಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಮಾಂಸ, ಸೃತನಾ ಸಾನೂನಾಂ ಮಾಂಸ, ಸತ್, ಸ್ವಪೋ ಕಸಾದೌ ನಾ ವಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಸೃತಾದೇಶ. ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಷ್ಪರಮ್—ದುಃಖೇನ ಕರ್ತೃಂ ಕರ್ತೃಂ ದುಷ್ಪರಮ್ ತ್ವು ಸ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದುಸ್ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾದಾಗ ಈಷದ್ವಿಃಸ್ವಪುಕ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಎಂಬರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾದಃ ||

ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ರಯಿಂ ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಸಂ |

ಮಾರ್ಡೀಕಂ ಧೇಹಿ ಜೀವಸೇ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಚೇತುನಾ | ರಯಿಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಪೋಷಸಂ |

ಮಾರ್ಡೀಕಂ | ಧೇಹಿ | ಜೀವಸೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ಟ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ಅ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಇತಿ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ಟ್ಯಾಂ ಜೀವಾತುಮಂತಾನಾ ನೋ ಅಗ್ನೀ ಸುಚೇತುನಾ | ಅ. ೨-೧೦ | ಇತಿ || ಮಹಾಸಿತೈರ್ಜ್ಜೇದ್ಯೈವ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಜೀವಾತುಮಂತಾ ಸಮೋತ್ತಯಃಪ್ರಸಾಃ | ಅ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೀ ನೋದ್ಯಾಕಂ ಜೀವಸೇ ಜೀವನಾಯ ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಭನೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಂ ರಯಿಂ ಧನಮಾ ಧೇಹಿ | ಆಸ್ತಾಸಯ | ಕೀದೃಶಂ | ಮಾರ್ಧೀಕಂ | ಮೃದೀಕಂ ಸುಖಂ | ತದ್ವೇತುಭೂತಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಸಂ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ನಾಯುಷಿ ದೇಹಾದೇಃ ಪೋಷಕಂ | ಯಾವಜ್ಜೀವ-ಮಸ್ಮದುಪಭೋಗಪರ್ಯಾಪ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಚೇತುನಾ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಚಿದಾಹಿತಿ ಉಪ್ರಕೃಯಃ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಸಂ | ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರಾದೌ ತದ್ವಿ-ಶ್ವಾಯು | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತ್ಪ್ರತ್ಯಾಹಿತಿ ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ಚ | ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದೀರ್ಘಾಯುಶ್ಚಾಯ ವರ್ಚಸ ಇತಿ ಯಥಾ ||

| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೀ - ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಃ ನಮ್ಮ | ಜೀವಸೇ - ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ | ಸುಚೇತುನಾ ಬುದ್ಧಿಯ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತವಾದ | ಮಾರ್ಧೀಕಂ - ಸುಖಕರವಾದ | ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಸಂ - ಜೀವಾವಧಿ (ದೇಹಾವಧಿ) ಪೋಷಕವಾದ | ರಯಿಂ - ಧನವನ್ನು | ಆ ಧೇಹಿ - ಹೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿ (ಕೊಡು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿಯ ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ, ಸುಖಕರವಾದ ಮತ್ತು (ನಮ್ಮ) ಜೀವಾವಧಿ (ದೇಹಾವಧಿಗಳನ್ನು) ಪೋಷಿಸುವ ಧನವನ್ನು (ನೆಲೆಯಾಗಿ) ನೀಡು.

English Translation

Grant us, Agni, for our livelihood, wealth with sound under-
standing, conferring happiness, and sustaining (us) through life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ಟ್ಯಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಎರಡು ಆಜ್ಯಭಾಗವೆಂಬ ಆಹುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಆಹುತಿ ಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅ ನೋ ಅಗ್ನೀ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಮನ್ನು ಪುರೋಘವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ

ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ಅಯುಷ್ವಾಮೇಷ್ಟ್ಯಾಂ ಜೀವಾತುಮಂಶಾನಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೦) ಮಹಾಸಿತ್ಯಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಞ ಭಾಗ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪುರೋನುಮಾಕೃತಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ—ಜೀವಾತುಮಂಶಾ ಸಪೋತೈಶ್ಚಯುಷಸ್ಥಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೯)

ಸುಚೇತುನಾ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಶೋಭನೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಂ (ರಯಂ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಂ—ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ಯಸ್ತ್ರೀನ್ ಶರೀರಾದೌ ತದ್ವಿಶ್ವಾಯು | ಸರ್ವಸ್ತ್ರೀನ್ಯಾ-ಯುಷಿ ದೇಹಾದೇಃ ಪೋಷಕಂ | ಯಾವಜ್ಜೀವಮಸ್ತದುವಭೋಗಸರ್ವರ್ಯಪ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇವು ಚೀವಿಸಿರುವವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಧನವಿದ್ದರೆ ದೇಹಾದಿ ಪೋಷಣೆಯು ಸಾಧ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ದೀಹಪೋಷಣೆಗೆ ಧನವು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವು

ಮಾರ್ದೀಕಂ—ಮೃದ ಸುಖನೇ | ಮೃದೀಕಂ ಸುಖಂ | ತದ್ವೇತುಭೂತಂ—ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗ. ಧನದಿಂದ ಸುಖವು ಲಭಿಸುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಧೇಹಿ—ಆಸ್ಥಾಪಯ | ಸ್ಥಾಪಿಸು ಅಥವಾ ಕೊಡು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಚೇತುನಾ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆಲಭೂತ-ಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭೂತಧೆಗೆ ಗುಣ. ಸು ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದಂತರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೈತ್ತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಮ್—ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ ಯಸ್ತ್ರೀನ್ ಶರೀರಾದೌ ತತ್ ವಿಶ್ವಾಯು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಯು ಪುಷ್ಪಾತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಾಃ. ಪುಷ ಪುಷ್ಪೌ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೬-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಯುಷಾ ಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸ ವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಯುಪೋಷಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಂಥಾ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಲೋಪವೆಂಬುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಾಯ ವರ್ಧನೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಧೇಹಿ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘ್ನಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಏತ್ಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಧದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃನ್ವೇಜಂತಃ (ಪಾ ಸೂ ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

ಸ. ಹಿ. ಕಾ. ರಾ. ೨.

ಪ್ರ ಪೂತಾಸ್ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ ವಾಚೋ ಗೋತಮಾಗ್ನಯೇ |

ಭರಸ್ವ ಸುನ್ಮಯುರ್ಗಿರಃ || ೧೦ ||

ಸ. ಹಿ. ಕಾ. ರಾ. ೨.

ಪ್ರ | ಪೂತಾಃ | ತಿಗ್ಮ ಶೋಚಿಷೇ ವಾಚಃ | ಗೋತಮ | ಅಗ್ನಯೇ |

ಭರಸ್ವ | ಸುನ್ಮಯು | ಯುಃ | ಗಿರಃ || ೧೦ ||

ಸ. ಯ. ಣ. ಭ. ಸ್ವ. ೦ ||

ಹೇ ಗೋತಮ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟಃ ಸುನ್ಮಯುಃ ಸುನ್ಮಂ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂಸ್ತ್ವಂ ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ ತೀರ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲಾಯಾಗ್ನಯೇ ಪೂತಾಃ ಶುದ್ಧಾ ವಾಚೋಽಗ್ನೇಗುಣಾನ್ ಸಮ್ಯಗಭಿದಧತಿರ್ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀಃ ಪ್ರಭರಸ್ವ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಸಾದಯ || ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ | ತಿಜ ನಿಶಾನೇ | ಯುಜಿರುಚಿತಿಜಾಂ ಕುತ್ಸಂ ಚ | ಉ. ೧-೧೪೫ | ಇತಿ ಮಹ | ತಿಗ್ಮಾನಿ ಶೋಚೀಂಸಿ ಯಸ್ಯ | ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುನ್ಮಯುಃ | ಸುನ್ಮುತಬ್ಜಾತ್ಮ್ಯಚಿ ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ವದೀರ್ಘಯೋಃ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗೋತಮ—ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಎಲೈ ಗೋತಮನೇ | ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ (ನೀನು) | ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ—ತೀಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳ | ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಪೂತಾಃ—ಶುದ್ಧವಾದ | ವಾಚಿಃ—(ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ | ಗಿರಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಭರಸ್ವ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು

|| ಛಾಂದಾಃ ||

ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಎಲೈ ಗೋತಮನೇ, ದ್ರವ್ಯವೇಕ್ಷಿಯಾದ ನೀನು, ತೀಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗೆ, ಅವನ ಗುಣದ್ವೈತಕವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು (ಸ್ತುತಿಸು).

English Translation.

Gotama, desirous of wealth, offers to the sharp-flaming Agni pure prayers and praises.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂತಾಃ--ಶುದ್ಧವಾದ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ, ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇತ್ಯಾದಿ.

ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ--ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ (ಅಗ್ನಿಗೆ)-

ವಾಚಿಃ ಗಿರಃ--ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಾಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸುಮ್ಮಯುಃ--ಶಿಂಬಾತಾ ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೩) ಸುಮ್ಮಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಸುಮ್ಮಮಿಚ್ಛೇನ್ ಸುಮ್ಮಯುಃ ಸುಖವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸುಮ್ಮಯು ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಗೋತಮನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಭರಸ್ವ--ಭೃಷ್ ಭರಣೀ | ಸಂಪಾದಯ | ಸಂಪಾದಿಸು ಅಥವಾ ಅರ್ಪಿಸು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೂತಾಃ--ಪೂಜಾ ಸವನೇ ಧಾತು, ಕ್ರಾ೦ದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಸೇ—ತಿಗ್ಮಾನಿ ಶೋಚೀಂಷಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತಿಜ ನಿಶಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯುಜಿ ರುಚಿ ತಿಜಾಂ ಕುತ್ವಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ತಿಗ್ಮ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ

ಭರಸ್ವ—ಡುಭ್ಯೌ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲೋ಼಼ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತುಃ ಸೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೇ ಅದೇಶ. ಸನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಪಿತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಸುಮ್ಮಂ ಧ್ವನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ವಿನಕ್ವಾನಾದಿದಾಗ ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಂತನಾದರೂ ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಚ್ಚಿಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವು ದಿಲ್ಲ ಸುಮ್ಮಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚಿಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಯೋ ನೋ ಅಗ್ನೇಽಭಿದಾಸತ್ಯಂತಿ ದೂರೇ ಪದೀಷ್ಯ ಸಃ |

ಅಸ್ಮಾಕಮಿದ್ವೃಥೇ ಭವ || ೧೧ ||

॥ ಪದ್ಯಪಾಠಃ ॥

ಯಃ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅಭಿಽ ದಾಸತಿ | ಅಂತಿ | ದೂರೇ | ಪದೀಷ್ಯ | ಸಃ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಇತ್ | ವೃಥೇ | ಭವ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಅಂತೈಕೇ ಸಮೀಪೇ ದೂರೇ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟದೇಶೇಽವಸ್ಥಿತಃ ಸನ್
ಯಃ ಶತ್ರುರಭಿದಾಸತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯತಿ ಸ ಶತ್ರುಃ ಪದೀಪ್ಸು | ಪತತು | ಸತ್ಯತು | ತ್ವಂ ಜಾಸ್ಮಾಕಮಿತ್
ಅಸ್ಮಾಕಮೇವ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯ ಭವ || ಅಭಿದಾಸತಿ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಯಂತಾಲ್ಲಟಿ
ಚ್ಚಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ಅಂತಿ | ಕಾದಿಲೋಪೋ
ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಂತಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಕಾರಲೋಪಃ | ವೃಥೇ | ವೃಥಾ ವೃಥಾ | ಸಂಪದಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣೋ ಭಾನೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಆಗ್ನೇ- ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ | ಯಃ-ಯಾವ (ಶತ್ರುವು) | ಅಂತಿ- ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ |
ದೂರೇ-ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ (ಇದ್ದು) | ನಃ-ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭಿದಾಸತಿ-ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ |
ಸಃ-ಅವನು (ಶತ್ರುವು) | ಪದೀಪ್ಸು-ಬೀಳಲಿ (ನಾಶಹೊಂದಲಿ) | (ತ್ವಂ ಚ-ನೀನಾದರೋ) | ಅಸ್ಮಾಕ-
ಮಿತ್-ನಮ್ಮ | ವೃಥೇ-ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ | ಭವ-ಆಗು.

| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಇದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಶತ್ರುವು
ನಾಶಹೊಂದಲಿ ನೀನಾದರೋ ನಮಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು.

English Translation

May he, Agni, who annoys us, whether nigh or afar, perish, and
be to us (propitious) for our advancement.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಂತಿ- ಅಂತಿಕೇ | ಭಂದಸ್ತನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಕೇ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಲೋಪವಾಗಿರುವುದು.
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು

ಅಸ್ಮಾಕಮಿದ್ವೃಥೇ ಭವ-ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ
ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರು ನಮ್ಮನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭಿದಾಸತಿ-ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಹಂಸೆ ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವನು

ಪದೀಪ್ಸು-ಪತತು | ಬೀಳಲಿ ಎಂದರೆ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಭಿಧಾಸತಿ—ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ. ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕರ್ತರಿ ಕಪ್**, ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ ಏಕರಣ **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತು. ಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಕೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ದಾಸತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿನೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಕಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಂತಿ—ಆಂತಿಕ ಶಬ್ದ ಇದರ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ

ವೃಧೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್** (ಪಾ. ೨೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವೃಧೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ **ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷೋ ವಿಚರ್ಷಣಿರಗ್ನೀ ರಕ್ಷಾಂಃ ಸೇಧತಿ |

ಹೋತಾ ಗೃಣೀತ ಉಕ್ಥಃ || ೧೨ ||

|| ಸದಶಾಸ ||

ಸಹಸ್ರಂ ಅಕ್ಷಃ | ವಿ ಚರ್ಷಣೀ | ಅಗ್ನಿಃ | ರಕ್ಷಾಂಸಿ | ಸೇಧತಿ |

ಹೋತಾ | ಗೃಣೇತೇ | ಉಕ್ಥ್ಯಃ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷೋಽಸಂಖ್ಯಾತಜ್ಞಾಲೋ ವಿಚರ್ಷಣೀರ್ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಷ್ಠಾಯಮಗ್ನೀ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸೇಧತಿ | ಪ್ರತಿವೇಧತಿ | ಯಜ್ಞಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತಿ | ಸ ಚಾಗ್ನಿರುಕ್ಥ್ಯ ಉಕ್ಥ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರೈರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತೂಯಮಾಣಃ ಸನ್ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಭೂತ್ವಾ ಗೃಣೇತೇ | ತಾನ್ಸ್ತುತಿ || ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ | ಬಹುಮೀಹಾ ಸತ್ಕೃಷ್ಣೋರಿತಿ ಪಚ್ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ಪ್ರಸ್ಯೌವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸೇಧತಿ | ಪಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಅತ್ರ ಕೇವಲೋಽಪಿ ಸೋಪಸರ್ಗಾರ್ಥೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಗೃಣೇತೇ | ಗ್ಂ ಕಬ್ಜೇ | ಸ್ತಾದೀನಾಂ ಹೃಸ್ವ ಇತಿ ಹೃಸ್ವತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜ್ಞಾಲಾಯುಕ್ತನಾದ | ವಿಚರ್ಷಣೀ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ (ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ) ನೋಡುವ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ರಕ್ಷಾಂಸಿ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಸೇಧತಿ—ಪ್ರತಿವೇಧಿಸುತ್ತಾನೆ (ಓಡಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಹೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ | ಗೃಣೇತೇ—(ಅವರುಗಳನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

| ಭಾಷಾರ್ಥ |

ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜ್ಞಾಲಿಗಳುಳ್ಳ, ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟೃನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ಯುಗಶಾಲಿಗಳಿಂದ ಓಡಿಸಿ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ, ಅವರನ್ನು (ನಮಗಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation

The thousand-eyed, all beholding Agni, drives away the Rakshasas, and, (praised by us) with holy hymns, he (the invoker of the Gods) celebrates their praise

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೇತ್ರಸ್ಯಾನಭೂತವಾದ ಜ್ವಲೆಯು ಎಂಬ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. **ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ**—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ **ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಅಸಂಖ್ಯಾತಜ್ವಾಲಃ**—ಎಂದರೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. **ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಸಹಸ್ರಪಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೯೦-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೂತನವಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರ ಅಥವಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು—

ಇಂದ್ರನಾಯೋ ಮನೋಜುವಾ ವಿಸ್ತಾ ದವಂತ ಉತಯೇ |

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾ ಧಿಯಸ್ತತೀ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹಸ್ರನಯನಯುಕ್ತಾ ಇಂದ್ರನಾಯೋ-ಸಹಸ್ರ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಚರ್ಷಣಿ—ಚಿಕ್ಕತ್ ಚಾಕನತ್ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಪದ್ಧತಿರ್ಮನಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ **ವಿಚರ್ಷಣಿ**—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ವಿಚರ್ಷಣಿ** ಎಂದರೆ ನೋಡುವವನು. **ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ಥಾಯಮಗ್ನಿಃ**—ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥವು

ಸೇಧತಿ—ಷಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ | ಯಜ್ಞಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತಿ | ಷಿಧುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ—ಅತ್ರ ಕೇವಲೋಽಸಿ ಸೋಪಸರ್ಗಾರ್ಥೋ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ—ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗುವ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಓಡಿಸುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ದೋತಾ—ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು

ಗೃಣೇತೇ—ಗೃ. ತಪ್ತೇ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಉಕ್ತ್ಯಃ—ಉಕ್ತಃ ಎಂದರೆ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು. ಉಕ್ತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಅಸಂಖ್ಯತಾನಿ ಅಕ್ಷೀನಿ ಯಸ್ಯಃ ಸಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಕೃಷ್ಟೋಃ ಸ್ವಾಂಗಾತ್ ಪಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತದಲ್ಲಿ ಪಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಜ್ಜಾಂಸಿ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೬ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ

ಸೇಧತಿ—ಸಿಧು ಗತ್ಯಮ್ ಧಾತು ಇದು ಕೇವಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಸರ್ಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಸೇಧ ತೋರು ತ್ತದೆ. ಲಟಾ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗೃಣೇತೇ—ಗೃಣ್ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಕ್ರಾದಿ ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಸಾರ್ವ- ಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ವಿಕರಣಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಿತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇತ್ಥೇತಿ ಪೋದಕರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮೈದ್ರಂ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಕಂ |
ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಇತ್ಥಾ ಪೋಳಶೈದ್ರಂ ಪಾಂಕ್ತಂ ಹಿ | ಹಿಶಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾತ್ಪ್ರಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇ-
ದನುತ್ಪರೇ ಚ ದ್ವೇ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಕೇ || ಪೃಷ್ಠಪದಹಸ್ಯ ಪಂಚಮೇದನಿ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಇದಂ
ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಅವಿತಾಸೀತ್ಥಾ ಹೀಂದ್ರ ಸಿಬ ತುಭ್ಯಮಿತಿ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ | ಅ. ೭-೧೨ |
ಚತುರ್ವಿಂಶದನ್ಯಚ್ಛಾನಾಕಸ್ಯಾದ್ಯಸ್ತೃಚೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋನ್ಮರೂಪಃ | ದೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರಿತಂ | ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ಮದ ಉಭೇ ಯಾದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ
ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷ ಇತ್ಥಾ ಹೀತ್ಯೇಕಾ | ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಇತ್ಥಾ ಹಿ
ಸೋಮ ಇನ್ಮದ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ | ಐ ಅ. ೫-೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು.
ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ಥಾ ಪೋಳಶೈದ್ರಂ ಪಾಂಕ್ತಂ ಹಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿ ಎಂಬ
ಋದ್ವಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಕವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು
ಪೃಷ್ಠಪದಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿವಸ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅವಿತಾಸೀತ್ಥಾ ಹೀಂದ್ರ ಸಿಬ ತುಭ್ಯಮಿತಿ ಮರುತ್ಪ-
ತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೧೨) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಅಚ್ಛಾನಾಕನೆಂಬ
ಋತ್ವಿಜನು ಇತ್ಥಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪರಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ
ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ದೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ಮದ ಉಭೇ ಯಾದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೪) ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಕಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ
ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇತ್ಥಾ
ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ಮದ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಐ ಅ. ೫-೨-೨).

ಸೂಕ್ತ—೮೦

॥ ಮಂಚಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೦ ॥

॥ ಅಪ್ಪಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ ೫ ॥ ವರ್ಗ—೨೯, ೩೦, ೩೧ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದ್ವಿರುವ ಋಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೧೩ ॥

॥ ಋಷಿಃ—ಗೋತನೋ ರಾಹುಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—ಪಂಕ್ತಿಃ

॥ ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತಂ ॥

ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ಮದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚಕಾರ ವರ್ಧನಂ |

ಶವಿಷ್ಠ ವಜ್ರಿನ್ನೋಜಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ನಿಃ ಶಶಾ ಅಹಿಮರ್ಚನ್ನನು
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧ ||

॥ ಶವಸಾರಃ ॥

ಇತ್ಥಾ | ಹಿ | ಸೋಮೇ | ಇತ | ಮದೇ | ಬ್ರಹ್ಮಾ | ಚಕಾರ | ವರ್ಧನಂ |

ಶವಿಷ್ಠ | ವಜ್ರಿನ್ | ಒಜಸಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ನಿಃ | ಶಶಾಃ | ಅಹಿಂ | ಅರ್ಚನ್ |

ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಶವಿಷ್ಠಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ವಜ್ರಿನ್ನಪ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಇತ್ಥಮೇವ ಅನೇನ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣೈವ ಮದೇ ಮದಕರೇ ಹರ್ಷಕರೇ ಸೋಮೇ ತ್ವಯಾ ಪೀತೇ ಸತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ತೋತಾ ವರ್ಧನಂ ತವ ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಚಕಾರ | ಅನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಕೃತವಾನ್ | ಇದಿತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ ಅತಸ್ತನೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾದಹಿಮಾಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ

ವೃತ್ತಂ ನಿಃ ಶಶಾಃ | ನಿಃಶೇಷೇಣಾಶಾಃ | ಮಾ ಬಾಧಸ್ತೇಶಿ ಶಾಸನಂ ಕೃತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾನ್ನಿರಗಮಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಕುರ್ವನ್ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜತ್ವಮನ್ಯನುಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಚೆನ್ ಪೂಜಯನ್ |
ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಶಾಃ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾಃ | ಲಜಾ ಲುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀಶಿ ಶಶಃ ಕ್ಲಾಃ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ರಾಜ್ಯೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ವಾ ರಾಜ್ಯಂ | ಪತ್ಯಂತಪುರೋಹಿತಾ-
ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ | ಪಾ. ೫-೧-೧೨೪ | ಇತಿ ಯಕ್ | ತತ್ರ ಹಿ ರಾಜಾಸ ಇತಿ ಪತ್ಯತೇ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೨-೧೩೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಯಂತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶವಿಷ್ಯ-ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ವಜ್ರಿನ್-ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಇತ್ಯಾಹಿ -
ಹೀಗೆಯೇ (ಇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ) | ಮದೇ-ಸಂತೋಷಕರವಾದ | ಸೋಮೇ-ಸೋಮ
ರಸವು (ನಿನ್ನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡಲು) | ಬ್ರಹ್ಮಾ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುಪ್ಪಿಜನು (ಸ್ತೋತ್ರವು) |
ವರ್ಧನಂ-ವೃದ್ಧಿಕರವಾದ (ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) | ಚೇಕಾರ ಇತ್- (ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ) ಮಾಡಿದನು | (ಅತಃ
ತ್ವಂ-ಆದುದರಿಂದ ನೀನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ-(ನಿನ್ನ) ರಾಜತ್ವವನ್ನು | ಅನು--ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು | ಅರ್ಚೆನ್-
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ (ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ) | ಹಿಜಸಾ-(ನಿನ್ನ) ಬಲದಿಂದ | ಅಹಿಂ-ಹನನಮಾಡುವ
ವೃತ್ತವನ್ನು (ಅಹಿನಾಮಕ ರಾತ್ರಿಸನ್ನ) | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ-ಭೂಮಿಯಿಂದ | ನಿಃ ಶಶಾಃ-ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಾಸನ
ಮಾಡಿದೆ (ಓಡಿಸಿದೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುಪ್ಪಿಜನು
(ಸ್ತೋತ್ರವು) ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಮದಕಾರಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ
ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂಸಕನಾದ ವೃತ್ತವನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ, ಬಲಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಓಡಿಸಿದೆ

English Translation

Mighty wielder of the thunderbolt, when the priest had thus exalted
you (by praise), and the exhilarating Soma-juice (had been drukk), you
expelled, by your vigour, Ahi from the earth, manifesting your own
sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶವಿಷ್ಯ-ಅತಿಶಯೇನ ಬಲವರ್-ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಶವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಷ್ಟ
ತೈಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತ
ವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಒಲನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಓಜಸಾ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಅಹಿಂ ನಿತ್ಯಶಾಃ—ಬಲೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ತೇಕಾಶಾದಾಗತ್ಯೇ ಹಂತಾರಂ ವೃತ್ತಂ ನಿತ್ಯಶಾಃ ನಿಶ್ಚೇಷೇಣ ಅಶಾಃ ಮಾ ಬಾಧಸ್ತೇತಿ ಶಾಸನಂ ಕೃತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾತ್ ನಿರಗಮಯಃ ಓಜಸ್ವಿಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೃತ್ತನನ್ನು | ನೀನು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಾಧಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಂತೃ(ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಶತ್ರು) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಕ, ಮೇಘ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತಾ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ಅಂಶಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಅನುದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ (ಮೇಘವು) ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಾ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ತೋತಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಪುತ್ರಜನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವರ್ಧನಂ—ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ. ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃದ್ಧಿಸುವುದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುವುದು ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ರಾಜ್ಞೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ನಾ ರಾಜ್ಯಂ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅವರವಶ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯು, ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆಯು ರಾಜ್ಯವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಿಕಾರ—ಡ್ಯುಕ್ಯಜ್ಞ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಹಿ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಆಗ ಇಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧನಮ್—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ವರ್ಧಯತಿ ಇತಿ ವರ್ಧನಂ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಟ್ಟಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೋಪದೃಷ್ಟಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ಧಾತುವಿನ ಲಭಾಪದಿಗೆ ಗುಣ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶವಸ್ವೀ ಅಸ್ಮಾಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಂತಮಾದರಿಂದ ವಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯಿನೇ-ತಮಬಿಷ್ಯನಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿನೈತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್ ಟೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿ. ಲೋಪ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ತಶಾಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ ಧಾತು ಲಿಡ್ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಅದಿಸ್ಪರ್ಶಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಶಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸ್ಮ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ-ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್—ರಾಜ್ಞೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ವಾ ರಾಜ್ಯಮ್. ಪತ್ಯಂತಪುರೋದಾಶಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಲಿ ರಾಜಾಣೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೮ ಗ) ಎಂದು ಪರಿತಮಾಗದೆ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಸ್ತದ್ವಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್. ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ತ್ವಾಮದದ್ವ್ಯಸ್ತಾ ಮದಃ ಸೋಮಃ ಶ್ವೇನಾಭೃತಃ ಸುತಃ |

ಯೇನಾ ವೃತ್ರಂ ನಿರಧ್ವಂಶ್ಯೋ ಜಘಂಥ ವಜ್ರಿನ್ನೋ ಜಸಾರ್ಚನ್ನ ನು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೨ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ಸಃ | ತ್ವಾ | ಅಮದತ್ | ವೃಷಾ | ಮದಃ | ಸೋಮಃ | ಶೈನಃ ಅಭೃತಃ | ಸುತಃ |
 ಯೇನ | ವೃತ್ರಂ | ನಿಃ | ಅತ್ ಽಭ್ಯಃ | ಜಘಂಥ | ವಜ್ರಿನ್ | ಓಜಸಾ | ಅರ್ಚನ್ |
 ಅನು | ಸ್ವ ರಾಜ್ಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾಃತ್ವಾಂ ಸ ಸೋಮೋಮದತ್ | ಅಮದಯತ್ | ಹರ್ಷಂ ಸ್ವಾಪಯತ್ |
 ಕೀದೃತಃ | ಸೋಮಃ | ವೃಷಾ ಸೇಚನಸ್ವಭಾವೋ ಮದೋ ಮದಕರೋ ಹರ್ಷಕಾರೀ ಶೈನಾಭೃತಃ
 ಶೈನರೂಪಮಾಸನ್ನಯಾ ಪಕ್ಷ್ಮಾಕಾರಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ದಿವಃ ಸಕಾಶಾದಾಹೃತಃ ಸುತೋಭೃತಃ |
 ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಯೇನ ಸೀತೇನ ಸೋಮೋಽಜಸಾ ಬಲಕರೇಣಾದ್ವ್ಯೋಽಂತರಿಕ್ಷಸಕಾಶಾ-
 ದ್ವ್ಯುತ್ರಂ ನಿರ್ಜಘಂಥ ಹತನಾನಸಿ | ಅನೃತ್ಸೌರ್ವವತ್ || ಅಮದತ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣಿ ಚಿ
 ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲಪನಯೋರಿತಿ ಘಟಾದಿಷುಪಾಶಾತ್ ಮಿತ್ಸೇ ಸತಿ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ತ್ವಂ | ಲಜಿ
 ಭಂವಸ್ಯುಭಯೇಳೇ ಶಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೀರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ಅದ್ಭ್ಯಃ | ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-
 ನಾಮ | ಅಪೋ ಭಿ | ಪಾ. ೭-೪-೪೮ | ಇತಿ ಪಕಾರಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಂ | ಜಘಂಥ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇಟ
 ಉಪದೇಶೇತ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ತ್ವಂ | ಲಿತಿಲಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮಾವ-
 ಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಯದ್ವ್ಯುತ್ರಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಿನ್ -- ವಜ್ರಾಯುಧಧರನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಓಜಸಾ -- ಬಲಕರನಾದ | ಯೇನ -- ಯಾವ
 ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ -- ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್ -- ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ |
 ಅದ್ಭ್ಯಃ -- ಅಂತುಹಿಂದ | ವೃತ್ರಂ -- ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ನಿಃ ಜಘಂಥ -- ವಧ ಮಾಡಿದೆಯೋ | ಸಃ --
 ಅಂತಹ | ವೃಷಾ -- ಸೇಚನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ಮದಃ -- ಹರ್ಷಕರನಾದ | ಶೈನಾಭೃತಃ -- ಶೈನ (ರೂಪವಾದ
 ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ) ತರಲ್ಪಟ್ಟ | ಸುತಃ -- ಸಿದ್ಧನಾದ | ಸೋಮಃ -- ಸೋಮರಸವು | ತ್ವಾ --
 ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಮದತ್ -- ಹೃಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು (ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿರಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮದಕಾರಕನಾದ ಮತ್ತು ಶೈನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ
 ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವು ನಿನಗಾಗಿ ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಬಲಕರನಾದ ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ
 ನೀನು, ಸಂತುಷ್ಟನಾದೆ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟರಡಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ರನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಓಡಿಸಿದೆ.

English Translation

That exceedingly exhilarating Soma-juice, which was brought by the hawk (from heaven), when poured forth, has exhilarated you: so that in your vigour, thunderer, you have struck Vritra from the sky, manifesting your own sovereignty

(1) ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷಾ—ಸೇಚನಸ್ವಭಾವಃ ನೀರುಗಳಿಂದ ತೋಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ ಸೋಮನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ವರ್ಷಿತಾ ಯಶ್ವೀತ್ಯಾ ಇಂದ್ರೋ ವರ್ಷತಿ ತದಿಂದ ಸೋಮ** ಏವ ಉಪಚರ್ಯತೇ | ಸೋಮ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಸೋಮನಿಂದ ಆಗುವ ಕಾರಣ ಸೋಮನಿಗೆ **ವರ್ಷಿತಾ** ಎಂದು ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು

ಮದಃ—ಸುತಃ | ಮದಕರಃ ದರ್ಷಕಾರೀ, ಅಭಿಷುತಃ | ಮದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ದರ್ಶನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ **ಸುತಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಲ್ಲಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ

**ಶ್ಲೇನಾಭುತಃ—ಶ್ಲೇನರೂಪಮಾಪನ್ನಯಾ ಪಕ್ಷ್ಯಾಕಾರಯಾ ಗಾಯತ್ಯಾ ದಿವಸ್ಸಕಾರಾ-
ದ್ಯತಃ |** ಶ್ಲೇನ ಸ್ವಯಂ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಸೋಮನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಸೋಮನು ಶ್ಲೇನಭೃತನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಐ ಬ್ರಾ ೩-೨೫) ದಲ್ಲಿ ಈ ಗತಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿರುವುದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ—**ತೈತ್ತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮ ಆಸೀತ್ | ತಂ ಗಾಯತ್ಯಾಹರತ್** ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ—**ಸಾಬ್ರ-
ವೀತ್ಯತೈತ್ತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮಸ್ತಮಾಹರ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ರಾಜಸಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವ ಸೋಮನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ ಋಷಿಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಸೋಮನನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹೇಗೆ ತರುವುದು ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು— ನೀವು ಸೋಮನನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆದು ತನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಭಂದಸ್ಸಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನಡಿಸಿಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಭಂದಸ್ಸಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರದವು ಜಗತಿ, ಭಂದಸ್ಸು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಹಾರಿಹೋಗಿ ಅರ್ಧದಾರಿ ಮಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸುಮ್ಮನಾಯಿತು. ಅದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ದಾನವಾಗಿ) ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನೂ ತಪಸ್ಸನ್ನೂ ತಂದಿತು ಬಳಿಕ ತ್ರಿಮೃಪ್ ಭಂದಸ್ಸು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತಂದಿತು ಸೋಮನನ್ನು ತರಲಿಲ್ಲ ಅನಂತರ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪಕ್ಷಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿತು ಅದು ಸೋಮನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಲೆ,

ಸೋಮರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ, ಸೋಮನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಭೂಮಿಗೆ ತಂದಿತು ಇದನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಭೃತಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣರೂಪಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಆಭೃತಃ ಶ್ರೇಣಾಭೃತಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ

ಅದ್ಭುತಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಕಾಶಾತ್ ವೃತ್ತಂ ನಿಃ ಜಘಂಥಃ—ಹತವಾನಸಿ, ಯೇನ—ಪೀತ್ಯಾ, ಪಾತುಂ ನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪ್ಪ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೨-೧೦) ವೃತ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾಸುರ ನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಹೊಡೆದಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಬಲಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ತಂ—ಮೇಘಂ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಯ ನಿಜ-ಘಂಥ ನಿಕ್ಷಯೇನ ಹಂಸಿ ಹತವಾನ್ ವಾ | ಮೇಘವನ್ನು ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀಯೆ ಅಥವಾ ಹೊಡೆದು ಇರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವಿನರಣೆಮನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು:

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಮದತ್—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ **ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋಃ** ಎಂದು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಷಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ಪುನಃ ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. **ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ **ಣೀರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದ್ಭುತಃ—ಅಪ್ಪ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ (ಅಕಾಶ) ದ ಹೆಸರು ಇದು ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರೀಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಿಯಲ್ಲಿ ಭೃಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಭಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ಅಪೋಘಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಉದಿವಂಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಘಕ್ಕೆಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಘಂಥಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಲಾದೇಶ. ಲಿಞ್ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ತ್ವ. ಕೃಷ್ಯಭೃ—(ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಣ್ಣಿಷೇಫ ಬರುವುದಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರ ಪರಿತ ವಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಥಲಿಗೆ ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಪದೇಶೇತ್ವತಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರವುಳ್ಳ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಸರಸವರ್ಣ ಜಘನ್ಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಡೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಚನ್—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು, ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ, ಶಪ್ ಎಕರಣ, **ಅತೋಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ, ಪ್ರಥಮಾ ಸುಸರವಾದಾಗ **ಉಗಿದಚಾಂ ಸ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೨ ||

ಸಂಕೀರ್ತನಂ

ಪ್ರೇಹ್ಯಾಭೀಹಿ ಧ್ಯಷ್ಟಾಹಿ ನ ತೇ ವಜ್ರೋ ನಿ ಯಂಸತೇ |

ಇಂದ್ರ ನೃನ್ಮಂ ಹಿ ತೇ ಶವೋ ಹನೋ ವೃತ್ರಂ ಜಯಾ

ಅಪೋಽರ್ಚನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಇಹಿ | ಅಭಿ | ಇಹಿ | ಧ್ಯಷ್ಟಾಹಿ | ನ | ತೇ | ವಜ್ರಃ | ನಿ | ಯಂಸತೇ |

ಇಂದ್ರ | ನೃನ್ಮಂ | ಹಿ | ತೇ | ಶವಃ | ಹನಃ | ವೃತ್ರಂ | ಜಯಾಃ | ಅಪಃ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರೇಹಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛ | ಅಭೀಹಿ | ಹಂತವ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ಧೃಷ್ಟುಹಿ | ತಾನ್ ಶತ್ರುನಭಿಭವ | ತೇ ತವ ವಜ್ರೋ ನ ನಿ ಯಂಸತೇ | ಶತ್ರು-
ಭಿರ್ನ ನಿಯಮ್ಯತೇ | ಅಪ್ರತಿಹತಗತಿರೈತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತೇ ಶವಸ್ವಾದೀಯಂ ಬಲಂ ನೈವ್ವಂ ಪುರುಷಾ-
ಣಾಂ ನಾಮಕಮಭಿಭಾವಕಂ ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ವೈತ್ರಮಸುರಂ ಮೇಘಂ ನಾ ಹನಃ | ಜಹಿ |
ತತೋನ್ಯಂತರಂ ತೇನ ನಿರುದ್ಯಾ ಅಪ ಉದಕಾನಿ ಜಯಾಃ | ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ ತೇನಾವೃತಮುದಕಂ
ಲಭಸ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಯಂಸತೇ | ಯಮೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಹ್ |
ಲೇಟೋದಾಹಾರವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹನಃ | ಲೋಡರ್ಥೇ ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಶಘೋ ಲುಗಭಾವಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನ-
ನಾಕೃತ್ಯಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಜಯಾಃ | ಜಯತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪೂರ್ವವತ್ಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪ್ರೇ ಇಹಿ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗು | ಅಭಿ ಇಹಿ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು)
ಎದುರಿಸು | ಧೃಷ್ಟುಹಿ—(ಅವರನ್ನು) ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು | ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ತೇ—ನಿನ್ನ |
ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ನ ನಿ ಯಂಸತೇ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೇ | ತೇ ಶವಃ—
ನಿನ್ನ ಬಲವು | ನೈವ್ವಂ—ಪುರುಷರನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ (ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿ-
ತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು (ಮೇಘನನ್ನು) | ಹನಃ—
ಹೊಡೆ | ಅಪಃ—(ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಉದಕನನ್ನು | ಜಯಾಃ—ಜಯಿಸು (ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು, ನಿನ್ನ
ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ; ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ) ನಾಶಪಡಿಸುವಂತಹುದು, ಅದುದರಿಂದ,
ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ರನನ್ನೂ (ಮೇಘನನ್ನೂ) ಪ್ರಹರಿಸಿ ಅವನು ತಡೆದಿರುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದ
ಕವನ್ನೂ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Hasten, assail, subdue, your thunderbolt cannot fail; your vigour,
Indra, destroys men; slay Vritra, win the waters, manifesting your own
sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರ ನೃವೃಂ ಹಿ ತೇ ಶವಃ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೃದೀಯಂ ಬಲಂ ನೃಣಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ನಾಮ-
ಕಮಭಿಭಾವಕಂ | ಎಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಶವಃ ಎಂಬ
ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. (ನಿ ೩-೯)
ನೃವೃಂ ಶಬ್ದವೂ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಸಂತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಮರು “ನೃನ್ ನತಮ್” ಎಂದು
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು
“ಸ್ಯೂನ್ ಶತ್ರುಭೂತಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಮತಿ ನಮಯತಿ ಪ್ರಹೀಕರೋತಿ” ಇತಿ ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿಮಾ. ಶತ್ರುಗಳಾ-
ದವರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವರು ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು (ಸೋಲಿಸುವುದು) ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅರ್ಚನ್—ಪೂಜಯಾ, ಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯಾ | ಅರ್ಚತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾದವು
ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚತೀಕರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅರ್ಚಿ-
ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅರ್ಚನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುವುದು
ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಇರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪೂಜೆಯು ತನ್ನ
ಪ್ರಭುತ್ವವು (ರಕ್ಷಣೆಯ ಕ್ರಮವು) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ, ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಡೆಯುವುದಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ತೋರಿಸು) ಕಾಣುವಂತೆ ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ವೃತ್ರಂ ಹನಃ ಅಪಃ ಜಯಾಃ—ಅಸುರಂ ಮೇಘಂ ವಾ ಜಹಿ | ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ ತೇನಾವತೇ
ಮುದಕಂ ಲಭಸ್ವ | ವೃತ್ರಶಬ್ದವು— ಅದ್ರಿತಿ, ಗ್ರಾವಾ, ಎಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘವಾಚಕ ಪದಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೧)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ವೃಷ್ ವರಣ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವೃಣೋತಿ ಅಚ್ಛಾದಯತಿ
ಕೃತ್ವಂ ನಭಃ ಅಂತರಕ್ಷವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ವೃಧು
ವೃದ್ಧೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವರ್ಧತೇ ಹಿ ವರ್ಷಾಸು ವರ್ಷಾಕುಕುವಿನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದ-
ರಿಂದ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಅಸು ಕ್ಷೇಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿ-
ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಯತೇ ಹ್ರಿಸ್ಯತೇ ಸ್ಥಾನೇ ಇಂದ್ರೇಣ ವರ್ಷಾರ್ಥಂ ಇಂದ್ರನಿಂದ (ಉದಕ
ವನ್ನು) ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಅಸುರಶಬ್ದವು ಮೇಘವಾಚಕವಾಗಿ ವೃತ್ರಶಬ್ದದ
ಸಂಗಡ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲವಾನ್, ಪ್ರಾಣವಾನ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ
ಇರುತ್ತವೆ. ಆಸುಶಬ್ದವು—ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವೃತಶಬ್ದದ ಸಂಗಡ ನಿರೂಪ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತ-
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲೋಕ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ
ಅಮೃತವನ್ನು (ಅಮೃತದಂತಿರುವ ನೀರನ್ನು) ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು

ಇತಿಹಾಸದಪಕ್ಷವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನು ಇದ್ದನು. ಅವನು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಇಷುಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂ ಬೆಳೆದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲೋಕಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಮೃತವನ್ನೂ ಉದಕವನ್ನೂ ತಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವು

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಇಹಿ—ಇಹಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ಪದನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬಿತ್ಪ ಬರುವುದ ರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧೃಷ್ಣುಹಿ—ಇಹಿ ಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ. ಧಾತು ಸ್ವಾದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿ ಅದೇಶ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷು ಏಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಗೋ ನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಪ. ತಿಜ್ಞಿತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಂ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಹಿಂದೆ ಇಹಿ ಎಂಬ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ

ಯಂಸತೇ—ಯನು ಉಪರವೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಅತ್ಪನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಪ ಸಿಬ್ಬಯಲಂ ಲೇಟಿ(ಪಾ ಸೂ ೨-೧-೩೪) ಎಂಬ ದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾಕಾಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯಯಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲೋಢರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬ ದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ. ಇದರ ಪೂರ್ವಪದವು ವಾಕ್ಯಾಂತರ ಸಂಬಂಧ ವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪಾ ಪಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ ಸುಸ್ಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ

ಜಯಾಃ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ಥಲೋಪಃ ಸೆರಸ್ತ್ವೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ .

ಅಪಃ—ಉಡಿದಂ ಸದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಶಪ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿರಿಂದ್ರ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಧಿ ವೃತ್ರಂ ಜಘಂಥ ನಿರ್ದಿವಃ |

ಸೃಜಾ ಮರುತ್ವತೀವ ಜೀವಧನ್ಯಾ ಇಮಾ ಅಪೋಃ ಚರ್ಷನ್ಮು
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೪ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ನಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಅಧಿ | ವೃತ್ರಂ | ಜಘಂಥ | ನಿಃ | ದಿವಃ |

ಸೃಜ | ಮರುತ್ವತೀಃ | ಅವ | ಜೀವಧನ್ಯಾಃ | ಇಮಾಃ | ಅಪಃ | ಅರ್ಚನ್ |

ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಧಿ ಭೂಲೋಕಸ್ತೋಪರಿ ವೃತ್ತಂ ನಿರ್ಜಘಂಥ | ನಿಶೇಷೋ ಹತ-
ವಾನಸಿ | ತಥಾ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾನ್ನಿರ್ಜಘಂಥ | ಹತ್ವಾ ಜೀಮಾ ಅಪೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನ್ಯವ ಸೃಜ |
ಅಥಃ ಸಾತಯ | ಕೀದೃಶೀರಸಃ | ಮರುತ್ವತೀರ್ಮರುದ್ವಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಜೀವಧನ್ಯಾ ಜೀವಾಃ
ಪ್ರಾಣಿಗೋ ಧನ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತಾ ಯಾಧಿಸ್ತಾಃ | ಅನ್ಯತ್ವಮಾನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂಮ್ಯಾಃ ಅಧಿ—ಭೂಲೋಕದ ಮೇಲೆ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು |
ನಿಃ ಜಘಂಥ—ನಿಶ್ಯೇಷವಾಗಿ ವಧಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ದಿವಃ—(ಹಾಗೆಯೇ) ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದಲೂ | ನಿಃ (ಜಘಂಥ)—
ವಧಿಸಿದ್ದೀಯೇ (ಅನಂತರ) | ಇಮಾಃ—ಈ | ಮರುದ್ವಿ ತೀಃ—ಮರುತ್ತಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—
ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಧನ್ಯರಾಗುವಂತಹ | ಅಪಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು
ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ಅವ ಸೃಜ—ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ವೃತ್ತನನ್ನು ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆರಡಿಂದಲೂ ಓಡಿಸಿದ್ದೀಯೇ,
(ಈಗ) ವಾಯುವಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಧನ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು, ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ
ವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು. (ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು)

English Translation.

You have struck Vritra from off the earth and from heaven; (now)
let loose the wind-bound, life-sustaining rain, manifesting your own
sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತ್ವತೀಃ—ಮರುದ್ವಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಾಃ | ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿರುವ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ
ಬೀಳಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವುದು
ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ದಾತ್ವತ್ವೇನ ಮರುತೋ ಯಾಸಾಂ ಸಂತಿ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು, ಅಥವಾ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಯೋ ಮರುತಃ ಯೇ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ
ರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—ಜೀವಾಃ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಧನ್ಯಾಸ್ತೃಪ್ತಾ ಯಾಭಿಸ್ತಾಃ | ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಅಥವಾ ಜೀವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನೀರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಸ್ತೃಪ್ತವಾಗಿರುವ ಧನಶಬ್ದದಿಂದ ಧನ್ಯಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಉದಕವು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಧನವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧನು ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧನ್ಯಶಬ್ದದ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಸರ್ವಜೀವಾನಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀಃ** ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವುಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ಜಘನ್ತು—ಹನ ಓಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಇದೇ ಋಕ್ತಿನ ಎರಡನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ದಿವಃ—ದಿವ್ ಶಬ್ದ ಸಂಚರ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಉದಿದಿಂಪದಾದಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃಜ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲೋಪಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. **ಅತೋಃ ಹೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—ಜೀವಾಃ ಧನ್ಯಾಃ ಯಾಭಿಸ್ತಾಃ ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಜನುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುತ್ವತೀಃ—ಮರುತಃ ಅಸು ಸಂಹಿ ಇತಿ ಮರುತ್ವತ್ಯುಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಸೂ. ಪಾ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ರ್ಘುಯಃ (ಸೂ. ಪಾ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುತಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇರ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಒಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ದೋಧತಃ ಸಾನುಂ ವಜ್ರೇಣ ಹೀಳಿತಃ |

ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯಾವ ಜಿಘತ್ಸೇಽಪಃ ಸರ್ಮಾಯ ಚೋದಯನ್ನರ್ಚ-

ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೫ ||

|| ಸಮಾಧೇ ||

ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ದೋಧತಃ | ಸಾನುಂ | ವಜ್ರೇಣ | ಹೀಳಿತಃ |

ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯ | ಅವ | ಜಿಘತ್ಸೇ | ಅಪಃ | ಸರ್ಮಾಯ | ಚೋದಯನ್ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೀಳಿತಃ ಕೃದ್ಧ ಇಂದ್ರೋಽಭಿಕ್ರಮ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗತ್ವಾ ದೋಧತೋ ಭೃತಂ ಕಂಪಮಾನಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಸಾನುಂ ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ ಹನುಪ್ರದೇಶಂ ವಜ್ರೇಣಾವ ಜಿಘತ್ಸೇ | ಪ್ರಹರಿತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ಮನ್ | ಅಪೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಸರ್ಮಾಯ ಸರಣಾಯ ನಿರ್ಗಮನಾಯ ಚೋದಯನ್ ಪ್ರೇರಯನ್ || ದೋಧತಃ | ಧೂಗ್ ಕಂಪನೇ ಅಸ್ಮಾದ್ಭೃಲುಗಂತಾಚ್ಛತಯಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾ-ಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೀಳಿತಃ | ಹೇಡ್ವ ದೋಡ್ವ ಅನಾದರೇ | ಹೇಳತ ಇತ್ಯೇತತ್ ಕೃದ್ಧೃತಿ-ಕರ್ಮಸು ಪರಿತಂ | ಅಸ್ಮಾದ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯೇಕಾರಃ | ಜಿಘತ್ಸೇ | ಹಂತೇರ್ಲಟಿ ವ್ಯತ್ಯ-ಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ ಬಹುವಚನಂ ಚ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸರ್ಮಾಯ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ಅರ್ತಿ-ಸ್ತು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿನಾ ಛಾನೇ ಮನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೀಳಿತಃ—ಕೃದ್ಧನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯ—(ವೃತ್ತನನ್ನ) ಎದುರಿಸಿ | ದೋಧತಃ—ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ | ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರಾಸುರನ | ಸಾನುಂ—ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ | ಅಪಃ—ವೃಷ್ಟಿಧರ

ವನ್ನು | ಸಮಾರಾಯಂ—ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ | ಜೋದೆಯೆನ್—ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ
ವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಣ—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಅವ ಬಿಳ್ಳಿತೇ—
ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕ್ರೃದ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಸ್ವಸಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, (ವೃತ್ರನನ್ನು) ಎದುರಿಸಿ (ಭಯದಿಂದ)
ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು, (ನಿರ್ದ್ರನಾದ) ಉದಕವು ಹೊರ ಹೊರಡುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

English Translation

Indignant Indra, encountering him, has struck with his bolt the jaw
of the trembling Vritra, setting the waters free to flow, and manifesting
his own sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹೀಳಿತಃ—ಕ್ರುದ್ಧಃ ಕೋಪವೃದ್ಧವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಹೇಡ್ರ ಅನಾದರೆ ಕ್ರೋಧೇ ಚ ಎಂಬ
ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹೀಳಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ರೇಳತೆ, ಹೇಳತೆ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಕ್ರೃದ್ಯತಿಕರ್ಮ
ವಾಚಕಗಳಾದ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಧಾತುವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು —

ಅಸ್ಯಾ ಊ ಪು ಐ ಉಶ ಸಾತಯೇ ಭುವೋಽಹೇಳಮಾನೋ ರರಿಷಾ ಅಜಾತ್ಯ ಶ್ರವಸ್ಯ-
ತಾನುಜಾರ್ಷ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೪)

ಅಹೇಳಮಾನೋ ವರುಣೇಹ ಬೋಧ್ಯುರುತಂಶ ಮಾ ನ ಆಯಾಃ ಪ್ರ ಮೋಷೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದರೆ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು

ದೋಧತಃ—ಭೃತಂ ಕಂಪಮಾನಸ್ಯ | ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ ಕಂಪದ ನಡಗುವಿಕೆ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧೂಜ್ಞ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.
ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕ್ರೃದ್ಯತಿಕರ್ಮಾಯಂ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವು ಕ್ರೃದ್ಯತೆ ನೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದೋಧತೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಕೋಪವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರು
ತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದು
ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು

ಸರ್ವಾಯಾ—ಸರಣಾಯ, ಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿಗಮನಾಯಾ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಎಂಬ ಗಮನಾರ್ಥದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ನೀರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಗಮನವು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕಾಗುವುದು ಸ್ವಭಾವವಾದಕಾರಣ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹರಿಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸಾನುಂ—ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ ಹನುಪ್ರದೇಶಂ ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನ ಎತ್ತರವಾದ (ದವಡೆಯ) ತಾಲು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಪ್ರಾಯಶಃವಾಗಿ ಸಾನು ಎಂಬ ಪದವು ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ—ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಾಸುರವಧಿಯೂ ಕ್ರೋಧೀಕೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ತತ್ಪ್ರೋ ವೃತ್ರಃ ವೃತ್ರ ಪದಾರ್ಥವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೇಘ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ—ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಮೇಘವೆಂತಲೂ ತ್ವಾಷ್ಟೋಽಸುರ ಇತಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ—ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ಮಗನಾದ ಅಸುರನು ಎಂದು ಇತಿ ಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿದವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ **ವೃತ್ರೋ ವೃಣೋತೇರ್ವಾ ವರ್ತತೇರ್ವಾ ವರ್ಧತೇರ್ವಾ ವೃತ್ರಃ |** ವೃತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೃಣಾ ವರಣೇ, ವೃತ ವರ್ತನೇ, ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ, ಎಂಬ ಧಾತುಗಳಿಂದ ತಡೆನಾಡುವುದು, ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುದು, ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಯದವೃಣೋತ್ತದ್ವೃತ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರತ್ವಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವಂತೆ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಉದಕವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ನೀರುಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದಕಾರಣ ಉದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯರೂಪದಿಂದ ಉಂಟಾದವು ಎಂದು ವರ್ತನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ—**ಸ ಇಷುಮಾತ್ರಮಿಷುಮಾತ್ರಮವರ್ಧತ—**ಅವನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದೋಧತಃ—ಧೂಂಜಾ ಕಂಪನೇ ಧಾತು ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗಿ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಜೋಽಚಿಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಸ್ಯಜೋಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಗುಣೋಯಜ್ಞಲಕ್ಷೋಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯಜ್ಞಲುಹಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶತ್ಯ ಪರವಾದಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಹಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ದೋಧತ್** ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ **ಅಭ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಿದಾತ್ಪ್ರಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ **ಸಸ್ಯಃ** ವಿಶವಚ್ಛಾಂತರೂಪ.

ಹೀಳಿತಃ—ಹೇಡ್ಡು ಹೋಡ್ಡು ಅನಾದರೇ. ಧಾತು. **ಹೇಳತೇ** (ನಿರು ೨-೧೨-೨) ಎಂದು ಕ್ರೋಧಕರ್ಮ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ಣವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಜಿಘ್ನತೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ವೃತ್ಯಯೋ-ಬಹುಲಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಬಹುವಚನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ **ಆತ್ಮನೇಸದೇಷ್ವನತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫). ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. **ಓತ ಆತ್ಮನೇ ಸದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ, ಜಸ್ತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ **ಗಮದನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ ಭೃಗಾಮಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಜಿಘ್ನತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ಮಾಯೆ—ಸ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅರ್ತಿಸ್ತು ಸು**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ ಸರ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾ ದಿನಿಪತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಚೋದಯನ್—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ **ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ**—(ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ಛಾ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೋದಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಲಘರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರಮೇಲೆ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ಏಕರಣ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಛಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಣಿಚ್ಛಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ ಸಾನೌ ನಿ ಜಿಘ್ಷತೇ ವಜ್ರೇಣ ಶತಪರ್ವಣಾ |

ಮಂದಾನ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಧಸಃ ಸಖಿಭ್ಯೋ ಗಾತುಮಿಚ್ಛತ್ಯ-
ರ್ಚನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ | ಸಾನೌ | ನಿ | ಜಿಘ್ಷತೇ | ವಜ್ರೇಣ | ಶತಪರ್ವಣಾ |

ಮಂದಾನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಧಸಃ | ಸಖಿಃ ಭ್ಯಃ | ಗಾತುಂ | ಇಚ್ಛತಿ | ಅರ್ಚನ್ |

ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರಃ ಶತಪರ್ವಣಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ಸಾನಾವಧಿ ನಿ ಜಿಘ್ಷತೇ |
ಅಧಿಃ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥಾನುವಾದೀ | ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತೇ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಕಘೋಲಾದೌ ಸ್ಥಾನೇ ನಿತರಾಂ ಹಿ ನ ಸಿ | ಸ
ಚೀಂದ್ರೋ ಮಂದಾನೋ ಮಂದಮಾನಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನಾ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯಃ
ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋಽಂಧಸೋಽನ್ನಸ್ಯ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮುಪಾಯಮಿಚ್ಛತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪ್ರವರ್ತಮ್ ||
ಮಂದಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಶಾನಚಿ ಯಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕ-
ತ್ವಾದತೋಲೋಪಯೋಗೋಪಾ | ಅನುದಾತ್ರೇತಃ ಪರತ್ವಾತ್ ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರತ್ವೇ
ಸತಿ ಯಕ ಏವೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅನುದಾತ್ರೇ ಶಾನಚಿ ತಸ್ಯ ಯಕೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯುದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರೇಣ
ಶಾನಚಿ ಉದಾತ್ರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದೇವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ-
ನುದಾತ್ರತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ಸ್ಮರ ಏವಾವಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಶತಪರ್ವಣಾ—ನೂರು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ |
ಸಾನೌ ಅಧಿ—ಸಾನು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ನಿ ಜಿಘ್ಷತೇ—ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಇಂದ್ರಃ—(ಅ) ಇಂದ್ರನು |

ಮಂದಾನಃ—ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು
ಅರ್ಚಿನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಅಂಧಸಃ—ಅನ್ಮದ (ಅನ್ಮವನ್ನು) | ಗಾತುಂ—(ಪಡೆಯುವ) ಉಪಾಯವನ್ನೂ
(ತೋರಿಸಲು) | ಇಚ್ಛತಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ನೂರು ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ (ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು) ಸಾನುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯು
ತ್ತಾನೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ
ಆಹಾರವನ್ನು (ಪಡೆಯುವ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ತೋರಿಸಲು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

India has struck him on the temple with his hundred-edged thunder
bolt, and exulting, wishes to provide means of sustenance for his friends,
manifesting his own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಧಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಧೀತ್ಯಪರಿಭಾವಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ನಾ ಎಂದರೆ ಅಧಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಲುಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಏತ್ತರ್ಯವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ ೧-೪) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ
ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು

ಶತಸರ್ವಣಾ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತೇನ | ಸರ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಲುಗುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ನೂರಾರು ಅಧವಾ ಅನೇಕವಾದ ಅಲುಗುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಮಂದಾನಃ—ಮದೀ ಸ್ತುತೌ ಎಂಬ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಮಧಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಮಂದಾನಃ—ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವವನೆಂದು ಸಾಯಣರು, ಮೋದಮಾನಃ ತೃಪ್ಯತು ಸಂತೋಷ
ಪಡುವವನೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಸ್ನೇಹಿತರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಖೀ-
ನಾಮಾರ್ಥಾಯ ಸ್ನೇಹಿತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಉಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ
ವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ ಕೊಡುಗೆಯವರೂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಅಂಧಸಃ ಗಾತುಮಿಚ್ಛತಿ—ಅನ್ಧಃ, ವಾಚಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಧಃ ಶಬ್ದವು
(ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರು
ವರಿಗೆ ಅನ್ಮವು (ಉಂಟಾಗುವ) ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಅನ್ಮವು ಮೊದಲಾದ
ಉಪಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವೃತ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ನೂರು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಉದಕಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗಾಗಿ ಬೀಳಲಿ ಎಂದು ಆಜ್ಞೆಪಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಶತಪರ್ವಣಾ—ಬಹುವ್ರೀಹಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂಶರೂಪ.

ಮಂದಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ ಯಸ್ಯ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಲೋಪ ಮಂದಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಿನ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ ಶಾನ್‌ಚಿಗೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೀತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಕಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲೋಪಬಂಧುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಾನ್‌ಚಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರವೇ ಉಪಯುಕ್ತವಿದೆ.

ಇಚ್ಛತಿ—ಇಮು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇಮುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಕಾರಾಂತಾದೀಶ. ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೬ ॥

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಇಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಿದದ್ರಿವೋಽನುತಂ ವಜ್ರಿನ್ವೀರ್ಯಂ |

ಯದ್ಧ ತ್ಯಂ ಮಾಯಿನಂ ಮೃಗಂ ತಮು ತ್ಯಂ ಮಾಯಯಾವ-
ಧೀರರ್ಚನ್ಮನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸದಸಾಶ್ಲೋ ||

ಇಂದ್ರ | ತುಭ್ಯಂ | ಇತ್ | ಅದ್ರಿಽವಃ | ಅನುತಂ | ವಜ್ರಿನ್ | ವೀರ್ಯಂ |

ಯತ್ | ಹ | ತ್ಯಂ | ಮಾಯಿನಂ | ಮೃಗಂ | ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ಯಂ | ಮಾ-
ಯಯಾ | ಅವಧೀಃ | ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವಽರಾಜ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅದ್ರಿರಿತಿ ಮೇಘನಾಮು | ಹೇ ಅದ್ರಿವೋ ನಾಹನರೂಪಮೇಘಯುಕ್ತ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಿತ್ | ಸ್ವಷ್ಯರ್ಥೇ ಚಿತುರ್ಥೇ | ತವೈವ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುತಂ ಕತ್ವುಭಿರತಿರಸ್ಕೃತಂ | ಯದ್ಧ ಯಸ್ಮಾತ್ ಖಲು ಮಾಯಿನಂ ಮಾಯಾನಿನಂ ತ್ಯಂ ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಂಚಯಿತಾರಂ | ಲೋಕೋ-
ಪದ್ರವಕಾರಿಣಿಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೃಗಂ ಮೃಗರೂಪಮಾಪನ್ನಂ ತಂ ವೃತ್ತಂ ತ್ವಮಪಿ ಮಾಯಯೈವಾವಧೀಃ |
ಹತವಾನಸಿ || ಅನುತಂ | ನಸತ್ತನಿಸತ್ವೇತಿ ನಿಪಾತನಾನ್ನಿಷ್ಠಾನತ್ವಾಭಾವಃ | ಅವಧೀಃ | ಹಂತೇರ್ಲಾಜಾ
ಚೇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾದಂತಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಚಿ ವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸಾರ್ಥ ||

ಅದ್ರಿವಃ—ಮೇಘವೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ತುಭ್ಯಮಿತ್—ನಿನ್ನದೇ ಆದ | ವೀರ್ಯಂ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಅನುತಂ—(ಕತ್ವುಗಳಿಂದ)
ತಿರಸ್ಕೃತವಲ್ಲ | ಯತ್—ಏಕೆಂದರೆ | ಮಾಯಿನಂ—ಮಾಯಾವಿಯಾದ | ತ್ಯಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ |
ಮೃಗಂ—ಮೃಗರೂಪಿಯಾದ | ತಂ—ವೃತ್ತವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನೂ ಕೂಡ | ಮಾಯಯಾ—ಮಾಯಿ
ಯಿಂದಲೇ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಸ್ವಸಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಅವಧೀಃ ಹ—ವಧಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಮೇಘವಾಹನನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದುದು, ಏಕೆಂದರೆ, ಮಾಯಾಮಯಾದ, ಮೃಗರೂಪಿಯಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು, ನೀನೂ, ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಸ್ಥಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ವಧಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ.

English Translation

Cloud-borne, Indra, wielder of the thunder-bolt, verily your prowess is undisputed, since you with (superior) craft, have slain that deceptive deer (Vritra) manifesting your own sovereignty.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅದ್ವಿನಃ—ಅದ್ವಿರಿತಿ ಮೇಘಸಾನಮ | ಅದ್ವಿಶಬ್ದವು ಅದ್ವಿಃ, ಗ್ರಾನಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘ ಸಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಮೇಘವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವಾಹನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅದ್ವಯಃ—ಸೋಮಾಭಿಷವ ಗ್ರಾನಾಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಅನುತ್ತಂ—ಅನುತ್ತಶಬ್ದವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಿಪಾತಿತವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ವಿನೇ ಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಾರಣ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಪಾರಮಾಡುವುದು ನಿಪಾತನೆನಿಸಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಅನುತ್ತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವೀರ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ಮಾಯಿಸಂ ಮೃಗಂ ಮಾಯಯೈವ ಅವಧೀಃ—ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮೃಗರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮೃಗವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ವೈಷ್ಣಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಇತರರು ಹೊಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ನೀನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ಹೊಡೆದು ನಿನ್ನ ಸ್ವರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಆಸುರರ, ಮಾಯಾವಿಗಳೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಮಾಯಾವಿಗಳೆಂದರೆ ತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಮೋಸದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ವಂಚಕರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಂತ್ರ, ಉಪಾಯ, ಮೋಸ ಮಾಡಲಾದವುಗಳಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ—

ಮಾಯಾಭಿರಿಂದ್ರ ಮಾಯಿನಂ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಮನಾತಿರಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೧-೬)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರನಾದ ಶುಷ್ಕಸುರನನ್ನೂ, ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ—

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರಪೆ ಮಾಯಿನೋಽಧಮಃ ಸ್ವಧಾಭಿಯೇ ಅಧಿ ಶುಷ್ತಾವಜುದ್ವತ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೫೧-೫)

ವೃಜನೇನ ವೃಜಿನಾತ್ಮನಂ ಪಿಪೇಷ ಮಾಯಾಭಿದ್ ಸ್ಯೋರಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೩-೩೪-೬)

ಅಹಿನೋಹಾಸುಪೆ ಅಶಯಾನಂ ಪ್ರ ಮಾಯಾಭಿರ್ಮಾಯಿನಂ ಸಕ್ಷದಿಂದ್ರಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೫-೩೦-೬)

ಮಾಯಾಭಿರುತ್ಪಿಸ್ತಪ್ತತಃ ಇಂದ್ರ ದ್ಯಾಮಾರುರುಕ್ಷತಃ | ಅವ ದಸ್ಯೋರಧೂನುಥಾಃ ||

(ಬು. ಸಂ. ೮-೧೪-೧೪)

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರನವದ್ಯ ಮಾಯಿನಂ ಶ್ರವಸ್ಯತಾ ಮನಸಾ ವೃತ್ತಮರ್ದಯಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೧೦-೧೪೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾಯಾವಿಗಳಾದ ಅಸುರನನ್ನು ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ವಿವಃ—ಅದ್ವಿ ಎಂಬುದು ಮೇಘದ ಹೆಸರು ಅದ್ವಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅದ್ವಿಮಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ, ಅದ್ವಿವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಿ (ಪಾ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಸ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ವನೀಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ.

ಅನುತ್ತಂ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ರದಾಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಪಾನ್ನತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಸತ್ವನಿಷತ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ವಿಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ (ಅಮ್) ಏಕಾದೇಶವಾದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಾಯಿನಂ—ಮಾಯಾಶಬ್ದವು ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಧೀ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲುಜಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಇದು ಅದಂತವಾಗಿದೆ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಅದೇಶ. ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಧಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಟಿಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಅಚಿಃ ಪರಸ್ಮಿನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ ||

ವಿ ತೇ ವಜ್ರಾಸೋ ಅಸ್ಥಿರನ್ನವತಿಂ ನಾನ್ಯಾಃ ೩ ಅನು |

ಮಹತ್ ಇಂದ್ರ ವೀರ್ಯಂ ಬಾಹ್ನೋಸ್ತೇ ಬಲಂ ಹಿತಮರ್ಚ-

ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ತೇ | ವಜ್ರಾಸಃ | ಅಸ್ಥಿರನ್ | ನವತಿಂ | ನಾನ್ಯಾಃ | ಅನು |

ಮಹತ್ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವೀರ್ಯಂ | ಬಾಹ್ನೋಃ | ತೇ | ಬಲಂ | ಹಿತಂ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ವಜ್ರಸೋ ವಜ್ರಸ್ತತ್ಸಕಾಶಾನ್ನಿರ್ಗತಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ನಾನ್ಯಾ ನಾನಾ
ತಾರ್ಯಾ ನವತಿಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ಧಾ ನದೀರನೂಪಲಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯಸ್ಮಿರನ್ | ವಿವಿಧಮಸ್ತಿ-
ಷತ | ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ವೃತ್ತಂ ಹಂತುಂ ತವ ವಜ್ರ ಏಕೋದ್ರವ್ಯೇನೇಕ ಇವಾಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಂಚಿ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ವೀರ್ಯಂ ಮಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ | ಅನ್ಯೈರಜೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತೇ
ಬಾಹ್ಯೋದ್ರವ್ಯದೀಯೋರ್ಹಸ್ತಯೋರ್ಬಲಂ ಹಿತಂ ನಿಹಿತಂ | ತ್ವದೀಯಾ ಬಾಹೂ ಅಸ್ಯ ಶತಯೇನ
ಬಲಿನಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವತ್ || ಅಸ್ಮಿರನ್ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಬುಜೌ ಸಮವಪ್ತವಿಭ್ಯಃ ಸ್ತೌ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇ-
ಪದಂ | ಮಂತ್ರೇ ಭಾಸೇತಿ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ | ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಛ | ಸಾ. ೧-೨-೧೭ | ಇತಿರತ್ನಂ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನ ಝಸ್ಯ ರನಾದೇಶಃ | ನಾನ್ಯಾಃ | ನೌವಯೋಧರ್ಮೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ. ೪-೪-೯೧ | ಯತ್ |
ಯತೋನ್ಯವಾ ಇತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾತ್ತಿತ್ಸರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ
ನಿಭಿಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) | ವಜ್ರಾಸಿ—ವಜ್ರಾಯುಧ
ಗಳು | ನವತಿಂ—ತೊಂಭತ್ತು | ನಾನ್ಯಾಃ—ನಾವೆಯಿಂದ ದಾಟಲ್ಪಡುವ (ನದಿಗಳನ್ನು) | ಅನು—ಲಕ್ಷ
ಮಾಡದೆ | ವಿ ಅಸ್ಮಿರನ್—ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ಇದ್ದುವು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೀರ್ಯಂ—ವೀರ್ಯವು (ಸೂಕ್ರಮವು) |
ಮಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದದ್ದು | ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಬಾಹ್ಯೋಃ—ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ | ಬಲಂ
ಬಲವು | ಹಿತಂ—ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನಿನ್ನ) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಪ್ರಭುತ್ವ
ವನ್ನು | ಅರ್ಜನ್ ಅನು—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವೆ

ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

(ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ) ವಜ್ರಾಯುಧವು ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ವೃತ್ತನಿಂದ ನಿರುದ್ಧವಾದ ತೊಂಭತ್ತು
ನದಿಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ನಿನ್ನ ಶೌರ್ಯವು ಮಹತ್ತರವಾದುದು ಹಾಗೆಯೇ ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳೂ
ಬಲಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವೆ

English Translation.

Your thunderbolts were scattered widely over ninety-and nine rivers,
great is your prowess, strength is deposited in your arms, manifesting your
own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಜ್ರಾಸೇ—ದಿದ್ಯುತ್, ನೇಮಿಃ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರಸಾಮಗ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ವರ್ಜಯತಿ ಪ್ರಾಣೈಃ ಶತ್ರುಣ್** ಇತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಾಣಾಪಹರಣಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ವಿನಾಶಯತಿ ಶತ್ರುಣ್** ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವು ವಜ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ **ವಜ್ರಾಸೇ** ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ **ನಾನ್ಯಾಃ ನವತಿಂ ಅನಿ ವಿ ಅಸ್ಥಿರನ್** ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳೂ ಕೂಡ ವೃತ್ತಾಕಾರದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅನೇಕವಾದವು ಎಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಾಗ ಒಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಅನೇಕ ಆಯುಧಗಳ ಹಾಗೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹತ್ವವು ಇತರ ಆಯುಧಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ತೇ ಬಾಹ್ಯೋರ್ಬಲಂ ಹಿತಂ—ನಿನ್ನ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ತೋಳುಗಳ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. **ಓ ಹಾಕ್ ಗತೌ, ಓ ಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ** ಎಂಬ ಧಾತುಗಳು ಗಮನ, ತ್ಯಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗಲೂ ಹಿತ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗಿ ಗತ, ತ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತೌ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಹಿತ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿ (ಧರಿಸಿರುವ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ನವತಿಂ—ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ಧಾ ನದೀಃ | ವೃತ್ತದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತೊಂಭತ್ತು ನದಿಗಳೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು **ನವತಿಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ **ನವತಿಂ** ಎಂದರೆ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಂಖ್ಯೆಯ ನದಿಗಳೇ ಅಥವಾ **ಶತಂ, ಸಹಸ್ರಂ** ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದೇ ಎಂಬುದೇ ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಶತ, ಸಹಸ್ರ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ **ನವತಿಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ನದಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನವ ಚ ಯನ್ನವತಿಂ ಚ ಸ್ತವಂತೀಃ ಶೈನೋ ನ ಭೀತೋ ಆತರೋ ರಜಾಂಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೪)

ಪ್ರಾಸ್ಯ ಸಾರಂ ನವತಿಂ ನಾವ್ಯಾನಾಮಸಿ ಕರ್ತಮವರ್ತಯೋಽಯಿಜ್ಯಾನ್ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೧-೧೩)

ನವ ಯದಸ್ಯ ನವತಿಂ ಚ ಭೀದಗಾನ್ತಾಕಂ ವಜ್ರೇಣ ಮಘವಾ ವಿವೃತ್ಯತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೬).

ನವತಿಂ ಸ್ತೋತ್ರಾ ನವ ಚ ಸ್ತವಂತೀರ್ದೇವೇಭ್ಯೋ ಗಾತುಂ ಮನುಷೇ ಚ ವಿಂದಃ |

(ಮು ಸಂ ೧೦-೧೦೪-೮).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನದೀಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನವತಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆ ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನವ ನವತಿಂ ಎಂದು ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಶಂಬರಾಸುರ ನೊಡಲಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನವ ನವತಿಂ—ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಆಸ್ಪದವಿರುವುದು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ :

ವಜ್ರಾಸಿಃ—ವಜ್ರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾ ವಿವಕ್ಷಾವಾಡಿದಾಗ ಅಜ್ಞ ಸೇರಿಸುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸ.ಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಥಿರನ್—ಸ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಬ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಪ್ರನಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಚ್ಚಿ ಲುಬ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿ ಬಂದಾಗ ಮಂತ್ರೇಘಸ—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಸ್ಥಾಘೋರಿಚ್ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೧-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂತ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾನ್ಯಾಃ—ನಾನಾ ತಾರ್ಯಾಃ ನಾನ್ಯಾಃ (ದೋಷಯಿಂದ ದಾಟಬೇಕಾದವುಗಳು) ನೌವಯೋಧಮ್— (ಪಾ ಸೂ. ೪-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥತೋರವಾಗ ನೌ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಾಂತೋಯಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ನಾನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾ- ದ್ಯುತ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಾವಃ ಎಂದು ಸರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಿತ್ಸ್ವರೀತಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೀತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬಾಹ್ಯೋಃ—ಬಾಹು ಶಬ್ದ. ಸಸ್ಮೀ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯನ್ ಬಂದು ಅದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಯೋನೋದಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ ಸಾಕಮರ್ಚತ ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ ನಿಂಶತಿಃ |

ಶತೈನಮನ್ವನೋನವುರಿಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಮರ್ಚನ್ನನು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೯ ||

|| ಪದಸೂತ್ರಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ | ಸಾಕಂ | ಅರ್ಚತ | ಪರಿ | ಸ್ತೋಭತ | ನಿಂಶತಿಃ |

ಶತಾ | ಏನಂ | ಅನು | ಅನೋನವುಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಉತ್ ೨ -

ಯತಂ | ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಹಸ್ರಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಾಕಮರ್ಚತ | ಏನಮಿಂದ್ರಂ ಯುಗಪದೇನಾಪೂಜಯನ್ | ತಥಾ ನಿಂಶತಿಃ | ಮೋದತರ್ಪಿಣೋ ಯಜಮಾನಃ ಪಶ್ವೀ ಚ ಸದಸ್ಯಃ ಶಮಿತಾ ಚೇತಿ ನಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತೇಷಾಂ ಯಾ ನಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಸಾ ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ | ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋಸ್ತುತ್ | ತಥಾ ಚ ಶತಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಯಜಯ ಏನಮಿಂದ್ರಮನ್ವನೋನವುಃ | ಪುನಃಪುನರಸ್ತುವನ್ | ಅಸ್ಮಾ ಏನೇಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮುದ್ಯತಂ | ದಾತುಮೂರ್ಧ್ವತಂ | ಅತ ಏವಂವಿಧ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಹನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕ್ರಮಾಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತೀತಿ ಸತ್ತ್ವಂ | ಅನೋನವುಃ | ಉ ಸ್ತುತ್ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾಲ್ಲುಜಾ ಸಿಜಭೃತ್ಸವಿಧಿಭೃಶ್ಚೇತಿ ಝೇರುಸಾದೇತಃ | ಉದ್ಯತಂ | ಯಮ ಉಪರನೇ | ಉತ್ಪೂರ್ವಾದಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಣಿ ನಿಷ್ಕಾ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—(ಇಂದ್ರನ) ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | **ಅನು ಅರ್ಚೆನ್**—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | **ಸಹಸ್ರಂ**—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರು | **ಸಾಕಮರ್ಚತೇ**—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಿಸಿದರು | **ವಿಂಶತಿಃ**—ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಮುತ್ತಿಜರು, ಯಜಮಾನ, ಅವನ ಪತ್ನಿ, ಸದಸ್ಯ ಶಮಿತಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರು | **ಪರಿ ಸ್ತೋಭತೇ**—ಸುತ್ತಲೂ ನಿಂತು ಸ್ತುತಿಸಿದರು | **ತತಾ**—ನೂರು ಜನರು (ಮುಷಿಗಳು) | **ಏನಂ**—ಇವನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | **ಅನ್ವನೋನವುಃ**—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದರು | **ಇಂದ್ರಾಯೆ**—(ಇದೇ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | **ಬ್ರಹ್ಮ**—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು (ಆರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | **ಉದ್ಯತಂ**—ನೇಲಕ್ಕಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಇವನನ್ನು ಆರಿಸಿದರು, (ಮುತ್ತಿಜರಾದ ಯಾದ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರು ಸ್ತುತಿಸಿದರು, ನೂರು ಜನ ಮುಷಿಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದರು, ಮತ್ತು ಅದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ

English Translation.

A thousand mortals worshipped him together, twenty have hymned (his praise); a hundred (sages) repeatedly glorify him, so, Indra, is the oblation lifted up, manifesting your own sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸ್ರಂ ಸಾಕಮರ್ಚತೇ, ಪರಿ ಸ್ತೋಭತೇ ವಿಂಶತಿಃ, ತತ್ಪ್ರೇನಮನ್ವನೋನವುಃ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ—ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಹದಿನಾರು ಜನ ಮುತ್ತಿಜರುಗಳೂ, ಯಜಮಾನ, ಇವನ ಪತ್ನಿ, ಸದಸ್ಯ, ಶಮಿತಾ ಎಂಬುವರೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರೂ ಒಂದು ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಮುಷಿಗಳೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವರು. ಸ್ತುತಿಸುವವರುಗಳು—ಅರ್ಚತ-ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿ, ಪರಿಸ್ತೋಭತ-ಪೂಜಿಸಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲೆ ಪುತ್ರರೇ, ಎಲ್ಲೆ ಪೌತ್ರರೇ, ಎಲ್ಲೆ ಮುತ್ತಿಜರುಗಳೇ ನೀವು ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿಮಾಡಿ. ಪೂಜಿಸಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದವರು. ಇದರಿಂದ ಸಹಸ್ರ, ತತೆ, ವಿಂಶತಿ-ಸಾವಿರ, ನೂರು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು ಎಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಒಬ್ಬರೇ ಅಷ್ಟು

ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಜನರು ಪೂಜಿಸುವಂತೆಯೂ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಡಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು-ಅರ್ಚನ್ ಎಂಬುವ ಪದವು ಅರ್ಚತೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಃ-ನಮ್ಮ. ಅಥವಾ ನಮಗಾಗಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅರ್ಚ್-ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸಹಸ್ರ, ಶತ, ವಿಂಶತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ ಬುಷಿಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತಾ ವಾಚಕಗಳು ಅಥವಾ ಶತ, ಸಹಸ್ರ, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಮತ್ತು—

ಆ ಯದಿಂದ್ರಕ್ಕೆ ದದ್ವಹೇ ಸಹಸ್ರಂ ವಸುರೋಚಿಷಃ |

(ಮಂ. ಸಂ, ೮-೨೨-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವಸುರೋಚಿಷರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದು ಬುಷಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿಂಶತಿಕ ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಹತ್ತುಜನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಭೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆಮಾಡಿದರೆ (ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು) ಅಂಗಿರಾಬುಷಿಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತುಜನರಾಗುವರು. ಇವರೂ ಸಹ ಸಾವಿರ ವಸುರೋಚಿಷರ ಸಂಗಡ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದು. ಸಹಸ್ರೇತ್ಯುಷಯಸ್ಸೂಕ್ತಂ ಶತಂ ವೈಖಾನಸಾ ವಿದುಃ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ವೈಖಾನಸರು ಒಂದು ನೂರು ಜನರೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದು. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ ವಾಜಃ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಆರಿಸಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು

¹ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿ ಯಾ ²

ಅರ್ಚತೇ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಙ್ ನಲ್ಲಿ ಧೂದೇಶ ಒರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧ್ರುಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪರಿಷ್ಕೋಭತೇ—ಪುಛ ಧಾತುವು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪುನೋ.ತಿ-(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನೋನವು—ಉ ಸ್ತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ನೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯರ್ಹ. ಯಜೋಽಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯಜ್ಞಾಲುಕೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಮಧುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ಲುಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಸಿಚಭ್ಯಸ್ತವಿಧಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿ ನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಋ ಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ-ಅವಾದೇಶ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅನೋನವು: ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದ್ಯತಂ—ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಯನು ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಉತ್ ಪೂರ್ವವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದ್ಯಮ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿಸಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ತೃ ತವಿಷ್ಠೀಂ ನಿರಹನ್ತೃಹಸ್ತಾ ಸಹಃ |

ಮಹತ್ತದ್ವಸ್ತೃ ಪೌಂಸ್ಕಂ ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ತ್ವಾ ಅಸೃಜದರ್ಚನ್ನನು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ತವಿಸೀಂ | ನಿಃ | ಅಹನ್ | ಸಹಸಾ | ಸಹಃ |

ಮಹತ್ | ತತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪೌಂಸ್ಯಂ | ವೃತ್ರಂ | ಜಘನ್ನಾನ್ | ಅಸ್ಯಜತ್ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ತವಿಸೀಂ ಬಲಂ ಸ್ವಕೀರ್ಯೇನ ಬಲೇನ ನಿರಹನ್ | ಹತವಾನ್ | ಸಹಸಾ ಸಹನೇನಾಭಿವಸಾಧನೇನಾಯುಧೇನ ಸಹೋಲ್ಕೃಭವಸಾಧನಂ ವೃತ್ರಾಯುಧಂ ನಿರಹನ್ | ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತಪ್ತೌಂಸ್ಯಂ ಬಲಂ ಮಹತ್ ಅತಿಪ್ರಥಮಂ | ಯಸ್ಯಾದಯಂ ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ನಾನ್ತತವಾನ್ ಹತ್ವಾ ಚ ತನ್ನಿರುದ್ಧಾ ಅಪೋಲ್ಕಸ್ಯಜತ್ ತಸ್ಮಾದ್ವೃತ್ರಾನ್ನಿರಗಮಯತ್ | ಅಸ್ಯತೋವರ್ವತ್ || ಪೌಂಸ್ಯಂ | ಪುಂಸ ಅಭಿವರ್ಧನೇ | ಚುರಾದಿಃ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಘನ್ನಾನ್ | ಹಂತೇರ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿದೇತೀಟೋ ವಿಕಲ್ಪಾದಿಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇತೃಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಹಂತೇರ್ಹಕಾರಸ್ಯ ಫುತ್ವಂ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರಾಸುರನ | ತವಿಸೀಂ—ಬಲವನ್ನು | ನಿರಹನ್—(ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ) ನಾಶಮಾಡಿದನು | ಸಹಸಾ—ಅಭಿವಸಾಧನವಾದ (ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಆಯುಧದಿಂದ) | ಸಹಃ—ಅಭಿವಸಾಧನವಾದ (ವೃತ್ರನ ಆಯುಧವನ್ನು) | (ನಿರಹನ್—ನಾಶಮಾಡಿದನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | (ಯಸ್ಯಾತ್—ಯಾವ ಬಲದಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು | ಜಘನ್ನಾನ್—ವಧಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು ಅವನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದ ನೀರನ್ನೂ) | ಅಸ್ಯಜತ್—ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಅಸ್ಯ—ಅ ಇಂದ್ರನ | ತತ್ ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಅಂತಹ ಬಲವು | ಮಹತ್—ಮಹತ್ತರವಾದದ್ದು

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವೃತ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ತನ್ನ ಆಯುಧದಿಂದ ಅವನ ಆಯುಧವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು; ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿ, (ಅವನಿಂದ ನಿರೂದ್ಯವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಅವನ ಬಲವೂ ಮಹತ್ತರವಾದದ್ದು.

English Translation.

Indra overcame by his strength the strength of Vritra, great, in his manhood, wherewith, having slain Vritra, he let loose the waters, manifesting his own sovereignty. '.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು 1

ತವಿಷೀಂ—ಬಲಂ | ತವಿಷೀ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಿಷೀಂ ಎಂದರೆ ಬಲವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪೌಂಸ್ಯಂ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೈತ್ಯನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ, ಪೌಂಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಪರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ತೋರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧಪರವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಇದರಿಂದ ಸಹಃ—ಅಭಿಭವಸಾಧನಂ ವೈತ್ಯಾಯುಧಂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಸಹಃ—ಸಹನೇನ ಅಭಿಭವಸಾಧನೇನ ಆಯುಧೇನ ವೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಸಾಯಂಜನರು ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ತವಿಷೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯ ರೂಪವಾದ ಬಲವೆಂದೂ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶರೀರಬಲಬೋಧಕವೆಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಬಹುದು.

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 1

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲಿ.ಕಾ. ಹಲಂತವ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಗನು. ಅತಿಥಂತವ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಪುಂಸ ಅಭಿನರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ, ಅಚಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಘನ್ತಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಏಕವಚನಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ವಸುತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸ್ತೇಕಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಿಭಾಷಾಗಮನವೆವಿಧವಿಶಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಜಘನ್ತಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾಗ

ಅತ್ಪ್ರಸಂತ್ಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದೇಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಜತ್—ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಶ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ

ಇಮೇ ಚಿತ್ತವ ಮನ್ಯವೇ ವೇಪೇತೇ ಭಿಯಸಾ ಮಹೀ ।

ಯದಿಂದ್ರ ವಜ್ರಿನ್ನೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ಮರುತ್ವಾ ಅವಧೀರರ್ಚ-

ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಪದಸಾಧಃ ||

ಇಮೇ ಇತಿ | ಚಿತ್ | ತವ | ಮನ್ಯವೇ | ವೇಪೇತೇ ಇತಿ | ಭಿಯಸಾ | ಮಹೀ
ಇತಿ |

ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ವಜ್ರಿನ್ | ಒಜಸಾ | ವೃತ್ರಂ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ಅವಧೀಃ |
ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹೀ ಮಹತ್ಯಾವಿನೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಸಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ಮನ್ಯವೇ ತ್ವದೀಯಕೋಪಾ-
ದ್ವಿಯಸಾ ಭೀತ್ಯಾ ವೇಪೇತೇ | ಕಂಪೇತೇ | ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ನಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಮರುತ್ಸಾನ್ನರುದ್ವಿಯುಕ್ತಸ್ತ-
ನೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಯದ್ಯದಾ ವೃತ್ತಮವಧೀ | ತದಾನೀಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಸಿ ಭಯೇನಾಕಂಪಿಷಾ-
ತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ವೇಪೇತೇ | ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಭಿಯಸಾ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ದಿಶಾದಿಕಃ ಕಸಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

| ಶ್ರುತಿಸಾರ್ಥ |

ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುತ್ಸಾನ್—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾದ (ನೀನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಿನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಓಜಸಾ—
(ಸ್ವ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಅವಧೀ—ವಧಿಸಿದೆಯೇ |
(ತತ್—ಅಗ) | ಮಹೀ—ದೊಡ್ಡದಾದ | ಇಮೇ—ಇವೆರಡು (ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು) | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಮನ್ಯವೇ—ಕೋಪಕ್ಕೆ (ಒಳಗಾಗಿ) | ಭಿಯಸಾ—ಭಯದಿಂದ | ವೇಪೇತೇ—ನಡುಗುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ನೀನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಿದಾಗ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳೆರಡೂ, ನಿನ್ನ ಕೋಪ
ವನ್ನು ಕಂಡು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿದುವು.

English Translation

This heaven and earth trembled, thunderer, at your wrath, when,
attended by the Maruts, you slew Vritra by your prowess, manifesting
your own sovereignty.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಜಸಾ—ಓಜಃ, ಸಾಜಃ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮಹೀ—ಸ್ವರ್ಧೀ ಪುಂಡ್ರೀ, ಮೊದಲಾದ (ನಿ. ೩-೨೨) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಭಿಯೆಸಾ—“ಇ’ಭೀ ಭಯೇ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಾದಿಸರಿತವಾದ ಕಸಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಭಯವೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಮನ್ಯನೇ—ಹೇಳಿ, ಹರಸಿ, ನೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಮನ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಭಯಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರಣವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಕೂಡ ನಡುಗಿದವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೇವೇತೇ—ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚದಲ್ಲೆ ಆತಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತಆತ್ಮನೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅಮ್) ಏತ್ವ. **ಆತೋಜಾತಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಕರ್ತೌ ಶಸ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸ್ ವಿಕರಣ. ಇಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಭಿಯೆಸಾ—ಇ’ಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು ಬುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇವಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಕಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯುನಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಭಿಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಧೀಃ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ವಿಳನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ

ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಜ್ರೇ ಮತ್ಯರ್ಥತೋರುವಾಗ **ಅತಇನಿತನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನಜಾಸಂಬುದ್ಧ್ಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಮಂತ್ರಿ-ತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ನ ವೇಪಸಾ ನ ತನ್ಮತೇಂದ್ರಂ ವ್ರತ್ತೋ ವಿ ಬೀಭಯತ್ |

ಅಭ್ಯೇನಂ ವಜ್ರ ಆಯಸಃ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿರಾಯತಾರ್ಚನು
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ನ | ವೇಪಸಾ | ನ | ತನ್ಮತಾ | ಇಂದ್ರಂ | ವ್ರತ್ತಃ | ವಿ | ಬೀಭಯತ್ |

ಅಭಿ | ಏನಂ | ವಜ್ರಃ | ಆಯಸಃ | ಸಹಸ್ರ ಭೃಷ್ಟಿಃ | ಆಯತ ಅರ್ಚನಾ |
ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ವ್ರತ್ತ ಇಂದ್ರಂ ವೇಪಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ವೇಪನೇನ ಕಂಪನೇನ ನ ವಿ ಬೀಭಯತ್ ಭೀತಂ
ನಾಕರೋತ್ | ತಥಾ ತನ್ಮತಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಘೋರೇಣ ಗರ್ಜನತಜ್ಜೀನ ನ ವಿ ಬೀಭಯತ್ | ಅಸಿ ಚ
ಇಂದ್ರೇಣ ವಿಸೃಷ್ಟ ಆಯಸೋಽಯೋಮಯಃ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿರನೇಕಾರ್ಥಾರಾಭಿಯುಕ್ತೋ ವಜ್ರ
ಏನಂ ವ್ರತ್ತಮುಖ್ಯಾಯತ | ಹಂತುಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಗಚ್ಛತ್ | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವತಃ || ತನ್ಮತಾ | ಸ್ತನ
ಶಬ್ದೇ | ಋತನ್ಯಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನೋತೇರ್ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಯತುಚ್ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಸಿ
ಭವತಿ | ಅತ ಏವ ಸರೋಪಶ್ಚ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ದಾದೇತಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ
ಸ್ವರೇಣ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬೀಭಯತ್ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಹೇತುಮತಿ ಷಟ್ | ಅತ್ರ
ವೇಪಸ್ತನ್ಯತುಭ್ಯಾಂ ಭಯಂ ನ ಹೇತೋರ್ವೃತ್ತಾದಿತಿ ಹೇತುಭಯಾಭಾನಾದ್ವಿಭೇತೇರ್ಹೇತುಭಯೇ |
ಸಾ. ೩-೧-೫೬ | ಇತ್ಯಾತ್ಯಾಭಾವಃ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಜಾ ಚೇಕ್ಷಜಾದಿ | ಆಯತ | ಆಯ ಸಯ ಗತಾ |
ಭಾನಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತೇ—ವೃತ್ತಾಸುರನು | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವೇಶಸಾ—(ತನ್ನ) ಕಂಪನದಿಂದ | ನ ವಿ
ಬೀಭಯತ್—ಭಯಪಡಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ | ತಸ್ಯತಾ—(ತನ್ನ) ಘೋರಗರ್ಜನೆಯಿಂದಲೂ | ನ (ವಿ ಬೀಭ-
ಯತ್) ಹೆದರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ಆದರೆ, ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು (ಸ್ವಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು) |
ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಆಯಸೇ—ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ | ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಃ—ಸಾವಿರಾರು
ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ | ವಜ್ರಃ—ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಏನಂ—ಈ ವೃತ್ತನನ್ನು | ಅಭಿ ಆಯತೆ—
ಎದುರಿಸಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತಾಸುರನ ಕಂಪನವಾಗಲೀ ಘೋರಗರ್ಜನೆಯಾಗಲೀ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಭೀತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. (ಆದರೆ)
ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, (ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ) ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಅನೇಕ ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ
ವಜ್ರಾಯುಧವು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು.

English Translation

Vritra deterred not Indra by his trembling or his clamour, the
many-edged iron thunder-bolt fell upon him. (Indra Manifesting his own
sovereignty).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಸ್ಯತಾ—ತನ್ನ ಕಬ್ಬಿಣ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದದಿಂದ ಕಬ್ಬಿ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿ ಎಂದು
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಘೋರೇಣ ಗರ್ಜನತಬ್ಬೀನ
ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗರ್ಜನಧ್ವನಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಃ—ಸಹಸ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ
ಅನೇಕ, ಬಹಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಬಹಳ ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅರ್ಚನ್ ಅನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವರು. ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು
ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವರಾಜ್ಯಾರ್ಚನವು ವಜ್ರಾಯುಧದಲ್ಲೇ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿರು
ವುದು. ಅಥವಾ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಪಾಲಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅವನ ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿರುವುದು
ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೇಪಸಾ—ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಸನೇ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೇಪಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ತನ್ಯತಾ—ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಯತನ್ಯಜ್ಞಾ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೪೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನುಧಾತುವಿಗೆ ವಿಭಿಪಲ್ಲಡುವ ಯತುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ತನ್ಯತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಉಕಾರಾಂತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ಯತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ದಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ಮವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ಮವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕಾರವು ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮಸ್ಯಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ಮಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬೀಭಯತ್—ಜಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಸನ ಮತ್ತು ಗರ್ಜನಗಳಿಂದ ಭಯವು ತೋರುವುದೇ ವಿನಾ ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ (ಪ್ರಯೋಜಕನಿಂದ) ಭಯವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಬಿಭೇತೇಹೇತುಭಯೇ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಣಿಶ್ರಿದ್ವೈಸುಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಣಾದೇಶ. ಚಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಜಸ್ತ್ವ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಜಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಸನ್ನಲ್ಲಭುನಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಬಹುಲಂಘಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೀತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಣಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಯಸಃ—ಆಯಸಃ ವಿಕಾರಃ ಆಯಸಃ ತಸ್ಯ ವಿಕಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಜ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ

ಆಯತಃ—ಆಯ ಪಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದೀ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ತಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಡಜಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ತಿಣಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ |

ಯದ್ವೃತ್ತಂ ತವ ಚಾಶನಿಂ ವಜ್ರೇಣ ಸಮಯೋಧಯಃ |

ಅಹಿಮಿಂದ್ರ ಜಿಘಾಂಸತೋ ದಿವಿ ತೇ ಬದ್ಧಧೇ ಶವೋಽರ್ಚ-

ನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೩ ||

|| ಪದಮಾಠ ||

ಯತ್ | ವೃತ್ತಂ | ತವ | ಚ | ಅಶನಿಂ | ವಜ್ರೇಣ | ಸಂಽಯೋಧಯಃ |

ಅಹಿಂ | ಇಂದ್ರ | ಜಿಘಾಂಸತಃ | ದಿವಿ | ತೇ | ಬದ್ಧಧೇ | ಶವಃ | ಅರ್ಚನ್ |

ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ವದಾ ವೃತ್ತಂ ತವ ಹನನಾರ್ಥಂ ತೇನ ಸೃಷ್ಟಾಮಶನಿಂ ಚ ತ್ವಂ ವಜ್ರೇಣ ಸಮಯೋಧಯಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಹಾಸೀತಃ ತದಾನೇಮಹಿಮಾಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ ವೃತ್ತಂ ಜಿಘಾಂಸತೋ ಹಂತುಮಿಚ್ಛತಸ್ತೇ ತವ ಶವೋ ಬಲಂ ದಿವಿ ಬದ್ಧಧೇ | ಬದ್ಧಮನುಸ್ಯೂತಂ ನ್ಯಾಶ್ವಮಾಸೀತ್ | ಶಿಷ್ಟಂ ಪೂರ್ವವತ್ || ಜಿಘಾಂಸತಃ | ಹಂತೇರಿಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಸಸ್ಯಜ್ಞನಗಮಾಂ ಸನಿ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬ | ಇತ್ಯು-ಪಧಾದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಬದ್ಧಧೇ | ಬಧ ಬಂಧನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ತವ—ನಿನ್ನ (ವಧೆಗಾಗಿ ಅವನಿಂದ ವಿಸೃಷ್ಟವಾದ) | ಅಶನಿಂ ಚ—ಅಯುಧವನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—(ನಿನ್ನ) ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಸಮಯೋಧಯಃ—ಪ್ರಹಾಸಿದೆಯೇ | (ತತ್—ಅಗ) | ಅಹಿಂ—ಹನನಶೀಲನಾದ (ವೃತ್ತನನ್ನು) | ಜಿಘಾಂಸತಃ—ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶವಃ—ಬಲವು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ರವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ದಿವಿ—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ | ಬದ್ಧಧೇ—ನ್ಯಾಶ್ವವಾಗಿತ್ತು (ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ (ವಧೆಗಾಗಿ ವೃತ್ರನಿಂದ ವಿಸೃಷ್ಟನಾದ) ಆಯುಧವನ್ನೂ, ವೃತ್ರನನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ, ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ಹನನಶೀಲನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಆಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು)

English Translation

When you (Indra) encountered with your bolt Vritra, and the thunderbolt (which he hurled), then, India, your strength determined to slay Ahi was displayed in the heavens, manifesting your own sovereignty.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬದ್ವಧೇ—ಬದ ಬಂಧನೇ! ಬಧ ಧಾತುವು ಬಂಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬದ್ಧಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು **ದಿವಿ ಬದ್ವಧೇ** ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನು ಸ್ಮೃತಂ ಬದ್ಧಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥವು

ಅಹಿಂ—ಅಹಿ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು **ಅಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ** ತಾನಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಬಂದು ಹೊಡೆಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘ ಮತ್ತು ವೃತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳೆಂದು ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವೃತ್ರಂ ತವ ಬಾಹನಿಂ ವಜ್ರೇಣ—ಇಲ್ಲಿ ಆಶನಿಂ ಎಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ವೃತ್ರನನ್ನೇ ಆವನ ಆಯುಧವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಹರಿಸಿದನೆಂಬ ಪ್ರಾಯವು

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 1

ಆಯೋಧಯೇ—ಯುಧ ಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು ಣಿಪಂತಮೇಲೆ ಲಬ್ ನುಡ್ಯವುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಣಿಚ್ಚಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗ ಧಾತ ವಿನ ಲಭ್ಯವೆಂದಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಆಯೋಧಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಿಘಾಂಸತಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗ್ರೋಹಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥೋಪಾಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾವಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ. ಅಜ್ಞಾನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ನೆಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಸನಾಡ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿಘಾಂಸ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸಸ್ಯೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ದಿವಾ ಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬದ್ವಧೇ—ಬಧ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತು—ಝಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲಾವಶೇಷಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿಷ್ಟನೇ ತೇ ಅದ್ರಿವೋ ಯತ್ಸಾಂ ಚಗಚ್ಚ ರೇಜತೇ |

ತ್ವಸ್ವಾ ಚಿತ್ತವ ಮನ್ಯವ ಇಂದ್ರ ವೇವಿಜ್ಯತೇ ಭಿಯಾರ್ಚನ್ನಸು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೪ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಅಭಿ ಸ್ತನೇ | ತೇ | ಅದ್ರಿ ಸ ವಃ | ಯತ್ | ಸ್ಥಾಃ | ಜಗತ್ | ಚ | ರೇಜತೇ |

ತ್ವಷ್ಟಾ | ಚಿತ್ | ತವ | ಮನ್ಯನೇ | ಇಂದ್ರ | ನೇವಿಜ್ಯತೇ | ಭಿಯಾ | ಅರ್ಚನ್ |

ಅನು | ಸ್ವ ಸ ರಾಜ್ಯಂ || ೧೪ ||

ಸಾಯುಜ್ಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅದ್ರಿವೇ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ತವಾಭಿಷ್ಠನೇ ಸಿಂಹನಾದೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾಃ ಸ್ಥಾವರಂ ಜಗಜ್ಜಂಗ-
ಮಂ ಚ ಯದಸ್ತಿ ತದುಭಯಂ ರೇಜತೇ | ಕಂಸತೇ | ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್ ವಜ್ರನಿರ್ಮಾತಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ಚ ತವ
ಮನ್ಯನೇ ತ್ವದೀಯಾಯ ಕೋಸಾಯ ಭಿಯಾ ಭೀತ್ಯಾ ನೇವಿಜ್ಯತೇ | ಭೃಶಂ ಕಂಸತೇ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ ||
ಸ್ಥಾಃ | ತಿಷ್ಠತೇಃ ಕ್ವಿಷ್ಠೇತಿ ಕ್ವಿಷ್ | ನೇವಿಜ್ಯತೇ | ಓವಿಜೇ ಭಯಚಲನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾಕ್ಪ್ರಿಯಾ-
ಸಮಾಭಿಹಾರೇ ಯಜ್ | ಸನ್ಯಜೋರಿತಿ ದ್ವಿಭಾವಃ | ಅದುಸದೇಶಾಲ್ಲಗಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ವತ್ವೇ
ಯಜ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರೇತ್ಯಸ್ಯ ಸಾದಾದೌ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯಾ ಮಂತ್ರೀತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯ-
ಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವೇ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದಿಸಾದಾದಾನಿತಿ ಸರ್ಯುದಾಸಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದ್ರಿವಃ—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅಭಿಷ್ಠನೇ
ಗರ್ಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ | ಸ್ಥಾಃ—ಸ್ಥಾವರವಾದ (ಮತ್ತು) | ಜಗತ್ ಚ—ಜಂಗಮವಾದ | ಯತ್—ಯಾವುವು
(ಇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ) | ರೇಜತೇ—ನಡುಗುತ್ತವೆ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಿ—
ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್—(ವಜ್ರಾಯುಧ ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ) ತ್ವಷ್ಟೃವೂ ಕೂಡ | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಮನ್ಯನೇ—ಕೋಪಕ್ಕೆ | ಭಿಯಾ—ಭಯದಿಂದ | ನೇವಿಜ್ಯತೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕಂಪಿಸುತ್ತಾನೆ

1 ಭಾವಾರ್ಥ

ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ಸಿಂಹನಾದ
ಮಾಡಲು, ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ನಡುಗಿತು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತ್ವಷ್ಟೃವೂ
ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಾನೆ

English Translation.

At your shout, wielder of the thunderbolt, all things, moveable or immoveable, trembled; even Twashtri shook with fear, Indra, at your wrath, manifesting your own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ವಿವೇ—ಅದ್ವಿವಿಕಾರತ್ವಾತ್ | ಅದ್ವಿಃ ಅದ್ವಿಯ ವಿಕಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ ಅದ್ವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಅದ್ವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಅದ್ವಿನನ್ ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ಥಾಃ—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸ್ಥಾಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಚಲಿಸದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು

ರೇಜತೇ—ಕಂಪತೇ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಾನೆ ಭೈಸತೇ, ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯವೇಷನಯೋಃ ಧಾತುಃ ಭೈಸತೇ ಇತಿ ರೇಜತೇ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತೋ ಧಾತುಃ ಉಭಾವಪ್ಯುಭಯೋರರ್ಥಯೋಃ—ಭೈಸತೇ, ರೇಜತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳೂ ಭಯ ಮತ್ತು ನಡಗುವುದು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ನಿರೂಪಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ವಿವೇ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ವಿಳನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ

ಸ್ಥಾಃ—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಸಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ಕೃತ್ವದ್ವಿತಮಾಸಾಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸಂಜ್ಞಾ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇವಿಜ್ಯತೇ—ವಿವಿಜೇ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭೃಶಾರ್ಥತೋರವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಗುಣೋಯಜ್ಞಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವೇವಿಜ್ಯ ಎಂಬ ಯಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಓತಅತ್ಮನೇವದಾನಾಂ—

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ವಿತ್ಯ. ವೇವಿಜ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಪದವು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾನ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಇರುವುದರಿಂದ ವೇವಿಜ್ಯತೇ ಎಂಬುದೇ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾದುದರಿಂದ ಅಸಾದಾದೌ ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಿಯಾಂ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ವತೀಯಾ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಆಚಿಶ್ಚ- ಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯದಾಜೇಶ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚಿಶ್ಚ್ವತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚ್ಚಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೪ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ನಹಿ ನು ಯಾದಧೀಮಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವೀರ್ಯಾ ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ನಮ್ನಮುತ ಕ್ರತುಂ ದೇವಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚ-

ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೫ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ನಹಿ | ನು | ಯಾತ್ | ಅಧಿಃ ಇಮಸಿ | ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ವೀರ್ಯಾ | ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ | ನ್ಯಮ್ನಂ | ಉತ | ಕ್ರತುಂ | ದೇವಾಃ | ಓಜಾಂಸಿ | ಸಂ | ದಧುಃ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಾತ್ ಯಾಂತಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ನಹಿ ಸ್ತಧೀಮಸಿ | ವಯಂ ನ ಹ್ಯವ-
ಗಚ್ಛಾಮಃ | ಯತೋ ವಯಮಲ್ಪಾಃ | ಪರ ಇತ್ಯೇತತ್ಸಕಾರಾಂತಮವ್ಯಯಂ ವೈದೂರ್ಯಮಾಚಿಷ್ಟೇ |
ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ | ಋಗ್ವೇ. ೧೦-೮೨-೫ | ಇತಿ ಯಥಾ | ಪರಃ ಪರಸ್ತಾದತಿದೂರೇ ಮನುಷ್ಯೋ-
ರನವಗಾಹ್ಯೇ ಸ್ಥಾನೇ ವೀರ್ಯಾ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಮನುಷ್ಯೋ
ಜಾನೀಯಾತ್ | ನ ಕೋಽಸೀತ್ಕರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮಾದಿತಿ ಚೇತ್ ಆತ್ರಾಹ | ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ
ದೇವಾ ನೈವ್ವಂ ಧನಂ ಉತಾಸಿ ಚ ಕ್ರತುಂ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಜಾಂಸಿ ಬಲಾನಿ ಚ ಸಂ ದಧುಃ ಸ್ವಾಪಯಾಂ
ಚಿಕ್ರುಃ | ತಸ್ಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯಾತ್ | ಯಾ ಸ್ವಾಪಜೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಪಟಃ ಶಕ್ತ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ | ಅಧೀಮಸಿ | ಇಹ ಗತಾ | ಇಂದ್ರತೋ ಮಸಿಃ | ವೀರ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥಃ ||

ಯಾತ್ - ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ನಹಿ ನು ಅಧೀಮಸಿ- (ನಾವು ಅಲ್ಪಚ್ಛರಾದ್ದರಿಂದ)
ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ-ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚೆ-ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ |
ತಸ್ಮಿ-ಅವನಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ) | ದೇವಾಃ-(ಸಮಸ್ತ) ದೇವತೆಗಳೂ | ನೈವ್ವಂ-ಧನವನ್ನೂ | ಉತ-
ಮತ್ತು | ಕ್ರತುಂ-ವೀರೈಕರ್ಮವನ್ನೂ | ಹಿಜಾಂಸಿ-ಬಲವನ್ನೂ | ಸಂ ದಧುಃ-ಸ್ವಾಪಿಸಿದ್ಧಾರಿ |
(ತತ್-ಆದುದರಿಂದ) | ಪರಃ-(ಅನವಗಾಹ್ಯವಾದ) ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ | ವೀರ್ಯಾ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾದ | ಇಂದ್ರಂ-ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕಃ-ಯಾವನು (ಮನುಷ್ಯನು) ತಾನೇ | (ಜಾನೀಯಾತ್-
ತಿಳಿದಾನು?)

ಭಾವಾರ್ಥಃ |

(ಸರ್ವತ್ರ) ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರಿವು ಯಾವನಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲಾ) ದೇವತೆಗಳೂ
(ತಮ್ಮ) ಧನ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಬಲಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅಂತಹ, ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ,
(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅನವಗಾಹ್ಯವಾದ) ಅತಿ ದೂರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ (ಇರುವ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವ
ಮನುಷ್ಯನು (ತಾನೇ ತಿಳಿದಾನು?)

English Translation

We know not of a certainty the all-pervading Indra : who (does know him, abiding) afar off in his strength? for in him have the Gods concentrated riches, and worship, and power, manifesting his own severity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅತ್ತೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಯತ್ ಕಿಮಸಿ ವಯಮಿಂದ್ರವಿಷಯೇ ಜಾನೀಮಸ್ತಸ್ಯಾತ್ಮೈಶ್ವತ್ಯಾತ್ ವಯಮಿಂದ್ರಂ ನೈವ ಜಾನೀಮ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕೋ ವಾ ಇಂದ್ರಂ ಜಾನೀಯಾತ್ | ತಸ್ಯ ಹಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಅನುತ್ತಮಾನಿ, ತೇಭ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ಕೋಽಸಿ ನ ಜಾನೀತೇ | ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಶೌರ್ಯಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಬಲಾನಿ ಚ ಸಮಸ್ತಾನಿ ಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುರಿತಿ ಕೃತ್ವಾ ಸ ಮಹಾಂತಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಕರೋತಿ ತೇಷಾಂ ಚ ಮಹೀಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಅಲ್ಪಮತಯೋ ವಯಂ ತಂ ನ ಜಾನೀಮ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದು ಅತ್ಯಲ್ಪವು. ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾವನು ತಾನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವನು? ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಅವನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುವು. ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕರ್ಮಗಳಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಶೌರ್ಯ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಬಲ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರನ ಶೌರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಸಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತರವಾದುವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮಂತಹ ಮಾನವರು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತರಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ನ ಯಾತ್ ಅಧೀಮಸಿ—ಯಃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಯಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಧನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಅಹೇರ್ಯಾತಾರಂ ಕಮಪತ್ಯ ಇಂದ್ರ ಹೃದಿ ಯತ್ತೇ ಬಭ್ನುಷೋ ಭೀರಗಚ್ಛತ್ |

(ಮ. ಸಂ ೧-೩೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾತಾರಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ, ಉದಾಹರಣೆಯು— ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಎದುರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸುವವನು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಸ್ವಂದ ಸ್ತಾವಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಎಲ್ಲಾ (ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ) ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಲ್ಪರಾದ ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರಿವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು

ಪರಃ ವೀರ್ಯಾ—ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವ ಬಹಳ ದೂರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪರಶಬ್ದವು ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯವು ಬಹಳದೂರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸುರೈರ್ಯದಸ್ತಿ |

(ಮ. ಸಂ ೧೦-೮೨-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಸೃಷ್ಟಂ—ಈ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಧನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾದ ಗೌರವದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಧನ, ಬುದ್ಧಿ ಶಕ್ತಿ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಸೇನಾಬಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

[ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ]

ಯಾತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಯಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧೀಮಸಿ—ಅಧಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸ್ಸಿಗೆ ಇಕಾಗಮ. ಹಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಧಿ) ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೀರ್ಯಾ—ವೀರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವಿಧುಃ—ವಿಧಾತ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಢಃ ||

ಯಾಮುಢ್ವಾರ್ ಮನುಷ್ಠಿತಾ ದ್ವಢ್ವಜ್ ಧಿಯಮತ್ನತ |

ತಸ್ತಿಸ್ವ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಪೂರ್ವಫೇಂದ್ರ ಉಕ್ತಾ ಸಮಗ್ತಾರ್ಚನ್ನನು
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೬ ||

| ಸದಸಾಢಃ |

ಯಾಂ | ಅರ್ವಾರ್ | ಮನುಃ | ಪಿತಾ | ದ್ವಢ್ವಜ್ | ಧಿಯಂ | ಅತ್ನತ |

ತಸ್ತಿಸ್ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಪೂರ್ವಽರ್ಥಾ | ಇಂದ್ರೇ | ಉಕ್ತಾ | ಸಂ | ಅಗ್ತತ |

ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥರ್ವತತ್ಸಂಜ್ಞಕ ಯುಷಃ ಪಿತಾ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಿತೃಭೂತೋ ಮನುಷ್ಠ ದ್ವಢ್ವಜ್
ಅರ್ವಾಣಃ ಪುತ್ರ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಕ ಯುಷಃ ಪಿತಾ ಧಿಯಮತ್ನತ ಯತ್ಪರ್ಮಾತನ್ತತ ಅಕುರ್ವನ್ ತಸ್ತಿ-
ಸ್ವರ್ಮಾಣಿ ಯಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯುಕ್ತಾ ತಸ್ತರೂಪಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಯಾನಿ ಸಂತಿ
ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತಸ್ತಿಸ್ಸಿಂದ್ರೇ ಸಮಗ್ತತ | ಸಮಗಚ್ಛಂತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವಪೂ-
ಮನ್ಯೇಷಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಥಾ ಪವೀಂಷಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚೇಂದ್ರೇಣ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ
ತದ್ವತ್ | ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯತ್ವಮನ್ವರ್ಚನ್ ಅನುಪೂಜಯನ್ | ವೃತ್ತವಧಾದಿ-
ರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಸ್ವಕೀಯಮಧಿಪತಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅತ್ನತ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಉಕ್ | ತನಿಪತ್ಯೋಕ್ತೃಂದಸೀತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಪ್ರತ್ನ
ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಥಾಲ್ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೨-೧೧೧ | ಇತೀನಾರ್ಥೇ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಾತ್ಪಾಲ್ಯತ್ಯಯಃ |
ಲಿತ್ವಾರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಕ್ತಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ |
ಸಮಗ್ತತ | ಸಮೋ ಗಮ್ಯುಚ್ಛಿಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಉಜಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಛೇಲ್ಲುಕ್ |
ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಯಾ ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಥರ್ವಾ—ಅಥರ್ವಮುಷಿಯೂ | **ಪಿತಾ**—(ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ) ಪಿತೃಭೂತನಾದ | **ಮನುಃ**—ಮನುಷ್ಯ | **ದಧ್ಯಜ್**—ದಧ್ಯಂಜನೆಂಬ ಮುಷಿಯೂ | **ಯಾಂ ಧಿಯಂ**—ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು | **ಅತ್ನತೆ**—ಮಾಡಿದರೋ | **ತಸ್ಮಿನ್**—ಆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | **ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ**—ಹವಿರ್ಬಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನಗಳೂ | **ಉಕ್ಥಾನಿ**—ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ | **ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ**—ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ವವನ್ನು | **ಅನು ಅರ್ಚಿನ್**—(ವೃತ್ರನಧಾದಿ ರೂಪದಿಂದ) ಪ್ರಕಟಿಸುವ | **ಇಂದ್ರೇ**—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೇ | **ಪೂರ್ವಾ**—ಹಿಂದೆ (ಮುಷಾದಿಗಳ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ) | **ಸಮಗೃತೆ**—ಸೇರಿದುವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ವೃತ್ರನಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯೂ (ಮಾನವ ವರ್ಗಕ್ಕೇ) ಪಿತೃನಾದ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ದಧೀಜಿಮುಷಿಯೂ ಇವರುಗಳು (ಅರ್ಪಿಸಿದ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳು, ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ, ಹಿಂದೆ (ಮುಷಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ) ಸೇರಿದವು.

English Translation

In like manner as of old, so in whatever act of worship Atharvan, or father Manu, or Dadhyanch engaged, their oblations and their hymns were all congregated in that Indra, manifesting his own sovereignty

¶ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಃ—ಅಶ್ವಿನೌ, ಉಷಾಃ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ **ಮನುಃ**, **ದಧ್ಯಜ್**, **ಅಥರ್ವಾ** ಎಂಬ ಪದಗಳು (ನಿ ೧೨-೩೪) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. **ಅಥರ್ವಾ** ಎಂಬ ಮುಷಿಯೂ, **ಮನುಃ** ಎಂಬುವನೂ. **ದಧ್ಯಜ್** ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯೂ ಕೂಡ ಆಚರಿಸಿ ಇರುವ ಕ್ರಮವು ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಉಕ್ಥಾ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು.

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಪೂರ್ವಾ—ಈ ಪದದಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕಭಾವವು ತೋರಿಬರುವುದು. ಪೂರ್ವಕರಾದ ವಸಿಷ್ಠರೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಷಿಗಳು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇದ್ದಂತೆಯೂ, ಮನು, ದಧ್ಯಚ್, ಅರ್ಥವಾ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳು ಆಚರಿಸಿದ ಕ್ರಮದಂತೆಯೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಅರ್ಚೆನ್ ಅನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಇಂದ್ರನು ತಾನು ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌರವಿಸಿ ವೃತ್ತವಥೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು

ದಧ್ಯಚ್—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಧ್ಯಾನಮಿತಿ ವಾ | ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು **ದಧ್ಯಚ್, ಅರ್ಥವಾ, ಮನುಃ** ಎಂಬ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವವರು ಮೂವರೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವಿತ್ಯನೇಂದು ಅರ್ಥವು. ಇವರು ಮೂವರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪುನಃ ದೃಷ್ಟಾನ್ವಳ್ಯವರಾದ ಮೂರುಜನ ಮುಷಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ದಧ್ಯಚ್—ದಧ್ಯಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅರ್ಥವನೆಂಬುವನು ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಚ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು ಅವನು ವೃತನಾಗಿ ಸ್ವಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯದ್ವಮಾಡಲಶಕ್ತನಾಗಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು ಮುಷಿಯು ಸ್ವಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಮುಷಿಯು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಮುಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ದವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡೆಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಶರ್ಯಣಾವತಾ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹಡಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದರು. ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡೆಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು ಎಂದರೆ, ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಬತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನೂರು ಹತ್ತಾರು ಅಸುರರ ಮೂಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದವು ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಬತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಪಾದಾರಶ್ಚಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೩=೨೭ ಆದುವು ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೨೭×೩=೮೧ ಆದುವು ಈ ಒಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದಶದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೮೧×೧೦=೮೧೦ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ೯×೧೦=೮೧೦ ಆದುವು ಈ ವಿಧವಾದ ವೈಶ್ವರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಬೇರೊಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಜರಂಬ ಅಸುರರಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ 'ತೊಂದರೆ' ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು, ಬ್ರಹ್ಮನು—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳರಾ, ದಧೃಚ್ಛಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅವನು ಅಸುರರ ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರಿಕೊಂಡಿದರು. ಆ ಋಷಿಯು ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿವರ್ಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಋಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವರು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತರೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ ಅದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿತಿ ನಿರೂಪಿಸಿದನು. ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಮೃತನಾದಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಂತಿದ್ದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಶರೃಣಾವತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಋ. ಸಂ ೧-೮೪-೧೩ ರಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವಾತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅಥರ್ವಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುವೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನರಿಸೆವೆಂದು, ದಧೀಚಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು, ಆ ಭಯದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ನೀನು ಕೊಡುವುದೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದುಹೋಗಲು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೭-೨೨ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈ ಋಷಿಯು ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೬, ೧-೮೪-೧೩; ೧-೮೪-೧೪, ೧-೧೧೬-೧೨, ೧-೧೧೭-೨೨, ೧-೧೧೯-೯ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರೈತ್ವೀಯ, ಸಂಹಿತಾ ೫-೧-೪-೪, ೫-೬-೬-೩ ಕಾಠಕ ಸಂಹಿತಾ ೧೯-೪, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧-೫-೧೮; ೬-೪-೨-೩, ೧೪-೧-೧-೧೮, ೧೪-೧-೧-೨೦, ೧೪-೧-೧-೨೫, ೧೪-೧-೪-೧೩; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ೨-೫-೨೨, ೪-೫-೨೮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಕವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥರ್ವಾ—ಅರ್ಥರ್ವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಋಷಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಂದು ಋಷಿಂಕ್ಷಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಈ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಎಂದರೆ—

ದಶ ರಥಾನ್ ಪ್ರಪ್ತಿಮತಃ ಶತಂ ಗಾ ಅರ್ಥರ್ವಭ್ಯಃ |

ಅಶ್ವಃ ಸಾಯಿವೇದಾತ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೭-೪೭-೭೮)

ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಃಸಂಬ ರಾಜನು ಅರ್ಥರ್ವವಂಶದವನಿಗೆ ದಫ, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ದಾನಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದು.

ಅಭಿ ತೇ ಮಧುನಾ ಸಯೋಽರ್ಥರ್ವಾಣೋ ಅಶಿತ್ರಯುಃ |

ದೇವಂ ದೇನಾಯ ದೇವಯು ||

(ಋ ಸಂ. ೯-೧೧-೭).

ಎಂಬ ಋಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥರ್ವವಂಶದವರು ಸೋಮನಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಬೆರೆಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು—

ಯಜ್ಞೈರರ್ಥರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ರತಸಾ ವೇನ ಆಜನಿ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೮೩-೫)

ಶ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪುಷ್ಕರಾದಧ್ಯರ್ಥರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತ |

(ಋ ಸಂ ೬-೧೩-೧೩)

ವಿನಾ ಮಹಾಸ್ವೈಹದ್ವಿವೋ ಅರ್ಥರ್ವವೋಚಿತ್ವಾಂ ತನ್ನ ೧ ಮಿಂದ್ರಮೇವ |

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೨೦-೯).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅರ್ಥರ್ವಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಬೃಹದ್ವಿವ ಎಂಬ ಋಷಿದೃಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕನಾದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಬುಗ್ಗಿದದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ಋ ಸಂ ೧೦-೧೨೦) ಇರುವುದು

ಮನುಃ—ಬುಗ್ಗಿದದಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು ಅನೇಕಕಡೆ ಪರಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿನರಣೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಕುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುವು ಮಾನವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದು ಇವನು ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವಾಗ ಇವನ ಕಿರಿಯಮಗನಾದ ಣಾಭಾನೇದಿಷ್ಠನೆಂಬುವನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ದಯಾರ್ಥವೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಂದೆ

ಯನ್ನು ತನ್ನ ದಾಯಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲು ಇವನನ್ನು—ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ನಿನಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮನುವಿನ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೇದ ದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಅಥರ್ವವೇದ (೧೪-೨-೪೧) ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ (೧-೫-೧-೩, ೭-೫-೧೫-೩, ೨-೫-೯-೧, ೨-೬-೭-೧, ೩-೩-೨-೧, ೫-೪-೧೦-೫; ೬-೬--೬-೧.) ಕಾರಕಸಂಹಿತಾ (೮-೧೫) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೪-೧೪) ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೩-೧೫-೨) ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮನುವಿಗೆ ವಿವಸ್ವಾನ್ (ಋ ಸಂ. ೮-೫೨-೧) ಎಂದೂ ವಿವಸ್ವಂತನ (ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ) ಮಗನಾದ ರಿಂದ ವೈವಸ್ವತನೆಂದೂ (ಅಥ. ೮-೧೦-೨೪, ಶತ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೩) ಸವರ್ಣಾ ಎಂಬ ಎಂಬುವಳ ವಂಶಸ್ಥ ನಾದುದರಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂದೂ, ಸಂವರಣನ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಸಾಂವರಣಿ (ಋ ಸಂ ೮-೫೧-೧) ಎಂದೂ ಆನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

|| ಪೌರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅತ್ಯತ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ-ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತ್ಯನೇಸದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ ತನಿಸತೋತ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯಾಮ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ದಲ್ಲಿ ಯಚ್ಛಬ್ಧ ಸಂಭಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪಾನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಧಾ—ಪೂರ್ವ ಇವ ಪೂರ್ವಧಾ ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಮಾಲ್ ಭಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಥಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ಯಂದಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸಮಗತ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಸಮ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೋಗಮ್ಯಚ್ಚಿಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇಸದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ ಚ್ಚಿ ಬಂದಾಗ

ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಗಮಹನೇಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ಮತ ಎಂಬ ತಿಜಂತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರೇನ ತಮೋ ಹಾದ್ರಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುಮಾರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ-

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಂಜಾಜಾರ್ಯೇಣ ವೀರಚಿತ್ತೇ ಮಾಧವೀಯೇ

ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾರೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ

ಸಂಚಿಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

|| ೩೦ ತತ್ಪತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಂಜಾಭಾಷ್ಯಸಂಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಯದ್ವರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವನೇತ್ |

ತತ್ಪರ್ವಂ ವ್ಯಮೃತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ಸಮೋಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

ಮಂಗಳಂ

ಅರ್. ಕೃಷ್ಣ ತಟ್ಟ, ಪ್ರಿಂಟರ್, ಕ್ರೀ. ಶಾರವಾಳ್ಕೆರ್, ಮೈಸೂರು.

